This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Tämä on kauan vain kirjaston hyllyssä olleen kirjan digitaalinen kappale, jonka Google on huolellisesti skannannut, osana tavoitettaan tehdä maailman kirjatsaataville Internetissä.

Kirjan tekijänoikeussuoja on jo rauennut ja kirjasta on tullut vapaasti jaeltava. Vapaasti jaeltavalla teoksella ei joko koskaan ole ollut tekijänoikeussuojaa tai suoja on rauennut. Se, onko teos vapaasti jaeltava, riippuu kunkin maan lainsäädännöstä. Vapaasti jaeltavat teokset avaavat meille paluun menneisyyteen, menneisiin kulttuureihin sekä tietoon, joka muuten olisi vaikeasti löydettävissä.

Reunahuomautukset sekä muut lukijoitten lisäämät merkinnät on jätetty näkyviin kertomaan teoksen matkasta kustantajalta kirjaston kautta Internetiin.

Käyttöohjeet

Google on ylpeä saadessaan digitoida materiaalia yhteistyössä kirjastojen kanssa, ja tuodessaan vapaasti jaeltavaa materiaalia yleiseen tietoon. Vapaasti jaeltavat teokset kuuluvat yleisölle, ja Google toimii ainoastaan asianhoitajana. Koska työ tulee kalliiksi, Google on kuitenkin ryhtynyt toimenpiteisiin kaupallisen väärinkäytön estämiseksi, esimerkiksi rajoittamalla automaattisten kyselyjen suorittamista.

Käyttäjältä odotetaan:

- Rajoittumista vain yksityiskäyttöön
  Googlen teoshaku on tarkoitettu yksityishenkilöille, ja teosten kaupallinen hyödyntäminen on kiellettyä.
- Pidättäytymistä hakujen automatisoinnista
  Googlen hakujärjestelmien automatisoitu käyttö on kiellettyä. Jos hakujen tarkoituksena on saada materiaalia koneellisen kielenkääntämisen, optisen tekstintunnistuksen tai muun suuria määriä tekstiä vaativan sovelluksen kehittämiseen, ota yhteyttä Googleen. Google on edelläkävijä julkisesti jaeltavan materiaalin hyödyntämisessä ja voi ehkä auttaa.
- Lähdetietojen säilyttämistä
  Jokaiseen tiedostoon sisällytetty Googlen leima toimii muistutuksena projektista, ja auttaa etsimään lisämateriaalia Googlen teoshaun kautta. Älä poista merkintää.
- Varmistavan käytön laillisuuden
  Käytitpä teosta mihin tahansa, on muistettava, että käyttäjän on itse varmistettava käytön esteettömyys voimassa olevien säädösten kannalta. Ei pidä olettaa, että kirja on vapaasti jaeltavissa kaikkialla, jos se on sitä Yhdysvalloissa. Se, onko teos tekijänoikeussuojan alainen, riippuu maittain, eikä ole olemassa kattavaa ohjetta siitä, miten yksittäistä teosta voi missäkin tapauksessa käyttää. Ei pidä olettaa, että teoksen oleminen Googlen teoshaussa tarkoittaisi, että sitä voi käsitellä miten tahansa missä tahansa. Tekijänoikeussuojan rikkomukset voivat käydä kalliiksi.

Tietoja Googlen teoshausta

Googlen pyrkimyksenä on maailman tietojen järjestäminen ja niiden tuominen avoimesti kaikkien saataville. Googlen teoshaku tuo maailman kirjat lukijoitten ulottuville samalla kun se auttaa kirjailijoita ja kustantajia löytämään uutta yleisöä. Hakuja tämän teoksen täydestä tekstistä voi tehdä osoitteessa `http://books.google.com/`

Balt 1801.713

Harvard College Library

BOUGHT WITH MONEY
RECEIVED FROM THE
SALE OF DUPLICATES

SUOMI.

Kirjoituksia isän-maallisista aineista.

[illegible] Jakso.

[illegible]

[illegible]

SUOMI.

Kirjoituksia isän-maallisista aineista.

Toimittanut

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uusi Jakso.

---

5 Osa.

HELSINGISSÄ,
Suomalaisen Kirjallis. Seuran kirjapainossa,
1866.

PRINTED IN FINLAND

DEC 3 1938
LIBRARY
Duplicate money

Aineisto:

Beskrifning öfver Nerpes socken af **B. Fr. Nordlund** . . *siv.* 1.
Kalevipoeg jumalaistarulliselta ja historialliselta kannalta katsonut **O. Donner** . . . . . „ 145.
Är Europas vestra och nordvestra fornbildning ursprungligen fenicisk? Historisk undersökning af **J. A. Lindström** . . . . . „ 209.
Suom. Kirj. Seuran keskustelemukset v. 18½65—18½66 „ 277.
Karta öfver Nerpes socken.

Beskrifning öfver Nerpes socken

af

B. Fr. Nordlund.

Det längst åt vester i Bottniska viken utskjutande hörnet af Finlands fasta land bildar *Nerpes socken* (på finska: Närpiön pitäjä), belägen på den sydösterbottniska slätten $7^1/_2$ mil söderom Wasa och gränsande i norr till Malax, i öster till Östermark och i söder till Lappfjärd socknar. Nerpes pastorat innefattar jemväl *Korsnäs kapell* och *Kaskö stad* (f. Kaskinen l. Kaskisten kaupunki.) Vid härnäst inträdande ledighet af pastorsembetet i Nerpes och kapellanstjensten i Korsnäs kommer dock sistnämnde församling att [enligt Kejs. reskr. af den 14 Oktober 1861] bilda särskildt pastorat. För öfrigt utgör Nerpes med Korsnäs ett länsmansdistrikt för sig under Ilmola härad af Wasa län, äfvensom i lagskipningsväg jemte Östermark socken ett skildt tingslag under Korsholms södra domsaga och Wasa lagsaga af Wasa Hofrätts distrikt. I ecklesiastikt hänseende hör Nerpes pastorat till Wasa nedre prosteri af Åbo erkestift, samt i afseende å helsovården till Kristinestads provincialläkare-distrikt.

1. Jordbeskrifning.*)

Hela den Österbottniska kuststräckan är en lågslätt, ojemnad endast af mindre kullar och höjder — så äfven Nerpes.

*) Vid bokens hufvudrubriker och materialets anordning i öfrigt har Herr Elmgréns „beskrifning öfver S:t Mårtens socken" tjenat oss till mönster.

Marken doserar från öster och vester mot socknens midt; men dess hufvudsänkning är åt sydvest, hvilket betecknas genom riktningen af Nerpes å, som genomflyter moderkyrko-distriktet. Hafsstranden åtföljes af en temligen vidlyftig skärgård och är sönderskuren af många fjärdar och vikar, hvilka mot nordost skjuta långt inåt landet, bildande en mängd uddar, bland hvilka Korsnässkatan, Pålnässkatan och Hermansör i Korsnäs samt Öskatan, Storskatan och Thorborskatan i Nerpes äro de märkligaste. Med undantag af det gentemot Kaskö belägna Eskilsö, finnas på de många holmarna inga hemman eller ständiga åboer; endast under sommaren och hösten herbergera de yttre vid hafsbandet liggande skären i sina fiskarstugor kustbyarnas strömmings- och skjälfångare. Bland holmarna äro att märka, norrifrån räknadt: de stora Bredskäret, Halsö och södra Björkö, hörande till Korsnäs; de af smärre vikar sönderskurna Gryt- och Börsskären; Kaldonskären, Björkholmen, Järfö och Ängsö; det för sina löfrika ängar bekanta Eskilsö; Kaskö med staden af samma namn; Skjälgrundet, Storö, Skjötgrundet, Jäf- och Rönnskär m. fl.

Socknens midt ligger ungefär vid 62° 30′ latitud samt 39° longitud. Tidskilnaden mellan Nerpes och Helsingfors är 14 min. och 40 sek. efter. Längsta dagen uppgår här till 19 timmar 53 min., samt den kortaste till 4 tim. 48 min.*) Socknens största längd ifrån norr till söder utgör ungefär 60 verst samt dess största bredd 20 verst, fogelväg. Hela jordvidden uppgår till $8^2/_3$ qvadratmil eller 200,570 tunnland, hvaraf moderkyrkodistriktet med Kaskö upptager vidpass $6^1/_2$ qv. mil eller nära 150,429 tunnland, samt Korsnäs ungefär $2^1/_6$ qv. mil eller 50,142 tunnland. Landtmäterikontorets kartabeskrifning upptager, enligt äldre mätningar, socknens åker till 4,068 tunnland,

*) En tabell öfver solens upp- och nedgång i Nerpes bifogas vid slutet. Den bör ha praktisk användbarhet och nytta för alla dem, som här önska „följa med sin tid.“

äng till 22,434 t., moar till 122,699 t., berg till 4,872 t., vägar och tomter till 1,087 t., kärr till 10,140 t., mossar till 29,798 t. samt vatten till 5,472 tunnland. Numera måste dock förhållandet, hvad åkervidden, kärr och mossmarker m. m. beträffar, vara helt annorlunda, sedan mossodlingar samt uttappning af insjöar på sednare årtionden med större ifver bedrifvits.

Marken visar nog tydligt, att den under en icke så aflägsen forntid varit en hafsbotten, hvilken nu småningom mer och mer höjer sig öfver hafvets nivå. Denna landets höjning, som här beräknas utgöra ända till 4 fot på århundradet, medför mångahanda olägenheter för sjöfarten och fiskeriet, hvilka ju dock till någon del uppvägas af den förökade jordvidd socknen allt efterhand vinner genom tillandningarna, som i anseende till markens i allmänhet ringa höjd öfver hafvet blifva jemförelsevis ännu betydligare. Följande inskrift å en nära till kyrkoherdebolet stående gammal råsten: „Vik och mark boar samla Kyrkvass här förbi A:o 1737“ antyder, att de numera helt och hållet upptorkade och af odlade marker bestående dälderna emellan nämnde prestbol och Finnby å ena sidan, samt Kottnäs och Bäckby å den andra för något mer än ett århundrade tillbaka ännu varit dylika sanka, med rörvass beväxta hafsvikar, som t. ex. den s. k. Kalax fjärden nuförtiden är. Från år 1761 skrifves, att „Finby boer i fordna tider idkat fiske till öster, Bäckby och Kottnäs boer till vester om prestebordet (Klaresund) i en wijk till n. o. omkring örin (Prestön), hvartil siön då varit“.*) Vid samma tid begagnade ännu Bäckby och Kottnäs boer s. k. „gångspångsvägar“ till kyrkan, hvilket tillkännagifver, att marken i den däld, som åtskiljer dessa byar ifrån kyrkan och pastorsbolet, vid anförde tid varit mycket sank och sumpig. I en af riksens ständers oeconomie deputation år 1764 afkunnad dom

*) Handl. i Nerpes kyrkoarkiv.

nämnes, att „1571 åhrs Härads dom tillägger prestebordet fiskevatn *under sit land*", och att „Nerpes fjälen i fordomtima, inan uplandningen vid prestebordets strand upväxte, med *thet theromkring flytande vatn* haft sammanhang" — hvaraf tydligen synes, att kyrkan och prestegården för 300 à 400 år tillbaka varit helt och hållet af sjön kringflutna*).

Nordöstra delen af socknen, innefattande Öfvermark och Yttermark vidsträckta och folkrika byar, består af idel jemn och skoglös slättmark, hvarest de många gärdesgårdarna, ängsladorna och utmed fältet meråndels enstaka och utan ordning spridda hemmanen gifva ögat en obehaglig och tröttande anblick, hvilken den nämnde slätt genomskärande Wasavägens snörräta enformighet ingalunda betager. Uti socknens södra del deremot och utmed hafsstranden är marken i allmänhet mera kuperad och omvexlande. Här ligga byarna meråndels på backar och höjdsluttningar, omgifna af mindre dälder och skogsdungar, hvilket gör nejden behagligare; men de „höga berg och djupa dalar" samt glimmande insjöar, hvarpå mellersta och östra Finland är så rikt, och hvilka ensamt kunna skänka ett landskap dess rätta behag, saknar Nerpes helt och hållet. Att t. ex. ifrån Tavastlands skogstrakter, der ögat fått vänja sig att inhägnas vid några få famnars synkrets, komma ut på en vid slättbygd, sådan som Nerpes, är dock i sig sjelf genom kontrasten på visst sätt imponerande. De berg, som förekomma, äro både till vidd och höjd mindre betydliga; åt öster från kyrkan, vid randen af pastorsbolets utskogsskifte, reser sig någorlunda högt det skogbeväxta Wargberget, samt åt öster från Öfvermark by Högåsen och Walsberget, ifrån hvilka en ganska vidsträckt utsigt erbjudes utåt den flacka vida verlden derinunder.

*) År 1674 skrifver Pastor i Nerpes E. Holmius „att Skutevränger finnes uppe i stora Skogzmarcken och på måssar". Bomansson, „Bidrag till F:lands historia", — monumenter och antiqviteter i F:land. pag. 138.

Af socknens mellersta del kan dock den bästa öfversigt tagas ifrån höjden vid Böle by, såvida nemligen icke kyttlandsröken, för hvilken man här stundom i torra somrar, under veckotal, får se solen endast som en matt fläck på fästet, döljer himmel och jord i ett enda doftande oredigt kaos. Det här nedanom utbredda fältet, som norrut nästan alldeles flatnar bort mot den låga himlabrynen, består af åker och ängsmarker, samt bär visst tydliga och glädjande spår af „hominumqve boumqve labores"; men hvad som här främst påtrugar sig betraktarens uppmärksamhet, att ej säga förvåning, är den ända till otrolighet gränsande mängden af gärdesgårdar, hvilka gifva hela trakten en vidrig karakter af ostädighet. Än mera störande förefaller denna skräpiga fältvakt åskådaren, om han står nere på slätten, i hvilket fall den bortskymmer för hans åsyn nästan all vårens grönska och sommarens böljande skördar. Då de flesta hemman genom upprepade klyfningar äro mycket förminskade och hafva sina ägor mycket spridda, måste, vid det granne ej gerna vill förlikas med granne, hvardera afstänga sin täppa för sig — och sålunda är naturligt, att de fatala och skogsödande gärdesgårdarnas mängd efterhand tillvexer i samma förhållande, som hemmanen genom klyfningar förminskas. Socknens skogar och utmarker, dem en fortgående odling alltmer aflägsnat från sjelfva slätten, sträcka sig längsefter östra gränsen eller ligga åt vester mot sjökusten. Den med skog beväxta delen af marken, d. v. s. moarne och bergen, uppgår till en sammanlagd vidd af 127,571 tunnland, således till mer än hälften af socknens hela area. Misshushållning och ovisligt föryttrande af plankor, skeppsvirke, bjelkar, bräder, ved m. fl. skogsprodukter har redan ställt många hemman i förlägenhet på nödigt byggnadsvirke och andra husbehof. Barr- och isynnerhet granskogen är här den öfvervägande; äfven holmarna förekomma allmännast beväxta med en och granar, utom de ytterst i hafvet liggande, som mest bestå

af kala granitklippor och hällar, d. v. s. egentliga skär, mot hvilka Bottenhafvets vågor våldsamt brytas. Nejder med frodig löfskog, förnämligast björk, al och asp äfvensom rönn och hägg, påträffas endast här och der; natursköna trakter äro, såsom vi redan antydt, sällsynta — äfven i skären erbjudas sådana ganska få. Den straxt norrom Kaskö belägna Eskilsön kan väl kallas en „isola bella“, om man så vill, och få andra trakter i Nerpes har naturen målat med ens så täcka drag.

Större sandhedar förekomma icke, deremot är antalet af jemförelsevis ganska vidsträckta och djupa, samt till en stor del ännu outtorkade och oodlade kärr och mossar ganska stort. Öfver dessa ödsliga, skoglösa sträckor — reservoirer för kölden och en ständig fuktighet, på hvilka blott här och der en ynklig dvergbjörk eller tall eller små videbuskar förmå höja sig öfver den dödsgråa marken, hvarest endast beckasiner eller någon trana sökt sitt ensliga tillhåll — synes en förbannelse vara uttalad, den dock menniskans idoghet och arbete i de flesta fall skulle kunna borttaga. Landtmäterikontorets kartabeskrifning upptager kärren och mossarna ända till nära 40,000 tunnland, d. v. s. till ungefär 5:te delen af hela jordvidden; nuförtiden torde dock kanske endast 8:de à 9:de delen af socknens area utgöras af oodlade mossar. Bland dem anmärka vi såsom de betydligaste: Degermossan i Taklax, Risnäs- och Pörtmossan i Öfvermark, Kroksmossan emellan sistnämnde by och Yttermark, Tolk- och Karvamossarna i ö. Yttermark, Nixmossan emellan Näsby och Norrnäs, Kallmossan i Finnby, Bredmossan i Pjelax samt Tjöckmossan på gränsen mot Lappfjärd, m. fl.

Inga ovanliga berg- och stenarter eller bearbetning lönande jernmalmstreck förekomma veterligen. Stora erratiska stenblock ser man kringspridda här och der å slättmarken. På Böle och Stobacka byars ägor finnes en art granit, som medelst kilning låter klyfva sig efter behag i regelbundna block, hvilka ock nu-

mera ganska allmänt begagnas till grundvalar, broar, trappor o. d. äfven å bondgårdarna. Af samma stenart är den vackra s. k. nya bron öfver Nerpes å vid Näsby uppförd.

Förutom några bäckar, såsom Molnå, Harrström m. fl., hvilka under flodtiderna höst och vår drifva en mängd mjölqvarnar och enbladiga sågar, men under sommartorkan nästan utsina, genomflytes socknen från n. o. till s. v. af Nerpes å, som upprinner i Jurva kapell och vid sitt utlopp i hafvet, vidpass 2 verst söderom moderkyrkan, är flergrenad och numera så uppgrundad, att endast mindre båtar der kunna vid lågt vatten flyta fram. Annars är ån i sitt nedra lopp circa 10—18 fot djup och 80—120 fot bred. Någon fors, som kunde drifva större vattenverk, saknas, om man undantager de mindre betydliga vid Granfors och Stenfors samt den vid Näsby, hvarest några vattenhjulqvarnar och mjölsqvaltor äro inrättade. Af fisk förekommer i denna å, ehuru ganska sparsamt*), gädda, id, löja, mört, braxen, harr, lake, ål och nejonögon (nättingar); äfven kräftor fångas i Yttermark — hvilket förhållande, åtminstone till en del, vederlägger *riktigheten* af det häfdvunna ordspråket, att „kräftor och adelsmän ej trifvas i Österbotten". De träsk, som inom socknens gränser förekomma, äro få och obetydliga, utom det 5 verst långa och $2^1/_2$ verst breda Hinjärvi (Hiidenjärvi) på gränsen emellan moderkyrkodistriktet och Korsnäs, der ock något fiske idkas. Mineralkällor förefinnas väl å några ställen, men endast den på Benviks gårds ägor torde förr varit begagnad såsom helsobrunn. Svår vattenbrist inträffar rätt ofta, isynnerhet om vintrarna. På Yttermark slätten måste brunnarna, för ett grumligt och *saltigt* vattens erhållande, stundom gräfvas otroligt djupa**).

---

*) Under sednare åren har man gjort den sorgliga och närmare utredning erfordrande observationen, att all slags fisk, som under våren gått upp, vid midsommartiden på några dagar utdör.

**) Vid gräfning af en sådan brunn inträffade för några år tillbaka

Jordmånen är öfverhufvudtaget ganska god och fruktbar, der den icke, såsom dock på många ställen är fallet, genom försummad dikning lider af syra eller annars vanvårdas. Lermyllan torde vara den allmännast utbredda jordarten, dernäst lättlera samt på några ställen sandjord och svartmylla (humus). I Korsnäs är marken i allmänhet mera stenbunden, sandblandad och svår att upptaga samt jemförelsevis mindre fruktbar.

På god tegel- och t. o. m. fajanslera är temmeligen rik tillgång; något tegelbruk i större skala finnes väl icke, men bönderne tillverka tegel till husbehof samt något äfven till afsalu.

Landsvägarna inom socknen äro följande:

Allmänna postvägen eller den s. k. nya Wasavägen, anlagd vid slutet af 1700-talet, går vid Näsby öfver Nerpes å och åtföljer sedan i en nästan snörrät sträcka densammas vestra strand, ledande förbi Pörtom kyrka till Wasa; utmed denna väg framlöper telegraftråden på Åbo-Torneå linien. Strandvägen, den fordna postvägen, går ifrån Näsby mera vestligt och i många bugter, temmeligen troget åtföljande hafsstranden, genom Korsnäs, Petalax, Malax och Solf till Wasa. En tredje hufvudväg, den till Östermark och Ilmola, skiljer sig i Finnby, samt Kaskövägen litet söderom Näsby från allmänna postvägen. Dessa alla jemte de talrika byavägarna äro allmänneligen väl underhållna. Bland byavägarna går en från Öfvermark till Rangsby, samt en annan från förstnämnde by genom Öfverträsk, Taklax och Edsvik till Korsnäs. Vägarna hafva öfverallt der de framgå öfver slättmarken och mossarna ett upphöjdt läge, d. v. s. äro ordentliga jordbroar, hvilka om vintern medföra den olägenhet, att slädföre ej så lätt kan bildas på dem, emedan vindarna beständigt bortblåsa snön.

---

en stark explosion af utströmmande vätgas, dervid flere af arbetarne illa skadades.

Socknen utgör hållskjuts å egna gästgifverier i Pjelax, Näsby och Öfvermark vid allmänna postvägen, samt i Norrnäs, Töjby, Korsnäs och Moikipää vid strandvägen.

Den s. k. nya eller sten-bron, ledande öfver Nerpes å litet söderom Näsby, byggdes på entreprenad år 1842 [för 24,000 RD:r RGS:r]; högthvälfd och af tuktad granit är den till formen ganska prydlig och synes kunna trotsa sekler. Ifrån krigsåret 1808 förblir den s. k. gamla bron eller „Finnby storbro“, der postvägen intill år 1842 framgick, bedröfligt minnesvärd. Öfver det circa 100 famnar breda och ganska djupa sundet emellan fasta landet och Kaskö har man, genom påfyllning med sten, bildat en brygga, som, för att lemna kommunikationen med mindre farkoster fri, på djupaste stället har en lagom vid öppning.

För sjöfarande erbjudas flere goda ankarplatser och hamnar, af hvilka dock de flesta äro tillgängliga endast för mindre fartyg. Kaskö deremot är berömdt för sin förträffliga hamn; allt synes här af naturen vara danadt till plats för en större, affärs- och rörelserikare sjöstad än det lilla Kaskö, som, anlagdt enligt fundationsbref af den 30 Juli 1785 [tryckt i Modées verk Tom. XIII pag. 218] efter en stor plan och ämnadt att genom sitt fördelaktiga läge blifva hufvudorten för Österbottens handel och sjöfart, ännu efter 75 års tillvarelse företer oss bilden af ett barn i linda*).

---

*) Handlanden Johan Bladh var stadens första borgare; på hans bekostnad äro ock de första allmänna byggnader här uppförde. Sonen, Superkargören och Kanslirådet P. Bladh, fullföljde och utvidgade på ett värdigt sätt den plan, som fadren börjat. Utrustad med vidsträckta kunskaper och en ansenlig förmögenhet, hvilken sednare dock invecklingen i 1808 års krigshändelser beröfvade honom, var det hans afsigt att derjemte genom konstens fostring bringa den stela naturen i nejden af Kaskö att antaga en mildare och mera inbjudande skepnad. Efter hans tid är emellertid i sådant afseende föga eller intet här tillgjordt.

Storskiftet i Nerpes har försiggått vid medlet och slutet af 1700:talet, enligt den år 1749 för Österbotten utfärdade „särskilda och fasta skattläggnings method“. I äldsta tider voro de hemmanen åsatte mantal endast provisionelle och således många förändringar underkastade. Jorden är nu fördelad på 28 byar med inalles 1,391 hemmansrökar, som äro skattlagda för ungefär 158 mantal. Ordinarie hemmansräntan utgör 4,953 rubel 50 kopek silfver. På hvarje mantal belöper sig i medeltal 1,273 tunnland mark, impedimenter häri inberäknade, och på hvarje hemman 145 tunnland. Hemmanens medelstorlek i mantal är = 0,11; deras antal varierar mycket i de skilda byarna — det största hemmantalet har Öfvermark och det minsta Knåpnäs.

Byarnas läge kan ses af här bifogade sockenkarta*); deras namn och mantalsstorlek äfvensom folkmängd (1857) och hemmansrökars antal (1862) upptaga vi å nedanstående tabell, hvarest äfven, för jemförelses skull, hemmanens antal från år 1771 blifva antecknade.

Byar.	Mantal:		Hemmans-rökar.		Folkmängd: 1857.
	Oförm.	Förm.	1771.	1862.	
Vid Moderkyrkan:					
Rangsby	$4\frac{7}{12}$	$4\frac{11}{24}$	12	53	617
Norrnäs	$6\frac{19}{24}$	$6\frac{43}{48}$	16	64	611
Nämpnäs	$4\frac{7}{12}$	$5\frac{1}{2}$	14	52	453
Tjerlax	$3\frac{1}{3}$	4	15	32	373
Kalax	$6\frac{5}{6}$	$9\frac{37}{48}$	25	71	629
Kottnäs	$4\frac{5}{12}$	$4\frac{11}{24}$	12	34	305
Klaresund (past.bol)	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	1	1	59
Bäckby	$2\frac{3}{4}$	$2\frac{5}{6}$	8	19	140
Knåpnäs	$1\frac{35}{48}$	$1\frac{11}{48}$	2	9	76

*) Upprättad af v. Landtmätaren Gröndahl.

Näsby	$6\frac{1}{3}$	$7\frac{7}{16}$	18	47	435
Finnby	$15\frac{1}{48}$	$11\frac{3}{16}$	28	83	898
Gottböle	$3\frac{7}{12}$	$3\frac{3}{24}$	6	31	366
Böle	4	$3\frac{1}{8}$	10	34	308
Stobacka	3	$2\frac{1}{12}$	6	18	150
Kaldnäs	3	$1\frac{21}{48}$	5	11	113
Pjelax	$6\frac{1}{4}$	$5\frac{41}{48}$	24	54	544
Öfverträsk *) . . .	$3\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}$	?	31	203
Öfvermark . . .	$17\frac{11}{24}$	$23\frac{19}{72}$	39	230	2,026
Westeryttermark .	$6\frac{3}{16}$	$7\frac{3}{8}$	45	68	651
Österyttermark . .	$14\frac{5}{48}$	$13\frac{11}{24}$		119	1,044
Summa	$119\frac{23}{24}$	$124\frac{569}{432}$	285	1,061	9,981
I Korsnäs:					
Moikipää	$6\frac{9}{16}$	$6\frac{7}{24}$	16	50	565
Korsnäs	$7\frac{23}{48}$	$7\frac{1}{12}$	23	62	633
Korsbäck	$2\frac{23}{24}$	$2\frac{1}{6}$	16	26	193
Edsvik	$1\frac{1}{2}$	$\frac{7}{8}$	10	15	89
Harrström . . .	$6\frac{5}{8}$	5	13	44	445
Töjby	$5\frac{7}{24}$	$4\frac{17}{48}$	11	47	396
Taklax	$6\frac{11}{24}$	$5\frac{19}{48}$	2	56	528
Träskböle	$3\frac{59}{80}$	$2\frac{3}{16}$	17	30	188
Summa	$40\frac{1297}{1440}$	$33\frac{17}{48}$	106	330	3,037

Kaskö stad äro underlaggda tvenne hemman: Hermans och Carlsheim om tillsammans $^{17}/_{24}$:dels mantal. Kleresi-hemman i Nerpes äro *Klaresund* om $2^{1}/_{2}$ mantal, kyrkoherdebol**), samt

*) Af denna by hör till Korsnäs $^{19}/_{32}$ dels mantal och 12 rökar; samt af Träskböle by i Korsnäs 2 hemmansnumror ($^{7}/_{8}$ mantal) till Nerpes församling.

**) Sjelfva mangården flyttades år 1735 till sin nuvarande plats ifrån ett „osundt och sumpigt“ ställe, samt blef, enligt Pr. Carlborgs anteckning-

Josslas och Finns om $^{5}/_{8}$:dels mantal, kapellansbol*); i Korsnäs *Skyl* $^{13}/_{24}$:dels mantal, kapellansbol. Militie-boställen äro: *Klemets* i Näsby om $^{7}/_{12}$:dels mantal, kaptens boställe, samt *Nääs* i Nämpnäs by $^{11}/_{24}$:dels mantal, förareboställe. Intet frälse, ej heller något ödeshemman förekommer, men väl åtskilliga kronohemman och några kronotorp.

2. Klimat, flora och fauna.

I afseende å klimatet hafva inga pålitliga eller under längre tid fortgående termometerobservationer varit oss att tillgå; visst är dock, att på de sednaste 20 åren kölden aldrig gått ned till 40 grader, men värmen stigit någongång under heta sommardagar till 30° — ja 1858 i Juli ända till 32° Cels. i skuggan. För hafvets inverkan är klimatet mera fuktigt och mindre strängt, men öfverhufvud ganska helsosamt och sundt. Hafsvindarna ifrån vester och sydvest, hvilka sommartid äro de förherrskande, uppfriska luften, hvaremot östanvinden då vanligen medför största värmen, men om vintrarna förebådar den snö och fortfar ofta med stadig väderlek. Den vid hafskusten vanliga, periodiska land- och sjövinden blåser här någorlunda regelbundet under den

---

gar, »så bygd, att höga öfverhetspersoner och andra kunde under deras resor ther härberge hafva — men thet mästa med Pastoris egen kostnad». Bittra klagomål fördes emellertid från allmogens sida, som vid denna tid var utarmad och »måst bespisa sig med halm och stamp», öfver den tunga och omkostnad pastorsbolets så öfverflödiga bebyggande medfört.

*) Genom Landshöfdingen Ehrenskjölds resol. af den 16 September 1698 anslogs Josslas hemman i Finnby till kapellansbol, hvartill sedan 1707 ytterligare lades Finns hemman i samma by. Henr. Moliis, kapellan härstädes 1745, skall likväl varit den förste, som kommit i »rolig besittning» af det sålunda uppkomna kap.-bolet. Hans företrädare hade bott å andra ställen, Jac. Randelin å Uppgård i Bäckby, C. Hoffrenius å Svens i Finnby och J. Gottleben å Skrifvars i Bäckby.

varmaste årstiden, som 4—6 veckor efter sommarsolståndet plär infalla, sålunda, att sjövinden är starkast klockan 2—3 efter midd. och derefter småningom aftager, så att fullkomlig vindstilla inträffar vid solnedgången. Om nätterna deremot kännes en ganska lindrig landvind strömma mot hafvet, hvarpå åter omkring klockan 8 f. midd. sjövinden begynner blåsa. Mist, som på aftonen uppstiger från hafvet, anses förebåda nordlig, men då det inträffar på morgonen, sydlig blåst. Stark sunnan och sydvest vind medför alltid uppsjö, hvilket förebådar regn, hvaremot under en nordlig eller nordvestlig vattnet gemenligen utfaller och torr väderlek tillstundar. Denna regel har dock sina undantag — men af vattenståndet och strömmarna i sunden samt andra „gamla märken“ plåga fiskarene äfven här göra sina ganska pålitliga, på lång erfarenhet grundade väderleksspådomar. Kort efter islossningen om våren står vanligen vattnet allra lägst, men högst då i September och Oktober höststormarnas period inträder. Kring den 1 December tillfrysa infjärdarna, men isarna blifva dock sällan farbara och rätt pålitliga före Januari, då omsider den rena, friska kölden af en nordisk vinter plär infinna sig, som, i Februari starkast, vanligtvis håller fort, åtminstone under nätterna, ända till Mars månads slut, ja ofta långt in i April. Islossningen i ån sker mellan den 28 April och 2 Maj, alltid 8 à 10 dagar efter sädesärlans („spilittans“) ankomst. — Snö och slädföre väntas i November eller December, stundom faller snö redan i Oktober eller t. o. m. September, men blir då sällan stadigvarande. Barvintrar hafva på sednare tider blifvit mycket allmännare än i fordom tima — och det fall inträffar icke sällan, att godt slädföre erbjudes i södra landet, medan man här åker på hjul. Sådant måste väl tillskrifvas skogarnas förminskning; ty likasom å ena sidan menniskoarbetet, genom en högre grad af jordens odling, förmår omskapa äfven klimatet, som dock af alla ting minst synes kunna vara menniskans herra-

välde underkastadt, så bevisar ju å andra sidan många orters erfarenhet, att skogarnas uthuggning och förödande, d. v. s. här den menskliga vinningslystnaden, varit störande för sjelfva atmosferens jemnvigt och åstadkommit menliga inflytelser och oregelbundenheter i luftens temperatur. I samma förhållande, som skogarna förstörts, ha vårarna blifvit allt kallare, torrare, stormigare; regnet faller ej mildt duggande, utan i häftiga skurar och med blåst; daggbildningen förhindras och jordens nödiga fuktighet uppsupes af de fritt grasserande vindarna m. m. Men om man ock under sednaste mansålder trott sig förmärka en sådan småningom stigande förändring af årstiderna äfven hos oss, hvarigenom vintern alltmer inkräktar på vårens, sommaren på höstens område — och att detta äfven skulle varit åtföljdt af en afkylning i det hela, hvilken väsendtligen försämrat klimatet, så torde dock saken fordra noggrannare iakttagelser från förra tider, än härtills blifvit gjorda *). Visst är emellertid, att vintern här i södra Österbotten på sednare tider mycket oftare än förr uppträdt blott som en parodi på vinter, som en vidrig fortsättning af den dimmiga, snölösa hösten, och att våren så att säga blifvit vinterns gengångare, för hvars kalla Boreas-smekningar ingen grönska och ingen blomma lockas fram ur den nakna marken. Eftersommaren håller sig då meråndels stadig och vacker. — Åskan höres jemförelsevis mera sällan, och dess dundrande går ej med samma kraft här på öppna slätten, som i bergiga trakter; hafvet synes ock ofta, isynnerhet under försommaren, mäktigt visa ifrån sig de hotande laddade molnen.

Den skada, som nattfrosterna om sommaren ganska ofta här tillfoga grödan är oberäknelig och kan ej förekommas, innan de stora mossarna hunnit bli utdikade och odlade. Om ock torka eller regnig väderlek eller andra ogynsamma naturförhål-

*) Ifr. Geijer, Svea rikes häfder: Sveriges Natur.

landen stundom kunnat förorsaka missvext, har likväl jordbrukaren här alltid mesta farhågan för sommarfrosterna, för så vidt han af fars och farfars sägner nogsamt lärt att respektera dem eller med egna ögon sett sina frodiga tegar, sitt hopp om en dräglig skörd kunna härigenom på några timmar förstöras. Med större ihärdighet, med mera inbördes enighet borde derföre äfven Nerpesbönderne, eljest så beryktade för sin käckhet, med spadar och gräftor rusta sig till angrepp mot dessa moras, i hvilkas dyiga sköte en farlig fiende gömmer sig, den der ofta, helt oförtänkt i sommarnattens dimmor smyger ut kring de bördiga fälten och bringar sädens späda mjölksaft att stelna. Sannt är, att under sednaste decennier mycket häri är gjordt — att mossodlingar fortgått med större raskhet, sedan allmogen lärt inse, att arbetet i alla afseenden väl lönar mödan; men mycket återstår ännu att göra.

De uppgifter om inträffade missvext- och goda år samt om spannmålspriserna m. m., hvilka finnas antecknade i folkmängdstabellerna 1749—1800, skola vi här meddela *).

År.	Spannmålspris per tunna.						Årsvext m. m.
	Råg.			Korn.			
	Daler k. m.	Specie		Daler k. m.	Specie		
		Rdr.	sk.		Rdr.	sk.	
1749	18			16			torr och varm sommar, utmärkt sädesår.
1752	18			16			dito dito.
1754							dålig och litet säd, regnig sommar.
1755	20			18			svag årsvext.

*) Uppgifter om de öfver all beskrifning förskräckliga hungersåren på 1600-talet, då nöden var allmän öfver hela landet, ingå uti historiken nedanföre.

1762	22			24			missvext, frost.
1763	42			42			
1770	36			30			
1772							missvext genom frost.
1773	48			44			
1774	30			27			rågen skördades mogen i Juli.
1775	36			27			
1776	7	plåtar		6	plåtar		
1777		2	16		1	15	
1778		2	32		1	40	
1779		2	16		2		stark torka.
1780		3			2	32	missvext genom frost.
1782		3	16		2	32	dito dito.
1784		3	16		2	36	
1785		3	32		3		
1786		3			2	16	
1787		3			2	8	svår missvext genom frost.
1788		3	32		2	32	
1790		3	32		2	32	dåliga höår.
1791		4			3	16	
1796		4	24		3	16	missvext.
1797		5	16		5		frost och regn, total missvext.
1799		5	16		4		
1800		7	32		4		svår missvext, frost.

Ifrån de sednare åren saknas närmare uppgifter. Åren 1810—1812 och 1831—1834, men isynnerhet 1833 hemsöktes Nerpes, likasom hela norra delen af landet, af svår missvext, hvilken orsakade farsoter, som starkt decimerade folkmängden. Derefter inträffade missvext åren 1848 och 1849 samt sednast 1856 och 1862, då nattfroster mer eller mindre förderfvade all

gröda, hvarjemte gräsmask 1856 förstörde det mesta af hövexten. — Af dessa uppgifter kan ses, att 9 missvextår, de „svaga“ åren inberäknade, inträffat på förra halfseklet (1749—1800), d. v. s. att nattfrosten gjort hunger och dyr tid i medeltal hvart 5:te à 6:te år. Under 1800-talet har väl Nerpes lika ofta varit hemsökt af missvext, men med undantag af år 1833 hvarje gång ojemförligt lindrigare.

För öfrigt framgår, att spanmålspriset icke alltid varit beroende af afkastningens mängd och dess qvalité eller ens af priset på andra orter, utan äfven rättat sig efter andra tidsförhållanden, hvarvid isynnerhet penningens mycket olika värde på skilda tider bör tagas i betraktande. Så kostade rågtunnan år 1749 endast 18 daler kopparmynt eller ungefär 93 kopek silfver, men redan år 1799 5 riksdaler 16 skillingar specie eller kringom 2 rubel 75 kopek silfver. Rågtunnan betalas nu i medeltal med 5 à 6 rubel silfver. — Fleråriga iakttagelser gifva vidhanden att vegetationen här i allmänhet är 8—10 dagar sednare än i södra landet t. ex. trakterna af Åbo. Flyttfoglarnas ankomst sker i samma mån sentida; kråkor och starar, vårens första budskap, ankomma under de sista dagarna i Mars, lärkan höres i början och bofinken i medlet af April, tranorna och sädesärlan kringom den 20 April, men svalan och göken först mycket sednare eller omkring den 23 Maj (medeldatum för Åbo den 12 Maj). Löfsprickningen begynner ungefär den 20 Maj, men sällan äro dock träden fullöfvade och vegetationen i rätt flor före midsommaren. Höbergningen infaller under vanliga förhållanden i slutet af Juli, och rågskörden i medlet eller slutet af Augusti. År 1774 anmärkes, att „rågen skördades mogen redan i Juli“, hvilket sedan inträffat blott år 1858, ehuru visst många flere somrar äfven i sednast förflutna decenniet medfört veckor med en nästan afrikansk värma, hvars utbrott dock varit hastiga och snart öfvergående till en motsatt ytterlighet af köld och regn.

Om *floran* i Nerpes torde gälla, att den i allmänhet och jemförd med de närmast söderom belägna socknarnes företer större fattigdom, än man af ortens geografiska läge kunde dömma. Att här uppräkna alla å orten förekommande species af vexter är oss emellertid för bristande noggranna undersökningar i denna väg likaså ogörligt, som det ock skulle leda till en för vårt ändamål onödig vidlyftighet. Meningen är blott att angifva de vanligaste eller i större mängd förekommande vextslag. Så ofullständig derföre nedanstående katalog än är, torde den dock tjena till någon ledning för den, som önskar bilda sig ett allmänt begrepp om orten i botaniskt afseende.

Bland vilda trädslag förekomma: *gran* (pinus abies), *tall* (p. sylvestris), *en* (juniperus communis), *björk* (betula alba), *al* (alnus glotinosa), *asp* (populus tremula), *rönn* (sorbus aucuparia), flere arter af *pil* och *vide* (salix) samt *hägg* (prunus padus). Bland planterade träd trifvas någorlunda: *lönn* (acer platanoides), *äppel* (pyrus malus), som dock ej ger duglig frukt, *syrén* (syringa vulgaris), *oxelrönn* (sorbus hybrida), *sibiriska ärtträdet* (robinia caragana) m. fl. Bland vildtvexande buskar och buskartade vexter: *njupon* (rosa canina), *degbär* (ribes alpinum), *tistron* (r. nigrum), *vinbär* (r. rubrum), *benved*, *try* (lonicera caprifolium), *haftorn* (hippophaë rhamnoides), *hagtorn* (crategus), *gråbo* (artemisia vulgaris), *ljung* (erica vulg.), *kråkbär* (empetrum nigrum), *blåbär* (vaccinium myrtillus), *odon* (v. uliginosum), *lingon* (v. vitis ideæ), *tranbär*, allm. „tränjon“ (v. oxycoccos), *mjölon* (arbutus uva ursi), *hallon* (rubus idaeus), *stenhallon*, togbär (r. saxatilis), äfvensom *hjortron*, allm. „schjortron“ (r. chamaemorus), *åkerbär*, allm. „vilkon“ (r. arcticus) och *smultron* (fragaria vesca); men *jordgubbar* (fr. hortensis), *stickelbär*, *krusbär* (ribes uva crispa & glossularia), *åbrådd* (artemisia abrotanum), *törnrosor* (rosa centifolia), *kamillblomma* (matricaria chamom.) m. m. endast i trädgårdar. Å sanka

ängar förekomma allmänt: *ängsull* (eriophorum polystachion), flere *starrarter* (carices); å torra ängar allmännast: *tåtel* (aira cespitosa), *miliegräs* (milium effusum), *gullblomma*, *ältgräs* (ranunculus acris & flammula), *ängskrasse* (cardamine pratensis), *gigalsärter* (lathyrus pratensis), *tranärter* (vicia cracca), *väpling* (trifolium repens & rubrum), *spergel* (spergula arvensis), *gökblomma* (lychnis flos cuculi), *skepling* (melampyrum pratense, nemorosum), *liljekonvaljer* (convallaria majalis, polygonatum), *ängssyra* (rumex acetosa), *timoté* (phleum pratense), *ängskafle* (alopecurus pratensis), de två sistnämnde äfven sådda. På åkrar och åkerrenar: *svingel* (festuca), *rödklint* (agrostemma githago), *råglosta* (bromus secalinus), *vårbrodd* (anthoxantum odoratum), *åkerhwen* (agrostis spica venti), *repe* (lolium perenne), *kråkklöfver* (comarum), *veronika*, *ärenpris* (veronica officinalis, chamaedrys), *prestkrage* (chrysanthemum leucanthemum), *millefolium* (achillea millefolium), *kummin* (carum carvi), *penninggräs* (thlaspi arvense, bursa pastoris), *blåklint* (centaurea cyanus), *rödklint* (centaurea jacea), *förgät mig ej* (myosotis scorpioides & arvensis), *violblomma* (viola tricolor, palustris, bicolor), *sugor* (lamium amplexicaule, purpureum, album), *molla* (atriplex hortensis), *krasse* (lepidium), *kardborre* (arctium lappa), *tistel* (carduus crispus, arvensis, palustris), *åkerbinda* (polygonum convolvulus), *smörblomma* (leontodon taraxacum). I kärr och på vattensjuka ställen frodas: *missne* (calla palustris), *kalfleka* (caltha palustris), *vattenklöfver* (menyanthes), *getpors* (ledum palustre), *dvergbjörk* (betula nana), *svärdslilja* (iris pseudacorus). I diken och sjöar vexa: *mannagrö* (poa fluitans), *näckros* (nymphaea lutea, alba), *rörvass* (arundo phragmites) och *säf* (scirpus lacustris) m. fl. På lerig sjöbotten: *abborgräs* (potamogeton natans etc.) och *säf* (scirpus maritimus) m. m. samt på stränderna: *vänderot* (valeriana officin.), *strandling* (glanx maritima), *lysing* (lysimachia vulg.), och *renfana* (tanacetum vulgare). I barrskogar och lun-

der vexa allmänt: *Linnés ört* (Linnaea borealis), *dufkulla* (trientalis europaea), *stjernblomma* (stellaria graminea) och *harsyra* (oxalis acetosella), äfvensom *kattfot* (gnaphalium dioicum), *sminkrot* (lithospermum arvense), *blåklocka* (campanula rotundifolia, persicifolia, glomerata), *mjölkört* (epilobium angustifolium), *nässla* (urtica dioica & urens), *nagelört* (draba verna) och *hundkummin* (chaerophyllum sylvestre), men *gentian* (gentiana campestris), *libsticka* (ligusticum levisticum), *byttgräs* (spiraea ulmaria), *ängsgrö* (poa pratensis), *kattmynta* (nopeta cataria), *brunell* (prunella vulgaris) och *bolmört* (hyoscyamus niger) samt arterna af *måza* (galium) och *orchiderna* mycket sällan. Hvarken gulvifvan (primula veris) eller hvit- och blåsippor (anemone nemorosa & hepatica) finner man i Nerpes.

Trädplantering och trädgårdsskötseln i allmänhet är helt och hållet försummad af allmogen, som alldeles tyckes sakna sinne och smak för det naturskönа; t. o. m. kring boningshusen vildt växande trän bryr man sig föga om att värda. På sin höjd anträffas stundom å bondhemmanen några planterade rönnar samt en täppa eller rabatt under stugufönstren för ringeblommor, solrosor m. m. eller någon bärbuske. Äfven humlegårdar äro ganska sällsynta och tobak odlas endast ganska litet. Åkervexterna äro hufvudsakligen *råg*, *korn* och *hafra* samt *potäter* („päron“); *lin* odlas numera temmeligen allmänt, men kålrötter, rofvor och hampa endast sällsynt — hvete och ärter nästan allsicke.

I samma förhållande, som odlingen utträngt skogarna, har äfven antalet af de vilda djuren — hvilka här dessutom af talrika lodböss-skyttar under alla tider af året, således äfven under de förbjudna, blifva ofredade — fortfarande förminskats. Både skogs- och sjöfogel förekommer derföre sparsamt. Räfvar förstår den förslagna Nerpesbon ganska skickligt fånga med sax. Harar finnas temmeligen rikligt, förnämligast i skären. Att skjuta räf

och hare för hund förstå sig bönderne föga uppå. Skadedjur åstadkomma sommartid endast sällan några förluster, men under stränga vintrar företaga sig vargarna stundom djerfva exkursioner utåt byarna och slättbygden, men få ock härunder ofta plikta med lifvet för sin näsvishet mot bondens hundar och andra vid hemmanen tillfälligtvis lösdrifvande husdjur. Förgiftade luder plär man bjuda åt dessa annars objudna gäster; någongång fastna de ock i utlaggda saxar eller skjutas för vakglugg. Såsom premier för fällda odjur betalas från kommunen temmeligen rundliga skottpengar, utgörande för varg eller vargunge 3 kopek silfver från röken. Under åren 1845—1855 utdelades skottpengar för 323 stycken räfvar och 5 st. vargar; inom samma tidrymd hade af skadedjur blifvit dödade 31 st. kor och 257 st. får. För vargars bortskrämmande och vargungars uppsökande företages hvarje vår en allmän skallgång, hvilken dock, för bristande ordning och uppsigt, endast i ett fall bland hundrade torde uppfylla sitt afsedda ändamål.

Bland vilda däggande djur förekomma i Nerpes: *varg* (canis lupus), *räf* (c. vulpes), *lo* (felix lynx), *hare* (lepus variabilis), *gräfling*, *gräfsvin* (meles taxus), *mullvad* (talpa europæa), *ekorre* (sciurus vulg., allm. „gråstjin"), *hermelin*, *lekatt* (mustela erminea), *mänk* (mustela lutreola), *skogsmård* (martes sylvatica), *utter* (lutra vulgaris), sällsynt, *råtta* (mus rattus, sylvaticus, musculus), *vattenråtta* (lemmus amphibius), *plöjlemmel* (lemmus arvalis), *fladermöss* (vespertilio), *gråskjäl* (halichoerus griseus), *vikare-* och *spräcklig fjärdskjäl* (phoca variegata, anellata). Björnar ha ej i mannaminne blifvit sedda inom socknens landamären; elgar hafva ännu för en mansålder tillbaka någongång visat sig. Såsom husdjur hållas de vanliga: häst, nöt, får, svin, katt och hund, den sistnämnde egentligen blott för skinnets skull, det bönderne allmänt begagna till pelskragar och dylikt.

Bland foglar förekomma *): *lärkfalk* (falco subbutes), *stenfalk* (f. lithofalco), mest i kustbyarnes skogar, *tornfalk* (f. tinnunculus), i skogarna åt Molnån till, *dufhök*, allmog. „spännare“ (f. palumbarius), *sparfhök* (f. nisus), mycket allmän å slättbygden, *kungsörn* (f. fulvus), i skogarna åt Östermark, *hafsörn* (f. albicilla) och *fiskljus*, allm. „fiskglöda“ (f. haliætus), *ormvråk* (f. buteo), å vidsträckta kärr och ängsmarker, *kärrhök* med halskrage (f. strigiceps l. cyaneus), förekommer endast i spridda exemplar höst- och vårtiden. Dessa alla med undantag af örnarna och fiskljusen kallas af allmogen med ett gemensamt namn „illfoglar“. — *Sparfuggla* (strix passerina), *berguf* (s. bubo), i skogarna åt Ömossa till, *kattuggla* (s. aluco), *perluggla* (s. funerea l. Tengmalmi), *gök* (cuculus canorus), såväl vanlig som rödbrun, *svart hackspett, tillkråka* (picus martius), *gråhöfdad hackspett* (p. canus), *hvitryggig hackspett* (p. leuconotus), *större hackspett* (p. major), *mindre hackspett* (p. minor), *tretåig hackspett* (p. tridactylus), *göktyta*, allmogens „gökpig“ l. „värmgök“ (jynx torquilla), *nötkraka* (caryocatactes guttalus), sågs endast under sommaren 1845, men hvarken sedermera eller förut i mannaminne, *stare* (sturnus vulgaris), *sommargylling* (oriolus galbula), mycket rar, *korp* (corvus corax), *gråkråka* (c. cornix), *svart kråka* (c. corone), visar sig sällan, troligen blott under flyttning, *skata*, allmog. „stjåra“ eller „stjår“ (c. pica), *kaja* (c. monedula), rar, *lafskrika* (garrulus infaustus), allmog. „röstjåra“ = rödskata, *nötskrika*, allmog. „bäriskrika“ (g. glandarius), *sidensvans* (bombycilla garrula), *tornsvala* (cypselus apus), i skogarna v. om Yttermark, *ladusvala* (hirundo rustica), *hussvala* (h. urbica), *strandsvala* (h. riparia), *flugsnappare*, grå, (muscicapa grisola), *törnskata* (lanius collurio), ses någon-

*) Uppgifterna härom äro oss godhetsfullt meddelade af hr pastor Fr. Hedberg.

gång i trakterna af Pörtfors, *dubbel trast* (turdus viscivorus), mycket allmän, *björktrast* (t. pilaris), *sångtrast* (t. musicus), allmog. „måltrast“ eller „mangmålar sparf“, *rödvinge trast* (t. iliacus), mindre allmän, *ringärla* och *gulärla,* allmog. „spilitta“ eller „spilitt“ (motacilla alba & flava), *ängs piplärka* (anthus pratensis), allmän, *trädlärka* (a. arboreus), allmän, *stensqvätta* (saxicola oenanthe) och *busksqvätta* (s. rubetra), allmänna, *ärtsångare* (sylvia curruca), *rödhake sångare* (s. rubetula), *blåhake sångare* (s. svecica), mycket sällsynt, *rödstjert sångare* (s. phoenicurus), *grön sångare* (s. sibilatrix), här och der i djupa granskogar, *löfsångare,* allmog. „jordsmäl“ l. „tumaliten“ (s. trochilus), *gransångare* (s. rufa), allmän liksom den föregående, *gärdsmyg* (troglodytes europæus), *talgmes,* allmog. „talgoxe“ (parus major), *tofsmes,* allmog. „tofsatjetar“ (p. cristatus), *kärrmes,* allmog. „tjetar“ (p. palustris), *stjertmes,* allmog. „langstjerta tjetar“ (p. caudatus), *kungsfogel* (regulus cristatus), i granskogar, mindre allmän, *sånglärka* (alauda arvensis), *gulsparf,* allmog. „gulsisk“ (emberiza citrinella), *ortolansparf* (e. hortulana), *säfsparf* (e. schoeniclus), anträffas ofta i Tjärlax trakten och i skären utanför Kaskö, *snösparf,* allmog. „snösvärr“ (e. nivalis), *gråspink* (fringilla demestica), *grönfink* (fr. chloris), *bofink* (fr. coelebs), *bergfink* (fr. montifring.), temmeligen allmän i björkskogar, *hämpling* (fr. cannabina), *gråsiska,* allmog. „rönack“ eller „aliskogssparf“ (fr. linaria), *grönsiska* (fr. spinus), *domherre* (pyrrhula vulg.), *tallbit,* allmog. „nattvak“ (corythus enucleator), *korsnäbb,* mindre (loxia curvirostra), *skogsdufva* (columba oenas), *rapphöna,* allmog. „nyfoglar“ eller „åkerhjerp“ (perdix cinerea), *hjerpe* (tetrao bonacia), *tjäder,* allmog. „tjidur“ och honan „röj“ (t. urogallus), *orre* (t. tetrix), orrhönan af allmog. kallad „orrvän“; huruvida äfven *rackelhane* (t. urogalloides hybridus) förekommer, känner man ej med säkerhet, men i grannsocknarnes kusttrakter har den på sednare

tider blifvit nog allmän; *dalripa*, allmog. „rupa“ (lagopus subalpina), *strandpipare* (charadrius minor), *ljungpipare*, allmog. „åkerhöns“ (ch. apricarius), *strandskata* (hoemattapus astrolegus), ett och annat exemplar åt Tjärlax och Norrnäs trakterna, *trana* (grus sinerea), allmän å de stora mossorna, *storspof* (numenius arguata), *småspof* (n. phoeopus), de begge sistn. allmänna vid åmynningen eller de s. k. Näsby lador, *lilla strandvipan* (tringa minuta), förek. i färre exemplar åt Stobacka fjärden, *brushane* (machetes pugnax), *drillsnäppa*, allmog. „strandstrickel“ (totanus hypoleucus), *rödbent snäppa* (t. colidris), *gluttsnäppa* (t. glottis), *morkulla* (scolopax rusticola), de öfriga arterna af scolopax, åtminstone gallinago och gallinula, torde ock finnas, men som de efter kortare flykter hårdt trycka sig i mossar och alltså äro svåra att observera, kan om dem här intet med säkerhet uppgifvas, *ängsknarr* (gallinula crex), *fisktärna* (sterna hirundo), *fiskmåse* (larus canus), allmog. „trut“, *hafsmåse* (l. marinus), *spetsstjertad labb* (lestris parasitica), ett och annat exemplar vid fiskar-lägen, *vildsvan* (cygnus musicus), under flyttning höst och vår, *grågås* (anser cineraeus), ett par individer häckade om sommaren 1845 i trakten af Norrnäs, hvilket i allmänhet högst sällan inträffat, *gräsand*, allmog. „isand“ (anas baschas), *stjertand*, *spjutand* (a. acuta), *bläsand* (a. penelope), *krickand*, allmog. „arta“ (a. crecca), (anas qverquedula torde ej finnas), *viggbuk* (fuligula cristata), rar, *svärta* (f. fusca), *knipa* (f. clangula), *alfogel* (f. glacialis), *ejder* (f. mollissima), huruvida sjöorre m. fl. af detta slägte förekommer är ej fullt säkert, *storskrake* (mergus merganser), allmog. „hvitskraka“, *småskrake* (m. serrator), allmog. „skrättja“ eller „gråskraka“, *storlom* (colymbus arcticus), *smålom* (c. septentrionalis), *grissla* (uria grylle), *dopping* (podiceps).

Bland amphibier ha vi att märka: *ormödlan* (lacenta agilis)

och *grodan* (rana tempor.), såsom ganska allmänna, samt *gråa huggormen* (vipera berus) och *äspingen* (v. chersea).

Af fiskar förekomma här: *simpa* (cottus scorpius), *abborre* (perca fluviatilis), *girs* (p. cernua), *lax* (salmo salar), *siklöja* (s. albula), *nors* (osmerus eperlanus), *harr* (thymallus vulg.), *sik* (coregonus lavaretus), *strömming* (clupea membras), *id* (cyprinus idus), *sarf mört* (c. rutilus), *braxen* (c. brama), *löja* (c. albinus), *ruda* (c. carassius), *gädda* (esox lucius), *näbbgädda* (belone vulgaris), rar, *lake* (gadus lota), *torsk* (gadus callarias), *flundra* (pleuronectes), *ål* (muræna anguilla), *nejonöga* (pteromyzon fluviatilis), i Nerpes å, här liksom i Norrland af allmogen kallad „nätting“ m. fl.

3. Befolkning.

Om Nerpes sockens äldsta bebyggare finnes lika litet, som om Finlands ur-innevånare för öfrigt, någon bestämd underrättelse. Väl nämner den eljest sparsamma folktraditionen om jättar, som fordomtima här skulle hafva lefvat och utfört herkuliska bragder; men dylika sägner leda troligtvis sitt ursprung från likartade i de Svenska inbyggarnes moderland eller från de öfveralllt i vår nord gängse sagorna om dessa mot upplysning och kristendom så fiendtligt sinnade varelser. Något söderom Nerpes kyrka finnes t. ex. ett större erratiskt klippblock, hvarom traditionen förmäler, att en jätte från ungefär en fjerdedels mils afstånd kastat detsamma mot den nyuppbyggda kyrkan, men dervid genom sin förifrade kraftansträngning förfelat målet, i det stenen nedfallit på andra sidan om kyrkan. Sådant skulle då antyda, att ännu under katholska tidehvarfvet ett dylikt jättesläcte i denna trakt förefunnits. Men å andra sidan, huru antagligt är det ej, att sådana sägner ursprungligt gälla någon kyrka i Sverige och att de blott, efter Svenska emigranters an-

komst till Nerpes, blifvit lämpade på kyrkor, som de härstädes uppbygt. Man måste nemligen taga för afgjordt, att Nerpesboerne, i likhet med öfriga Svenska inbyggare uti Österbotten, i traditionelt afseende stå närmare sina blodsförvandter på andra sidan Bottenhafvet, än sina nya syskon i Finland, isynnerhet som Nerpesfolket ända till närvarande tid afskytt hvarje närmande till Finnarna — och dessa sednare å sin sida voro väl alltid, såsom ännu, föga böjde för någon intimare gemenskap med det, enligt deras förmenande, så stolta och stygga „*hurri*"-folket*). Den isolerade ställningen mellan båda visar sig klarligen äfven deri, att giftermål mellan Svenskar och Finnar äro ovanliga, samt att Nerpes dialekten är temligen fri från Finska elementer. Båda folken lefva alldeles invid hvarandra, men än i dag nästan fremmande för hvarandra; och häraf förklaras huru den Sv. befolkningens nationalitet kunnat under en tiderymd af $5^1/_2$ sekel bibehålla sig nästan i fullkomlig renhet, utan att dess egendomliga typ på något vis ännu blifvit förfinskad genom de inflytelser, som annars en så långvarig vistelse på fremmande kust och ett så nära grannskap till ett fremmande folk, nödvändigt synes bordt utöfva på densamma.

Den första folkstam, som med temlig säkerhet kan anses haft sitt hemvist äfven i Nerpes, är *Lapparna*. Måste man också såsom otillförlitlig förkasta den berättelse, att Lapparna just här genom sin handel uppstigit till ett så stort välstånd, att „de började stoltsera med präktig klädnad, läcker spis" m. m., så vittnar ju dock tydligen namnet Lappfjärd, hvilken socken fordom utgjordt ett med Nerpes, att desamma förut härstädes kringdrifvit med sina renar. Lapparna, hvilka ännu i medlet af 13:de

*) Om uppkomsten af detta skällsnamn, hvarmed de Österbottniska Svenskarna öfverallt betecknas af sina Finska naboer, se Yrjö Koskinens intressanta uppsats: „Pohjanmaan asuttamisesta tutkimus" (Tidskriften Suomi 1857 pag 111 ff.), till hvilken vi ang. Österb. befolkande hänvisa.

seklet uppehållit sig i södra trakterna af Österbotten, hvarest på flere ställen, äfven i Nerpes, s. k. Lapprösen (Lapin rauniot, Lapin baudat) förekomma, stodo genom sin ofvannämnde handel en längre tid i fredlig beröring med de för Österbottens äldre historia så märkvärdiga *Birkarlarna*. Sedermera, när Lapparna med sin kärlek till frihet och oberoende ej ville underkasta sig Svenska kronan, erbjöd kon. Magnus Ladulås 1277 det kringströfvande folket såsom egendom åt dem, hvilka skulle göra det underdånigt. Härtill voro Birkarlarne genast färdiga och anföllo under anförande af Mathias Kurk Lapparna, glömmande det fordna vänskapliga förhållandet. Sålunda beröfvades Lapparna sina landamären och nödgades draga sig mot den yttersta norden, hvarvid deras förra boningsplatser intagas af förföljarena. Om nu dessa Birkarlar voro af Svensk härkomst*), så är äfven tiden för Svenskarnas inflyttning i dessa trakter någorlunda bestämd. Men emot ett sådant antagande synes, åtminstone hvad Nerpes beträffar, ett ganska vigtigt skäl förefinnas. Här — likasom på hela *kuststräckan* från Kumo elf till G:la Karleby — förekomma nemligen en mängd genuint Finska, men sedermera till en del allaredan försvenskade eller stympade ortsnamn, t. ex. Tjärlaks, som först skrefs Tjerffelax (Tervalahti), Kalaks (Kalalahti), Taklax (Takalahti), Kallnäs (Kalaniemi), Pjelaks (Pien- eller Pyhälahti), Petalaks (Petäjä-, peto- eller pettu lahti), Kottnäs (Kotaniemi), Noljärvi (Nuolijärvi), Hinjärvi (Hiidenjärvi), Numjärvi, Wiitaniemi, Moikipää, Finnby, Finnsäter m. fl., hvilka namn ju ovädersägligen angifva, att *Finnar* före Svenskarnes inflyttning härstädes haft sin bostad. Sjelfva namnet Nerpes, som i äldre tider ofta skrefs: *Närpäs, Närpis* eller *Nerpis,* och hvilket i de Finska grannarnas mun blir *Närviö* eller *Närpiö* (aldrig Nääräpää, såsom

*) Se härom D:r Ignatii „Bidrag till södra Österbottens äldre historia“ pag. 8.

man dock stundom ser det skrifvet), är väl af Finskt ursprung och synes ha nära gemenskap med namnet Närvä (snål) eller Närvjoki, hvarmed Österland by (i Pörtom) och Nerpes å, åtminstone i dess öfre lopp, än i dag af Finnarna betecknas.

Länge torde dock ej Nerpes hafva varit befolkadt af Finnar, knappast mera än ett halft sekel, ty redan år 1303 förekomma de första spåren af en svensk befolkning. Nämnde år skrifver Kon. Birger uti ett bref till sin broder Waldemar, hertig af Finland från 1302, att tre män „*Michael de Lappafærd*“ (Lappfjärd), „*Andar de Sastamell*“ (Sastmola) och „*Tobbe de Tenka*“ (Tiukka, Tjöck) blifvit beröfvade de nyodlingar, som de i Tavastland upptagit, och att de nu till befordrande af landets odling, enligt hans (Birgers) befallning, i fred böra få besitta dessa marker*). Det är ej osannolikt, att den verksamme Torkel Knutsson af omsorg om landets betryggande anbefallt en utflyttning af Svenskar till norra Finland. Å andra sidan kan med fullt skäl antagas, att utflyttningen ej skett från samma ort. Under det att t. ex. Oravais boerne anses härstamma från Westerbotten och Wöroboerne från Dalarna, synas språk och seder härstädes påminna derom, att Nerpesfolket leder sitt upphof från sydligare delar af Sverige, såsom Westergötland och Småland.

Att de till Nerpes inflyttade Svenskarne direkte från sitt hemland hit anländt, är en någorlunda allmänt antagen mening. Man måste härvid likvisst göra sig dessa frågor: hvart hafva de Svenskar gått, som utan tvifvel nedsatte sig i de söder om Lappfjärd belägna socknar, t. o. m. ända uti Euraåminne, enligt hvad der förekommande Svenska ortsnamn antyda? Hafva ej dessa möjligen tågat norrut och äro ej Nerpesboerna deras afkomlingar? Detta synes väl ganska antagligt, men likaså antagligt är det äfven, att de till förenämnde orter inflyttade Svenskar kunnat sam-

*) Porthan, Cron. Ep. F. p. 214; Y. Koskinen, Tutkimus etc. pag. 140.

mansmälta med Finnarne på samma sätt, som dessa sednare ännu efter stora ofreden sammanväxt med innevånarne i Sverige och Norge. Att dessutom en landstigning af Svenskar verkligen skett på denna kust, ådagalägges af några ganska giltiga bevis. På Kalax bys storskiftes karta af år 1763 finnas „grundmurar efter en gammal kyrka“ utprickade å Eskilsö gentemot Kaskö belägna holme. Vid tillfälliga gräfningar har man jemväl derstädes påträffat förmultnade menniskoben, hvaraf synes, att kyrkan ock haft sin begrafningsplats. Hade nu Svenskarne landvägen kommit till Nerpes, så hade de förmodligen ej bygt sin kyrka alldeles vid yttersta hafsbandet. Äfven namnet Korsnäs synes tillkännagifva, att korsets lära blifvit af sjöledes kommande kristna planterad på stranden af likbenämnde ort*). Dessutom ju längre man här uppstiger från kusten inåt landet, desto tydligare spår varseblifvas af en sednare Finsk befolkning. Den i socknens mellersta del till Östermark Finska socken närmast gränsande by bär också namnet Finnby. Nerpesboernes ända till vår tid bibehållna lust för sjöresor ger ock slutligen anledning till den förmodan att de sjöledes, och utan att hafva gästat på någon annan strand, nalkats den kuststräcka, der de nu bygga och bo.

De för närvarande härstädes befintliga Finska familjer, som hit inflyttat („joutunut hurrien joukkoon“), äro ganska få och hafva till någon del antagit Svenska seder i sitt lefnadssätt samt äro Svenska språket mäktiga. Enligt ett kyrkostämmobeslut af år 1672 skulle dock Finska „någon gång om året predikas i moderkyrkans sakristia“, hvilket antyder att Finnarnas antal då varit talrikare; men härmed upphördes alldeles år 1820. År 1804 beräknades 14:de delen af befolkningen i Korsnäs kapell vara Finsk,

*) Andra mena, att församlingen fått detta namn af ett kors, som i uråldsta tider varit uppstäldt på stranden för att påminna sjöfarande att enligt plägseden här betala offerpenningar för en lycklig resa.

numera kan äfven der knappast någon enda Finsk person påträffas.

Om Nerpesbons ansigtsuttryck skulle en fysiognomist genast anmärka, att det märkbart skiljer sig från Finnarnas och ej företer samma stelhet och monotonie, som man velat finna hos dessa. Sjelfva gången och kroppens rörelser förråda en större själsliflighet och raskhet, än man i allmänhet förmärker hos Finnarne — men dessas afmätta reflexion och envisa uthållighet i ansträngningar både till själ och kropp torde deremot den Österbottniska Svensken till någon del sakna. Nerpesbon ser för öfrigt hvarken dum eller elak ut; det är någonting frimodigt, redligt och precist, som afspeglar sig i hans yttre. Man måste ock öfverhufvud medgifva honom en väl proportionerad kroppsbyggnad, till längden snarare medelmåttig än storväxt, men egentligen vackra eller mycket uttrycksfulla ansigten finner man sällan. Qvinnorna, hvilka här redan från barnaåren få vänja sig vid tyngre utarbeten, äro gemenligen starktbyggda och groflemmade, samt hafva i hela sitt skick och väsende en viss anstrykning af karlavulenhet*). Sinnet för musik är mindre utbildadt än hos Finska nationen, och någon egentlig folkpoesi vet man ej af hos det till sin natur praktiska och prosaiska Nerpesfolket.

Nerpesbon igenkännes annars lätt på sin dialekt, sitt högst egendomliga uttal, som ganska märkbart skiljer sig från de andra närgränsande Svenska socknarnas, åtminstone Pedersöre och Wöro, samt från det Nyländska, ehuru visst många likheter med hvardera förete sig. Nerpes Svenskan är ock temligen svår att förstå för en fremling, i det den mycket afviker från det nyare skriftspråket — likasom å andra sidan äkta Nerpesboer, isynnerhet yngre folk och barn, endast med svårighet fatta den rent uttalade Svenskan. De af allmogen, hvilka haft mer beröring

*) I „Finland framställdt i teckningar" framhållas dock Nerpes och Wöro qvinnorna såsom de *vackraste* i landet.

med ståndspersoner och mer sysselsatt sig med läsning eller som vilja anses för mer belefvade, undvika också gerna att i dessas åhöro komma fram med sin hvardagliga „bondska“, samt efterhärma („benska“), så godt sig göra låter, den regelrigtiga Svenskan. I någon närmare analys af Nerpes dialekten samt utredning af dess mer eller mindre nära förvandtskap med fornsvenskan och de Svenska landskaps-dialekterna kunna vi emellertid, för bristande kännedom om hvardera, här ej inlåta oss. Då dessutom en framställning härom torde vara att genom trycket snarligen förvänta af annan man, som åt detta håll egnat noggrannare forskningar, torde det vara nog att här införa nedanstående profbit*) på Nerpes målet, den vi för resten öfverlemna till läsarens benägna explikation, endast med bifogad kommentar öfver de mest svårfattliga ord och egendomliga talesätt.

„Hihtje (detta) språtje je (är) int frĕmand i Laffjel, i Wasa säcknen elå när Malaksan, å' i maang ohl (ord) jer ĕ lik åt, he vi talar, när thei (dem), men i aar (andra) olik. Laffjelan kallar pojkan för häljan å' gräbbor för fleckor. He gaambel fältje när åås sa *odin* som vi sei'r gaamlinsaamelin — han snöud å' thåle; Laffjelan sei'r *osinas;* men osinas je' int nain (någon) gåbb, nain råådar (tomte), nain foolhond (ond ande) elå na' anna lĕvanst, utan ĕ ohl, ståndom för thei, som åndrar åp he dåm hör elå' skådar, ståndom bare ti lägg meir magt åp ĕ anna ohl: osinas khveck, osinas iilak, å meir tåle. Så mytje ska' 'an veit, så me all the finnar, som bor i säcknen, ska ĕ int va maang ohl, som Laffjelan ha låna åf thei; gar e när åp', så ha Nerpesan låna meir, thå maang bynamn när theische je finsk, men int e enda i Laffjel. Khva som stjili båd i tale — Laffjelan å åås — så jer e — ti gar om näg'r einstaka ohl, å kanstji int' så näg'r held'r — he thei drar meir än vi åp ohlen, snaran,

*) Aftryckt med några förändringar från Wasabladet, 1860.

utan i *bensk* (af fåfänga härma den rena svenskan), kommer sams me stassboan i ljule å töcklast (oftast) har *ä* thå vi har *e*. Malaksan stöjter från ein sid åt Nerpes, från aaron (den andra) åt Wasa såcknen, å' så'les ha språtje schenn (här) fa två sidor. Hon norr je meir putsa å sleitan åf grannskape me Wasa, å annors nämran åt Norrbygg-språtje; hon södran ha vaahli kröchla å håhl från Korsnäs, om vi int annors ska räk'n Korsnäs å Petulax — he synest (sydligaste) i Malax, å he nöhlest (nordligaste) i Nerpes för e laand för seg. — All veit hur thei i Korsnäs skojin seir *ghvess* (qväll), *ghvärnen* (qvarnen), *ghvinnon, ghvitin* (den hvite), *ghvast* å sä'ter ohlen ju leeng'r thess bäter, så dåm lik gern sku sei *gräubor* som *råosor*, om e bare sku ga ut från monin (mun). Petulaksan veender opp nëder å sei'r *vess, värnen, vinnon, vastin, grebbor*, å je såles ti kort åf, så hästin gåtar heit *estin* å tvagan *vagan*. Han ska för he int tro he Petulaksan benskar; bäter låter eh — men lik obäcklot (oskickligt) låter eh, som thå grannin tälar; thåm sku gern konn flytt å bo i lag. — Wasa såcknen je rein finsk i namne, fast vår ald'r ha vila veit åf hä'de finsk, utan alltile kalla 'on et stadin; som he å aaldri ha hördes he nain schenn ha ta'la om Mustasaari elå M.-boan. Namne ger ast (intet) åt, men ther vinder (vinner) 'an åp namne. Å khva ha thåmde vånni? Jo, he dåm sei'r *o* thå all aar seir *u*; för finskon vill såles hav'a. He vahl *toppin, gobbin, gommon* å *o* åp all vis; å all näggast (sämst) vaahl (blir) e för thei, som ska bensk. Thå Kasköboan vänder måle, kan 'an gern hör åp 'a; vi känder 'a fast dåm annars je utkumi från maang folkslag, theide Kasköboan, å gaar å komber lik tökel (ofta) som somarin å vintrin, åp honde fati öien. Men thå Lansboan b'yri vaahl Kasköboar me allvar — nej, he gaar int, åtminstone gar e int framåt thå".

Årliga tabeller öfver *födda, döda och vigda* m. m. äfven som qvinqvennii-tabellerna öfver *folkmängdsförhållandena* be-

gynna ifrån år 1749; och först från denna tid kunna vi således lemna noggrannare uppgifter om folkmängdens tillväxt och andra hithörande omständigheter.

Tabell öfver födda, döda och vigda samt oäkta barn i Nerpes församling åren 1749—1857:

År.	Födda.			Döda.			Vigda.	Oäkta barn.
	mk.	qk.	s:ma.	mk.	qv.	s:ma.		
1749	36	43	79	38	39	77	16	1
1750	62	42	104	27	33	60	23	—
1751	50	57	107	37	28	65	21	—
1752	65	67	132	57	60	117	23	—
1753	52	44	96	35	36	71	14	1
1754	54	54	108	52	36	88	13	—
1755	62	47	110	44	44	88	22	1
1756	63	57	120	66	62	128	12	—
1757	59	61	120	43	34	77	16	1
1758	55	61	116	41	43	84	16	1
1759	42	66	108	47	52	99	25	1
1760	74	53	127	38	30	68	22	—
1761	61	55	116	53	42	95	25	—
1762	63	86	149	44	49	93	34	—
1763	69	68	137	51	69	120	26	1
1764	61	85	146	54	65	119	19	1
1765	88	71	159	62	66	128	16	1
1766	73	75	148	70	60	130	22	1
1767	76	60	136	58	53	111	19	—
1768	80	73	153	61	45	106	22	—
1769	86	71	157	42	44	86	24	—
1770	78	81	159	61	56	117	23	—
1771	77	86	164	41	44	85	14	1

År.	Födda.			Döda.			Vigda.	Oäkta barn.
	mk.	qk.	s:ma.	mk.	qk.	s:ma.		
1772	69	92	161	44	38	82	17	3
1773	61	77	138	43	41	84	21	—
1774	80	84	164	52	56	108	34	1
1775	89	87	176	70	74	144	25	1
1776	93	96	189	57	62	119	31	—
1777	104	91	195	139	124	263	29	—
1778	106	113	219	65	59	124	37	—
1779	103	99	202	63	63	126	24	1
1780	98	110	208	70	63	133	25	2
1781	116	93	209	44	35	79	38	1
1782	101	97	198	51	61	112	17	2
1783	101	99	200	80	59	139	36	3
1784	97	114	211	70	82	152	29	—
1785	101	101	202	60	69	129	36	—
1786	108	110	218	50	63	113	27	1
1787	102	99	201	48	62	110	31	2
1788	91	76	167	112	94	206	32	3
1789	92	105	197	51	44	95	34	3
1790	104	88	192	53	46	99	25	4
1791	98	99	197	97	90	187	45	1
1792	140	95	235	58	43	101	43	3
1793	109	123	232	77	77	154	42	2
1794	123	147	270	59	63	122	39	8
1795	128	111	239	96	88	184	28	7
1796	135	109	244	86	58	144	41	6
1797	118	101	219	74	61	135	36	7
1798	121	93	214	61	57	118	36	—
1799	124	121	245	68	67	135	29	3
1800	125	115	240	75	65	140	39	2

År.	Födda.			Döda.			Vigda.	Oäkta barn.
	mk.	qk.	s:ma.	mk.	qk.	s:ma.		
1801	118	110	228	66	69	135	49	4
1802	129	117	246	51	77	128	53	1
1803	114	112	226	94	114	208	50	2
1804	130	129	259	93	79	172	48	4
1805	143	128	271	65	57	122	63	5
1806	114	138	252	59	62	121	64	4
1807	128	106	234	65	72	137	51	6
1808	103	140	243	255	232	487	38	3
1809	72	71	143	176	181	357	31	3
1810	121	123	244	59	75	134	86	6
1811	112	116	228	49	68	117	40	2
1812	128	124	252	62	52	114	53	16
1813	108	90	198	70	70	140	39	7
1814	109	97	206	48	37	85	35	3
1815	138	108	246	61	60	121	46	11
1816	105	109	214	64	56	120	41	5
1817	117	129	246	60	55	115	50	5
1818	131	112	243	77	66	143	45	9
1819	119	103	222	70	58	128	44	8
1820	142	111	253	64	60	124	60	8
1821	161	143	304	81	63	144	62	19
1822	135	128	263	88	82	170	44	7
1823	145	155	300	76	76	152	58	11
1824	160	146	306	90	89	179	63	11
1825	136	139	275	96	80	176	66	5
1826	147	158	305	85	64	149	68	14
1827	141	128	269	95	85	180	47	9
1828	171	131	302	91	65	156	51	7
1829	162	136	298	91	64	155	54	4

År.	Födda.			Döda.			Vigda.	Oäkta barn.
	mk.	qk.	s:ma.	mk.	qk.	s:ma.		
1830	139	133	272	105	111	216	55	6
1831	130	130	260	93	83	176	54	7
1832	139	146	285	141	153	294	57	6
1833	148	143	291	144	122	266	33	5
1834	128	104	232	107	95	202	30	8
1835	187	153	340	76	79	155	60	6
1836	144	162	306	88	88	176	62	9
1837	151	162	313	82	89	171	62	8
1838	153	161	314	80	81	161	69	12
1839	140	141	281	87	111	198	62	10
1840	152	182	334	93	103	196	78	10
1841	187	177	364	83	74	157	59	10
1842	171	172	343	77	69	146	70	16
1843	181	176	357	108	114	222	76	7
1844	205	172	377	73	83	156	79	8
1845	206	185	391	111	81	192	80	9
1846	193	170	363	100	79	179	77	9
1847	198	176	374	83	76	159	77	15
1848	177	207	384	117	110	227	77	10
1849	177	177	354	130	134	264	65	5
1850	202	168	370	149	143	292	68	7
1851	237	186	423	91	100	191	96	20
1852	213	179	392	164	143	307	71	10
1853	198	175	373	119	119	238	47	10
1854	204	205	409	140	114	254	63	18
1855	222	194	416	98	105	203	68	11
1856	220	178	398	150	147	297	85	10
1857	206	179	385	157	148	305	74	9

I Korsnäs kapell-församling har förhållandet häri varit följande:

År.	Födda.			Döda.			Vigda.	Oäkta barn.
	mk.	qk.	s:ma.	mk.	qk.	s:ma.		
1848	74	81	155	49	38	87	26	10
1849	90	84	174	53	60	113	18	5
1850	63	71	134	53	44	97	23	1
1851	81	64	145	51	39	90	33	3
1852	80	72	152	55	46	101	22	2
1853	60	73	133	60	46	106	10	3
1854	76	65	141	68	55	123	18	6
1855	90	64	154	36	29	65	35	3
1856	67	56	123	40	42	82	27	1
1857	72	62	134	57	43	100	22	4

Häraf kan ses, att under härjande epidemier de dödas antal öfversteg de föddas: år 1777 med 68 pers., år 1788 med 39 pers., år 1808 med 244 pers., år 1809 med 214 pers. samt år 1832 med 9 pers., hvaremot isynnerhet åren 1760,—72,—81,—92,—1814,—21,—35,—41,—44,—45,—47,—51 och —55 visa ett särdeles förmånligt förhållande i afseende å folkmängdens tillväxt. Före koppympningens (1775) och vaccinationens (1802) införande anställde kopporna ofta förfärliga härjningar bland befolkningen; år 1780, då kopporna voro gängse, omnämnes att „af 353 ympade barn endast sex dogo, men deremot hvart 4:de barn af de oympade". Näst kopporna hafva rödsot samt nerf- och rötfebrar, vanliga följder af otjenlig föda under de ofta inträffande missvextåren i fordna tider, utkräft talrika offer åt döden. Så bortrycktes t. ex. år 1777 102 personer af rödsot (= hvar 28:de) samt år 1788, efter föregående årets svåra missvext, 206

pers. af koppor och rötfeber (= hvar 18:de). Under åren 1804—1809 uppgifvas årligen 20 à 30 pers. hafva dött i venerisk sjuka, hvarförutom året 1808, då dertill krigets fasor och härjningar öfvergingo Nerpes och gjorde otaliga familjer husvilla och utfattiga, rödsot om sommaren och s. k. hetsig feber under följ. vinter decimerade folkmängden med 350 pers. (hvar 10:de) samt år 1809 med 172 personer (hvar 30:de). År 1832 grasserade åter kopporna, hvarvid 125 pers. bortrycktes, och under hungersåren 1832—34 en elakartad rödsot samt nerf- och rötfeber. Allmännast äro nuförtiden messling, kikhosta, strypsjuka och rödsot samt skarlakansfeber bland barnen — nerffebrar, frossa och bröstsjukdomar bland den öfriga befolkningen*). I medeltal dör här hvar 41 à 42 person årligen — eller 2,40 procent af hela befolkningen. Dödligheten bland barnen är öfverhufvudtaget ganska stor; lättsinne och okunnighet vid de späda barnens uppfödande och vård samt fasthängandet vid ärfda fördomar, enligt hvilka de onaturligaste medel ofta användas, när det gäller att kurera vanliga barnsjukdomar, torde väl vara orsaken härtill. Visst är att öfverhufvudtaget årligen 25 à 30 procent af barn dö innan uppnådd ett års ålder (för hela Finland 20,7 %, men t. ex. i det närbelägna Wasa öfre prosteri år 1856 ända till 30,21 %, i Lappfjärd till 35,19 %), och i summan af årligen döda plär i Nerpes ofta ända till hälften (40 à 50 %) utgöras af barn mellan 1—3 år; dock har förhållandet härmed under sednare tider visat ett märkbart framskridande till det bättre.

Bland personer, som uppnått hög ålder, omnämnas år 1755

---

*) Såsom endemiska sjukdomar å orten anföras: bland manliga befolkningen *kardialgi* samt hos qvinliga personalen *underlifslidanden* och *menstruationsfel; lungsoten* förekommer mycket allmänt. Finska Läk. Sällsk. handl. 8 bandet pag. 613 ff.

en man och en qvinna hvardera om 107 år; inalles öfverlefde 7 personer 100 år och 81 pers. 90 under förra halfseklet (1749—1800), hvaremot ifrån 1800—55, och det bland en flerfaldigt större folkmängd, endast 21 pers. öfverlefde 90 år — i sanning ett nog anmärkningsvärdt förhållande.

Moderförsamlingens hela befolkning till kön, stånd, ålder och lefnadsvilkor uppgifves på följande sätt:

	År 1749.	År 1750.	År 1754.	År 1760.	År 1766.	År 1769.
Folkmängd	1,908	1,960	2,116	2,279	2,290	2,383
„ mankön . .	901	940	1,026	1,119	1,089	1,145
„ qvinkön . .	1,007	1,020	1,090	1,160	1,201	1,238
Prester	4	4	3	4	3	3
Ståndspersoner	12	15	15	9	16	20
Bönder	224	224	235	250	265	268
Handtverkare	6	4	6	6	16	18
Soldater	33	33	35	38	30	37
Fattiga	5	4	6	15	?	1
Hushåll	239	250	275	296	295	299
Pers. öfver 90 år . .	3	7	8	7	8	8
Ogifte öfver 15 år . .	433	457	662	685	408	426
Barn under 1 år . . .	56	68	69	78	75	113
„ „ 15 år . . .	654	661	573	683	779	843
Gifte	356	369	390	406	496	500
Enklingar	22	22	29	32	17	23
Enkor	87	82	72	58	94	91

	År 1775.	År 1785.	År 1795.	År 1805.	År 1810.	År 1815.
Folkmängd	2,907	3,697	4,478	4,683	4,715	5,252
„ mankön . .	1,378	1,787	2,127	2,292	2,251	2,520
„ qvinkön . .	1,529	1,910	2,351	2,391	2,464	2,732
Prester	4	2	2	3	2	3
Ståndspersoner . . .	25	?	?	12	11	6
Bönder	293	421	421	501	516	543
Handtverkare	21	22	22	30	20	17
Soldater	33	60?	60	?	3	3
Torpare	—	—	?	?	69	80
Inhysingar	—	—	?	?	20	26
Fattiga	29	10	10	18	26	71
Hushåll	366	450	450	520	611	761
Pers. öfver 90 år . .	6	—	5	2	2	2
Ogifte öfver 15 år . .	520	605	720	802	991	1,249
Barn under 1 år . . .	86	92	105	125	184	189
„ „ 15 år . . .	1,085	1,052	1,340	1,484	1,782	1,948
Gifte	581	597	690	703	796	877
Enklingar	23	21	52	60	66	55
Enkor	93	98	49	39	91	105
Sytningshjon, g:la husbönder m. fl.	—	—	—	—	70	100

	År 1820.	År 1825.	År 1830.	År 1835.	År 1840.	År 1845.
Folkmängd	5,784	6,344	6,769	7,189	7,723	8,491
„ mankön . .	2,807	3,072	3,305	3,503	3,756	4,140
„ qvinkön . .	2,977	3,272	3,464	3,686	3,967	4,351
Prester	3	3	3	4	4	4
Ståndspersoner	22	18	24	16	11	11
Bönder	566	679	698	671	797	828
Handtverkare	35	40	44	37	19	38
Soldater	4	10	2	?	2	2
Torpare	70	127	168	150	155	191
Inbysingar	53	89	129	177	256	312
Fattiga	61	59	68	56	76	137
Hushåll	842	1,150	1,185	1,314	1,298	1,358
Pers. öfver 90 år . .	—	1	—	1	2	3
Ogifte öfver 15 år . .	1,327	1,214	1,414	1,393	1,692	1,712
Barn under 1 år . . .	202	206	245	277	267	300
„ „ 15 år . . .	2,107	2,457	2,587	2,784	2,789	3,210
Gifte	1,020	1,155	1,167	1,282	1,379	1,556
Enklingar	43	68	111	92	105	101
Enkor	218	231	260	285	301	294
Sytningsbjon, gamla husbönder m. fl. . . .	102	113	148	136	145	159

	År 1850.	År 1855.	Folkm. i Korsnäs år 1855.	Folkm. i Kaskö år 1855.
Folkmängd	9,137	9,981	3,037	767
„ mankön	4,446	4,899	1,510	371
„ qvinkön	4,691	5,082	1,527	396
Prester	2	3	2	1
Civile Embetsmän	—	—	—	11
Ståndspersoner	6	12	4	—
Borgare	—	—	—	24
Bönder	872	957	309	—
Handtverkare	50	56	15	33
Hökare	—	—	—	3
Minuthandlare	—	—	—	6
Skeppare	—	—	—	5
Soldater	2	23	6	—
Torpare	187	253	75	—
Inhysingar	289	194	196	—
Fattiga	139	162	77	27
Hushåll	1,484	1,762	705	177
Lotsar	—	—	—	2
Pers. öfver 90 år	5	5	—	—
Ogifte öfver 15 år	1,972	1,965	504	176
Barn under 1 år	338	367	130	19
„ „ 15 år	3,494	3,848	1,100	249
Gifte	1,556	1,772	1,250	131
Enklingar	131	165	47	10
Enkor	354	329	79	47
Sytn.hjon och g:la husbondefolk	208	409	122	—
Fiskare	—	—	—	17
Arbetskarlar	—	—	—	53
Apothekare	—	—	—	1
Skolgossar	—	—	—	24

Ofvanstående tabeller gifva sålunda vidhanden, att Nerpes församlings befolkning under sistförflutne sekel (1749—1850) ökats på följande sätt:

Från år 1749 till 1799	60—75	75—85	85—95	95—1805	05—10	10—20	20—30	30—40	40—50
Tillvext 371	472	946	781	205	32	1,069	985	954	1,414

hvilket på hela seklet gör en tillökning af in summa 7,229 pers. eller i medeltal 723 pers. på hvart decennium och 72 pers. (eller i det närmaste 1,8 % af medelfolkm.) på året; sålunda att folkmängden under förra halfseklet (1749—1805) ökats med 84,21 % efter medelfolkmängden = 3,295, eller för året med 1,58 %, under det sednare deremot (1805—1850) med 64,46 % af medelfolkm. = 6,910, eller för året med 1,48 %, samt under hela seklet (1749—1850) med 130,91 % af medelfolkm. för sistnämnde tid = 5,522, d. v. s. att folkstocken på 100 år nära nog femdubblats*). Befolkningens täthet efter jordvidden är ock jemförelsevis stor nog, ty då socknens hela areal utgör 8⅔ □ mil, och folkmängden (med Kaskö) är 13,785 pers., belöper sig här 1,590 pers. på □ milen; nemligen vid Moderkyrkodistriktet 1,663 pers. och i Korsnäs 1,401 pers. På hvarje mantal kommer i medeltal i Nerpes 81 och i Korsnäs 92 personer.

Särdeles i ögonen fallande är den starka och jemt fortgående tillvexten af hemmansböndernas och hushållens antal, äfvensom den isynnerhet under sednaste decennier städse sig förökande mängden af sytningstagare ibland gammalt husbonde-

*) I hela Finland var under de 60 åren 1795—1855 årliga tillvexten 1,20 %, i Sverige beräknas den (för åren 1805—1855) till 1,01 %, men i England t. ex. på detta århundrade ända till 2 %, samt i hela Europa i medeltal till 1,25 %. (Se P. Tikkanen, „Väki-luvun ja asukas-vaiheiden suhteita Suomessa", pagg. 55, 65, 67 och 70.

folk, af hvilka mången helt visst alltför tidigt, utan att af ålder eller sjuklighet vara synnerligen försvagad, lemnar hemmansvården och slår sig till ro och maklighet. Häraf följer, att de jemförelsevis små hemmanen betungas med dryga sytningar samt, hvad som är ännu värre, att vördnaden emellan föräldrar och barn ofta spilles. De förstnämnde, hvilka till något af barnen pläga afträda husbondeväldet, betraktas och behandlas sedan i många fall endast såsom *nådehjon,* och processer om sytningens utgörande samt mångahanda andra missförhållanden mellan dem och barnen kunna lätteligen uppstå. Utan allt tvifvel är, att sådant i hög grad motverkat jordägarens välstånd. I Nerpes funnos år 1855 bland 957 bönder ända till 409 sytningstagare, samt i Korsnäs 309 bönder och 122 sytningshjon. Mera oroande är dock den starka tillväxten af fattiga, som njuta allmänt understöd, ty sådana menas i ofvanstående tabeller med de under rubriken *fattiga* upptagne. Uppmärksamhet förtjenar ock den omständighet, att antalet af tjenstgörande prester, oaktadt folkmängdens femdubbling, icke blott icke förökats, utan t. o. m. minskats.

Sedlighets-förhållandet är öfverhufvudtaget tillfredsställande; det onda kan väl äfven här i jembredd med tidens andra s. k. framsteg eller till följe af omständigheternas tvång blott hafva lärt att bättre dölja sig, att iakttaga mer försigtighet, och en i sedligt afseende skadad och maskstungen kärna gömmes ju mer än ofta under den utvärtes afslipade ytan — men i sjelfva verket har dock Nerpes allmogen, genom afläggande af många sina fordna lyten, under senare tider visat en bättre moralisk hållning. Sammanskockningar med åtföljande slagsmål, knifshugg och andra excesser, isynnerhet om helgdagsaftnarna, oordningar vid kyrkogång och gudstjenster, frimändagshållande, lönnkrögeri, nattlopp och ungdomens förargelseväckande lefverne i allmänhet, hvaröfver förr, såsom af gamla visitations-protokoller nogsamt

synes, högljudda klagomål blifvit förda, förekomma numera, åtminstone vid moderkyrkan, mindre ofta eller blott undantagsvis. Så är ock den fordom allmänna oseden att bära knif vid gästabud, läsförhör, kyrkogång m. m. nu helt och hållet aflagd. Äfven fylleriet, denna landsolycka med sin syndaflod af bränvin och „bondromm“, i hvars spår öfverallt laster och brott framgå, — också här äro de flesta grofva slagsmål och dråp förövade under rusigt tillstånd — har i någon mån aftagit; men detta torde mindre kunna tillskrifvas verklig återhållsamhet och bränvinsbegärets upphörande, än de numera mycket förkortade eller helt och hållet indragna bränningsterminerna och deraf härrörande brist på den rusande varan. Vid sina bröllop och andra gästabud skall dock Nerpesbon alltid hafva rikligt till dryckjom, om det ock mångengång måste från andra orter med nog dryg kostnad anskaffas eller med de i städerna tillgängliga rusdrycker ersättas. Det är nu engång så ortens gamla sed och derifrån viker man icke, ty Nerpesbon är i allmänhet i slika fall just *lika litet* som Finnen någon vän af förändringar. Den stojande villervalla och de ofta ohyggliga uppträden, som lönnkrogarna förr synas åstadkommit i byalagen, har mar dock till det mesta lyckats afstäcka genom strängare uppsigt och kontroll. Stölder förekomma jemförelsevis endast ganska sällan och, då sådana här skett, finnas de merändels varit förövade af personer från andra orter. Dock, ärligheten kan ju ej heller här anses vara „lås för lada“ i allt, och den köpslagande Nerpesbon blir ofta, och tyvärr ej utan skäl, beskyld för bedrägeri och oredlighet i handel och vandel.

Såsom en, dock i det hela ganska osäker, måttstock för sedligheten plär ofta de oäkta barnens antal anföras; härvid utvisa ofvanstående tabeller, att i medeltal på hvart decennium århundradet igenom förhållandet med barn födda utom äktenskapet varit följande:

	År 1749—60	60—70	70—80	80—90	90—1800	00—10	10—20	20—30	30—40	40—50
Af de födda var oäkta hvarje	200:e	357:e	252:a	106:e	56:e	69:e	28:e	30:e	33:e	36:e

Under sednaste decennium har oäkta barnens antal varit följ.:

I moderförsamlingen.			I Korsnäs.	
År.	Antal födda.	Antal oäkta.	Antal födda.	Antal oäkta.
1845	391	9	123	5
1846	363	9	130	4
1847	374	15	147	7
1848	382	10	155	10
1849	354	5	174	5
1850	370	7	134	1
1851	423	20	145	3
1852	392	10	152	2
1853	373	10	133	3
1854	409	18	141	6
1855	416	11	154	3

Häraf kan finnas, att under sistförflutna halfsekel i medeltal hvart 39:de barn i Nerpes och under sista decenniet hvart 34:de barn i Nerpes moderförsaml. och hvart 32:dra barn i Korsnäs föddes utom äktenskapet. Om än sålunda de oäkta barnens antal i Nerpes, jemförelsevis med andra orter, synes lågt, är det förhållande så mycket anmärkningsvärdare, att årligen vidpass hälften (!) af de vigda paren skyldigkännes till erläggande af böter för otidigt sängelag: så pliktade t. ex. år 1853 af 47 par 22, år 1854 af 63 par 30, och år 1855 af 60 par 27 hjonelag vid moderförs. för nämnda förseelse, samt i Korsnäs år 1853 af 10 par 6, år 1854 af 18 par 9, och år 1855 af 33 par 19 för enahanda brott.

Bland de vid domstol allmännast anhängiga brottmål äro fylleri, sabbatsbrott och slagsmål. Att mord, dråp och grofre brott i allmänhet på sednare tider, och i förhållande till folkmängdens starka tillvext, blifvit sällsyntare är redan anmärkt. De civila tvistemålen deremot äro så mycket talrikare och föran-

leda en stor mängd rättegångar, så att omkring 300 à 400 mål pläga å hvarje tingstur, höst och vinter, handläggas. Antalet personer bland Nerpes, Korsnäs och Kaskö församlingars nuvarande (1857) befolkning, hvilka för särskildta brott och förseelser blifvit lagligen tilltalade och sakfällde kan finnas af följande tabell, uppgjord enl. de i past. arkivet befintliga brottmåls-förteckningar:

Brottets beskaffenhet.	I Nerpes.		I Korsnäs.		I Kaskö.	
	mk.	qk.	mk.	qk.	mk.	qk.
Dryckenskap 1:a resan . . .	210	3	72	—	25	1
„ 2:a „ . . .	53	1	15	—	8	—
„ 3:e „ . . .	12	—	5	—	4	—
„ 4:e „ . . .	4	—	—	—	2	—
„ 7:e „ . . .	—	—	—	—	2	—
„ 11:e „ . . .	1	—	—	—	—	—
Slagsmål, mindre	108	5	43	3	11	4
„ grofre	14	—	17	—	4	—
Mord och dråp	7	—	7	—	—	—
Mordvapens resande	20	—	11	—	—	—
Dödsvållande	5	—	6	—	2	—
Sabbatsbrott	71	3	35	5	8	4
Stöld och tjufveri, 1:a resan .	8	9	9	1	2	—
„ „ 2:a „ .	—	1	4	—	—	—
„ „ 3:e „ .	1	—	2	—	—	—
Snatteri	5	2	2	2	—	1
Åverkan	21	2	3	—	—	—
Bedrägeri	15	—	2	—	—	—
Nattlopp	9	—	5	—	3	—
Brott mot polisordning . . .	8	—	—	—	—	—
Hemfridsbrott	16	—	5	1	2	—
Fönsters sönderslående . . .	27	—	9	1	4	—

Brottets beskaffenhet.	I Nerpes.		I Korsnäs.		I Kaskö.	
	mk.	qk.	mk.	qk.	mk.	qk.
Lägersmål 1:a resan . . .	16	111	2	34	1	15
„ 2:a „	—	30	—	17	—	14
„ 3:e „	—	7	—	5	—	6
„ 4:e „	—	5	—	4	—	4
„ 5:e „	—	1	—	3	—	3
„ 6:e „	—	—	—	1	—	1
„ 7:e „	—	—	—	1	—	—
Föräldrars och husbönders ofredande	4	—	4	—	2	—
Kronobetjentes ofredande . .	1	1	1	—	2	—
Svordom	18	2	10	—	8	—
Sidvördnad för rätta . . .	10	2	5	—	4	—
Oqväde	12	—	—	—	6	—
Edsöre	1	—	4	—	—	—
Tullförsnillning	4	—	5	—	—	—
Kyrkoförargelse	4	—	3	—	1	—
Signeri	1	—	1	—	—	—
Enfaldt hor	1	3	—	—	2	—
Dubbelt hor	1	—	—	—	—	—
Oenighet i äktenskap . . .	—	4	—	—	2	—
Olaga bränvinsförsäljning . .	21	8	18	4	3	3
„ bränvinsbränning . . .	22	—	5?	—	—	—

Under sednaste tvenne dec. har årliga antalet af brottmål varit följ.:

År.	Fylleri.	Stöld.	Slagsmål.	Mord och dråp.	Hela antalet brottmål.	
					I Nerpes.	I Korsnäs.
1835	17	5	8	1	43	—
1836	27	2	11	2	54	—
1837	13	1	9	2	39	—

År.	Fylleri.	Stöld.	Slagsmål.	Mord och dråp.	Hela antalet brottmål.	
					I Nerpes.	I Korsnäs.
1838	19	2	16	1	45	—
1839	10	—	5	—	38	—
1840	16	—	5	2	48	—
1841	13	1	7	1	32	—
1842	21	1	8	1	37	—
1843	20	—	5	1	51	—
1844	14	1	12	—	36	—
1845	27	1	14	—	53	22
1846	17	2	7	1	51	18
1847	13	—	12	—	49	17
1848	18	3	9	2	53	16
1849	22	2	4	1	30	10
1850	19	—	7	—	58	20
1851	13	1	7	1	35	25
1852	8	2	5	2	43	14
1853	25	—	9	1	63	38
1854	16	2	11	2	29	19
1855	10	1	10	—	47	32

Af Nerpes församl. nu lefvande befolkning, utgörande 9,981 pers., hafva 450 af man- och 195 af qvinkön eller inalles 645 pers. blifvit tilltalade och pliktfällde för särskilda förbrytelser. Sålunda faller efter beräkning af hela folkmängden en förbrytelse på hvar 15:de person; men efter antalet af personer emellan 15—60 år, som utgör 5,266, en förbrytelse på hvar 8:de à 9:de person. I Korsnäs pliktade af 3,037 personer inalles 276, så att här en förbrytelse faller på hvar 11:te person, eller efter antalet af folkmängden mellan 15—60 år (= 1,611) en förbrytelse på nära nog hvar 6:te person. Under åren 1835—1845

förölvades årligen i medeltal 42 brott samt under åren 1845—55 46 brott i Nerpes, men under sistnämnde tid 26 brott i Korsnäs. Hvad af ofvanstående brottmålslista för öfrigt framgår, såsom t. ex. att 5 qvinnor pliktat för fylleri och 12 dito för mindre slagsmål samt 2:ne män för signeri o. s. v., torde ej skildt behöfva påpekas, men väl den omständighet, att af här lemnade uppgifter dock ingen säker ledning kan vinnas till utrönande af verkliga sedlighets-förhållandet, såvida en mängd brott, hvilka föröfvas, icke komma till vederbörandes kunskap och af sådan anledning icke heller kunna lagligen beifras. Den i nedanstående polis-ordning föreskrifna skyldighet för „åldermännen“ att hvar inom sitt distrikt „vaka öfver ordning och skick“ samt angifva förefallande förbrytelser blir sällan iakttagen; enär det ju nästan alltid blir följden, att bemälde ålderman genom sina angifvelser utsätta sig för förföljelser och hämnd af de anklagade eller deras parti samt derföre af falsk rädsla icke allenast underlåta att anmäla, utan mångengång t. o. m. söka att bemantla sådana oordningar i byalagen, som enligt polis-ordningen borde till rättelse och näpst angifvas. I ett distrikt, så vidsträckt och folkrikt som detta, kan omöjligen länsmannens polis-öga hinna öfverallt eller förmå uppspåra hvarje förefallande laglöshet, om han ock härvid i många fall understödes af enskilda samhällsmedlemmar, till hvilkas rättskaffenhet och ordningssinne man ej behöfver tveka att vädja. Då såsom i Korsnäs den officiella anklagaren bor på 4 à 5 mils afstånd, är naturligtvis fruktan för honom en ganska svag upprätthållare af ordningen i de aflägsna byalagen, för så vidt „åldermannen“ icke *vill* eller icke *vågar* göra sig respekterad. Omnämnda af församlingen år 1850 antagna och af guvernörsemb. (d. 27 Dec. 1851) till efterlefnad fastställda *polis-ordning* innefattar följande stadganden: „§ 1. Ålderman åligger att i sitt nattbol sorgfälligt vaka öfver ordning och skick samt noggrant göra sig underrättad om alla de för-

brytelser, som emot lag och författningar samt dessa stadgar kunna föröfvas, sådant hos kronolänsmannen genast anmäla och dervid uppgifva personerna och vittnen, samt allt hvad till sakens utredande tjenar. § 2. Till ålderman utväljes vid allmän socknestämma, såsom af ålder i socknen varit vanligt, för hvarje nattbol en till nattbolet hörande sådan hemmansägare, som gjort sig känd för klanderlös lefnadsvandel. Den utvalde får ej afsäga sig förtroendet och de honom åliggande göromålens behöriga bestridande under 3:ne år vid vite af 3 rub. s:r. Under ledighet och då ålderman af giltigt förfall är hindrad, åligger det vid enahanda vite nattbolsmannen att åldermanstjensten emellertid uppehålla. § 3. Äskar ålderman vid uppkommet slagsmål eller annan oordning handräckning af nattbolets husbönder till ordningens återställande, vare husbonde skyldig att lemna sådant biträde vid bot af 3 rub. silfver. § 4. Enhvar åligger visa ålderman, då han vid utöfningen af sin befattning antingen vid byaråd eller annat tillfälle stadd är, skyldig aktning. Beträdes någon dervid med oanständigt uppförande uti ord eller åthäfvor emot honom, varde förfallen till bot ifrån 50 kop. till 3 rubel silfver efter förbrytelsens beskaffenhet. § 5. Enhvar, som å byavägar eller andras gårdar beträdes med skriande och ropande eller genom ord och åthäfvor annan förolämpar, göre sig förfallen att böta 1 rub. silfver. § 6. Hvar och en, som i sin gård eller sitt hus tillåter sysslolösa personer, med undantag af resande, att samla sig, under utöfvande af oljud, dryckenskap, dobbel eller annat otillbörligt beträdande, skall derför plikta 3 rub. silfver utom laga bot. § 7. Hvar och en, som objuden infinner sig å bröllop och andra gästabud, skall derföre böta 2 rub. s:r, samt dubbelt eller 4 rub. s:r, om han icke på tillsägelse af kronobetjente, ålderman eller husvärd genast förfogar sig hem. Likaså skall den, som beträdes med skjutande vid bröllop eller andra sammankomster och gästabud, äfvensom vid brudgumes resa

att uttaga lysning till äktenskap, i böter erlägga 2 rub. silfver. § 8. Alla enligt denna polis-ordning utfallande böter skiftas jemt emellan kronan och åklagaren."

Från äldre tider omtalas afrättningar för mord och andra grofva brott; stupstocken var sednast uppställd å den s. k. Slottsbacken vid allmänna vägen midtför Gottböle by. Sista gången skedde här en afrättning den 1 Okt. 1817.

I sammanhang härmed må anföras en i kommunionboken för år 1755 förekommande, sålydande anteckning: „den 16 Augusti blefvo afledne Kapit. Herr Petter B...s tvenne barn, fältväbeln Henrik B... och dess syster Anna B... för begånget blodskam här litet söder om kyrkioplanket välberedda halshuggna och norr på kyrkiogården uti ny graf utan sång och klang begrafna; — Gud låte sådant alldrig mera skie!"

Hvad *fattigvården* i Nerpes beträffar, är den ordnad sålunda, att, enligt det reglemente, som i öfverensstämmelse med gällande nådiga förordning angående allmänna fattigvården i landet af församlingen blifvit uppgjordt och af länestyrelsen (d. 28 Sept. 1853) fastställdt, pastoratets församlingar, af hvilka enhvar (Nerpes, Korsnäs och Kaskö) utgör ett särskildt fattigvårdssamhälle, för fattigas underhåll blifvit indelade i vissa rotar, hvilkas antal för tiden är i moderförs. 26 och i Korsnäs kapell 7. Enhvar rota består af 5 mantal, har sin särskilda s. k. rotemästare och utgör i årlig rotespanmål 2 tunnor 20 kpr säd, så att nu hela beloppet af den till årlig utdelning tillgängliga rotespanmål inalles uppgår vid moderförs. till 69 tnr 10 kpr och i Korsnäs till 18 tnr 20 kpr. Fattigvårdsstyrelsen utgöres af pastor såsom ordförande samt kyrkovärdarne och samtliga bya-äldermännen såsom ledamöter; de sistnämnde äro derjemte distriktsuppsyningsmän, hvar inom sitt byalag. Tvenne ordinarie sammanträden hållas årligen, ett om våren och det andra om hösten — deremellan sammanträder direktionen på ordförandens

kallelse till extrastämma, så ofta ärenderna fordra. Protokollet föres af sockneskrifvaren. Något fattig- eller arbetshus finnes ej. Värnlösa barn nödgas man mot ersättning från fattigfonderna hos välkända personer inackordera. Öfriga fattiga och bräckliga personer antingen underhållas å rota eller bispringas med spanmål eller penningar, på sätt fattigförordningen närmare vidhandengifver. Bidrag till fattigförsörjningen utgöras af räntorna för fattigfondernas utlånade kontanter och spanmål samt tillfälliga inkomster i föräringar, bötesandelar m. m., äfvensom ofvannämnde rotespanmål och den årliga personella afgift, hvartill lön- och pensionstagare i spanmål, samt torpare, inhysingar, handtverkare och deras barn och vederlikar äfvensom tjenstehjon i penningar debiteras, efter den grund, som reglementet närmare bestämmer.

Nedanstående tabell, der vi för lättare öfversigt sammanställt de skilda fattigvårdssamhällena i Nerpes jemte hvarandra, visar de fattigas antal och ålder samt fattigförsörjningens inkomster och utgifter för året 1857.

Fattigvårds-samhälle.	Antal fattiga år 1857.					Hela folkmängden.
	Ålderstigna och vanföra.	Barn under 10 år.	Barn ifrån 10—15 år.	Öfriga fattiga pers. eller hushåll.	Summa.	
Nerpes	69	11	14	94	188	9,981
Korsnäs . . .	44	31	19	7	101	3,031
Pörtom *) . .	15	7	6	10	38	2,110
Kaskö	5	4	2	16	27	767
Summa	133	53	41	127	354	15,889

*) Pörtom ingår här, emedan det ännu ifrågavarande år hörde till pastoratet.

Fattigvårds-samhälle.	Fattigfondernas behållning.				Inkomster till fattigas försörjande.				Utdelade i understöd åt fattiga.			
	Rub.	kop.	Tunn.	kpp.	Rub.	kop.	Tunn.	kpp.	Rub.	kop.	Tunn.	kpp.
Nerpes . . .	2,486	67	257	6	608	29	88	13	548	17	87	22
Korsnäs . . .	220	32	38	21	83	13	23	29	80	58	23	29
Pörtom . . .	384	10	29	17	124	21	21	20	115	68	21	20
Kaskö	410	59	—	—	252	57	—	—	144	34	—	—
Summa	3,501	68	327	14	1,048	20	134	2	888	77	113	11

Under år 1857 erhöll sålunda hvarje fattighjon i medeltal: i Nerpes 13⅛ kpr spanm. och 2 rub. 92 kop. s:r; i Korsnäs 7 kpr sp. och 80 kop. s:r; i Pörtom 17 kpr spanm. och 3 rub. 4 kop. s:r. Efter beräkning af hela folkmängden åtnjöt under nämnda år i Nerpes hvar 52:dra, i Korsnäs hvar 30:de, i Pörtom hvar 55:te och i Kaskö hvar 28:de eller i hela pastoratet hvar 41:sta person allmänt understöd. Detta, jemfördt med förhållandet häri under äldre tider, lemnar i sanning ett oroande resultat. Ännu år 1810 uppgifves endast hvar 180:de och i medeltal under förra halfseklet till år 1800 endast hvar 270:de person hafva i detta afseende fallit de öfriga till last (!). I beräkning efter Finlands hela befolkning torde vidpass hvar 35:te à 40:de person vara i behof af allmänt understöd för sin bergning. Bland hemmansägarne är förmögenheten någorlunda jemt fördelad. De äro merändels behållna, ofta t. o. m. förmögna, men sällan eller aldrig rika, d. v. s. egentliga kapitalister. En oroande uppmärksamhet väcker deremot den ständigt tillvexande mängden af inhysingar eller endast för dagen lefvande proletärer, hvilka fattigförsörjningen förr eller sednare nödgas räkna bland sina redan nog många påhängsna skyddslingar. De medel man härtills sett använda mot en ständigt mer tryckande pauperism, synas ju i grunden vara mer eller mindre vanmäktiga. De fattigas pretentioner stiga

i samma mån, som de betalandes missnöje och klagomål öfver förökade afgifter; — det är ofta sagdt, att man finner lika liten tacksamhet hos de förra, som barmhertighet hos de sednare — att kommunen gör för sina fattiga „hvad den kan“, men att de fattiga sjelfva „göra ingenting“, d. ä. låta hvarje omsorg om sin framtida bergning fara, för såvidt de genom intagningen i fattigrullan mena sig vunnit privilegier på nådebröd till dödedagen. Och allt detta är lika sannt, som bedröfligt.

Ett låne- och besparingsmagasin blef redan år 1825 organiseradt i Nerpes, äfvensom samtidigt ett i Korsnäs. Nerpes magasinet med sin numera inrättade särskilda utsädes- och undsättningsfond har en spanmålsqvantitet af circa 1,350 tunnor samt förvaltas utan särskildt arvode af sockneskrifvaren. Öfvermark by har dessutom sitt särskildta bya-lånemagasin, inrättadt år 1837; dess årliga vext är visligen bestämd att användas „till utdikande och uppodlande af de inom byalaget befintliga frostnärande och vidlyftiga mossor“. — Den sparbank, som med en grundfond af 300 rub. s:r år 1857 för Nerpes och Korsnäs *församlingar* organiserades „för att bereda mindre bemedlade personer tillfälle att öka de små penningesummor, de möjligen kunna sammanspara, samt hos dem väcka håg för ordentlighet och omtanke för framtiden“, har tills dato ej lyckats vinna synnerlig favör; ty man besinnar här så föga, att många sammanlaggda små besparingar kunde utgöra en god hjelp i framtiden.

Hvad *lefnadssättet* beträffar vidhåller folket här i allmänhet nog ihärdigt och troget sina häfdvunna, af ålder inritade vanor och plägseder. Denna förkärlek för det gamla, af förfädren ärfda yttrar sig i en viss misstänksamhet och oginhet mot allt nytt, t. o. m. det ögonskenligt nyttiga, samt i en sjelfbelåtenhet, som gerna håller allt vara förträffligast, såsom det varit och är i Nerpes. Hvarje åsyftad förbättring, hvarje för Nerpesbon ovanligare anordning i lefnads- och arbetssätt m. m. betraktas blott

såsom ett vådligt experiment, från hvars företagande man i det längsta afhåller sig. Sannt är att det gifves många dygder, hvilka hafva sina rotfästen i sederna från fädrens tid och som slappas och försvinna med dem. Den sanna bildningen finner väl ock intet fiendtligt motstånd uti allmogens så ofta förlöjligade gamla seder och bruk — dessa lemningar af flydda tiders kultur; de behöfva väl ej för hennes skull förstöras; hon dröjer helt visst likaså gerna i den låga forntida „stugon“, som i de nya „grannruumen“. Då man likvisst ej alltid är nog klarsynt att urskilja det gamla goda ifrån det gamla onda, såvida detta sednare icke just förer in absurdum, följes gerna i afseende å hvardera den gamla slentrianen. Man kunde således tycka, att icke heller en nyare tids förderf och förslappning, hvarken i fysiskt eller moraliskt afseende, bordt så synnerligt lätt få insteg eller utöfva något menligt inflytande på denna allmoge; men, om ock detta i någon mån verkeligen är fallet, har äfven här mycket af den fordna tarfligheten och allvaret i lefnadssätt och seder fått vika för en ny tids lyx och fåfänga med dess städse ökade behof. — Vällefnad i mat och dryck, såvida bara tillgångarna medgifva, och temlig maklighet, der ingen nöd pågår eller synnerlig vinning är att göra, utmärker Nerpesbon i allmänhet. Man uppstiger sommartid kring kl. 5 och vintertid kl. 6 om morgonen. Förrän man utgår till arbetet, ätes, åtminstone om sommaren, genast ett litet mål („morosvalin“). Måltiderna äro för öfrigt: frukost — kl. 8 à 9, middag kl. 12 och qvällsvard („qvässvalin“) efter slutadt dagsarbete, hvartill ytterligare kommer ett mellanmål kl. 4 e. midd.; detta rättar sig naturligtvis mycket efter årstiderna och arbetets beskaffenhet. Kornmjölsgröt med mjölk utgör en favoriträtt, isynnerhet till qvällsvard, äfvensom den ganska respektabla „såppon“ på fett svin- eller fårkött med ilaggda klimpar, potatis, kålrötter, ärter m. m. S. k. „surost“ eller „ostin“ tillredes sålunda, att till söt mjölk, som uppsju-

dit, slås surmjölk, hvarigenom ystade, i vasslan simmande klimpar uppkomma. Om hvardagarna nyttjas vanligt surt rågbröd, till helgdags och gästabud älskar man merändels hafva det osyradt („kärfbrö"). Äfven ett slags sötsurt bröd („surkaka"), motsvarande det Åländska s. k. svartbrödet, som i ugnen sötmas och mörknar, begagnas nog allmänt. Att Korsnäsbon ej är någon gurmand eller synnerlig kräsmage bevisas deraf, att han låter sig väl bekomma det för sin vidriga lukt och tranaktighet oangenäma skjälköttet. Antingen på vanligt sätt kokadt i vatten eller stekt eller t. o. m. anrättadt till en soppa, förtäres det mörka och blodfulla skjälköttet med mycken begärlighet och utgör en betydlig del af födan för befolkningen i sjöbyarne. Köttet af unga skjälar, hvilkas blod man aftappat, skall dock, när man hunnit vänja sig dervid, verkligen ej smaka oangenämt. Att bränvinssupandet på sednare tider i någon mån aftagit, samt att detta mera bör tillskrifvas svårigheten att året om vara rundligt försedd med denna vara, än sjelfva bränvinsbegärets suspension, är redan ofvanföre nämndt. Under bränningstiden eller då „det rinner" pläga väl supare ex professo taga skadan igen efter det ofta nog långa försakandet *).

Vid samqväm och kalaser, der seden fordrar att bränvin nödvändigt skall finnas, anses det dock för obelefvadt och mindre anständigt, om någon alldeles öfverlastar sig („je pirum"). Kaffedrickandet — ännu för några decennier tillbaka bland allmogen här alldeles okändt — gör stora framsteg, så att knappast mer någon den uslaste koja finnes, derifrån den aromatiska drycken vore helt och hållet bannlyst. Kanske att kaffet i

*) En högst förderflig, men dock ganska allmän sed är att åt barnsängsqvinnor straxt efter skedd förlossning påtruga några dugtiga bränvinssupar dagligen. — Från sin allraspädaste ålder skall således barnet med den af bränvin inpregnerade modersmjölken insupa och tillvänja sig ett gift, som förhända i mognare ålder blir dess förderf och olycka.

någon mån bidragit till bränvinets undanträngande från alldagligt bruk. Öl brygges aldrig af bonden och han synes sätta mindre värde på denna dryck. Svagdricka brygges till gästabud; i hvardagslag och sommartid är den s. k. blandan, d. v. s. med vatten utspädd tjärnmjölk, en angenämt läskande och helsosam dryck. Tobaken, till rökning och tuggande, är nuförtiden ej synnerligen utbredd, men 1815 måste man t. o. m. vid (16 skill.) vite förbjuda „kyrkogångarnas *öfverhöljande* med tobaksspott, der dock presterna nödvändigt under Gudstjensten måste fram och åter gå". Rökpipan utgör ej här, såsom i många andra landsorter, ett bondens nödvändiga vade mecum på alla hans arbeten och vägar i skog och mark. På kalaser rökes dock rätt tappert fabrikstobak; i hvardagslag låter man sig nöja med sönderskurna ryska blad o. d. Snusdosan utgör gerna ett inventarium i de äldres fickor.

Bland *gästabud och fester* intaga bröllopen främsta rummet. Sedan bruden af en brudsäta blifvit tillbörligen utstyrd med krona, glitter och bjefs („brusilfre"), hvarvid den fornnordiska „bröstlappen", d. v. s. en öfver bröstet och axlarna fästad duk med mångahanda påsydda prydnader af band och glitter, ej får saknas, begifver sig brudskaran, åkande med klarinettblåsare i spetsen, till kyrkan, der gemenligen alltid vigseln förrättas. Förr skedde denna ofta om en helgdag, dervid brudfolket plägade förblifva i koret, till allmänhetens beskådande, under hela gudstjensten, men numera och sedan presterskapet år 1818 på en socknestämma allvarligen ifrade emot nämnde sed, såsom störande för andakten och åstadkommande förargelse och oordningar, hållas bröllopen alltid å söcknedagar. Vid vigseln är man isynnerhet mycket sorgfällig om att noggrant iakttaga de på orten af ålder härvid brukliga ceremonier, bland hvilka t. ex. brudskarans ända till släpighet långsamma tågande genom kyrkan, hvarunder en särskild brudmarsch å orgeln spelas, samt

kontrahenternas många bockningar och nigningar förefalla löjliga, nästan anstötliga. Genast efter vigselns slut anträdes återfärden till bröllopsgården. Härvid åker alltid presten främst i spetsen, såvida han nemligen bivistar gästabudet, och näst honom spelmännen, hvilka sednare, isynnerhet då tåget går genom någon by med beundrande åskådare, ingalunda spara på lungor och klarinetter. Å bröllopsgården, hvarest „framstugon“ för tillfället blifvit till tak och väggar med pell, lakan, speglar, ritningar och gratulationer ända till öfverflöd beprydd, och der „källarsvenner“ redan på „broen“ undfägna gästerna med bränvin och bröd, inbjudas nu gästerna till middagsmåltiden — men det synes höra till saken och räknas till belefvenhet att visa sig så litet hungrig som möjligt; deraf den låtsade motsträfvigheten, då man skall gå till bords. Måltiden med sina bastanta rätter och åtskilliga supar intages likväl sedan rätt grundlig och utan krus samt slutas med afsjungandet af en vers ur psalmboken. När då borden blifvit undanskaffade och allt är färdigt till dans, intaga spelmännen sina platser bakom ett i fonden af rummet qvarstående bord och spela genast upp till „polska“ — den enda dans, som härtills å orten nyttjats. De nygifta två svänga först om „ett bus“, och sedan detta pas de deux blifvit behörigen utfördt, uppbjuda de nygifta sina närmaste slägtingar samt „brudsvenner“ och „brudpigor“, äfvensom öfriga gäster, hela raden utföre. Längre mot aftonen samlar sig här en mängd med brudsiare af den närliggande bygdens ungdom — och nu fortgår den stampande, ringlande polskan i ett ständigt virrvarr hela natten igenom, beledsagad af mängdens glammande och de mer eller mindre „stämda“ och sömniga musikanternas ostämda och skrikande instrumenter; — „thåm fleenger åp bru'salin, så he' je burra bas“, heter det. Den ihärdighet, hvarmed sagde konstnärer, under bemödandet att sköta sitt ljudeliga värf, uthärda dagar och nätter utan afbrott, måste emellertid beundras. Bröllo-

pen räcka nemligen ofta i 2 à 3 dygn, och dansen-afstadnar möjligen endast under måltiderna. Först andra dagen om aftonen befrias bruden ifrån sin glitterskimrande skrud. Bränvin åtgår på större bröllop ända till 4 à 5 ankare (säger 4 à 5!), hvilket nog borde förslå att mer än öfverflödigt traktera 100 à 150 gäster och några tiotal golfståndare. Sällan inträffa dock numera vid bröllopen oordningar af svårare slag, ty man är öfverhufvud någorlunda sorgfällig om att iakttaga anständighet. De nog dryga utgifterna för ett sådant bröllopskalas motvägas till en icke ringa del af de penningegåfvor, hvilka bruden, såsom det vill tyckas för äran och nöjet, att man får dansa med henne, af närvarande gäster och brudsiare uppbär, och hvilka ofta kunna uppgå till 100 à 150 rub. s:r *). Den vanliga insamlingen för fattiga sker äfven, men är jemförelse mindre betydlig.

Barnsöl pläga ej firas såsom gästabud, och äfven begrafningskalas hållas sällan samt inskränka sig till en måltid och traktering på några timmar.

Vid läsmöten ätes blott en måltid, hvarvid presterna spisa i ett särskildt rum, och menigheten skingrar sig sedan mot aftonen, utan att dans eller annat ofog härvid stör och motverkar samlingens egentliga ändamål — förhöret.

„*Kranskalas*“ eller „bel-öl“ firas af trolofvade på deras första lysningsdag med dans och skjutande samt någon traktering. Då emellertid slika tillställningar ofta föranledt olyckor och oordningar om helgdagsaftnarne, äro de numera vid vite förbjudna, men dock ej helt och hållet aflagda. — „*Talkko*“, „*körbal*“ eller „*körkalas*“ (Finnarnes: talkoo = arbetsfest) sker, då grannarne inbjudas att deltaga i sådana arbeten, hvarvid fleres medverkan är nödvändig. Trakteringen utgöres af mat, bränvin och kaffe.

*) Uppbörd af sagde brudpenningar är dock numera vid 10 rub. s:rs vite förbjuden medelst ett socknestämmo-beslut.

„*Uppsittarstugor*“ eller „*vakstugor*“, påminnande om de i Halland, V. Götland m. fl. orter i Sverige fordom brukliga „spinn-“ eller „bindestugor“, pläga här hållas om hösten mellan Michels- och Allhelgonmessan, isynnerhet om tisdags- och thorsdagsqvällarna. I Korsnäs slutas de först sista thorsdagen före jul, hvilken kallas „lill-julqvällin“. Ungdom af båda könen samlas om aftonen i någon dertill upplåten stuga; gossarne sysselsätta sig med något smått slöjdande, flickorna med stickesöm eller spånad. Hufvudsaken vid dessa sammankomster, som först mot morgonsidan af natten pläga upplösas, torde dock vara att roa sig med pantlekar, „gömma ring“, „ta' blindstick“, „dragspel“ o. d., stundom också dans. Egentliga oanständigheter skola, märkligt nog, härvid blott någongång förefalla. Hvarje deltagare i en slik soirée medför sin börda ved, för eldens underhållande i spiseln. — Bland kyrkliga fester firas julen med största högtidlighet och all möjlig vällefnad i mat och dryck; s. k. julkors med lykta och ljus uppresas om julaftonen vid gårdarna på höga spiror, så att de synas vidt omkring. Juldagarna samt nyårs- och trettondedagen, då gudstjensten sker vid ljus tidigare om morgonen, plägade man förr åka till kyrkan vid skenet af sprakande tallveds-facklor, hvilkas mängd, då de i den tidiga morgonstunden buros af gående och åkande, skänkte hela nejden vidt omkring ett särdeles drag af lif och festlighet. Genom ett onödigt sockenstämmobeslut (1859) blefvo emellertid dessa facklor, hvilka i sin mån verkligen voro „högtiden till prydnad“, för sin förmenta eldfarlighet förbjudna. Vid öfriga kyrkofester äro här ej några egendomliga bruk fästade. Den finska „memman“, som under påsktiden å de flesta landsorter ätes, är bland allmogen härstädes alldeles okänd.

Om *byggnadssättet* hos allmogen kan sägas, att det öfverhufvud är ändamålsenligt och beqvämt, om ock ej synnerligen prydligt hvarken till inredning eller yttre form. Bondgårdarne

äro enligt regel kringbyggde qvadratiskt, sålunda att uthusen vanligtvis upptaga tvenne sidor och sjelfva boningsrummen de återstående tvenne sidorna af mangården, till hvilken en emellan uthusen lemnad öppning eller öfverbygd inkörsport leder. Åbyggnaden å vanliga hemman är med några undantag följande: en stuga, det egentliga boningsrummet såväl för husbondefolk som tjenare, försedd med bakugn och spis samt sängställen eller alkover med tvenne läger ofvanför hvarandra, höljda af randiga sparlakan („fållotan“ = förlåten). Rummet omgifves på tvenne sidor af bänkar, och öfverst i fonden står det långa bordet, hvarinvid i hörnet ett mindre väggskåp, som förvarar dyrbarare husgeråd och det föga rikhaltiga bokförrådet, är fästadt. Å bakväggen befinnes nästan alltid ett väggur. Ofvanför bordet är vid husets mellanåsar en bred hylla („fil-hyllon“) uppfästad; der förvaras mjölkbunkarna. Härbredvid uppbära nämnda åsar en ställning med snedt uppstående pinnar, mellan hvilka brödkakorna upprades, samt närmast vid dörren hvarjehanda till torkning upplagdt trävirke o. m. d. Rummets möbler äro brun- eller rödmålade. I samma rad med nu beskrifna boningsrum och egande gemensam förstuga med detta står den s. k. „framstugon“ (eller „främstugon“ = främmandstugan). Detta rum, som ofta saknar eldstad, är egentligen blott för främmande och gästabud, men begagnas i hvardagslag till förvaringsrum för klädespersedlar och dylikt. Väggarna prydas alltid med några tre-kopeks ritningar samt bröllopsgratulationer af mer eller mindre uppbyggligt innehåll. Emellan dessa båda rum är en förstugukammare („forstu-kamarin“); på många hemman kommer härtill ännu en kammare innanför boningsstugan („inner-kamarin“), samt en särskild byggnad, bestående af en mindre stuga („lill-stugon“) med förstuga, der gårdens sytningshjon — „gaambel farsin“ eller „morson“ hafva sitt logis. Utom visthus eller spanmålsbod („häbre“ = härberge) finnas å de flesta hemman äfven bodar med loft och

svale. I nämnde loft har gårdens ungdom och tjenstefolk sina sofplatser under den varmare årstiden. — Uthusen bestå af stall och fähus („nötse“) med foderlada, äfvensom vedlider och redskapshus. Till ett välbeställdt hemman hör dessutom ännu väderqvarn, smedja, salpeterlada och badstuga, hvilken sistnämnda dock ej alltför flitigt begagnas. Egen ria med loge och halmlada har hvarje hemman, äfvensom hölador på ängarna. Byggnaderna å mangården hafva tak af näfver och takved eller af bräder; perttak hafva dock å sednaste tider vunnit allt större förtroende. De stora byarna Öfvermark och Yttermark, som hvardera ha öfver 200 bönder, visa ett blott ringa sträfvande efter koncentrering; hemmanen ligga här meràndels enstaka, vidt utspridda kring den skoglösa slätten; andra åter, såsom Finnby och Näsby, äro till en del mycket tätt bebyggda, nästan hopgyttrade — och vid uppkommande eldsvåda står följaktligen hela byn i fara. Jemförelsevis sällan inträffa dock olyckor genom vådeld. Den här vanliga oseden att, då man om höst- och vinterqvällarna arbetar vid brasans sken, upprada den långa veden stående i spiseln, hvaraf händer att gnistorna i väldiga svärmar slå ut från den låga skorstenen, kan emellertid ej gifva något fördelaktigt begrepp om respektive innevånares försigtighet. Pertor begagnas sällan såsom lysningsmedel, utan arbetar man, som sagdt, vid brasans sken, och om högtiderna nyttjas talgljus. Socknen har en särskild brandstodsförening; af vanligt misstroende för allt „utsocknes“ och i anseende till de årligen stegrade afgifterna har blott en del af allmogen ingått i allmänna Finska brandstodsbolaget.

Klädedrägten hos karlar är vanligen: surtout och benkläder af blått eller blågrått vadmal, vest af kläde samt mössa af mörkt, men i Korsnäs gerna af rödt kläde med skinnbräm. Till öfverplagg nyttjas om helgdagar kapprock eller paletå, men oftare pels af får eller kalfskinn med öfverdrag af kläde och, om det

skall vara rätt bra, hundskinnskrage. Handskar af hund- eller vargskinn fullända vintertid kostymen hos de äldre. Till hvardags nyttjas allmänt en s. k. „busaron“ eller tröja af blaggarnstyg, samt om vintern kalfskinnspels utan öfverdrag. Ett fickur („byxsäcksklockon“) bäres nästan af hvarje ungersven. Det rikt messingsbeslagna bältet jemte den vidhängande beryktade Österbottniska „knifvin“, som i sin slida inrymmer äfven gaffeln och cirkelbesticket, försummar bonden ej att spänna på sig, när han skall ut på arbete eller resor. Qvinnodrägten är mera egendomlig och har ända till sednare tider bibehållit sig nästan oförändrad. Härtill hör: ett åtsittande, kort klädes lifstycke, ofta med röd bräm och utan ärmar, hvilka då ersättas af de hvita lintygsärmarna, samt en hjertrandad kjol *). Ofta nyttjas äfven en ungefär dylik, men med ärmar försedd tröja, samt till öfverplagg klädeskofta eller pels. Hjessan betäckes öfverst af en styf bindmössa („lufva“) med utstående bandros i nacken, samt en öronen och tinningarna helt och hållet, men pannan till hälften betäckande stärkt spetsmössa („stycke“) derinunder, öfver dessa knytas ytterligare korsvis tvenne hopvikta silkesdukar — detta är den egentliga, forndomtima brukade hufvudbeklädnaden vid gudstjenster och gästabud. Om hvardagarna begagnas „lufvan“ utan vidare apparat. Håret hänger, enligt äldre bruk, vidt utslaget kring axlarna, men efter nyare mode har man börjat fläta eller på annat sätt uppsätta detsamma eller t. o. m. helt och hållet bortlemna lufvan och stycket. Af både karlar och qvinnor nyttjas i hvardagslag, särdeles i sjöbyarna, skoplagg förfärdigade af ogarfvadt skjälskinn med håriga sidan utåt („äulor“), men annars vanliga skor och stöflar samt s. k. pieksor af läder.

Ofvanföre är antydt, att ett envist fasthållande vid det gamla,

---

*) Qvinnorna i Lappfjärd synas dock i ännu högre grad älska den hjertröda färgen på sina kläder.

en viss seghet i ärfda vanor nästan i allt utmärker Nerpesfolket, och att yttre inflytelser härtills varit endast föga i stånd att förändra grunddraget i dess *karakter*. De Svenska Österbottningarne anses öfverallt för ett styfsint och högdraget slägte, till temperamentet uppbrusande och häftigt, då det blir förolämpadt. Nerpesfolket jäfvar icke sanningen af detta påstående. Dess retliga lynne och starkt utpräglade känsla för frihet och oberoende — något som ganska märkbart skiljer det ifrån den öfverhufvud mera förslafvade Svenska Nylänningen — blefvo här aldrig kufvade af ett förtryckande magnat-välde *), men stå dock i de flesta fall temligen väl tillsammans med vördnaden för lag och tillbörligt respekterande af embetsmän. Allslags inställsamhet och kryperi för herremän och maktägande afskyr den äkta Nerpesbon, och i sådant ertappade personer få gemenligen uppbära det föraktliga spenamnet „herrslekare". Äfven tjenarekallet hålles för ganska tungt och förödmjukande; *legohjonen, med alla* sina privilegier för öfrigt, *beklagas såsom* arma „trälar". Nerpesbon hör man annars lika ofta beskyllas för oginhet och misstroende mot främlingar, som för oärlighet och egennytta. Hvad den förra anklagelsen vidkommer, skall man väl äfven här mera sällan finna något drag af den urgamla, beprisade Svenska gästfriheten eller någon hjertligare välvilja mot främlingar; isynnerhet de Finska naboerne få här stundom röna ett ganska ogästvänligt bemötande. Finnens obekantskap med ortens språk och seder vållar naturligtvis redan vid minsta beröring månget missförstånd, hans trögare och rättframma väsende hålles af den öfverhufvud mera belefvade, men också mera slipade och baksluga Nerpesbon **) för mesaktighet och dumhet. „Khva tu je fiinsk"! —

*) Större adliga gods funnos aldrig i Nerpes; t. o. m. under förläningsperioden på 1600-talet bodde aldrig förläning-innehafvarne här. Se nedanf.

**) D:r Forsii påstående (i Finska Läk. Sällsk. handl. 8 bandet 3:dje

ett vanligt uttryck hos honom — är alldeles identiskt med: hvad du är *dum!* Att menniskan i ruset gerna yppar sitt sanna hjertelag är en känd sak — in vino veritas. Den rusige Nerpesbon besväras ganska mycket af dåligt ölsinne, är skrytsam, envis och stursk till ytterlighet, samt gör tvära invändningar vid allt, som ej råkar vara precis efter hans hufvud, derigenom inledes han så ofta i gräl och slagsmål. Finnen deremot blir i allmänhet, äfven under verkningarna af en liten „illumination“, sin karakter trogen: beskedligare och mer eftertänksam, kanhända äfven mera hjertligt glad. Nerpesbons samtal förråder annars ett sundt omdöme, ofta t. o. m. skarpsinnighet, och han antager sällan något utan på „vergkeligen“ goda skäl. Han lägger ej illa sina ord, ty får man ofta höra rätt naiva och artiga infall, som utsagda på den egendomliga Nerpes-dialekten träffa, som man säger, spiken på hufvudet. — Der någon ögonskenlig fördel vinkar och påtaglig vinning är att göra eller nöden tvingar, visar folket mycken uppfinningsrikhet och arbetsdrift. „Gåtar (måste) 'an, så vill 'an“ — är en maxim. Beslutsamhet och mod i allmänhet, samt förtrolighet med farorna på sjön saknar det icke heller. Seglatsens behag äro ock för mången bonde mer tillockande än egentliga landtmannavärf, hvarföre han hellre plöjer vågorna än hemmets tegar. Qvinnorna äro från ungdomen vanda vid strängt arbete, utan att derföre vara på något vis tillbakasatta. Allmänneligen äfven här begåfvade med en flytande talegåfva, är nygirigheten, som i grannens stuga så begärligt uppsnappar ämnen för sqvaller och förtal — hvarigenom naturligtvis husfriden ofta störes — ett af dessas mest framstående lyten. Sparsamhet, renlighet och ordning i hemmen m. fl. sådana husmoderliga dygder iakttagas någorlunda sorgfälligt. Den fattigaste back-

---

häft.), att Nerpesbon skulle »anse det nästan för en heder, om han lyckas bedraga någon», samt att han »skryter deröfver för andra», är dock påtagligen förhastadt.

stuga har sitt renskurade golf och sitt lilla husgeråd ordnadt — många af landets finska socknar bilda häruti en lika sorglig som vämjelig kontrast. Mödrarnas insigt och goda föredöme vore väl det förnämsta vilkoret för det uppväxande slägtets sunda utveckling till kropp och själ; så mycket beklagligare då, att de förras bristande omtanka och låga bildningsgrad mer än ofta gör dem oförmögna att rätt handhafva sina barns uppfostran, främst den uppfostran, som har afseende på grundsatserna samt hjertats bildning och vändande till det goda. Emellertid räknar man på att skolor och prester skola förmå i en sednare ålder uppbygga och upplifva allt det, som i hemmet försummades eller tidigt qväfdes. Med sina här ofvan påpekade lyten och skuggsidor i karakteren, sitt på engång hetsiga och styfva sinne, förenar dock Nerpesfolket, såsom antydt är, ett skarpt och redigt förstånd och dermed förmågan till emottagande af en högre andlig kultur. Äfven här erbjudes sålunda för bildningen en fruktbar jordmån, som med insigt och värma bearbetad, utan tvifvel skall kunna till en högre vextgrad och mognad framdrifva den sanna upplysningens framspirande brodd. Vidskepelser, sådana som signeri, tron på trolldom och besvärjelsers botande kraft m. m., hvilka här i fordna tider synas varit ganska allmänna, börja småningom jemte råheten och andra okunnighetens foster alltmer rymma fältet för folkets vaknande sundare åsigt och stigande bildning. Att dock något häraf ännu qvarstår i dess öfvertygelse, intygar erfarenheten. I vissa sjukdomar sökes ännu stundom bexmästares och kloka käringars råd, och deras jemmerligt löjliga kurer röna någongång det sublimaste förtroende. Att „låta lag' om sej för längton“ och dylikt sker dock mera på skämt än fullt allvar; men — probatum est, det hjelper. Vid svårare sjukdomsfall och då hemkurer ej vilja hjelpa, anlitas läkare, så ofta råd och lägenhet medgifva, men beklagligt är att ju läkarens föreskrifter endast sällan med tillbörlig noggrannhet iaktta-

gas, hvarigenom naturligtvis sjelfva kuren i de flesta fall alldeles förfelas.

En djupare gudsfruktan och sannt religiös lefnadsåsigt, som väl alltför ofta går i jemnbredd med den gudlösa likgiltigheten och det grofva verldssinnet eller en blott yttre, skrymtaktig fromhet, har dock onekligen på sednare decennier mäktigt inverkat på förmildrandet af folkets seder och höjandet af sedligheten. Pietismen, med sitt uniformsväsende („skörteri"), sin fariseiska fördömelseanda och sina ytliga botgörelser samt andra utvexter, öfversvämmade för några decennier tillbaka, lik en brådstörtande flod, med trosnitets häftighet större delen af Österbotten och uppskakade mäktigt folkets själ äfven å denna ort, ehuru ej här i så hög grad som uti de norra socknarna. Sorgligt är blott härvid att erfara, hurusom det ovisliga reglementerandet och blinda nitet hos agitationens hjeltar ofta ledde till den erbarmligaste vantro och mångahanda irringar. Emellertid utgick ju härifrån, sedan tiden — denna oförlikneliga regulator — hunnit afrensa öfverdrifterna och svärmeriet, början till det djupare, rent kristliga troslif, som burit många glädjande och välsignelserika frukter och, som sagdt, i betydlig grad befordrat folkets sedligt religiösa bildning. — Till befordrande af läskunnigheten ibland allmogen härstädes har D:r Carl Hägg, som under åren 1796—1808 innehade Nerpes pastorat, anordnat den nyttiga inrättningen af byskolor, uti hvilka undervisningen handhafves af s. k. skolmästare, hvilka med pastors godkännande af byamännen antagas och aflönas. Skilda skolhus, bestående af ett skolrum och en kammare för läraren, finnas numera uppförda i de flesta läslag eller s. k. nattbol. Läraren aflönas med 30 à 40 kop. s:r i terminen för hvarje elev, hvarförutom han åtnjuter fri kost, rum och värme under den tid skolan pågår. För en så ringa lön kan man ju dock knappast vänta att få någon skickligare person fästad vid det mödosamma barnalärarekallet. Skolmästaren är

gemenligen en icke mindre i ålder än boksynthet försigkommen man af bondeklassen, som hos allmogen rekommenderat sig genom pedagogisk ihärdighet och strängbet, d. v. s. upptuktelseförmåga, på hvilken sistnämnda egenskap allmogen isynnerhet fäster afseende vid valet af skolmästare. I Korsnäs kapell hålles blott en enda ambulatorisk skolmästare, som tillika bestrider kyrkoväktaresysslan och i sådan egenskap af hvarje hemman uppbär en kappe råg. Skolterminerna äro enligt regel årligen tvenne — om hösten från d. 1 Nov. till medlet af Dec., och om vintern från medlet af Jan. till d. 1 Maj. Under sednare åren hafva 30 sådana barnalärare, af hvilka blott den i Öfvermark by är för längre tid antagen, blifvit använde till undervisnings meddelande åt circa 900 barn årligen, de flesta barnen af en ålder mellan 7—15 år. Ifrån dessa skolor dimitteras barnen till skriftskolan, som under Maj och Juni månader i sex veckors tid plär oafbrutet fortgå. Åt fattiga skolbarn utgifvas ifrån en genom framlidne Erkebiskop Tengströms donation (1812) uppkommen s. k. läsehjelpsfond (stor 300 rub. s:r) större eller mindre understöd, hvarförutom jemväl fyra kollekter, inbringande 15—20 rub. s:r, för samma ändamål blifvit årligen uppburna. Genom ifrågavarande skolor har ett sådant resultat vunnits, att bokläsningen i allmänhet kan sägas vara ganska nöjaktig och märkbart bättre än i grannförsamlingarna. Vid utanläsningen följes allmänt Svebelii förklaring öfver Luthers katekes, och endast få personer härstädes sakna färdighet att ur minnet uppläsa densamma från „perm till perm"; men likvisst stadnar detta hos flertalet vid ett helt och hållet mekaniskt och tankelöst påpladdrande af de inlärda styckena. Ändring häri kan — för så vidt man annars ej borde helt och hållet afstå från denna själsdödande exercis med utanläsning — svårligen vinnas, sålänge man ej är i stånd att få lärare, hvilka egde förmåga att från början, genom minnets och förståndets jemna och efter åldern lämpade

utveckling, leda barnen till någon eftertanka af det lästa och sålunda bidraga till deras själskrafters odling i allmänhet. Den tanklösa utanläsningen är sedan hinderlig för undervisningens lyckliga framgång i skriftskolan, hvilken här än ytterligare försvåras genom barnens oförmåga att rätt förstå Svenska språket. Denna erfarenhet är ej förvånande, om man betänker, att barnen i föräldrahemmen knappast få höra ett rent Svenskt ord. Allt detta verkar, att flertalet af admittendi, ehuru man lyckats hos dem inprägla de vigtigaste elementerna af salighetsläran, dock ej ega den klara och lefvande uppfattning af densamma, som varit afsedd och som vore ett vilkor för det andliga lifvets renare och kraftigare utveckling. Religionshistoria läses numera i de flesta byskolor; ofta meddelas jemväl undervisning i stilskrifning och de enklaste räknesätten, hvaraf följt att en stor del bönder besitta skrifkunnighet — åtminstone sjelfva handalaget — äfvensom någon arithmetisk färdighet. Spridningen af tidningar, som också anses för en mätare på folkets bildning, är ej stor, men har på sednare åren varit i jemn tillvext. Håg för läsning och förmåga till inhemtande af bokkunskaper saknas ingalunda. Detta har ock visat sig, sedan år 1862 ett lånebibliothek, hvartill af socknens medel beviljades 150 rub. s:r samt genom subskription ytterligare insamling skedde, härstädes blef inrättadt. Bibliotheket har nemligen ganska flitigt anlitats, och man hoppas ju med skäl, att folket härigenom skall alltmer vakna till insigt om kunskapers värde och välsignelse samt finna något ljus i saker, hvilka för detsamma härtills legat i mörker. Böcker af religiöst innehåll hafva dock äfven här varit mest eftersökta — och hvem kan förundra sig öfver eller klandra, att folket, i intellektuelt hänseende ännu stadt i sitt barndomstillstånd, helst älskar att vistas inom *denna* sfer. Bokförrådet utgör för närvarande 230 volumer.

För kommunalangelägenheter intresserar sig allmogen här-

städes lifligt. Å socken- och bystämmor behandlas följaktligen ärenderna emellanåt med ganska stor raskhet och grundlighet. Hvarken den dåsiga likgiltigheten, som utan reflexion lemnar allt till ordförandens afgörande, ej heller det dumma, *omotiverade* protesterandet låter Nerpesbon härvid komma sig till last. Några enskilda, hvilkas framstående talegåfva eller verkliga insigtsfullhet i saker, som röra kommunens bästa, blifvit allmännare erkända och respekterade, hafva dock naturligtvis det mesta inflytande på besluten i denna areopag. Mer än önskligt sparar man vanligen på utgifter; kortsyntheten och småsinnet, der de framsticka sitt hufvud, hindra mångengång sådana åtgärders vidtagande, som kraftigt kunde befordra det allmänna bästa. Å socken-stämmor samt vid direktionernas för fattigvården och lånemagasinerna i Nerpes och Korsnäs sammanträden föres protokollet af en med 30 tunnor spanmål aflönad sockneskrifvare, för hvars åtskilliga tjensteåligganden särskild instruktion d. 4 Dec. 1839 blifvit fastställd.

4. Näringar.

Vid det *åkerbruk* och *boskapsskötsel* äro de förnämsta näringsgrenar i socknen, komma härtill i byarna åt hafskusten, såsom binäringar, *fiske* och *skjälfångst*. *Salpetertillverkningen*, som här tillförene idkats i stor skala, är numera något i aftagande. *Slöjderna* bedrifvas meränsdels endast till husbehof, utom varfsarbeten, hvarvid socknens skickliga timmermän, hufvudsakligen i landets södra kuststäder, finna god förtjenst. *Handel* med skogs- och ladugårdsprodukter samt *skeppsfart* idkas här af gammalt med förkärlek. Öfriga näringsgrenar äro mindre betydande.

Den syd-österbottniska slätten räknas med skäl till de delar af landet, som kunna glädja sig åt en ganska fruktbar och jemförelsevis lätt odlad jordmån; detta gäller i fullt mått äfven om Nerpes. Öfver större delen af socknen är marken någotså-

när lika, bestående af ler- och sandblandad mylla på lergrund, samt på några ställen af styflera, sand- och klapper-jord (t. ex. i Korsnäs) eller af svartmylla (humus). Dock kunna i afseende å markens odlingsbarhet lägenheterna här indelas i trenne skilda grader. Den svårast odlade jordmån finner man i kustbyarna, ty här är marken mera stenbunden; synnerligen äro de i hafvet utskjutande landtungor och uddar, som utgöra dessa byars skogs- och betesmarker, uppfyllda med berg och klyftor. Tillfälle till nyodlingar gifves här sålunda föga, och desamma kunna endast med dryg möda och kostnad verkställas. Sämst lottade äro dessutom ifrågavarande byar i afseende å ägovidden, så att högst 800 tunnland belöpa sig på mantalet, och de inom dem befintliga impedimenter äro sådana, som trotsa all odling. Å ett hemman om $^1/_8$dels mantal, i fall det är väl arbetadt, utgör i sagde byar åkern vidpass 7 tunnland, ängen 30 tunnland samt skog och betesmark 50 tunnland, eller hela ägovidden circa 90 tunnland. Ett sådant hemman afkastar i medeltal endast 25 à 30 tunnor spanmål och föder 1 häst, 3 à 4 kor samt 8 à 10 får. Härmed kan ett hushåll af några personer nätt och jemt uppehålla sig, med tillfälliga bidrag af fiske och skjälfångst, så att de redan nog försämrade skogarna, under annars förmånliga förhållanden, ej behöfva tillgripas.

Till andra graden kunna byarna i södra delen af socknen öster om Nerpes å, ifrån Näsby till Pjelax, hänföras. Ägovidden är väl icke mera än 800 tunnland på mantalet, men utom det att de under rubrik af impedimenter upptagna marker här bestå af lätt odlade kärr och mossar, äro dessa byars skogsmarker, hvilka sträcka sig längre uppåt landet, odlingsbara och vextligare, så att äfven skogsproduktionen här fordrar kortare tid än i kustbyarne. Skogarna äro också mindre uthuggna och öfverhufvud de bästa i socknen. — Den lättast odlade jordmån finner man dock i de s. k. markbyarna — Öfvermark och Yttermark.

Här utgör ägovidden 1,000 tunnland på mantalet samt dertill likamycket i impedimenter, nemligen odlingsbara mossar med lerbotten. Berg och stenbackar äro sällsynta, och uppodlingar kosta öfverhufvud mindre. Dessa byar äro rikast på spannmål, men lida ock mest under inträffande frostår. Här finnas hemman om $^1/_8$dels mantal, på hvilka årligen skördas 50 à 75 tunnor spannmål samt födas 2 à 3 hästar och 8 à 10 kor. På skog hafva deremot ifrågavarande byar mindre tillgång och sakna alldeles fiskevatten.

Nerpesbonden sköter sitt åkerbruk med någorlunda drift och omtanka, men efter sin uråldriga method. Visst är, att af denna jemförelsevis så fruktbara jordmån rikare skördar kunde framlockas, och den agronomiska kulturen uppdrifvas ansenligt högre. Att emellertid Nerpes häri ännu står mycket tillbaka, dertill är vållande dels bondens obekantskap med och misstroende till en nyare tids förbättrade brukningssätt och redskaper *), dels ock hans alltför vidsträfvande handelsspekulationer och sjöresor, samt i kustbyarna fiskeriet — begge osäkra näringsfång, som sällan gifva god profit. Bland hopen finnas dock många driftiga och kunniga jordbrukare, hvilka girigt begagna hvarje fruktbart jordstycke sig till nytta och hvarken sky mödan eller försumma att taga lärdom af andra, när det gäller egen, varaktig fördel. I jemförelse med socknarna i södra delen af landet, t. ex. Åbo och Nylands län, står Nerpes mycket efter, hvad vidden af odlad eller åtminstone inhägnad mark beträffar. Enligt landtmäterikontorets kartabeskrifning fanns här blott 4,068 tunnland åker och 22,434 tunnland äng, eller tillsammans 26,502 tunnland inhägnade ägor, hvilket gör något mer än sjunde delen eller 13,21 %

*) Å Granfors bruksegendom i Öfvermark by (tillhörig grosshandlaren F. W. Frenckell), der ett rationelt brukningssätt numera blifvit infördt, har allmogen tillfälle att göra sig bekant med de för ett förbättradt landtbruk erforderliga nyare redskap och maskiner.

af markens hela area. Nuförtiden kan emellertid åkerns vidd antagas till åtminstone 9,300 tunnland och ängens till 30,000 tunnland, eller tillsammans 39,300 tunnland, d. v. s. ungefär femte delen eller 19,60 % af hela arealen. Nerpes står häri nära i jemnbredd med de Åbolänska socknarna Loimijoki, Hvittis, Pöytis och Bjerno, men mycket efter t. ex. Piikkis, Nummis, Lundo och Reso-, hvilka efter arealen innehålla mer än 30 % odlade ägor *). Först under sednaste decennier har man i Nerpes med större allvar börjat bedrifva moss- och kärr-odlings arbeten; dock att desamma ej här ske i så stor skala eller med samma drift och energi, som t. ex. i de härifrån åt öster närmast belägna socknarna Ilmola, Storkyro o. a. **). Nyodlingar göras medelst gräftning och kyttande, men svedjebruk öfvas icke. Under åren 1850—1855 uppgifvas 1,268 tunnland ny åker, 3,000 tunnland kyttländer och 1,585 tunnland gamla kyttländer hafva blifvit upptagna och fruktbärande gjorda, hvartill då jemväl försträcktes bidrag af allmänna medel. Att sålunda markernas uppodling fortgått ungefär i jemnbredd med den starka folkökningen, synes af följande uppgifter: år 1771, då folkmängden utgjorde 2,600 pers., räknades vid moderkyrkan blott 1,690 tunnland öppen åker ***); år 1805, då folkmängden var 4,600 pers. 3,360 tunnland, och år 1857, då folkmängden stigit till nära 10,000 pers., uppgår totalsumman af åkermarken, enligt approximativ beräkning, till 9,300 tunnland. Å $^1/_8$dels mantal, hvaraf de flesta hemman bestå, utsås i de bättre lottade byarne 2 à 3 tunnor råg, 3 à 4 tunnor korn, några tunnor potäter samt litet

*) Elmgrén, Beskrifning öfver S:t Mårtens socken.

**) Det första kyttland i Österbotten skall år 1668 upptagits å Storkyro prestbols ägor af dervarande Kyrkoh. Isak Brennerus. Ignatius, Bidrag till s. Österb. hist. pag. 71.

***) Enligt i kyrkoarkivet förvaradt „Extract af Jordeboken år 1771", undertecknadt af Erik Björck.

af hafra och lin — sålunda vidpass 45 à 50 tunnor på mantalet. Totalsumman af årliga utsädet spanmål (råg och korn), som år 1805 uppges till 1,900 tunnor, kan nu antagas utgöra vid moderkyrkan 5,000 à 6,000 tunnor och i Korsnäs kapell 1,500 tunnor, samt afkastningen häraf i goda år vid moderkyrkan 40,000 tunnor och i Korsnäs 8,000 tunnor. Då man beräknar att $2^1/_2$ tunna plär behöfvas till föda på person för året, blir häraf alltså under goda år ett betydligt öfverskott till utlagor, utsäde och utskeppning samt — bränvinsbränning. Årliga afkastningen i korntal och vigt finnes i kronobetjeningens femårsberättelser för nedanstående år uppgifven på följande sätt:

År.	Råg.		Korn.		Hafra.		År.	Råg.		Korn.		Hafra.	
	Korntal.	Vigt Lct.	Korntal.	Vigt Lct.	Korntal.	Vigt Lct.		Korntal.	Vigt Lct.	Korntal.	Vigt Lct.	Korntal.	Vigt Lct.
1845	8	—	5	—	6	—	1852	6	13	8	11	8	9
1846	8	—	8	—	7	—	1853	7	13	7	11½	5	8½
1847	8	—	?	—	?	—	1854	8	14	6	12	6	8½
1848	8	—	5	—	5	—	1855	10	14½	4	11½	6	10
1849	4	—	5	—	6	—	1856	3	9½	3	8	4	7
1850	7	14	10	10	9	8	1857	6	14	7	11	7	8
1851	5	12	7	10½	7	9	1858	6	14	6	12	6	9

Då frostår eller andra ogynnsamma naturförhållanden ej inträffa, lemna således åkrarna en temligen god afkastning, nemligen rågen 7:de kornet samt kornet och hafran 6:te kornet i medeltal. I Korsnäs beräknar man af råg endast 6:te, af korn och *hafra* 5:te à 6:te kornet. — Hemmanens bolåkrar äro alltid indelta i trenne skiften, så att ett af dem årligen ligger i träde, medan af de öfriga tvenne det ena bär råg och det andra (s. k. vårsädeslandet) korn och potäter samt hafra och lin. Spillningen, hvartill granris här allsicke begagnas, utköres om vintern på det

åkerskifte, som under hösten blifvit till kornsådd uppkördt, och får der blifva liggande i små hopar ända till såningstiden, då den omsider utbredes och nedmyllas. Detta gödslingssätt är här det vanliga, ehuru det visst icke kan erkännas vara det ändamålsenligaste, emedan sålunda utkörd spillning, som genom urinens afskiljande till salpeterladorna redan är nog försvagad, än ytterligare utmerglas genom regnet och luftens åverkan under våren. De jordbrukare, som insett detta och ej ha sina åkrar alltför aflägsna, gödsla ock derföre hellre endast under rågen samt utköra och nedplöja spillningen om sommaren. Ett vanligt fel är, att vattnet å åkrar och ängar saknar tillräckligt aflopp, hvarföre de allmänneligen besväras af syra samt hastigt bli mossbelupna och tufviga, då de fått gå i linda.

Såsom ofvanföre nämndes, äro råg och korn hufvudsädet i socknen, hafra odlas ej så allmänt, hvete och ärter alldeles icke, fastän de sistnämnda här helt säkert skulle ha god trefnad. Potatissjukans svåra härjningar under sednaste årtiondet (sedan 1848) ha i sin mån bidragit att under missvextåren utarma befolkningen; i allmänhet frambringar ock den leriga jordmånen härstädes potatis af en lösare och sämre beskaffenhet än sandjorden, som alltid lemnar dem mera mjöliga och välsmakande. Rofvor skördas ibland å kyttländerna, kålrötter ganska litet och tobak endast här och der för eget behof. Humlegårdar äro mindre allmänna. Linkulturen har fortfarande stigit.

Vanliga åkerbruksredskap äro: *årder* („åle“) eller plog för en häst, utan knif och vändbräde, men försedd med jernbill och en smal mullfösa eller fjöle. Detta redskap med sin korta och alldeles tvära bill mera uppbökar än vänder åkerjorden och kan ej troget följa alfven åt. De mycket ändamålsenligare *vändplogarne* (s. k. Lappfjärds-plogar) hafva dock numera fått mera allmänt insteg; t. o. m. å berömda verkstäder tillverkade Skottska plogar af jern börja alltmer vinna förtroende och komma i

bruk hos allmogen. *Harf* med jernpinnar begagnas sålunda, att köraren går bredvid, *stockvält* och *sladd* brukas att tillpacka jorden. Till vinterkörslor begagnas stöttingar och arbetsslädar, hvilka ofta sakna jernskenor under medarna. Rågen, kornet och hafran afmejas med skära, endast sällan med s. k. sädeslie, läggas i stackar och skylar på åkern, inköres med kärra (s. k. långflaka) i rian, tröskas med slaga samt kastas med skofvel och dryftas på vanligt sätt. Linet uppryckes med händerna när det är fullmoget, knippas och rötes i vatten under par veckor samt utbredes sedan till torkning och bråkas. Mycket lin och hampa införes från Tavastland att fylla socknens behof till fiskredskap, segel, tågverk o. d.

Ängarna betas strängt isynnerhet under hösten, och deras skötsel är i allmänhet mycket försummad. Vattensjuka ängsmarker, som upphört att lemna någon äring och blifvit mycket tufviga, plägar man under hösten uppgräfta och knapphändigt utdika samt sedan bränna och bereda till sädessådd. Efter par råg- eller hafreskördar få de gå i linda samt begagnas sedan under en rad af år, eller sålänge de gifva någon vext, såsom äng, för att derpå åter undergå samma gräftnings- och eld-process. Att härvid med tjenliga gräsfrön beså jorden och sålunda förskaffa sig ett kraftigare och för boskapen begärligare foder, än den vanliga tåteln, har först nyligen å ganska få lägenheter blifvit försökt. I kustbyarna har en stor del ängsmarker tillkommit genom de betydliga upplandningarna. Höet afslås med den här brukliga rakskaftade och i spetsen något uppåtböjda lien, som på slät mark torde ha företräde framför den s. k. finska lien äfven deri, att den mindre „bränner“ marken. Sättet att medelst insaltning förvara höet mot röta är mindre kändt, och bergningen måste följaktligen ske uteslutande blott vid torr väderlek. Att bryta löf till föda åt kreaturen torde blott vid dålig höfångst komma i fråga. Rörvassen, som här endast på få ställen och i

ringare mängd förekommer, afskäres och begagnas till boskapsfoder. Sjelfva tofsen afklippes särskildt, för att säljas eller användas till husbehof. Hufvudsakligen begagnas här endast hö och halm, den sednare antingen som hackelse eller strö, till boskapens utfodring. Gräsmask har under vissa år gjort total förstöring på hövexten. Endast mycket våta samt med främmande grässlag sådda ängar ha blifvit förskonade för denna förhärjare. En sådan landsplåga inträffar dock endast under torra vårar samt upphör meràndels vid solståndstiden. Det sparsamma gräs, som sedan under sommaren hinner uppskjuta, måste sednare på hösten bergas och hållas tillgodo sådant det är, kraftlöst och unket. Under åren 1845, 1846, 1854, 1855 och 1856 blef här nästan total missvext på hö genom gräsmask. Korsnästrakten led häraf (1854) endast föga. Från äldre tider hade man å orten ingen nedslående erfarenhet af denna olycka, som numera synts bli så hinderlig för jordbrukets och det allmänna välståndets höjande. — I anseende till utmarkernas aflägsenhet och bristande ägovidd sakna hemmanen ofta särskilda beteshagar vid gårdarna; kreaturen drifvas derföre till sommaren långt i skogar och utmarker, der de vallas af en herdinna („fäbogröbbon"), och der man uppfört fähus samt s. k. fä-bodar (säter), i hvilka sednare vallflickorna logera, och der den mjölk, som ej bortföres för hemfolkets behof, af dessa beredes till smör och ost. Ofta finnes en hel mängd sådana fäbodar grupperade i samma skogsdunge — och vallhjonen tillbringa helt säkert här i skogarnas enslighet ett ganska fritt och idylliskt lif. Körväg underhålles meràndels till dessa bodar för provianteringen samt mjölkens hemforslande. Mot hösten, när skörden blifvit afslutad, återdrifves hjorden hem samt betas å ängar och åkrar till senhösten. Fåren hållas, der tillfälle är, under sommaren på holmarna; men oftare få de, i sällskap med svinen, till allmän förargelse drifva lösa kring byarna. Att boskapsskötseln här ej är

uppdrifven till någonslags fullkomlighet, märkes redan på den osmakliga Nerpes-osten, som beredes utan salt i kakform och stekes; gammal vorden hårdnar den svårt, väl tillförståendes så, att den med vanliga menniskotänder ej kan söndertuggas. Den här befintliga boskapsrasen, ehuru ej synnerligen att beprisa, torde dock för orten vara den mest passande. Försök med Skånska kor torde väl i äldre tider blifvit gjorda, men utan särdeles framgång. Hästar och får äro ock af sämre beskaffenhet; de förra merändels småväxta och svaga, de sednare med raggig och grof ull. På sednare åren har man dock gjort sig angelägen om att genom kroasering förbättra får-rasen. Dragoxar och getter hållas här icke. På medelmåttiga hemman födas 2 à 3 hästar, 4 à 6 kor, 10 à 15 får samt några ungnöt. Ungefärliga antalet af boskap i Nerpes uppgifves sålunda: år 1810, 750 hästar, 2,400 kor och 4,800 får — år 1855, 1,850 hästar, 5,280 kor, 1,200 ungnöt, 9,600 får samt 1,190 st. svin.

Det omåttliga föryttrandet af skogsprodukter, och misshushållning för öfrigt, har åstadkommit skogarnas fortfarande försämring äfven härstädes, så att många hemman nu helt och hållet sakna timmerskog. Å orter sådana som denna, der i de närbelägna städerna och vid skeppsvarfven man ganska lätt kan realisera trävaror till pennings, förledes bonden af den ögonblickliga vinningen ifrån att behörigen uppmärksamma hemmanets verkliga fördel i afseende å sparandet af skogen, som likvisst under inträffande missvextår måste utan skonsamhet tillgripas. Hvarken trakthuggning eller trädsådd brukas. Milslånga skogssträckor härjas ofta under torra somrar genom vådeld. Budkafvel går då kring bygden, och folk samlas i hast, men, vill det illa, så är släckningsarbetet ej alltid så lätt gjordt. De ansenliga sträckor af gärdesgårdar, som äfven små hemman underhålla, bidraga i sin mån att föröda skogen, så mycket mer som virket till nämnda gärden, hvilka uppföras ganska höga och

täta, hvarigenom de än mer utsättas för åverkan af storm och röta, tages af unga granar, störarna („stafrarna“) dock stundom af en eller af granqvistar. De oräkneliga och kostsamma gärdesgårdarna medföra dessutom ännu ett annat ondt, nemligen att rågvexten lider betydlig skada genom snödrifvor, som lägga sig vid desamma å de på tegskiftes-grund afdelta åkrarna. Önskligt vore derföre, att en förändrad stängselordning eller föreningar till ägornas fredande på annat sätt skulle åstadkommas och i närmaste framtid bli gällande, eller att hemmanen åtminstone finge sina ägor och marker mindre styckade och spridda, än de nu befinnas. En betydlig mängd s. k. „segelved“ (björkved) och plankor utskeppas årligen eller försäljes i städerna, äfvensom sparrar och bjelkar. Bräder sågas både till afsalu och husbehof å enbladiga vattensågar, hvilka dock äro i gång endast under flodtiderna. Tjära, som antingen utskeppas eller hemma användes, bränner man numera obetydligt inom socknen; denna vara köpes derföre „uppifrån Finland“. Tjärubränning var dock fordomtima en ganska allmän näringsgren i Nerpes.

Salpetertillverkningen, med hvilken allmogen i Österbotten genom regeringens försorg kring år 1640 blef förtrogen, är ännu en temligen allmän näringsgren å denna ort, ehuru under sednare tider i aftagande. Öfverallt i byarna ser man här ännu salpeterlador med sina aflånga, horizontala öppningar på väggarna för luftdragets skull; der beredes salpeter-jorden under par somrar genom omrörande och flitigt öfvergjutande med urin till sjelfva kokningen, som höstetid plär företagas. Denna industri öfvas naturligtvis till en god del på åkerns bekostnad, i det dess kraftigaste gödningsämne, som visserligen å många orter lemnas helt och hållet oanvändt, här åtgår till salpeter-jordens mättande. Vid bristande tillgång på ved, och då under sednare årens dåliga höfångst äfven kreaturens antal förminskats, hafva många jordegare lemnat salpetertillverkningen alldeles åsido.

Det mesta af varan försäljes till Östermyra krutbruk i Ilmola. Vid hvarje sjudningstur plär å ett hemman 30—80 lisp. salpeter erhållas, hvartill, förutom oräkneliga dagsverken, vidpass 10 famnar ved åtgå.

Fisket utgör i kustbyarna en vigtig näringsgren, ehuru i sednare tider tillgången både på strömming och fjällfisk varit i aftagande. Härom ha gamla fiskare mycket att klaga. Den ymnighet på fisk af alla slag, som ännu för par mansåldrar tillbaka, utan stor möda och med mindre kostsamma redskap, gaf kustbyarnas befolkning full bergning, är nu endast en försvunnen gyllene ålder, och man nödgas derföre äfven här allt mer utbyta årar och nät mot plog och spade. Strömmingsfångsten med s. k. krokskötor är dock ännu temligen vinstgifvande. Dessa nät, inrättade till en djuplek af 18 alnar, utläggas på dertill genom pejling uppsökta undervattens grund, vanligtvis på ett afstånd af en eller par mil ifrån närmaste land. Under bösten och äfven annars vid hastigt uppkommande storm och hafsströmmar inträffar ofta, att fiskaren endast med möda kan rädda lifvet och att de ganska kostsamma bragderna, uti hvilka merändels hans enda förmögenhet ligger, bortvräkas och gå förlorade *). Med not fångades förr strömming i ymnighet, t. o. m. i infjärdarne. Så anföres från år 1750, att man med fördel drog strömmingsnot vid Granön i Tjerlax samt „fångade fjällfisk med noth norr i Kalax wiiken“, äfvensom att Yttermark-boerne den tiden haft ett „nothvarp i Skjälmanssundet“. Numera har notdrägten nästan helt och hållet upphört. Vid annars gynnsamma förhållanden plär mesta strömming fås med nordan och nordvestvind. Så anför redan *D:r* Carlborg (pastor i Nerpes) från år 1752, att „när det ibland rägnar och nordan blås, så plär strömgen vara i gong i de mästa fjälar eller wiikar, särdeles i Nempnäs, der med sunnan

*) I Oktober månad 1854 omkommo sålunda under en stormig natt elfva skötfiskare från Kaskö.

aldrig fås ströming", äfvensom att „kring Kasköen viisar sig en grof sill nog ymnigt". Kaskö stad, som ock till det mesta bebos endast af fiskare eller s. k. fiskar-borgare, anses ännu för den strömmingsrikaste ort i socknen. Den mängd af strömming, som i kustbyarna under sommaren och hösten blir fångad, säljes endels såsom färsk åt „Finnar", d. ä. upplandsboer, hvilka infinna sig å strömmingsplatserna; det öfriga saltas och åtgår för socknens behof eller forslas om vintern till städerna att föryttras. Färsk betalas den å stället med 2 à 4 mark för fjerdingen. Mot slutet af 1700-talet uppgifves en tunna saltad strömming hafva kostat 4 à 8 Rdr RGS. Hvad af gädda, abborre, sik, braxen, torsk och id med nät och andra fången kan erhållas, åtgår merändels till husbehof. Vinternot begagnas aldrig. Lakar fångas obetydligt med ryssjor, och nejonögon („nättingar") fås ganska sparsamt i Nerpes å. Ljustring idkas under lugna höstnätter, men krokfiske och metning endast sällan. Lax fångas i saltsjön under mid- och vårvintern med nät, och det ofta med stor framgång. År 1846 t. ex. var detta fiske utomordentligt rikt. Laxen upphandlas på stället af „skojare" och föryttras af desse i Åbo och Helsingfors. Den betalas vanligen under vintrarna med 60 à 80 penni skålpundet, men sednare på våren, då föret blir sämre och väderleken blidare, kan man här erhålla denna fisk t. o. m. för 20 penni skålpundet.

Skjälfångsten bedrefs i fordomtima, och sålänge åkerbruket ännu ej i samma grad som nu upptog kustboernes tid, med ganska stor ifver på denna ort, men har numera visat sig vara mindre lönande*). För kustboerne i Korsnäs är den dock än i

*) Pastorerne i Nerpes räknade fordom rundliga inkomster genom dem tillkommande s. k. skjäl-tionde; redan år 1553 nämnes bland sockneprestens uppbörd „tråån (tran) 2 åmar", och år 1564 efterlåter Kon. Erik XIV till Marcus Gregorii i Nerpes prestgäll „allt skäletionde och kutskins tionde, som i gället falla kan"; men redan år 1763 klagar Prosten

dag en vigtig näringsgren. Den skjälfångst, som i Nerpes-byarna ännu idkas, sker antingen höstetid med nät eller om våren medelst skjutning på kortare exkursioner utåt isbrädden, hvaraf också detta skytte kallas „bräddlöpning“. Höstfångsten, som upphör vid jul- eller nyårstiden, då hafvet isbelägges, är stundom ganska indrägtig. De egentligen s. k. „fählarna“ (färderna) eller „fählresorna“ under vårvintern hafva moderkyrkoboerne numera lemnat, men i Korsnäs kapell företagas ännu årligen dessa 2 à 3 månader långa, mödosamma och lifsfarliga isfärder af 10—12 båtlag, d. v. s. 80—90 skyttar. Huru sjelfva fångsten härvid bedrifves, torde man, för sakens särskilda intresse, tillåta oss att här något utförligare beskrifva. Skjälskyttarne eller „fählmännen“ förena sig till dessa färder i skilda båtlag, hvarje af 7—8 man, samt utse åt sig till skeppare („skipar“) en äldre, i yrket väl erfaren skytt, hvilken sedan under resan är den egentlige, nästan obetingadt åtlydde befälhafvaren. Redan från jul-tiden börjar denne noggrant observera väderleken och isynnerhet vindarna, för att, då resan omsider vid medlet af Mars företages, säkrare kunna döma hvartåt han, för drifisens och skjälarnas påträffande, bör styra kurs. Skyttarne, som af erfarenhet nog känna den förestående resans mångahanda faror — hvartill de velat bereda sig äfven genom begående af H. nattvard — hafva i god tid utrustat sin vidpass sju famnar långa odäckade och för råsegel gående „fählbåt“ eller „storbåtin“, hvari nu all proviant och skjutförråderna samt öfriga förnödenheter instufvas. Till proviant medför hvarje skytt 6 lisp. bröd, 3 lisp. kött, 1½ lisp. smör, 15 à 20 st. ostar samt något mjöl, äfvensom någon kanna bränvin. Bröd och mjöl samt andra matvaror, som genom väta kunde förfaras, inpackar man i en rymlig lädersäck („fählbäljin“

Carlborg, att „Nerpesboerne vid moderkyrkan mestadels öfvergifvit then äfventyrliga och föga importerande fählreson, så att allenast tie båtar voro till Siös och the kommo tilbaka med nog litet fånge“.

eller „skarpsäckjin“), men smör och kött förvaras i den stora „fählbytton“, hvars lock under resan utgör båtlagets matbord. För uppgörande af eld samt matkokning medhafves någon famn torr ved och en stor gryta, hvilken tjenar såsom eldstad, der man i en ofvanför anbragt kittel tillreder de vanliga skjälmansrätterna: vattvälling („fählveljin“), skjälkött och den s. k. „brödsoppon“, tillredd af sötsura brödskifvor, ostbitar, litet smör och hafsvatten. Till dryck begagnas blott sjövatten, som uppvärmes och blandas med helt litet sirap. Hvarje skytt är utrustad med tvenne grofva lodbössor af 15—20 skålpunds vigt, hvarutom han alltid medför sin skridstång („rännstaangjin“ eller „skrestaangjin“), en skida af 7—8 alnars längd, samt kikare och kompass, äfvensom en famnslång jernskodd staf för undersökande af isens hållighet och ihjälklubbande af värnlösa kutar. Nu är allt i ordning för resan, och skyttarne taga afsked af hem och vänner, likasom gällde det att ej mer återse dem. Fählbåten, som förseddes med en stark jernskena under kölen, för att lik en slädmede lättare löpa fram på isen, förespännes med hästar och släpas („raitas“), jemte tvenne mindre jullar och några kälkar, utåt hafvet, tills öppet vatten möter. Härvid åtföljas vanligtvis skyttarne af sina hustrur, systrar och brudar m. fl. ända till isbrädden, hvarest ofta både man och qvinna — troligen för att lindra afskedets smärta — taga sig ett litet rus. När omständigheterna sådant fordra, sätter skepparen genast öfver det öppna vattnet för att uppsöka drifisen, på hvilken båten uppdrages och ett tält („tjääld“) af dess segel uppslås, der man sedan kamperar om nätterna och finner något skydd mot storm och köld. Högqvarteret kommer ofta att stå en månad eller än längre på samma isstycke, hvilket dock allt beror af fångsten. Man öfverlemnar sig för öfrigt åt vindarnas godtycke och de vidt kringvräkande ismassorna samt låter det bära af på Guds försyn, men hufvudsaken är att följa med drifisen, der äfven skjä-

larna helst vistas. Uppkommer storm och man drifves mot något land, då hotar alltid lifsfara och undergång. Ofta händer eljest, att då ismassorna af hafssvallet våldsamt kastas om hvarandra, båten blir mer eller mindre krossad. Härtill har man ock försigtigtvis beredt sig — bräder, spik och nödiga timmermansverktyg finnas alltid till hands, för att vid sådana tillfällen, så godt sig göra låter, kunna reparera skadorna. Ofta går dock icke blott hela fångsten, utan äfven provianten förlorad, och det återstår då ej annat, än att öfvervinna hvarje svårighet och leta sig fram till lands, förrän hungern hinner förlama krafterna och betaga all möjlighet till räddning.

Från den gemensamma mötesplatsen vid storbåten tåga hvarje dag vid morgongryningen de ifrån hjessan till fotabjellet hvitklädda, polartrakternas isbjörnar liknande skyttarna åt skilda håll utmed isen att, såsom det på jägarspråket heter, „pyta“ (pyytää) eller „skrida“ efter skjälarna. Lätt och behändigt färdas skytten med sin långa skridstång, hvaruppå äfven hans kolossala lodbössa och öfrige jagtredskap hafva sin plats; med högra fotens knä stöder han sig mot skidan och sparkar sig fram med den venstra — stundom måste han hjelpa till med alla fyra. Litet emellan stadnar han härunder, för att genom kikaren sorgfälligt bespeja de vida isfälten rundtomkring. Nu upptäckes det runda hufvudet af en skjälhund, som ligger uppkrupen bland skrofliga isstycken. Skytten hukar sig ned på skridstången, sakta och varsamt släpar han sig fram, sökande alltid närma sig djuret i håll under vinden; ty de rädda skjälarna, som både se och höra skarpt, plåga vid minsta skymt eller buller af skytten genast dyka ned i vattnet. Jägaren söker sig derföre skydd af ishögar eller åtminstone af den på skidan anbragta hvita skärmen; han framskrider allt varsammare, skickligt och djerft hjelpande sig öfver råkor och öppningar mellan de slippriga isblocken. Ändtligen är då den förslagne och mordi-

ske mannen i skotthåll, d. v. s. 50—100 alnar ifrån djuret; han spänner varsamt snapphanslåset på sin bössa och tager stöd för sigtningen af den frampå skidan för sådant ändamål fastskrufvade jerngaffeln. I nästa ögonblick sänder han kulan genom skjälens hufvud — och hon förfelar sällan sitt mål. Man skjuter djuren helst genom hufvudet, emedan de deraf snarast dödas och skinnet äfven sålunda blir mindre skadadt. Någongång inträffar dock att skjälen, om han ligger just vid vattenbrynet eller vid sitt „andhål“ i isen och der erhåller den oväntade påhelsningen, hinner sjunka ned åt botten, innan jägaren kan sådant förekomma. Detta är isynnerhet fallet med den magrare, silfverfärgade gråskjälen, som lätt sjunker i vattnet. För öfrigt skall det vara svårt att komma i håll för skjälarna äfven då de sofva; de taga sig rätt rundliga lurar emellanåt, så att stundom den ena icke märker någonting, medan sjelfva hans granne ihjälklubbas — och har man engång lyckats öfverraska dem under sömnen, så går det lätt att fånga hela sällskapet. Men djuren synas nog sjelfva känna denna sin svaga sida och alltförväl veta, huru lätt man kan drömma bort det rätta ögonblicket; derföre utställa de vakter, säger man, hvilka i tid slå alarm. Likaså veta de, huru ovigt de röra sig på det fasta; de krypa derföre visserligen alltid upp, för beqvämlighets skull, på iskanten, men välja ständigt sina hviloplatser på ställen, der vattnet är djupt och de med ett enda språng kunna vara i sitt element. Det listiga sätt att fånga djuren, då skytten klär ut sig i en skjälhud och genom efterhärmande af skjälarnas släpiga gång och andra manér narrar dem, skall med framgång begagnas af Grönländare och Frieser, men våra jägare synas ej kommit underfund med detta knep. — Jägaren återvänder alltid mot aftonen till hufvudqvarteret, medförande sin fångst för dagen; men har skyttet lyckats särdeles väl, måste någon af kamraterna biträda att på kälkar framsläpa de fångade djuren. Stundom plär ock skytten,

när han beger sig af på „idkning“, genast medtaga en handtlangare, som på tillbörlig distans och utan bössa åtföljer honom. För att bevara de fångade skjälarna mot röta, lemnas de, öfvertäckta med snö, att ligga på isen invid storbåten, vid hvilken de fastbindas med ett genom framlabbarna („händerna“ kallade; bakfenorna benämnas „skräflingar“ och stjerten „spirelin“) trädt hamptåg. Då man vill gå till segels, tages all fångsten naturligtvis ombord, för så vidt båten annars inrymmer den; i annat fall bortkastas köttet och endast späck och hudar medtagas. Storbåten plär eljest inrymma späck och hudar efter 300 st. skjälar. Om qvällarna, då de nog ofta genomvåta och af dagens strapatser medtagna skyttarna enligt regel böra samlas i „tjäldet“, förtäljer enhvar om sina äfventyr under dagen, kryddande så vid en liten sup bränvin — om man så hafva kan — den gemensamma aftonvardens tarfliga vattvälling, späckdoftande skjälkött eller simmiga „brödsoppa“ och uppfriskande det besvärliga jägarlifvets enformighet med hvarjehanda muntert glam, för att påföljande morgon åter huka sig ned på den smala skridstången. Då vid inträffande storm och hafsströmmar isen hastigt kommer i rörelse och alldeles söndrar sig, eller när yrväder, mörker och tjocka oförmodadt öfverraskar den ensam kringvankande skytten, nödgas han mångengång finna sig vid ett nattläger på isen i sällskap med skjällhundarna, drifvande så vind för våg, i ovisshet om han vid dagens ljusning kan finna någon utsigt till räddning. På sina kamraters omtanka kan han dock alltid lita och i de flesta fall hoppas att vid dagningen upptäcka någon af bolaget, som med jullen blifvit utsänd till räddning åt den förvillade eller på ett bräckligt isstycke kringflytande kamraten. Jägarne kunna dessutom alltid meddela sig med hvarandra genom signaler, hvilka enkom äro lämpade för detta skytte. De skjälar, som här fångas äro af två slag: *gråskjäl* eller *hafsskjäl* (halichoerus griseus, Nils.), hvilken ofta håller fyra alnar i längd,

men endast mera sällan påträffas, såsom egentligen vistande i Nordsjön och nordligare haf; samt *vikareskjäl* (spräcklig fjärdskjäl — phoca variegata; ringlad fjärdskjäl — phoca anellata Nils.) omkring 2—3 alnar i längd och gifvande 4 à 5 lisp. späck, men dess skinn har ej samma värde och skönhet som gråskjälens. Gråskjälskutarna (ungarna), som framfödas på isen redan i Januari eller Februari månad, äro först alldeles blinda samt hvit- och ullhåriga, derjemte mycket dumma, så att de icke ens göra min af att gå undan för jägaren, som knäcker ihjäl dem med sin staf. Ungarna af vikareskjälen framfödas äfven på isen, men först i Mars eller April, bärande också de i början ett gulhvitt, ulligt hår, som dock ganska snart fälles. Kutarna, en eller två till antalet efter hvar hona, vårdas och däggas sorgfälligt af modren, som ej låter dem komma i vattnet förrän de hunnit till en viss ålder. Derefter åtfölja de modren och börja sjelf i vattnet söka sin föda; mot sommaren, då parningstiden infaller, biter honan dem ifrån sig. I slutet af Maj eller början af Juni, då ingen drifis mera kan påfinnas, stundom redan tidigare, om nemligen fångsten varit god, så att storbåten blifvit fullastad, söker man sig till lands antingen å hemkusten eller i Westerbotten, der afsättning af fångsten och kontant ersättning för hafda mödor snarast kan påräknas. Att skyttarna efter så många utståndna faror med glädje skola återse hemmet, är naturligt. Ett kalas, der bränvin och skjälkött-rätter samt „fåhlgröit“ ej få tryta, anställes då, hvari äfven hustrur och barn deltaga. Man gör sig glad, äter och dricker friskt, hvarunder den väderbitne skjälmannen för det begärligt lyssnande hemfolket förtäljer underbara sagor om resans alla äfventyr, faror och behag. När man härefter hunnit hvila ut och åter rätt orienterat sig på landbacken samt sedan skjälarna blifvit slagtade och hudarna till torkning upplaggda, företages delningen af fångsten, dervid en jemngod lott af både späck, hudar och kött tillfaller enhvar

medlem i det vordna båtlaget. Skjälarnas antal beräknas alltid efter tiotal eller „deker“ (decem). Sjelfva delningen verkställes med mycken omständlighet och noggrannhet, och allt som rörer detta skytte bibehålles sorgfälligt såsom en urgammal skjälmannalag. För en två à tre månader lång jagtfärd kan nu skytten, under gynnsamma förhållanden, räkna sig en behållning af 50 —80 rubel s:r, — och hvem ville väl afundas honom den! Utom alla faror att krossas af isen eller mot klippor, att bli en ofrivillig passagerare på lösbrutna isstycken eller genom ett enda illa anbragt språng på skridstången falla i råkorna, att svälta och frysa samt emellanåt t. o. m. råka i ordentligt handgemäng med de tappra gråskjälarna m. m., får flertalet af dessa skyttar alla år ännu vidkännas en olägenhet, som dock är mera smärtsam än lifsfarlig. Den består deri att, genom det ständiga spejandet längs den af vårsolen starkt upplysta, skimrande isen och hvita snön, ögonen till den grad inflammeras, att mången af skyttarne i flere dagar och under olidliga plågor nödgas ligga i overksamhet nedhukad i båten. Mot denna ögonsjuka („isblindan“) känna de intet annat preservativ, än att helt och hållet försaka bränvin eller endast mycket sparsamt intaga af detsamma. Den härdade skytten insjuknar annars sällan af förkylning, oaktadt de så ofta våta kläderna och den hårda dieten. För att skydda sig mot de isiga hafsvindarna bär han alltid närmast kroppen en ylleskjorta samt deruppå en kort fårskinnströja och vanliga kläder. Under sjelfva „pytandet“ pådrages dessutom den alldeles hvita kalfskinnspelsen och hufvudet höljes i den yfviga, hvita harskinnsmössan. Endast dessa ytterplagg, „pytpelsin“ och mössan, afklädas under natthvilan i tältet. Hos en stor del af dessa jägare kan väl begäret efter vinning eller rättare omtanken för nödig utkomst segra öfver hvarje betänklighet och mana dem årligen ut till dessa besvärligheter och lifsfaror; men bland dem påträffas dock mången, som hvarken vinningslystnaden eller

behofvet, utan en verklig jagtlust och det nöje man, sällsamt nog, menar sig funnit på föregående „fåhlresor“, vid vårens annalkande ovilkorligen lockar ut från det lugna hemmet till driften och hafvets släthöfdade, lifligt blickande och späckfeta skjälhundar *).

Österbottningarne äro allmänt kända för händighet i *slöjder* samt en viss mekanisk uppfinningsgåfva och konstfärdighet. Detta gäller ock om Nerpesfolket, ehuru slöjdskickligheten här ingalunda är allmän, utan tillhör enskilda personer och familjer. Goda timmermän, hvilka å skeppsvarfven i landets sydliga kuststäder alltid finna god förtjenst, äro talrikast, äfvensom kunniga snickare och smeder samt gjutare, svarfvare, vagnmakare och målare m. m. De utmärkta Nerpes gungstolarna ha på sednare åren vunnit stark efterfrågan vidt och bredt i landet. Sina „fjederschässar“, af hvilka en stor mängd säljes till grannsocknarna, samt slädar, möbler och kärl förfärdigar bonden vanligen sjelf, såväl som sina skutor och båtar. Hvad smide och kläder beträffar anlitas meråndels handtverkare; icke ens qvinnorna sy alltid med egna händer sina koftor och tröjor. I allmänhet hindras qvinnfolket här, genom det myckna utarbete de nödgas förrätta, att vinna någon framstående skicklighet i handarbete. Under det att karlarne söka sig arbetsförtjenst i städerna och på skeppsvarfven eller sysselsättas med fiskeri och seglation, är hemmansbruket ofta helt och hållet lemnadt åt qvinnorna, som visserligen äro mycket raska att gräfta, plöja och dika, men öfverhufvud mindre inkomna i egentliga qvinnoslöjder. Under de långa vintrarna, då jordbruket hvilar, skulle ju dock för husslöjder erbjudas tillräcklig tid,

*) Så berättas om Grönländarne, för hvilka skjälarna utgöra det enda vilkoret för tillvarelsen och som derföre skatta lifvets hela sällhet eller osällhet efter mängden eller bristen på dessa djur, att de, då Kristne missionärer först för dem beskrefvo himlens lycksalighet, i förtjusning utropade: det finnes således i himmeln stort öfverflöd på skjälhundar!

(Nilsson, Skand. fauna.)

hvilken nu så ofta bortslöses och bortsofves i onytta. Men icke ens det institut för linodling, spånad och linväfning, som år 1817 anlades å Benvik gård, dit skickliga lärarinnor från Vesterbotten och Norrland införskrefvos, synes kunnat till en större utbildning uppdrifva slöjdskickligheten hos Nerpesqvinnorna. Sagda skola blef ock långt härförinnan förlagd till Åbo.

Följande *bruk och fabriker* äro i socknen anlaggda, nemligen *Granfors pappersbruk* i Öfvermark by, privilegieradt d. 5 Febr. 1840 och tillhörigt bolaget J. C. Frenckell & son, drifves med vatten, men står meràndels för vattenbrist. Bruket sysselsätter (1857) en mästare och 12 arbetare; årliga tillverkningen uppgår till circa 1,500 ris skilda slags gröfre papper. Härmed är sedan år 1841 förenad en *fajansfabrik,* hvars tillverkningar, som utgöras af åtskilliga slags kärl af inhemsk, på stället tagen lera, uppgifvas (1857) i värde till 2,257 rub. s:r. En *kakel-, porslins- och fajansfabrik* anlades år 1856 af Handl. C. J. Grönberg å Benvik gård, men har numera afstadnat.

Sjöfarten med landtmannafartyg har åter repat sig efter kriget 1853—1856, hvarunder fienden ej försmådde att uppbränna eller bortföra alla påträffade bondskutor. Öfver norra qvarken underhölls emellertid äfven då, trots den stränga blokaden, med mindre farkoster, hvilka behändigt undanstucko sig fiendens uppmärksamhet, en ganska liflig och lönande kommunikation med Vesterbotten. — Ägaren af en skuta plär gemenligen föra den sjelf med biträde af par tre man; han seglar mera efter landkänning än kompass och sjökort. På längre utrikes resor hålles dock stundom en examinerad navigatör. För större drägtighets skull konstrueras bondskutorna vanligen mycket breda i förhållande till sin längd, hvarigenom de ej bli egnade för snabbsegling. Dessa Nerpes-skutor äro de, som utgöra största antalet af in- och utgående fartyg vid Kaskö stads tullkammare. Exporten utgöres af spanmål samt skogs- och ladugårdsprodukt-

ter, hvilka dels inom socknen dels från andra landsorter af nämnde skeppare ihopsamlas och antingen till Åbo, Helsingfors och S:t Petersburg, eller till Stockholm och de Vesterbottniska kuststäderna utskeppas. Allt efter konjunkturerna och lastens beskaffenhet seglar man dock stundom till Riga, Lybeck, Köpenhamn o. s. v. Den tvetydiga benämningen „skojare“, hvarmed dessa bondköpmän här allmänneligen betecknas, har ej bland allmogen någon synnerligt förklenande bemärkelse. Trots alla erfarenhetens protester och det rön man gjort, att detta „skojeri“ sällan riktat sin man, ses årligen allt flere armar härigenom bli undanryckta jordbruket, som dock, enligt hvad ofvanföre visades, i mer än ett afseende ännu är i sin linda.

5. Kyrkor.

Nerpes kyrksocken var i äldre tider ofantligt vidsträckt, innefattande icke blott hela Lappfjärd och Östermark pastorater, utan äfven Petalax kapell och Pörtom nuvarande pastorat. Lappfjärd skiljdes härifrån tidigast, år 1607.*) Östermark (Teuva), som alltsedan år 1694 underlydt Nerpes såsom kapell, fick år 1795 egen kyrkoherde, „förnämligast af det skäl, att kapellet innehöll öfver 5 qvadratmils vidd och att endast finska språket derstädes förstods och talades.“ Petalax af ålder under Korsnäs kapell hörande byalag afgick härifrån år 1807 såsom särskildt kapell, numera underlagdt Malax pastorat. Pörtom församlings ansökan att, såsom hörande till Malax tingslag och länsmansdistrikt, få skilja sig från Nerpes och underläggas Malax pastorat afslogs väl genom Kejserl. Senatens nådiga utslag af d. 4 Dec. 1848; men samma församlings ansökan att få bilda skildt pastorat beviljades år 1859**). Kaskö stadsboers, jemte

*) Se nedanföre.

**) Angående Pörtom kyrkas grundläggning finnes i pastors arkivet i Nerpes denna anteckning: „År 1781 den 21 September lades första grund-

Knåpnäs, Eskilsö och Benviks hemmansägares gjorda anhållan att få utgöra ett ifrån Nerpes afskildt pastorat afslogs, och det på goda skäl, genom Kongl. Maj. bref af den 12 Nov. 1795. Kaskö stad fick likvisst egen prest redan år 1797. Korsnäs kapell kommer att i närmaste framtid utgöra eget pastorat. — Intill år 1809 har Nerpes pastorat vårdats af på stället boende kyrkoherdar, men år 1811 anslogs det såsom personelt prebende åt dåvarande Biskopen i Åbo J. Tengström, och år 1817 förklarades att „Nerpes pastorat må såsom annexa Erkebiskops stolen i evärdeliga tider åtfölja“ *).

Församlingen har en ganska hög ålder. Den är väl ej, såsom Pedersöre, Mustasaari och Storkyro, omnämnd före Pähkinäsaari freden (1323), men redan då man betänker dess fördelaktiga läge i afseende å fiske och handel, så är det intet tvifvel underkastadt, att den ungefär samtidigt med de nämnda socknarna utgjort ett kyrkosamhälle. Troligt är, att dess första kyrka varit densamma, hvaraf lemningar, såsom ofvanföre antyddes, ännu för ett sekal tillbaka kunnat ses på Eskilsö, och antagligt synes det äfven, att, sedan denna blifvit oanvändbar, före den nuvarande stenkyrkan ännu en träkyrka blifvit uppförd. Uti „Bidrag till Finlands historia“, meddelade af D:r Bomansson, förekommer nemligen ett bref af år 1674 från pastor i Nerpes E. Holmius, hvari han jemte en relation om de antiquiteter, som inom

stenen till Pörtom kapells ämnade kyrka uti en talrik församlings öfvervaro, hvarunder, uti en liten lakerad jernblecks dosa af underskrifven nedsattes en Kon. Gustaf III:s krönings penning, och vid hvilket tillfälle ett kort tal blef hållet till uppmuntran af församlingens inbyggares oförtrutna benägenhet och välvilja att fortsätta det nu började kyrkobyggnadsarbetet. *Joh. Laihiander.*“

*) Pastoralvården har sedan år 1811 föreståtts af v. pastorerne: P. Östring till 1830, N. H. Chydenius till 1835, I. R. Eneberg till 1852, P. A. Polviander till 1854, H. V. Nordlund till 1859, J. J. Lybeck till 1860 och R. Fr. Nordlund till 1864.

socknen kunde förefinnas, bland annat yttrar: „sedan dhen gambla träkyrckian är afbrunnen och een af sten något der i från upbygd.“ Orden „något der i från“ synas hänvisa på ett nära grannskap; och då Eskilsö är belägen öfver en mil från den nuvarande kyrkan, måste den på nämnde ö engång befunna varit af äldre ursprung, än den i brefvet nämnda träkyrkan. Vidare upptager Strandbergs „Herdaminne“ [Del. II pag. 34], att Nerpes år 1331 hade egen kyrkoprest. Att denne varit den förste finnes ej sagdt. I Tengströms „Afhandling om presterliga tjenstgöringen“ [Del. III pag. 97] uppgifves åter församlingen haft egen pastor år 1348. För öfrigt finnes jemväl den uppgift, att Nerpes kyrka blifvit grundlagd under den nitiske och mäktige biskop Hemmings tid [1339—1365] *). Genom kombination af dessa uppgifter blir vår uttalade mening, som vid första anblicken kunde synas blott såsom en äfventyrlig hypothes, närmare bekräftad. Emedan nemligen Nerpes år 1331 haft egen „kyrkoprest“, måste det äfven haft egen kyrka och denna kyrka måste hafva varit en annan, än den under biskop Hemmings tid byggda samt således, enligt all förmodan, densamma, som nämnes på Eskilsö. Att här år 1348 fanns en egen pastor, öfverensstämmer med tiden för den andra kyrkans grundande och jäfvar ej den åsigt, att Nerpes redan derförinnan utgjort en särskild församling. — Första stommen till den nuvarande stenkyrkan skall, enligt en i kyrkoarkivet förvarad beskrifning, vara uppförd år 1435, således under biskop Magnus Tavast. Sin invigning, „den hel. Jungfrun Marie till ähro“, erhöll kyrkan af M. Agricola, vid en härstädes af honom förrättad visitation, den 11 Aug. år 1555. **) Att dess plats, som nu tillhör fasta landet, fordom var en ö, är ofvanföre visadt; detta antydes äfven af den gamla finska runan om Österbottens

*) Porthan, Chron. pag. 329.

**) Enligt Holmii ofvannämnda „relation.“

sju äldsta stenkyrkor, hvari det heter: „seitzes (kirkko) Närpiön rannalla.“ Denna kyrka är sedan under tidernas lopp upprepade gånger tillbygd samt till en såkallad korskyrka omgestaltad. Första utvidgningen skedde år 1653 å östra gafveln. Dess egendomliga inredning under 1600-talet och till år 1732, då de stora reparationerna började, beskrifves på följande sätt af D:r Carlborg: „kring altaret, som var af sten med träbord och öfverklädt med silfverbroderadt, rödt sidentyg, stod en chorbalk och ett gammalmodigt skrankvärk; på väggarna deromkring i chartucher bibelspråk och inscriptioner, i taket var med gammal målning anbragt ringar af löfverk och andra figurer samt femtiofyra bilder med sammanknäpta händer och en mängd ritningar i vissa speglar, föreställande Moses och Aaron, himmelriket och helfvetet, de tre män i brinnande ugnen m. fl. himmelska figurer.“ Längs norra väggen gick en s. k. pig-läktare, och i vestra ändan af skeppet voro tvenne läktare ofvanom hvarandra, den öfre „aldeles otienlig och tätt under mellantaket.“ Mot norra kyrkomuren stod, förmodligen såsom stöd för densamma, „en ofanteligt stor sten-kase“; till koret ledde en mindre förstuga af sten samt till läktaren på södra sidan en större dylik. Den gamla sakristian stod nästan vid midten af kyrkan på norra sidan. Under de oroliga tiderna vid början af 1700-talet synes äfven kyrkan, såsom allt annat, hafva råkat i stort förfall. Prosten Carlborg, som med småaktig noggrannhet antecknat sina tillgöranden vid de under hans tid å kyrkan verkställda reparationer och tillbyggnader, beskrifver den såsom „jemmerliga förfallen, bristfällig och mörk“, men tröstar sig öfver de dryga kostnaderna, stigande mot „tusen plåtar“, dermed att „Herren hafver underliga välsignat kyrkans förråd, som vid värkets begynnelse ej stort var“, äfvensom han försäkrar, att „the mästarer, som härvid blifvit brukte, voro alla uti sina professioner konstärfarne män, så att förthenskull hela värket är propert och kostehgit.“ Sannt

är, att kyrkan vid denna tid fick en helt annan skepnad, i det ej allenast södra korset år 1734 tillbyggdes, utan äfven all inredning ånyo gjordes. Den nya predikstolen „förfärdigades af tyska snickaren Küntzel för 70 plåtar“ och altaret förbyggdes, äfvensom en ny klockstapel, den nuvarande, år 1734 uppfördes. År 1747 hade Prosten Carlborg „under sin varelse på den långa riksdagen för egna medel upphandlat, af Orgelbyggaren Olof Hedlund i Stockholm, ett Orgelpositif för 2,400 daler k. m., och speltes derpå första gongen den 13 Sept. 1747 af den medbragte Organisten Joh. Ramstedt, samt anböds sedan åt den hedersamma församlingen (i Nerpes), som genom tienlig föreställning lät sig beveka att behålla orgeln och köpeskillingen godtgöra.“ Då D:r Laihiander år 1769 såsom kyrkoherde tillträdde pastoratet, befanns kyrkan åter vara alltför trång, hvarföre år 1771 den gamla sakristian nedrefs och det norra korset uppmurades, äfvensom det östra, hvarest altaret härtills stått, tillskarfvades med 16 alnar och det vestra med 12 alnar, hvarhos den nuvarande sakristian och nya läktare i hvart kors uppfördes, samt orgeln med en 8 fots trumpet-stämma tillbyggdes. I detta skick har kyrkan förblifvit till vår tid. Någon skönhet i byggnadsstil kan ej förefinnas hos denna i förhållande till sin längd mycket smala och låga landskyrka, arkitektoniskt märkvärdig endast för sina upprepade tillskarfningar och undergångna metamorfoser. Husets 25 fönster, med små blyinfattade rutor, gifva detsamma endast en sparsam dager. Altaret, nybygdt år 1804, har en af Hörberg målad, Kristi korsfästelse föreställande tafla, hvilken i sin mån bidrar till kyrkans prydande, ehuru den såsom konstverk torde ha ett medelmåttigt värde. Det gamla orgelverket (à 8 stämmor) är numera i ganska miserabelt skick. Uti sakristian förvaras, bland annat, i en starkt jernskodd kassakista kyrkans silfver, af tillsammans 562 lods vigt. Kyrkokassan har för närvarande en behållning af nära 4,000 rubel s:r. Kyrkans läge på en torr

och något hög backe är i sig sjelft ganska fördelaktigt, men de derinvid i ojemna rader stående några hundra ruckliga „kyrkstallen“ harmoniera rätt illa med ställets helgd och kyrklighet för öfrigt, hvarhos den gamla socknestugan föga bidrager till platsens förskönande. Klockstapeln, som är från sjelfva kyrkan fristående, har trenne vackra ringklockor, hvilka dagligen låta sitt memento mori ljuda kring bygden. Begrafningsplatsen, som år 1775 med gråstensmur omhägnades samt år 1836 betydligt åt södra sidan utvidgades, är genom trädplanteringar förskönad. Den forntida oseden att begrafva lik uti kyrkorna har varit allmän äfven här, så att ännu rummet under kyrkogolfvet är uppfyldt af grafvar, likkistor och de dödas ben *).

I hela Åbo stift beräknas i medeltal belöpa sig på hvarje socken 5,850 personer samt ungefär 2,400 personer på hvarje kyrka. I Nerpes nuvarande pastorat med 14,500 personers folk-

*) Å de här ännu qvarstående, i kyrkogolfvet nedfällda grafstenar befinnas följande inskriptioner: å den närmast altaret: „Monumentum plurimum reverendi viri D:ni Johannis Joh. Bechmanni, quondam pastoris Lappfjerdensis“; å en annan derinvid: „Hic dormit in Domino vir reverend. pius Dominus Johannes Joh. Waz'æus, pastor Christinæ et Lappfjerd. cum sua carissima uxore pia et casta matrona Brigitta Joh. Broms ut et liberis ad diem magnum Jesu Christi 1675“; å en tredje: „Härunder ligger begrafven den ärcborna och gudfruktiga Hustru Christina Ringia probstens och Kyrkoh. Hr Joh. Forss sambt kära maka tillika med sina tvenne söner D:o Johanne et Nicolao Pictorio. A:o 1682“; å en fjerde: „Hoc tumulo conditur reverend. D:nus Gabriel H. Brennerus, pastor Eccles. Nerpensis, cujus illa animas summa vigilantia fovit 55 annos. Natus est Wasa 1605, obiit in Närpes 1694. Quiescit hic quoque ipsius Conjux Brigitta Canutia, qua 8 *suscepit* liberos“; å en femte: „Hic lapide tectus jacet vir rever. et doctus Elias Petri Holmius, quondam pastor hujus ecclesiæ Nerpis et districtus ejusdem Præpositus fidelissimus cum conjuge sua dil. matrona pia et honest. Anna Eliæ Reichenbac. A:o MDCLXIX“; å den sjette: „Hic sepultus jacet Rever. et doctus vir D. Laurentius (Gallus) Smol. olim pastor in Närpis, qui pie expiravit 13 Juni A:o 1633.“

mängd och 3 kyrkor skulle således komma i jemn fördelning nära 5,000 pers. på hvarje kyrka, men vid moderkyrkoförsamlingen mer än 10,000 pers. på en enda kyrka. Bönehuset i Öfvermark by, som med 10 tunnor spanmål aflönar en föreläsare, kan här så mycket mindre tagas i beräkning, som derstädes om böndagar och större högtider, då likvisst kyrkorna talrikast bli besökta, gudstjenst ej hålles. Häraf inses tydligt otillräckligheten af moderkyrkan med endast 2,000 bänkplatser för församlingens stora folkmängd. Fråga har ock derföre redan för längre tid tillbaka förevarit om församlingens delning genom Öfvermark bys afskiljande; men för bristande endrägt samt i anseende till de åtföljande kostnaderna, för hvilka man alltid ryggat tillbaka, har häri tills i dag ingen önskvärd och af nödvändigheten likväl i en snar framtid påkallad reglering kunnat komma till stånd. Öfvermarkboernes år 1864 till H. Kejserl. Maj. ställda underdåniga ansökan om pastoratets delning, med vilkor, att den nuvarande församlingen gemensamt skulle deltaga i kyrko- och prestgårdsbyggnader derstädes, afslogs på goda skäl.

Korsnäs kapell har en år 1831 i korsform uppförd, rymlig, ljus och med en mindre orgel försedd kyrka, som är mer än tillräcklig för församlingens nuvarande folkmängd. Den gamla kyrkan var bygd år 1663 samt fordom ryktbar såsom „offerkyrka“, hvilket naturligtvis i de vidskepliga tiderna ej litet bidrog att rikta kyrko-kassan härstädes. Att detta kapell redan under katholska tiden skulle existerat, antydes uti Holmii ofvannämnda relation *), der det heter, att „i Korsnäs Capellet haffr varit i manneminne nogre Munche-böcker, men nu äro dhe förkomne — item två kors medh pfanor, som under pappisterijet

*) Holmius omtalar äfven ett „skääs utanför Mojkipåbyn stor skäre bend: derpå är een kyrkiogård fyrkantigh uplagder med två dörar på som een Biskop, den dhe icke vetha nembna, skall hafva låtit uprätta när een Jutefägd haffr varit härpå denna orthen.“ (Bomansson, Bidrag etc. pag. 139.)

äro brukade i processioner.“ Emellertid nämnes Korsnäs i skattelängderna först år 1604 såsom skildt kapellgäll. — *Kaskö* har sin kyrka i öfre våningen af ett staden tillhörigt hus, som derjemte inrymmer lokal för stadspredikanten, lägre el. skolan, rådhusrätten och gäldstugan m. m.

6. Historik.

De underrättelser, som vi äga om Nerpes från medeltiden, äro, utom det redan sagda, högst sparsamma. Härvarande kyrko- och pastorsarkiv skulle väl kunnat lemna åtskilliga vigtiga upplysningar, men då äfven de under krigens förödelser [1715 och 1808] blifvit till större delen genom eld och brand förstörda, kan Nerpes sjelf blott obetydligt bidraga till sin historias belysning. Det är då endast det vidtomfattande ljus, som fäderneslandets häfder sprida, hvari man kan skönja några strålar, under hvilkas ledning det är möjligt att leta sig fram genom socknens äldre öden *).

De hitflyttade Svenska nybyggarne tillkommer utan tvifvel förtjensten att genom uppodlingar och införande af åkerbruk först hafva begynnt tämja naturens vildhet på denna af kärr och moras uppfyllda kuststräcka, som de vindicerat af Finnarna. Dock ha väl i förstone jagt, fiske och skjälfångst utgjort de förnämsta näringsgrenarna, hvarjemte en liflig handelsrörelse — någonting som alltid med högt intresse omfattats af Nerpesfolket — redan tidigt härstädes synes hafva uppstått. Härom finnes historiskt in-

---

*) De källor vi härvid begagnat — bland hvilka anteckningarna ur Kejserl. Senatens för Finland arkiv, dem hr D:r Bomansson haft godheten meddela oss, äro de rikhalligaste, hvad skatteväsendet och förlåningarna samt folkmängdsförhållanden m. m. beträffar — finnas antingen i afhandlingen citerade eller äro eljest så allmänt kända och anlitade, att vi hålla deras särskilda uppgifvande för öfverflödigt.

tyg ända från år 1348. Detta år gaf nemligen Kon. Magnus Smek Nerpes, Mustasaari och Pedersöre socknemän rättighet att drifva handel med „alla ätande varor.“ *) Dessa förmåner stadfästades sedan af Kon. Erik år 1357 och ytterligare af Kon. Albrecht år 1365. **) Lifligast försiggick handeln i Österbotten på vissa kustorter, dit allmogen från skilda håll församlade sig med sina varor, och dit tillika borgare från södra Finlands städer infunno sig med salt och andra sådana artiklar, som för allmogen voro af nöden. Det var sålunda byteshandel, som mest kom i fråga. Handelsplatsen var nästan alltid vid någon kyrka och trafiken isynnerhet liflig vid de årliga stora kyrkohögtiderna, emedan en hel massa folk då tillströmmade. På sådant sätt uppkommo de ännu bibehållna marknaderna, hvilka, när *deras* ändamål förblandades med högtidens, äfven fingo namn af *messor*. Att ock stället kring Nerpes kyrka skulle varit en sådan handelsplats, finnes icke nämndt, men är dock ej osannolikt. Förmodligen började äfven Nerpesboerne redan tidigt mera sysselsätta sig med aktiv handel, hvartill isynnerhet öfverflödet på fisk och tran gaf dem den första impuls; kändt är åtminstone, att handeln på Stockholm innan det katholska tidehvarfvets utgång tog sin början.

I jemnbredd med handeln uppblomstrade äfven alltmer jordbruk och boskapsskötsel. Detta kunna vi sluta deraf, att i ofvannämnda handelstillstånd af Kon. Magnus såsom handelsartiklar äfven räknas råg och smör. Otvifvelaktigt tog dock ännu boskapsskötseln företrädet, hvilket synes deraf, att ännu strax efter reformationen den vigtigaste delen af tionden erlades med smör.

Nerpesfolkets sedliga tillstånd äfvensom dess bildningsgrad under medeltiden kunna vi endast i den mån bedömma, som

*) Tengström, Österbottens handel i äldre tider. Joukah. Del II; Porthan, Chron. Ep. F. p. 315.

**) Cajan, Suomen historia pag. 192.

detta folk utgjorde en del af det hela. Utredt är, att folket ej var så alldeles vanlottadt i kyrkligt afseende, som man vanligen föreställer sig, ithy att detsamma dock understundom fick höra predikan, äfvensom fader-vår och trosbekännelsen på sitt modersmål, medan gudstjensten för öfrigt förrättades på latinska språket. Hade blott presterne sjelfve varit mer upplyste och samvetsgrant velat begagna sin rättighet att predika, så skulle det okunniga folket haft stora fördelar; men genom att ständigt utsmycka sina föredrag med orimliga dikter om den heliga jungfrun och helgonens underverk m. m. kunde de blott uppröra åhörarens känsla och utså hos honom vidskeplighet och deraf härflytande moralisk slapphet. Då tillika, åtminstone i Österbotten, kyrkan var det enda ställe, der någon undervisning meddelades, så var ej underligt om hvarje insigt och lyftning utöfver den sfer, hvari folket rörde sig, fullkomligt saknades. Dock torde ju härkomsten från Sverige och arfvet af den på erfarenhet grundade visdom, som mången redan bland hedendomens Svenske män haft att framvisa, ställt detta folk något öfver sina Finska grannar. Det hade ärft svenskheten i sin kraftigaste uppenbarelse, väl ej en förfinad, men en stark svenskhet, och denna kunde ej helt och hållet utplånas af den vidskepliga råhet, som katholicismens urartande frambragte.

Nerpes, som låg på gränsen mellan Österbotten och Satakunda, räknades under medeltiden till Österbotten, hvilket framlyser såväl deraf, att detsamma under sagde tid nämnes i sammanhang med öfriga socknar inom detta landskap, som äfven deraf, att det i Agricolas register öfver domkyrko prelaturers, kanoniers och prebendens räntor ännu år 1541 upptages såsom hörande till Norrbotten. *) Någon tid före det sistnämnda året

*) Lagus, Handl. till uppl. i Finlands kyrkoh. 3 h. pag. 4; Norrbotten eller blott Bottnen kallades Öster- och Vesterbotten tillsammans.

blef dock Nerpes i administrativt hänseende öfverfördt till Kumogårds län eller Satakunda; ty år 1540, då den äldsta räkenskap *) för sistnämnde län förekommer, hörde Nerpes till samma län och dess nedre härad. Sannolikt räknades det äfven några år derefter i kyrkligt afseende till Satakunda. Detta förhållande fortfor till hösten år 1594 **), då en omflyttning till Österbotten skedde. Ännu engång, åren 1600 och 1601, befinnes dock Nerpes räknadt till Kumogårds län, men efter denna tid har det uteslutande tillhört Österbotten.

Socknens vidd var åtminstone dubbelt större än nu, men befolkningen deremot ytterst gles, och isynnerhet på gränsorterna hade högst få personer nedsatt sig. Hela nuvarande Östermark socken t. ex. var alldeles obebodd. Först år 1580 upptagas vid „Taffva (Teuva) å 13 nybesatte bönder“ (Finnar) ***), och tio år derefter voro de till antalet 16. Enligt „mantals och jordeboken för Kumogårds län år 1546“ †) var Nerpes administrativa socken på följande sätt indelad och egde följande antal åboer: 1) *Sunasth Triding,* som utgjordes af byarna: *Skaftung* med 5 åboer, *Hercmär* med 4, *Lapferby* med 38, *Daxmarck* med 2, *Loleby* med 3, *Tjocko* med 22, *Kapö* ††) med 3, *Poskmarck* med 5, *Mörtmarck* med 3, *Pölax* med 7 och *Stobbebacka* med 7 åboer; 2) *Kirchetridungen,* som utgjordes af byarna: *Herrisböl* med 2, *Dalsböl* (n. v. Böle) med 2, *Gottböl*

*) Måns Nilssons; Sen. Arkivet n:o 1919.

**) Denna uppgift återfinnes på flere ställen, äfven hos Yrjö Koskinen. Likväl bestrides den af ett år 1593 af Hert. Karl till fogden Thomas Jöransson skrifvet bref, i hvars öfverskrift läses: „Nerpes Sochnn i Österbothnen“, hvarförutom nämnde Thomas Jöransson just var fogde i Österbotten och således, ifall Nerpes vid denna tid hörde till Satakunda, ej bordt hafva något med denna socken att skaffa. (Se Grönblad, Handl. rörande klubbekriget, 3 häft. pag. 26.)

***) Sen. Ark. n:o 2324. †) Sen. Ark. n:o 1927.

††) Det n. v. Kristinestad.

med 6, *Finby i ytterom* (det nu s. k. Ytter-Finby) med 14, *Öfver Finby* med 6, *Näsby* med 11, *Cattenes* (Kottnäs) med 5, *Becby* med 3, *Knapnäs* med 4, *Kalax* med 10, *Yttermarck* med 21, *Öfvermarck* med 18 åboer, till hvilka byar redan år 1553 kommer *Caskööö* med 2 åboer *); 3) *Norreste Triding*, som utgjordes af byarna: *Petelax* med 20, *Wargö* med 9, *Moickopä* med 7, *Korsnäs* med 17, *Harfström* med 9, *Töby* med 4, *Rawaldzby* (Rangsby) med 9, *Normis* med 9, *Nempnäs* med 8, *Tielnelax* l. *Tierffvelax* (Tjärlax) med 2 åboer; tillsammans 278 åboer. Nerpes ecklesiastika socken var (år 1553) ungefär densamma **) med undantag af *Vargö*, som i kyrkligt afseende hörde till Mustasaari, samt *Pörtom* (med 10 bönder), som år 1556 först omnämnes och i samma hänseende räknades till Nerpes, ehuru det administrativt var förenadt med Storkyro ***) samt derefter med Malax. Äfven *Sideby* (med 8 bönder) räknades till Nerpes kyrkosocken, ehuru det intill år 1606 i kameralt hänseende lydde under Ulfsby.

Olyckligt i många afseenden hade folket varit under medeltiden och isynnerhet under dess sista del, då det religiösa lifvet saknade nästan hvarje stöd. †) Reformationen hade således bordt blifva en välkommen räddningsplanka, som kunnat leda till en frisk, af tro och kärlek blomstrande strand. Den hade bordt blifva omfattad med samma begärlighet, som brödet af den ut-

---

*) Enligt reg. öfver „Näbbeskatts smör af Närpes s:n"; Sen. Ark. n:o 1956. Äfven byn *Coldenes* (Kaldnäs) med 3 åboer nämnes här.

) Sen. Ark. n:o 1956 bl. 15—21. *) Ignatius, Bidrag etc. pag. 27.

†) Utan att det kan anses ega någon synnerlig historisk betydelse, må här anföras, att det torde varit från Nerpes (Korsnäs), som Finlands siste katholske Biskop Arvid Kurk, sökande sin räddning i flykten, „jemte många af den finska adel, fruar och jungfruar", år 1522 afseglade till Sverige, men tillika med skeppet, allt folket och alla medförda dyrbarheter omkom utanför Öregrund. (Helsingius, Finlands kyrkohistoria, I pag. 196.)

hungrade, som vattnet af den länge törstande. Den hade bordt dana folkets sinne att fördraga timliga olyckor genom att gifva detsamma andlig vederqvickelse. Men, tyvärr, fanns det knappt en enda församling i Finland, der reformationen skulle blifvit emottagen i längtans armar. Folket var väl belåtet dermed, att det fick någon religion; men för den nya lärans rätta syfte var det ännu ej moget. Hela dess verldsåskådning, åt hvilken reformationen blott gaf en ny färg, men ej ett nytt väsende, stod ännu till en god del på rent hednisk grund. Katholicismens ytlighet och haltlöshet hade det ännu ej insett. Det fröjdade sig väl öfver det oförstådda ljuset, öfver Gustaf Wasas seger och öfver den kraft och det mannamod, han ådagalade; men när samma hjelte visade sig såsom en husbållsaktig ekonom och fordrade täta bidrag af detsamma, då blickade många med saknad tillbaka på den förflutna tiden och önskade sig dess mörker tillika med dess osäkra egofrihet. Men icke blott folket trodde sig hafva orsak till missnöje med konungens sjelftagna rättigheter och minutiösa fordringar i skatteväg; äfven presterna knotade, i det de förlorade en stor del af sina förra inkomster. Presterskapet var så mycket mindre benäget för några bevillningar, som dess fordna välmåga ännu stod i alltför färskt minne. Men konungen genomförde äfven här med klokhet sina syftemål; han visste att sjelf besätta presterliga tjenster och det naturligtvis med personer, som efterkommo hans egna önskningar. — Hvad här i allmänhet blifvit sagdt, öfverensstämmer jemväl med förhållandet i Nerpes. Äfven här visar sig, huru kronans inkomster årligen förökas, huru presterskapet beskattas, huru allmogen tryckes af dagsverksskyldighet till kungsgårdarna och hvarjehanda extra utgifter, samt huru den nödgas utstå fogdarnes vanliga orättvisa och prejeri.

Skatterna till kronan utgjordes vanligtvis i penningar, smör och fisk (såkallade „nothedrettis“, notedrägts, „gäddor“). En

beskattning efter bestämda grunder, såsom mantal eller röketal, synes dock ännu icke hafva varit lämplig, utan skatten blef pålagd efter allmogens „förmögenhet på en årlig stadga“ *). Detta förhållande egde rum ännu år 1553. Sedermera blef dock mantalsräkningen antagen, till dess år 1575 fogden öfver Nedre Satakunda samt Kumogårds och Björneborgs gårdar Sven Bertilsson säger sig hafva „låtit *skattlägga* Nerpes socken uti röketal, d. ä. öresland jord, och räknas 24 öre uti en rök“ **). Till kronoutskylderna hörde äfven dagsverken på Björneborgs gård, under hvars fogdes förvaltning Nerpes hörde ända från samma gårds upprättande omkring år 1550. Dessa dagsverken, 3 om året af hvarje bonde, fick allmogen dock stundom betala med smör, sannolikt för det långa afståndet (12 mil) till nämnde kungsgård, och år 1583 bestämdes, att dagsverken från Nerpes hädanefter skulle godtgöras med „penningar allenast“ ***). För öfrigt egde kronan hela kyrkotionden, med undantag af hvad som var nödvändigt för gudstjenstens underhåll, och af socknepresten fordrade den ofta en ganska dryg afgift.

För bättre öfversigt upptaga vi här kronoskatten från Nerpes socken, sådan den förekommer på särskilda tider af det 16:de seklet. År 1540 bestod denna skatt af *penningar* 500 mark †); *smör* för dagsverken, $^1/_2$ lisp. af „hvar man“, 9 tunnor 1 lisp.; *notedrägtsgäddor* 1 skepp. ††). År 1553 var skatten redan något högre, nemligen: *penningar* 700 mark; *dagsverkssmör* 11 tunnor 15 lisp. 5 skålp.; *notedrägtsgäddor* 3 skepp. †††). År 1575, då

---

*) Senats ark. N:o 1919 bl. 17. **) Sen. ark. N:o 2277 bl. 1.

***) Sen. ark. N:o 2361 bl. 44.

†) 1 mark (ungefär 60 kop. s:r) = 8 öre, 1 öre = 3 örtugar eller 24 penningar. Måttbestämningar voro: 1 läst för torra varor (pundeläst) = 12 pund, 1 pund = 4 tunnor, 1 tunna = 30 kappar; 1 läst för smör och våta varor (tunneläst) = 12 tunnor, 1 tunna = 11 lisp. 14 skålp.

††) Sen. ark. n:o 1919. †††) Sen. ark. n:o 1955 bl. 5.

skatten utgick efter röketal, bestod densamma af: *penningar* (2 mark 5 öre 9 penningar af hvarje rök, då rökarna voro 262) 700 mark 6 penningar; *smör* (12 skålp. af hvarje rök) 13 tunnor 5 lisp. 2 skålp.; *fisk* ($^1/_2$ lisp. gäddor och $^1/_2$ lisp. „matfisk“ af hvarje rök) 6 skepp. $^1/_2$ lisp. gäddor och lika mycket „matfisk“. Dessutom utgjordes (3 dagsverken af hvarje mantal, då mantalen voro 306) 927 dagsverken*). I dessa uppgifter omnämnes ännu icke tran såsom ett af kronans skatteämnen, men år 1597, säges det, kom af skjälfisket, „som bönderna bruka både vinter och höst“, till kronan en sjundedel, och år 1598 uppbar densamma en åm „tråån“**). Dessutom stod till kronans behof äfven Harfström fiske, som sistnämnde år räntade 5 lisp. torr id.

Dessa skatter synas väl icke vid första anblicken så öfvermåttan stora enligt vår tids måttstock; men när man besinnar penningens höga värde vid denna tid och tillika ihågkommer, att dessa utgifter ingalunda voro de enda, att äfven tionden utan skonsamhet utkräfdes, så torde man ej förvånas deröfver, att allmogen stundom kände sig på det högsta betryckt. — Uti Nerpes socken herrskade i afseende å utgörandet af presträntan *Svensk rätt,* enligt hvilken i Nedre Satakunda, der densamma var rådande, rågtionden skiftades lika emellan socknepresten (pastorn) och socknekyrkan, men korn, hvete, hafra och „bönor“ tillföllo socknepresten enskildt***). Dock var Nerpes deri olikt de öfriga socknarna i nyssnämnde härad, att äfven korntionden delades jemt emellan presten och kyrkan.

Förutom spanmål hörde till tionden smör, som utgick under olika namn, neml. „matskottsmör“, som redan under medeltiden var brukligt, och „komålssmör“, som erlades med 1 skålp. för hvarje „buren ko“, samt $^1/_2$ skålp. för hvarje „galdeko eller

*) Sen. ark. N:o 2277 bl. 9. **) Sen. ark. N:o 4810 bl. 14.

***) Sen. ark. N:o 1980 bl. 3.

nyboren“ (qviga), äfvensom „näbbeskattsmör“, som utgick med 1 skålp. af hvarje „näbb“ *). Slutligen hörde till prestränten ännu påskpenningar, qvicktionde-penningar, tionden af tran och strömming m. m. Af dessa uppräknade delar af tionden erlades likvisst icke alla hvarje år, enligt hvad registren på prestränteuppbörden utvisa. Härur framgår således, att tillfällig öfverenskommelse med allmogen ofta måste hafva egt rum. År 1557 utgjordes af socknen i prestränta **), spannmål: 1 läst 9 pund 5 spann 1 kappe råg och 2 läster 3 pund 2 spann 7 kappar korn; smör: 141½ lisp. matskottsmör, 96½ lisp. komålsmör, 64¼ lisp. näbbeskattsmör samt 78 mark såsom klockareärvode. När böndernas antal var 283, visar sig, att hvarje bonde betalade ungefär 9 kappar råg, 12 kappar korn, ½ lisp. matskottsmör samt 2 öre i klockareränta, hvartill kommo komålsmör och näbbeskattsmör enligt skilda qvantitetsgrunder. Af allt detta uppbar dock socknepresten till sitt underhåll endast hälften af spannmålen; det öfriga, utom klockareräntan, tillföll kronan. — Vi se häraf att kronans andel af tionden i Nerpes var ganska stor, och större blef den, såsom nödvändigt och naturligt var, ju mera folkmängden tillväxte. Kyrkoherdarnes inkomster åter voro under sednare hälften af 16:de seklet ungefär lika med hvad i ofvanstående förteckning upptages, eller utgjorde circa 2 läster (96 tunnor) spannmål. Någongång gafs väl genom särskild ynnest en tillökning, hvilken dock gällde endast under den ifrågavarande kyrkoherdens tid. Denne fick likväl ej behålla sin lön ograverad; han skulle äfven gifva kapellanen sitt underhåll. Detta besteg sig dock vanligen ej till mera än 10 tunnor! För öfrigt måste han „årligen utgifva taxa peditum 8 mark“ och

*) Såsom *näbbar* räknades först hvarje person, äfven ett spädt barn, men från år 1565 tillhörde benämningen blott dem, som fyllt 12 år; detta bör observeras vid beräkning af folkmängdens storlek under dessa tider.

**) Sen. ark. N:o 2009.

„procurationis penningar 5 mark“, samt till Kgl. Majestäts våghus i Stockholm leverera 7 tunnor smör. Det är dock osäkert, huruvida de tre sistnämnda bestämningarna, som omtalas år 1553, kunna anses länge hafva varit rådande. Utgifterna för „vax, vin och oblater“, som t. ex. i Storkyro bestredos af kyrkoherden, utgingo här (enl. en skrifvelse från Hert. Johan, dat. Ulfsby gård d. 23 Febr. 1558) från kyrkotionden. Af denna tionde erhöllo äfven tvenne kyrkovärdar sin aflöning och äfvenså länsmannen och klockaren, af hvilka den förre (år 1595) uppbar endast $1\frac{1}{2}$ spann råg och 1 spann korn*). Utom genom dessa allmänna utgifter, kronoskatten och tionden, blef allmogen äfven beskattad genom åtskilliga andra utlagor, såsom qvarntull**), djeknepenningar m. m. Om dessa sistnämnda fördes äfven en långvarig tvist mellan skolorna i Åbo och Björneborg med den slutliga påföljd, att dessa penningar genom bref af Karl IX, dat. Stockholm d. 15 Dec. 1602, tillerkändes Björneborgs skola***). Stor var isynnerhet den tunga, som pålades bönderna genom militäriska förhållanden. Sådant var fallet under kriget med Ryssland 1555—57 och ännu mera krigsåren 1577—95, då allmogen led ett hårdt betryck genom många s. k. borgläger och tillika utsattes för all den plåga, som ett sjelfsvåldigt och tygellöst rytteri beredde den. Från dessa borgläger befriades väl bönderna stundom af öfverheten, men åtnjöto dock ej någon säkerhet. Folkets ställning från Gustafs sista tider till seklets slut var derföre ingalunda afundsvärd. Folkminskning och jordens lemnande i ödesmål voro de märkbaraste följderna †). Dock tyckes straxt efter

*) Ett spann eller „spen“ = 20 kappar.

) Utgjorde från Nerpes år 1586 34 daler $2\frac{1}{2}$ mark. Sen. ark. N:o 2377 bl. 75. — *) Lagus, K. hist. handl. III pag. 51; Sen. ark. N:o 2458 bl. 86.

†) Sålunda funnos år 1565 i Nerpes 748 näbbar, 1570 732, 1575 904, 1580 785, 1585 723, 1588 849, 1590 814, 1594 773, 1595 749 näbbar. År 1586 lågo i socknen 40 och följande året 42 mantal i ödesmål.

år 1595, då Nerpes redan blifvit öfverflyttadt till Österbotten, ett plötsligt uppblomstrande förspörjas uti folkmängdens starka tillvext och detta fortfor ända till år 1599. Såsom orsak till den plötsliga folkminskning, som detta år visade sig, torde klubbekrigets inverkan delvis kunna anses. Af detta krig, som fick en så sorglig betydelse för Österbotten, led dock Nerpes vida mindre än sina grannar i norr och öster. Utom att Nerpesboerne*) nästan allsicke deltogo i upproret — hvarföre de äfven af Klas Flemming hugnades med vänliga skrifvelser — låg äfven sjelfva socknen något afsides från krigsrörelsernas förnämsta skådeplats, för att de fiendtliga härarna ofta till densamma skulle hafva kunnat styra sina tåg. Någon gång rycktes dock innevånarne äfven härstädes in i det allmänna virrvarret. I Februari år 1597 blefvo de „man af hrosse“ uppbådade mot den „hoop Skellmere och förrädere, som hafve sigh oplagt emoth Kong. Ma:tz Krijgzfolk“ **). Sålunda berättas ock att under det andra upproret i Österbotten en svärm af de upproriske kommit till Lappfjärds by i Nerpes, der en fiendtlig ryttarskara uppehöll sig. Ryttarne tillfångatogos och sänktes efter vanligheten under isen, men „efter litet vatn var uti åån, mykit grunt, voro the med stafrar och stenger och ståppade och trängde ryttare emillan isen och bottnen, och qvinfolken der i byn slogo dem med skiulor och ämbare i hufvudet; hvilke Her Clas Flemming sedan lätt aflijfva“ ***). Först efter Flemmings död, då Hertig Karl redan började göra sitt herravälde öfver Österbotten gällande, blef äfven

*) Utom Nerpes nämnas äfven „Persö, Mussar, Karleby och Wöråboar icke hafve varit uthi föllie medh the uproriske“. (Grönblad, Handl. rörande klubbe-kriget. Del. 1 pag. 76). Desamme hade dock (1597) förenat sig med de upproriske, men gingo vid Ilmola slag (d. 24 Febr.) öfver till Flemming. (Y. Koskinen, Nuija-sota.)

**) Grönblad, Handl. etc. Del. 1 pag. 89.

***) Grönblad, l. c. pag. 7.

Nerpes något hårdare ansatt. Arvid Stålarm, som efterträdt Flemming, ville nemligen ännu icke afstå från återtagandet af sin konungs sjunkna makt och sökte förjaga de fogdar, som Hertigen tillsatt öfver Österbotten. Mot en af dessa sände Stålarm derföre (vintern 1599) Axel Kurck. Denne, som ej hade ringare planer än fogdens tillfångatagande, ställde sitt tåg genom Nerpes. Några närmare uppgifter om händelserna derstädes vid detta tillfälle ega vi emellertid icke, utom att Kurck tillåtit sina soldater plundra all den der församlade kyrkotionden*). Dock kunna vi af den redan nämnda folkminskningen**) under detta år samt af Nerpesboernes kända motsträfvighet i sådana fall, som inkräkting i deras eganderätt, sluta dertill, att ett häftigt motstånd gjordes. Genom Karls kort derpå vunna herravälde öfver Finland blef äfven Nerpes befriadt från vidare krigsoroligheter. Tillståndet i socknen var dock långt ifrån det bästa, och året 1600 framhåller för oss uppgiften, att 24 mantal lågo i ödesmål och att stor fattigdom rådde.

Det sextonde århundradet var för detta land ännu icke förläningarnas rätta tid. Likväl röjas redan under Erik XIV:s, Johan III:s och Hertig Karls styrelse några spår till den kronans frikostighet, som nådde sin höjd under Drottn. Kristinas regering. Äfven Nerpes hade på slutet af detta sekel en liten känning deraf. Hertig Karl skänkte nemligen år 1595 åt sin „tjenare och landbofogde“ Olof Jönsson 10 pund spanmål af den sädestionde, som kunde falla i Nerpes „kyrkoherberge“. Samma år blef dock denna förläning upphäfven, i hvars ställe Olof Jönsson erhöll en lika stor andel i Storkyro kyrkoherberge. Den frångtagna förläningen gafs nu (enl. bref af Hert. Karl, dat. Söderköping d. 9 Nov. 1595) åt studenterne i Upsala, hvilka äfven

*) Sen. ark. 4813. Ignatius, Bidrag etc. pag. 49.

**) År 1598 funnos i Nerpes 944 näbbar, men följande året blott 775.

förut under sistnämnde år af behållen tionde i Nerpes erhöllo 4½ tunna råg och 1 tunna korn*).

Innan vi öfvergå till den följande perioden, återstår ännu att uppmärksamma de män, åt hvilka församlingens andliga vård var anförtrodd. Den första kyrkoherde i Nerpes, hvilkens namn kommit till efterverlden, var en *Nils Jacobi*. Han erhöll af Kon. Gustaf I fullmakt på Nerpes prestagäll, dat. Stockholm den 6 Juni 1539**). Samma Nils säges i Agricolas register öfver landtprostarne hafva varit en sådan „i sin eighen sockn“***). Bland hans efterrädare uppräknas: *Herr Matts* (1554—62), *Marcus Gregersson* (1563—76), *Henricus Marci* (1577—87), *Eschillus Henrici*, hvilken lärer kommit omedelbart efter Henricus Marci och ännu år 1600 omtalas. Detta år synes han likväl icke mera innehaft kyrkoherdebefattningen, utan var förmodligen suspenderad†). Under Eschilli tid blef Lappfjärd år 1594 afskildt till ett kapell under Nerpes, ehuru någon kapellan i tionde afkortningarna derstädes ej nämnes före år 1601, då Mathias Laurentii kallar sig „predikant i Nerpes sockens kapellgäll Lappfjerd“††).

Då folket nu ändtligen med större allvar börjat vinnlägga sig om jordbruket och dervid fästat hela sitt hopp om bergning; då det af ålder vant sig att vörda och njuta frihetens oskattbara gåfva, så tyckes det nästan ock hafva förtjenat fägnaden att se sin möda krönas med någon framgång, d. ä. att åtminstone se sig betryggadt till lif och egendom. Men det är ju icke efter

---

*) Sen. ark. N:o 4808 bl. 155. Ignatius, Bidrag etc. pag. 52.

) Arvidssons Handl. VI 173—174. *) Lagi Handl. III pag. 58.

†) Dessa och nedanstående, enl. D:r Bomanssons anteckningar ur Senatsarkivet, strängt kritiskt granskade uppgifter om pastorerne i Nerpes skilja sig något från dem i Strandbergs „Herdaminne“, der deras vigtigaste lefnadsbändelser för öfrigt finnas upptagna. Strandberg har hvarken Nils Jacobi eller Marcus Gregersson. ††) Sen. ark. N:o 2440 bl. 133

menniskans korttänkta, ehuru ofta välmenande utslag, som lifvets goda skall tilldelas. Försynen har, så med folken som med individen, sina egna planer, hvilka, om de än stundom synas leda till ett vidrigt mål, dock bakom detsamma, efter tidens förlopp, icke sällan låta friden och lyckan framskymta.

En af de bedröfligaste tider, som Österbotten upplefvat, voro de första åren på 1600 talet. Det tycktes, såsom skulle ett gradvist sjunkande slutligen komma att förinta äfven Nerpes socken. Det var icke nog med ett enda nödens år, de radade sig flere bredvid hvarandra. Från seklets början intill år 1605 rådde här till följe af missvext det ytterligaste elände, och isynnerhet åren 1603 och 1604, då af 336 hemman omkring 100 (!) lågo i öde och hela byar voro alldeles toma på menniskor, i det dessa antingen lidit hungersdöden eller utvandrat, för att söka sin tillflykt i andras medlidande. Men icke blott frost och missvext, dessa likaså träget besökande som objudna gäster i Österbotten, gjorde sitt bästa att decimera den annars obetydliga folkmängden; äfven den ohyggliga pesten (1603) förenade sig med dem och bortryckte en förfärande mängd offer med sin glödheta hand. Det var isynnerhet Lappfjärds kapell, som den sistnämnde härjaren anföll*). Socknen förlorade under denna fasans tid omkring hälften af sin befolkning, så att man sistnämnde år räknade endast 394 näbbar. En ljusglimt framskymtar dock under allt detta mörker för betraktaren, då han ser, att den maktegandes hjerta ej var känslolöst för lidandet. På Sveriges thron satt en Konung (Karl IX), i hvars mot fiender af vrede upprörda bröst en ömmande känsla för den trogne undersåten alltid bodde. Han försökte, efter förmåga, här likasom öfverallt lindra betrycket och gaf sina fogdar de skarpaste tillrättavisningar, då de behandlade den utarmade befolkningen med

*) Sen. ark. N:o 4836.

hårdhet. När t. ex. socknemännen år 1604 klagade hos konungen deröfver, att de kronorester, som han efterskänkt, likväl af fogden utkräfdes, så bekräftade konungen det gifna frihetsbrefvet och gaf derjemte fogden (Anders Larsson) den strängaste befallning att efterfölja hans föreskrift*). Särskildt må anföras hans godhet mot det af pesten grymt härjade Lappfjärd. På hans „nådiga behag“ medgaf nemligen Moritz Lejonhufvud vid sin resa genom socknen åt Lappfjärdsboerne, som begärt lindring i skatterna, „tu års frihet“, som det heter, „på halfparten af deras utskylder“, i anseende dertill, „att mesta parten af deras folk är igenom den farliga sjukdom pestilentz döde blifne och de qvarblefne så utarmade och fattige vordne, att de icke förmå utgöra till kronan sin rättighet“**). Att de löntagande i församlingen härunder fingo hålla till godo med hvad de möjligtvis kunde erhålla, är naturligt. Det var visst icke *deras* sed att efterskänka något af sina inkomster; men nöden har ingen lag, och der intet fanns, kunde intet tagas. Laur. Crugerus, som nu var kyrkoherde i pastoratet, fick år 1603 t. ex. åtnöja sig med endast 9 pund spanmål, fastän han enligt öfverhetligt påbud haft rättighet att uppbära hälften (12 pund) af sina vanliga inkomster (2 läster***).

---

*) Waaranen, Öfversigt af F:lands tillstånd i början af 17:de seklet, pag. 39; Sen. ark. N:o 4836.

**) Brefvet dat. Nerpes länsmansgård d. 7 Febr. 1604; Sen. ark. N:o 4836 bl. 65.

***) Enligt Tönne Jöranssons och Sigfrid Sigfridssons bref till fogden Anders Larsson, dat. Åbo slott d. 9 Mars 1603; Sen. ark. N:o 4831 bl. 55. Nerpes kyrkosocken var under denna tid som följer: a) *Moderförsamlingen*: *Pirtun* med 12 bönder, deribland 6 „husarme“ och 2 öde; *Öfvermark* med 17 bönder, 1 husarm och 8 öde; *Yttermark* med 20 bönder, 4 husarma och 8 öde; *Näsby* med 11 bönder, 3 husarma och 5 öde; *Öfver-Finneby* med 6 bönder, 3 husarma; *Ytter-Finneby*, med 11 bönder; *Kålnäs* med 4 bönder, *alla* öde; *Gåtböll* med 5 bönder, 2 husarma; *Dalsböle* med 3 bön-

Knappt hade socknen hunnit något repa sig efter det hårda slag, som hunger och pest tillfogat densamma, när en ny olycka tillstötte, en olycka, hvars vidd i första ögonblicket väl ej kunde inses, men som under tidernas lopp hotade med ingenting mindre än slafveri. Denna olycka var *förläningsväsendet.* Konung Karl IX hade redan år 1602 bortskänkt lagmansräntan från hela södra prosteriet i Österbotten åt Riksrådet Karl Henriksson Horns enka, Agnes von Delwig. Detta var dock ännu af ingen större

---

der; *Härsböle* med 3 bönder, 1 husarm och 2 öde; *Kaldenäs* med 3 åboer, 1 husarm; *Stodbacka* med 3 bönder, 1 husarm; *Pielax* med 8 bönder, 4 öde; *Kaskisö* med 1 åboe; *Knapenäs* med 1 d:o; *Beckeby* med 4 d:o, 2 öde; *Caalax* med 10 d:o, 2 husarma och 2 öde; *Tieffelax* med 4 d:o, 2 husarma; *Nämpnäs* med 9 d:o, 7 öde; *Normnäs* med 10 d:o, 3 husarma och 3 öde; *Ramsby* med 8 d:o; *Östermarks* „nybolne finnar" 17, af hvilka 6 husarma och 5 öde; b) *Korsnäs kapellgäld: Pettelax* med 18 åboer, 3 öde; *Moikipä* med 11 d:o, 6 öde; *Korsnäs* med 18 d:o, 3 husarma och 10 öde; *Harfström* med 9 d:o, 4 husarma och 2 öde; *Töby* med 8 d:o, 2 husarma, 4 öde; c) *Lappfjerds kapellgäld: Sideby* med 4 åboer, *alla* öde; *Skaftunge* med 5 d:o, 2 husarma, 3 öde; *Härkimäki* med 4 d:o, 3 husarma; *Lappfjerdsby* med 42 d:o *(Lorby* kallas *ett* hemman i denna by), 21 öde; *Dagsmark* med 4 d:o, 1 öde; *Tiockå* med 10 d:o, 3 husarma; *Öfverby-Tiockå* med 12 d:o; *Cåapöö* med 4 d:o, 2 öde; *Påskmark* med 6 d:o, 4 öde; *Mörtmark* med 3 d:o, 2 öde; *Fårsby* (?) med 6 d:o. Nerpes administrativa socken omfattade 1604, enligt den nya jordebok, som då på Kon. befallning upprättats: *Swderde* (söder) *fjerding:* Skafftung, Härekemäri, Lappfjerd, Lårby, Dagsmark, Böthon, Fårsby (Storå?), Kåpön, Tiuckå, Mörsmark, Påsmark, Pielax, Ståbacka; *Kircke fjerding:* Kåldnäs, Hesböll, Dalsböll, Kaskesö, Gåtböll, Finneby, Yttermark, Öfvermark, Näsby; *Nordeste fjerding:* Bäckeby, Kåltnäs, Calax, Tierfflax, Nämpnäs, Normes, Råmxby, Harfström, Töby, Kårsnäs, Måichupä, Petalax, Östermark. Socknen *räntade* nämnde år: penningar 179 daler, matskottsmör 129 lisp., „skörningssmör" 78 lisp., näbbeskattsmör 22 lisp., komålsmör 48 lisp., gäddor 78 lisp., torrfisk 78 lisp. och 779 dagsverken; näbbar funnos 440. Sen. ark. N:o 4836. — Socknen förde vid denna tid i sitt sigill ett med spetsen nedåt vändt *hjerta.*

betydenhet; det var blott det första stadium på den väg, som de Svenska regenterna, dertill drifna dels af nödvändighet och välvilja, dels ock af slöseri, under en lång följd af år obetänksamt valde. Såsom ordentlig förläning omnämnes Nerpes socken år 1610, då den gafs åt Ståthållaren på Åbo slott *Otto Helmer von Mörner*. Konungen förlänar, heter det, „för trogen och rättrådig tjenst till behaglig tid åt Otto Helmer von Mörner hela Nerpes socken med sitt kapellgäld*) Lappfjärd uti Finland med alla årliga utlagor, såväl vissa, som ovissa persedlar, som af före:de socken utgå kunna“**). På denna förläning fick Mörners „efterlåtna husfru“ ytterligare stadfästelse af Kon. Gustaf II Adolf***); likväl var densamma då något mindre (182 mantal) än under Karl IX. Ännu under året 1613 innehade Mörner Nerpes och Lappfjärd såsom förläning, men i September månad sistnämnda år erhöll *Åke Oxenstjerna* †), tillförordnad löjtnant vid ett regemente (Jesper Anderssons till Edeby) Svenskt fotfolk, sedermera öfverste och riksråd m. m., „Nerpes socken uti norra Finland med all dess årliga och vissa ränta, samt ock behållen kyrkotionde, som der falla kan, krigshjelpen undantagandes och hvad som beviljadt är till Elfsborgs lösen oss till en behaglig tid att njuta och behålla“ ††). Till Nerpes lades år 1615 äfven Lappfjärd †††). Denna förläning, som år 1624 gaf 1,460 daler silfvermynt i ränta, innehade Åke Oxenstjerna år 1652 „på beställning“, och ännu längre, ty då sistnämnde år Nerpes bestämdes såsom friherrskap åt studenterne Jacob och Anders Liljehöök, fingo desse till en början endast den ovissa räntan, hvilken Riks-

*) Obs! Lappfjärd var då redan egen socken; se nedanf.

) Förläningsbrefvet dat. Stockholm den 31 Mars 1610. Sen. ark. N:o 4873 bl. 2. *) Genom bref af d. 20 Okt. 1612, Sen. ark. N:o 4887 bl. 3. †) Kusin till Axel Oxenstjerna; död 1653. ††) Sen. ark. N:o 4900 bl. 2—3. †††) Genom Kgl. bref af Narva d. 29 Nov.; Sen. ark. N:o 4912 bl. 77.

amiralen Gabriel Oxenstjerna hade innehaft och nu mot vederlag nödgades afstå, men ordinarie räntan skulle tillhöra Åke Oxenstjerna, ända till dess den återfölle till kronan, då Liljehöökarne skulle behålla äfven denna. *Jacob* [† 1657] och *Anders* [† 1685] *Liljehöök,* den förre sedermera major, den sednare e. o. ambassadör och slutligen president i Wismar, erhöllo*) Nerpes förläning jemte det dermed åtföljande friherreskapet för de förtjenster, som deras fader, Rikstygmästaren Johan Nilsson [† i slaget vid Leipzig 1642] haft om riket. Förläningen utgjorde något öfver 140 mantal och räntade år 1661 omkring 2,500 daler. Detta friherrskap, som var af allodial-frälse natur**), skall först vid reduktionen (1680) hafva blifvit indraget; möjligtvis egdes det då ännu af Anders Liljehöök. Såsom en mindre förläning omnämnes häradshöfdingeräntan af Nerpes och Lappfjärd, hvilken år 1641 gafs åt en *Klas Flemming* ***). Efter reduktionen gafs Nerpes icke mera såsom egentlig förläning, utan endast „till förpantning", d. ä. såsom afbetalning på kronolån. Sålunda erhöll Anders Liljehöök (den 4 Maj 1680) till förpantning 139 mantal i Nerpes „för hafde prætention på det Polniske [legations] tractamente" †). Såsom förpantning fortfor Nerpes ännu år 1692.

Hvilken inverkan förläningsväsendet hade på Nerpes, behöfver knappt nämnas, ty samma klagan ljöd öfver hela landet. Förläningsinnehafvarene sjelfve vistades vanligtvis i främmande land samt kände ej allmogens torftighet och betryck, men sände oupphörligt påbud till sina fogdar om nya för dem behöfliga penningeremisser, under det att desse, snikne och hjertlöse, ut-

*) Enligt Kongl. Maj:ts bref, dat. i Okt. 1651, och Landshöfdingen Thure Ribbings immission, dat. Uleåborg d. 4 Dec. 1652. Sen. ark.

) Ignatius, Bidrag etc. pag. 65. *) Riksråd och amiral, död år 1644.

†) Sen. ark.

öfvade ett skändligt tyranni mot folket. Kroppslig missbandling var ej något ovanligt, icke heller ett skamlöst bedrägeri, som förnekade de utskylder, allmogen redan erlagt. Lika litet som frost och missvext kunde stäfja prejeriets vanliga gång, nästan lika litet kunde *landtransakningarna* det, hvilka dock just till allmogens skydd mot fogdarna höllos på Korsholm*).

Var nu socknens tillstånd redan härigenom bedröfligt och uselt, så tillstötte dock andra motgångar, för att göra allmogen ännu olyckligare**). Tidtals återkommo ännu svåra hungersår. Sådana voro åren 1615, 1620, 1637, 1638, 1639 och 1641. Isynnerhet år 1620 rådde en förfärlig missvext***). Äfven i sina häfdvunna, om också ej till hela sin vidd bekräftade handelsrättigheter ledo Nerpesboerne intrång. Då de Österbottniska städerna upprest sig ur sitt intet, blef det köpmännens förnämsta sträfvan att hindra allmogens handel. Isynnerhet stötte dem Nerpesboernes plägsed att sjelfve på egna fartyg föra sina produkter till Åbo och Stockholm. De lyckades äfven utverka kgl. förbud deremot; men vanan är andra naturen, och Nerpesbon kunde lika litet nu som efteråt afhålla sig från det af ålder antagna bruket, om också smygvägar stundom måste begagnas. Slutligen tillerkändes dock (enligt resol. på städernas allm. besvär af d. 18 Mars 1689 samt kongl. reskriptet af d. 14 Jan. 1696) de socknar och byar, som lågo vid sjökusten och voro skattlagda för fiske, äfvensom de, hvilka egde så ringa åker och äng, „att de utan seglation icke bestå eller deras skatter till

*) Se härom närmare: Ignatius, Bidrag etc. pag. 69.

**) Vissa extra pålagor och skyldigheter betungade densamma: så klaga (1637) Nyby (Sideby?), Skaftung och Härkmeri byar »öfver den stora skjuts och gästning de både vinter och sommar vid Nerpes stranden emellan Ulfsby och Nerpes socknar utstå måste», i det de nödgades skjutsa kronans folk ända till 16 à 17 mils väg. Ignatius, Bidrag etc. pag. 68.

***) Sen. ark. N:o 4937 bl. 4—6.

kronan betala kunna", rättighet att segla på Stockholm och Åbo *).

Att folkstocken under dessa tider föga kunde tillväxa, faller af sig sjelft. År 1677, således kort före reduktionen, uppgifvas i Nerpes ännu icke mera än 891 mantalsskrifna personer. **) Men reduktionen kom, och såsnart allmogen nu ändtligen blifvit lösgjord från feodal-väldets förtryck, följde för socknen en femtonårig blomstringstid, hvarunder de djupa såren begynte läkas samt trefnad och välstånd utbreda sig. Folkmängden tilltog derunder ganska starkt, så att socknen år 1695 räknade 1,217 mantalsskrifna personer. Men detta år var också det sista lyckliga och på ett sådant fick kommunen vänta ända till stora ofredens slut.

Hvad är att säga om de gräsliga hungersåren i slutet af 17:de seklet? De finnas på många ställen med så vältaliga, ehuru fasaväckande ord beskrifna, att det nästan synes öfverflödigt att göra sig mödan att om dem tillägga något intresseväckande. Dessa hungersår äro dessutom bekanta icke blott för dem som vinnlagt sig om fäderneslandets historia, utan äfven för den olärde landtmannen, ty de voro något, som ingen, ej ens den för minnet likgiltigaste, kunde undgå att för efterkommande förtälja. Vare det således nog sagdt, att från år 1696 till Sept. år 1697 i Nerpes dogo 548 personer ***) samt att socknens folkmängd år 1698 sammansmultit till 965 mantalsskrifna personer. †) Regeringen sökte dock äfven nu, hvad den kunde, hjelpa det olyckliga folket, och sistnämnde år sände Kon. Karl XII 5,000 tunnor spanmål till utsäde för Österbotten. Folket uppvaknade väl

---

*) Handl. i kyrkoarkivet. Se härom vidare: Tigerstedt, Handl. rörande F.lands hist. kring medl. af 17 årh., pag. 335 samt Ignatius, Bidrag pag 57.

**) Obs! beräkningssättet af nämnbar upphörde år 1609.

***) Handl. i kyrkoarkivet. †) Sen. ark.

ter ur sitt aftynande lif och öfversteg 17:de och 18:de seklernas inbördes råmärke; men ännu hade det ej i botten tömt den bittra kalk, som af försynen räcktes — *stora ofreden,* företeende ess ett hemskt skådespel af grymhet och barbari, af förvirring och upplösning i alla samhälliga förhållanden, skulle först med sina ödeläggelser träffa det hårdt pröfvade landet. *)

Första verkan af kriget fick socknen erfara genom en sträng utskrifning. Från några hemman utgick *en* man, från andra två, ja tre, hvilka jemte det öfriga från Österbotten uppbådade manskapet skulle tåga till Wiborg, för att mota den derstädes inbrytande Ryssen. På vägen skall dock mången af det vid krigstjenst ovana folket hafva vändt hem; de öfriga återsågo aldrig mera fosterbygden. På denna utskrifning följde ännu en annan. Slutligen, när det berättades, att Finska hären retirerade och den Ryska följde efter samt att den sistnämnde utan tvifvel skulle inrycka i Österbotten, begynte bönderne sjelfva äfven här rusta sig till försvar. I början väckte detta visserligen generalitetets ogillande, men slutligen bifölls det, och en officer skickades till hvarje socken, för att öfva allmogen i exercis. När då det afgörande ögonblicket den 19 Febr. 1714 inträffade i Storkyro, voro likväl Nerpes bönderna olyckliga nog att ej hinna fram till slaget, och med oförrättadt ärende måste de återvända. Omkring en månad derefter, då Ryssarne ifrån Storkyro tågat ända upp till Jakobstad och derifrån vändt tillbaka strandvägen, inträffade de äfven i Nerpes. Deras framfart var på det högsta grym. Alla, som de öfverkommo, så unga som gamla, bragtes utan förbarmande om lifvet eller pinades på det mest hjertgripande sätt. All egendom plundrades, husen brändes och barn

*) De enstaka minnen och sägner, vi lyckats uppspåra om stora ofredens händelser särskildt i Nerpes, äro högst få; hvarföre väl äfven sjelfva framställningen af denna period måste synas något stympad och utan tillbörlig koncentration.

bortröfvades, af hvilka många aldrig återvände.*) Ryssarnas vrede skall i Nerpes hafva varit så mycket större af orsak, att några partisaner bland den krigiska allmogen hemligen öfverfallit och dödat ett antal „husarer.“ Under all den oro och villervalla, som Ryssarnas uppträdande åstadkom, egde dock största delen af folket rådighet nog att på de talrika skutorna och skjälbåtarna söka sin räddning i en skyndsam flykt. Många undkommo ock sålunda med sin redbaraste egendom till Sverige, men andra, som begifvit sig till sjös med alltför små farkoster, funno vid öfverfarten sin död i vågorna. De åter, för hvilka utsigten att segla öfver till Sverige var stängd, sökte undandraga sig fiendens grymhet genom att flykta djupt in i skogarna, hvarest de dock af sjukdom, hunger och brist till största delen snart omkommo. Bland dem, som längst och ståndaktigast qvarblefvo i hemmet, var dåvarande Kyrkoherden Mag. Gabr. Thauvonius; men följande året (1715) nödgades äfven han, sedan prestgården fyra skilda gånger blifvit „utplundrad“ och slutligen uppbränd samt han sjelf utarmad och misshandlad, söka en tillflyktsort på andra sidan hafvet, hvarest han sedermera dog i Vestervik (1719), utan att hafva återsett Nerpes.

Efter freden i Nystad (1721) började väl en del af den bortflyktade allmogen vända till hemmet, hvarest ett antal Ryssar ännu fanns**), men ganska många förblefvo i Sverige, obe-

*) Man berättar, att ett af de bortröfvade barnen efter freden återkommit såsom fullvuxen man. Han erinrade sig ej annat från sin barndom och sitt hem, än att han stående i gårdsporten kunnat se Nerpes kyrka. Man visste ock att från Groos hemman i Finnby ett barn blifvit röfvadt, och den dunkla hågkomsten öfverensstämde äfven med verkliga förhållandet; dock blef den hemkomne, som klarligen ej kunnat bevisa sin identitet, *icke emottagen*, utan nödgades, hårdt nog, återvända till Ryssland.

**) En ålderstigen qvinna yttrade vid förfrågningar om detta krig: „far min berättade att hans far berättat för honom, att, når Nerpesboerna

några att någonsin återskåda sin härjade fädernebygd. Ännu år 1723 funnos i socknen ej mera än 587 mantalsskrifna personer, under det derstädes voro „öde 11, upptagne 65 och inlagde 3 mantal.“ *)

Under denna period undergick socknen i afseende å sitt omfång och sin indelning några förändringar. Förut nämndes, att Lappfjärd år 1594 afskildes till ett kapell under Nerpes. Detsamma inträffade omkr. år 1604 äfven med Korsnäs. Sidebyboerne, som i administrativt hänseende förut lydt under Ulfsby, men i eckles. af ålder hört till Nerpes, erhöllo genom ett kongl. bref af den 5 Juni 1606 **) tillstånd att „medh sine åhrlige och alle andre utlagår liggie till Nerpis“, emedan de bodde närmare till denna socken än till Ulfsby. Lappfjärd blef år 1607 en egen socken och borttog från Nerpes åtskilliga byar. ***) Slutligen er-

---

återvände från Sverige, sutto Ryssarne på qvarntrapporna“ (gårdarna voro meråndels brända) „och *lärde sig ABCboken* — menande, att de skulle *få bo qvar* i landet!“

*) Sen. ark. — Till denna tid hänför sig följande latinska inskription, hvilken kan läsas å en strax nedanför pastorsbolet i Nerpes befintlig stenhäll: „*A. Ω.* Jam seges est ubi flaminiam spectaveris ante. Anno præsentis seculi XVIII; XLII totius Fenningiæ secundo potiti sunt Russi. O tempora! O mores! M. Henr. Io. Carlborg. P. ab A:o 1731. D. 1. Maj et P. Const. 1743. Illo procurante templum Nerp. faciem in nitidiorem totaliter redactum, ac in meridiem adauctum. Flaminia etiam translata, neutrum vero sine spinis, nec non vario suo sumtu. — A:o 1721. est pax Nystadiensis et 1743. Aboensis cum restitutione Finlandiæ facta. Eodem anno hæc actorum scriptura posteritati, si [olåsligt] fuerit, relicta, et mense Julio lapidi incisa est. a Silfverling, Holm.“

**) Brefvet finnes in extenso uti Sen. ark. n:o 2548 bl. 8.

***) Å en tiondelängd öfver „Lappfjerds kapellgäll anno 1608“ finnes (i Sen. ark. n:o 4861 bl. 4) följande anteckning: „Een särskilt Sochnn (Lappfjärd) thär vår allernådigste Herris och Konungs utskickade vällborne Jeronijmus von Birckholtz, Niels Jörensson och Jören Hansson haffve tilförordnat een synnerligh kyrckioherde till.“ Petrus Thomæ Korppenius blef

höllo äfven Östermarkboerne genom kongl. bref af den 16 April 1694 egen kapellprest.

Bland kyrkoherdar i Nerpes under denna tid märkas: *Laurentius Johannis Crugerus* (kallar sig ock Lars Grugeri, besynnerligt nog) 1603—1609; *Martinus Matthiæ Wargus* (eller Wargh), tillträdde år 1610 och säges för ett „obetänksamt skryt" år 1623 hafva blifvit transporterad till Neder-Torneå; *Laurentius Johannis Smolandus* l. *Gallus* (1624—1633); *Elias Petri Holmius* (1634—1684); *Gabriel Henrici Brennerus* (1684—1694), som hörde till den vidlyftiga och ryktbara Brennerska slägten, hvars stamfader var bondson ifrån Kalax by i Nerpes; samt slutligen *Jacob Eliæ Holmius* (1694—1697) och den förutnämnde *Gabriel Thauvonius* (1698—1715), som fick upplefva Nerpes sockens hittills största olycka.

Det nu följande tidehvarfvet i socknens historia ända till 1808 års krig utmärkes icke af några vigtigare händelser, icke heller af några större motgångar, såsom fallet hittills varit, utan det är blott den gradvisa utvecklingen af folkets materiela välstånd och inneboende moraliska kraft, som tager betraktarens uppmärksamhet i anspråk. Af de tilldragelser, hvilka försatte södra Finland i oro vid medlet och slutet af 18 seklet, erfor Nerpes föga eller intet. Det slöt sig likasom mera inom sig sjelft ehuru ingalunda med slöa blickar och overksamma händer. Att emellertid årtionden förgått innan alla de sår hunnit läkas, som den föregående periodens långvariga och bistra fejder tillfogat, kan lätt inses. Folkmängden var ännu vid 1750-talet ej större än 2,000 personer. Först småningom blefvo de ödelagda och endels uppbrända byarna åter bebygda samt jordbruket upphjelpt

---

förste pastor i Lappfjärd, som nämnde år omfattade: Sideby, Skaftung, Herckmer, Oiemoss, Stooråå, Daghzmarck, Bötom, Lappefjerdh, Låårby, Coupöö, Tiöckåå, Påskmark och Mörthmark byar.

ifrån det totala förfall, hvari detsamma under ofreden råkat. Mot slutet af 1700-talet skönjas redan tydliga spår af en högre kultur och ett allmännare utbredt välstånd. Segelfarten på Stockholm skall isynnerhet under denna tid varit liflig och lönande, hvarjemte bönderna genom salpeter-tillverkningen, som nu i stor skala bedrefs, förskaffade sig goda inkomster. Alla kommunalangelägenheter gjorde sig gällande med stegradt intresse. Härjemte hade Nerpes församling lyckan att förestås af duglige pastorer — hierarker, men nitiske vårdare af forntida tro och dygder — sådana som *Gabriel Arenius* (1719(?)—1730), Mag. *Henrik Joh. Carlborg* (1731—1766), D:r *Johan Laihiander* (1769—1794) samt D:r *Carl Hägg* (1796—1808), hvilkas bemödanden att bland det ännu så okunniga och kärfva Nerpesfolket, under denna tiderymd af politiskt lugn, sprida kristlig upplysning och bysning icke varit förgäfves, och hvilka män detta samhälle derföre alltid bör i minnet vörda.

Nerpes socken, hvars folkmängd år 1800 stigit till 4,500 personer, hade, som sagdt, under fredliga värf återhemtat sin fulla kraft, då krigets fackla 1808 upplågade och en rad af olyckor åter voro bestämda att öfvergå detta redan så ofta hårdt prövade samhälle. *Bonduppproret* i Nerpes under sommaren 1808 blef vida beryktadt, och minnet af dess bittra följder fortlefver här från slägte till slägte. Det är denna episod af 1808 års krigshistoria oss ännu återstår att framställa. Och anmärkas må genast, att det Svenska krigsbefälet, som först uppeggade bönderna till resning, men sedan lemnade dem i sticket för fiendens hämnd och härjningar med eld och svärd, med allt skäl blifvit vida mer klandradt, än den obetänksamma allmoge, hvilken genom löften och hotelser låtit förleda sig till ett företag, som i sjelfva verket hade så ringa utsigt att lyckas.

Ifrån landshöfdinge-embetet i Wasa utgick redan den 5 Mars, enligt gen. Klingspors befallning och Konungens d. 6 Februari gifna plakat om krigets utbrott, en kraftig uppmaning till allmogen att, äfven utan afseende å den föreskrifna åldern, hos vederbörande kronobetjente låta anteckna sig såsom rekryter. Hvad verkan och framgång denna uppmaning haft i Nerpes är oss obekant. Emellertid hade landet, genom Finska arméns beryktade reträtt mot norden, redan tidigt om våren lemnats öppet för fienden. De första Ryssar (kosacker) sågos i Nerpes den 25 Mars, då ock general Rajevsky genomreste socknen och dervid gjorde ett kort besök å Benvik gård. Hufvudstyrkan af hans trupper tågade genom socknen under den 1—5 April. Ortens allmoge betungades svårligen med transportskjutsning, hvarunder dess hästar meràndels gingo förlorade. I början af Maj månad ankommo hit de s. k. röda kosackerna, hvilka i särskilda afdelningar posterades i byarna längs kusten på hela sträckan ifrån Lappfjärd öfver Nerpes och Malax ända till Wasa. General Orloff-Denisoff, chefen för denna korps, tog sitt högqvarter vid Lappfjärds kyrka, öfverste Birukoff inqvarterade sig å pastorsbolet i Nerpes, löjtnant Kaminoff i Kaskö, öfverstelöjtnant Fermin i Korsnäs, o. s. v. Under några veckor rådde ännu ett skenbart lugn i bygden; ty sålänge bönderna förhöllo sig stilla samt försågo sina gäster med mat, bränvin, hafra och andra förnödenheter, för hvilka jemväl betalning vanligtvis presterades, gingo kosackerna ganska skonsamt tillväga. Men stora ofredens händelser lefde ännu i alltför färskt minne hos folket. Att således det hat, man af gammalt hyste för inkräktarena, förr eller sednare skulle gifva sig luft, var nästan att befara; och den första fiendtliga handling kallade krigets gissel öfver befolkningen. Det goda förhållandet störtdes redan vid det tillfälle, då trohetseden åt Ryska regeringen (den 5 Juni) i socknekyrkan skulle afläggas, dervid bönderna visade en lika envis som allmän mot-

sträfvighet, så att endast några få civila embetsmän samt nämnden och kyrkobetjeningen — dertill tvungne af kronobetjeningens och de vid tillfället i kyrkan posterade Ryska soldaternas våld — gingo den fordrade eden. *) Embetsmän och ståndspersoner hade redan härförinnan blifvit kallade till Wasa, att der (den 29 Maj) inför civil-guvernören gen. Emine samt länets synnerligen nitiske landshöfding, kammarrådet Wahnberg, aflägga trohetseden. **) Ryssarna, som nu begynte ana oråd, gjorde genast beslag på alla allmogen tillhöriga båtar, segel o. d., hvarjemte de borttogo alla gevär, pistoler och andra vapen, som kunde öfverkommas. ***)

Den 26 Juni spriddes i Nerpes en sägen, att Svenska trupper landstigit på kusten åt Wasa samt att bönderna i denna trakt allmänt rest sig och nu tågade söderut. Häraf var sannt, att generaladjutanten J. Bergenstråle, med en del af den under hans befäl ifrån Vesterbotten till Wasa stads skärgård öfverkomna brigaden (1,100 man), den 24 Juni landstigit i närheten af sagda stad samt att han intagit och åter förlorat densamma; äfvensom att från hans eskader ett armeradt fartyg med 50 man af Jemtlands regemente, under befäl af kapten Fr. Ridderhjerta och en löjtnant Jacobsson, blifvit beordradt att landsätta nämnde trupp i nejden söderom Wasa stad, hvarjemte Ridderhjerta och Jacobsson erhållit instruktion att uppvigla allmogen i denna trakt att gripa till vapen. Desse officerare, som tagit sitt högqvarter i

---

*) Edens affordrande upprepades någon tid derefter inför ortens häradsrätt, men med lika liten framgång.

**) Bland dessa voro från Nerpes: församlingens pastor D:r C. Hägg och egaren af Benvik gård, Superkargören, sedermera Kanslirådet och Ridd. P. J. Bladh, af hvilke den förre aflade eden, ehuru med öppen protest; den sednare deremot vägrade bestämdt, men lofvade hålla sig neutral. Begge tilläts att återvända hem.

***) Handl. i länsmans-arkivet.

Solf, begynte ock genast i sådan afsigt resa omkring i byarna, hvarhos Ridderhjerta utsände skriftliga budkaflar, i hvilka allmogen i konungens namn uppmanades och anbefalldes att tillfångataga eller nedgöra alla Ryska militärer och kurirer, som kunde anträffas, samt att bemäktiga sig alla fiendens transporter och öfriga förråder, äfvensom att göra hetsjagt efter de Finska undersåter, som till kejsaren aflagt tro och huldhetsed. Å andra sidan hotade Ryska befälet, genom kungörelse från predikstolen, på det strängaste alla dem, som på minsta sätt vägrat att gå eden, samt anbefallde länsmannen „att efterslå och till staden förpassa de personer, som utsprida dessa ogrundade och förfärande rykten", nemligen om bonduppproret i Malax. *) Ridderhjertas budkaflar, i hvilka allmogen derjemte smickrades med löften om en ansenlig hjelpsändning af trupper, som oförtöfvadt sjöledes hit skulle anlända, hunno under de sista dagarna af Juni månad äfven till Nerpes. De lättrogna bönderna, förbittrade såväl öfver försöket att aftvinga dem trohetseden som öfver förlusten af sina båtar och skjutgevär, verkställde i sitt kända patriotiska sinne utan betänkande dessa Ridderhjertas påbud. Väl rådde ortens herremän och de mera eftertänksamma bland allmogen sina socknemän att afstå från ett så vådligt företag; men fruktlöst, ty jäsningen tilltog blott med hvarje dag. „Det var både märkvärdigt och förfärande", säger ett åsynavittne till dessa upptråden **), „att observera huru upprorsandan förändrade t. o. m. an-

*) Handl. i Nerpes länsmans-arkiv.

**) Hr C. E. Bladh, hvilken i sina „Minnen från finska kriget 1808—1809" lemnat en intressant och delvis mera detaljerad skildring af bondresningen i Nerpes. Hans uppgifter ha vi ock här följt, såvida de icke uppenbarligen stått i strid med andra oss tillgängliga och af ännu lefvande, trovärdiga åsynavittnen till ifrågavarande krigshändelser hemtade notiser. Ofta har det likväl varit oss ganska svårt att träffa det rätta, då uppgifterna stundom äro af alldeles motsatt innehåll om samma sak och personer.

letsdragen på dem, som deraf starkt voro besatta; gjorde vilddjur af mesar och tyranner af de mildaste och fogligaste menniskor; — den som sett och öfvervarit dessa uppträden", tillägger han, „kan ej annat än af hjertat bedja den Högste af nåd framgent förskona hvarje land från den alla samfundsband brytande folkyrans och den råa hopens raseri." — Böndernas första göromål var nu att gripa och till Svenska krigshären försända alla embetsmän och bönder, hvilka anlagt trohetseden. Då emellertid härigenom ett ganska stort antal af dessa fångar, hvilka af de i raseri stadde bönderna rönte en ganska omild behandling, sammanhopats samt klagomål häröfver inlupit till grefve Klingspor, blefvo de alla på hans befallning, men till upprorsmakarnes stora förbittring, ställde på fri fot. De mest ansedde och upplyste män i socknen, nemligen D:r C. Hägg och Superkargören P. Bladh, hvilka från början med klokhet och frimodighet sökt försvara invånarne mot hvarje kränkning, som fienden velat utöfva, men hvilka derhos ansågo för sin pligt att med all makt afråda bönderna från ett ändamålslöst motstånd, blefvo misstänkte och hatade såsom uppenbara förrädare. Ryssarne åter, hvilka från sin ståndpunkt ej annat kunde än tillskrifva desse män ett synnerligt inflytande på allmogens tänkesätt och alla företag, betraktade dem såsom de egentliga tillställarne af bondresningen. Genom denna dubbla misstanke framkallades sedan de olyckor, som snart härefter drabbade desse aktningsvärde män.

Redan den 25 Juni hade Ridderhjertas proklamationer ankommit till Pörtom och Öfvermark, och genast blef på förstnämnde ställe en Rysk spanmålstransport jemte dess betäckning af de sammanskockade bönderna öfverrumplad och tagen. Samma dag mot aftonen anlände till Öfvermark, der Pörtom affären redan blifvit bekant, en söderifrån kommande och till Wasa bestämd Rysk penningetransport, eskorterad af 100 soldater, hvilka synas varit alldeles okunniga om katastrofen i Pörtom. Bön-

derna, hvilka ej hunnit samla sig och derföre ej heller vågade genast anfalla, ställde dock så till att de behöfliga sju transporthästarna ingenstädes stodo att finna, hvarföre ock Ryssarna nödgades qvarstadna här öfver natten. Bönderna höllo nu krigsråd, hvarvid beslöts, att transporten skulle anfallas, såsnart den åter satte sig i rörelse. När morgonen kom, sändes några soldater att afhemta de å posthemmanet stående kurirhästarna, men värden Abraham Bränn (eller Ragvalds?), hvilken i egenskap af postbonde var skyldig att hålla ifrågavarande hästar i beredskap till militärens disposition, vägrade envist att utlemna dem. Då soldaterna emellertid ej åtnöjde sig med bondens protester, utan med våld ville bortföra hästarne, satte sig denne, ehuru ensam och 70 år gammal, till motvärn. En kalabalik uppstod, allt flere bönder tillströmmade, hugg och slag föllo tätt åt begge sidor och skott lossades. Resultatet häraf var, att soldaterna, af hvilka en under tumultet blef ihjälskjuten, togo till fötterna, för att söka hjelp hos sina kamrater, som nu uppställde sig på landsvägen under väntan på anfall af bönderna. Desse, som emellertid talrikt samlat sig, vedervågade likvisst icke ett angrepp mot den ordnade och till motstånd beredda soldatskaran. För Ryssarne lyckades det nu omsider att öfverkomma några hästar, hvarefter transporten satte sig i rörelse norrut. Den hade dock ej hunnit längre än till det i byn befintliga bönehuset, der landsvägen slingrar sig emellan tätt intill hvarandra stående bondgårdar, innan bönderna, som till större delen voro beväpnade endast med påkar och störar, häftigt anföllo. Härvid gick dem likväl ej bättre, än att de efter en kort dust blefvo tillbakadrifna och skingrade, hvarunder tvenne af dem stupade på stället och flere sårades samt fyra råkade i Ryssarnas händer. Transporten återvände nu till Lappfjärd, medförande de fångna bönderna, af hvilka trenne några dagar derefter blefvo på ett grymt sätt aflifvade, men den fjerde, en gråhårsman, fick återvända hem med

underrättelsen om sina medfångars öde. Denna misslyckade affär afskräckte ock bönderna i Öfvermark från allt vidare deltagande i resningen.

På strandvägen anryckte samtidigt emot Nerpes den skara af bönder, som förenämnde officerare i Malax och Solf lyckats sammanbringa; men desse herrar qvardröjde med sina soldater *vid* högqvarteret. Härigenom räddades väl Malax socken från plundring och brand, men de söderut tågande bönderna lemnades sålunda att, utan befäl eller en enda soldats biträde, på egen hand rusa åstad mot en öfverlägsen och krigsvand fiende. Ridderhjerta och Jacobsson torde ej saknat god vilja, men väl kännedom om situationen och alla de egenskaper för öfrigt, som kunnat göra dem till lyckliga folkledare, sådana äfven 1808 års krig hade att uppvisa i en C. V. Malm, en Roth, Spoof, Gummerus, Arén m. fl. berömda partigängare. Under den 26 och 27 Juni fullföljde emellertid bondhären, bestående af vidpass 300 man, sitt tåg söderut genom Petalax och Korsnäs samt Rangsby, Norrnäs och Nämpnäs byar, tillfångatagande derunder alla kosacker [2 à 3 i hvarje gård], som i dessa byar anträffades, bland hvilka äfven den ofvannämnde major Fermin. Ryssarnes lif skonades merändels, utom i öppen fejd. Endast spioner och flyende kosacker, hvilka genom att i förväg till sitt befäl bringa underrättelse om bonduppproret skulle gjort dess plan om intet, föllo för böndernas säkert träffande lod. Kl. 2 om morgonen (den 27:de) inryckte bondskaran, som alltjemt ökades, i Tjärlax by samt tillfångatog de der inqvarterade kosackerna. Men en af dessa, som lyckats undslippa, sökte sig genaste väg till det en half mil härifrån belägna pastorsbolet och inrapporterade saken åt den derstädes i allsköns ovetenhet härom stadde öfverste Birukoff, hvilken naturligtvis genast alarmerade sin styrka. Kosackafdelningarna från närmaste byar samlades i hast och uppställdes jemte i Näsby inqvarterade 130 dragoner och ett kom-

pani jägare på slätten nedanför sistnämnde by. Men bönderna höllo nu för rådligast att taga till defensiven samt förskansade sig, under befäl af en f. d. underofficer, straxt vesterom den s. k. Långbron emellan Kalax och Nämpnäs byar, hvarest lemningar efter deras uppkastade jordvallar än i dag qvarstå. I denna position kunde bönderna vara temligen säkra för öfverrumpling. Då 20 kosacker samma dag framkommo till Långbron, förmodligen i afsigt att utforska bondhopens styrka och ställning, samt här funno vidpass 400 bönder färdige att försvara sig, vände de genast tillbaka, utan att hafva nalkats i skotthåll; men några bondgossar, hvilka såsom förposter dolde sig i en skogsbacke utmed vägen, gåfvo de återvändande kosackerna hvar sitt skott, med den verkan, att en af desse stupade och en annan illa sårades samt att de öfrige, som helt visst förmodade den osynliga förposten vara manstarkare, skyndade undan i sporrstreck. Mot aftonen aftågade sedan hela den Ryska styrkan från Nerpes åt Lappfjärd, med undantag af en trupp dragoner, som intill följande morgon fortfor att patrullera på slätten mellan Näsby och Finnby, der flere vägar sammanstöta, hvarefter äfven den aflägsnade sig, så att ingen fiende på trenne dagar varsnades på vestra sidan om Nerpes å. — Den 1:sta Juli återkom från Lappfjärd en ansenlig skara kosacker och dragoner med tydlig afsigt att hämnas. Den red först norrut genom Näsby, men återvände snart, då här ingenting misstänkt kunde förspörjas, samt begynte tåga utmed strandvägen genom Kottnäs by. Här hade de vid Långbron förskansade bönderna utställt en afdelning manskap på utpost vid den s. k. Brynten. Förposten låg nu i försåt bakom buskar och stenar vid vägen, men blef genom någon tillfällighet för tidigt upptäckt samt häftigt anfallen och förjagad. Bondhopen vid Långbron, varskodd genom skjutandet, hastade genast fram, anföll i sin tur hurtigt och dref tillbaka den fiendtliga ryttarskaran, hvilken derefter samma dag drog sig åt Lappfjärd,

medförande några under reträtten tagna fångar. Vid denna affär stupade tvenne bönder och en kosack.

Bönderna, till hvilka ständigt nytt manskap ifrån kringliggande byar strömmade, beslöto nu att framflytta sitt läger. Detta skedde på inråden af en sergeant Wikström, hvilken ändtligen af Ridderbjerta blifvit beordrad att ställa sig i spetsen för denna *bondhop*. Wikström posterade sin hufvudstyrka vid den s. k. Finnby Storbro, der ett bröstvärn uppkastades och en mindre kanon planterades. Äfven vestra brädden af ån ifrån nämnde bro åt söder förseddes med gropar och förskansningar, i hvilka skyttar utställdes på något afstånd ifrån hvarandra. Sitt högqvarter togo bönderna nu å det närbelägna pastorsbolet, hvarifrån innehafvaren D:r Hägg, för de hotelser och det våld han rönte af bönderna, genast nödgades med sitt husfolk bortflytta. *) Under följande tvenne veckor blef emellertid Nerpes alldeles fredadt för Ryssarna, hvilkas uppmärksamhet under sagde tid uteslutande synes varit fästad vid Kristinestad. **)

---

*) D:r Hägg reste sedan om hösten samma år öfver till Sverige, der han (1809) utnämndes till pastor i Tierp i Uppland och 1829 dog.

**) För att bortskrämma fienden ifrån Kristinestad, hade nemligen löjtn. Thornton, befälhafvare på Sv. krigsbriggen „Fredrik“, hvilken nu låg i Kaskö hamn, låtit bemanna briggens slupar samt en mängd fiskarbåtar från Kaskö, med hvilken egendomliga eskader han d. 5 Juli om eftermiddagen oförmodadt presenterade sig utanför Kristinestad, görande min af att vilja landstiga. Detta upptåg hade sin åsyftade verkan. — Ryssarna flydde hals öfver hufvud från staden, och gen. Orloff-Denisoff sjelf bröt upp från Lappfjärd med hela sin trupp samt återkom dit först den 11:te. Ryssarna, som genast återintagit staden, hotade nu densamma med brand och plundring, hvarföre borgarne derstädes anhöllo om hjelp och skydd hos en major Martin, hvilken med korvetten „der Biedermann“ låg vid Kaskö. Korvetten inlopp samma dag (d. 11:te) i Kristinestads hamn, vid hvilken manöver fienden genast åter vände ryggen till, utan att ett enda skott behöfde lossas, hvarefter Martin (d. 15:de) återvände till Kaskö. Ryssarna

Den 11:te Juli var allmogen från Nerpes sammankallad till ett möte å pastorsbolet, der öfversten vid Björneborgs regemente gen. maj. Aminoff infann sig och bevekte allmogen till den öfverenskommelse, att ifrån hvarje rota genast skulle lemnas två man såsom beväring, hvilken af officerare från armén skulle inexerceras och anföras. Generalen besåg äfven försvarsanstalterna vid Finnby bro och gillade dem samt uppmuntrade de här församlade bönderna till ståndaktighet och endrägt. Dessas leder glesnade emellertid alltmera, ty de norrifrån först ankomna ledo brist på proviant, ledsnade vid tjensten och begynte hoptals tåga af till sina hem, innan ännu landtvärnet i Nerpes hunnit samlas, än mindre öfvas. Dessutom voro bönderna intagna af harm och bitterhet öfver dröjsmålet af den från krigshären upprepade gånger dem utlofvade hjelpsändning. Endast fiendens okunnighet härom samt de redan omtalade upptågen mot Kristinestad från sjösidan verkade att Nerpes ännu undgick den sedermera inträffade förödelsen.

I sin envisa beslutsamhet öfverenskommo nu de qvarvarande bönderna — och deras anförare samtyckte dertill — att man, tvertemot gen. Aminoffs råd, skulle flytta försvarslinien framom Nerpes å ända till Pjelax. Detta i lofvärd afsigt att skydda de på sydöstra sidan om ån belägna byar, hvilka härtills ej vågat öppet inlåta sig i gemenskap med bondhären och derföre af Ryssarne behandlats skonsamt. I sådan afsigt förlades en afdelning bönder med en kanon på den öster om Finnby belägna Kallmossan, hvaröfver vägen till Östermark och Ilmola framgår; äfvensom under natten mot den 13:de Juli en förhuggning gjordes straxt söderom Pjelax by på vägen åt Lappfjärd. Följande

---

brandskattade sedan Kristinestad. — Om dessa obetydliga affärer afgaf gen. Orloff-Denisoff tvenne mycket bombastiska rapporter (P. van Suchtelens afhandling om 1808 års krig, Vredes öfvers. pag. 118). Bladh, Minnen etc. pag. 89—93.

morgon aftågade en hop bönder samt en del af det nybildade landtvärnet till Pjelax, medförande trenne mindre kanoner. *) Desse hade knappt uppnått den redannämnda förhuggningen, innan en sqvadron kosacker från motstående sidan häftigt sprängde öfver den, hvarjemte en fiendtlig jägarkedja från skogen på begge sidorna af landsvägen gaf eld på den föga stridsvana hopen af bönder och landtvärnister, hvilken ock snart råkade i oordning och ryggade tillbaka. Bönderna, som till en del t. o. m. saknade ammunition för sina handgevär, togo till skogs, och de några kanonskott, man i villervallan lossade mot den hårdt påträngande fienden, träffade icke. Vid Hertsböle fattade emellertid landtvärnet stånd, men nödgades snart åter taga till reträtten, hvarvid kanonerna samt en ammunitionskista föllo i Ryssarnes händer. För att uttömma sin vrede plundrade och antände fienden samma dag Pjelax, Stobacka, Granskog och Hertsböle byar, hvilka helt och hållet lades i aska. Utan att nu längre fullfölja sin seger eller framträngа öfver den nästan utan bevakning lemnade Finnby bro, der bönderna först några dagar härefter åter fattade stånd, drogo sig Ryssarne, märkvärdigt nog, till Lappfjärd med de tagna kanonerna och en hop fångar, af hvilka några uppgifvas hafva blifvit på det obarmhertigaste marterade, t. o. m. „ihjälpiskade.“ **) Antalet af döda och sårade vid affären i Pjelax är okänd.

Stor var förskräckelsen och förvirringen i Nerpes under de häruppå närmast följande dagarna. Motsatta rykten anlände dagligen, och hvarje rykte blef naturligtvis öfverdrifvet eller förvridet under vägen. Invånarne voro natt och dag sysselsatta att undanskaffa sin egendom till långt i skogarna varande ängslador

*) Kanonerna hade man erhållit från de vid Kaskö liggande Svenska örlogsfartygen.

**) Enligt anteckning i Nerpes kyrkoarkiv uti förteckn. öfver döda 1808.

och s. k. fäbodar eller ut till de längst bort vid hafsbandet liggande öarna, der man sammanpackade sig i fiskarpörten eller i värsta fall kamperade under bar himmel, hvarigenom snart sjukdomar (rödsot och rötfeber) begynte sprida sig bland befolkningen.

Den 15:de Juli anlände till Nerpes landtvärnet från Malax och Mustasaari, och den 18:de infann sig här nu omsider kapten Ridderhjerta sjelf samt tog befäl öfver den vid Finnby bro församlade styrkan, hvilken, sedan äfven de förskingrade bönderna åter tillitsfullt koncentrerat sig kring den nye anföraren, kunde uppgå ända till 3,000 man, merändels ungt och raskt folk, som den allmänna nöden sammanbragt till hemmets värn. Hade nu blott Ridderhjerta varit vuxen det företag, för hvilket han här stod i spetsen, eller helst försett sin skara med ammunition och nödiga vapen, ty en stor del af bönderna saknade båda delarna, så att man varsnade flere yxor, spjut och störar, än skjutgevär, så skulle han säkert någon tid bortåt mäktat försvara sig vid Nerpes å, och då hade äfven denna socken undgått den förödelsens styggelse, hvaraf den några dagar härefter hemsöktes.

Den 19:de Juli återkom nemligen från Lappfjärd en stark trupp kosacker samt tre kompanier jägare med 2:ne kanoner. Denna styrka fortfor att under hela denna dag och påföljande natt, genom förnyade små anfall, oroa posteringen vid Finnby bro, hvarföre ock Ridderhjerta under natten till denna hotade punkt sammandrog hela sin styrka, förmodligen i tanka, att fienden blott afvaktade dagsljuset för att här söka öfvergå ån. *) Härigenom lemnades emellertid sjelfva åmynningen, der vattnet är grundare och ströndernas höjd mindre, utan bevakning och försvar. Om denna åmynningens grunda beskaffenhet hade

*) Finnby bro blef några dagar efter Pjelax affären af bönderna rifven.

jemväl Ryssarne fått kunskap; och, dold af den dimmiga sommarnatten, red en kosacktrupp (kl. 3 om morgonen) öfver det vadbara stället. Ridderhjerta och hans skara var härom i fullkomlig okunnighet — tills brakandet af kullstörtade gärdesgårdar yppade den hotande faran, som ögonblickligen härefter bekräftades genom den öfverraskande synen af kosacktruppen, hvilken med vilda stridsrop och utomordentlig häftighet högg in på bönderna. Det kom nu till en hastig lösning. Bönderne råkade genast i oordning, togo till fötterna allt hvad de förmådde och bortkastade t. o. m. sina vapen för att lättare komma undan. Ridderhjerta höll förmodligen för fåfängt att ens försöka bringa sin skara till sammanhållning och motstånd, ty han berättas varit bland de första, som flydde. Dock fanns här en liten skara af män med mod och utomordentlig själsnärvaro. Desse fattade stånd och motade en stund kraftigt kosackernas påträngande samt hindrade dem sålunda att vidare förfölja och nedsabla de flyende. En fysisk omöjlighet var det ju dock för desse några bönder att i längden emotstå det betydliga flertalet af sina angripare. *) Öfverste Birukoff, hvilken här lärer haft högsta

*) Bland dessa tappre Nerpesbönder, af hvilka 15 under denna affär föllo för kosackernas pikar och sabelhugg, må här särskildt nämnas *A. Maars* och *Kristian Blacknäs*, begge från Korsnäs, samt förre soldaten *Pihl* från Benvik gård. Den sistnämnde hade befäl öfver en af böndernas kanoner, hvilken man i brist af lavett fastbundit på en bondkärra. Med några bönder, hvilka skulle utgöra kanonens servis och betäckning, retirerade Pihl i god ordning, men hvar gång kosackerna kommo honom för nära sänkte han luntan, såsom för att låta skottet gå, hvarvid desse alltid svängde tillbaka. Så lyckades det den tappre veteranen att, oaktadt han ej lossade ett enda skott — hvilket ock var klokast, ty här gafs ej tid att ladda ånyo — rädda sig sjelf, sina bönder och kanonen, den enda, som ej i denna affär föll i Ryssarnes händer. — De nämnde bönderna Maars och Blacknäs synas beslutit att dyrt sälja sina lif. De ställde sig utmed hvarandra vid sjelfva åbranten, som tjenade dem till bröstvärn. Så ofta

befälet öfver Ryssarna, skall genast befallt prostgårdens plundring och uppbrännande. Kosackerna skola t. o. m. hafva gjort försök att antända den närbelägna kyrkan medelst under golfvet anbragta brinnande halmkärfvar, och blott en bondgummas rådighet, för hvilken det lyckades att vid kosackernas aflägsnande dämpa elden genast i sin början, räddade densamma. Det öde, som väntat D:r Hägg, ifall han kunnat påträffas, ville Birukoff på ett lika delikat som begripligt sätt antyda genom en vid den brinnande prostgården upprest galge, der en dödad bonde med påklädd prestkrage upphängdes.

En kosacktrupp blef med detsamma afsänd till Benvik gård, hvarest Superkargören Bladhs dyrbara lösegendom utplundrades och byggnaderna endels uppbrändes. Hr Bladh sjelf jemte sin son, studeranden Bladh, togs till fånga och släpades, under många misshandlingar af de vilda kosackerna, samma dag till Lappfjärd, hvarifrån gen. Orloff-Denisoff ytterligare affärdade dem till Åbo att stå till svars för sin förmenta delaktighet i bondresningen. *) En annan kosackafdelning red samtidigt längs strandvägen norrut, med order att uppbränna alla byar invid densamma emellan Nerpes och Wasa. Truppen hade dock ej hunnit längre än vidpass en half mil, innan dånet af ett stycke-

---

nu kosackhopen nalkades, sände alltid den ena af hjeltarne kulan från sin skjälbössa, och för hvar gång träffade den; för hvar gång ryggade äfven kosackerna något tillbaka, men blott för att straxt ånyo anfalla. För hvarje anfall förnyades skottet, döden och reträtten. Sålunda hade flere kosacker (man säger 12) fått bita i gräset för en enda skytt, som jemte sin kamrat, hvilken under affären blott laddade, synes tänkt på flykt först sedan ammunitionen tagit slut och det redan var omöjligt att undkomma. Nu blefvo de snart utan barmhertighet nedsablade.

*) Af Ryske marodörer mördades samma dag tvenne i Finnby händelsevis uti sina gömställen ertappade bönder, af hvilka den ena var en bräcklig och döf gubbe. Sina egna döda släpade Ryssarne i en lada, som jemte sitt innehåll uppbrändes.

skott och smattrandet af en liflig jägare-eld från trakten af Näsby hastigt bragte den att återvända. Sakerna hade nemligen här tagit en högst oförmodad vändning. Löjtnanten Mellin och furiren, sedermera fänriken Henr. Thesslöf, hvilka af den nu mot Wasa framryckande öfverstlöjtnanten vid Österbottens regem. baron C. v. Otter fått tillåtelse att med 100 soldater af Nerpes kompani hasta bönderna härstädes till hjelp, hade denna dag om morgonen i Öfvermark by sammanträffat med den flyende kapten Ridderhjerta, som underrättade dem om bondarméns totala nederlag. Thesslöf, hvilken först begärt och erhållit tillstånd att undsätta Nerpes, som var hans hemort, tog nu befälet öfver soldaterna och ilade med stormsteg emot Näsby, der han inträffade kringom kl. 9 f. midd. De skingrade bönderne förenade sig åter med soldattruppen, hvarigenom Thesslöf sattes i stånd att på slätten nedanför Näsby formera en jägarkedja af nära 1,000 man, nemligen 8—10 bönder emellan hvarje soldat. Ryssarne, hos hvilka soldaternas i solskenet glimmande blanka vapen och den regelbundet framryckande jägarkedjan genast ingåfvo respekt, afsände för närmare utspejande emot den en kosacktrupp med parlamentär, men på dennes trumpet-signaler svarade Thesslöf blott med ett skott från den af Pihl räddade och nu åter framhafda kanonen, hvarhos jägarkedjan med hurrarop ryckte an mot den på vestra sidan af ån stående fienden. Denne retirerade då skyndsamt öfver den nu provisionelt iståndsatta Finnby bro och förenade sig med de framför sistnämnde by uppställde 3 kompanier jägare, hvilka dock icke heller afvaktade Thesslöfs anfall, utan åtnöjde sig med att mot honom lossa några overksamma kanonskott och gevärsalfvor, hvarefter hela Ryska styrkan hastigt drog sig tillbaka åt Lappfjärd. Sedermera gjordes af Ryssarne intet försök att återintaga Finnby bro, der Thesslöf tills vidare posterade sin trupp.

Hade nu denna hjelpsändning af militär hunnit fram till

Finnby bro endast några timmar förut, så skulle åtminstone prostgården och Benvik samt de stora och välbyggda Finnby, Gottböle och Böle byar jemte en del af Kalax, hvilka nu lågo i aska och sålunda lemnade 1,500 menniskor husvilla, kunnat bli räddade. Man hade dock i god tid förut på det bevekligaste sökt förmå grefve Klingspor att sända vapen och dugligt befäl åt den allt annat än kurage saknande bondarmén i Nerpes, men fältmarskalken skattade förmodligen härvarande allmoges goda vilja att med lif och blod skydda sina hem ännu ringare, än modet och fosterlandskärleken hos den tappra här, „som frös och svalt och segrade tillika.“

Löjtnant Mellin och fänrik Thesslöf, hvilken sistnämnde sedermera belönades med Svärdsordens medalj „för tapperhet i fält“, deltogo härefter såsom befälhafvare för de 100 soldaterne af Nerpes kompani samt det här organiserade landtvärnet (som åter införlifvades med major Gyllenbögels den 10 Aug. i Kaskö landsatta frikorps) i en hel dust vid Tjöck-bro och Lappfjärd (d. 10 och 11 Aug.), hvarifrån Ryske gen. Schepeleff med en betydligt manstarkare trupp retirerade ända till Norrmark, samt (d. 29 Aug.) under gen. maj. von Vegesack i segren vid Träskvik. — En kort tid blef ännu denna ort i Svenskt våld, d. v. s. tills Ryssarne i medlet af September, vid Svenska arméns förnyade reträtt, återintogo sina positioner härstädes.

Då gen. guvernören grefve Buxhoewden den 25 Oktober 1808 på sin resa genom landet passerade Nerpes socken, inlemnades till honom af bönderna en mängd klagoskrifter, hvilka, icke mindre än de härstädes öfverallt i ögonen fallande ruinerna efter branden och förödelsen, talade till grefvens känsla samt förmådde honom att låta en kungörelse utgå, hvari allmogen tillförsäkrades ersättning. Denna uteblef ej heller, ty Kejsar Alexander I skall hafva utanordnat 80,000 rub. s:r till Nerpes. *)

*) Äfven hr Bladh, hvilken fullkomligt rättfärdigat sig med afseende

Sålunda slutades för Nerpes det olycksdigra året 1808, rikt på bittra lärdomar, men äfven rikt på minnen af fosterlandskärlek och ädla uppoffringar; ty handlingssättet hos socknemännen, hvilka man i afseende å 1808 års händelser så ofta hört klandras, var ju dock sådant, att, om försynen hade gifvit detsamma lyckligare följder, de sjelfve utan tvifvel skulle framhållas bland de utmärktare kämparne för fosterlandets frihet och försvar. Den lifskraftiga känsla af sjelfständighet, som alltid utmärkt Nerpesbon, gjorde ock, att han, nu såsom ofta förr under bistra tider, snart glömde såren och svedan samt med förnyad kraft sedan sträfvat att återvinna sitt förlorade välstånd; och hvad godt och afundsvärdt än Nerpes framför mången annan kommun i våra dagar kan ega, för sådant har det, näst den Allrahögste, sin sjelfförtröstan och företagsamhetsanda att tacka.

å misstanken för delaktighet i bondupproret, fick såtillvida upprättelse, att honom såsom godtgörelse för plundrad och uppbränd egendom samt personliga lidanden tillerkändes någon ersättning i penningar.

TABELL öfver solens upp- och nedgång i borgerlig eller medeltid för Nerpes, 62° 30′ nordlig latitud.

Datum	Januari.				Februari.				Mars.				April.			
	upp		ned		upp		ned		upp		ned		upp		ned	
	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.
1	9	34	2	34	8	33	3	55	7	8	5	18	5	25	6	43
2	9	33	2	35	8	31	3	57	7	5	5	21	5	22	6	46
3	9	32	2	37	8	28	4	0	7	1	5	24	5	19	6	49
4	9	31	2	39	8	25	4	3	6	58	5	26	5	15	6	51
5	9	30	2	41	8	23	4	6	6	55	5	29	5	12	6	54
6	9	29	2	43	8	20	4	9	6	52	5	32	5	9	6	57
7	9	27	2	46	8	17	4	12	6	48	5	34	5	5	7	0
8	9	26	2	48	8	14	4	15	6	45	5	37	5	2	7	3
9	9	24	2	50	8	11	4	18	6	42	5	40	4	58	7	6
10	9	23	2	53	8	8	4	21	6	38	5	43	4	55	7	9
11	9	21	2	55	8	5	4	24	6	34	5	46	4	51	7	11
12	9	20	2	58	8	2	4	27	6	31	5	48	4	48	7	14
13	9	18	3	0	7	59	4	30	6	28	5	51	4	45	7	17
14	9	16	3	3	7	56	4	33	6	25	5	54	4	42	7	19
15	9	14	3	5	7	53	4	36	6	21	5	57	4	38	7	22
16	9	12	3	8	7	49	4	39	6	18	6	0	4	35	7	25
17	9	10	3	10	7	46	4	42	6	15	6	3	4	32	7	28
18	9	7	3	13	7	43	4	45	6	11	6	5	4	29	7	30
19	9	5	3	16	7	40	4	48	6	8	6	8	4	26	7	33
20	9	3	3	19	7	37	4	51	6	5	6	11	4	22	7	36
21	9	1	3	22	7	34	4	54	6	2	6	13	4	19	7	39
22	8	58	3	25	7	30	4	57	5	58	6	16	4	16	7	42
23	8	56	3	28	7	27	5	0	5	55	6	19	4	13	7	44
24	8	54	3	31	7	24	5	3	5	52	6	21	4	10	7	47
25	8	52	3	34	7	21	5	6	5	49	6	24	4	6	7	50
26	8	49	3	37	7	17	5	9	5	45	6	27	4	3	7	53
27	8	46	3	40	7	14	5	12	5	42	6	30	4	0	7	56
28	8	43	3	43	7	11	5	15	5	39	6	32	3	57	7	58
29	8	41	3	46	—	—	—	—	5	35	6	35	3	54	8	1
30	8	38	3	49	—	—	—	—	5	32	6	38	3	50	8	4
31	8	36	3	52	—	—	—	—	5	29	6	40	—	—	—	—

Datum.	Maj.				Juni.				Juli.				Augusti.			
	upp		ned		upp		ned		upp		ned		upp		ned	
	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.
1	3	47	8	7	2	24	9	31	2	12	9	54	3	24	8	47
2	3	44	8	10	2	22	9	33	2	14	9	53	3	27	8	44
3	3	41	8	13	2	21	9	35	2	16	9	52	3	30	8	42
4	3	38	8	16	2	19	9	37	2	17	9	51	3	32	8	40
5	3	35	8	19	2	17	9	39	2	18	9	50	3	35	8	37
6	3	32	8	21	2	15	9	41	2	20	9	48	3	38	8	34
7	3	29	8	24	2	14	9	42	2	21	9	47	3	40	8	31
8	3	26	8	27	2	13	9	44	2	23	9	46	3	42	8	28
9	3	23	8	29	2	12	9	46	2	25	9	44	3	45	8	25
10	3	20	8	32	2	11	9	47	2	28	9	42	3	48	8	22
11	3	17	8	35	2	10	9	49	2	30	9	40	3	51	8	19
12	3	14	8	38	2	9	9	50	2	32	9	38	3	54	8	16
13	3	11	8	41	2	8	9	52	2	34	9	36	3	57	8	13
14	3	8	8	44	2	7	9	53	2	37	9	34	3	59	8	10
15	3	5	8	47	2	6	9	54	2	40	9	32	4	2	8	6
16	3	3	8	49	2	6	9	55	2	42	9	30	4	5	8	3
17	3	0	8	52	2	5	9	56	2	44	9	28	4	8	8	0
18	2	57	8	55	2	5	9	57	2	47	9	25	4	11	7	57
19	2	54	8	58	2	5	9	57	2	49	9	23	4	13	7	53
20	2	51	9	1	2	5	9	57	2	51	9	21	4	16	7	50
21	2	49	9	3	2	5	9	58	2	54	9	18	4	19	7	47
22	2	46	9	6	2	5	9	58	2	56	9	16	4	22	7	44
23	2	44	9	9	2	6	9	58	2	59	9	13	4	24	7	40
24	2	42	9	12	2	6	9	58	3	1	9	11	4	27	7	37
25	2	39	9	14	2	6	9	58	3	4	9	8	4	30	7	34
26	2	37	9	17	2	7	9	57	3	7	9	5	4	33	7	31
27	2	35	9	19	2	8	9	57	3	10	9	2	4	35	7	27
28	2	32	9	21	2	9	9	57	3	13	8	59	4	38	7	24
29	2	30	9	24	2	10	9	56	3	15	8	56	4	41	7	21
30	2	28	9	26	2	11	9	55	3	18	8	53	4	44	7	18
31	2	26	9	28	—	—	—	—	3	21	8	50	4	46	7	14

Datum.	September.				Oktober.				November.				December.			
	upp		ned		upp		ned		upp		ned		upp		ned	
	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.	T.	m.
1	4	49	7	11	6	9	5	31	7	36	3	52	9	1	2	36
2	4	52	7	8	6	11	5	27	7	39	3	49	9	4	2	35
3	4	54	7	4	6	14	5	24	7	42	3	46	9	6	2	34
4	4	57	7	1	6	17	5	21	7	45	3	43	9	8	2	32
5	5	0	6	58	6	20	5	18	7	48	3	40	9	11	2	31
6	5	3	6	54	6	22	5	14	7	51	3	37	9	13	2	29
7	5	5	6	51	6	25	5	11	7	54	3	34	9	16	2	28
8	5	8	6	48	6	28	5	8	7	57	3	31	9	18	2	26
9	5	10	6	44	6	30	5	4	8	0	3	28	9	20	2	25
10	5	13	6	41	6	33	5	1	8	3	3	25	9	21	2	25
11	5	16	6	38	6	36	4	58	8	6	3	22	9	22	2	24
12	5	19	6	34	6	39	4	55	8	9	3	19	9	24	2	24
13	5	21	6	31	6	41	4	51	8	12	3	17	9	25	2	23
14	5	24	6	28	6	44	4	48	8	15	3	15	9	27	2	23
15	5	26	6	24	6	47	4	45	8	18	3	12	9	28	2	22
16	5	29	6	21	6	50	4	42	8	20	3	10	9	30	2	22
17	5	32	6	18	6	53	4	38	8	23	3	7	9	31	2	21
18	5	34	6	14	6	55	4	35	8	26	3	4	9	32	2	21
19	5	37	6	11	6	58	4	32	8	29	3	2	9	33	2	21
20	5	40	6	8	7	1	4	29	8	32	3	0	9	34	2	22
21	5	42	6	4	7	5	4	26	8	35	2	57	9	34	2	22
22	5	45	6	1	7	7	4	23	8	37	2	55	9	35	2	23
23	5	47	5	57	7	10	4	20	8	40	2	53	9	35	2	23
24	5	50	5	54	7	12	4	16	8	43	2	51	9	36	2	24
25	5	53	5	51	7	15	4	13	8	45	2	49	9	36	2	24
26	5	55	5	47	7	18	4	10	8	48	2	46	9	36	2	25
27	5	58	5	44	7	21	4	7	8	51	2	44	9	36	2	26
28	6	1	5	41	7	24	4	4	8	54	2	42	9	35	2	27
29	6	3	5	37	7	27	4	1	8	56	2	40	9	35	2	29
30	6	6	5	34	7	30	3	58	8	59	2	38	9	35	2	31
31	—	—	—	—	7	33	3	55	—	—	—	—	9	34	2	32

Anm. 1. Vid uträknandet af förestående tabell är solens deklination eller afstånd från equatorn utan korrektion antagen alldeles sådan den finnes utsatt för middags-momentet i Finlands stats-kalender för år 1834. Äfven är samma kalenders uppgift af urets gång begagnad vid soltidens reducerande till borgerlig eller s. k. medeltid.

2. Refraktion vid horizonten beräknas här till precis 36′ och således solens zenith-distans vid uppgången till 90° 36′.

3. Solen poneras gå upp eller ned, då halfva skifvan synes öfver horizonten. Men då denna är afbruten, t. ex. af skog eller höjder, kan upp- och nedgångsögonblicket ej med fullkomlig noggrannhet bestämmas. Dock bör märkas, att om impedimentets (skogens etc.) afstånd vore $^1/_4$ mil och höjden öfver observations-stället 20 aln, så är dess höjd öfver horizonten 16′, eller lika med solens halfva diameter, hvarföre solen i nämnde händelse går upp, då dess första strålar synas öfver impedimentet.

4. I skott-år tages upp- och nedgångstiden för föregående dag i Januari och Februari månader.

Kalevipõeg jumalaistarulliselta ja historialliselta kannalta katsottuna

O. Donner'ilta.

Tammikuun 18 p:nä v. 1838, kolme vuotta Kalevalan ensimäisestä ilmautumisesta Suomessa, perusti 19 miestä Wiron kirjallisuuden seuran, „Die gelehrte Estnische Gesellschaft", Tartossa. Sen tarkoituksena oli, asetusten sanain mukaan, „Wiron kansan muinais- ja nyky-ajan, kielen ja kirjallisuuden tuntemisen edistäminen". Näissä perustajissa oli 11 pappia, 3 kouluttajaa ja 2 lääkäriä*) Säätynsä kautta niinmuodoin ollen läheisessä yhteydessä rahvaan kanssa ja siten tuntien ne muinaistarut, jotka kansassa elivät, asettivat he hartaimmaksi pyrintöperäksensä jälellä olevain runojen ja satujen kokoilemisen ja, jos suinkin, niiden yhdistämisen kokonaiseksi teokseksi. Jo 1830-luvun alulla oli Toht. Fählmann tehnyt paljon keräyksiä, joista hän seuran ensimmäisissä kokouksissa antoi muutamia näytteitä ja niiden seassa luomissadun, Koit ja Ämarik, ynnä monta muuta, jotka herättivät suurimman ihailuksen, yksin ulkomaillakin. Hän otti elämänsä tarkoitukseksi näiden hajanaisten kappaleiden kokoilemisen ja yhteen liittämisen; kun kuolema Huhtikuun 9 p:nä v. 1850 katkaisi hänen vaikutuksensa, hävisi hänen kanssansa monta runokappaletta, jotka olivat ainoastansa hänen tarkassa muistissansa säilytetyt. Kaikki, mitä hänen papereihinsa oli pantu muistiin Kalevipojasta, samoin kuin Wiron seuran omatkin käsikirjoitukset, an-

*) Verhandl. der Estnischen gesellschaft I. 1: 15.

nettiin silloin Toht. Fr. Kreutzwald'ille Werossa, joka niinkuin Fählmannkin oli lähtenyt rahvaasta, — kahdenteentoista vuotehensa hän ei osannut saksaa sanaakaan — joka hyvästi tunsi sen katsantolaadun ja tavat ja jolla oli sama palava halu kuin ystävä vainajallansa hankkimaan päivän valoon Wirolaisten muinaisen sivistyksen jäännökset.

Kreutzwald nyt sulatti yhteen nämä runsaat aineet ja ne suuret keräykset jotka hän itse kouluajastansa saakka oli tehnyt, johon vielä liittyi eri haaroilta moniahta sadun katkelma. Runsahimmat ja vieraisin aineisin vähimmän sekoitetut ovat Viru- ja Järva-maasta kerätyt sadut, sitä lähinnä ne, jotka on saatu Lajusten (Lais), Palamoisan (Bartholomæi), Torman, Tarvaston ja Kodaveren (Koddafer) pitäjissä Peipos-järven luoteisella rannalla, sekä Pihkovan seuduilta. Niiden välisessä Tarton piirissä ei tunnettu edes Kalevipojan nimeäkään. Etempänä länteen päin taas, esim. Willannin (Fellinin) piirissä, Wirts-järven länsipuolella, tavataan Kalevisadun katkelmia, sekoitetuina kristillisiin taruihin, saksalaisiin satuihin ja pirujuttuloihin, sekä muihin myöhemmän ajan lisäyksiin, niin että on vaikea nämä oikein eroittaa. Niissä *tekee* perkele useasti samat urostyöt, mitkä muutoin aina luetaan Kalevipojan ansioksi*). Toimittaja on, järjestäessänsä erinäisiä toisintoja, seurannut vanhimman-näköisiä, useasti jättäen pois pienempiä katkelmia, joita ei voinut sovittaa oleviin jaksoihin. Moninaiset eriäväisyydet ja hairaukset paikkojen suhteen ovat joko oi'aistut toden mukaan tahi, esim. Suomenmaan suhteen, tykkänänsä jätetyt pois. Sillä lailla syntyi Wirolainen kansanrunoisto Kalevipojasta, jonka toimittaminen kesti vuodesta 1857 aina vuoteen 1861 asti.

Tätä runoistoa, sellaisena kuin se nyt tarjoutuu, on 20 runoa, joissa on 19,043 värsyä pitkälyhyisessä dimeter-mitassa. Tässä mitallisessa muodossa se ei kuitenkaan ole lähtenyt kansasta

*) Alkulause Kalevipoikaan, Verhandl. IV. 1. ks. Verhandl. III. 78.

itsestänsä; suuren osan on kansantaru säilyttänyt suorasanaisena kertomuksena, jonka toimittaja on muodostanut runomitaksi. Se kiitettävä varovaisuus on kuitenkin otettu varteen, että niiden kappalten alkuun ja loppuun, jotka mitallisessa muodossa ovat saadut kansan suusta, on pantu tähtönen, merkitsemään sitä seikkaa. Ja tutkijan sydäntä ilahuttaa, että nämä kappaleet näkyvät olevan kaikista monilukuisimmat, niinkuin myös suurimman arvoiset; erittäin kuuluvat kaikki tähän tutkimukseeni otetut kappaleet siihen luokkaan. Mutta vaikk'en vähintäkään epäile toimittajan sanoja: sommitelleensa monessa kohden mitalliseen muodostamaansa kappaleita kansanlauluista ja mitä mahdollisimmasti koettaneensa uskollisesti kertoa „ei ainoastaan erityisiä sanoja, vaan myöskin kokonaisia lauseita noista Virolais-kertoilijan sanain mukaan kirjoitetuista laulukatkelmoista"; vaikk'en tahdo vähintäkään kieltää „Kalevipojan, sellaisena kuin hän tässä laitoksessa astuu etehemme, olevan kokonaan Viron kansan ydintä, luuta, lihaa ja verta", täytyy minun kumminkin luulla tieteellisellä tutkijalla olleen suuremman hyödyn, jos olisi saanut jokaisen kappaleen laulusta niillä sanoilla, joita kertoilijat itse ovat käyttäneet. Sellaisissa asioissa ylipäinsä ei voi koskaan olla liiaksi varovainen; useasti voipi yksi ainoa sana, yksi lause olla jumalaistarustolle (mythologialle) tahi vertailevalle saduntutkinnolle mahdottoman suuren arvoinen, mutta silloin ei tiedetä mikä sana juuri sillä paikalla lienee käytetty. Sivumennen tahdon muistuttaa, että tämä perustus olisi noudatettava suomalaisiaki satujamme toimitettaessa. Toisintoja ei pitäisi sulattaa yhdeksi kokonaiseksi kertomukseksi; ne pitäisi julkaista aivan niin kuin ne ovat kansan suusta lähteneet. Sillä ainoastansa tällaisestä sanasanaisesta esityksestä voipi mahdollisimmasti selvitä suomalaisten satujen ja urostöiden historiallinen yhteys muiden kansain satujen kanssa. Vertailevan saduntutkimuksen täytyy aikaisemmin tahi myöhemmin heittäytyä tällekin alalle.

Mitä erittäin Kalevipoikaan tulee, on suurenarvoinen syy, minkä vuoksi pitäisi saaman tietää itse sanat niissä katkelmoissa, jotka ovat kerätyt suorasanaisessa muodossa. Niinkuin tästä tutkistelemuksesta vastedes nähdään, jakautuvat nimittäin Kalevirunot, nykyisessä muodossansa, noin seitsemännen runon lopulla kahteen selvästi eriävään osaan. Edellisessä vastaapi Kalevipoeg ylimalkain suomalaiseen Kullervohon; jälkimäisessä on nimensä sidottu monilukuisiin paikkakunnallisiin satuihin, lapsellisiin, haveellisiin selityksiin kotiseudun luonnosta, jotka eivät ole missään yhteydessä toisihinsa. Hyvin todennäköistä on näiden jälkimmäisten suureksi osaksi syntyneen Wirolaisten nykyisillä asuntopaikoilla ja epäiltävä on, tokko niillä koskaan lienee ollut mitallista muotoa. Ne tunteet ja se ajatustapa, joka niissä osoitaksen, eroaa paljon siitä, joka ensimäisissä runoissa on vallalla, vielä enemmän kuin Suomen sadut ja tarinat eroavat kertomarunosta. Ja merkillistä on sekin, että Kalevipojan seitsemässä ensimäisessä runossa tavataan melkein ainoastaan mitallisina kerättyjä kappaleita, jokseenkin pitkiä ja myös runolliselta arvoltansa eteviä, mutta jälkipuolessa tavataan vaan harvassa ne merkitseväiset tähtöset, ja silloinkin niiden välissä on ainoastaan muutama rivi. Tuolla täällä vaan kohtaa runoon sommiteltuja, alkuperäisiä mitallisia välikertomuksia, niinkuin tuo kaunis kertomus sotasanomasta 9 runossa v. 769—925, kadotetusta sormuksesta 10 runossa v. 889—974, paimenpojasta 12 runossa v. 770—981, retkestä Pohjolaan päin 16 runossa j. n. e. 8:ssa runossa on enimmäksensä pieniä yhteen liitettyjä kappaleita. Näitä myöhemmin syntyneitä taruja varten joihin monta kristillistä ainetta on tunkeunut, olisi, vertailemiseksi läheisten Saksalaisten ja Skandinavilaisten satuihin, hyvin tärkeä jos kumminkin puolin voisi tarkata alkuperäisen sanan-kuulunnan. Kentiesi tämän sekavan vyyhden selvittäminen vastedes onnistunee jollekulle syntyperäiselle Wirolai-

selle, jolla kummaltakin haaralta on runsaita aineita tutkimukseensa.

Kalevipojasta on pastori K. Reinthal saksaksi kääntänyt 15 ensimmäistä runoa, ei kuitenkaan sanasta sanaan; tohtori G. Schulz on kääntänyt 3 viimeistä; käännös seuraa alkuperäistä painosta Wiron kirjallisuuden seuran toimituksissa, „Verhandl. der gelehrten Estnischen Gesellschaft“. Siihen asti ilmaantuneista 6 ensimmäisestä runosta piti Toht. *S. Elmgren* Helsingissä, Helmikuussa v. 1859, luennon, joka on painettu saman vuotiseen Litteraturblad'iin. Akatemikko Herra *A. Schiefner* on v. 1860 Pietarin Tiede-Akatemian toimituksissa, „Bulletin de l'Académie des sciences de S:t Pétersbourg“, Tome II, 273, antanut lyhyemmän esityksen: „Ueber die Estnische Sage vom Kalevipoeg“, ja professori *W. Schott* Berlinissä toimitti v. 1863 laveamman selityksen runoiston sisällyksestä ynnä monen valaisevan ja asiallisen muistutuksen kanssa, nimellä: „Die Estnischen Sagen vom Kalevipoeg“, joka on otettu Berlinin tiedeakatemian toimituksiin v. 1862. Paitsi runoistoa itseänsä ynnä alkulausetta ja käännöstä Wiron seuran toimituksissa, IV niteessä, on ilmoitus siitä seuran silloiselta esimieheltä *Santo*lta samassa aikakauskirjassa, III niteessä 78. Kuopiossa painettiin v. 1862 erityinen painos virolaista tekstiä nimellä: „Kalevipoeg. Üks ennemuistene Eesti jut“.

I.

Kalevipoeg ja Kullervo.

Pikainenkin tämän virolaisen kansanrunoiston tarkastus osoittaa sen pääuroon ylimalkain olevan sen, josta Kullervorunot Kalevalassa puhuvat. Kumpaisenkin elämän perustuksena on kosto, kosto heidän tekojensa vaikuttimena. Vaan ennenkuin rupean tarkemmin keskenänsä vertaamaan tuota vähän Lemminkäisentapaista Kalevipoikaa ja Kullervoa, tuota itseänsä turmelevaa tulen liekkiä, tahdon jälkimäisestä kertoa muutamat hänen luonnettaan hyvin osoittavat sanat eräältä suomalaiselta kirjailijalta.

„Vuoret“, sanoo Fr. Cygnæus tunnetussa kirjoituksessansa: Om det tragiska elementet i Kalevala, „jotka nostattavat toisiansa kunnes ennättävät yli pilvien, kyllä vaikuttavat suuruudellansa laaksoissa eksyneesen ihmetyksen. Mutta kallio, joka yksinänsä nousee yhtä korkialle kuin kaikki muut yhteisin neuvoin, jolla ei näy olevan mitään muuta pohjaa kuin jyrkän kupeensa masentama raivoileva valtameri, ja joka tarjoutuu aaltojen hurjuudelle alastomana, heitettyänsä pois kaikki, mikä olisi voinut sille antaa vähänkään suojaa ja vastustaa ensimäisten rynnäkköin kiivautta, se kallio näyttää purjehtijasta kumminkin ihmeteltävämmältä, voimakkaammalta, korkeammalta kuin nämä vuoriryhmät, jotka toistensa hartioilla kiipeävät korkeuteen. Sellaisena yksinäisenä kalliohuippuna näytäksen' Kullervo, ei ainoasti Suomen kansanhengen laulujen aalloissa, vaan myöskin koko ihmiskunnan runouden valtameressä. Yhtä vähän kuin sellainen kallio „uno ctu“ on tehty nykyisensä muotoiseksi, yhtä vähän on Kullervo-

runoisto yhtä haavaa luotu valmihiksi siihen muotohonsa, jossa nykyjään dramallinen alkuaine näytäksen Kalevalan uudistetussa kokonaisuudessa. Tämä aine on ollut pitkällisen kuohutuksen alaisena, jolloin se vähittäin uudellensa muodostettiin, ei ainoastansa ulkonaisen muotonsa, vaan myös sisällisen olentonsa alku-osienkin puolesta". „Niin suuri ja ihmeteltävä suomalaisen kansanhengen elinliikunto ei voi olla sattuman siittämä. Sellainen runoisto kuin tuo Kullervosta on mahtanut lähettää juurensa syvälle semmoiseen olevaisuuteen, jossa raivoilevia voimia, valloilleen päästettyinä, on kamppaillut". Niin edellämainittu kirjailija. Kullervoa vertailtaessa Kalevipoikaan, nähdään miten peripohjainen tämä kuohutus on ollut, kuinka suomalainen kansanhenki on laskeunut rikosten syvimpään syvyyteen, epäilemättä, pelotta, sillä se tietää ei myöskään kauhistuvansa omantunnon vaivojen helvettiä, tietää nousevansa määrättömästi samana hetkenä, jona se synnyttää rangaistuksensa. Ja tämä menetys on *suomalainen*, sillä voimassa ja ylevyydessä on Wiron uros paljoa jälempänä. Hän ei uskalla uhoitella, vaan hänellä on kyllin raakuutta saavuttaaksensa teeskentelemätöntä ihailusta. Molemmat kansat ovat niinmuodoin alkuperäisin yhteisestä aineesta muodostaneet kumpikin eri kuvansa, jonka suonissa heidän nyt erikaltaisten luonnonlaatujensa sydänveri juoksee. Ja kumminkin ovat molemmat, tuo synkkä, kaikea ihmisellistä ylenkatsova orja, Kullervo, ja se uhkamielinen, vähäistä veltompi kuninkaan poika, Kalevipoeg, alkuperäisesti lapset yhdestä äidistä, luuta samasta luusta. Mutta he ovat kasvaneet erilaisissa keskuuksissa, jolloin se kummallinen seikka on tapahtunut, että Kullervo vapaassa kansassa tehtiin orjaksi, ja että rautakahleisin sidotut orjat tekivät Kalevipojan kuninkaan pojaksi. Toinen alentaa lapsensa niin alhaalle, kuin ihmisellisen olennon voipi ajatella alennetuksi, toinen ylentää hänet, mutta uhasta la'itonta väkivaltaa vasten, korkeammalle noita vihattuja muukalaisia. Vielä kerran osoitan siihen tajul-

lisesti ja tarkasti tehtyyn Kullervon luonteen tarkastelukseen, joka edellä jo mainittiin, sillä se valaisee myös hänen virolaisen veljensä muodostushistorian hajalliset jäljet, jotka sen kautta saavat enemmän yhteyttä ja selvyyttä.

Merkittävä on molempien runoistoin alussa oleva kertomus kolmesta veljeksestä, jotka toisistansa erkenivät eri maille. Molempien kertomusten yhdenkaltaisuus on niin silminnähtävä, että niiden heti havaitsee olevan ainoasti kaksi toisintoa. Kummallakin paikalla on veljesten ero yhteydessä kotkan kanssa; yhden veljistä kerrotaan joutuneen Venäjälle, ja hänen elämänvaiheistaan ovat kertomukset melkein sanasta sanaan yhdet. Kalevalassa sanotaan: „minkä (kokko) vei Venäehelle, siitä kasvoi kaupanmiesi"; Kalevipojassa: „Se, kes veeres Venemaale, kasvis kauniks kaubameheks". Mutta merkittävä on että, kun Kullervoruno mainitsee Karjalata urhon isän, Kalervon eli Kalevan*), asuntopaikaksi, antaa virolainen kertomus kotkan asettaa Kalev'in Viron rannalle, „Viru randa". Sekin seikka osoittaa tämän runoiston muinoin olleen yhteisenä omaisuutena yhdellä, molemmat kansat sisältävällä perisuvulla, jonka kumpikin haara sittemmin on sen sijastuttanut uudelle olopaikallensa.

Tässä tahdon ainoastaan tarkastella Kalevipoikaa itseänsä ja vertailla häntä Kullervon kanssa; tutkistelemukseni muinaistarullisessa osassa tahdon koettaa selvitellä vanhempien jumalaisluuloin hämärtäväisiä jälkiä. Mitä nyt ensin tulee molempain urosten syntyperän yhteisyyteen, niin on se kylläksi todistettu heidän isiensä yhtäläisten nimien kautta. Kalervoa sanotaan monessa Suomalaisessa runossa myös Kalevaksi, ja eräs toisinto pohjaisesta Suomesta ei ensinkään tunne nimeä Kullervo, vaan käyttää siihen sijaan aina vaan nimitystä *Kalevan poika,* samoite kuin Viron runo ainoastaan sanoo *Kalevipoeg*. Mutta heti lap-

*) Katso toisintoa Europæus'en kirjassa „Pieni Runoseppä" 19.

suudesta saakka muodostuu Kalevipojan kohtalo toiseksi kuin Kullervon. Runo kyllä sanoo häntä Lindan surulapseksi, joka ei ole koskaan isäänsä nähnyt, — tämä, näet, kuoli ennen poikansa synnyttyä — jota tuuli opetti käymään, rankkasade kasvamaan. Mutta jo ennen syntymistänsä suosivat kumminkin vanhempansa hänen tulevaisuuttaan, hän on „Kalevide kallim poega“, ja Linda kasvattaa hänet sitte hänen vanhempainsa kodissa. Kalervon pojan tavalla osoittaa hän aikaisin suuren voimansa; yhden kuukauden ikäisenä hän katkoo kapalovyönsä, lyö kätkyensä pirstoiksi ja konttaa kynnykselle leikkimään. Mutta orjuutta, sitä uhkaavaa pilveä, joka lepää Kullervon kätkyen yli, ennustaen jumalien kovia päätöksiä, sitä hän ei tunne, ja sen vuoksi hän ei tarvitse Kullervon tapaan tahrata nuoruuttansa nukkuvaisen urosvoiman uhkamielisellä huvituksella: murskaamalla sen lapsen pään, jonka holhojaksi hän oli asetettu.

Vaikka lukija näin on vapautettu siitä tunteesta, joka häntä painustaa jo suomalaisen runon alussa, ei sallimuksen ankara tuomio kuitenkaan tässäkään kauan viivy tulematta. Vastoin kaikkia ahkeroimisia pelastuksekseen, Kalevi kuolee ja haudataan Räävelissä, missä nyt Tuomiovuori on. Kantaessansa kiviä hänen hautakummuksensa, uupuu Linda surullisiin huoliin, kyyneleet vuotavat hänen poskillensa ja niistä syntyy se vielä tänäänkin Rääveliin yläpuolella oleva järvi. Mahtavan Kalevin kuoltua, tulee kosijoita paljon, ja niiden joukossa Suomen mainio noita, Lindaa kosimaan, mutta kaikki saavat rukkaset. Se kovasti harmittaa noitaa, joka lausuu:

külap tasun, eidekene,	Kylläpä kostan, vaimoseni,
teisel korral teotamise,	Kostan kerran hylkäämiset,
omal aeal põlgamise,	Hylkäämiset, polkemiset,
külap maksan naeru palga*)	Pilkan palkitsen, katala!

*) Kalevipoeg 2: 816.

Eräänä päivänä, kun Lindan kolme poikaa olivat metsällä, tuli „Soome tuuslar, tuule-tarka“, ja ryösti hänet pois. „Ukko, vana isa“, Lindan rukoukset kuullen, lähettää salaman, joka tainnuttaa noidan, mutta kumma kyllä Linda itse silloin muuttuu kallioksi Iru-mäelle.

Nyt Kalevipoeg saa ensimäisen aiheensa kostoon, ja siitä hetkestä kasvaapi hän äärettömästi veljiensä suhteen. Jo ennemmin on hän tullut mainioksi laulutaidostaan, joka muutoin, varsin kuin Suomessakin, pannaan Väinämöisen osalle. Kalevipojan laulua Taaran tammimetsikössä kuultelevat ihastuksella eläväiset, aallot, taivas ja „metshalija ainus tütar“ ynnä „metsa piigad“, jotka itkevät kyyneleitä palavasta rakkaudesta häntä kohti*). Mutta Kalevipojan nyt etsiskellessä äitiään, veljensä oikeastaan jäävät häntä tykkänänsä jälelle. Elävästi muistuttaa Kullervon palautumista sodasta ja puhetta äitinsä haudalla se kohta, kun Kalevin pojat tulevat metsästykseltään kotiin. He kulkevat poikki niitun, kiiruhtavat pihan yli ja astuvat joutuisasti tupaan. Mutta tuli oli jo aikoja sammunut, liesi oli jo ennättänyt jäähtyä; siitä he arvasivat kodon uskollista hoitajaa ei pitkään aikaan olleen siinä. He etsivät häntä turhaan kaikkialta; Kalevipoeg ei saa vastausta silloinkaan kun hautakummulla isältänsä kysyy, mitä tietä äitinsä katosi. „En voi nousta, en voi tulla“, vastajaa isän ääni, „kallio on rinnallani, sinikellukat peittävät silmäni, punaisia kukkia kasvaa poskillani; tuuli sinulle tien osoittakoon, taivaan tähdet sinua opastakoot**).

Nyt on Kalevipojan ainoana ajatuksena sille miehelle kostaminen, joka on hänen äitinsä ryöstänyt, perheen pyhän vapauden suojeleminen, samoin kuin Kullervollakin. Mutta miten eritavalla he menevät taisteluun! Viron uros nyt vasta astuu nuoruuden viattomuudesta etsiäksensä rakastettua äitiänsä. Muutamat jäljet ran-

*) Kal.poeg 3: 530.

**) Kal.poeg 3: 570, 767.

aalla vakuuttavat hänen luulonsa, että äidin ryöstäjä on Suomenmaan kuuluisa noita, ja hän päättää ajaa häntä jälkeen, uiden Suomen lahden poikki. Ihanasti kansanruno on kuvannut sen hetken, kun tuo solakka nuorukainen seisoo kuohuilevan meren kivikkorannalla, valmiina lähtemään ulos elämän taisteluita ja vaaroja kokemaan. Rannikot hohtavat iltapäivän valossa, lapsuuden viattomuus ja ilo kuiskaavat hänelle jäähyväisensä. Mutta aalto toisensa perään vieree vaahtoillen rannan kalliota vasten, antamatta mitään tietoa hänen äidistänsä, selittämättä tulevaisuuden ongelmoita:

Laene veeres laene jälgil,	Laine loiski, toinen roiski,
Vetevoode veeretusel,	Aalto aaltoa ajeli,
Kiigel kalda kalju vasta,	Roiski rannan kallioihin,
Lõhkes vahtus kallast vasta,	Murtui vaahdoksi vahoihin,
Tuisatelles vete tolmu,	Tuiskui ilmahan utuna,
Märga auru kallastelle;	Kastehena kallioille;
Aga ei too sõnumida,	Sanomaap' ei aallot saata,
Kostmist ial küsijalle*).	Vedet ei tiedä vastausta.

Kalevipoika, kun ei nähnyt vilausta pakenevasta rosvosta, heittäytyy uskaliaasti vaahtoileviin aaltoihin. Taivaalta pilkuttivat vanha vankkuri, *vana vanker,* Ruotsin karhu, *Rootsi karu,* ja pohjantähti, *pohja naela,* kiiluvin silmin; he yksin osoittivat uivalle tietä Suomen kallioisille rannoille.

Puolen yön aikana hän lainehilla edessänsä havaitsee mustan kohdan, se on saari, jolle hän nousee levätäksensä sammaltuneen kiven kyljessä. Hänen korvihinsa kuuluu suloinen laulanta, joka on kuin

Kuusessa käen kukunta.
Leivon laulu metsikössä. (kal.p. 4: 178)

*) Kal.poeg 3: 827.

Se on tyttö, joka rakkauden hellimmillä sävelillä lausuu nuoruutensa halun nähdä ikävöittyä ystävätä. Lopuksi hän sille lähettää niin monta tervehdystä

*Kui on merel laenesida,	Kuin on aaltoja meressä,
Kui on tähti taevaasse. *)	Taivahalla tähtösiä.

Innostuneena Kalevipoeg vastaa samaan tapaan: armahasi on lähellä, aavan selän yli hän tuli tälle saarelle saaren immen iloksi, „Saare piigadelle õnneks, Saare tüterite tuluks“ ja lopuksi vaipuu neitonen Kalevipojan syliin. Koko tämä tapaus saaressa, jonka ympäri sen ohessa on ryhmettynyt monellaisia kuvauksia, on hyvin samanlaatuinen kuin Lemminkäisen matka kaukaiselle saarelle, hänen laulunsa ja huolettomat retkensä „Saaren impien ilossa, kassapäiden kauneussa.“ **) Toiselta puolen runo selvästi antaa aavistaa, Kalevipojan, tietämättänsä syleilleen omaa sisartansa, siinä ollen samankohtaloinen kuin Kullervo. Kauhistuen sukurutsausta runoilija kyllä ei selvitä sukulaisuutta, mutta kun tytön huutoon isänsä kiiruhtaa paikalle ja huomaa nuorukaisen, joka surutonna venyy nurmella, niin hän kalvettuu ja ensimäinen kysymyksensä Kalevipojalle on hänen suvustansa:

Kes sind sugu sigitanud,	Kenp' on siittänyt sukusi,
Ilma peale ilmutanud?	Ilmahan sun ilmituonut?

samalla tapaa kuin Kullervolta sisarensa kysyy aamulla. Särjettynä vaipui „Saare piiga, peenikene“ maahan, kuultuansa armaansa mainitsevan Kalev'ia isäksensä, Lindaa äidikseen; ja Kullervon sisar ja saaren neiti molemmat päättävät elämänsä aalloissa. ***) Näyttää ikäänkuin saaren ukko olisi Kalev itse ja

*) Kal.-poeg 4: 229. **) Vertaa Kal.-poeg 4, Kalevala 29.

***) Kertomus hänen kuolemastansa, Kal. p. 4: 616, on monessa koh-

tässä tavataan se sama epämukaisuus kuin Kullervorunoissa, että uros tapaa vanhempansa, joita on pidetty kuolleina. Impi sanoo vanhuksia isäkseen ja äidikseen; aallosta laulaessansa, hän kutsuu itseänsä Kalevipojan sisareksi; — jumalaistarullisia luuloja tutkisteltaessa, näkyy ihan selvään, että vanhus saaressa, tytön isä, on Kalev itse.

Nyt on Kalevipoeg itsensä-tekemän syyn alainen, vaikka hän ihmeteltävällä huolimattomuudella ei silmänräpäystäkään ajattele sitä. Ompa hän niin vilpitön että hän rupee vertaamaan saaren isäntää ja itseänsä niinkuin ihmisiä, jotka toisen kautta ovat kadottaneet jotakin rakasta, saaren ukko tyttärensä ja Kalevipoeg äitinsä. Se on sama suruton olo ja elo kuin se minkä Kullervo elämänsä alussa osoittaa: se on se ehdoton oikeus tekemään mitä tahtonsa, mitä hänen sisällinen voimansa haluaa. Jälleen Pohjantähden opastuksella, joka yksinään piti paikkansa, toisten taivahan tähtien laskiessa ja noustessa, tuli Kalevipoeg sitten Suomenmaahan. Monta päivää kuljeskeltuansa hän joutuu noidan asunnolle ja murskaa noidan itsensä, surmattuaan ne noidatut sotijat, jotka tämä oli häntä vastaan asettanut, puhaltelemalla höyheniä ilmaan. *) Siinä kostonhimo vaati tyydyttämistä, samoin kuin Kullervossa. Kalevipojan täytyi kuitenkin pian katua sitä, sillä noidan surmaamisella hän myös teki mahdottomaksi tiedon saamisen

---

den samallainen kuin Ainon kuolemasta, koska tämä tahtoi välttää naimista Wäinämöisen kanssa.

Muun muassa hän laulaa:	Kalevalassa 4: 305 sanotaan Ainosta:
*Neiu läks merda kiikumaie,	Kolme oli neittä niemen päässä,
Laenetesse laulemaie,	Ne on merta kylpemässä,
Pani kingad kivi peale,	Aino neiti neljänneksi.
Paatrid pikila pajula,	Heitti paitansa pajulle,
Siidi lindid liiva peale,	Kenkänsä vesikivelle,
Sõrmuksed sõmera peale.	Helmet hietarantaselle,
	Sormukset somerikolle.

*) Kal.-poeg 5: 404.

siitä, minne äiti oli joutunut: ja puolella korvalla ainoastaan hän oli miehen puheita kuullut. „Tuima viha vie häviöön“, sanoo runo, „sillä se ryöstää kaiken mielen-maltin; jos vihan laskee valloilleen, niin se jouduttaa hunnakolle.“ „Annad ohjad kurja kätte, lähab hobu hoopis metsa.“ *) Unessa hän kuitenkin sai tietää äitinsä ei enää olevan elossa.

Tähän saakka Kalevipoeg on suruttomasti vaeltanut tiensä, huolimatta mitä hän tekee tahi mitä jättää tekemättä, ja lähimmäisen tarkoituksensa, koston noidalle, hän myöskin on täyttänyt. Tässä uudessa kohtalonsa käänteessä, tietäen olevansa ilman sekä isättä että äidittä, on elämä hänestä kolkko ja autio. Mutta niinkuin hän rikostensa suuruudessa ei ole Kullervon vertainen, niin hän myöskin luonteensa jalouden, surunsa katkeruuden suhteen on vaan lapsi tämän kaimansa rinnalla. Mitenkä eikö hänen valituksensa siis kuulu toisellaiselta:

*Jäi kui lagle laenetelle,	Jäi kuin lakla lainehille,
Pardi poega parve ääre,	Sorsanpoika parvestansa,
Kotkas kõrgele kaljule,	Kotka kallion nenähän,
Üksi ilma elamaie. **)	Yksikseen elelemähän.

vertailtaessa Kullervon syvään:

Voi minua poloinen poika!

ja hänen synkkään valitukseen, lähtiessänsä tuntemattomaan maailmaan:

Jumala — —
Loit kuin lokkien sekahan,
Karille meren kajavan!
Päivä pääskyille tulevi,
Varpusille valkenevi,

*) Kal.-poeg 5: 682. **) Kal.-poeg 6: 60.

Ilo ilman lintusille,
Ei minulle milloinkana,
Tule ei päivä polvenansa,
Ei ilo sinä ikänä.

En tieä tekijätäni,
Enkä tunne tuojoani,
Liekö telkkä tielle tehnyt,
Sorsa suolle suorittanut,
Tavi rannalle takonut,
Koskelo kiven kolohon. *)

Molemmilla on kuitenkin se yhtäläisyys, että näin toivottomasti tarkasteltuansa kohtaloansa, he päättävät lähteä elämän taisteluihin, Kullervo ensiksi kostamaan sukunsa hävitystä, Kalevipoeg sankariksi kansansa etunenään.

Ennenkuin Kalevipoeg palajaa kotihinsa, tahtoo hän kuitenkin hankkia itselleen miekan, uskollisen toverin, ja siinä tarkoituksessa päättävi hän etsiä „Soome kuulus sepa.“ Enemmän kevytmielisyydellä kuin oikeudella hän tulee tämän luokse ja yhtäläisyytensä Lemminkäisen kanssa näytäksen selvästi. Ylehensä voipi sanoa Wiron kansanrunon keränneen yhdelle uroollensa vähän kaikkia niitä erilaisia luonteenosoituksia, joita Suomen runo jakaa monelle. On toinenkin omaisuus, joka tavataan jokaisessa kansanrunossa: nimet ovat syrjä-asiana, ne vaihtelevat varjoin tapaisina, mutta tapaukset pysyvät, josko kohta soviteltuinakin, ja ryhmitetään niiden nimien ympäri, jotka ovat kansan muistissa pysyneet. Sovittuansa hinnasta, saapi Kalevipoeg sepältä sen oivallisen miekan, jonka isänsä ennen oli tilannut, ja oikeaan suomalaiseen tapaan juodaan kaupan muistoksi harjakaiset. Tässä osoitaksen Ka-

*) Kalevala 34: 70.

levipojan peräti oikeudeton röyhkeys. Kehumalla hän kertoo säären neiden luona nauttimia ilojansa, kertoo: „Neidon lillukat ma nopin, raiskasin riemukukat, katkaisin onnen palkosen.“ Silloin kuohuu sepän pojassa viha vimmaksi tästä äärettömästä häpyttömyydestä ja hän sanoo Kalevipoikaa valehtelijaksi. Tämä juopumuksen uhkamielisyydessä heilautti miekkansa ja kaatoi, yhdellä lyömällä, nuorukaisen kiharatukkaisen pään isän jalkojen eteen. Tänä hetkenä Kalevipoeg on kaikkea muuta enemmän kuin tragillinen, ja koko suomalaisessa runoistossa ei ole yhtään paikkaa, joka olisi verrattava tähän urostyöhön nykyaikaisesta krouvielämästä. Siihen että Kullervo tekee surua Ilmariselle, jota tässä vastannee se kuuluisa seppä, tappamalla hänen vaimonsa, siihen hänellä on monta katkeraa syytä. Kalevipoika taas on vieraana otettu vastaan, suurimmalla ystävällisyydellä ja hän on keskellä sukulaisia, kuten laulusta näkyy. Voimatonna takomansa miekan edessä, surullinen seppä ei voi muuta kuin kirota viattoman poikansa murhaajaa, sekä rukoilla miekkaa varomattomana hetkenä rankaisemaan tuota häpytöntä. *) Täydesti Kalevipoeg ei tajua työtänsä, eikä sepän kirousta, ja jos runo antaa sen tapahtua ikään kuin puhdistaaksensa urostansa, niin keino ei ole hyvä, sillä lukijaan se vaikuttaa tuskallisesti. Sen mukaan Kalevipoeg myöskin ainoastaan ulkoa saa aavistuksen siitä rikoksesta, joka häntä painaa. Noidan veneessä purjehtiessansa takaisin Wiroon, ja lähestyessänsä saarta meren keskellä, kuulevi hän sen onnettoman neiden äänen aalloista. Tämä laulaa muun seassa:

*Oh sa verealine venda,
Armul eksind poisikene!
Miks sa vagalista verda
Veljeni verenjanoinen,
Poika lemmen petteleмä!
Miksi sa verta viballa

*) Vertaa Kal. p. 6: 640.

Vihal läksid valamaie?	Viatointa vuodattelit?
Miks sa kodukanakesta,	Miksi sa kotikanaista,
Oma taadi tuikesta	Kyyhkyistä oman isäsi
Murul pidid muljumaie,	Nuorna nurmella pilasit,
Noore rahu raiskamaie,	Rauhan raiskasit poloisen,
Sõsarada sundimaie	Vaivutit emosi lapsen
Surma sängi suikumaie?	Surman valjun vuotehelle?
Kahekordne verevõlga	Syysi kaksinkertahinen
Vele rahu rikumaies! *)	Rauhas rikkovi katalan!

Silloin vasta tuossa kevytmielisessä heräjää katumus ja, suoden, ettei olisi sen viattoman pojan verta vuodattanut, kysyy hän missä katumuksen koivut kasvanevat.

"Kus on leina lepikuida,	Kussa kaihon on lepikot,
Ahastuse aavikuida,	Huolen haavikot apeam,
Kurvastuse kuusikuida,	Synkät kuusikot surujen,
Kahetsuse kaasikuida?	Katumuksen koivulehdot?
Kus ma leinan, kasvab lepik,	Lepät kostuu kaihostani,
Kus ma ahastan, seal aavik,	Haavat kasvaa huolistani,
Kus olen kurba, kasvab kuusik,	Suruistani synkät kuuset,
Kahetsejat varjab kaasik. **)	Koivut katumuksestani.

Mutta ylimalkain koko tämä meren syvyydestä tuleva laulu on pidettävä luonnon rinnasta lähtevänä inhon huokauksena, ikäänkuin ulkokohtaisena vastimena Kullervon äärettömälle tuskalle, kun hän samallaisessa tilaisuudessa soisi, että äitinsä olisi hänet nuoruudessa tappanut.

Kalevipojan tullessa kotirantaan, kuuluu äitinsä ääni nuhtelevana hänen vastahansa ilmasta: olet lähtenyt ulos kuni nuori

*) Kal.poeg 7: 233. **) Kal.-p. 7: 310.

kotka totellen lapsen-velvollisuuttasi kostamaan äitiäsi. „Puhtaana kuin pilvestä putoova vesipisara, kuin lakealle lankeava lumi, sinä läksit matkalle“,

Kui se pisar veereb pilvest,
Lumi langeb lagedalle *),

mutta „kaksinkertainen verivelka nyt repii sydäntäsi, kavahda miekkaasi“, sillä

*veri ihkab vere palka (Kal. p. 7: 419.) veri uhkaa veren palkkaa.

Hänen kotiin tullessansa häntä tervehtii talonkoira, samalla tapaa kuin Kullervo, viime kerran käydessänsä kodissaan, sai äitinsä koiran toverikseen.

Tähän hetkeen saakka, jolloin Kalevipoeg taas astuu kotimaallensa, voidaan kertomuksessa hänestä havaita lävitsensä juoksevaa lankaa. Se on nimittäin tuo mahtavan hengen yhä paisuva uhkamielisyys, joka päivä päivältä enentää syynsä. Ja kumma kyllä se tapahtuu juuri hänen ulkomailla-olonsa ajalla. Näyttää ikään kuin hän, paetessaan kotimaansa rannoilta, myös olisi kadottanut kaiken siveydellisenkin perustuksen. Palattuansa hänestä taas tulee se hyvänluontoinen sankari moninaisissa jokapäiväisissä retkissä, jotka ovat liian vähäisiä hänelle suodun voiman suhteen, osaksi myöskin niin törkeitä, että niitä ei olisi pitänyt runoon ottaman. Ylehensä Wiron niinkuin Suomenkin kansanrunon on laita, että „se on puhdas kuin tuomenkukan tuoksu, jota tuuli hajottaa“, vaikka orjuus paitsi muuta kirousta Wirolaisissa on myöskin synnyttänyt suuremman ruokottomuuden. Mutta kaikessa edellä sanotussa, siinä hajallisuudessa mikä tässä runoistossa sen jälkeen osoitakse, sekä suomalaisten runojen puutteessa paikkakunnallis-saduista, mitkä kuuluvat myöhempään kansantarustun muodostus-portaasen, samoin kuin siinä vaikutuksessa, joka kristillisillä ja skandinavilaisilla saduilla ja ajatuksilla näkyy olleen,

*) Kal.-poeg 7: 391.

siinä on perusteellinen syy, minkä vuoksi runot Kalevipojasta voipi pitää päättyneinä seitsemännen runon lopussa. Ainoastaan kuvaus hänen kuolemastansa kuuluu vielä tähän. Kaikki muut vaihtelevaiset retket ovat melkein kaikkea merkitystä vailla Kalevipojan luonteen suhteen; ja jos ylehensä tahtoo sanoa kansanhengellä olleen *ajatusta*, luodessansa runoistoa Kalevipojasta, niinkuin kieltämättä on Kullervorunojen laita, niin jälkimäiset runot vaan ovat irtonaisia liika-oksia, ilman yhteydettä runon luonnoksen kanssa, ilman yhteydettä toistensakin kanssa. Ne ovat epäilemättä syntyneet kansansankarin ylistykseksi, selitykseksi johonkuhun silmiin pistävään luonnon ilmiöön, tahi ne ovat nyt enää ymmärtämättömiä jumalaistaruin tähteitä, jotka ovat liitetyt tunnettuun nimeen. Sellainen jumalaistarun hajoaminen tavataan jokaisessa kansassa, ja sen luonnossa on jo että se ilmautuu katkonaisena niinkuin luonnon ilmiöt itse, josta kaikki jumalaistarullinen näkemys alkuisin lähtee. Ainoasti kertomus Kalevipojan matkoista Manalaan muistuttaa heikosti Wäinämöisen matkaa sinne, sekä Lemminkäisen retkeä Pohjolaan, mutta on muutoin sekoitettu muilla luuloilla, joista sen ohessa näkyy, että se ei oikeastansa koske Kalevipoikaa. Mutta jo ennen mainitussa kohdassa, että Kalevipojan koko luonne on katkaistu kahteen osaan, joista toinen on sen aikuinen kuin olonsa Wirossa, toinen, synkempi, kolkompi, siltä ajalta kuin hän vaeltaa vieraissa maissa, siinä on vakavin todistus siitä että jälkimäisten runojen kertomat retket ainoastaan ovat muinaisen uroon päälle ripustettuja irtanaisia ryysyjä. Muinaisilta asuntopaikoiltansa idässä Wirolaiset ovat tuoneet kanssansa jalon urholuonteen perustuspiirteet, mutta kun Suomalaiset pienemmissäkin osissa yhtämukaisesti muodostivat sen merkilliset piirteet, tuhlasivat Wirolaiset suuren osan sitä kallista perintöä.

Näissä vaihtelevaisissa kohtauksissa liikkuen, ajatus peräti harvoin johtuu takaisin Kalevipojan elämän tarkoitusta eli hänen ny-

kyistä hengentilaa tarkastamaan. Jolloinkulloin hän kuulee äänen, joka varoittaa häntä kavahtamaan veristä miekkaansa, tahi hänessä lymyilevä syynsä tunto näytäksen unessa. Noita anastaa häneltä sen komean miekan, jonka hän Suomen sepältä osti. Maaten seitsenviikkoista loihdittua unta, uneksii hän että Ilmarinen takoo hänelle uutta miekkaa sen kadonneen sijaan. Mutta se kalpea nuorukainen, sepän poika, astuu verkkaan pajaan. Verta on hänen kaulassaan ja rinnoillaan, veripisaroita on pirskunut hänen poskilleen ja vaatteilleen, ja hän sanoo: „älkäämme tuhlatko kallista rautaa aseeksi murhaajalle. Kalevin poika ei huoli uskollisimmastakaan ystävästä, kun viha tulee häneen, hän murhaa sukulaisensakin, sen olen minä kokenut.“ Merkillistä on kansantunnon vaatimus, että rikoksellinen rangaistakoon samoilla keinoilla, joilla hän on tahtonut muita vahingoittaa. Siinä on Pietarille sanottujen merkillisten sanojen täyttämys: jotka miekkaan tarttuvat, he miekkaan hukutetaan. Kun nimittäin noidan varastama miekka, jota hän ei ole voinut kauan kuljettaa kanssaan, kuultaa Kalevipoikaa vastaan Kääpä-joen aalloista, ja hän ei voi saada sitä sieltä pois, lausuu hän kirouksen, jolla tarkoittaa varkaan rankaisemista. „Jos se, joka sinua on kantanut, sanoi hän, laskeutuu jokeen, niin leikkaa häneltä poikki jänteet jaloista.“ Se on kirous, siinnyt kostonhimosta, joka tekee hänen sokeaksi niin että hän ei huomaitse näiden sanojen koskevan häntä itseänsäkin. Kun hän nimittäin monen kohtauksen ja sotaretken jälkeen tyytymättömänä vaeltelee ja viimein joutuu Kääpä-joelle, ja laskeuupi siihen, niin miekka täyttää hänen käskynsä. Kuoleman tuskassa hän päästää hurjat huudot, jotka vieläkin kuuluvat „Wirolaisten poikien korviin, tyttärien sydämiin.“ Kirkkaat silmänsä taivasta kohti kääntyvät, ja sielunsa pakenee vana isa'n kartanoon. Siellä hän varttuen istuu valkean loisteessa, poski nojattuna käteen, niinkuin Holger Danske tahi Fredrik Barbarossa, ja kuultelee laulajain kertomuksia hänen urostöistään.

Mutta vana isa on hänen asettanut haahmojen vallan ääreen, vartioitsemaan Sarwik'ia ja hänen kätensä on kiinitetty kallioon. Mutta kerran on se aika tuleva, kun kahden ajan pirstat mahtavilla liekillä sulattavat hänen kätensä irti kalliosta. Silloin Kalevipoika palajaa, tuoden onnea kansallensa ja uuden ajan Wirolaisille."

Mitenkä perăti toiseen tapaan tämä satu päättyy kuin Kullervon! Hänpä, koko sydämessään muserrettuna, pitää tuon tunnetun puheen miekallensa, tekee tuon kysymyksen, joka tutkii ja tuomitsee: tahdotko syödä lihaa syyllistä? Wiron runo siihen tyytyy, että uroonsa kuolee, sillä on kaikki tahra kadonnut hänen kunniastansa, kaikki syy hänen omaltatunnoltaan; ja sen tähden hän istuu Taaran salissa taivaan asujanten joukossa.

Voiko ken kuitenkaan epäillä, että hän periänsä on sama mies kuin tuo suomalainen orja? Lapsi, varustettu ylenluonnollisella voimalla, nuorukainen, joka lähtee maailmaan kostamaan perheensä häviötä, — joka pidoissa iskee poikki toiselta nuorukaiselta pään, yhtä sukkelaan kuin Lemminkäinen Pohjolan isännältä — vei kuin naatin naurihista *), — joka saastuttaa oman sisarensa puhtaan nuoruuden, ja joka viimein, rangaistuna, lankee oman miekkansa uhriksi; siinä on Kalevipojan elämän sisällys, mutta myös likipitäin Kullervonkin. Se suuri eroitus, joka myös selittää, kuinka kumpaisenkin historia on erilaatuisesti muodostunut, on siinä, että suomalaisessa kansanrunoistossa on useampia henkilöitä, jotka se on asettanut luojan auringon valoon; Kullervo sen tähden sietää sen enemmän pimeyttä. Välttämätön kansanhengen tarvis vaatii tätä valoa, vaatii ihmis-maailmassa heijastuksen jumalallisesta syntyperästä, ja sen vuoksi jokaisessa kansanrunossa on ylenluonnollisilla avuilla varustettu uros. Wirolaisten urostaruissapa Kalevipoeg on melkein yksinäisenä; Wanemuine on jumala, jota harvat vaan muistavat, ja Ilmarisesta on tuskin muuta

*) Kalevala 27: 382.

jälillä paitsi nimi. Sen vuoksi on moni musta puoli Kalevipojassa valjennut; sen vuoksi on hänen osakseen pantu vähän Lemminkäisen lietoutta ja suruttomuutta, vähän Wäinämöisen viisautta. Jaa, kansan muinaisuuden ja kansallisuuden edustajana odotetaan häntä takaisin samoin kuin Suomalaiset odottavat Wäinämöistä. Hän on lihaksi tullut Wiron kansanhenki ja sellaisena on hänellä oikeudella sijansa Taaran salissa. Mutta sitä kokonaista kuvaa, jonka Suomen kansa vuosisatojen tuskissa on luonut, joka on niinkuin yksi ainoa harras huokaus Luojalle äärettömälle, että Hän ei panisi kuolevaisten hartioille suurempata kuormaa, kuin he jaksavat kantaa, peläten että se myös ääretön perkele, joka väijyy joka ihmisen rinnassa, silloin katkoisi siteensä ja töytäisi valloilleen, sitä *ihmistä* pienimmissäkin osissa, sitä haetaan turhaan. Sillä harvat ovat ne vuosisadat, harvat ne kansat, jotka voivat sellaisen luoda; sen vuoksi olikin Uhlandilla täysi syy sanoa Kullervon olevan jaloin runollinen luoma, joka meidän vuosisadallamme on tullut ilmi.

II

Jumalais-tarullisia aine-osia Kalevirunoistossa.

Virolaisissa kansantaruissa ovat jumalaistarulliset ajatukset enemmän haihtuneita kuin suomalaisissa. Yhdeltä puolen niitä tavataan harvemmin, ja toiselta ne, tavattaessa, näyttäivät vähemmän yhtenäisiltä. Kansan moninainen yhteys muiden kanssa joka haaralla on tähän syynä, ja kylläksi ei voi sitä sitkeyttä ihmetellä, joka kuitenkin on meidän aikoihimme saakka voinut säilyttää niin runsas-aineisia muistoja menneiltä ajoilta. Kalevipojassakin tavataan alkuperäisen jumalaistiedon jälkiä, mutta ikäänkuin sotkettuina kansan kohtalon vaiheiden kautta jälkiin raivoovista tappeluista läheisten kansain kanssa. Aseitten ryske helposti hämmentää jumaliset luulot, mutta kauan jälkeen helähtää kuitenkin perityt sadut ikäänkuin kaiku, jos kohta laulaja itsekään ei aina niitä ymmärrä.

Laulun omat sanat kertovat, että „vana isa kuulsad poead“ Kalevalassa yhdistyivät ihmisten tyttärien kanssa, ja siitä yhdistyksestä syntyi „Kalevide kuulus sugu“. Kalevipoeg oli siis jumalallista syntyperää. Toisessa paikassa häntä sanotaan Taaralaiseksi*), jonka kautta sukuperänsä on vielä tarkemmin osoitettu. Mutta vana isan pojat olivat Wanemuine, Ilmarine, Lämmekune**); *Ganander* ja *Lencqvist* taas mainitsevat Wäinämöisen, Ilmarisen ja Soinin paitsi muita olleen Kalevan poikia***). Mutta Kalevi-

*) Kalevipoeg 4: 414, 448.

**) *Fählmann*, Verh. d. gel. Ehstn. Gesellschaft II, 2, 63.

***) *Ganander*, Mythologia Fennica, 29, 86. Lencqvist, De superstitione vet Fennorum, 27.

poeg sanotaan virolaisessa runossa Soiniksikin, ja suomalaisessa vaihtelevat nimet Soini ja Kullervo, jonka ohessa suomalaisissa toisinnoissa Kalervo ja Kaleva tavataan eroituksetta käytettyinä. Tästä seuraa siis, että nimeä Kaleva on käytetty merkitsemään vana'a isa'a itseänsä, taivahan ukkoa. Tähän käsitykseen perustautuen, voipi helposti selittää muutamia lauseita, jotka muutoin näyttävät puuttuvan kaikkea merkitystä. Suomen muinaisrunoissa mainitaan välistä *Kalevan miekka*, tähtikiherrä jota myös Väinämöisen viikatteeksi sanotaan, *Kalevan tulet, valkeat*. Vaikealta näyttää selittäminen, mistä syystä nämä olisivat saaneet asemansa taivahalla, ellei omistajansa olisi ollut yhteydessä taivahan ja sikäläisten ilmiöin kanssa; mutta yhteys on selvä, kun niitä ajatellaan Kalevan s. o. Ukon, Taaran omiksi, jota myös pidettiin ukkosen herrana. Tuo kauniisti loistava, kiiltävän miekan näköinen tähtikiherrä on taivahan hallitsijan ase, jolla hän ryntää kaikkien vihollistensa päälle. Ja se suuri merkillisyys, joka Kalevin itsensä teettämällä miekalla on koko Kalevipoeg-runoistossa, sen putoominen taivahasta alas, Kullervon ja Lemminkäisen rukoillessa, vielä vahvistavat sitä ajatusta. Myöskin lause *Kalevan kuusi* mahtaa tarkoittaa suurta taivaanpuuta ja niinmuodoin sisältää osoituksen taivaan hallitsijasta. Kalevipojassa käytetään milloin *tamme*, milloin *kuuske* yhtä merkitsevinä taivaanpuun niminä *).

Jos kieliopillisesti koetamme selittää tuon epäselvän Kalevasanan merkitystä, niin saamme senkin kautta vahvistuksen edellä lausutulle ajatuksellemme. Oikein ei taida olla ottaa perustukseksi suomalaista sanaa *kallio*, viroksi *kalju*; siitä ei voi tulla johtosanaa, jonka juuri olisi niin tuntemattomaksi muuntunut. Kaksinkertaisen juurikerakkeen l:n kumminkin olisi pitänyt jäämän paikalleen. Jos sitä vastoin tahdomme pitää tämän sanan, samoin kuin useimmat va'lla ja vä'llä päättyvät lausukkaisena

*) Kal.poeg. 5: 222 y. m.

laatusanana, niin saamme johdantomme hyvin helpoksi. Suomen kielessä on näet sananjuuri *kal*, johon on liitetty merkitys jostakin *kolisevasta*, kiiltävästä. Tästä juuresta johdetaan paljon sekä nimi- että tekosanoja, esim. *kalisen, kolisen, kolajan, kolaan, kali, kalja, koli, kulja, kola, kalpa, kalvan, kulea.* Myöskin sanan *kallio* voipi lukea näihin. Tämän johdosta *Kaleva* merkitsee *kolisevaa, rämyävää, jylisevää,* mutta sen ohessa *kiiltävää,* joka täydellisesti sopii sivusanaksi ukkosen jumalalle, joka käyttää salamata miekkanaan. Tässä on minusta myös täysi todistus virolais-suomalaisten kansantarinain alkuperäisyydestä. Satukunta, joka on syntynyt ynnä itse kielenmuodostuksen kanssa ja joka vielä kestää, kun tämän ajatuksen kanssa syntynyttä sanaa ei voi selittää, sellainen satukunta liittyy yhteen kansan ensimmäisen lapsuuden kanssa ja on sen itsensä tekemä.

Kaleva on siis jumala ja monen taivaalla näkyvän loistavan ilmiön hallitsija. Aivan samaa tarkoittaa se kaunis kertomus Salmen ja Lindan häistä*), joka ainoastansa on täydellisempi ja laveampi toisinto runosta „*Suomettaren kosijat*“ Kantelettaressa**), tahi Kyllikistä***). Sama on sekä järjestys, missä kosijat tulevat — kuu, aurinko ja pohjantähti —, että myös niiden vastausten sisällys, mitkä neito lausuu kieltonsa syyksi; vaan myös yksityiset lauseetkin ovat tarkoin yhtäpitäväiset. Salme, päätettyänsä seurata pohjantähteä „Põhjanaela vanem poega“, käskee viemään hänen hevostansa talliin ruokittavaksi heinillä ja kauroilla:

"Talli viige tähe hobune,
Heitke ette heinasida,
Kandke ette kaerasida.

Suomettaren sanat samassa paikassa ovat:

Viedähän tähän hevonen,
Tallihin talutetahan,

*) Kal.poeg 1: 126 seur. **) Kanteletar 3, 1. ***) Kalevala 11 runo.

Hienot heinät heitetähän
Kauravakka kannetahan.

Molemmin paikoin asetettuaan olutkannun kosijalle, lausuu Salmen ja Lindan äiti: „sööge, tähte, jooge, tähte!“ Suomettaren äiti taas: „syöpä, juopa, tähti kulta!“ Kummassakin runossa tähti vastaa yksillä lauseilla:

Kalevipojassa:	Kantelettaressa:
*Ei taha süa, eidekene,	En taho syöä, enkä juoa,
Ei taha jua, eidekene;	Kun en nähne neitoani;
Tooge mo omane tubaje,	Missäp' on minun omani,
Saatke Salme põrandalle.	Kussa Suometar sorea?

Ja kun morsian itse vastaa siihen, pitävät Lindan sanat vielä ihmeteltävämmällä tavalla yhtä Suomettaren sanojen kanssa.

Linda lausuu:	Suometar:
*Anna aega ehtidessa!	Anna aikoa vähäisen,
Kaua ehib se isata,	Aikoa isottomalle,
Kaua ehib se emata;	Emottomalle enempi;
Ei ole eite ehtimassa	Ei mua emoni auta,
Vanemad valmistamassa,	Oma vanhin valmistele,
Küla eided ehitavad,	Auttavat kyläiset eukot,
Vanad naised valmistavad,	Kylän vaimot vaatehtivat,
Küla annab külma nõuu,	Kylmä on kyläinen toimi,
Rahvas raudessa südame.	Valju mieron vaatehtima.

Yhtäpitäväisyys on niin heti näkyvä, ettei se useasti ole niin suuri suomalaisissa eri toisinnoissa. Muutoin ovat, paitsi loppua, molemmat virolaiset kuvailukset aivan yhtäläiset; nimet ainoasti ovat toiset ja tähden siassa tulee Kalev Lindan sulhoksi. Tässäkin on yksi osoitus Kalevan olevan taivaallisia olennoita. Sillä Salme ja Linda hekään silminnähtävästi eivät ole muuta kuin taivaallisia olentoja. En tahdo siitä pitää lukua, että metsa-

piigad järjestävät heidän pukunsa, että he pyytävät saadakseen „uus udusärki“, joka yhtä hyvin voipi merkitä pilvistä, sumuista pukua, kuin untuvaisesta vaatteesta tehtyä; ehkä viimemainittu merkitys juuri lienee kehjennyt edellisestä. Vaan he rukoilevat myös että heille tuotakoon tähtiset pukunsa — too mulle teine *tähteline* — ja äitinsä lausuu kummastuen heidän tullessa koristetuina ulos:

*Kas se *kuu* on, ehk kas *pääva*, Onkos *kuu*, vai onkos *päivä*,
Ehk kas *eha-tütar* noori? Vai on *Illatar* ihana?

Näissä sanoissa, mutta erinomattain itse naimisessa pohjantähden kanssa, on hyvin selvä osoitus, että meillä tässä on katkelmia siitä kauniista ajatuksesta koi- ja ilta-tähtien rakkaudesta toisiansa kohden, joka ajatus vielä hehkuvammasti näyttäiksen kertomuksessa „Koit ja Ämarik“. Kalev, vaikkapa alkuperäisesti ukkosen ja taivaan jumala, on tehty yhdeksi kuin tähti. Todistuksena tähän kuuluvat tähtisulhasen sanat Salmen lähtiessä kodistaan: Salme on piillettävä *pilvi taha*, muutettava *eha-neiuks* ja kiiltävä *taeva alla*. Ja kun hän uudesta kodistansa tahtoo lähettää terveisiä omaisillensa, ovat kaste ja sade, jotka hän ilokyyneleinä on vuodattanut, sanomana hänestä. Kalev sanoo Lindalle, hänen unhottaneen kotihinsa moniaita kaluja: *kuun*, joka on hänen *isänsä*, *auringon*, joka on setänsä, ja hänen lähtiessänsä katselevat nämä surullisesti hänen jälkehensä*).

---

*) Kal.poeg 1: 834.

Oh Linda, minu omane!	Oi, Linda minun omani!
Mis sina koeo unustid?	Mitäs unhotit kotihin?
Kolmed sa koeo unustid:	Kolmet unhotit kotihin:
Kuu jäi koea lävele,	Kuu se jäi kodin ovelle,
Se sinu vana isada,	Se on sun vanha isäsi,
Pääv jäi peale aida viilu,	Aurinkoinen aidan päälle,
Se sinu vana onuda.	Se on sun vanha enosi.

Vertaa siihen Kal.poeg 15: 767.

Jos pysymme tässä käsityksessä, joten siis Kalevipoeg muinoin on merkinnyt loistavan tähden poikaa, niin voimme myös ymmärtää seuraavan, muutoin vähän kummallisen lauseen hänestä, hänen lähteissänsä sotaorhillansa sotaan.

*Hobo alla kui se ahju,	Hepo alla niinkuin ahjo,
Täkku alla kui se tähte,	Orit alla niinkuin tähti,
Ise peale kui se pääva	Itse päällä niinkuin päivä
Ehitatud ehana riides,	Ihanoissa vaattehissa,
Kübar pääs kullakirja.	Päässä kultainen kypäri.
Kus ta läheb, taevas läigib,	Kussa lähtee, taivas läikkyy,
Kus ta kõnnib, taevas kõigub *).	Kussa käypi, taivas kaikkuu.

Ja toisessa paikassa:

*Mees puhub tule meressa,	Mies puhuu tulen merehen,
Lõetsub lõkkeid laenetesse;	Lietsoo liekit lainehesen;
Teeb toa tuule tiivule,	Tekee tuulehen tupansa,
Kambri vikkerkaareesse,	Taivaankaareen kammarinsa,
Parred pilved paisudesse **).	Paisupilvihin parret.

Edellisessä olemme löytäneet selityksen Kalevipojan sukuperästä ja nähneet runon syystä sanovan häntä Taaralaiseksi, taivaan jumalan sikiöksi. Samalla tapaa nähdään kaikkialla sanoissa, jotka näyttävät vähänarvoisilta ja ilman yhteydettä olevilta, olevan unhottuneiden satujen tähtehiä. Tässä tarkoituksessa voipi sanoa kansantaruissa ei olevan yhtään sanaa, jolla ei ole suurta merkitystänsä. Jokaiseen sanaan on kokonainen maailma ajatuksia sidottu, ja tuo tärkeä sana on ikään kuin niiden tunteiden ja katsantolaatujen edustajana, jotka tässä suunnassa muinoin ovat eläneet. Sellainen edustaja, mutta edellä lausutun

*) Kal.poeg 17: 110.

**) Kal.poeg 17: 85.

kanssa lähimmäisessä yhteydessä oleva edustaja, on se vanha ukko meren saaressa, tavallisesti saaren isännäksi kutsuttu. Edellisessä olen osoittanut hänen olevan Kalev'in, vaikka runo ei enää lausu hänen nimeänsä, kentiesi ennen mainitusta syystä, että sillä puhdistaisi sankarinsa Kalevipojan urostöitä. Se on selvä, että saaren isäntä ja emäntä ovat hyvin läheisessä yhteydessä jumalallisten voimain kanssa. Kun viimemainittu merestä haravoipi kadonnutta tytärtänsä, niinkuin Lemminkäisen äiti Tuonen joesta poikaansa, tapaa hän siellä tammen, kuusen ja kokon munan, jotka hän viepi kanssansa kotiin, missä puut istutetaan kartanolle*). Siinä ne kasvoivat:

*Tamme tõusis, kuuske kerkis,	Tammi nousi, kuusi kasvoi,
Tamme tõusis taevaasse,	Tammi nousi taivahasen,
Kuuske kasvis pilvetesse,	Kuusi kasvoi pilvilöihin,
Ladvad taevast lõhkumaies,	Latvat taivon lohkaisevi,
Oksad pilveid pillutamas**).	Oksat pilvet puhkaisevi.

Niinkuin Kalevalan pyhä tammi ne kohoavat halki pilvien:

*Tam tahab taevast jagada,	Tammi taivahan jakavi,
Oksad pilveid pillutada***)	Oksat pilvet puhkaisevi,
*Tamme tungis taevaasse,	Tammi taivaasen tapaavi,
Pikad oksad pilvetesse,	Pitkät oksat pilvilöihin,
Ladva päik'se ligidalle.	Latva päivän läppeahan.
Tam teeb taeva tumedaksa,	Tammi taivahan pimenti,
Peidab valgust pimedasse,	Valon peitti pimeäksi,
Katab kuu ja katab pääva,	Peittää kuun ja peitää päivän,

*) Kal.poeg 4: 570 seur.
**) „ 5: 222.
***) „ 5: 235.

Varjab tähed valgustamas,	Varjoo tähtien valonkin,
Matab maa mustakarva	Maankin mustaksi tekevi
Pimeduse peituselle *).	Pimeällä peitteellänsä.

Saaren isäntä kulkee turhaan etsien miestä kaatamaan pilviin ylöttyvää tammea; hän palajaa ilman semmoista tapaamatta. Silloin kertoo emäntä kotkan siiven alta löytäneensä pienen miehen; tämä lupaa työn toimittaa, kasvaa jättiläiseksi ja kaataa tammen. Rungosta tehtiin saareen mahtava silta, jonka toinen pää oli Viru-maalla ja toinen ulottui Suomeen, ja se oli tuo kuulu Soomesilda; pirstoista tehtiin kaikellaisia aluksia:

	Eli niinkuin Kalevalassa sanotaan:
*Oksadest sai orja laevu,	Lastuja — tuuli tuuitteli
Laastudesta laste laevu **)	Venosina veen selällä,
	Laivasina lainehilla ***).

Nämä kaikki ovat meille tuttuja taivaanpuusta, jotka meitä kohtaa Kalevalan toisessa runossa. Wäinämöinen siinä on luojana, joka maalle antaa kasvut, aivan niinkuin eräässä virolaisessa tarussa vana isa'n kolme poikaa pitävät huolen luomisen täyttämisestä. Yli koko tarinan saaren vanhuksesta lepää muutoin tuo jumalallinen hämärä, joka ilmoittaa kaukaista muinaisuutta, vaan sen ohessa epäsuorasti todistaa tämän järjestyksettömän välikertomuksen (pausta) olevan katkelman jumalaistarullisista luuloista, joiden merkitys kansanrunoissa vähitellen on vaalennut. Muutoin runo osoittaa vanhuksen olleen Kalev'in. Saaren emäntä, kertoessaan isännälle löydetyn pikku miehen ko'osta, sanoo hänen ei olevan Kalevin peukaloa pitemmän †). Varmaan hän sillä ei tar-

*) Kal.poeg 6: 775.

**) „ 6: 895.

***) Kalevala 2: 201.

†) Kal.poeg 6: 850 „Kalevi põigla pikuseks".

koittanut ketään muuta kuin miestänsä. Tätä luuloa vakuuttaa merkillisimmällä lailla toinenkin seikka. Edellä olen sen kaksinaisen, vaikka yhtäpitoisen kertomuksen vuoksi Salmen ja Lindan häistä pitänyt Kalev'in samana kuin pohjan tähti, tahi Taaran poikana, ei ainoastaan Taaralaisena, Taaran jälkeisenä. Yhdessä Virolaisessa katkelmassa taivaantammesta sanotaan, että yksi Päiva poega, yksi Taara poega oli kaskeen istuttanut tammen, joka kasvoi ja peitti auringon ja kuun*). Fählmannin kertoman luomissadun mukaan taas Vanemuine antoi maalle kasvit**), niinkuin Kalevalakin kertoo. Toisin paikoin sanotaan, että vana isa sen teki, ja siltä näyttää kuin Vanemuista olisi pidetty yhtenä tämän kanssa***). Suomalaisilla Kaleva toisinaan merkitsee milloin Ukkoa itseään, milloin yhtä hänen poikaansa, ja Wäinämöistä enimmiten sanotaan Kalevaiseksi. Kaikki nämä epävakaiset ja osaksi ristiriitaisetkin määritykset yhtyvät siinä yhteisessä ajatuksessa, että se oli taivaallinen olento, erinomattain Vanemuine eli vana isa, joka suuren tammen kasvatti. Edellä olen näyttänyt kuinka Kalev, Kaleva toisissa sadunkatkelmissa pidetään samana kuin Ukko ylijumala, Taara, vana isa. Tästä seuraa siis, että saaren isäntä, joka sen suuren tammen on istuttanut, joka pitää huolen luomisesta, on Kalev; sen tähden hän vaalistuu, nähdessään poikansa saastuttaneen sisarensa, tuntiessaan kasvoista Kalevipojan Taaralaiseksi.

Ennen tarkastetulla paikalla selviytyi monta hämäräistä nimitystä, selvittyä ken Kaleva on; ja se seikka ei ole vähimmin todistava. Myöskin taivaan-korkuisen tammen suhteen on meidän nyt mahdollinen selittää, mitä se ajatus oikeastansa sisältää, miten kansan mielikuvitus on sen luonut. Sen perustuksen mukaan, jota uudempi jumalaistaru-tiede seuraa, on jokaisen

*) *Kreutzwald u. Neus.* Myth. u. Magische Lieder der Ehstn. 28.

**) Verh. d. Ehstn. ges. II. 2,64.

***) Myth. u. Mag. Lieder d. Ehstn. 24, 26.

jumalaistarullisen näkemyksen perimmäinen pohja haettava luonnon ilmiöissä. Yli Aasian ja Euroopan on erisukuisimmissa kansoissa sama ajatus taivaankorkuisesta puusta levinnyt, ja on syntynyt katselemalla päällettäin läjistyneitä pilviä, noita suuria ryhmiä, jotka ikään kuin puun oksat haarailevat toisistaan ja viimein peittävät koko taivaan. Jos nyt, tätä merkitystä avaimena käyttäen, katselemme suomalais-virolaista kertomusta, niin siinä on voimakkaasti kuvattu sama ilmiö. Me saamme sen selväksi, minkä tähden joku taivahan jumaloista, ylijumala itse, on puun istuttanut. Kun muu kuin taivahan hallitsija voipi olla sellaisen puun luoja, joka näkyy ympäröivän koko maailman ja joka estää auringon ja kuun paistamasta. Nyt vasta voimme myös oikein käsittää sen hämäräisen sadunkatkelman Kalevipojassa, joka kertoo että tammen lastuista paitsi muuta saatiin laulajalle tupa, johon aurinko ja kuu loistavat pihtipuolisesta:

*Kuu on uksena eessa,	Kuu on uksena edessä,
Päike laela läikimaies,	Päivä paistavi laella,
Tähed toassa tantsimaies,	Tähdet tanssivi tuvassa,
Vikerkaar vibuna varjuks*)	Taivonkaari kattonamme.

Eli niinkuin eräs toisinto sanoo:

*Kuu oli ukseksi eessa,	Kuu oli uksena edessä,
Päev oli peala mängimassa	Päivä päällä leikkimässä,
Tähed seessa tantsimassa	Tanssi tähtöset sisässä,
Taevas tantsis, maa mürises;	Taivas tanssi, maa myrisi,
Tähed löivad teringida,	Tähtein helkkyvi helyset,
Kuu löi kulda röngaaida**).	Kuun on renkahat kilisi.

Kun taivaankansi oli peitetty pilvillä, niin kansan kuvitus luuli näkevänsä auringon ja kuun valon puun oksien välitse ja

*) Kal.poeg 6: 927.

**) *H. Neus*, Ehstn. Volkslieder, 1: 48.

tähtien kiertelevän tanssiansa siellä ylempänä. Yhteydessä tämän kanssa on myöskin Ilmarisen koetus takoa uusi päivä ja kuu, jotka hän asettaa *korkeaan puuhun*, sekä Wäinämöisen ja Ilmarisen kulku taivaankannella, hankkiaksensa valoa*), ja samassa on koko tämä ajatus uusi todistus mainittuin miesten jumaluudesta. Merkillistä suomalaisten kansain jumalaistarujen iän suhteen on se, että Mordvalaisillakin on muisto maailmanpuusta. Eräässä, professori Ahlqvistin julkaisemassa sadussa sanotaan, että valkoinen koivu, joka kasvaa kunnaalla metsässä, levittää „juurensa ympäri maan, oksansa ympäri taivaan**)“.

Mutta jos nuot monet osoitukset runossa eivät poistaisi kaikkia epäilyksiä saaren isännän suhteen ja ken hän lienee, niin nämät kokonansa haihtuvat seuraavain Kalevipojan suorain sanain kautta, että *isänsä* ja *äitinsä* ovat tammen istuttaneet; hän nimittäin pyytää Olevin kaatamaan tammea, jonka

*Isa enne istutanud,	Isä ol' ennen *istuttanut*,
Ema enne kasvatanud;	*Emä ennen* kasvattanut
Mis seal mere kalda pealta,	Meren rantahan rapean,
Laialiste liivikulda,	Suurelle somerikolle;
Kõrget ladva kõigutelleb,	Latvat kasvoi korkealle,
Laiu oksi lahutelleb:	Oksat laajalle levisi,
Ett ei pääval paiste mahti,	Peitti päivän paistamasta,
Kuul ei kumamise mahti,	Katti kuun kumottamasta,
Tähtel siramise mahti,	Tähdet kaikki tuikkimasta,
Pilvetel ei piiske mahti***).	Pilviset piroittamasta.

Näissä sanoissa lienee kylläksi todistusta edellisen esittelyn oikeudesta, sekä myös saaren isännän ja Kalevipojan keskuudesta.

*) Vertaa *O. Donner*, Indernas förest. om verldskapelsen jemf. m. Finnarnes, 51—54.

**) *Ahlqvist*, Mokscha-Mordvinische grammatik, 133.

***) Kal.poeg 16: 111.

Siinä palajavat myös edellä mainitut ajatukset kaikellaisista aluksista, jotka rakennetaan tammen pirstoista. Saaren isäntä siis on Kaleva.

Äsken mainitsin Wäinämöisen ja Ilmarisen vaelluksen taivaan kannella ja siihen liitettävän merkityksen. Hyvän todistuksen Ilmarisen jumaluudesta antaa Kalevirunoiston kahdestoista runo, joka myös tarkkaan osoittaa missä paikassa maailmata hän oleksii. Kerrottaessa siitä uudesta miekasta, jonka Kalevipoeg onessa näkee itsellensä taottavan, puhutaan kuinka *keskellä ilmaa* (keskel ilma) oli korkea ihana mäki, joka oli *pilvien* keskellä. Tämän mäen sisään (sala mäe sügavusse) olivat Ilmarisen oppilaat rakentaneet pajansa, jossa he yöt ja päivät takoivat alasimella *). Ilman jumala tavataan siinä oikealla paikallansa; hänen työmiehensä takovat ukkosen jyristessä pilvissä, ja he takovat joko taivaan kantta tahi hohtavaa miekkaa Kaleville eli hänen pojallensa. Sentähden tulee tästä miekasta kultakahvasta, jota he vaskivasaroilla takovat, verraton ase. Sentähden sanotaan muutamissa suomalaisissa katkelmoissa raudan olleen „kuonana alla ahjon Ilmarisen, seppä *Ilmasen* pajassa**), s. o. ilmassa asuvaisen pajassa; ja toisessa, että ilman immet lypsivät maidon rinnoistansa Ilmarisen pajaan, ja siitä tehtiin rauta.

Tähän asti tarkastetut Kalevirunoistossa löytyvien jumalaistarullisten ajatusten jäännökset eroavat monessa suhteessa niistä ajatuksista, jotka jälkimäisissä runoissa löytyvät. Edelliset näyttävät kaikkialla hajanaisilta, himeiltä ja vaikeasti ymmärrettäviltä; silminnähtävästi niissä on koko joukko sanoja, käänteitä ja kertomuksen kappaleita, joiden merkitystä nykyinen polvi ei enää voi käsittää, vaan jotka ovat säilyneet osittain mitallisen

*) Kal.poeg 12: 526. Saksalainen kääntäjä on asettanut tämän tapauksen Manalaan, vaikk'ei runo anna siihen mitään oikeutta.

**) *Topelius*, Suom. kans. vanh. runoja 5, 35.

muotonsa kautta, osittain sen erinomaisen kunnioituksen kautta, jonka taru vielä luulee niiden ansaitsevan. Merkillinen on siinä suhteessa tuo, niinkuin edellä on näytetty, melkein sanasanainen yhtäpitäväisyys sellaisissa katkelmoissa Suomalaisten ja Virolaisten työnä. Mutta ompa toinenkin kansantaruston ala, satujen ja ihmeellisesti vaihtelevain retkien kirjavainen ala, jossa suurempi vapaus näkyy vallitsevan. Nämäkin kyllä useasti lähtevät jumalaistarullisesta näkemyksestä, mutta ovat seoitetut niin moninaisilla alkuaineilla nykyisestä päivästä ja eilisestä, että tuskin yhtäkään kertojaa arveluttanee pitentäessänsä tai lyhentäessänsä tai tehdessänsä pienempiä muutoksia niiden perussuunnitukseen. Ja samassa kun niiden suorasanainen kieli ei vaadi erinomaista jonkun lausumatavan säilyttämistä, niin se myös antaa tarpeellisen tilan kertovaisen itsenäiselle mielenlaadulle, hänen enemmälle tahi vähemmälle hyväsävyisyydelle, leikillisyydelle tahi katkeruudelle. Jokaisen uuden ihmispolven kanssa siis lisäyntyy uusi sivistyskerros, ja uudet ja vanhat osat, alkuperäiset ja ulkoa saadut kudotaan yhdeksi kirjavaksi kankaaksi, jossa on yhtä vaikea seurata erityisiä loimi- ja kudelankoja, kuin esim. tarkasti määrätä sitä kohtaa taivaankaaressa, jossa yksi väri muuntuu toiseksi. Sadut ja tarinat siis ovat välittömin osoitus kansan ajatusalasta sillä ajalla, jona ne ovat muistiin pantuja.

Niin on myös laita jälkimäisten runojen Kalevipojassa, jotka sisällyksensä ja muotonsa puolesta ovat samalla kannalla kuin „Suomen kansan satuja ja tarinoita“. Mitä ennen tarkastetuihin katkelmiin tulee, ne ovat kumminkin verrallisesti syntyperäinen suomalais-virolainen jumalakunta, saduilla ja tarinoilla sitä vastaan on perusjuontensa ja eriosiensa suhteen sadottain ja tuhansittain vastineita yli koko asutun maailman. Ne kulkevat ikäänkuin raha yhden kädestä toisen käteen, sillä eroituksella kuitenkin, että jokainen uusi kansa muodostaa ne uudesti. Tieteen nykyisellä kannalla on sentähden mahdoton lausua ylehensä jotakin

päätöstä itsekunkin alkuperäisyydestä. Joka satu olisi itseksensä seurattava tiellänsä yhdestä kansasta toiseen, jos mahdollista näyttämällä mitkä uudet piirteet kunkin kansan omituisen luonteen tahi historiallisten suhteiden kautta ovat lisäytyneet. Sillä lailla ainoastansa voidaan johonkin tieteelle hyödylliseen johtopäätökseen tulla.

Kaikista Kalevipojan kärsimistä merkillisistä kohtalon vaiheista on merkittävin hänen kahdesti tapahtuva matkansa Tuonelaan. Väsyneenä vaivallisesta vaelluksestaan, lautakuorma hartioilla, tulee Kalevipoeg mäelle, jossa kolme miestä on keittämässä jotakin kattilassa, *katel;* nämä hänelle osoittavat tien, joka vie sinne, missä on *tagurpäri taadi, vastaoksa eide* ja *pöörаspää piigad,* se on *Sarvik'in* ja *vana moor'in* asunnolle*). Kalevipoeg nyt kulkee pitkää maanalaista käytävää, jonka keskellä riippuu lamppu, *lampi;* käytävän päässä oli ovi, ja pihtipuolisilla oli kaksi sankoa, *ämbrid;* neste toisessa oli maidon valkea, toisessa musta kuin terva. Oven takana istui neito ja lauloi suruisesti värttinää kievoittaessansa; viimeksi hän lausui:

*Tuleks päike peiukene	Tulisi päivyt, päivän poika,
Piigasida peastamaie;	Piikastansa päästämähän!
Tuleks kuu kui kosilane	Tulisi kuuhut sulhasena,
Neiukesi naljatama,	Neidon kanssa naljamahan,
Leinapõlvest lunastama;	Huolensa huojentamahan;
Tuleks tähte poisikene	Tulisi poika, pohjantähti
Tuikesi tahtemaie,	Kyyhkystänsä tahtomahan,
Vangist väljaviidemaie**).	Vankia vapauttamahan!

Tässä neidessä tapaamme saman ajatuksen, joka niin useasti meitä kohtaa useimpien kansojen saduissa, vuoreen, s. o.

*) Kal.poeg 13: 350 seur.

**) Kal.poeg 13: 569.

pilvivuoreen suljetusta neidestä, jonka eräs mahtava uros vapauttaa. Salaman leimahtaessa paksuista pilvistä luultiin pelastajan miekka välkkyvän, se yhteys, johon päivä, kuu ja tähti asetetaan neiden suhteen, todistaa saman ajatuksen olleen Virolaisillakin. Se seikka, että laulu tässä kääntyy Kalevipoikaa kohti, se taas osoittaa hänen taikka hänen isänsä yhteyttä tähtikosijan kanssa.

Neiden neuvosta Kalevipoeg kastaa kätensä sankoon, jossa musta neste on, ja siitä hänen voimansa kasvaa, niin että hän käsin ruhjoo oven patsaat. Seinällä riippui miekka, onnenvitsa, pajuvitsa, *nõiavitsa* ja vanha leikatuista kynsistä tehty kypäri, *kübar;* viimemainittu kutsutaan myös *kaape, varjukaape* = ruotsalainen sana „kåpa". Kalevipoeg otti miekan ja kypärin, neiti kutsui siihen toiset kaksi sisarta, vana eite salvattiin kyökkiin ja Kalevipoeg huvittelehen neitojen kanssa*). Toisena päivänä neidot kuljettavat Kalevipojan ja näyttävät hänelle huoneita raudasta, vaskesta, hopeasta, kullasta, silkistä, sammetista ja pitseistä; yksi heistä kertoo, että haahmulan asujamet, *varjulised,* jokaisena jouluyönä saavat lähteä *varjuriigistä, põrgupiinast,* käydäksensä entisillä kotopaikoillaan; Sarvik itse käypi toisinansa lankonsa, *Tühi,* Tyhjän luona, joka asuu *alla ilma.* Sarvikin tultua kotiin syntyi heti taistelu hänen ja Kalevipojan välillä, jota varten he, samoin kuin Lemminkäinen ja Pohjolan isäntä, lähtevät kartanolle. Edellinen voitetaan, mutta katoaa ennenkuin Kalevipoeg ennättää vangita hänet rautakahleisin. Kalevipoeg sitten ottaa monta säkillistä kultaa ja muuta tavaraa, asettaa neidot säkkien päälle ja lähtee pois. Kun Tühi seitsemänkymmenen sotilaan kanssa tulee heidän perähänsä, loihtii nuorin neiti noitavitsan avulla meren kuohuilevin aaltoineen pakenevien ja takaa-ajajain välille, mutta Kalevipojan eteen sillan, jota myöten hän pääsee eteenpäin, kantaen tavaraansa ja neitoja. Enemmän peloitettuna Kalevipojan uhka-

*) Kal.poeg 13. 660—1000.

uksista kuin loihtimisesta kiiruhtaa Tühi takaisin ja Kalevipoeg palajaa maan päälle ja naittaa neidot*).

Kalevipojan toinen retki Manalaan, *alla ilma*, on pääosissaan ensimäisen kaltainen. Hän ja toverinsa istuvat padan ympärillä, keittäen vuorotellen ruokaa. Pieni mies, „kolme vaksa kõrguseni, kaelas kulda kellokene, sarvekesed kõrva taga“, tulee ja ryyppäisee heiltä padan sisällyksen, muututtuansa taivaan korkuiseksi; Kalevipoeg houkuttelee häneltä tuon kaulahan sidotun kellon ja vaeltaa uudellensa *põrgu piiri*, perkeleen valtaan. Kun häntä tiellä kohtaa kaikellaiset esteet, savu, pimeys, hopeaverkko, virta y. m. helisyttää hän muutamain elävän neuvosta kelloa ja kaikki esteet katoavat. Sitte voittaa hän tuhansia Sarvikin paraita sotilaita, viskaa heidät palavaan tervavirtaan, menee terässiltaa myöten, lyö kiviportit rikki ja pääsee sisään. Siellä istuu hänen äitinsä haahmo kehräten, osoittaa oikealla olevaa astiata ja Kalevipoeg juopi siitä. Kalevipojan sitten vielä tapettua paljon sotilaita, ja Sarvikin juotua säikähdyksissään vasemmalla puolella olevasta maljasta, alkaa taistelu heidän välillänsä. Seitsemän päivää ja seitsemän yötä siinä taistellaan, kunnes Kalevipoeg, äitinsä viittauksesta, viskaa Sarvikin ilmaan ja viimein saapi hänet rautakahleilla kalliloon sidotuksi. Taas varustettuna kullalla ja hopealla, palajaa Kalevipoeg, oltuansa kolme viikkoa poikessa**).

Näissä kertomuksissa on monta paikkaa, jotka muistuttavat samanlaatuisia tapauksia, jotka ovat kerrotut joko Kalevalassa tahi Suomen saduissa. Wäinämöisen matka Tuonelaan, missä hän puhuu Tuonen tyttären kanssa, ja missä häntä pyydetään kiinni vaskisella verkolla, Lemminkäisen matka Pohjolaan ja häntä tiellänsä kohtaavat vaarat — jotka toivon vastedes voivani asettaa läheisempään yhteyteen helvetinmatkojen kanssa — mutta esinnä kaikkia ne monet samanlaiset sadut, esim. *Mikko Metsolaisen* ja

*) Kal.poeg, 14: 40—1000; 15: 52—260.

**) Kal.poeg, 17: 310—754, 18: 30—899, 19: 1—312.

Mikko Mieheläisen retket toiseen maailmaan, *Perkelettä, Pakolaista, Vetehistä* pakeneminen saduissa: *Häräs korvista syntyneet koirat, oriiksi muutettu poika, Vetehiselle luvatut lapset* j. n. e. ovat täydelliset todistukset monista Suomen ja Viron kansoilla yhteisistä ajatuksista tässäkin suhteessa. Se suuri joukko Ruotsista lainattuja sanoja, jotka Virolaisilla tavataan juuri näissä saduissa, antaisivat syytä luulemaan niiden ainoasti olevan käännöksiä ruotsista, jolloin suomalaisetkin sadut olisivat pidettävät yhdellä tahi toisella tapaa saatuina lainoina. Ilman lähempätä tarkastusta ja vertailusta se asia ei kuitenkaan ole niin keveästi päätettävä. Paitsi Europan germanilaisilla kansoilla on myös Madjareilla samallaisia satuja*), ja, mikä on vielä paljon tärkeämpi, myös Koibalit Jenissein rannoilla, sekä muut Tatarilaiset ja Mongolilaiset kansat, yksinpä Samojeditkin lyhentävät pitkät talviset yönsä samanlaatuisilla kertomuksilla, joissa ihmeitä tekevä, elähdyttävä vesi, matkat Manalaan, jossa on seitsemän maailmaa, matkat vuorien salatussa sisuksessa ja muut sellaiset ovat pääasiallisina osina. Ennenkuin sentähden vielä runsas saalis satuja ja tarinoita, erinomattain mainituissa kansoissa, on saatu korjuuseen ja keräykset ovat verratut suomalais-virolaisiin ja toiselta puolin myöskin germanilais-slavilaisiin ja itämaisiin sadustoihin, niin tarkkaa päätöstä ei voitane tehdä. Todenmukaista on että Virolaisilla, samoin kuin useimmilla kansoilla, on erilaatuisimpia aineosia sulatettu yhteen ja että muinaisaikuisia ajatuksia tavataan nykyaikaisten joukossa. Verrattuna suomalaiseen sadustoon, ovat vieraat näkemykset vaikuttaneet verrattomasti enemmän Viron satuihin, ja erittäin näyttää se kanssansa yhdistäneen ruotsalaisia aineosia. Varmaan on lainana pidettävä se ruokoton osa, jota Kalevirunoiston saksantaja on luullut saavansa ainoastaan latinaksi kääntää**). Suomen siveä runotar ei koskaan suvaitse sellaista

*) Vertaa *Stier*, Ungarische Mährchen u. Sagen, 28 y. m. m.

**) Kal.poeg 15: 386.

pilaa, vaan sitä vastoin tavataan sama tapaus uudemmassa Eddassa, kertomuksessa *Thorin* matkasta Geirrödsgard'iin; kivellä, jonka nakkaa jättiläisvaimoon *Gialp*, Thor tukkee vesivirran samalla tapaa kuin Kalevipoeg.

Muiden jumalaistarullisten ajatusten seassa mainitaan myöskin lybykäisesti se suuri härkä, jonka Kalevalarunot tapattavat Ilmarisen häiksi. Kalevipojan palattua toiselta maanalaiselta matkaltaan, tappaa Alevin poika mahdottoman suuren härän, jolloin

Kalevirunouston mukaan:	Kalevalassa sanotaan:
*Tuhat meest oli turjassagi,	Sata miestä sarviloista,
Sada meest oli sarvessagi.	Tuhat turvasta piteli.
Ei old meesta meie maalta,	Eikä ollut iskijätä **).
Kesse päha koputanud *).	

Varmaan on tämänkin ajatuksen perä haettava jossakin taivaan ilmiössä. Suomalaisissakin kansoissa oli tavallista, että muutamissa tähtikihermissä nähdään jonkun tuttavan elävän kuva; eräs satu kertoo kuinka kaksi sisarusta, Paholaisen ajaessa heitä takaa, huomasivat härän taivahalla ja pyysivät siltä apua. Härkä laskeusi maahan, otti lapset selkähänsä ja vei heidät pois ***). Toisessa paikassa mainitaan taivahan vuohi †), ja Pohjois-Aasian kansoissa tavataan paljo sanoja, jotka ovat päivän, kuun ja tähtien nimiä, mutta sen ohessa käytetään muutamain lintujen nimityksinä. Mitä tulee kertomuksiin Kalevipojan taisteluista jättiläisten kanssa, kulustansa Peiposjärven halki, kaupunkien rakentamisesta y. m., voitaneen nämä myöhemmän ajan lisäykset, paikkakunnallisten suhteiden synnyttämät ja ilman muuta merkityksettä

*) Kal.poeg 19: 313.
**) Kalevala 20: 39.
***) Satuja ja tarinoita, I. 179.
†) » » 2: 156.

olevat, jättää sillensä. Olemme seuranneet Kalevipoikaa syntymisestänsä hautaansa saakka, olemme nähneet runon säilyttävän urhomme tragillisen kohtalon pääpiirteet, mutta kevennettyinä, ikäänkuin peitettyinä sovittavalla hunnulla, joka pimeyteen salaa osan rikoksellisen syytä. Ollen melkein yksinäisenä kansan muistissa, annetaan hänelle monta vierasta luonteenosoitusta, jotka Suomen kansanrunoisto on jakanut muille urhoillensa. Epätietoista on, onko tämä tragillinen henkilö lähtenyt sadusta vain jumalaistarustosta, mutta nyt hän kumminkin monessa suhteessa on tullut samaksi kuin tähtisulhanen, se joka tarussa Koit'ista ainoastaan kerran vuodessa saa suudella Ämarik'in hohtavia huulia, eli joka vapauttaa Manalassa, päällettäin ryhmitetyissä pilvissä, vangitun neidon. Vielä on tarkastettava mitä historiallisia johtopäätöksiä Viron kansanrunoistosta voipi saada.

III.

Historiallisia aineosia Kalevirunoistossa.

Edellisestä tutkimuksesta havaitaan kieltämättömäksi toisiasiaksi, että virolaisessa kansanrunostossa on joukko ajatuksia ja kokonaisia laulunkatkelmia, jotka ovat hyvin läheisessä yhteydessä samallaisten ajatusten kanssa Suomalaisilla; onpa koko Kalevipojan olemisen ja kohtalon pohjaluonnos yksi kuin suomalaisen Kullervon. Jos vielä laveammalle jatkamme tutkistustamme, niin havaitaan pian silminnähtävin yhtäpitäväisyys myös jumaluusopin suhteen, tapojen, loihturunojen ja lumousten suhteen. Sama käsitys luonnosta ja esineistä, sama etsiminen ilmiöiden synnyn perään tarkoituksessa niitä sen kautta vallita, tavataan kummallakin kansalla. *) Ja toisenakin todistuksena molempain kansain aikaisemmasta yhteydestä tavataan vanhemmassa kansanrunossa jäljellä olevia pitempiä muotoja kuin mitä nykyisessä puhekielessä käytetään, muotoja jotka ovat enemmän suomalaisen kirjoituskielen tapaisia.

Ennenkuin käyn selittämään niitä historiallisia alkuaineita, joita erittäin Kalevipojassa voipi löytää, suotanee minun tässä tarkastaa sitä yleisempää kysymystä virolais-suomalaisen jumalaistiedon alkuperäisyydestä ylehensä. Nykyisissä *sankari*-runoissa olevat kansantarut, näet, sisältävät ainoastaan yhden osan Wirolaisten uskonnollisia käsitteitä, ja jos näiden muodostumisen aika liki-

*) Vertaa kokonansa: Mythische und Magische Lieder der Ehsten, von *Kreutzwald* und *Neus;* Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten, herausg. von *Kreutzwald;* Ehstnische Volklieder, von *Neus.*

mainkaan voidaan määrätä, niin se on tarkastuksen-alaiselle aineelle suurimman arvoinen alkukohta.

Missä oli tämän hengellisen elämän yhteinen kätkyt, sen sivistyksen, joka Suomalaisissa ja Wirolaisissa on muodostunut määritettyyn ja muista kansoista eriävään muotoon? Epäilemättä kansan omalla syntypaikalla Aasiassa. Herra Santo, silloinen Wiron kirjallisuuden seuran esimies, lausui v. 1854 kertomarunoista, että paljon niissä „ulottuu ensimmäisellä synnyllänsä niihin vuosisatoihin, joina näiden ranteiden periasukkaat eivät olleet yhteydessä Saksan ritarein eikä kristinuskon kanssa“ *); ja Kreutzwald sanoo: „tämä jättiläiskätkyt lienee etsittävä Aasiassa“ **). Viimeksi mainittu ajatus näyttää todennukaisemmalta. Jo ennen yhdeksättä vuosisataa Wirolaiset ja Liiviläiset olivat levenneet yli koko Wiron-, Liivin- ja Kuurinmaan; vasta sen ajan jälkeen rupeavat Lettiläis-Littovialaiset kansat ja nykyiset Kuurit heitä poistamaan. ***) Joukko paikannimiä *jerv-* ja *küll*-päätteillä todistaa että suomalaisia kansoja ennen on asunut Kuurinmaalla; maansa oli jaettu kihlakuntiin, *kilegundœ*. †) Tässä näkyy että suomalaiset kansat Itämeren maakunnissa olivat ennättäneet samalle valtiollisen ja yhteiskunnallisen edistyksen kannalle, joka kolmannellatoista vuosisadalla tavataan Suomenmaassa olevilla. Se tapa että he kuivattavat elonsa riihissä ennen puituansa, ja että kytömaata viljelevät, — heidän kotoperäinen aatransa ja astuvansa eli äkeensä, sanalla sanoen kaikki omituiset maanviljelyksen, metsästyksen, kalastuksen ja sodankäynninkalut ja aseet ynnä niiden kotonaiset nimitykset tavataan molemmilla puolin Suomen lahtea ja vieläpä edempänäkin etelässä. Sellaista yhtäläisyyttä ei millään tavalla voi muutoin selittää, kuin niin että molemmat kansat aikaisemmin ovat alinomaisessa

*) Verhandl. d. estn. Gesellschaft III, 1, 83.

**) l. c. 87.

***) *A. v. Richter*, Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen, I. 37.

†) l. c. 34, vertaa 50.

vuorovaikutuksessa luoneet tämän yhteisyyden hengellisessä ja maallisessa elämässään. Ainoastaan aavistamalla voipi arvata sen mahdottoman pitkän ajan, jota on tarvittu tämän perinpohjaisen yhtäläisyyden synnyttämiseksi, kun noin 800 vuotta jo on ennättänyt kulua, vaikuttamatta mitään varsinaisia muutoksia siinä yhteisessä perinnössä, vaikka molemmat kansat siitä lähtien ovat eläneet erillänsä.

Kohtuullisestikin arvaten lienee vähintäkin yhtä monta vuosisataa kulunut suomalais-virolaisen sivistyksen muodostumiseen ja sillä tavoin tulemme takaisin kansanliikkeiden edelliseen aikaan tahi kristillisen ajanluvun alkuun. Niin kyllä on sanottu, „että nämä molemmat suomensukuiset kansat luultavasti ovat tuoneet vähemmän omituisia jumalais-taruja aikaisemmilta asunnoiltansa idässä, vaan että yhdessä muiden sivistys-esineiden kanssa myöskin jo valmiita jumalais- ja satu-kuvailuksia on heihin tullut siitä germanilaisesta sivistyneestä kansasta, jonka kanssa he joutuivat läheiseen keskeyteen“ *), ja tämä ajatus on erinomattain perustettu moninaisiin yhtäläisyyksiin germanilaisten sadustoin kanssa, ja erittäin luultuun yhtäläisyyteen saksalais-skandinavilaisten Thor-satujen ja Wirolaisten Taaran-jumaloitsemisen välillä. Edelliset ovat hyvin hämäräiset ja epätietoiset ja jälkimmäisistä sanoo *Fählmann* kirjoituksessaan: Wie war der heidnische Glaube der alten Ehsten beschaffen? **) että niissä ei ole mitään yhteistä. Thor kyllä on ukonjyryn jumala, niinkuin toisinansa Taarakin, mutta häneltä puuttuu peräti se yksijumalaisuus, joka on niin monen suomalaisen kansan ylimmän jumalan omituisuuksia. Kunnioituksesta hänen oikeata nimeänsä ei tahdota mainita; Wirolaiset mainitsevat häntä nimillä *vana isa, vana taat,* Suomalaiset nimittävät häntä *ukoksi, ukoksi ylijumalaksi, pilvien pitäjäksi;*

*) *A. Schiefner*, Uber die Estnische Sage vom Kalevipoeg, Bulletin d. l'acad. d. Sciences d. S:t Pét. II, 4.

**) Verhandl. d. Estnischen Gesellschaft, II, 2, 63, ks. 66.

Samojeedeilla taas on oikeastaan *yksi* jumala, Num, mutta häntä pelkäävät pohjoiset Samojedit niin, että silminnähtävällä pelolla mainitsevat hänen oikeata nimeänsä, vaan mieluisemmin käyttävät liikanimiä; Tomskin Samojedit taas kutsuvat häntä nimellä *Ildscha*, ukko, äijö, sanoo Castrén*). „Hän näkee ja tietää kaikki, mutta on liian yleväinen tahtoaksensa katsella alas ihmissuvun onnen vaiheisin“**). Aivan samalla lailla Ostjakit käsittävät ylimmäisen jumalansa *Türm*. Hän „puhuu ihmisille ainoastansa ukkosen ja myrskyn vihaisella äänellä. Häneltä ei ole maailmassa tapahtuvat hyvät eikä pahat teot salassa, ja hän tekee välttämättömästi jokaiselle oikeutta, mutta sittenkin hän on ihmisille lähestymätön ja hyvin pelättävä olento“***). Sekä nimitys että käsitys tässä on yhtä kuin Virolaisten Taara ja vielä likemmin kuin *Tora*, joka Tshuwaschin kielellä merkitsee koko maailman jumalata; tähän kuuluu Lappalaisten *Tiermes*, eräs taivaan jumala†). Virolaiset käyttävät lauseen *vana taat torises*††), vanhus toruu, ukkosen jyrinästä, ja tämä johdattaa meidät siihen, että suomalainen *tora, torua*, kieliopillisesti on heimoa mainitulle. *Schott* lausuu että Tschuwaschien *Tora*, heidän kielensä äänisääntöjen jälkeen, aivan hyvin on voinut johtua tuosta melkein kaikissa Turkkilaisissa kielissä yhteisestä sanasta *Tangry*†††). Selvimmin tavataan kaikkien näiden nimien juuri Karagasseilla, jotka sanalla *têre* tarkoittavat taivasta, sanalla *dêr*, ukkosen jyryä. Edellä mainitussa lienee siis oiva todistus siitä, että suomalaiset kan-

---

*) Reseanteckningar i Sibirien, Suomi 1846 siv. 36.

**) *Castrén*, Nordische Reisen und Forschungen, V, siv. 142.

***) *M. A. Castrén*, Ethnologiska föreläsningar, 116.

†) *M. Castrén*, Finsk Mythologi, siv. 51, vertaa *O. Donner*, Indernas förest. om verldsk. jemf. m. Finnarnes, 42.

††) *Fählmann*, Verhandl. d. Estn. Gesellschaft, II, 2, 66.

†††) *Schott*, Die Ehstn. Sagen vom Kalevipoeg, in Abhandl. d. Berliner Akademie, vuonna 1862, siv. 459.

sat olopaikoiltaan Aasiassa ovat tuoneet kanssansa suuren joukon jumalaistarullisia ajatuksia, koska sellaisia vielä voipi niin kaukana toisistansa olevissa kansoissa löytää. Mutta muitakin yhteisiä ajatuksia löytyy, esim. pyhästä suuresta puusta, elämän vedestä, jolla eräs Samojedi voitelee vanhempiansa, niin että ne jälleen virkoovat eloon, tavataanpa yksin muinaisrunojemme kerto ja alkusointu, jota seikkaa erinomattain on tahdottu pitää todistuksena lainasta läheisiltä Germaneilta. Mongolien heikoissa runoyrityksissä, niinkuin Pallas ne esittää, näytäksen lävitsensä kertoa ynnä alkusoinnun ja yksin loppusoinnunkin eli riimin jälkiä. Voimatta ratkaista kysymystä näiden runojen alkuperäisyydestä, pidän enemmän lukua siitä, että myöskin tatarilaisien Koibalein urosrunoissa tavataan vielä suurempaan määrään kertoa ja alkusointua, sekä, ja se on paljoa painavampi, heidän kertomarunon ja rakennus näyttää tehdyltä pitkälyhyen nelimitan pohjalle, samoilla runojalkain vaihtelemisilla kuin suomalaisessa kansanrunossa*). Tässä lienee yksi tukevimpia todistuksia itsenäisestä, jo Aasiassa aljetusta, Altailaisten kansain jumalaistarujen ja satujen kehkiämisestä, vaikkapa tekoaineita on kerättävä paljon, ennenkuin niiden laveutta ja ensimmäistä alkuperää voinee selittää.

Toiselta kannalta näyttävät jumalaistarulliset tutkinnot Saksassa johdattavan samaan päätökseen. *Kuhn* on huolellisesti toimitetussa teoksessaan: „Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks“, osoittanut sitä eroa, joka Aasialaisessa kansasuvussa on muinaisuudessa mahtanut tapahtua, jolloin Indian ja Persian kansat erkenivät toisistansa, edelliset yhäti enemmän kehittäen ulkokohtaista luonnonnäkemystänsä, Persialaiset taas itskohtaista. Germanilaisten esi-isät heidän eretessään olivat lähempänä Persialaisia, ja heidän kaksisuuden (dualismon) kaltainen maailmannäkemys oli sentähden peri-aatteellinen vastakohta suomalaisten kansain tar-

*) Vertaa *Castrén*, Koibalische Heldensagen, koibal. u. karag. Sprachlehre, siv. 169.

kasti merkitylle kaikkijumalaisuudelle (paitheismolle). Se on kaikissa Altailaisissa kansoissa niin juurtunut koko heidän ajatuspiirihinsä ja kieleenkin, että ne sen kautta selvästi rajoitetaan germanilaisista kansoista. Ja kuitenkin kumottaa etempää se salainen perustus, se hämäräinen yliolento, jonka nimeä, niinkuin Juutalaisillakin, ei rohjettu mainita, — mukava liitoskohta pian tulevalle kristin uskolle. Vaikeus, jolla, tuossa Altailaisten kansain muinaisuutta peittävässä hämärässä, selviä piirteitä voidaan keksiä, enenee siitä, että heimokansain jumalaistarut ja perivanha sivistys häviää vieraiden uskontoin vaikutuksesta. Unkarilaisissa on kristinusko, Turkkilaisissa Islam, ja useimmissa Aasian kansoissa on Buddhanusko hävittänyt heidän alkuperäisen uskontonsa. Kentiesi vastedes vielä onnistuu löytää merkittäviä muinaisen luonteen jälkiä.

Tällä ei kuitenkaan ole sanottu, että suomalaiset kansat olisivat täydellisesti olleet vapaat kaikesta vaikutuksesta niiltä kansoilta, joiden kanssa he ovat olleet yhteydessä. Päinvastoin voidaan sellainen vaikutus löytää kaikkialla ja mahdotonta on ajatellakaan, että joku mannermaan kansa muinoinkaan olisi kiinalaisella muurilla voinut sulkea luotansa kaikki sivistysaineet läheisistä kansoista. Niinkuin vieraita rahoja otettiin vastaan, niin seurasi jokaista yhteyttä myöskin uudet sanat ja ajatukset, jotka viimeiset olivat vielä suuremman arvoiset, sillä ne voitiin enentää monin vertaisesti.

Hyvin selviä jälkiä sellaisesta keskuudesta Skandinavian kanssa voidaan nähdä Virolaisten jumaluusajatuksissa ja erittäin tässä tutkitussa runoistossa. Edellä olen maininnut uudemmasta Eddasta lainatun kertomuksen Thorista ja jättiläisvaimosta, joka on muutettu Kalevipojan osaksi. Jo *Lencqvist* mainitsee suomalaisessa jumalaistarustossa olevan nimityksen *tonttu,* kotijumalan, joka toimitti kaikellaisia etuja*); Virolaisissa siihen vastaa *tont.*

*) De superstitione veter. Fennorum siv. 50.

Molemmat ovat lainattuja Skandinaveilta, joilla häntä kutsutaan *tomtegubbe, tomt**). Tässä en pidä mitään lukua sellaisista ajatuksista, jonka kaltaisia kyllä tavataan germanilaisissa ja romanilaisissa kansoissa, mutta joihin vastaavia ajatuksia myös löydetään Virolaisten heimokansoissa Aasiassa tahi Etelä-Euroopassa. Niin esim. pitävät Virolaiset horkkaa eli vilutautia harmaana tahi valkoisena hevosena, jolla potilas ratsastaa; Tatarit ja Kalmukit kuljettavat sairasta ratsain täyttä laukkaa, kunnes hevonen tulee vaahteen; sitten hänet peitetään hyvästi ja hän paranee tavallisesti**). Saksalaiset ajattelevat kuumeen ratsastuksena hurjalla hevosella***). Sellaiset ajatukset voivat joko itsenäisesti syntyä useissa kansoissa, tahi, niinkuin niiden muutamain sanojen on laita, jotka ovat Lättiläisten ja Virolaisten kielissä yhteisiä, ovat tulleet aikaisemmasta keskeydestä ja ovat niinmuodoin jäännöksiä ennenhistoriallisesta aikakaudesta, etten sano alkuperäisestä yhteydestä †). Mutta Virolaisilla tavataan paljo ajatuksia, jotka silminnähtävästi ovat syntyneet vasta keskeydestä Skandinavein kanssa myöhemmällä ajalla, jolloin kristillisiä näkemystapoja jo oli juurtunut kansoihin. Sellaisiin kristillisiin alkeisiin on luettava nimitykset *Sarvik* ja *Tühi*. Ylimalkain on virolaisissa saduissa maanala muodostettu paljon toisenmoiseksi, jouduttuansa keskeyteen helvetinopin kanssa. Suomalaisissa taruissa vielä on ainoastaan maanalan hallitsijan nimi jolloinkulloin muuttunut kristilliseksi, nim. Pahaseksi, mutta muutoin on pakanuuden ajatustapa kaikessa voimassaan säilynyt ja elämä maanalassa on melkein samallaista kuin maan päällä. Kristinusko on vaikuttanut muutoksen, on tehnyt perkeleen paljoa pirullisemmaksi, ja se omaisuus tavataan selvempänä

---

*) Vertaa *Castrén*, Finsk Mythologi, 167, 179, ja *Kreutzwald*, *u. Neus*, Myth. u. mag. Lieder der Ehsten, 78.

**) *Kreutzwald u. Neus*, myth. u. mag. Lieder, 92.

***) *J. Grimm*, Deutsche Mythologie, 1107.

†) *A. v. Richter*, Geschichte d. Ostseeprovinzen, I, 317.

Suomen lahden eteläpuolella. Sentähden onkin Virolaisten pirulla sarvet, jota koristusta Suomalaiset eivät vielä ole hänessä huomanneet. Kumminkin on erinomaisen vaikeata tarkoin eroittaa niitä alkeita kansantarustossa, jotka kuuluvat kristinoppiin, pakanallisista, ja vielä vaikeampi on määrätä mitkä viimemainituista ovat alkuperäisiä. Kalevipojan matkoja maanalaan tutkittaissa kohtaa sama vaikeus, sillä samanlaisia matkoja jossakin tarkoituksessa tavataan melkein kaikilla kansoilla. Suomalaisilla ja Kreikkalaisilla, Indialaisilla ja Roomalaisilla tapaamme sellaisia kertomuksia. Kiinalaiset kertovat nuorukaisesta, joka sieltä vapauttaa äitinsä*); Mongolit ja Tibetiläiset antavat mainion urhonsa, Gesar Khan, sotatapparallansa särkeä helvetin portit ja sieltä vapauttaa äitinsä, sekä lähettää hänet taivaasen**).

Tässä suhteessa valaisevia ovat ne sadunkatkelmat, jotka ovat kerätyt Viron saarien muinaisruotsalaisissa asukkaissa. Wormssaarella, jossa asuu osaksi Ruotsalaisia, osaksi Virolaisia, kertovat edelliset merimiehestä, joka niinkuin Kalevipoeg matkusti syvässä holvissa ja sieltä toi muassansa kolme säkillistä rahoja. Vanha Jakob de la Gardie, Hiiomaan eli Päiväsalon ja Wormsin herra, sanotaan kerran, kun vihollisia äkisti karkasi hänen päällensä, juosneen alastomana saunasta, ainoastaan polstari kädessä, jonka höyheniä hän ravisteli sotilaita, niinkuin *„Soomen tuuslar“*; puhutaan myös jätinkokoisista *munkeista*, viroksi *munga rahvas*, jotka paljaalla vainullaan etsiskelevät kristittyjä niitä tappaakseen, jotka kaikki luulot ynnä monta muuta samallaista kohtaavat meitä Kalevirunoissa***). Ovatko nämä alkuperäisin virolaisia vain ruotsalaisia,

*) *Schott*, Die Estn. Sag. vom Kal.poeg, in Abh. d. Berl. Acad. 1862, 472.

**) *I. I. Schmidt*, Die Thaten Bogda Gesser Chans. 282 vertaa *E. Schlagintweit*, die Heldensage der Mongolen, sanomalehdessä Das Ausland v. 1864, N:o 26.

***) *C. Russwurm*, V. Eibofolke od. d. Schweden an den Küsten Ehstlands, II, 257, 270, 273, 275.

sitä ei kuitenkaan tästä nähdä. Sellaiset kertomukset kulkivat enimmäksensä suusta suuhun, mutta kirjoittamallakin tieto niistä leveni. Hyvin huvittava taas, ja todistava miten Euroopan useimmissa maissa tutut kertomukset pyhistä miehistä myös tunkeutuivat suomalaisiin kansoihin, on *Russwurmin* ilmoittama tieto, että useissa Länsi-Wiron pitäjäissä käsikirjoituksina kulkee virolaisia kertomuksia Jesuksen lapsuuden historiasta, *evangelium infantiæ.* Toinen virolainen käsikirjoitus, joka on löydetty Nucköön Ruotsalaisissa, sisältää monta esitelmää, joista ensimäinen, *Jesuksen pyhän äidin unennäkö,* on meille tärkeä. Kun sadut Kalevipojasta eivät näy kärsineen mitään erinäistä vaikutusta Jesuksen lapsuuden historiasta eikä muista viimemainitussa käsikirjoituksessa olevista esitelmistä, tavataan tässä esitelmässä melkein kuva kuvaltaan samaa, mikä Kalevipojan matkassa Manalaan on merkillistä. Tässä kirjoituksessa nimittäin, joka muutamissa osissa pitää yhtä Nikodemon evangeliumin kanssa, sanotaan: Sinä laskeuit alas helvetin hautaan, syvyyteen, *põrgo haua, sügavusse sisse,* ja mursit helvetin kaikki rautaveräjät ja ukset, *keik põrgo raudaväravad ja uksed* — *ἰσχυρὰς τὰς πύλας τὰς χαλκέας, καὶ τους μοχλους τοὺς σιδηροῦς* — otit pois kaikki helvetin siteet, *võitsid keik se põrgo vöö ära,* — *οἱ δεδεμένοι πάντες νεκροι ἐλύθησαν των δεσμῶν* — ja sidoit ikuiseksi ylimmäisen saatanan, *seda edina saadanad* — *τον ἀρχισατραπην σατᾶν.* Sitte sinä veit kaikki hurskaat sielut ja vainajat pyhät helvetistä j. n. e. Siihen lisätään, että se, joka väärentämättä säilyttää luonaan tämän unen, varjellaan sen kautta kaikellaisesta pahasta, ja joka kirjoittaa sen, sille annetaan syntinsä 40 kertaa yhtenä päivänä anteeksi. *) Viimemainitut lisäykset osoittavat kertomuksen kuuluvan katoliseen aikakauteen.

Mutta vielä merkillisempi on eräs loihturuno, joka katoli-

*) *C. Russwurm,* V. Eibofolke II, 184.

suuden ajalla on kulkenut Saksasta ja Skandinavian maista Wiron ja Suomen kaukaisimpiin osiin. Kreutzwald on tutkijoille huomauttanut mikä eroitus ylimalkain on loihturunojen ja loihtutavan välillä Germanilaisissa ja Suomalaisissa kansoissa. „Germanilaisten loihtimisissa pitää noita itsensä taudin eli vian herrana, ainoastaan sen vuoksi että hän osaa johtaa parannustapansa, loihtunsa takaisin johonkin alkuperäisin jumalasta lähteneesen tekoon.“ Tämän teon arvellaan vieläkin jatkauvan ja loihtija asettaa esillä-olevan tapauksen sen alle. Tahi hän yhdistää taudin johonkin luonnon ilmiöön ja toivottaa sen kulkevan samaa tietä. Suomalaisissa loihtimisissa sitä vastoin osoitaksen tunto siitä, että loihtija tietonsa nojassa, sen sanan avulla, joka on esineelle antanut alun, hallitsee sitä, yksinpä henkiäkin. *) Edellistä laatua on se kappale, jonka tahdon vertailemisen vuoksi tähän ottaa, vaikka se oikeastaan ei kuulu tämän tutkistelmuksen alaan, koska sitä ei ole Kalevirunoistossa. Kutshinan kylässä Pihkowan läänissä on nimittäin Kreutzwald tavannut seuraavat sanat niukahtumista vastaan:

Jeesus kirike mineksi
Eeruselle, aaruselle,
Lõhe musta mooruselle.
Kala iirikarvaselle
Nikastes obuse jala.
Jeesus maha rattaalla
Obo jalga lausumaie:
Siit on liige nikastanud
Siit on soone songatanud,
Siit on joose jongatanud.
Mingo liige liigete vasto,
Mingo sooni soonte vasto,

*) *Kreutzwald u. Neus,* myth. u. mag. Lieder d. Ehsten siv. 5.

Mingo joose joosete vasto,
Mingo luu luude vasto,
Liha lihade vasto:
Maarja määrgo märga peale!
Isa meie etc.

Toisinto samoilta paikoilta kuuluu:
Ehk on viltind, ehk on vältind,
Viltind, vältind väänula:
Taara tarkus, *Marja* märkus,
Sinisega siduda,
Punasega punuda
Kollasega koko panna,
Ehk on, isand Jumal,
Sino ja mino tahtmine!

Kolmas toisinto, jonka myös Kreutzwald on kerännyt P. Pietarin pitäjästä Järwa-maalla, kuuluu seuraavaisesti:
Jeesus kiriko minnija
Iljuselle, aljuselle,
Maa musta mudasella.
Sohvia ei soovitamaie,
Maarja jäi maale rattaalla:
„Koko nahk, koko liha,
Koko sooned, koko luud,
Koko liikmed, koko jäkkud!“
Siis niksus; siis naksus.
Abi keel, abi meel,
Abi armas Jumalalta!
Aita Maarjat!
Tagane vaenlased ja vastosed! *)

*) *Kreutzwald u. Neus,* Myth. u. mag. lied. d. Ehsten siv. 97.

Kreutzwald asettaa tämän kanssa yhteyteen ne loihtusanat jalkansa nyrjähdyttäneen hevosen yli, jotka Grimm kertoo tuosta mainiosta Merseburgin käsikirjoituksesta, ja jonka Grimm luulee olevan syntyjään 10:nestä vuosisadasta. Alkuperäiset pakanalliset jumalat ovat siinä vielä jälillä, niinkuin ruotsalaisessakin toisinnossa, norjalaisessa ja skottlannilaisessa niiden sijaan sitä vastoin on asetettu kristittyin Jumala. Tähän minä ne panen toisen toisensa jälkeen. Toiset sanat Merseburgin käsikirjoituksessa kuuluvat näin:

Phôl ende *Wôdan* vuorun zi holza,
dô wart demo *Balderes* volon sin vuoz birenkit;
dô biguolen *Sinthgunt*, *Sunnâ* era suister,
dô biguolen *Frûâ*, *Follâ* era suister,
dô biguolen Wôdan, sô he wola conda,
Sôse bênrenki, sôse bluotrenki
Sôse lidirenki, ...
bên zi bêna, bluot zi bluoda,
lid zi giliden, sôse gelimida sin.

Wodan on parantanut Balderin sälön lausumalla (bigalen); tämän laulun lausuminen nyt parantaa toisia; ja mitä muut eivät mahda, sen mahtaa Wodan. Lyhyemmältä lauletaan vielä moniaissa Ruotsin maakunnissa, *flåg*-nimistä hevostautia parannettaessa:

Oden står på berget,
han spörjer efter sin fole,
floget har han fått. —
Spotta i din hand och i hans mun,
han skall få bot i samma stund.

Eräs toisinto alkaa näin:
Frygge frågade frå:
huru skall man bota den floget får?
j. n. e.

Norjalainen laulu on, kuten sanottiin, jo muuttunut kristityksi, vaan käytetään kuitenkin. Siinä nähdään se vanha, tuttu

tapaus, että pakanallisten jumalain nimet häviävät, vaan heidän tekonsa muutetaan uudelle nimelle, joka nyt pidetään suurena ja pyhänä:

Skottlannilainen laulu kuuluu:
The *Lord* rade,
and the foal slade;
he lighted,
and he righted.
Sent joint to joint,
bone to bone,
and sinew to sinew.
Heal in the holy ghosts name!

Norjassa vielä lauletaan:
Jesus reed sig till hede,
da reed hau sönder sitt folebeen.
Jesus stigade af og lägte det:
Jesus lagde marv i marv,
Been i been, kjöd i kjöd,
Jesus lagde derpaa et blad,
att det skulde blive i samma stad.

Grimm, joka on verrannut nämä germanilaiset sanat *), syystä tarkastuttaa mieleen, kuinka parantaminen heissä kerrotaan melkein samoilla sanoilla, joka on todistuksena heidän vanhuudestansa Germanilaisissa. Ne mahtanevat perustautua mahtavaan tarustoon, koska ne ovat voineet sellaisella tarkkuudella säilyä moninaisten sivistyskausien läpi. Germanilaisten kanssa, heidän sotiessansa kristinuskon levittämiseksi, leveni tämä ja luultavasti moni muu samanlaatuinen loihturuno muihin kansoihin. Sitä tietä Wirolaisetkin lienevät oppineet sitä tuntemaan, ja se on, luultavasti samalla lailla, — levinnyt suurimpaan osaan Suomenmaata. Lencqvistin tutkistelmuksesta: De superstitione veterum Fennorum (siv. 90) Kreutzwald jälkilauseessa äskenmainittuun teokseensa, julkaisee seuraavan loihturunon:

Kiesus kirkkohon menepi,
Maria Messuhun matapi,

*) *J. Grimm*, Deutsche Mythologie. II, 1181, 1182.

Hevoisella hirvisellä,
Kala hauvin karvaisella,
Lohen mustan muotoisella.
Ajoit sildoa kivistä,
Nousit vuorta korkiata:
Niveltyi hevoisen jalka.
Maria maahan rattahilta
Suonia sovittamahan,
Pahoja parantamahan.
Jost' on liha liipahtanut,
Siihen liha liittyköhön.
Jost' on suonet sortunehet,
Siihen suonet solmikkohon
Ehommaksi ennellistä,
Paremmaksi muinohista.

Kanslianeuvos Lönnrotin hyvyydestä olen saanut tilaisuutta tähän liittää vielä kolme muuta saman loihturunon toisintoa, jotka ovat kerätyt viideltä eri seudulta maatamme, ja toistaiseksi säilytetyt Suomalaisen Kirjallisuuden keräyksissä, 22:nnessä siteessä.

Toisinto Ikaalisista, B. A. Paldanin keräämä:

Jesus ajo hevosella,
Hevosella hiirikolla,
Kivisellä kirkkotiellä;
Hivelty hevosen jalka.
Jesus maahan ratsahilta,
Suonia sovittamahan,
Lihoja liittelemähän,
Suuret suonet suutasuin
Pienet suonet päätäpäin.

Toisinto Honkojoelta, B. A. Paldanin keräämä:

Jesus ajo kirkkohon
Hiirikolla hevosella,
Kalan hauven karvaisella,
Lohen mustan muotosella.
Hiveltypä hevosen jalka
Kivisellä kirkkotiellä:
Lähde *Maaria* maahan,
Suonia sovittamahan,
Jäseniä jatkamahan,

Jos on ennen pahoin käynyt,
Tehköön *Jesus* terveheksi,
Sisältä kivuttomaksi,
Päältä tuntumattomaksi,
Paremmaksi entistänsä.
Sit. 22: 20.

Sisältä kivuttomaksi,
Päältä tuntumattomaksi.
Sit. 22, siv. 52.

Melkein sanalta sanaan näin kuuluvan on sama keräilijä saanut Karvialtakin.

Toisinto Kuhmoisista, melkein sanalta sanaan yhtäkuuluva kuin toinen Sotkamolta, O. Pettersonin saama, sit. 22: 86, ja kuin yksi, joka on otettu Suomen kansan vanhoihin runoihin S. Topeliukselta, V, 47. Kuhmoisista saatu kuuluu:

Jesus kirkkoon meneepi
Hevosella hirvisellä,
Kalahauvin karvasella,
Lohen mustan muotosella.
Hivelty hevosen jalka,
Tarttu hevosen seäri-varsi
Kivisellä kirkkotiellä,
Vaskisella vainiolla.
Jesus maahan rattahilta:
Mist' on suoni solkahtannu,
Mist' on liikunnu lihoa,
Siihen liittele liboa,
Siihen pane palliota.
Neitsy *Maaria* emonen!
Tuopa silkkisi sininen,
Paitasi tulipunanen.
Sit. 22: 105.

Tälle loihturunolle olen antanut jotenkin lavean tilan tässä tutkistelmuksessa, mutta se oli tarpeellista siksi että saataisiin

yleinen katsaus sen äärettömästä yleisyydestä eri kansojen taruissa, ja että voitaisiin vertailla sen monet toisinnot keskenään. Heti näytäksen, että kaikista näistä toisinnoista suomalaiset ja virolaiset likimmin ja useimmissa lauseissaan pitävät yhtä, ja niiden kanssa samanlaatuisimmat ovat Norjassa vielä tunnetut sanat. Suomalaiset ja Wirolaiset siis ovat mahtaneet oppia sitä tuntemaan joko silloin kun heidän yhteytensä vielä oli suurempi, kun kansan virtailus Suomenlahden molemmille puolille ei vielä ollut la'annut, vaan kun sittemmin jakautuneiden Hämäläisten parvia vielä asuskeli Laatokan ja Äänisjärven rannoilla, s. o. viimeistäkin noin 12:lla vuosisadalla, tahi voivat he sen oppia kanssakäynnin kautta saman kansan keralla, tahi myöskin on tämä yhteys voinut tapahtua myöhemmin kummassakin kansassa erikseen. Missä tapauksessa hyvänsä johtaa meitä lähimmäinen yhtäläisyys toisintoin välillä Skandinavialaisiin, ja niistä olivat Ruotsalaiset se kansa, jonka kanssa sekä Suomalaiset että Wirolaiset olivat kanssakäymisessä. Kolmannellakin lailla olisi se voinut tapahtua, nimittäin sen kanssakäynnin kautta, joka vanhemmilta ajoilta on Suomenlahden poikki ollut Wirolaisten ja Suomalaisten välillä, ja josta Kalevipoeg itse monessa kohden todistaa. Ainakin on tämä vaikutus Ruotsista mahtanut tapahtua katolisuuden ensimmäisen ilmestymisen ajoilla näille paikoin. Wirolaisissa, sekä Pihkovasta että Järvalta saaduissa kappaleissa, tavataan nimittäin *Ila*-päätteinen adessivomuoto; ja vaikka kyllä on merkillistä, että Wirolainen runoudessaan useasti käyttää täydellisempiä muotoja kuin puhekielessä, niin tätä sijaa ei kuitenkaan tavata. Se kohta, että kaksi toisintoa on saatu Pihkovan seuduilta, jo itsessään näyttää todistavan vanhempaa ikää. Se seutu on, mitä laulurikkauteen tulee, niinkuin saari erillään muista osista maata, sillä tavoin että Tarton piiri on aivan ilman runoja ja taruja. Kielessäkin tavataan se omituisuus, että se vanhemmissa runoissa on enemmän Räävelin, puheessa Tarton murteen tapaista, ja erittäin sanotaan

sen olevan Suomen kielen tapaista Kutshinan kylässä. Kummastuttava on myös viimemainitun seudun runoissa tieto paikkakunnista Suomenlahden rannoilla, vaikka yhteys niiden kanssa on hyvin vähäinen. Tämän kaiken johdosta on syytä Kreutzwaldin mukaan päättää tämän kansan Pihkovan ympärillä tuoneen runonsa muassaan entisiltä asuinsijoiltaan Suomenlahden rannoilla. *) Muutos on mahtanut tapahtua hyvin aikaisin, koska nyt ei enää ole mitään yhteyttä entisten asuinpaikkojen kanssa, ja koska muinaistarutkaan eivät siitä säilytä mitään kertomusta. Varmana taidettaneen pitää, että runotaito on perintö muinaisilta ajoilta, mutta milloin mainitut loihtusanat lienevät levinneet ympäri Pihkovan, Järvan ja Suomenmaiden, siitä ei tämä anna selkoa. Ehkä se lienee tapahtunut silloin kun Ruotsalaisilla katolisuuden aikana oli Wironmaassa suurempi valta kuin sittemmin, ja kun Inkerinmaa pidettiin ikäänkuin välikkönä Suomen- ja Wironmaiden välillä. Historia tietää, näet, kertoa moninaisista Ruotsalaisten retkistä syvään Liivinmaahan vielä 13:llakin vuosisadalla, ja ruotsalaisten siirtolaisten asuminen ainakin länteisessä Wirossa on samasta ajasta asti historiallisesti todistettu. **)

Sen vertaa niistä ajatuksista, jotka osaksi kristinuskon kanssa, tunkeutuivat Wirolaisiin heidän kanssakäyntinsä kautta Skandinavialaisten kanssa. Toinenkin tärkeä lisäys Wirolaisten ja Suomalaisten aikaisemman sivistyksen historiaan on niissä monissa sanoissa, jotka he ovat ottaneet kielehensä Ruotsista. Yleinen syy tähän on se, että uusien esineiden ja käsitysten kanssa, myöskin niiden nimet lainattiin, ja kun Wirolaiset ja Suomalaiset olivat melkein samalla sivistyksen portaalla, olivat lainatkin samallaiset. Siinä on kuitenkin se omituinen seikka, että paitsi näitä

*) *Kreutzwald*, Mittheil. über d. Pleskau. Esten, Verhandl. II, 2, 46, 49.

**) Vertaa *Russwurm*, V. Eibofolke, I, 30, 37, 64, ja Verhandl. d. estn. Ges. III, 1, 69.

tavataan molemmin puolin Suomen lahtea paljo lainattuja sanoja, joiden merkityksille ainakin Suomen kirjakielessä on syntyperäisetkin nimet. Tässä luettelen paremman vertauksen vuoksi ne vieraat sanat, jotka Kalevirunoistosta olen kerännyt:

Vir. agan	= Suom. akana, Vatjan kieleksi akana *)	tooli	= tuoli
		torni	= torni
adra	= aura, Vat. adra	turku	= turku
õlut	= olut	tükki	= tykki (ruukki y. m.)
ohverda	= uhrata	tünderi	= tynneri (pulkko)
kambri	= kammari	paari	= pari
kaku	= kakku (leipänen)	panti	= pantti
kaape	= kaapu	peekeri	= pikari Vat. pikari
kampi	= kampa	penningi	= penninki
kannu	= kannu (haarikka)	piiga	= piika Vat. piika
kattila, katel	= kattila, Vat. kattila	piipu	= piippu
klaasi	= klasi, lasi	püksi	= pöksyt (housut)
kepi	= keppi (sauva) Vat. keppi	prõua	= rouva, frouva
		vangi	= vanki
kelderi	= kellari	viina	= viina
kilinki	= killinki	värvita	= värjätä
kinga	= kenkä	võlvi	= holvi
kiriko	= kirkko, Vat. čerikko	saagi	= saha
kööki	= kyökki	sadula	= satula
humal	= humala, Vat. umala	sammeti	= sammetti
taaleri	= taaleri	siidi	= vertaa silkki
tantsin	= tansin	soola	= suola Vat. soola
talli	= talli	sänki	= sänky
tarbe	= tarve, tarpehen	riida	= riita (taistelu)

*) Vatjalaiset sanat ovat *Aug. Ahlqvistin* Vatjan kieliopista, Acta societ. scient. Fen. Tom. V. 1.

riigi = riikki (valtakunta)
raamat = raamattu
moori = muori
marssi = marssi.
müüri = muuri
nööri = nuora?
lampi = lamppu.

Sanoja, jotka ovat yhteisiä, mutta joilla Suomessa on syntyperäiset nimitykset:

ämbri = ämpäri, sanko
kaupa = kaupata, ostaa
kiilu = kiila, palkki, telkin.
küüran = kuurata, pestä (laattiaa)
kruusi = ruusi, kivi-astia, pottu.
tinga = tingata, tilata, pyhittää.
tüüra, = tyyrätä, laskea, ohjata
literi = liiteri, vaja, katos
lodja = lotja, saima, soima
looti = luoti, puntti, punnukka, paino
lusti = lysti, halu, huvitus
paadi = paatti, vene
piina = piinata, vaivata, kiduttaa, rääkätä
prundi = prunti, runti, tulppa
vilti = viltti, huopa
märki = merkki, jälki
mütsa = myssy, lakki
narra = narrata, vietellä, houkutella
röövel = ryöväri, rosvo, voro.

Erittäin saksalaisia sanoja ovat: arsti = arzt, undruka = unterrock, kooki = kuchen, krabista = krabbeln, kuninglik = königlich, krammike = schramme, lövi = löve, meister = meister, tressid = tressen. Venäjän kielestä lainattuja sanoja ei ole tässä otettu tutkittaviksi.

Mitenkä tämä yleinen yhtäpitäväisyys sellaisissakin nimityksissä, jotka näyttävät suotta lainatuilta, on selitettävä? Etenkin kun tiedetään että ne Suomalaisilla paraittain tavataan Hämeen murteessa. Sitä ei voi luulla että Hämäläiset enemmän kuin Karjalaiset olisivat tarvinneet niitä, s. o. että olisivat olleet ilman niitä käsityksiä, jotka jälkimäisillä oli, ja niinmuodoin olisivat olleet alemmalla sivistyksen portaalla. Tahi jos ne taas ovat mielivaltaisesti ja ikäänkuin tottumuksesta ilman tarkempaa ajatusta säilytetyt, kun muukalaisten useammin kuultiin niitä käyttävän, miksi ne silloin olisivat yhteisiä? Ja mistä se tulee että tässä lue-

tellut sanat molemmissa kansoissa tavallisimmasti käytetään? Kaikkiin näihin kysymyksiin saataneen tyydyttävä vastaus, jos ajatellaan että länsisuomalaisen suvun Jämiläinen osa, johon kuuluu Wirolaiset, Liiviläiset, Watjalaiset, Wepsäläiset ja Hämäläiset, aikaisemmilla asuntapaikoillaan Laatokan, Äänisjärven ja Walgetjärven seuduilla ovat olleet pitkällisen vaikutuksen alaisina siellä asuvain Skandinavilaisten puolesta. Alkulauseessa Watjalaiseen kielioppiinsa on Ahlqvist antanut erinomaisen valaisevan esittelyn mainittujen kansain yhteydestä. *) Sekä sananjohto- että muotooppinsa osoittavat nimittäin, että ne jo ennen eroamistansa olivat muodostaneet ne omituisuudet, jotka nykyjään selvimmin ovat nähtävät Wirolaisissa. Mutta jo 12 ja 13 vuosisadalla he olivat levinneet yli Liivinmaan ja länteisen Suomen, sentähden on puheenalaisen Skandinavilaisten vaikutuksen täytynyt jo sitä ennen tapahtua. Tällä tavoin me johdumme siihen aikaan, jona Warägein valta kukoisti Pohjois-Wenäjässä. Tuskin lienee yhtään aikaa, jolloin Skandinavialla olisi ollut niin suuri valta koko Euroopan asioihin kuin silloin. Wiron ja Liivin maat olivat jo 9 vuosisadalla sen yhteydessä, Skandinavian kauppiaat harjoittivat pitkin Wäinäjokea (Düna) Ostrogard'in ja Kiev'in poikki vilkasta kauppaa Konstantinopolin ja Kreikanmaan kanssa; toinen kauppatie kulki Laatokkaa, Welhojokea (Wolchov), Dnieperiä ja Wolgaa myöten; Rurik veljinensä ja Röskansan kanssa perusti v. 862 Novgorodin mahtavan valtakunnan; Skandinavialainen Rogvolod perusti v. 980 ruhtinakunnan Polotzk'iin, joka kesti aina vuoteen 1129, jolloin Warägit sieltä ajettiin Byzantioon. **) Mihinkä arvoon he siihen aikaan olivat nousneet, todistaa historioitsija Nestor, kun kutsuu Itämerta Warägien mereksi.

Aivan epäilemättä tulivat heimokansamme, jotka asuivat

---

*) Acta societ. scient. Fenn. V 1.

**) *Richter*, Geschichte der Ostseeprovinzen, I, 1: 34, 39, 42—44.

mahtavain vikingein itäisen vallan keskuspaikan likitienoilla, juuri tällä Skandinavialaisten loistoisalla ajalla heidän kanssa yhteyteen. Paitsi sitä mitä jo ennen on mainittu, osoittaa nimittäin vielä se maatieteellinen tieto, jonka Wirolais-Suomalaiset runoudessaan ovat säilyttäneet, että he siihen aikaan, jolloin heidän kansain-nimityksensä syntyivät, asuivat aivan rinnattain. *Kaikki vieraiden ja omienkin maapiirien nimet ovat nimittäin yhteisiä.* Wirossa ei mainita ainoasti *Kuura* ja *Läti* maa, vaan myös *Poola, Wenä* ja *Saksa, Viru* ja *Soome,* yksinpä *Turja*kin. Vaan näiden nimitysten synnyn-aikaa valaisee enimmin *Rootsi, Ruotsi* = *Rôs, Rûs,* jolla Wirolaiset ja Suomalaiset vieläkin osoittavat Ruotsalaisia. Syynä ei voi olla muu kuin että nämä silloin nimittivät itsensä samanlaisella nimellä, ja historiasta saamme tietää että Warägit juuri 9 ja 10 vuosisadoilla olivat nimellä *Ros* avaralla tunnetut, etenkin itäisessä Euroopassa. Mitä runo itse kertoo siitä ankarasta taistelusta, jossa Wiron kansa näkyy kukistuvan Saksan ritarien ja päälle-tunkeutuvien Wenäläisten alle, koskenee moniaissa osissa hyvin kaukaista muinaisuutta, jolloin Jämein suku Wirossa ja se osa sitä, joka oli vetäynyt Suomeen vielä pitivät itsiänsä veljeksinä, joilla oli samat edut puolustettavana. Kun nimittäin Kalevipoeg Emajoen rannoilta kutsuu sotilaat kokoon vastustamaan ritareita, *rüütlitega,* jotka ovat rautaan puetut *raudariides,* niin ne kokoutuivat, ei ainoastaan Wiron (Virust 500) ja Liivinmaiden eriosista, vaan myöskin Kurjensaarelta, *Kuresaare,* tuli 600 ja *Suomesta* 700. Sotajoukko kulki itään, jossa se monenpäiväisen tappelun jälkeen voitettiin. Vaikea on päättää kuinka paljon erityisiin ilmoituksiin on luotettava ja mitkä niistä ovat toisihinsa verrattavat. Kokonaisuudessaan ne kumminkin näkyvät osoittavan jälkiä aikakaudesta, jolloin Jämein kansasuku Suomen lahden itärannalla ja eteläpuolella joutui kanssakäyntiin Warägein valtakunnan kanssa ja sen sotaisia hallitsijoita vasten koetti varjella itsenäisyyttään.

Tällä viimeisellä seikalla tahdon lopettaa tämän historiallisen tutkistelmuksen, jonka hajalliset eriosat vaan ovat näkyneet odottavan tätä johtopäätöstä, tullaksensa oikeaan valoon. Minä menen ohitse tuon kertomuksen 16:nessa runossa, joka silminnähtävästi juttelee merimatkasta pohjaiseen Turjaan, Lappiin ja Islantiin. Eriasiat etenkin viimemainitusta maasta ovat niin tarkasti kerrotut, ettei siitä voi pettyä. Kertomus jättiläisvaimosta — Hiigla tütär = Hekla — joka ottaa uroot esiliinaansa, tavataan Skandinavein saduissa. Tarkemmat tutkinnot luultavasti tässäkin ovat saattavat tyydyttävään johtopäätökseen. Tahdon ainoasti vielä sanoa, että kun 8 eli 9 vuosisataa on ennättänyt kulua, matkaan saattamatta mitään varsinaisempia muutoksia Jämein murteiden kieliopillisessa rakennuksessa; kun koko tällä aikakaudella niin suuri osa heidän kertoma-urostarujaan ja jumalaistarullisia luulojansa on tarkassa muistissa säilynyt, osaksi melkein sanasta sanaan, niin eikö siinä ole suurin syy, josta voipi päättää asianlaidan olleen saman entisinäkin aikoina? Suomen suvun karjalainen osa oli paljon etempänä, melkein tykkänään ulkopuolella Warägein maailmaa. Vielä paljon myöhemmin yhdistyivät sekä Ruotsalaiset että Wenäläiset Jämein kanssa heitä vastaan. Ja kuitenkin on laulurikkaus ollut suurinna Karjalaisissa. Eikö tässä ole osoitus, että heidän tietonsa runoissa ja saduissa ulottuu monta sataa vuotta taaemmaksi sitä aikaa, josta tässä on ollut puhe? Vai voisiko kukaan uskoa jonkun kansan sisimmässä sydämessä syntyvän niin tarkan runollisen käsityksen ja tämän kansan voivan luoda runollisen kielen sekä eläviä kuvia, ainoastaan niistä muruista, jotka hänelle tarjotaan vihollistensa keihäistä tahi jotka kerätään paljaana kaupanvoittona muilta? Minä en sitä usko.

Är Europas vestra och nordvestra fornbildning ursprungligen fenicisk?

Historisk undersökning

af

Johan Adolf Lindström.

Nilsson uti sin afhandling: „Skandinaviska Nordens Ur-invånare, andra upplagan, Bronsåldern, Stockholm 1862–1864“, säger, att „spåren efter den egentliga bildningens framskridande till vår Nord, icke, såsom man förr antog, leda till Indien och den derifrån utgångna Indogermaniska folkstammen, men deremot helt påtagligt till den Semitiska stammen“. För att nu ådagalägga sanningen af detta påstående hänvisar han pag. 1 och 2 till vissa zirater, som förekomma på olika slags bronsvapen, kärl o. s. v. hvilka han anser karakterisera bronsperioden, och liknande förskönings visar han finnas hos Semitiska folkstammar eller Fenicier — men härom framdeles. Vidare yttrar han sig pag. 135 ff.: „Jag har aldrig kunnat föreställa mig att nämnda vildar kunnat tillverka konstalster, sådana som de hos oss i jorden funna brons- och guldsaker, hvilkas enkla skönhet, såsom Frans Maurer uttrycker sig, kunde väcka afund både hos klassiska och moderna artister. Jag har derföre alltid ansett det vara en befallande nödvändighet att antaga dessa konstalster, som utmärka sig genom formernas skönhet och siraternas smakfulla enkelhet, såsom härledande sig från ett långvägaifrån kommet folk, som redan stod på en hög grad af teknisk bildning; och då jag icke känner något annat forntida folk än Phoenicierna, som både innehade erforderlig grad af bildning och

genom sin vidsträckta sjöfart var istånd att sprida den till vidt aflägsna länder, har jag funnit mig tvungen att antaga att det varit dessa som, till en början, spridt bronsen till det vestra och norra Europas trakter och att denna öfverförsel skett, icke öfver land, utan sjöledes till alla de kustländer, der brons från forntiden uppgräfves ur jorden. Jag beder ånyo läsaren erinra sig att jag här blott åsyftat den brons, som förekommer i det vestra Europas kustländer; ej den som förekommer i de inre delarna af Europas kontinent: Ungern, Siebenbürgen m. fl. hvilken jag hittills icke undersökt och icke känner". Ytterligare säger författaren pag. 103 rörande undersökningen af sitt föresatta ämne: „De tre hufvudsatser, hvaraf ämnet består, äro följande: 1:mo Phoenicier hafva under en långt aflägsen forntid idkat byteshandel på Europas vestra kustländer, hufvudsakligast för att erhålla tenn och bernsten, äfvensom fisk och pelsverk; 2:do Dessa Phoenicier, som innehade en hög teknisk bildning, hafva hit infört bronskulturen och småningom medelst talrika kolonier bosatt sig bland landets dåvarande halfvilda invånare i vestra och norra trakterna af vår verldsdel; 3:tio Tillika med bronskulturen hafva de äfven hitfört och bland invånarne kringspridt sin phoeniciska soldyrkan, d. v. s. Baals kult, och denna har länge efter bronsålderns slut fortfarit och ännu, då christendomen infördes, varit den allmännast rådande hednakulten i södra och vestra delarna af skandinaviska halfön". Af det anförda se vi således hvad som Nilsson framför allt sökt leda i bevis. Men vid detta hans bevisningssätt faller genast den omständighet i ögonen, att han blott fäster sig vid det semitiska folket, samt förbigår deremot den indogermaniska stammen i sin helhet. Läsaren måste således redan häraf finna, att hans bevis äro särdeles ensidiga. Det är just denna sak som jag här, stödjande mig på rent historiska uppgifter, ämnar ådagalägga. Om man hos den indogermaniska stammen finner ifrån urminnes tider

just detsamma, som Hr N. förklarar för feniciskt, så måste man naturligtvis kunna sluta deraf, att detsamma är en ursprungligen indogermanisk tillhörighet och således icke erhållits af några Fenicier. Låtom oss först börja med att betrakta bronsen i Asien. Det är en känd sak, att bronsen består af en blandning af koppar och tenn. Nu uppgifver Nilsson, stödjande sig på Engelsmannen D:r Smith, pag. 106—108, att allt tenn, som förbrukades uti södra och sydvestra Asien, kom eller hemtades ifrån England, först medelst Sidonier och sedan af Tyrier. Han antager, att Tyriernas handel stod i sitt högsta flor omkring 1000 f. Chr. Det bör anmärkas, att Nilsson, pag. 18 och 104, återgifver hebreiska ordet נְחֹשֶׁת (nichoschät) med brons, och på samma sid. 18 anför han 1 Kon. 7 kap. 13 och 14 vv., hvilka han öfversätter sålunda: „Och Konung Salomo sände bort och lät hemta Hiram från Tyrus. Han var en mästare på brons“ . . . . Uti grundtexten heter det sistnämnde ordet חָרָשׁ־נְחֹשֶׁת (choräschnichoshät) d. ä. brons-verktyg. Om man bibehåller den af Nilsson antagna betydelsen af *nichoschät* neml. brons, så får man af 1 Mos. 4: 22 den underrättelse, att Tubalkain „var en mästare i allehanda brons- och jernverk“; uti grundspråket förekommer just samma ord, neml. *choräsch-nichoschät.* Nämnde Tubalkain lefde omkring 3000 år före Christi födelse, och således långt förr än Sidon och Tyrus funnos till*). Redan denna enda uppgift vederlägger således fullkomligt det påstående, att allt tenn kom ifrån Britannien, hvilket är och förblir en orimlighet. Flere andra facta skola ytterligare bekräfta detsamma. Gesenius uti sitt hebreiska Lexikon pag. 886 uppgifver, att ordet *Tupul* betyder uti persiskan koppar- och jernslagg**) samt *Kain*

*) Enligt Litteraturbladet för år 1861 n:o 3 pag. 120 började Babelstorn att byggas mellan 3544 och 3501 före Chr. och Tubalkain lefde långt förut.

**) Ordet synes vara beslägtadt med samojed. *tola, tula, tulle* koppar.

i arabiskan och persiskan smed, hvartill han ännu tillägger den anmärkning: „Att namnet *(Tubalkain)* uppkommit ur en assyriskt-persisk dialekt, tyckes redan följa af sammansättningens art, i hvilken genitiven står främst“. Men tillika med namnet har naturligtvis äfven saken kommit till Fenicierne. Ifrån Hezekiels 27 kap. 13 vers får man den underrättelse, att Javan, Thubal och Meschek förde bronskärl till Tyrus (uti grundtexten *keli-nichoschät)*. Judiska historieskrifvaren Josephus ställer folket Thubal uti landskapet Iberien, som låg vid Kaukasus. Våra heliga urkunder förklara Javan, Thubal och Meschek för söner till Japhet, och således lefde de åtminstone 2000 år före Chr. Emellertid äro dessa benämningar blott personifierade folkslagsnamn, och med *Tubal* menas *Tibarener,* som bodde i det sedermera grundade konungariket Pontus i Mindre Asien; med Meschek, eller enligt samaritanska texten Moschok, åter *Moscherne*, ett folk, som bebodde de Moschiska bergen emellan Iberien, Armenien och Kolchis. Med Javan*) förstås Grekland, hvilket Hebreerne, likasom Syrerne och Araberne, kalla *Jonien*, emedan denne stam af Greker låg dem närmast, och för handels-förbindelsernas skull måste vara dem företrädesvis bekant. Uti persiskan betyder namnet *Jonani* en Grek, och uti sanskrit åter *Jawana* i allmänhet åt vester boende folkslag. Vi se således häraf, att bronsen fanns samt hemtades redan ifrån urminnes tider ifrån nordliga samt ostliga länder, och detta vinner fullkomlig bekräftelse af andra omständigheter. „Med tenn är Malakka och ön Banka öfverflödigt försedda“. „I landskapet Drange i Indien finnes tenn, säger Strabo, och tenntackor omnämnas såsom Assyriens produkt“ (Nilsson pag. 56). Detta är ingalunda någon „phoenicisk skeppareuppgift“, utan en ren historisk sanning, som vinner fullkomlig bekräftelse ifrån annat håll. Palmblad uti sitt „Palestina“, pag. 176, säger, att „det numera är temligen afgjordt,

*) Nilsson skrifver pag. 58 detta namn *Ivan*, men detta är oriktigt.

att Egypterne härstamma från Hinduerne". Meroë uti Ethiopien antages varit en indisk koloni, hvarifrån kulturen genom prestkasten sedan spridt sig nedåt Egypten. Hela nejden är full af pyramider, sphinxer, tempel. Uti sanskrit betyder *naga* tenn, och Pott uppgifver uti sitt verk: „Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen", 2 del. pag. 414, att detta ord med ringa förändring öfvergått till ethiopiska språket*). Man ser således häraf, hvarifrån Egypten ursprungligen erhållit tenn. Stilen uti indiska och egyptiska byggnader skola likna hvarandra. Enligt Jobs boks 28 kap. 19 vers fanns uti Ethiopien en ädelsten, topas, med namnet פִּטְדָה (pithda), men detta ting har påtagligen i början varit en indisk vara, ty uti sanskr. betyder *pita* (eg. gul) topas. Samma kan äfven sägas om ädelstenen *tarschischis,* som förklaras för topas. Namnet kommer påtagligen ifrån sanskr. *tarisha* guld. Tarschisch betyder således ursprungligen guldsten, såsom Grekerne med tiden gåfvo åt topasen namnet chrysolith d. ä. guldsten. Enligt Esthers bok 1 kap. 14 vers har en persisk furste namnet Tarschisch. Redan denna omständighet hänvisar ifrån hvilket håll namnet kommit till Fenicierne. Tarschisch-namnet hänvisar således icke, såsom Nilsson antager pag. 41, på någon förmosaisk handel på Spanien. Man märke härvid, att sistnämnde land kallades af Fenicierne Tarschisch, och man förklarar på mycket svaga grunder, att ofvannämnde stens namn kommer ifrån Spanska *Tarschisch,* Grekernes *Tartessus.* Ädelstenen Tarschisch och landet Tarschisch hafva intet sammanhang med hvarandra**).

Men låtom oss vidare fortsätta att betrakta bronsens och

---

*) „*Naga* (montanus) bedeutet als m. Elephant, als n. Zinn, Blei; das aethiopische hat das Wort entlehnt, und mit geringer Abweichung der Form, sowohl für das Thier als das Metall gebraucht".

**) *Tarissam,* quam Carteiam quidam opinantur, ex Tartesso corruptam, si quis dixerit, non ad modum repugnabo". Cæsar, pag. 855, noten.

tennets uråldrighet i Asien. Enligt Zendavesta, Kleukerska upplagan, 1 del. pag. 521, frågar Zoroaster af Ormuzd: „Hvad blir dens lön efter döden som skyndsamt förer till Dadgoh (templet) tenngjutares eld?“ Massageterne, ett schytiskt folk, som bodde öster om Kaspiska hafvet, begagnade guld och brons till allt (Nilsson pag. 64). Af Herodoti 4: 81 följer äfven, att Schyterne begagnade bronsvapen. Pallas omtalar, att äfven i Sibirien icke blott bronsvapen, jemte smycken af guld finnas i urgamla grafvar, hvilka ej kunna tillskrifvas något Tatariskt eller Kalmuckiskt folk, utan att man äfven funnit grafvar, hvilka blifvit bearbetade af ett folkslag **), som begagnat bronsredskap, att sluta af de verktyg, som i grafschakten blifvit funna. Ganska märkvärdigt är äfven att halsringar, fullkomligt lika dem, som ännu uppgräfvas i Nordens ättehögar, nyttjas än i dag af Jakuterne. Uti tungus. betyder *tudja, tuza* tenn, jen. ostj. *umola, umljä*, samoj. *hubt* (finn. hopia) tenn, bly, mongol. *dogholghan* tenn, turk. *kalah* l. *kalai* id., tscherem. *vulna* id., mordv. *kivä* id., ung. *on* id., finn. *minaan* förtenna, rysk. *olovo* tenn. Uti armeniskan betyder *anak* tenn, och härifrån kommer otvifvelaktigt ordet אֲנָךְ (anak), som uti hebr. betyder bly, men uti arab. bly och tenn. Sannolikt är detta *anak* blott en förändring af ofvan anförda *naga*, och sistnämnde ord åter en förvrängning af mahratt. *wanga* tenn, sanskr. *banga* id. „aus Banga d. i. Bengalen“. Pott 2: 414. Ifrån uråldriga tider har således brons och tenn funnits på sådana orter i Asien, der Fenicier aldrig varit. Uti Kina begagnas i denna dag bronspenningar. Arabiska historieskrifvaren Ibn Haucal säger om Ryssland: „Artsa lemnar bly, *tenn* och soblar“. Med Artsa förstås Ersernas eller Mordvinernes land.

Men vi skola nu fästa oss vid ett särdeles eget historiskt faktum, som lemnar upplysning uti de indogermaniska folkstam-

**) Uti traditionen kallas detta folk Tschuder.

marnes förhållanden, och som derföre är äfven uti förhandenvarande ämne af största vigt. Palmblad uti „Grekisk Fornkunskap“ pag. LXVIII yttrar sig sålunda: „Utom denna nordliga handelsstråt gafs det ännu en annan, på hvilken Syd-Asiens produkter redan från urminnes tider funno en väg till vesterlandet. Denna gick öfver Baktra vid „vägen der folkslagen sammanströmma“, och vidare förmodligen genom Chiva-oasen, öfver Kaspiska hafvet, som redan i Herodots tid beseglades, samt sedermera floden Khur uppföre, så länge den var segelbar. Sedan måste varorna landvägen fraktas fyra dagsresor, till dess de kunde inskeppas på Phasis. Sistnämnde flod menas förmodligen af Moses med Pischon, en af Paradisets fyra elfvar; om så är, hvarifrån skulle denna jemförelsevis så obetydliga flod hafva vunnit en sådan ryktbarhet om ej genom handeln? Hvarifrån skulle Kolchis hämtat sin redan af den äldsta fabeln prisade guldrikedom? Månne af de guldsmulor Phasis kunde medföra? Svårligen; nej, detta kunde endast ske derigenom, att Kolchis var en stapelort för Indien och det öfriga Asiens dyrbara alster. Och hvad var afsigten med Argonautiska tåget? Ingen annan än den som ledde de ännu råa Skandinaverna till det Nordiska Kolchis, det rika Bjarmaland, — den nemligen, att sätta sig i besittning af de der genom handel och idoghet hopade skatter. Kolchis invånare hade svart (mörk) hy och krusigt hår, de bearbetade linet (λῖνον, hvilket hos Herodot också ej sällan betyder bomull), på samma sätt som i Egypten, hvarföre historiens fader trodde, att detta folket var en coloni från Nillandet. Men alla dessa drag passa också på Hinduerne, och så till vida bättre, som Kolchernas tyger, enligt Xenophon och Strabon, hade en utmärkt finhet, då deremot, enligt Hasselqvist, de ägyptiska mumie-bindlarne allesammans äro grofva. Man har derföre gissat, att detta folk haft sitt ursprung från Indien. Oberäknadt åtskilliga från etymologien hämtade grunder, dem jag förbigår, understödjes denna me-

ning af ett särdeles bindande skäl. Herodot nämner nemligen den norrut, midt emot Tauriska halfön belägna landsängden, *Ινδική* och folket *'Ινδοί.*" Tzetzes säger, att Kolcherne äro indiska Schyter. Härvid bör märkas, att flere af forntidens författare omtala på östra sidan om Svarta hafvet *Sindi**), *Sinti*, *civitas Sindica*, *Sindicus portus*, af Herodotus, såsom redan sades, kallad *Indike*, och enligt Byzantinernas berättelse fanns vid Meotis ett så kalladt *India interior*. Vidare yttrar sig Palmblad pag. LXXVII: „Ett annat högst märkvärdigt factum, bevisande Indiernes gemenskap med den höga Norden, berättar Plinius, nemligen huru några Indier af stormar blifvit drifna till Germaniens kuster, der qvarhållna, och af Svevernes konung skänkta till Proconsuln Celer, år 694 efter Roms anläggning. Denna uppgift vore orimlig, om här vore fråga om det egentliga Indien eller en sjöresa omedelbart från detta land: den upphör dock att vara det, när vi erinra oss, att det fanns ett annat, vida närmare Indien, vid Svarta Hafvets strand". Vi se således häraf att vid östra kusten af Svarta hafvet fanns en indisk koloni, hvilken äfven seglade på nämnde vatten, äfvensom vida längre. Palmblad säger äfven, att Kolcherne voro de äldsta seglare i dessa farvatten. Ganska upplysande är äfven den underrättelse, att Sinderne och Sinterne voro ett sjökunnigt folk, och synas äfven anlagt kolonier på Thraciens kuster, ty grekiska författare säga: *Βόσπορον διαπελυσαντο Σινδοί*, vidare *κατά δὲ Σίνδων πεδίον σχίζεται ὁ ποταμος Ἴστρος.* — se Celtica II af Diefenbach pag. 224 — ytterligare *Ἐνετούς (Ἑνετούς) και Λαρδανεας και Σίντους, περίοικα Μακεδόνων ἔθνη.* Celtica II pag. 128. Men vi hafva redan funnit, att långt förr

*) Hesychius säger om dessa *Sindi*, att de voro ett indiskt folk (*Σινδοί ἔθνος Ἰνδικόν*). Ammianus Marcelinus kallar dem *Sindi ignobiles*, se Svea Rik. Häfd. af Geijer pag. 305. Härifrån äfven *Σινδών* ett slags musselin.

än Fenicier hemtade tenn ifrån Spanien och Brittannien, var bronsen känd uti Asien, och derföre har man äfven anledning att tro att ej heller Sinterne voro obekanta dermed, och vi finna äfven, att de åtminstone voro kunniga smeder, ty enligt Palmblads „Grek. Fornk.“ 2 del. pag 125 hade Hephästos sin smedja på Lemnos; der bodde *Sintier*, ett barbariskt talande folk, hvilka skola enligt mythen varit skickliga smeder och tillverkat de första vapen. Således redan uti mythens tidehvarf kommo de till Grekland samt voro skickliga smeder. Månne således icke genom dem kom kännedomen om brons till Grekland? *). På samma väg har troligen ordet *κασσίτερος* eller tennet kommit till det grekiska folket och ej genom några Fenicier. Man bör härvid veta, att uti sanskr. betyder *kastira* tenn, mahratt. *kathila* id. Ifrån samma källa hafva äfven Araber, Kaldeer och Fenicier fått sitt *kastira*, syr. *kasdrin*, slav. *kasiter*, göth. *kaster*, valak. *kasitoria*, hvilka alla betyda tenn. Vi hafva således funnit tre benämningar på tenn inom semitiska länder neml. *anak*, *naga* och *kastira*, hvilka härleda sig ifrån ostasiatiska länder. Det är äfven en vanlig sak, att hvarest förekomma flere benämningar på en och samma vara, der har den ifrån uråldriga tider blifvit begagnad samt finnes i öfverflöd. Denna anmärkning kan lämpas på tennet, ty derpå finnas flera benämningar i sanskr., hvarom kan fås närmare underrättelse hos Pott 1 del. pag. LXXIX samt 2 del. pag. 414.

Vi skola nu draga oss närmare åt vester samt anställa en undersökning om icke äfven de fordna Kelterne, som hörde till den indogermaniska stammen, voro i besittning af bronsen långt förr än Fenicierne kommo till Europas vestra kuster. „Liksom de fleste Europas större nationer“, yttrar sig Holmberg, „hän-

*) Ännu vid Plinii tid bearbetades guldgrufvorna vid Portæ Caspiæ, Sillén 1: 30. Caucasus skall vara rik på metaller, Gerlach 2: 633.

visar ock den Keltiska till solens uppgång, såsom stället för sitt ursprung. Djupt inne i Asien, i Indiska länder, träffa vi dessa s. k. dyrhus, hvilka äro Kelterstammens fotspår. Denna folkstams bosättning i Europa ligger dock före all känd historia, ty redan då denna börjar, visar den oss denna stam utbredd från Svarta och Kaspiska hafven till vestra Oceanen, der Gallerna, de mäktigaste af stammen, bodde, under det Kymrerne bildade östra flygeln med ståndqvarter norr om Kaspiska hafvet. Dessa undanträngdes omkring 700 år före Christi födelse af de från Asien instormande Skyterne, och veko af mot vestern, der en del i tidens längd, antagligen 500 år före Christus, occuperade Danmark, af hvilket land Jutland, ända till vår tideräkning, af Romare och Greker kallades *Kimbriska halfön*, och der Kimbrer bodde ännu längre" — se „Nordbon under hednatiden", pag. 28. Att *Kimbrer* och *Kimmerier* äro samma namn, torde vara allmänna åsigten*). Kimmerierne voro bosatte uti länderna norr och öster om Svarta hafvet. Nuvarande Kaffa sundet kallades efter dem *Bosporus Cimmerius***). Ptolemeus ställer dem uti Albanien, eller nuvarande Lesgistan och Daghestan, der han omtalar *montes Cimmerii*. De voro således bosatte nästan på *samma ställen*, der den indiska kolonien hade sina boningsplatser, och Herodotus, III: 101, känner der *καλατίαι Ἰνδοὶ****), se Diefenbachs Celtica II: 7. Således funnos der galatiska d. ä. keltiska Inder. Adelung uti sin „Mithridates" II, 351 ff. säger, att Kimmerierne också bodde på båda sidorna om Dnieper floden samt sträckte sig ända till nordliga stranden af Donau, och vi veta redan, att äfven Sinderna koloniserat dessa ställen.

*) *Κιμμερίους τούς Κιμβρους ονομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Κίμβροι ὀνο τινέσ φασι κιμμερίους.*

**) Fästningen *Kimburn* midt emot Otzakow är deraf äfven ett minne.

***) Enligt en annan läseart *καλαντίαι.*

Strabo säger, 1 bok. pag. 19, att Kimmerierne långt före Homeri tid gjorde ströftåg*), och Procopius omtalar („*de bello Gothico*“ 4 bok. 5 kap.) att Göther fördrifne af Kimmerier fått sig boningsplatser i Thracien anvista af Kejsaren — se Wäringarna af Cronholm, pag 273. Man träffar, besynnerligt nog, Kimmerier, eller Cimmerier efter Romarenes skrifsätt, uti Campanien vid Bajanska sundet och Averniska träsket. Låtom oss höra hvad en gammal författare säger härom: „Cimmerii, populi in Italia ad Bajanum et Avernum sinum, qui in subterraneis domiciliis habitantes et per cuniculos commeare soliti, toto in illis die delitescebant, noctu tantum ad latrocinia egressi, *cum victum ex metallorum alioqui effusione, divinationum mercede* et proventibus a rege designatis *quærerent*, ut ex Epharo scribit Strabo“ — se „Catullus, Tibullus et Propertius et Corn. Galli Fragmenta, quæ extant, accurante Simone Abbes Gabbema. Trajecti ad Rhenum anno 1659 pag. 394**). Man ser således af denna beskrifning, att Kimmerierne förstodo sig på metallers bearbetning, och då vi betänke, hvarifrån de kommo, så vinner denna uppgift ökad styrka. Keferstein säger 1 del. pag. 434***), att då Fenicierne för 3000 år tillbaka kommo till det keltiska Spanien, beundrade de den oerhörda rikedom på guld och silfver, som det inhemska grufarbetet levererade, och pag. 436 yttrar han sig åter: silfrets produktion är uti det keltiska Spanien lika gammal, som guldets; invånarene hade sina silfver-

*) Strabonis Rerum Geographicarum libri septendecim. Basiliæ 1751.

**) Samma sak anför äfven Diefenbach i sin Celtica 2: 175; han anför der Ephori ord, ibland hvilka här må omnämnas: *ζῆν δ' ἀπό μεταλλείας καὶ μαντευομένων*. Ephorus säger att Kimmerierne bodde uti underjordiska hus, hvilka de kalla *ἀργίλλας*. Enligt Diefenbachs uppgift är detta ord keltiskt neml. Cymbr. *argel* = a sequestered place, a retreat; Brett. *argil* = recul, Cornv. *argila* = to rebound, to recoil.

***) „Ansichten über die keltischen Alterthümer, die Kelten überhaupt und besonders in Teutschland. Halle 1846.

bergverk redan tidigare, än Fenicierne för 3000 år sedan kommo till Spanien; vidare pag. 438: Kelterne i Iberien, särdeles på Britannien, erhöllo ifrån aflägsna tider tillbaka mycket tenn dels genom vaskerier dels genom bergsbruk (gangbergbau), och det var keltiska Galler, som uppfunno konsten att förtenna kärl, ty Plinius säger 34, 48: *Plumbum album incoquitur aereis operibus, Galliarum inventio, ita ut vix discerni possit ab argenteo, eaque incoctilia vocant;* pag. 434: På italienska ön Elba, de gamlas Athalia, som ännu för hela Italien levererar jern, fanns det i de allra äldsta tider, hvilka hinna ända till de mythiska, jernbergverk, hvilka sköttes af Kelter. Rörande bergsbruket och metallers beredning skulle finnas mycket att anföra, men jag hänvisar läsaren till ofvananförda Kefersteins arbete pag. 425—451, hvilket utgör en skild afdelning med titel: „*Der Zustand der Industrie bei den alten Germanen und Kelten*". Af det som nu blifvit anfördt se vi således, att långt förr än Fenicier kommo till Spanien fanns hos Kelterna ett utbildadt bergsbruk. Bronsen måste ovillkorligt varit hos dem lika gammal, då man betänker, att denna metall var känd i södra och sydvestra Asien, som var Kelternas urhem af indogermaniskt folk redan omkring 3000 år före Kristi födelse, se ofvan pag. 211. Men sjelfva inseglet på det nu ådagalagda, torde den omständighet utgöra, att man i Indien finner likadanna sirater, som dem Nilsson anför pag. 1 och 2, och som träffas på keltiska vapen, kärl m. m. Nedanför Ganges mynningar finnes landskapet Orissa samt i det staden Pooree med Jaggernauths pogod eller tempel. Orissas historia börjar redan 3000 år före Kr. På nämnde pogod finnes nästan öfverallt zichzach linien samt på tre ställen spiralen — se Pittoreskt Universum, Stockholm 1840, 2 band. 9 häft.; vidare förekommer dubbla zichzachlinien på Benares helgedom i Bengalen — 3 band. 1 häft. I Genesas tempel i Bengalen förekomma zichzachformer, bågen samt spiraler; men jag

erkänner visst, att spiralerne äro ej fullkomligt lika med de ritningar Nilsson anför. Vidare förekomma i nämnde tempel ormfigurer — 4 band. 3 häft. På öfversta spetsen af ett torn af Jaggernauths tempel ser man ett hjul med fyra ekrar — se „Lördagsmagasinet“ för år 1836, 1 band. pag. 4. Jaggernauths pogod uppfördes 1198 år före Kr. samt Svarta pogoden 1241 äfven före Kr. Att uti Indiska samt uti sydvestra Asiatiska länder funnits en urgammal civilisation, kan på många sätt ådagaläggas. „*Ellores* och *Elefantines* underjordiska tempelhvalf i Ostindien äro, liksom Pyramiderne i Egypten, gamla verldens största och kolossalaste menniskoverk“. Ibland Persepolis ruiner finnas kolossala sfinxer; vidare berggrottor, dit konungarnes lik insattes. De palestinensiska underjordiska monumenterne kunna ej i storhet jemföras med de sistnämnde. Perser och Egypter läto de förnämares lik åtföljas af allehanda redskaper, guld, silfver. Egyptierne inhöggo i klippor boningar, dit de insatte sina lik. Keferstein 1: 386. Och uti Egypten förekommer likadanna sirater som på keltiska bronsarbeten, och detta är äfven fallet med Atreus skattkammare i Grekland. Man ser således häraf, att Kelter och Egypter öst ifrån samma källa. Det är mycket sannolikt, att Kelter fört dessa sirater till Grekland, ty derstädes förekomma flere minnen efter Kelter — se Keferstein 1: 223. Man bör härvid fästa sig vid de cyklopiska murarne, hvilka förekomma på ganska många ställen uti ursprungligen keltiska länder, och hvarom nämnde författare talar uti redan anförda arbete.

Att redan ifrån uräldsta tider en landthandel emellan Europa och Asien existerat, kan på flere sätt ådagaläggas. „Smycken (guldspännen i form af dubbelorm med rubin-ögon, fint arbetade brons-fragmenter och krukmakar-arbeten, ornamenter med fina förgyllningar), lerkärl, svarfvade som blomsterkrukor med lotosblommor, vaser med så kallade etruskiska målningar, hafva blifvit funna i de Pontiska grafvarna, de der antagas vara äldre

än milesiska tiden. Sådana dödsurnor har man äfven, ehuru i mindre mängd, träffat i Polen, nedra Danzig, således på bernstenskusten, på åtskilliga ställen i Tyskland, ja tillochmed i Sverige, stundom af det prydligaste arbete". — „Schyternes konung Skyles lät vid Borysthenes bygga sig ett stort och prägtigt hus, kring hvilket stodo i sten huggna sfinxer och gripar". Grek. Fornk. af Palmblad pag. LXXIV. Då Farnaces regerade öfver bosporanska riket, 63 år före Kr., hörde enligt Strabos uppgift en stor del af Kaspiska hafvets stränder under Aorserne, ett folk, som på kameler drefvo handel, samt emottogo varor ifrån Indien och Babylonien af Meder och Araber. De voro rika och buro mycket guld. Herodotus känner uti nordostliga Ryssland ett folk, hvilket han kallar *Jyrkai,* och härmed förstås otvifvelaktigt Jugrer. I anledning häraf yttrar sig Heeren: „Jag bygger icke mycket på namnet *Jyrker,* såsom i allmänhet aldrig på blott namnlikheter. Men när det är bevist, att Jyrkerne bodde i samma land, der vi sedan finna Jugrierna, ja, att deras hemvist sträckte sig in till de Uralska trakterna o. s. v., kan man väl då afhålla sig från den förmodan, att *Jyrkerna* och *Jugrierna* beteckna samma folk, och att samma handel, som ännu femtonhundra år efter Kristus här egde rum, florerat ett par tusen år förut?" — se Svenska folkets historia af Strinholm 2 del. pag. 300. Gamla författare uppgifva, att vid Svarta hafvet fanns en stad vid namn *Dioscurias,* anlaggd af Castor och Pollux, och således redan uti mythiska tider. Plinius säger, att uti nämnde stad funnos 300 olika folkslag, hvilka i handels-angelägenheter dit strömmade. Cluverius uti sin „Introductio in universam geographiam" pag. 347, säger, att Dioscurias motsvarar nuvarande Sebastopol. Enligt professor Kruses „*Necrolivonica*" uppgifver Keferstein pag. 67, att i ryska östersjöprovinserna blifvit funnen en utomordentlig mängd af vapen, smycken och andra konstsaker, hvilka fullkomligt likna dem, som blifvit funna i Germanien,

Gallien och Britannien. Äfven ur finsk jord har man upptagit bronsvapen, hvilka äro försedda med likadanna sirater, som de, hvilka Nilsson beskrifver, och hvilka han på ganska svaga grunder anser härstamma från Egypten. Nu säger Nilsson pag. 46: „Jag tviflar på att Phoenicierna drifvit byteshandel äfven vid Preussiska kusten“, samt pag. 120: „till phoeniciska spår finnes intet tecken på Preussens bernstenskust, så vidt mig är bekant“. Månne således de bronssaker, som blifvit hittade i Finland och Östersjöprovinserne blifvit förda dit af några Fenicier? Vidare har man enligt Kruse vid östra Östersjökusten funnit samma slags perlor, som i de egyptiska katakomberna, samt uti liffländska grafvar åter musslor från Indien. Månne icke allt detta häntyder på en urgammal handel med Indien och ej med några Fenicier? Månne nu de glasperlor, hvilka Nilsson pag. 63 säger blifvit hittade i de äldsta torfmossor i Skåne, kommit dit genom Fenicier? Hvad glasperlor vidkommer, så kan jag ej underlåta att här anföra följande: „Sådana använde de köpmän, som i medeltiden handlade med Slaverna (Karamsin). Likaledes Europeerna bland Amerikas och Afrikas vildar. Den karavan som afgår från Ryssland till Peking medtager alltid glasperlor för handeln med Tunguser och Ostiaker“. (Strahlenberg,) — se Svenska handelns och näringarnes historia af Sillén 1 del. pag. 127. Jemför vidare Keferstein pag. 320. Uti Östersjöprovinserna har man vidare hittat grekiska mynt från Alexander den Stores tid, och uti Osielske nära Bromberg uti norra Posen åter 39 silfver- och guldmynt, preglade mellan åren 460 och 358 samt hemma ifrån Egina, Cyzicus och Olbia — se Suomen suvun muinaisuudesta af Yrjö Koskinen pag. 94*). År 1802 blef vid Rosenthal uti Schlesien hittad en nästan likadan stridsyxa som den, hvilken Nilsson har aftecknat på 3:dje tabellen, 35 figuren.

*) Om keltiska mynt se Keferstein pag. 338—350.

Pag. 48 säger Nilsson, att man hittat af brons eller guld gjorda armband så små, „att de omöjligen kunna trädas öfver handen upp på handlofven af något fruntimmer af den menniskostam, som nu bebor vestra och norra Europa“; och samma är fallet med en del brons-svärd, hvad deras handtag eller kaflar vidkommer. Pag. 59 yttrar han: „Alla svärd, som hafva korta kaflar äro mer eller mindre prydda med orientaliska sirater, då deremot svärd med långa kaflar sakna dem“. Pag. 60 säger han åter: „Vi träffa också öfvergångar af begge slagen af svärd. Vi finna nemligen dels sådana med sirater, som genom handtagen närma sig något till de långkaflade, dels sådana utan sirater som genom kafvelns korthet närma sig de med sirater prydda“. Men pag. 124 säger han åter: „Man fann vid jemförelsen att de kortkaflade utgjorde ett vida vackrare och bättre fabrikat än de långkaflade; men icke nog dermed, dessa sednare hade *alldrig* de sirater, som *nästan alltid* prydde de förstnämnda“. Det är mycket sannolikt, att dessa små pieser, såsom Keferstein säger pag. 328 f., alldrig varit begagnade till något praktiskt bruk, utan utgjort insignier på en värdighet, såsom man ännu i dag bär en så kallad hederssabel. Detta är så mycket mera antagligt, som man ofta hittat svärd af en fingers längd*). Dessutom sakna de helt och hållet parerstång. Vill man nödvändigt anse, att dessa kortkaflade svärd blifvit till praktiskt bruk begagnade, så hänvisar åter detta på Indien, ty Palmblad säger rörande Hinduernes gestalt: „Växten hög, utan att vara ovanlig, sällan under sex fot; händerna mycket mindre, fingrarna smalare än stamförvandternes: derföre hafva Indiska sablar vanligen så små fästen, att de ej kunna begagnas af Europeerne; på kusten af Coromandel mötte Orme många dvergaktiga gestalter“

*) „Häufig werden auch ganz kleine Schwerdterchen von der Länge eines Fingers gefunden“ — „Sie haben ferner nie eine Parirstange oder Parirplatte, die bei keinem eisernem antiken Schwerdte fehlt“.

se Handbok i physiska och politiska, äldre och nyare Geographien pag. 82 och 83. Pag. 49 säger Nilsson sig ega en egyptisk mumie, tagen bland ruinerna af Thebe, och dessutom erhöll han underrättelse ifrån Berlin rörande en mumie, hvars hand han sedermera närmare beskrifver, „och således var den“, yttrar han sig, „ungefär lika med handtagen på Ostindiska svärd, hvaraf jag mått flera i samlingarna både utomlands och i Sverige, och deribland ett särdeles praktfullt och dyrbart med hela fästet af rent guld“. Så prydliga svärd hafva således i en urminnes tid funnits i Ostindien! Månne icke Egyptens mumier åter hänvisa till deras ursprungliga hemland Indien? Detta skulle således ytterligare bekräfta Palmblads utsago — se ofvan pag. 213. Men äfven den fornnordiska mythologien talar om dvergfolket. „De påstodos vara utmärkt skicklige uti metallers smältande och smidande, och alla vapen som gudar och hjeltar buro sades vara förfärdigade af konstvana dvergar. Palmblad uti sitt Palestina pag. 86 säger: „Från de äldsta tider, likasom ännu, innehade denna stora samslägtade nation (Semitiska) hela den landsträcka, som innefattas under namnen Syrien, Palæstina, Phoenicien, Mesopotamien, Babylonien och Arabien; samma folk hade äfven bosatt sig i Ethiopien“. Om deras gestalt yttrar han sig: „Växten medelmåttig; karlarna mera magra än feta, men qvinnorna fylligare“. Nilsson säger pag. 35: „Philisteerna — ett slags Phoenicier — voro storväxta och grofbyggda“. Man märke härvid, att han pag. 58 antager, att Pelasger och Philisteer äro samma namn, och pag. 19 säger han, att Etruskerne voro Phoenicier. Om Pelasger och Etrusker se Keferstein pag. 211—221, och Palmblads Grek. Fornk. pag. 31—39. Hvad angår pelasgiska vandringar, så må här anföras, att Peuketios och Oenotrios, Lykaons söner, skola redan 17 menniskoåldrar före Trojas fall stigit ombord i Achaia och utvandrat till Italien, den förre bosatt sig vid udden Japygien och den sednare kring

Tarentiska viken — se sistnämnde arbete 1 del. pag. 62. Samma författare säger, 2 del. pag. 407, att Pelasger och Etrusker hade erhållit sina första kalender-notioner från Orienten, förän de funnos i Egypten och Fenicien. Således hänvisar redan detta, att de kommo från samma håll, som den keltiska stammen. Nilsson säger pag. 24, att då Fenicierna blifvit utdrifne ur Egypten, spridde de sig till många trakter af Europa och Norra Afrika. Af dessa utvandrade Fenicier skulle nu äfven Pelasgerne varit. Enligt Röths forskningar skedde feniciska utvandringen 1788 före Kr., men enligt Bunsen 1540 före Kr. Men Pelasger funnos uti Grekland redan 17 menniskoåldrar före Trojas fall, hvilket skedde 1180 f. Kr., och om man antager en menniskoålder till 50 år, så voro de derstädes bosatte redan öfver 2000 år f. Kr. Och redan då voro de sjöfarande. Häraf följer således klart, att Pelasgerne ej voro några Fenicier, utan mycket sannolikare ett keltiskt folk.

Men emedan vi fäst oss vid Pelasgerne, så låtom oss äfven annorstädes uppsöka keltiska minnen. *Mesembria, Polymbria, Selymbria* voro städer i Thracien, samt *Brutobria* i Spanien — och ändelsen *bria* kommer ifrån keltiskan, der *bria* betyder stad. Följande uppgift hos Diefenbach i hans „Celtica“ 2 pag. 164 är ganska märkvärdig: „*In navali pugna contra Xerxem Boji præclare et fortiter dimicarunt.*“ Således funnos Boijer d. ä. Kelter i slaget vid Salamis 480 före Kr. Polybius omnämner en stad *Boji* uti Epirus, och *Galatos* var en Boijers namn. Uti Etolien fanns namnet *Galata,* i Epirus *Calatha* samt i Mocsia inferior en stad med namnet *Kalatis* l. *Callatis.* Vidare hette en ö i Medelhafvet *Galatis, Galata, Kalathä;* en stad på Sicilien *Galata, Calata, Calacia* — invånarne derstädes buro namnet *Galatini, Calatini.* En stad i Kampanien hette *Calatia, Kalatia* samt en annan åter i Latium *Galatia.* „*Britomartis,* var Jovis dotter med Charme uti Cretensiska staden Cortyne.“ Detta

namn är fullkomligt keltiskt, ty det heter: *Βριτόμαρισ ὁ Κελτοσ*, — *Βριτομάριοσ* — *Βριτομάρτοσ*, härförare-namn hos Insubrer och Germaner, hvilka voro Kelter. Vi se således häraf, att Kelter funnits på Kreta uti mythiska tider. *Ligurer* förenas ofta med *Kolker*, Herodotus VII: 72. Siciliens äldsta invånare, som kallas Sikaner, voro ursprungligen Iberer d. ä. Kelter. Diefenbach visar, 3: 17—18, att Iberer funnits på Sardinien, Korsika och Sicilien samt omkring Rom. *Baleariska* öarne skola fått sitt namn efter folk, som kallades flyktingar, och uti Cymbr. betyder *balan* springa bort, fly bort, drifva bort. Underlig är äfven den uppgift hos gamla författare, att en del af den keltiska stammen i Spanien anländt dit långsåt Afrikas norra kust. Vid Medelhafvet, äfvensom på dess öar, hafva vi således funnit minnen efter den keltiska stammen. Nilsson säger pag. 39: „Strabo omtalar att invånarne i Rhegium satte i sundet vid Sicilien en pelare (ett slags småtorn), midt emot det så kallade *Peloros* torn. Detta namn är, enligt hvad D:r Redslob (Thule p. 7) visat, puniskt och bokstafven *b*, såsom ofta sker, förbytt till *p*, samt grekiska ändelsen *os* tillaggd. Tornet hette således egentligen *Bel-or* eller *Baal-or*, som på phoeniciska skall betyda *ljusets herre*". Men uti Thessalien firades en fest med namnet *Πελώρια* „till minne af den jordbäfning, som troddes hafva klyft Tempedalen, då den sjö, som förut betäckte landet, utrann och Thessalien förvandlades till en bördig slätt. Kanske var det ursprungligen en skördefest; man seglade Peneios utföre till den sköna Tempedalen, offrade, spisade i gröngräset och förlustade sig med dans, lekar jemte andra landtliga nöjen! — se Grek. Fornk. af Palmblad 1: 480. Månne icke den förmodan är sannolikare, att, då Greker öfverflyttade till södra Italien eller *Magna Græcia*, de äfven förde med sig namnet *Peloria* till sundet vid Sicilien, det de troligen ansågo blifvit bildadt på samma sätt som Tempedalen? Namnet *Peloros* skrifves äfven *Peloris* och *Pelorias*.

Men ännu en anmärkning förän vi lemna bronsen. I stöd af Strabos samt andras uppgifter anser Nilsson, att då Fenicierne kommo till vestra Europa, så voro landets invånare vildar. Men för att öfvertyga sig om motsatsen, behöfver man blott läsa Kefersteins ofvananförda arbete. Fornsakerne ådagalägga på det klaraste, att Kelterne innehade en bildning, som alltid kan ställas i jemnbredd, om icke högre än den feniciska civilisationen. Dessutom låter en gammal brittisk saga en viss Ebruacus ungefär vid konung Davids tid anlägga York eller Eboracum. Sillén 1: 36. Således förutsätter äfven detta, att arbetarene måste hafva haft verktyg, antagligast af brons.

Vi vända oss nu till de fornreligiösa företeelserna samt minnena. Nilsson påstår pag. 26, att „uti en forntid Baalskulten var folkets gudalära i södra Sverige; vidare pag. 33, att Phoenicier och Kimbrer hade i grunden samma kult; samt pag. 73, att Kimbrerne af de inflyttade Phoenicierne mottagit Baalskulten, hvilken hos dem kom att fortfara.“ Det är en känd sak, att hos nästan alla folkslag har elden blifvit ansedd för helig, äfvensom för ett reningsmedel. Curtius säger 8: 9 rörande Inderne: *Inquinari putant ignem, nisi quid spirantes recipit.* Af deras dogmer är denna en: „att känna *elden*, solen, månan och åskan är trefjerdedelen af vettenskapen om Gud“ — se „Ny Smålands beskrifning“ af Wieselgren 1: 435. Hos de fordna Perserna fanns en elds-dyrkan. Enligt Zendavestans föreskrift är elden så helig, att deras lagstiftare förbundit det hårdaste straff vid dess ohelgande eller orenande. Blotta munnens andedrägt smutsar den, hvarföre den ock är skyldig att dö, som med munnen utblåser eld. Zendavest. 1: 95. Strabo berättar rörande samma sak, att det yttersta straff väntar den som antingen utblåser en eld eller ditkastar något dödt. Zendavest. 1: 18. Detta var nästan ordagrannt fallet hos Kelterne, ty Grimm anför uti sin Deutsche Mythologie pag. 578: „Auch der heiligen Brigida in

Irland (död 518 eller 521) wurde, gleich der Vesta, bei Kildare ewiges feuer unterhalten — es anzublasen war nur mit bälgen gestattet, nicht mit dem munde.“ Hos Romare och Greker underhölls, likasom hos Perserne, en evig och helig eld. Dlugoss berättar, att Preussarne ännu omkring år 1000 tillbådo den eviga elden på toppen af det högsta berget. Detsamma säger Guagninus om Lithauerne, likväl med det tillägg, att presterna vid lifsstraff skulle underhålla den. Samma omständighet gäller äfven om Samogiterne. Att elden fordom samt till en del ännu i dag hålles helig af de uralskt-altaiska stammarne, torde vara allmänt bekant. Vid Asagård i Sverige är Odens grafhög, starkt murad och hvälfd under en ättebacke. Det berättas att i en stor stenkista år 1669 funnits och synts en ständigt brinnande eld. — se „Försök till en nomenklatur för nordiska fornlemningar af Sjöborg“, pag. 46. I Bua Saga, kap. 2, omtalas ett isländskt gudahus, der framför Thors bild stod ett med jern beslaget altare, hvarpå underhölls en ständig eld, som kallas den heliga elden. — se Svea Rikes Häfder af Geijer pag. 309.

Nilsson yttrar sig pag 14: „att man brukat, mera förr än nu, uti Irland midsommarafton upptända *Balseldar,* hvilka på landets språk kallas *Balstein,* och dansa kring dem hela natten. Nu var det blott ungdom som samlades, men förr hade äfven äldre både gubbar och gummor infunnit sig. Der dansades dels ringdans, dels parvis gossar och flickor, och *man sprang stundom genom elden fram och åter.* Man uppgifver, att detta var en qvarlefva af Druidernas gamla plägsed. „Af somliga, isynnerhet de yngre, utfördes bruket att springa genom elden blott för ro skull, men af andra med en djupare afsigt, ja alldeles som en religiös ceremoni.“ Nilsson fortfar pag. 15: „Att Balsdyrkarena i det gamla Phoenicien hade samma bruk, se vi deraf att det af Moses uttryckligen var Israeliterna förbjudet att låta sin son eller dotter gå genom eld. 5 Mos. 18: 10.“ Men detta ställe rör

alldeles icke Baal utan Molech, ty det heter fullständigt uti 3 Mos. 18: 21: „Du skalt ock icke gifva af dine säd, att det skall *uppbrännas* för Molech, att du icke ohelgar din Guds namn, ty jag är Herren“, samt ytterligare 2 Kon. 23: 10: „Han orenade ock Tophet uti Hinnoms barnas dal, att ingen skulle låta gå sin son eller sina dotter genom eld för Molech.“ Ödman yttrar sig: „*Hinnoms* dal låg söder om Jerusalem, och skilde berget Sion från Hinnoms berg. Der uppsattes Moloks bild af koppar, med oxhufvud och menniskoarmar. Kroppen uppeldades och offren inkastades, dels uti en öppning med lucka på Afgudens mage, dels på bildens uppglödgade armar, att lefvande brännas. Att hämma intrycket af de på så grymt sätt uppoffrade barnens skri, rördes trummor, hvaraf stället ock kallades *Tophet*.“ — se Geographiskt Hand-Lexicon öfver Nya Testamentets Heliga Skrifter pag. 90—91. Molek, äfven kallad Malkam och Milkom, var en Ammoniternes afgud. Uti nu anförda ställen ifrån Gamla Testamentet talas om offer af barn, ej äldre personer, icke heller om Baal samt om något gående igenom samt tillbaka genom elden. Om man ock ville öfversätta dessa ställen med „inviga åt Molech genom eld“, så blir det ändock fråga blott om barn, ej om äldre personer. Huru man än må fatta meningen häraf, så blir likväl solklart, att ifrån Fenicien har icke bruket att bränna Baalseldar kommit till Europa samt till följe deraf ej heller sjelfva namnet. Baalseldarne infalla dessutom på en bestämd tid, men detta är icke fallet med offrande eller invigande af barn åt Moloch. Uti Grekland var det bruket, att amman tog barnet, på femte dagen efter dess födsel, på sina armar och gick omkring *eldstaden*, hvarigenom den nyfödda helgades åt husgudarne och liksom infördes i familjen. Ofvannämnda midsommars eldar anträffas uti Tyskland, Frankrike, Spanien, Italien, Grekland, Österrike, Polen, Lithauen, Ryssland, Preussen, Danmark, Sverige, Norge samt genom hela Finland ända till Dvina floden. Åtmin-

stone i Finland upptändas dessa eldar på höjder och man roar sig omkring dem. Här kallas dessa eldar *kokko-valkiat* samt *Hela-valkiat.* Är det tänkbart, att till nu uppräknade länder förbemälde eldar kommit genom Fenicier? Detta strider mot alla historiens vittnesbörd. Uti Grimms Deutsche Mythologie pag. 567—595 får man fullständig uppgift rörande eldars bruk och hedniska betydelse. Nämnde författare uppvisar på många ställen i Europa bruket att springa genom elden samt föra sin boskap derigenom — här några exempel. „Zu Gernsheim (in Mainzischen) wird das entzündete feuer von dem pfarrer gesegnet, und solange es brennt, gesungen und gebetet; erlischt aber die flamme, so *springen die kinder über die glimmende kohlen.*“ — „Zu Nürnberg betteln die buben holzscheiter zusammen, fahren sie an den bleicher weiher beim spittelthor, zünden sie an, und wenn das holz brennt, *springen sie darüber.*“ — „Im österreich. Donauländchen zündet man Johannisabend feuer auf der anhöhe, bursche und dirnen *springen über die flammen* unter jubel und gesang der zuschauenden.“ — „In Griechenland entzünden abends vor Johannis die weiber ein feuer und rufen *darüber springend* aus: ich lasse meine sünden.“ Ryssarne kalla johanniseldarne „kupalo“ — „d. Russen *kupalo,* was man von einem erntegott *Kupalo* erklärt: junglinge und mädchen blumenbekränzt und mit heiligem kraut umgürtet versammelten sich am 24 juni, *zundeten feuer an, sprangen und führten die heerde darüber,* wobei sie lieder zu des gottes preise sangen.“ *) Nilsson omnämner pag. 15 Hirperne nära Rom, hvilka hade samma religiösa bruk.

*) Uti Finland förekommer följande bruk: „Då boskapen om sommarn första gången släppes ut, förfares på följande sätt. Man tager en torf och lägger derpå tre tjärade stickor, som man låter helt långsamt brinna. Öfver dem föras nu alla kor, och ett tjärkors sättes på korsryggen. Den som leder kon, läser ännu härtill några passande kraftord; men det är ej allmänt brukligt.“ Suomi 1854 pag. 293.

Grimm visar äfven att man vid firandet af nu nämnda eldar plägar på många ställen begagna sig af ett så kalladt eldhjul samt uppgifver att dermed betecknas en bild af solen. Pag. 664 uppgifver han att soltecknet består i en cirkel med en punkt i midten. Om offrandet af ett hästhufvud talar han pag. 42 och 624 ff., och besynnerligt nog förekommer hästhufvudet äfven vid midsommarseldens firande (pag. 585). Om hjulet och hästen framdeles mera.

Men vi skola fortsätta med vår undersökning af religiösa ceremonier vid upptända eldar. „Strabo talar om Castabalis, ett den persiska Dianas tempel, der hennes prester, som voro qvinnor, *gingo barfotade genom eld*, liksom de Hirper uti Italien, som voro hennes broders Apollos prester“ — se Lexicon Mythico-Historicum af Wennerdahl pag. 220. Apollo var solens gud och Diana var månans gudinna. Denna Dianas kult var vidt utbredd vid Svarta hafvets stränder, t. ex. i Pontus, Comana, Cappadocien, Hieropolis, Phrygica, Hierocæsarea Lydicá, Zela, — vidare i Ekbatana, Susis, Pagardis vid Persiska viken, i Armenien o. s. v. Muhas högtid i Indien slutas dermed, att alla *dansa med bara fötter på brännande kol.* Brahminens lefnad var indelad i fyra hufvudperioder, af hvilka vi här fästa oss endast vid den tredje: „Nu måste han undergå många späkningar, såsom att utsätta sin nakna kropp för det häftigaste regn, bära våta kläder under vintern, om sommaren och då solen brände som hetast *ställa sig i midten af fem eldar*“ o. s. v. I förbigående må här äfven nämnas, att den som i Persien ville blifva Mithras prest, måste först bada sig samt sedan *kasta sig uti en itänd eld* — se Wennerdahl pag. 282. På nypersiska betyder *Mihr* (på Zend. *Mithre* enl. Anquetils skrifsätt) liksom *mitra* på sanskr. både sol och vän. Ännu må vi anföra en högtid i Indien, hvarom följande underrättelse erhållits: „Af alla Indiens många folkfester intager *Holi* det förnämsta rummet. Det är en glädjebetygelse

öfver vårens ankomst. Dans uppföres då kring *uppgjörda eldar* och sånger uppstämmas till den ur vinterdvalan uppvaknade naturen.“ Bruket att gå genom elden träffar man besynnerligt nog äfven uti mellersta Asien. „Så väl Mongoler som Turkar“, yttrar sig Castren i sin mythologi pag. 58 och 59, „hafva äfven för sed att med eld anställa vissa reningar. Denna sed har varit rådande ända ifrån urminnes tider, ty Theophylactus Simocatta berättar om Justini sändebud Zemarchus, att han af Turkar blef förd *omkring en brinnande låga*, för att derigenom renas. En dylik sed skall enligt Plano Carpini äfven hafva blifvit iakttagen af Mongoler, men med den olikhet, att sändebuden *fördes fram och åter emellan tvenne eldar.*“ Att de irländska och mongoliska eld-ceremonierne äro fullkomligt desamma, bevisar följande uppgift hos Grimm pag. 580: „Frühste erwähnung des *bealtine* hat man bei dem irischen erzbischof von Cashel Cormac (död 908) gefunden. Es wurden zwei feuer neben einander gemacht, zwischen welchen unverletzt hindurchzugehen menschen und vieh heilsam ist. Daher sagt man eine grosse gefahr zu bezeichnen: ittir aha theinne beil (zwischen zwei feuern).“

Häraf ser man således, att nu omtalade eldar äfvensom de dervid brukliga ceremonier sträcka sig djupt in i Asien, och således hafva hvarken deras namn eller dervid varande bruk kommit genom några handlande Fenicier till Europas vestra länder. Men hvarifrån dessa eldar hafva sitt ursprung, derifrån har namnet äfven kommit. Såsom redan sades pag. 229 uppgifver Nilsson, att uti Irland midsommarsaftonen upptändas Balseldar, hvilka på landets språk kallas *Balstein*, men enligt Grimms Deutsche Mythologie pag. 579 heta de *bealtine, beiltine, beltein, belton, beltim, beltam* af *teine, tine* eld, och *beal, beil* en gudomlighet, „der nicht unmittelbar mit dem asiatischen Belus zusammenfällt, sondern ein den Celten eigenthümliches höheres lichtwesen bezeichnet.“ Uti Irland är denna gudomlighets namn

Beul, Beil, gæl. *Beal,* wäl. *Beli* samt på fornkelt. *Belenus, Belinus.* Dessa namn stå verkeligen i slägtskap med asiatiska *Beel, Belus.* Grimm känner dessutom namnet *Belstadt* uti Schwarzburg Sondersh. Till samma stam med Beal, Beil, Beli o. s. v. hänför han vidare pag. 206—208 tyska *Pfol, Pol, Pfal, Balder, Paltar,* agsx. *Bäldäg, Beldäg,* ehuru jag om Balder hyser en annan åsigt. Det bör äfven anmärkas att ofvananförda *bealtine* icke ursprungligen utmärkte midsommarseldar, utan vår-eldar, till följe hvaraf i ersiskan maj-månad heter *mi bealtine* *), och häraf synes äfven följa, att norska benämningen *baal* har intet att skaffa med keltiska gudanamnet *Beal* o. s. v. Uti Danmark kallas Johanniselden *Hans aftens blus* = Svenska *bloss.* Enligt Holmbergs uppgift få i Bohus län och Norge midsommarseldar namn af *Baldersbålen,* således *bål,* = danska *baal,* = angsx. *beel, bæl* = fht. *puol* acervus, strues lignorum, rogus, af irländska *bæla* brinna, fin. *palan* id. lapp. *puolet* id. Uti skottskan betyder „*bale* Feuerzeichen auf den Bergen", hvilket ord kommer sannolikt ifrån cymbr. „*bal* Spitze eines Berges." Om eldar på bergen kan man jemföra Curtius Rufus 7 bok. 8 kap. samt 9 bok. 4 kap. Af det nu sagda följer således, att danska *baal* och feniciska *Baal* hafva ej den ringaste gemenskap med hvarandra, utan blott en tillfällig yttre likhet. På skandinaviska halfön finnes således ej ett enda lokal-namn, som skulle härstamma ifrån feniciska guden Baal, ehuru Nilsson vill derifrån härleda namnen *Baalself* och *Baalsfjord* söder om Tromsöe; vidare *Balsberg* i Skåne och Kristiansstads län, *Baldringe* vid Sognefjorden i Norge; utan dessa lokalnamn komma ifrån förutnämnde *baal,* likasom i Finland af *palo* kommer *Palojoki, Palomäki, Paloniemi* samt hundradetals andra. Uti Finland har man

*) Keferstein säger äfven pag. 390: „Noch jetzt zündet der Irländer und Hochschotte am 1:sten Mai Feuer an zum Gedeihen seiner Heerde, daher der Name desselben *le Bealtine,* d. i. Tag des heiligen Feuers."

äfven i Korpo socken *Bals* hemman samt nära staden Borgå åter lokalnamnet *Balvik*. Här får jag äfven nämna, att jag rörande Beels eller Baalsdyrkan har en alldeles egen samt ny åsigt. Jag tror mig kunna leda i bevis, att den ursprungligen varit finsk, och att Finnarne sjelfva dyrkat Baal. Men att bevisa detta, dertill behöfves en skild afhandling. Deremot kan jag åtminstone ej för närvarande förena mig med den åsigt, att Fenicierne skulle hafva hemtat Baalsdyrkan till vestra och nordvestra Europa.

På Kiviks monument förekommer inhuggen en kägelformig figur, och densamma förklarar Nilsson pag. 26 och 27 för en symbol af solen samt som ett minne efter Fenicierne. „Af Campbells och Paolinos Resor uti Indien ser man, att templen der ej allenast finnas inhuggne uti bergen, utan äfven bestå af små uppförda grottor, uti hvilka finnas afgudabilder; att i grannskapet af dylika tempel finnas vattendammar; att framför ingången sågs ett altare, upprest på pelare, omkring hvilket presterne samlades; och att vid Madras i Jagrenats pogoden dyrkades en *svart sten i ojemn pyramid-form*, hvilken gud 500 prester betjenade med spisoffer, det de sjelfve i hemlighet uppäta.“ Sjöborg pag. 148. I afseende å fester eller högtider hos Budhaister i Tibet må här anföras följande: „En gång hvarje månad offras *Thurma* d. v. s. en *kägla* gjord af deg och med påtrycket af en Lotus-blomma. I högtidlig procession bäres denna ur templet utom staden, ställes der på en trefot, vördas medelst libationer af dricka och kringdansas, hvarefter hundarne förtära det mesta“ — se Palmblads ofvan anförda geographi pag. 657. Ifrån ofvannämnde Thurma kommer påtagligen tysk. *thurm*, pol. *turma*, sv. *torn*, lat. *turris* o. s. v. I afseende å Lotus-blomman få vi här anmärka, att den anses för helig hos Inderne, hvarföre den äfven bär ett gudanamn, ty uti sanskrit är *Srivasa* lotus, eg. Sris boning. Också uti Egypten var lotus-blomman helig såsom symbol af Nilen, deraf dess mångfalldiga inblandning i de båda gu-

darnes Isis och Osiris tjenst. Nämnde blomma brukades i Egypten också ofta på pelare-kapitäler. Om lotus-blomman se äfven ofvan pag. 221. I Ezour-Wedan heter det: „I anseende till stenarna Salagramman, som du utgifver för Gudomligheter och åt hvilken du påbudit offer, får jag underrätta dig, att på vestra sidan om berget *Merou* ligger berget *Goudoki*. Här finnas aflångt runda och särskilt genomborrade stenar, som kallas *Salagramman*, på hvilka du slösat namnet Gud.“ — Zendavest. 2: 85. Man ser således att den koniska stenen ansågs som en gudomlighet. Sannolikt har detsamma äfven varit fallet hos Perserne, ty då Curtius uti 3:dje bok. 3 kap. talar om Darii läger, säger han: „*Super tabernaculum, unde ab omnibus conspici posset, imago solis chrystallo inclusa fulgebat.*“ Uti Grekland symboliserades Apollo eller solen under bilden af en kägelformig pelare (*κίων κωνοειδής*). Om den paphiska Venus säger Tacitus: „*Simulacrum Deæ non effigie humana: continuus orbis latiore initio tenuem ambitum, metæ modo, exsurgens.*“ Historiarum Liber 2, cap. 3. Herodotus har, 1: 131, den besynnerliga uppgift, att Mithra hos Perserna ansågs för Venus, till följe hvaraf mythologerne förmodat, att det fanns en Mithras och Mithra eller dubbelkönad. Om Apollo och Diana har ofvan pag. 232 blifvit visadt, att de erhöllo samma ceremonier. Då Karl den Store fordrade afsvärjelse af hedendomen gälde det dessa tre gudar: Voden, Thunaer (Thor) och Saksnot. Om den sistnämnde yttrar sig Wieselgren pag. 437: „*Nott* med den koniska stenen som sinnebild.“ På Seland i Slagelse härad och Stillinge socken äro flere kummelgrottor på en aflång hög kallad Hossedyss. Den största grottan, såsom bestämdt tempel-kummel, har ingen dagklyfta utan 4 kummelblock, formerande en sluten qvadrat, tillstänga alldeles disarchoret, så att man ej kan komma derin; dock ser man igenom öppningar emellan stenarna en midtuti choret rest *sten i prismatisk pyramidform* och öfverst helt spet-

sig, till $^1/_2$ alns höjd öfver jorden, hvaruti den står ganska fast nedsatt. Sjöborg pag. 143 fl. Månne icke fht. *siula, sule, sula, sul,* angsx. *syl, sul, sil, syll* holl. *zuil,* nht. *säule,* hvilka alla betyda stod, pelare, står i aflägset förhållande till ordet *sol, sul?* Holmverja Saga omtalar en viss man Thorstein, som gick in uti ett tempel och tillbad en der *upprest sten,* från hvilken man äfven trodde sig höra ett gudasvar och en spådom på vers. — Sjöborg pag. 167. Äfven Finnarne synas ej varit okunnige om en konisk eller kägellik solsten. Otto Donner har på ett sinnrikt sätt bevisat, att *Sampo* är solen. Uti votiskan betyder *sammas sampâ* stolpe, vädersol, och uti fin. har åter *sammas sampaan* betydelsen af råsten, hvilken sannolikt liknade, såsom ännu i dag, en kägla. Här visar sig påtagligen stammen till ordet Sampo, hvilket bekräftas äfven deraf, att Sampaanala rusthåll i Raumo socken uti dagligt tal kallas *Samponen.* Uti Wermland bär Sampo namnet *Sammas,* se „De proverbiis fennicis“ af Gottlund pag. 10. Vi se således häraf, att ända ifrån Indien till vestra Europa utgjorde en konisk sten sinnebilden af solen. Se äfven Keferstein pag. 383—390. Uti Jupiter Ammons tempel i Egypten utgjorde „gudens bild en kägelformig sten, sammansatt af smaragd och ädelstenar. Då guden skall tillfrågas, för att gifva ett orakelsvar, frambära presterna denna kägelformiga sten i ett förgyldt skepp“, se Nilsson pag. 26—27. Anmärkas må, att traditionen uppgaf, att Bachus från Indien var grundläggare af detta Ammons tempel, se Wennerdahl pag. 45. En likadan kägellik sten, som föreställde solen, tillbads äfven i ett syriskt tempel, se Nilsson pag. 27.

På Kiviks monument 6:te stenen finnas aftecknade tvenne fyrekriga hjul. På stenen n:o 4 likaledes tvenne fyrekrade hjul samt på 3:dje stenen fyra hästar. Pag. 28 och 29 förklarar Nilsson dessa figurer för sinnebilder af solen samt hemma ifrån Fenicien. Men nu vet man, att solen dyrkades äfven af Indier,

hvarföre hos dem funnos solens altaren. Hos Brahmanerne offrades hästar och det sannolikt till solens ära — se Grek. Fornk. af Palmblad pag. LXXXV. Den hvita färgen synes varit mest omtyckt, hvarföre det heter, Zendavest. 2: 121; „När *Krishna* och *Arjoun*, Pandous tredje son, hvilka midt emot suto i en ganska präktig vagn, *dragen af hvita hästar*, det hörde, läto de likaledes stöta i deras snäckor, som gåfvo ett himmelskt ljud från sig.“ Vi förglömde att nämna, att på 6:te stenen uti Kiviks grafmonument finnas ofvanom de två fyrekrade hjulen aftecknade tvenne halfmånar, hvilka åter hafva till spiral böjda streck, som utgå från spetsarna af halfmånen. Med dessa streck utmärkas sannolikt månens horn. Äfven uti Indien fanns en månkult, ty det heter: „Då den sanna visheten består i ett rätt och fullkomligt betraktande af Visnou, hvars höjd kallas Nivarty, så vill jag här korteligen för dig nämna sätten att hinna dit. — Genom dessa och dylika verk förtjenar man sig ett ställe uti *Månen*, hvarest man njuter en sällhet, som svarar till mängden och beskaffenheten af dessa goda verk.“ — se Zendavest. 2: 255. *) Herodotus yttrar sig 1: 131: Det är hos dem (Perserne) ej bruk att upprätta bilder, tempel och altaren — de offra åt solen, månen m. m. Perserne voro således sol- och måndyrkare. Zoroaster helgade åt Mithra en grotta i Persiens berg. Härom qväder Statius:

Adsis, o memor officii, Junoniaque arva
Dexter ames; seu te roseum Titania vocari,
Gentis Achameniæ ritu, seu præstat Osirim
Frugiferum; seu Persei sub rupibus antri,
Indignata sequi torquentem cornua Mithram.

— se Wennerdahl pag. 282.

*) „Framför allt åkalla Gud och det alltid inför något kreatur, men synnerligen inför *Solen och Månen, som äro Guds ögon*. Af alla djur är Oxen och Kon de renaste, de oskyldigaste.“ Zendav. 2: 228.

Hos Perserne underhöllos hvita hästar helgade åt solen. Då Curtius uti 3 bok. och 3 kap. beskrifver den stå t, med hvilken Darius gick Alexander till mötes, yttrar han sig: „*Currum deinde Jovi sacratum albentes vehebant equi, hos eximiæ magnitudinis equus, quem solis appellabant, sequebatur.*“ Om Massageterne säger Herodotus, att solen är deras enda gud, åt hvilken de offra hvita hästar. Den hvita färgen var äfven hos Romarene helig, och ibland högtidliga triumpher var äfven den, att framföras i en vagn dragen af fyra hvita hästar. „Om Tunguserna berättar Georgi, att de tillbedja solen, månen och stjernorna, men ära solen högst och förvexla den med sjelfva Buga (Gud). De skola äfven hafva för sed att afbilda dessa gudaväsen och åt solen tilldela ett aflångt menniskoanlete, medan åter månen betecknas genom en *half-cirkel,* och stjernorna genom bleckringar. Flera bland de i södra Sibirien nomadiserande Tatarstammarne dyrka äfven ifrågavarande gudomligheter och afbilda gerna på sina spåtrummor solen och månen under formen af *runda figurer.* Ur chinesiska källor inhemtas, att åtminstone solens och månens dyrkan varit rådande äfven hos Hiongnu-folket, ty det finnes anmärkt att Tschenju, d. ä. Hiongnu-fursten, tvenne gånger plägade träda ur sitt tält (tältläger), för att om morgonen tillbedja solen och om aftonen månen. Samma vörnadsbetygelse tilldela Samojederne solen allena, hvilken härvid, likasom hos Tunguserna, förvexlas med *num.* Ostjaker, Woguler och andra finska folkslag, hvilka från sin forntid bibehållit några minnen, hysa jemväl en stor vördnad för solen, månen och stjernorna. Bland dessa folkslag synas äfven Wogulerna icke göra någon sträng åtskilnad emellan solen och himmelens gud *Torom* ty enligt Georgi skola de hålla före, att solen är Toroms vistelseort. Om Lapparne är det kändt, att de fordom ansågo solen för en mäktig gudomlighet och, i likhet med andra befryndade folk, plägade afbilda den på sin spåtrumma. Bilden föreställde

en *fyrkant,* och ifrån alla dess hörn utgick en väg eller töm, som kallades *Bæivve labikie.* „Genom dessa vägar ville man", säger Jessen, „beteckna att solens verkan och kraft sträcker sig öfver hela verlden." Liksom de flesta bland nyssberörde folkslag, hafva äfven Finnar och Ester under en tidigare period tvifvelsutan dyrkat solen, månen och andra himlakroppar i deras yttre, materiela gestalt. Till och med i de för oss nu tillgängliga runor förvexlas de ofta med hvarandra, och det är just af nämnde anledning, som solens, månens och stjernornas gudomligheter bära alldeles lika namn med de materiela föremålen." Castrens Mythologi pag. 53 och 54. Herodotus uppgifver, 4: 61, att Schyterne offrade isynnerhet hästar. Man vet bestämdt, att uti 6:te sekl. efter Kr. Turkarne offrade hästar, och Tschuvascherne göra det ännu i dag. År 1211 offrade Mongolerne en hvit häst, hvilket ännu är fallet med Tscheremisser. Baschkirer, Burjäter och Jakuter hafva ännu förkärlek för hvita hästar. Innan Konstantin den Store omfattade kristendomen, hade han isynnerhet dyrkat solen — se Wäringarne af Cronholm pag. 223. De fordna Germanerne hade, likasom Perserne, heliga hvita hästar och en helig vagn, på hvilken presten och konungen sutto, ty Tacitus uti sin Germania säger: *Publico aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi et nullo mortali opere contacti* (equi), *quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur hinnitusque ac fremitus observant.* Hvad de fordna Wenderne vidkommer, säger Cronholm uti Fornnordiska minnen 2 del. pag. 182: „Bland märkvärdigheter i Arconas tempel är äfven en hvit häst, som ingen utom presten hade rätt att fodra, eller rida på. Det var brottsligt att rycka ett hår af manen eller svansen på denna häst. Folktron var, att Swantewith hvarje natt besteg den och förföljde sina fiender. Om morgonen såg hästen svettig ut och öfverstänkt med smuts. Hästen användes äfven till utforskande af förborgade ting, till spådom,

som jemte de högtidliga offren utgjorde föreningspunkten mellan folket och gudens prester". Om hvita hästar samt om deras offer kan man vidare inhemta ifrån Grimms Deutsche Mythologie pag. 621—629. Han yttrar sig pag. 626: „Mir scheint die sitte und der pferdecultus überhaupt auf gleiche weise Celten, Deutschen und Slaven eigen".

Uti Zendavest. 1: 57 heter det: „*Khorschid* (solen) — stor, odödlig, Ormuzds öga, har fyra hästar". Hos Grekerne afbildades *Helios* (solen) såsom en yngling sittande på en vagn, som var förespänd med fyra hästar; derom sjunger Ovidius:

> Interea volucres Pyroeis, Eous et Ethon
> *Solis equi*, quartusque Phlegon, hinnitibus auras
> Flammiferis implent, pedibusque repagula pulsant;

se Wennerdahl pag. 281. *Selene*, månen, mångudinnan, före ställdes „som ett ungt, lysande fruntimmer, som har öfver pannan tecknet af den tilltagande månen och far på en vagn dragen af tvenne hvita hästar". Föreställningen om solens vagn finnes äfven hos Litthauerne samt i fornnordiska mythologien, se Grimm pag. 621 och 669. Äfven uti finska gudasagor förekommer solens och månens vagn — se Castréns mythologi pag. 55. Månne således icke de fyra hjulen samt fyra hästarne, som finnas afteckнade på Kiviks graf-monument, kunde föreställa solens och månens vagn med sina fyra hästar? Härigenom kunde man möjligen äfven få en förklaring på de pag. 52 anförda föremålen, nemligen eldhjulet och hästhufvudet, hvilka då likaledes blefvo bilder af solens vagn med förespända hästar. Enligt Nilssons förklaring pag. 26—29 skulle på Kiviks monument finnas 9 bilder af solen, men månne detta är tänkbart? På det tempelkärl, som han anför pag. 99, skulle åter finnas 10 solar. Orsaken, hvarföre gamla författare tala om solens och månens horn, torde

vara den, att oxen var enligt den asiatiska mythologien en symbol af solen och kon af månen, och båda dessa djur hafva horn. Virgilius sjunger uti 3:dje boken af Eneiden och dess 645 vers: *Tertia jam lunæ se cornua lumine complent* m. m.

På Kiviks monument tror sig Nilsson finna en dansande person, och för att kunna förklara densamma för en dansande „Baalsprest“ citerar han 1 Konungabok. 18 kap. 22—40 vv. (se pag. 13). Men på nämnde ställe uppgifves det, att presterne haltade eller dansade omkring altaret, icke framför ett tåg såsom på vårt monument, der presterne stå skildt. Härvid får man åter anmärka, att uti Indiens pagoder underhålles ett antal unga danserskor, och hos de fordna Perserne var *djaschne* en religiös dans. Till Aphroditekulten i Korinth hörde ett stort antal danserskor — se Grek. Fornk. af Palmblad 1: 425. Castrén uppgifver uti sina reseminnen åren 1845—1849 pag. 166, att hos Samojederne schamanen d. ä. presten slutar en religiös förrättning med „en med svåra och konstiga kroppsrörelser beledsagad dans“.

På stenen 7 och 8 förekomma enligt Nilssons förklaring offerprester, hvarom han pag. 31 yttrar sig sålunda: „Det enda som så länge gjort dessa figurer för mig otydliga, är ett slags hufvudbonad som framtill slutas i en spets“. Härvid må anmärkas, att Guebrernes eller Persernes prester hafva en nästan likadan embets-mössa.

Nilsson uppgifver pag. 31, att Kimbrerne af Fenicier fått kännedom om mennisko-offer. Men enligt Cæsar, Diodorus och Strabo anställde Gallerne mennisko-offer. Germaner (Tacit. 9 kap.), Semnoner (Tacit. 39 kap.), Hermundurer, Göther, Slaver och Auter offrade menniskor — Grimm 38—40. Hos Ester och Finnar var äfven offrandet af menniskor kändt. De fordna Schyterne offrade hvar hundrade i krig tagen fånge — se Grek. Fornk. af Palmblad pag. LXXIX. Kalmuckerne offra menniskor

under fredstiden åt krigsguden; man rycker hjertat ur den förste krigsfånge, som ertappas, sätter hans kropp på en lans och dricker hans blod. Hiongnu-folket skall hafva framburit krigsfångar till offer åt sina fordna Tschenjuer, hvilka enligt schamanens försäkran vredgades, om detta underläts — Castréns Mythologi pag. 122. På tauriska halfön eller nuvarande Krim dyrkades Diana med mennisko-offer. Enligt Orpheus offrade Taurerne menniskor samt drucko deras blod. Den indiska *Bhavani* dyrkades fordom med mennisko-offer, och ännu i dag förrättas sådana offer i Genesas tempel. — Svea Rikes Häfd. af Geijer pag. 277.

Indier och Egyptier underhöllo heliga ormar uti sina tempel, se äfven ofvan pag. 221. Kopparormen upprestes i öknen på Guds befallning af Israeliterna, då de för sin olydnad blefvo hemsökta med brännande ormar 4 Mos. 21: 8—9. Man förvarade den sedermera öfver 600 år allt intill Hiskias tid, hvilken lät sönderslå den, emedan folket begynte att drifva afguderi med den — 2 Konungab. 18: 4. Anmärkningsvärdt är äfven, att detta djur erhåller hos nästan alla finska stammar en viss slags dyrkan. Den finnes afritad äfven på jeniseiska klipporna, och hos sjelfva Finnarne förekommer den ofta uti trollerier samt vid sjukdomar, som af hexmästaren skall botas. Hos de fordna Preussarne, Letterna och Lithauerna fanns äfven en ormkult — se föröfrigt Grimm pag. 648—655.

Nilsson säger pag. 35: „Från samma egyptiskt-phoeniciska ursprung härleder sig, utan tvifvel, de få spår efter ko-dyrkan i Skandinavien, som våra fornhäfder omtala“. På en ö vid Irland uppkastades fordom af hafvet en myckenhet ambra. Ön kallas hos Waræus Inisbofind d. ä. *insula albæ vaccæ,* den hvita kons ö, således i äldsta tider en helig ort, hvarest kon dyrkades — se Sillén pag. 33. Hos Inderna är kon, hos Perserna var tjuren en personification af hela naturen, Svea Rik. Häfd. af Geijer

pag. 262. Hit kan äfven följande bruk i Indien tilläggas: „Finner någon, som vill bygga ett tempel, ej något heligt ställe på förhand utstakadt, låter han på fältet drifva tillsammans en hop kor, och der, hvarest den mesta spillning faller, bygges helgedomen“. Af hvad Nilsson på följande sida anför rörande bestämmandet af stället för Bolstads kyrkas anläggning, kan ses flere exempel uti ny Smålands beskrifning af Wieselgren pag. 1: 408. Uti Finland förekomma fullkomligt likadana berättelser, och är det sannolikt att så väl i Sverige som i Finland detta bruk kommit dit genom munkar. Om ko-dyrkan se föröfrigt Grimm pag. 630—631.

Pag. 34 yttrar sig Nilsson: „Med anledning deraf att den egyptiska gudinnan Neith äfven kallas *mater deorum* erinra vi oss att Tacitus i sin Germ. kap. 45 omtalar att Aestyerne tillbedja *mater deorum* och att de, såsom ett heligt vårdtecken, bära vildsvinsbilder. Enligt Herodotus 2: 47 offrade Egyptierna svinet åt samma mångudinna, under namn af Selene. Således fanns ännu på Taciti tid en egyptisk gudinna, dyrkad af Aestyerna. I sammanhang härmed förtjenar nämnas, att vi hos oss ofta finna ett slags spännbucklor, hvarmed kläderna utan tvifvel varit hopfästa, och som tydligt hafva formen af ett svinhufvud“. Härvid må tilläggas att man på gamla murar i Paris har funnit bilder af lejon och vildsvin; likaledes har man hittat keltiska mynt, hvars prägel på ena sidan utgjort ett vildsvins hufvud. Gallerna förde på sitt baner utskurna bilder, vanligen af svinet. Irland kallades af Kelterne *muc-innis* d. ä. svinön. Keferstein uppgifver äfven pag. 322, att man i stengrafvar funnit en stor mängd af genomborrade vildsvins tänder, hvilka han tror Kelterne hafva begagnat icke såsom någon prydnad, utan i religiöst eller mystiskt hänseende. Allmänt kändt är offrandet af Frejs galt om julen. Härifrån qvarstår ännu benämningen *julgris*. Frejs galt kallas uti fornpoetiska språket *gullinborste*, och Grimm uti sin

mythologi pag. 45 visar spår deraf äfven uti det inre Tyskland. Hos de fordna Preussarena, Lithauerna och Liverna var svinet ett heligt djur. Om Wenderne berättar Cronholm, 2: 196, att „så ofta ett svårt uppror är att befara, låter ett vildsvin med hvita tänder sig se“. Äfven hos Finnarne har man spår till ett slags dyrkande af svinet, ty uti en kort beskrifning öfver Tavastlands tillstånd år 1237 förtäljer Påfven Gregorius IX: „den vingård Herrans hand planterat och fuktat med sin Sons blod, på det den, befuktad genom den bäck, som flutit ur frälsarens sida, måtte bära ett vin, öfver hvars vederqvickande sötma den höge Planteringsmannen skulle fröjdas; denna vingård förstördes nu beklagligen i grund af ett *vildsvin*“. Wieselgren uppgifver 1: 170, att på Cypern firades en högtid åt Venus, hvarvid vildsvinet åt henne offrades, och detsamma var fallet med *Deorum mater* i Rom, kallad Megalesia. Herodotus uppgifver åter 4: 76, att *Gudarnes moders* fest firades i Cyzicus. Såsom vi redan erfarit, kallar Nilsson samma Mater deorum för mångudinna, således Diana, hvars dyrkan var utbredd i Asien, se ofvan pag. 232. Hvad Persernas religion vidkommer, må vi ifrån Zendavest. 1: 387 anföra följande: „Prisa Skyddsväktaren Mithra — hvilken under skapnad af ett djur är lik Ormuzd-skapade segraren Viradje *(Vildsvinet)*, hvars kropp är förträffelig, hvars tand är upphöjd, stor och skarp, som hyser en ovanlig styrka och omkringsvärmande blott sårar och slår en gång. Denna feta och modiga Viradjehs stam skall fortfara intill uppståndelsen: detta djurets fot, tand, lefver, svans och bakdel, skall alltid fortfara“. Enligt Hinduernes heliga urkunder dyrkade landets invånare ett svin — se samma arbete 2: 79; Wisnu förvandlade sig för andra gången uti en stor galt pag. 253. Hos Judarne i Palestina fick man deremot icke underhålla svin, emedan de ansågos för orena. Osiris och Isis prester i Egypten åto aldrig svinkött. — Wennerdahl pag. 322.

Pag. 38 talar Nilsson om vårdtorn och fyrbåkar, samt förklarar Hercules stoder för sådana. Dessa vårdtorn skulle nu ådagalägga, hvar Fenicierne uti en forntid seglade, ty endast de skulle hafva haft för sed att uppresa sådana torn. „Sådana torn med Baals bildstod kallades af Grekerne Herakles, af Romarene *Herculis stoder*, ty den phoeniciska *Hercules* d. v. s. Baal, var Tyrus' skyddsgud". Till samma kategori för han det förut pag. 227 anförda *Pelorus*. Hvad fyrbåkar uti gamla tider vidkommer, så har jag erhållit följande underrättelse: *Pharus* en liten ö vid inloppet af floden Nilus, gent emot staden Alexandria i Egypten, der konung Ptolomæus Philadelphus lät genom konstnären Sostratus bygga upp ett torn af hvit sten, som plägar räknas för ett ibland verldens underverk. Öfverst på tornet gjordes eld, ... „ubi dulcia nautis

Lumina noctevagæ tollit Pharus æmula lunæ", såsom Statius sjunger; dess ändamål var att lysa de sjöfarande om nattetid, af hvilken anledning sådana vårdtorn ännu kallas Phari. Ptolomæi Philadelphi regering inföll 284—246 år före Kristi födelse. Man vet att uti 9:de seklet fanns nära Konstantinopel en sådan Pharus, och den var verkligen uppförd af Fenicier. Så mycket jag kan finna, har ej Nilsson på ett enda ställe kunnat uppvisa en fyrbåk, som blifvit uppförd af Fenicier före omnämnde Pharus. Han talar om „den phoeniciske Herkules", men låtom oss närmare se efter, om denna Herkules verkligen var en Fenicier. Justinus yttrar sig uti 12 bok. 9 kap.: „Inde Alexander ad amnem Acesinem pergit: per hunc in Oceanum devehitur. Ibi Hiacensanas Sileosque, quos *Hercules* condidit, in deditionem accepit". *Acesines* eller nuvarande *Tshjenab* är en biflod till Sind eller Indus. Om Inderna yttrar sig åter Curtius 8: 14: „*Herculis* simulacrum agmini peditum præferebatur". Före slaget vid Issus tilltalar Alexander sina krigsmän samt för dem till minnes deras förra tapperhet och de många krig, som de utfört,

och säger att de nu kommit hit för att eröfra hela Asien. Curtius talar härom, 3: 10 sålunda: „Macedonum tot bellorum in Europa victores, ad subigendam Asiam atque ultima Orientis, non ipsius magis, quam suo ductu profecti, inveteratæ virtutis admonebantur. Illos terrarum orbis liberatores, emensosque olim *Herculis et Liberi patris terminos,* non Persis modo, sed etiam omnibus gentibus imposituros jugum". Uti noten yttrar sig Minellius: „Sunt autem termini illi columnæ Herculis in Gaditana insula Hispaniæ Bæticæ, ubi etiam nunc Hispani ostendunt duas urbes. De loco istius modi Germaniæ v. Tac. Germ. 34, 3". Häraf ser man, att Hercules stoder funnos långt in i Asien. Hvad med dessa så kallade *termini* menades förklarar Curtius 7: 9: „Transierunt jam Liberi patris *terminos, quorum monumenta lapides erant,* crebris intervallis dispositi, arboresque proceræ, quarum stipites hedera contexerat". Dessa *termini* voro enligt Plinii uppgift, 6: 16, belägna uti Sogdiana på andra sidan om Jaxartes. Macedonerne hade numera framträngt på andra sidan om Indusfloden, och der fingo de äfven se dessa *termini;* Curtius säger härom 9: 4: „Jam prospicere se Oceanum: jam perflare ad ipsos auram maris: ne inviderent sibi laudem, quam peteret. *Herculis et Liberi patris terminos* transituros illos". Palmblad yttrar uti sin Grek. Fornk. pag. LXXII: „En fredlyst handelsväg genom det barbariska Europa begagnades åtminstone i sednare tider, och denna lopp ända till Kelterne, Kelto-Lygderne och Ibererne. Den kallades *Herakles väg,* hvilket antyder att dess ursprung hör till en forngammal tid. „Då på denna, säger Aristoteles, färdades en Hellen eller infödd, så stod han under de kringboendes beskydd, så att intet ondt vederfors honom. Straff pålades dem, i hvilkas område den vägfarande ofredades". Heyne gissar, att den kunnat begynna vid Eridanus, vid Elektron-staden, på kusten af Adriatiska hafvet, der redan före denna tid, då Pelasgerne blefvo fördrifne från Argos, på de

båda i denna nejd belägna Bernstens-öarne (*ἐν ταῖσ ἠλεκτρίσι νήσοισ*) funnos tvenne metallstoder, den ena af koppar, den andra af tenn, hvilka föregåfvos vara ett verk af Dädalus". Tacitus berättar uti sin German. 9 kap., att Germanerne offrade åt Hercules och Mars. Widechind af Corvei omtalar, att Saxarene vid år 530 dyrkade *Martem, effigie columnarum imitantes Herculem, loco Solis, quem Græci vocant Apollinem.* Avienus slutar sin sång om „Hafskusterne" med upplysningar om ett nordiskt land, der en klippa kallad *Columna Solis* beskrifves vara så hög, att det var just hon, som skymde solen under den Nordens långa natt, som följde på dess långa dag, en tanke, som Probus visste ha varit Epikureernas, hvilka nekade att solen nedgick, utan antogo att hon rullade jemt i rymden, men skymdes af fjällspetsar, då hon kom till det yttersta i Norden. Wieselgren pag. 508. Herkules föreställdes ju äfven uppbära himmelen på sina axlar. „Att *Hercules Saxanus,* nämnd i inskriptioner, är den som fick bergsklippor till *Columnæ*, synes helt sannolikt. Grimm härleder det namnet af *sahs*, som i gamla tyskan är detsamma som *saxum* i latinet". Wieselgren pag. 428*). Vid Gibraltars sund bestodo *Columnæ Herculis* uti tvenne klippor Abila och Kalpe. Emellan Weser och Elbe uti Cheruskernas land fanns en *silva Herculi sacra*, och på andra sidan om Nimvegen åter *castra Herculis*, se Grimm pag 338. Hit kan ännu det tilläggas, att Herodotus angifver uti 4 bok. 8—10, att Hercules var Schyternes stamfader, och hos flere gamla författare förekommer åter den uppgift, att Kelterne och Ibererne

*) Keferstein yttrar sig pag. 384: „Noch in späterer Zeit brachte man die keltischen Steinmonumente mit den Göttern in Verbindung; der Bischof Isidor von Sevilla († 636) nennt die aufgerichteten Steinpfeiler *lapides Mercurii;* Cæsar (VI, 17) sagt: der erste Gott der Gallier ist Mercurius, von dem es am häufigsten *simulacra* (Sinnbilder) giebt; Tacitus 34 erwähnt im Lande der Friesen *columnæ Herculis*".

härstammade från Hercules — se Diefenbachs Celtica 2 pag. 19—20.

Nilsson påstår pag. 81—83, att Fenicier bemtat till Skandinavien bruket att afskära endast *axen* af strået. Men „ibland qvarlefvorna af en pålby i Bodensjön har man funnit ett ordentligt sädesmagasin med omkring 100 scheffel korn, till en del tröskade i *ax*“. Pålbyfolket befann sig derstädes åtminstone 2000 år före Kr. Sagan om hyperboreiska jungfrurnas årliga skänker till Delos, hvilka inlindades i *hveteax*, är allmänt känd. Enligt Pausanias färdades de hyperboreiska jungfrurna genom Arimaspers, Issedoners och Schyters landamären — se Sillén 1: 11. Åkerbruket var tidigt kändt ibland Schyterne. Hyperboreerna omtalas redan hos Orpheus, och således 1200 år före Kr. Ännu i dag skördas på åtskilliga ställen i Ryssland endast axen.

Nilsson antager pag. 59, att genom Fenicier kommit sådana orientaliska bruk till Grekland, Italien och vestra Europas kustländer, som ej träffas „på de ställen der endast folk af Indogermaniska eller Arianska stammen bott“. Ibland sådana bruk anför han pag. 83—85 begagnandet af *stridsvagnar*. Men nu vet man, att sådana funnos hos Romare, ty de kallades der *currus falcati*. Cyrus hade 2000 krigsvagnar (sannolikt enligt en öfverdrifven saga från forntiden); den yngre Cyrus blott 30; hans broder Artaxerxes 200; lika så många Darius Codomannus; Mithridates blott 100. Palmblads Palestina pag. 145. Då Alexander den Store angrep persiska konungen Darius åtföljde den sednare Baktrianer, Daker, Arachoser och Susier, om hvilka Curtius Rufus, 4: 12, yttrar sig: *Hos centum falcati currus sequebantur*. Vidare Perser, Marder och Sogdianer samt andra folkslag, om hvilka samma författare säger: *Post quas quinquaginta quadrigas Phradates magno Caspianorum agmine antecedebat*. Sedermera uppräknar han en hop med folkslag uti Persien, hvilka åtföljde Darii tåg, om hvilka han ytterligare säger: *His*

quoque falcati currus erant quinquaginta. Efter besegrandet af Darius sträckte Alexander sitt tåg till Indien, der Porus blef öfvervunnen. Om den sistnämndes krigshär yttrar sig Curtius, 8: 14: *Mox liquidiore luce aperiente hostem, centum quadrigas et quatuor millia equitum venienti agmini Porus objecit . . . . Summa virium in curribus, senos viros singuli vehebant, duos sagittarios ab utroque latere dispositos; cæteri aurigæ erant haud sane inermes.* Sedermera besegrade Alexander på andra sidan om Gangesfloden *Gangarider* och *Prasier.* Uti 9 bok. 2 kap. uppräknar Curtius deras krigshär samt säger bland annat: *Ad hæc quadrigarum duo millia trahere.* Enligt Curtius 9: 4 hade Oxydracerne och Mallerne *nongentæ quadrigæ.* Man ser således häraf, att ifrån urminnes tider bruket af stridsvagnar var kändt ibland indogermaniska folkstammar och således hafva ej Fenicierne häruti varit deras läromästare. Uti kinesiska gudasagor omtalas en stridsvagn — se Die Urreligion oder das entdeckte Uralphabet von Studach 2: 130.

Omkring 500 år före Kr. sändes ifrån Kartago, till följe af en öfverbefolkning, under Himilcos anförande en beskickning eller kanske koloni „att *bebygga* Europas vestra kust“ (Nilsson pag. 111), men enligt Plinii uppgift att *känna* Europas yttersta länder *); de voro således ej förut bebyggda eller kända af Fenicier. Romerska skalden Avienus, som lefde omkring 340 eft. Kr., beskrifver denna beskickning och ådagalägger att den ankom till Britannien. Om detta lands invånare säger han (Nilsson 113), att de „utgjorde ett kraftfullt, stolt och konstrikt folk, som egnade sig helt och hållet åt handel; äfven voro de raska sjömän, som i sina *läderbåtar* öfverforo det brusande sundet och klyfde oceanens vågor. De foro deri på två dagar till den

*) Ad extera Europæ noscenda missus. „Ingen hade före Himilco besökt dessa sund (v. 383), hvaraf följer att han visserligen var ofvan Rhen“. Wieselgren pag. 507.

heliga ön (Irland). Nilsson, som vill härleda inbyggarenes handelssinne samt förenämnde läderbåtar ifrån Fenicien yttrar sig derföre: „sådana båtar finnas och ha funnits, så vidt jag vet, ingenstädes i Europa, utan der Phoenicier för sin handels skull varit bosatta“. Men af Sillén, 2: 75, får man följande underrättelse: „Ännu förekomma mångenstädes dessa ofullständiga farkoster af *hudar*, sammanfogade med *vidjor* eller djursenor. I tolfte seklet begagnades de ännu i Finnmarken. I *läderbåtar*, som rymde 15 man, ströfvade Wenderna kring alla haf, och dessa voro snabbare än Finnarnes fartyg“. Samma författare yttrar 1: 64: „Vi komma nu till de båtar, som nyttjades och till en del ännu nyttjas på de stora ryska floderna, hvaraf vi kunna sluta till beskaffenheten af våra förfäders seglationskonst under dess andra stadium. Dessa båtar voro dels af rör, dels af vidjor öfverklädda med *hudar*, och voro så lätta, att de kunde bäras öfver grunda ställen, samt ur den ena floden till den andra“. Byzantinska författare kalla de ryska skeppen *καραβιον*, och de beskrifvas sålunda, att dessa farkoster voro ett slags korgar, flätades af vidjor och öfverdrogos med *skinn*. Cronholm 2: 112. Båtar öfverdragna med *hudar*, rymmande 10 à 12 man, begagnas ännu af folkslagen i Sibirien. Sillén 1: 65. Skalden Lucanus qväder:

> Utque habuit ripas Sicoris camposque reliquit,
> Primum cana salix, madefacto vimine parvam
> Texitur in puppim: cæsoque induta juvenco,
> Vectoris patiens tumidum superemicat amnem:
> Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
> Navigat Oceano, sic cum tenet omnia Nilus
> Conseritur bibula Memphitis cymba Papyro.

Då Cæsar befann sig med sin här, som bestod af fotfolk och rytteri, vid floden Ebro i Spanien, fick han ej något tillfälle

att slippa öfver floden; men för att emellertid verkställa öfverfarten, som var nödvändig, beslöt han att göra sådana båtar som han sett i Brittannien — hans ord äro följande (De Bello Civili 1 bok. 53 kap.): „Imperat militibus Cæsar, ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac stamina ex levi materia fiebant; reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur". Under medeltiden begagnades ett slags fartyg kalladt *Carabus,* hvilket beskrifves sålunda: „Carabus est parva scapha ex vimine facta, quæ contecta nudo corio genus navigii præstat". Detta ord är vidt utbredt i Europa och Asien. Finska *karpa* korg, mindre båt, *karvas, karpaan,* (stammen är *karpah*) liten båt, julle, ostj. vid Irtisch *kerap, kerep,* surgut. *kerep,* turk. diall. *kereb, kerep, kirep,* assan. kott. arinz. *kerep,* burjät. *kaiba, chaiba* båt, nygrek. *καράβι, καράβιον,* laz. *karavi,* isl. *karfi,* fsv. *karf,* irl. *karbh,* span. *caraba* ett slags fartyg. Ifrån samma stam kommer vidare rysk. *karabl* fartyg, skepp, fnord. *krawel* navigii genus, eng. *caravell* eller *caravel,* fr. *caravelle,* it. *caravella,* sp. *caravalla.* Romarene kallade ett slags lastskepp *curbita;* Gellius omnämner *corvita* samt Plautus *corbita.* Hos de fordna Grekerne betydde *κάραβος* ett slags skepp. Vid Euphrat brukas skepp vid namn *carabus, gurabes,* som äro nästan lika med prämar, öppna, och föra lifsmedel. Det är påtagligt samma farkoster, som Herodotus beskrifver 1: 194 och som Nilsson anför pag. 113 — orden lyda sålunda: „De farkoster, på hvilka de resa utför floden (Euphrat) till Babylon, äro runda och alla gjorda af hudar. Hos Armenierna nemligen, de der bo ofvan om Assyrierna, göra de bogtimmer af pil (vide) och beklåda det utvändigt med spända skinn; men de afplatta likväl icke båtarna i bakstammen eller tillspetsa dem i stäfven, utan de göra dem så runda som en sköld. Nu fylla de hela farkosten med halm eller intaga sin last, hvarpå de låta dem

drifva med floden. Den styres med två åror af två karlar som stå i båten, derigenom att den ene skjuter åran från sig, den andra drager henne åt sig. Sådana farkoster byggas såväl ganska stora, som äfven smärre. När de nu seglat och kommit till Babylon och utställt sina varor, låta de också utbjuda skeppstimren och halmen till salu; men skinnen föra de med sig tillbaka landvägen till Armenien; ty uppför floden är det platt omöjligt att segla, så strid är strömmen.“ Häraf ser man, att hos Armenierne, som till större delen höra till den indogermaniska stammen, redan 500 år före Kristi födelse brukades läderbåtar.

Men låtom oss nu vända oss till en fråga, hvarom mycket blifvit tvistadt ibland historieforskare. Denna fråga består uti bestämmandet, hvarest stället för den äldsta bernstenshandeln låg. Det är allmänt bekant, att nuförtiden fås den mesta bernsten i Preussen vid Weichselfloden. Nilsson uppgifver pag. 119, „att man icke har vetat att vid vestkusten af Danmark fanns bernsten, fordom i största mängd, och att der ännu i sednare åren funnits icke så obetydligt deraf.“ Han anser, att det var härifrån, som Fenicierne hemtade sin bernsten. På följande sida säger han vidare: „hade den (bernstenshandeln) gått öfver land, så hade fyndorten omöjligen kunnat hemlighållas för Greker och Carthaginenser m. fl.“ Ytterligare säger Nilsson pag. 118: „hade den (bernstenshandeln) förts öfver land till Grekland, skulle Herodotus utan allt tvifvel skaffat sig underrättelse derom“; — men månne då Herodotus verkligen var derom i okunnighet? Vi få väl snart erfara det. Rakt emot Nilssons påstående tror jag mig kunna ganska lätt bevisa, att bernstenshandeln just förts till lands, och att till följe deraf sjelfva bernstensorten, som sedan urminnes tider ansetts vara belägen i Preussen, var tidigare känd af Romare och Greker, än af Fenicier. Vidare tror jag mig kunna ådagalägga, att sjelfva Himilco med sitt myckna manskap äfvensom Pytheas varit i Preussen. Vi skola nu till en början fram-

draga några yngre uppgifter, för att genom dem leda oss till de äldre och äldsta. Plinius säger IV bok. 27 kap.: „*Xenophon Lampsacenus, a littore Scytharum tridui navigatione, insulam esse immensæ magnitudinis, Balthiam tradit. Eandem Pytheas Basiliam nominat.*“ Nämnde *Balthia* låg således ifrån schytiska stranden eller ryska östersjöprovinserna endast tre sjödags-resor. Härvid bör märkas, att Lithauerne gifva åt Östersjön namnet *Baltas Juras* d. ä. hvita hafvet. Samlands kuster kallas för sina hvita stränder *Baltikkei,* ett namn som i medeltiden af Skandinavierne öfversattes med *Witland.* Uti Ulfstens berättelse heter det: „Weixeln är en mycket stor flod, som flyter genom Witland och Wenden. Witland hör Esterne till“, och det var just nämnde Ester, som vid Taciti tid handlade med bernsten. Uti littav. betyder *baltas* samt uti lett. *balts* hvit, god, och härifrån kommer namnet *Balthia* samt *Mare Balticum.* Här hafva vi således en säker stödjepunkt, hvarifrån vi kunna utgå. Ifrån samma ord *balts* kommer äfven namnet *Balder, Baldr, Paltar* „den hvite guden, den fromme guden.“ Anmärkas må äfven, att uti Wendernas pantheon i staden Rhetra fanns äfven namnet *Balduri,* se Svea Rik. Häfd af Geijer pag. 223. Uti Semgallen förekommer socknenamnet *Baldonen.* I förbigående må här äfven nämnas, att namnet *Belt* kommer ifrån kelt. *belt* vatten, haf; uti fornfris. betyder *belt* „irruptio aquarum.“ Hvad hafva således namnen *Balthia* och *Belt* att göra med de af Nilsson pag. 33 anförda feniciska gudanamnen *Baal, Bel* femin. *Baltis, Beltis?* Är det dessutom tänkbart, att ett uti Norden varande haf samt en mängd med lokalnamn blifvit kallade efter en fenicisk gudomlighet, då man uti Medelhafvet icke känner ens en vik benämnd efter Baal? Ofvan pag. 223 funno vi dessutom, att Nilsson säger: „till phoeniciska spår finnes intet tecken på Preussens bernstenskust, så vidt mig är bekant.“ Plinius omtalar, IV: 27, efter Timæus äfven en bernstens-ö Raunonia, i äldre

upplagor *Bannomanna,* på föga afstånd från schytiska kusten. Uti gæl. betyder *banno* hvita ön, och uti kelt. har åter *ma, man* betydelsen af land. Således betyder *Bannomanna* ordagrannt: hvita ölandet, och motsvarar således namnen Balthia och Witland. Men vi sågo äfven, att Xenophon ifrån Lampsacus uppgifver, att Pytheas, som lefde omkring 350 före Kr., kallar ofvannämnde Balthia för *Basilia (Eandem Pytheas Basiliam nominat).* Pytheas omtalar der äfven en annan ö med namnet *Abalum,* eller enligt en annan läseart *Abela* eller *Abala.* Om ön Abalum yttrar sig Plinius: „*Huic et Timæus credidit, sed insulam Basiliam vocavit.* Gottlund har således fullkomligt rätt, när han i sin Tacitus pag. 114 säger: „Man ser således genast att *Abalum, Balthia* och *Basilia* betecknade samma land.“ Så mycket man kan finna, lågo dessa öar åtminstone mycket nära hvarandra. Gamla författare kalla dessa ställen öar, och besynnerligt nog har ingen författare, så vidt jag känner, fäst sig vid den omständighet, att ännu i denna dag finnas vid utloppet af Weichselfloden flere öar, såsom *Marien werder; Danziger werder; der grosse marienburgische werder; elbingische werder.*

Men hvarifrån kommer namnet *Abalum* och *Basilia?* Här må vi äfven fästa oss vid den egenhet, att Ptolemeus synes vara den första Grek, som kände namnet *Vistula* eller Weichseln. Hos Tacitus förekommer icke detta namn. Rörande bernstenens uppkomst yttrar Plinius: „Bernstenen födes af en harts, som utflyter af några träd, som höra till tallslägtet, liksom gummi flyter ur körsbärsträdet och kådan af furen. Den utbryter genom öfverflöd af *saft,* tjocknar sedan af höstlig köld — att det är tall, kan man finna af lukten redan vid gnidning och deraf att den antänd brinner som ett furubloss, spridande lika lukt. Germanerne försäkra ock, att de derföre särdeles eftersträfvat att bebygga detta landskap.“ „Mithridates anför, att ofvan Germaniens stränder en ö fanns, som hette *Oseriсta*, och var skogig.

Skogarne bestodo af ett slags cederträd, ur hvilka bernstenen nedsipprade på klipporna" — Ny Smål. Beskr. af Wieselgren pag. 111—112. Palmblad säger uti Grek. Fornk. pag. LXXI: „Bernstenen ansågs af de gamle för helig: sagan betraktade denna produkt såsom de till *poplar* och lärkträd förvandlade Soldöttrarnas tårar." Nu anförda berättelser torde kunna leda oss att uppsöka sjelfva betydelsen af namnen *Abalum* och *Basilia*. Uti Bernstenslandet funnos således poplar och furu. Men aspen är äfven ett slags poppel, hvaraf äfven namnet *populus tremula*. Detta träd heter på fin. *haapa*, estn. *haab*, *aav*, vot. *aapa*. Om man nu tillfogar den vanliga ändelsen *la*, som uti fin. utmärker stället, så uppkommer derigenom ordet *haapala*, *haabala*, *aabala*, *aapala*, som således betyder ett ställe, der aspar, poplar växa, och här torde vara förklaringen på *Abalum* eller *Abala*. Man märke härvid, att enligt Taciti och Ptolemei uppgift bodde Finnar på östra sidan om Weichsel-floden. Det synes hafva varit äfven andra folkslags öfvertygelse, att bernstenen uppstod eller föddes af en furusaft. Språket lemnar ett bevis derpå. Uti lapskan betyder *suppe* asp, beslägtadt med fin. *haapa*, samt aglsx. *säp* abies, succus, *sap* succinum, electrum, fr. *sapin* furu, lat. *sapinum*. Till samma stam med aglsx. *sap* bernsten, hör äfven agsx. *sap*, *sæp*, *sæpe*, *sæppe*, *seape*, eng. *sap*, holl. *sap*, *zap* o. s. v. hvilka alla betyda saft. På samma sätt kommer lat. *succinum*, bernsten, af *succus* saft. Men hvar finnes roten till namnet *Basilia?* Man bör veta att Pytheas var sjelf rest till bernstenslandet. Vi skola hålla oss fast vid den uppgift, att på bernstens-öarne funnos furuskogar. Men furu heter på lapp. *petse*, mordv. *pitjä*, *pitscha*, fin. *petäjä*, syrj. *pozäm*, votj. *puschim*, jakut. *bes* o. s. v. Om man åter till *pets*, *pitsch* lägger ändelsen *la*, så får man ordet *petsla*, *pitschla*, och härifrån kommer påtagligt namnet *Wyzla*, *Wisla*, såsom Polackarne kalla Weichselfloden. Uti tysk. betyder *tanne* furu, *tanneneiche* „Steineiche

mit langen Stielen", och uti kelt. *tann* ek. Om nu Tyskarne återgifvit det ofvan anförda *pitschla* d. ä. furustället, furuskog, med *tannenwald*, så är det temmeligen säkert, att Kelterne ansett, att *tanne* på det stället betyder ek, emedan uti deras eget språk ordet *tann* har betydelsen af ek. Huru lätt missförstår icke det ena språket det andra? Jag tror att med ordet *pitschla* varit fallet just detsamma, ty uti kelt. betyder äfven ordet *basilea* ek, och här hafva vi det af Pytheas anförda namnet *Basilia*, som således ursprungligen betyder furuskogs landet, men som Kelterne af missförstånd öfversatte med eklandet. Härvid bör märkas, att uti lith. betyder *auzolas*, lett. *osols* ek, och härifrån kommer uppenbarligen Ptolemaei *οὐιστούλα*, Romarenes *Wistula* d. ä. Weichsel. Men vi sågo ofvan, att Plinius lemnar den beskrifning på bernstenens daning, att „den utbryter genom öfverflöd af saft, tjocknar sedan af höstlig köld." På grund häraf skulle jag hänföra till ordet *basilea*, ek, äfven medeltids lat. *bassus*, prov. fr. *bas*, it. *basso*, reth. *bass*, sp. *baxo*, port. *baixo*, hvilka alla betyda tjock, fet, mlt. *bassuhs* crassulus, *bassilitas* crassitudo. *)

Af de öfriga namnen på bernstensöarne må vi här fästa oss vid namnen *Austravia* och *Osericta*. Om det föregående namnet yttrar Gottlund: „Plinius förklarar sjelf (L. 37, c. 3) att namnet *Austravia*, hvilket han likväl på ett annat ställe (L. 4, c. 13) skrifver *Austrania* och *Actania*, är utländskt, upptaget från dessa främlingars språk: „*Austravia, insula septentrionalis, a barbaris sic appellata: a Romanis vero Glessaria.*" Man upptäcker lätt, i detta redan till hälften latiniserade ord, bemärkelsen *Esthland*, eller som det af de gamle fordom kallades *Österlanden*, *Austrland*, hvarunder stundom äfven inbegreps Finland." — se „Försök att förklara Taciti omdömen öfver Finnarne" pag.

*) Jemför vidare lap. *kasse* kåda, och *kassa*, *kassok* tjock.

113. Namnet *Osericta* tror man åter vara en förvridning af svenska ordet *Österrike*, och således motsvara namnet *Austravia*.

Vi skola nu se efter, om icke preussiska bernstensorten var känd uti Grekernes och Romarenes uräldsta kända tider. Vi böra härvid fästa oss vid den omständighet, att Grekerne hade flere kolonier vid Svarta hafvet. Uti Olbia, som låg vid utloppet af floden Bug, erhöll Herodotus uppgifter om de nordiska länderna och folkstammarne, och han omnämner, „att Bernsten hemtas från yttersta delen af Europa kring en flod den infödingarne kalla *Eridanus*, hvilken utfaller i ett haf emot norden, utan att likväl gifva något vidare namn på landet. Efter honom upprepar Strabo detsamma. Man bör kanske icke förtiga, att det i Preussen verkligen finnes en flod benämnd *Rūdaun* eller *Rodaun*, som, ursprungen från en sjö med samma namn, vid Danzig utfaller i Weixeln“ — se Tacitus af Gottlund pag. 113. Att en landthandel ifrån äldsta tider blifvit förd mellan Östersjön och Svarta hafvet, har pag. 222 blifvit visadt. Uti „Ny Smål. Beskr.“ af Wieselgren pag. 508 yttras följande: „Det var vid *Axis Atlanticus* solen kastade sitt ljus ända till de yttersta Hyperboreerne *(Supremos Hyp.)*, hvarest var dag, då Probus och Avienus hade natt och tvertom (v. 660 f.) Der låg ett *stort vatten*, som kallades än *Eri-danus*, än *Rhodanus*, som skilde *Kelter* och *Ligurer* eller *Ligyes*. En gammal författare Phileus, på annat ställe Phileas (monne ej felläsning af Pytheas?) hade efter ströndernas egna bebyggare uppgifvit, att Rhodanus utgjorde gränsen mellan Europa och *Λιγυη (Ligyä)*.... Enligt Apollon. Rhod., som ger Rhodanus och Eridanus uti Italien gemensam källa, var dock den mythiske floden belägen vid jordens yttersta gränser och i nattens hemort. Det var den af fabler öfverhöljde, som skilde Kelter och Ligurer, enl. Apollonius.“ Så väl uti äldre som nyare tider, har namnet *Ligyer* eller *Ligurer* på detta stället blifvit missförstått, och jag känner endast en författare, som riktigt för-

klarat folket *Lygier*, hvilka Tacitus omtalar uti sin Germania 43 kap., och om hvilka han yttrar sig: *latissime patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum.* I stället för *Lygii* har man äfven läsearten *Ligii, Legii* och *Leugii.* Att ofvannämnde *Ligyer* eller *Ligurer* är samma namn, lider intet tvifvel. Uti Orphei *argonautica,* d. v. s. 1200 år före Kristi födelse, omtalas såsom vi sett floden *Eridanus,* hvilken omöjligen kan blifva någon annan än Herodoti *Eridanus* eller Weichsel-floden. Samma flod var „belägen vid jordens yttersta gränser i *nattens hemort.*“ Jag har redan förut uti tidskriften Suomi för år 1859 pag. 1—5 ådagalaggt, att menniskorna uti äldre tider ansågo norden vara höljd i mörker, och således följer häraf, att *Eridanus* måste hafva varit ett nordiskt vattudrag. Men enligt dåvarande tiders föreställningssätt befanns jordens yttersta gräns uti norra Tyskland, och således var *Eridanus* belägen äfven uti norra Tyskland. Argonauterseglarene kommo genom *Eridanus*-floden till *kroniska hafvet* d. v. s. Östersjön, och således flöt Eridanus ut i nämnde haf. Enligt Herodoti uppgift hemtades ifrån floden *Eridanus* bernsten, och vi veta redan, att bernstenen hemtades ifrån Weichsel-floden. Nämnde Eridanus skilde åt *Kelter* och *Ligurer* eller *Liguer.* Af allt det som härtills blifvit ådagalagdt, följer solklart, att Eridanus ej kan vara belägen på skandinavien, och således ej heller Avieni Ligurer. Hvar bodde alltså sistnämnde folk? Omkring trakterna af Eridanus d. ä. Weichselfloden. Härvid må vi påminna oss, att Polackernes äldsta namn var *Lecher.* Nestor benämner dem *Liacher* och Lithauerne åter *Lynker.* Enligt sofiska editionen af Nestors annaler hade vid varegiska hafvet nedsatt sig *Angler, Gallier, Liacher* o. s. v. Enligt Diefenbachs Celtica 2: 301 omtalas uti polska sagor, huru Polackerne stridde med Gallier d. ä. Kelter, och Avienus omtalar Ligurer såsom Kelters fiender och grannar. Man ser af hela Avieni beskrifning, att han vid anförande af olika ställen och folkslag begagnat sig

af kända klassiska namn. Såsom vi redan veta omtalar han *Ligurer*. Dessutom känner han ett nordiskt *Lykaonien*, öster om hvilket Schytien låg. Hvem inser icke, att uti båda dessa namn framsticker folknamnet *Lynker* d. ä. Lecher? „Himilko kom först till *Oestrymediska öarne*, som enl. Barth (Deutschlands Urgeschichte) äro Scilli-öarne, hvilka, enl. Himilko, lågo 2 dagsleder från Hibernias heliga ö men närmare Albion, hvars kust han sedan synes ha följt, tills han åter utkom i ett öppet haf, då han styrde djerft mot Nordpolstjernorne, lyckligt upphinnande efter 120 dagars segling den önskade orten“ — se Wieselgren pag. 104. Ifrån Scilli-öarne till södra Sverige behöfves visst icke 120 dagars tid att hinna fram, utan detta visar uppenbart, att destinations-punkten var belägen vida längre, och vi hafva redan ådagalaggt, att den fanns i bernstenslandet d. ä. Preussen. „*Ingen hade före Himilco besökt dessa sund* (v. 383).“ Härmed förstås sannolikt danska sunden. Då Himilko med sitt manskap anlände till sin bestämmelseort, träffade han ett lättskrämdt slägte, som syntes frukta för hafsstranden, men när ingen fara syntes hota dem från kolonisterne, nedkom denna *fugax natio de altis cubilibus inter arcta cautium in marinos locos.* Man vet att uti äldsta tider befunnos Lappar och Finnar vid Weichsel-floden. Månne icke Finnarne ifrån dessa tider erhöllo ordet *puna* rödfärg, rödt, som således ursprungligen skulle betyda punisk färg?

Allt hvad som härtills blifvit sagdt, ådagalägger således tydligt, att Preussen var den enda kända ort i forntiden, derifrån bernsten hemtades, och detta påstående vinner allt mera bekräftelse genom det som nu kommer att framställas. Pytheas reste från Gadeira (Kadix) ända till *Tanais*. Detta namn har varit en nästan oupplöslig knut för historieforskare. Men ordet kan emellertid ganska lätt förklaras, då man vet, att hufvudarmen af Weichselfloden heter *Dunajets* *). Härvid bör mär-

*) På samma sätt har Svarta hafvets *Tanais* bildat sig af *Donetz*.

kas, att Diefenbach uti sin Celtica 2: 336 anför *Tanatis* (Tanetos, Thanatos) en ö vid Britannien; *Tannetis vicus* en stad i Moesia superior; *Tanetum* Boijernes stad i Gallia Cisalp.; och dessa namn förmodar han komma ifrån kelt. *tann* ek. Månne icke samma radix kunde visa sig uti namnen *Tanais* och *Eri-dan-us?* Detta vore sålunda en bekräftelse på det som sades ofvan pag. 257. Strabo, som alltid beskyller Pytheas för osanning, säger om honom: „*de Ostiæis, et quæ trans Renum sunt ad Scythiam usque locis, omnia falsa perhibuit.*“ Pytheas känner således folket *Ostiæi* nära Schytien, och således följer äfven häraf att han sjelf varit på dessa orter. Men hvar skola vi finna nämnde folk? Solklart är här Ostiæi samma folk som Ulfstens *Osti,* hvilka bodde vid Weichsel-floden; vidare Taciti *Esti* eller *Aesti,* Eginharts *Aisti,* Cassiodori *Hæsti,* Jornandes *Aestri,* Stephani *Ostiones* o. s. v. Det är otvifvelaktigt en lös hypothes, att Fenicierne förskaffat sig bernsten ifrån Danmarks vestra kust, ty i sådant fall skulle Romarene väl framdeles tagit reda derpå; likväl säger Tacitus, som var ståthållare i Belgien, om Esterne: *soli omnium succinum inter vada atque in ipso littore legunt;* och Diodorus yttrar sig: „*E regione Scythiæ, supra Galliam, in oceano insula jacet, quam Basileam vocitant, in hanc succinum large a fluctibus exspuitur, alias nusquam in orbe terrarum se exhibens.*“ Då Romarene kände preussiska bernstenskusten, så vore det, snart sagdt, en orimlighet, att danska bernstenskusten kunde vara dem helt och hållet obekant, ehuru den sistnämnde låg dem vida närmare. Romarene hade tillochmed fått veta, huru långt ifrån *Carnuntum* i Pannonien bernstenskusten låg, neml. omkring 600,000 steg, och således bevisar redan detta en landthandel med denna vara. Palmblad säger uti Grek. Fornk. pag. LXXI: „Bernstenen nyttjades redan af Pelasgerne och Tyrrhenierne vid deras offer; såsom prydnad nämnes den i Odysseen och af Hesiodos. Den kom från floden Eridanos, med hvilken på olika tider och enligt olika

föreställningar förstods Po, Rhen, Rhone, Weichsel och än Radaune vid Danzig. Den sistnämnde var denna produkts egentliga fädernesland: der samlades den af Venederne och fördes vidare till förenämnde floder samt till Veneti i Lombardiet, hvilka sednare genom denna handel vunno ofantliga rikedomar. Dermed handlade också Phäakerne på Korkyra, Phokäerne i Mindre Asien, äfvensom Phönicierne och Massilienserne" — se äfven ofvan pag. 247. Ibland qvarlefvorna af en pålby i Bodensjön har man funnit bernsten, och som man känner, har Pålbyfolket bott derstädes omkring 2000 år före Kr. Således fanns bernsten i södra Tyskland långt förr än Fenicierne kommo till Spanien, och månne icke således Romarene kände bernsten förr än Fenicierne? Läsaren kan således sjelf finna, om det är öfverensstämmande med verkliga förhållandet, hvad Nilsson säger pag. 118 neml.: „Man har icke erinrat sig att bernstenstrakten vid Preussens kust var helt och hållet obekant ända till Romerska kejsartiden." Om *Burchana* och *Borkum* hänvisar jag till Ny Smål. Beskr. af Wieselgren pag. 115—118. Grekerne kände bernstensorten redan i mythens tid. „Under det Zeus- och Apollos-dyrkan kämpade om företrädet, hade Zeus (åskan), som den mäktigare, förjagat Apollo (Solen) till det Nordligaste hafvets stränder, der han vandrade, förvandlad i en hjort, men när hjorten gret, uppkom deraf det härligaste rökelseämne" — sistnämnde arbete pag. 105—106. Allt hänvisar således derpå, att Greker och Romare ända ifrån de äldsta tider kände bernstenen. Men hvad var det, som gaf anledning åt Pytheas att besöka bernstenslandet? I förbigående må här nämnas, att Nilsson vill pag. 67 förklara Massilia eller nuvarande Marseille, derifrån Pytheas var hemma, för en fenicisk koloni, och att Massilienserne voro Baals-dyrkare. Han förklarar nemligen Apollo och Diana för feniciska gudomligheter, ehuru det är allmänt bekant, att de voro hyperboreiska. Att Jonierne voro en grekisk folkstam, kan aldrig förnekas. Men

Phocea på Mindre Asiens kust var en jonisk koloni. Omkring 600 år före Kristi födelse ankom ifrån sistnämnde stad en kolonі samt nedsatte sig der sedermera Massilia låg, och således måste Massilia varit en grekisk koloni. Der uppblomstrade sedermera i hög grad den grekiska bildningen. Pytheas skref äfven på grekiska språket sin resebeskrifning. Om man ock hittat i Marseille en stentafla med fenicisk inskription, som innehåller ordningsregler för de offrande, så bevisar detta ingalunda, att alla Massilienser varit Baals-dyrkare, utan endast, att uti Massilia äfven funnits en del Baals-tjenare. Uti Stockholm finns, om jag rätt påminner mig, en judisk kyrka. Om nu efter 1000 år denna kyrka ännu skulle finnas qvar, månne man deraf genast kan sluta, att för 1000 år tillbaka alla Stockholmsboer varit judar samt hade judiska religionen? Jag förmodar, att Pytheas antingen af rent vetenskapligt begär besökt bernstensorten eller måhända af ekonomiska orsaker. Det är redan kändt, att Phocenserne handlade med bernsten; naturligtvis skedde denna handel till lands. Men då en del af befolkningen nedsatte sig som kolonister uti Massilia, så låg det väl äfven uti deras intresse att komma till en del i besittning af den indrägtiga bernstenshandeln. Massilienserna fingo väl äfven reda på, hvartåt den egentliga bernstensorten, eller Preussen, låg; och för att få noggrann kännedom om bernstenens egentliga fädernesland, utskickades Pytheas på en upptäcktsresa. Samma var ju äfven driffjädern till Himilkos resa till Weichsellandet.

Men låtom oss nu ytterligare gifva akt på några benämningar på bernstenen. Germanerne gåfvo åt bernstenen namnet *glæssum*. Diefenbach påstår, att detta namn är keltiskt, neml.: cymbr. *glas* glaucus, lividus, cornv. *glase, glaze* green, brett. *glas, glaz* bleu, gris, livide, gæl. *glas* grey. Men vi funno äfven, att forntidens öfvertygelse var, att bernstenen ursprungligen utgjorde en furukåda eller harts. På denna grund kommer feni-

ciska ordet *sakal* bernsten från syr. *schachal* utsippra. Hos Grekerne betydde *ἤλεκτρον* bernsten, och ryska ordet *jäntar*, bernsten, synes ursprungligen vara samma ord. Men uti ryskan betyder åter *jel, jelka* furu. Månne icke här visar sig stammen till *älek-tron* och *jän-tar?* Man påminne sig härvid, att Weneder, hvilka voro ett slaviskt folk, samlade bernsten — se ofvan pag. 262. Ifrån ryska *jel* torde vidare komma fin. *jälsi* safva, ostj. vid Irtisch *ele, elle,* vid Surgut *ül.* Till samma stam torde vidare höra hebr. *ela* terebint, *alla* ek, *ajal* hjort. Man märke, att Apollo, som gret bernsten, förvandlade sig i en hjort. „Invånarne i Preussen tyckas ifrån äldre tider varit kände under namn af *Veneder, Pruser* och *Lygier,* hvilken sednare benämning äfven inbegripit Polens och Schlesiens inbyggare. Theophrast, som lefde 300 år före Chr., nämner landet, der bernsten ur jorden uppgräfdes, *Lyngiste* eller *Lygiste;* af sin hemort kallades sjelfva stenen: *Lyncurion* och *Langurion,* hvilken förändring synes bevisa, att landets namn äfven hlifvit uttaladt *Langiste,* *) och då ingenting är vanligare, än att *n* i de gamla nordiska språken framför *g* och *k* ömsom absorberas och uttalas, så tror jag mig återfinna folkets namn i Aethici *Langiones,* som bodde i Polen, och i de nuvarande Polackernes, hvilkas gamla och egentliga namn *Lecher,* och ännu mer den hos Lithauerne öfliga benämningen *Lynker,* träffande öfverensstämmer med Bernstenslandets gamla namn. Att Slaverna, ett Kaukasiskt folk, ifrån uråldriga tider, tvertemot några nyare scribenters origtiga mening, bebott Preussen och Polen, låter sig utan möda bevisas“ — se Historisk och Geographisk Afhandling om Skandinaviens bebyggande, efter Orientaliska och Vesterländska källor

---

*) Har likhet med preussiska distriktnamnet *Lankau.* *Τὸ Λιγγούριον καὶ αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν) ὅτινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι* — se Diefenbachs Celtica 2: 37.

af I. H. Wallman pag. 31. Det var just denne författare, som jag åsyftade ofvan pag. 258. Hit må ännu följande uppgift tilläggas. Ibland Ligyer omtalas äfven ett folk med namnet *Elyser* eller *Elisycer* (*Ἐλίσυκοι, ἔθνος Λιγυων. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ*), och härom yttrar sig Diefenbach i sin Celtica 2: 26: „Auffallend ist es aber auch, dass gerade von den o. erw. German. *Lygii* ein Zweig *Elysii* heisst.“ Uti 46 kap. af sin Germania säger Tacitus, sedan han först beskrifvit Finnarne, — „Cetera jam fabulosa: *Helusios* et *Oxionas* ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere; quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.“ Namnet *Helusii* torde kunna förklaras ifrån fin. *hylki hyljen* l. *hyle*, *hylje* skäl, — hvaraf adjekt. *hyleinen* genet. *hyleisen*. *Hyleiset* eller *hyleisiä* skulle då utmärka dem, som sysselsätta sig med skälfångst samt begagna deras skinn till kläder — se härom Revals sämmtliche Namen von H. Neus pag. 16—18. Uti *Oxionas*, enligt andra läsearter *Exionas* och *Etionas*, visar sig påtagligt namnet *Estiones*. Uti polskan betyder bernsten *burstyn* samt uti ung. *borostoyankö*, och uti dessa ord torde visa sig namnet *Borossi*, *Borussi* d. ä. Preussare, och således skulle dessa benämningar på bernsten ursprungligen betyda: preussisk sten. Uti finskan heter bernsten *merikivi* d. ä. sjösten, och således motsvarar detta ord fullkomligt Diodori uppgift, att bernstenen af vågorna kastas på landet. Uti danskan betyder *rav* bernsten, och uti södra Sverige *raf* detsamma. Dessa benämningar synas hafva sitt ursprung uti finska språket, ty der betyder *rapa-kivi* sjelfförsten, och uti estn. *ravva*, *rabba* förborgad sten under vattnet.

Om landet Thule säger Pytheas, att „man der födde sig af ett slags korn (*Κεγχρος*), af flere växter, af frukter och rötter, der säd och honing finnes, gjorde deraf en dryck; säden framfördes i stora hus, der axen uttröskades; eljest skulle den i brist på sol och regn ha blifvit förderfvad, emedan man der

har få klara dagar". Hvad ofvannämnde *kengchros*, korn, vidkommer, så är det mer än troligt, att det var hafra, som af Finnarne kallas *kaura, kagra, kakra.* Följande uppgift synes bestyrka det: Plinius säger om infödingar på öarne *Oonæ* eller *Oœnæ:* „ovis avium et avenis incolæ vivunt"; Pomponius åter: „ovis avium palustrium, et avenis tantum aluntur"; och Solinus: „vivunt ovis avium maritimarum, et avenis vulgo nascentibus". Månne icke här *avena* d. ä. hafra, är blott en öfversättning af Pytheas' *kengchros?* Uti grek. betyder dessutom ordet *κάγχρυς* rostadt korn, bjuggkorn. Med öarne *Oonæ* torde förstås Norge, som af Lapparne i denna dag kallas *Wuodn, Wuodna.* Om ordet *kengchros* se Nilsson pag. 76. Säden tröskades uti Thule i stora hus. Konsten att uti betäckta hus tröska säd, är uti Sverige och Norge utan tvifvel ett långods från Finnarne, hvilket ibland annat bestyrkes äfven deraf, att orden *ria* och *loge* äro tagne från finska *riihi* och *luwa.* Finnarne hafva uti äldsta tider begagnat dem till boningsrum, hvilket synes deraf, att Tschuderne vid Peipus sjö ännu kalla sina boningsrum *riihi.* Att det nordiska, af Pytheas omtalade, tröskandet var alldeles olika med det som Israeliterne brukade, äfvensom andra orientaliska folkslag, kan man genom jemförelse finna af Palmblads Palestina pag. 77. Att mjöd var ifrån de äldsta tider kändt af Finnar och Schyter, är allmänt bekant, och således har ej heller denna konst kommit ifrån Fenicien, såsom Nilsson säger pag. 100. Ordet *mjöd* går genom hela den indogermaniska stammen, hvarom se: „Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache von Dr Lorenz Diefenbach" 2 del. pag. 71, 72. Baschkirerne hafva sitt namn af biskötsel.

Vi hafva ofvan pag. 213 anfört Palmblads ord, att „det numera är temmeligen afgjort, att Egyptierne härstamma från Hinduerne". Nilsson yttrar sig pag. 24: „Den phoeniciska gudaläran, sådan den var då den spriddes till Norden, hade mottagit

flera främmande elementer ur religionerna hos de folk, med hvilka Phoenicierna kommit i nära och långsam beröring. Dels hade de under vistandet vid Persiska hafsbugten, d. v. s. i den Babyloniska delen af Mesopotamien, kommit i beröring med Arianska folk och antagit åtskilliga af deras religionsbegrepp (Röth p. a. st. sid. 199); dels och isynnerhet hade, under deras mer än femhundraåriga vistande i Egypten, mycket af den egyptiska gudaläran blifvit inblandadt i den phoeniciska". Nilsson visar sedermera på följande sida åtskilligt egyptiskt som inkommit i den feniciska gudaläran, men deremot förbigår han helt och hållet, hvad inverkan de ariska folkslagen haft på Fenicierne. Härigenom framstår således i öppen dager Nilssons ensidighet. Men låtom oss här, utom hvad redan på flere ställen blifvit ådagalagdt, ännu försöka att till en del visa den ariska stammens inverkan på det feniciska folket. Att den semitiska stammen ifrån urminnes tider stått i nära beröring med den ariska, kan fullkomligt bevisas. Paphlagonierne voro Syrer; inbyggarene i landskapet Pontus kallades Leusyrer; uti Armenia Major voro invånarene en gren af Syrerne; Pehlvi tros hafva varit folkspråket i södra Medien eller Irak Adschemi ända till Kusistan samt är ett öfvergångsspråk från de indopersiska till de semitiska; Öst-arameiskan talades åter i landet mellan Euphrat och Tigris. Häraf ser man således, att den semitiska stammen ifrån de uraldsta tider stått i nära beröring med den ariska, och häraf kan man sluta, att, hvad det semitiska folket lånat af ariska stammen, har erhållits uti mycket äldre tider än Nilsson förmenar efter Röths utsago. Här skola vi anföra blott några exempel. Ett af Jaggernauths i Indien namn är *Sri-Jeo* eller den heliga andan. „I Egypten var namnet *Iao* eller *I-ha-ho* det heligaste af alla namn. Enhvar, som ingick i Serapis tempel, bar detta namn på sitt ansigte eller bröst. Iao var solgudens mystiska namn. *Iao* eller *Iahu* ropa ännu Sofi-Dervischerna under

sina ekstatiska hvirfveldanser, då deras enthusiasm nått sin höjd. På deras klostermurar läses det heliga namnet dubbelt, men på senare stället omvändt: *Iao*, *Oai*. Det första ordet skall föreställa stämpeln, det sista eller omvända ordet formen". Palmblads Palestina pag. 192 *). Enligt Tychsen var *Divo* hos Syrerne en ond ande, och detta namn kommer påtagligen ifrån pers. *div* eller *dew* djefvul, oren ande. Pott, LVI. Macrobius, lib. 1 kap. 2, säger uttryckligen, att Fenicierne kallade solen *Adon*, och uti 17 och 19 kap. säger han om Phrygierna: „Solem, sub nomine *Attinis*, ornant fistula et virga". Dessa namn komma således icke från hebr. *dun* dömma, utan från sanskr. *aditya* sol, „*adityas* pl. die 12 Monats gemein, *aditi* Deorum mater". Arnob. yttrar äfven pag. 187: „*Attidem* nominamus, solem significamus" — och besynnerligt nog omtalas äfven i Norden *Atins* barn. Rörande *Mithra* solen yttrar sig Minellius uti sina anmärkningar till Curtius Rufus 4 bok. 13 kap. „*Nomen id fuit Aegyptio regi in Solis urbe.* Plin. 36: 8, 5 *commune nomen sacerdotibus solis.* Apulej. 11 p. 735. Uti Egypten fanns dessutom en stad med namnet *Babylon*, som var en persisk koloni. Namnet på gudinnan *Astarte* kommer sannolikt af pers. *sitareh* stjerna, se Gesenii Hebreiska Lexikon pag. 657. En syrisk gudinna hette *Aschera.* Uti Susiana i Persien fanns en stad med namnet *Azara*, kallad *Assylum Persarum* med ett heligt tempel. Uti 2 Konungabok. 23 kap. 5 vers heter det om konung Josia: „Och han afsatte de Camarim (afgudaprester), hvilka Juda konungar stiktat hade till att röka på högderna uti Juda städer och omkring Jerusalem; desslikes Baals, solenes, månans, planeternas, och alla himmelens härs rökare". Vidare heter det uti 11 vers.: „Och han tog bort de hästar, hvilka Juda

*) Samaritanerne kallade gud *Jave*, Judarne äfvensom Gnostikerne *Iao;* hos Kinesérne härstammar derifrån *yang* himmel, sol, värme, dag. Uti mandsch. betyder *yao* kejsare.

konungar solene uppsatt hade i ingången om åt Herrans hus till Nethan Melechs åminnelse .... och solenes vagnar brände han upp i eld". Hebr. *ketonät, kytonät* underklädnad, lifrock, arab. *kattanun*, lin, linnetyg, kald. *ketan, kitan* id. arab. *kotonun* bomull, bomullstyg, Cotton, Cattun; sanskr. *chad, kud* betäcka, malabar. *kadhuttam* „Zeug." Curtius säger, 8: 9, 5, om Indien „Terra lini ferax; inde plerisque sunt vestes". Jen. ostj. *chat. khati, khatti* „Oberkleid", *choter, khotl, khoatl* „Tuch"; hebr. *buss* byssus, Egyptiernas finaste, hvita bomull, osttürk. mongol. *bus, büs* bomullstyg, mandsch. *boso* linnetyg, kin. *pu* id.; *schesch* den fina, hvita egyptiska bomullen och deraf förfärdigade tyger, bengal. *chits*, tysk. *zits*, imbats. *schuidi* „Tuch." Kald. *gissa, gisa, gassa* telum, kelt. *gesa* hasta Gallorum, gæl. *gais* spjut, vapen, *ceis* spjut, lans, lat. *gesum*; kald. *gir, gira, girra* jaculum, sagitta, fornnord. *geir* jaculum, telum; syr. *edra* plog, fin. *aura, atra, adra*. Det är således fullkomligt sannt hvad en onämnd författare säger neml., att Egypternes och Feniciernas statsförfattning och religionsbruk voro i det närmaste lika med Kaldeers, Arabers och Indostaners — se Zendavest. 2: 454. Men äfven kelterstammens fotspår visa sig djupt inne i Asien i indiska länder. Häraf kan man ganska väl förklara den stora likhet, som råder emellan den feniciska och keltiska stammen, hvad dessa folkslags grafvar vidkommer, och hvarom Nilsson talar pag. 6—12. Häraf följer således, att hvarken de britanniska eller skandinaviska grafvarne blifvit uppförda af några Fenicier. Det vore en orimlighet att tänka, att dessa stenkummel, såsom t. ex. *New Grange*, hvilken Nilsson pag. 9 kallar ett berg, vore uppförda af ett alldeles främmande och aflägset boende folk, som endast uti handelsärender besökte Britannien. Man borde i motsatt fall kunna uppvisa uti nordiska länder färska qvarlefvor efter Fenicier, såsom fallet är med Kelter. Uti Sverige har man t. ex. namnet *Cimbrishamn* = Cimbrorum pagus; uti norra Jut-

land fanns ännu sent ett distrikt med namnet *Cimber-Syssel;* vidare förekomma der lokalnamnen *Cibber*-kloster och *Cibber*-sund. Kiviks monument är således ej heller uppfördt af några Fenicier. Finn Magnusen antager, att denna grafvård är uppförd af en finsk, keltisk eller kimbrisk folkstam. Han härleder sjelfva namnet Kivik ifrån finska ordet *kivikko* stenhop. Hos ingen gammal författare omnämnes någon fenicisk koloni i Britannien, men deremot omtalas flere t. ex. uti Spanien. Jag instämmer således fullkomligt med Holmberg, då han uti „Nordbon under hednatiden“ pag. 74 yttrar sig rörande Himilkos koloni, som han anser hafva nedsatt sig på Skandinavien: „Men att nu spåra denna främmande planta på vår jord är väl ett fruktlöst arbete“. Af den stora likhet, som förefinnes emellan den semitiska och indogermaniska stammen må här ännu anföras följande: „I Mars månad kringfördes *Isisskeppet* i Egypten, Grekland och Rom, sannolikt ock i Germanien“. Man märke härvid, att Tacitus säger uti sin „Germania 9 kap. om *Isis: signum ipsum in modum liburnae figuratum.* „Uti Indien kringföres vid denna tid ännu Durgaskeppet med en Gudabild uti“. Uti trakterna af Tungrien, som låg söder om Rhens utlopp uti nuvarande Holland, funno missionärerne „de gamle Egyptiske gudarne“ se Ny Smålands Beskrifning af Wieselgren pag. 486 och 91. Man kan ej underlåta att här göra denna fråga: hvad kan vara orsaken dertill, att Nilsson icke med ett ord omtalar sistnämnde arbete, hvilket likväl afhandlar samma ämne, som hans eget, och härmedelst blifvit, såsom jag förmodar, vederlagdt?

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset $18\frac{5}{4}65$—$18\frac{16}{3}66$.

Huhtikuun 5 p. 1865.

§ 1. Seuran entinen sihteeri luki oikaistavaksi pöytäkirjat kokouksesta Maalisk. 1 p. ynnä vuosikokouksesta.

§ 2. Lahjoja ilmoitettiin tulleen;

Apteekkari Collan'ilta Helsingissä 100 markkaa Porthan'in rahastoon.

Akateemikko F. J. Wiedeman'ilta Pietarissa: Das Evangelium des Matthaeus syrjänisch, sekä Das Evangelium des Matthaeus in süd-karelischer Mundart.

Kirjailijalta A. Schauman'ilta: I anledning af Porthansfesten i Åbo d. 9:de Sept. 1864 (Tohtori Rosenberg'in kirjoittama).

§ 3. Päätettiin pöytäkirjaan säilytettäväksi panna se *kiitoskirje*, jonka Seura, vuosipäivänä tehdyn päätöksen mukaan, oli alamaisuudessa lähettänyt *Hänen Majesteetillensa, Keisarille ja Suuriruhtinalle*, siitä armollisesta huolenpidosta, jota hän on osoittanut suomenkielisten alamaistensa kipeälle tarpeelle virkakielen suhteen. Seuran kiitoskirje oli ollut näin kuuluva:

Suurivaltiain Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas!

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, jonka harrastus ja työ tarkoittaa Suomen kielen viljelemistä ja sivistyksen levittämistä Suomen kansaan, pyytää saadaksensa Teidän Majesteettinne eteen tuoda hartaimmat alamaiset kiitoksensa siitä hellastä huolenpidosta, jolla Teidän Majesteettinne on edistänyt sen kielen oikeuksia, jota suurin osa Suomenmaan asukkaita yksin puhuu ja ymmärtää. Vuosisatoja on tämä Suomen kansa kaivannut oman kie-

lensä käyttämistä oikeuden, hallinnon ja tieteellisen opetuksen aloilla. Vasta Teidän Majesteettinne, joka suuressa keisarikunnassaan on niin monta raskasta haittaa poistanut, on myöskin uskollisten suomalaisten alamaistensa kielelle avannut uuden tulevaisuuden sillä Armollisella käskykirjalla Elokuun 1:ltä päivältä 1863, joka vakuutuksen antaa, että kahdenkymmenen vuoden kuluttua kielemmę on pääsevä luonnollisiin oikeuksiinsa, ja nyt viimein sillä Armollisella Käskyllä, joka valtuuttaa Teidän Suomen Senaattinne sekä niihin toimiin, jotka Armollinen Asetus viimekuluneen Helmik. 20:ltä päivältä säätää, että muihinkin asian täytäntää valmistaviin vehkeisin.

Suurivaltiain Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas!

Suomen kansa, joka Teidän Majesteettinne jalosta lempeydestä jo ennen on saanut niin monta kallista osoitusta nauttia, pysyy tästäkin armostanne unohtumattomassa kiitollisuuden velassa. Se yhdistää rukouksensa niiden miljonain kanssa, jotka siunaavat Teidän ylevää nimeänne. Tätä Suomen kansan harrasta kiitollisuutta rohkenee Suomalaisen Kirjallisuuden Seura puolestansa alamaisimmasti lausua.

Me allekirjoittaneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet ja valitut miehet, pysymme alamaisimmalla uskollisuudella

Suurivaltiain Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas!

Teidän Keisarillisen Majesteettinne

Kaikkein nöyrimpinä ja uskollisimpina palvelijoina ja alamaisina.

§ 4. Samalla lailla päätettiin myöskin, panna pöytäkirjaan säilytettäväksi seuraava, Seuran puolesta lähetetty *kiitoskirje* kihlakunnan tuomari *Kaarle Ferdinand Forsström'ille:*

Korkeasti kunnioitettava maanmies!

Se lempeä mieli-ala Suomen kieltä kohtaan, jonka Te, korkeasti kunnioitettava maanmies, olette osoittaneet siten, että olette virassanne toimitettavia kirjoja ruvenneet ulosantamaan tällä kansan omalla kielellä, semmoiseen aikaan, jona se ei vielä ole kaikkein virkamiesten velvollisuus ja jona niin harvat sen vielä tekevät, on ilolla liikuttanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, ja saamme me, Kirjallisuuden Seuran puolesta, kauniista isänmaan-

rakkaudestanne ilmoittaa Teille Seuran sydämellisimmät kiitokset ja kaikkein Suomalaisten lakkaamattoman kunnioituksen. Helsingin kaupungissa, 16 päivänä Maaliskuuta v. 1865.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puolesta:

Elias Lönnrot.	Gabr. Rein.
Matthias Akiander.	B. A. Thunberg.
R. A. Renvall.	P. Tikkanen.
Rietr. Polén.	K. G. Borg.
F. W. Rothstén.	J. L. F. Krohn.
Yrjö Koskinen.	K. A. Bomansson.
Fredr. Cygnæus.	Aug. Ahlqvist.

§ 5. Esimies luki *Senaatilta* tulleen, näin kuuluvan kirjeen:

KEJSERLIGA SENATENS
för
Finland
Allmänna Kansli.

Helsingfors, den 6 Mars 1865.

N:o 173.

Till Finska Litteratursällskapet.

Sedan medelst Hans Kejserliga Majestäts nådiga Förordning af den 1 Augusti 1863 påbjudits att vid Finlands domstolar och embetsverk finska skrifter och handlingar skola utan hinder emottagas, samt att protokoll och expeditioner på sagde språk nu redan få utfärdas af de underdomare och andre tjenstemän, som äga färdighet dertill, men att det finska tungomålet skall sednast vid 1883 års utgång uti allt sådant, som omedelbarligen berörer den egentligen finska befolkningen i landet, träda i full utöfning af lika berättigande med landets officiella, svenska språk, äfven hvad angår de ifrån domstolarne och embetsverken utgående expeditioner, hvarutom, i afseende å förberedande af en sådan reform, särskilda föreskrifter om finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk ytterligare blifvit genom Kejserliga Förordningen af den 20 nästvikne Februari fastställde; har hos Kejserliga Senaten i betraktande kommit att vid finska språkets användande till kurialspråk möta svårigheter i följd af flere författares vacklande och sig emellan olika åsigter om rätta sättet att på finska återgifva en mängd i rättegångsspråket förekommande ord och talesätt, isynnerhet då dertill icke kunna framställas några af en eller annan auktoritet

godkända exempel. En utväg att i möjligaste mått förebygga eller åtminstone förminska dessa svårigheter har Kejserliga Senaten ansett böra sökas uti tillvägabringandet och offentliggörandet af sakförståndiga och i finska språket väl bevandrade personers åsigter och förslag huru språket efter dess egendomliga skaplynne må användas till juridiska, kamerala och andra i kurialstilen erforderliga uttryck, äfvensom sammanfattande af exempel på några bland de öfver- och underrätts expeditioner, som allmännast förekomma. Och har Kejserliga Senaten velat anbefalla Litteratursällskapet att till Kejserliga Senaten inkomma med yttrande och förslag angående lämpliga åtgärder i nyssberörde afseende, samt huruvida och under hvad vilkor Litteratursällskapet må vara i tillfälle att ombesörja utgifvandet af arbeten tjenliga för ändamålet; hvarom jag, på nådig befallning, får äran Litteratursällskapet härigenom underrätta.

J. Snellman.

Lykättiin Tutkijakuntaan.

§ 6. Esimies ilmoitti että hakemuksia Seuran määräämään matkarahaan kieliopillisia ja historiallisia tutkintoja varten Skandinaviassa asuvain Suomalaisten suhteen, oli tullut viideltä mieheltä, nimittäin: virantoimittavalta kappalaiselta Suoniemellä *D. Skogman'ilta*, maisteri *A. Törneroos'ilta*, ylioppilas *G. W. Fagerlund'ilta*, talonpoika *P. Puustiselta* Kihtelysvaarasta, sekä työnjohtaja *H. J. Hiltuselta* Kontiolahdelta.

Näistä hakijoista katsottiin soveljaimmaksi herra D. Skogman, koska hän ennenkin, Seuran kustannuksella matkustellessaan, oli osoittanut kykyä tämmöisiin toimiin ynnä myös taitoa kuvien piirustamisessa, ja koska nyt tarjoutui tällä matkalla viisi kuukautta viipymään, joten oli toivo saada tutkinnot perinpohjin tehdyiksi. Mutta kun, asiaa tarkemmin keskusteltua, oli tultu siihen päätökseen, että talvi on soveljain matkustus-aika noilla Pohjan perillä, niin annettiin allekirjoittaneelle sihteerille toimeksi tiedustella herra Skogman'ilta, tahtoisiko hän ehkä ottaa tämän matkan talvella tehdäksensä ja olisiko hänen mahdollinen saada siksi tarpeellinen virkavapaus.

§ 7. Luettiin merikapteeni *A. Cannelin'ilta* Oulussa tullut näin kuuluva kirje:

Korkeasti-kunnioitettava Suomalaisen Kirjallisuuden Seura!

Niistä ehdoista, joilla Kunnioitettava Kirjall. Seura, kirjeessään 17 p. Helmikuuta, tarjoaa minulle sen osan suomentamista Herrain Ekelund'in ja Ljunggren'in tekemästä oppikirjasta merikulussa, joka on aivottu täydelliseksi opinosaksi Itämeren laivureille ja Perämiehille, ei minulla ole muuta sanottava kuin että jokainen suomennukseen kuuluva painoarkki lienee lukuun otettava.

Koska minulla ei vieläkään ole ollut vastausta Keisarill. Senaatilta, suostuneeko vai ei ehtoihini, joilla lupasin ottaa suomentaakseni Itämeren laivurein opinosan, en tiedä millä kannalla se asia lienee, ja sentähden en vielä ole alottanutkaan suomentamaan sitä; olen kumminki, sieltä ja täältä, suomentanut tärkeimpiä paikkoja umpisuomalaisten oppilaisten luettaviksi, josta olen tullut huomaamaan tämän ei olevan aivan helpon työn, ja sentähden en saata arvata milloin voisin saada tämän suomennustyön valmiiksi; sen vaan ilmoitan että lukuajan loputtua sopisi minun käyttää enin osa aikaani mainittuun työhön.

Kaikella Kunnioituksella
A. Cannelin.

Ja päätti Seura Herra Cannelin'in tietoon saattaa, että Keisarillisen Senaatin valtiovarain toimikunta kirjeessä Seuralle 18 p:ltä viimeinkulunutta Tammikuuta on ilmoittanut, ei tehneensä herra Cannelin'in kanssa mitään sovintoa tästä asiasta. Sen ohessa oli myös herra Cannelin'ille ilmoitettava että suomennoksen arkkilukuun ei tule otettavaksi tapellit ja muut sellaiset, vaan ainoastansa suomennettu teksti.

§ 8. Ilmoitettiin *Palmblad'in maantiedettä* jo olevan niin suuri osa painettuna, että kirja ennen tämän kuukauden loppua on valmistuva.

Tämän johdosta määrättiin sille hinnaksi 4 markkaa. Yhteydessä tämän kanssa päätettiin myöskin että suomentajan, herra P. E. Ervast'in palkkiosta ei luettaisi pois niitä 100 markkaa, mitkä oli herra D. E. D. Europæus'elle maksettu mainitun kirjan ensi-

mäisten arkkein suomentamisesta. Yllämainittu palkkio oli otettava Sirén'in rahaston karttuneista koroista ja, jos ei ne riittäisi, loppu lisättävä Seuran yleisestä rahastosta.

§ 9. Sen johdosta, että maisteri Pantzar oli pyytänyt ennalta saada osan tekijäpalkkiotansa painettavana olevasta *Yleislaskusta*, päätti Seura hänelle antaa etumaksuna 400 markkaa, ja määräsi muuten vastaiseksikin, että Seuran työssä oleville kirjoittajille sekä suomentajille saisi antaa etumaksuja sen verran kuin Esimies ja Sihteeri kussakin tilaisuudessa näkisivät soveljaaksi, ei kuitenkaan enempää kuin mitä vastaa Seuralle jätettyyn ja hyväksyttyyn osaan teosta.

§ 10. *Tilintarkastajain* puolesta ilmoitti tohtori Elmgren, että Seuran rahavarain tarkastus jo oli päätetty, vaan kirjasto sekä kirjavarat vielä kesken tarkastamatta, jonkatähden tilintarkastajat vasta ensitulevaan kokoukseen olivat tuovat kirjallisen kertomuksensa. Tällä kertaa antoi tohtori vaan lyhyen suullisen kertomuksen rahavarain tilasta.

§ 11. Provessori Ahlqvist luki sekä omasta että kanslianeuvos Lönnrot'in puolesta seuraavan lauseen Seuralle painatettavaksi tarjotuista *Wiron saduista:*

Eesti-rahva Ennemuistsed jutud ja Vanad laulud ovat minusta nähden hyvin ansainneet uudestaan painetuksi tulla sievän, yksinkertaisen kertomustapansa sekä sisältönsä vuoksi. Helsingistä 22 p. maalisk. 1865.

Elias Lönnrot.

Edelliseen lausuntoon yhdyn minäkin, sillä lisällä, että ne käsikirjoituksena olevat sadut minusta ovat yhtä viehättävät kuin painetutkin. Hels. 4 p. Huhtik. v. 1865.

Aug. Ahlqvist.

Tämän johdosta päätti Seura, että provessori Ahlqvist'in piti näiden satuin painattamista varten hankkia kustannus-ehdotuksia kirjapainosta.

§ 12. Provessori Ahlqvist ilmoitti, että kanslianeuvos Lönnrot, hänen ynnä maisteri Rothsten'in kanssa neuvoteltua *tsoon suomalais-ruotsalaiseen sanakirjaan* kuuluvista asioista, oli ottanut

käsikirjoituksensa takaisin, tehdäksensä siihen joitakuita hänelle ehdotettuja muutoksia. Muuten oli niin sovittu, että suomalaiset sanat tässä sanakirjassa painettaisiin fraktura- ja ruotsalaiset antiqua-kirjaimilla; kirjan koko piti tulla Dalin'in sanakirjan mukaiseksi.

Tämän johdosta sai allekirjoittanut sihteeri toimeksi hankkia eri kirjapainoista kustannus-ehdotuksia sekä painonnäytteitä yllämainittuun teokseen.

§ 13. Seuran kirjapainon puolesta toi herra Lewin näytteeksi *paperia Kalevalan uutta painosta varten*, ja ilmoitti tämän paperin tehdashinnan olevan $21\frac{1}{2}$ markkaa, vaan, jos se kirjapainon toimesta oli hankittava, 24 markkaa, haaskaus ja kuljetuspalkka siihen luettuna.

Seuran mielestä ei tämä paperi kuitenkaan ollut tarpeeksi paksua, jonkatähden päätettiin herra Lewin'in toimella teettää toista paksumpaa, jonka hinnan määräämisessä sama suhde oli vaarin-otettava kirjapainon vaatiman hinnan ja tehdashinnan välillä, kuin nyt näytteenä olevan paperin hinnoissa.

§ 14. Herra Lewin'in ehdotettua, tahtoisiko Seura *Luonnonkirjan* uuteen painokseen tarpeellisen paperin maksaa kohta sen tultua, jossa tapauksessa sen hinta tulisi 9 markkaa 20 penniä, vai vasta työn valmistuttua, jolloin kirjapaino vaati paperista 10 markkaa, päätettiin edelliseen ehtoon suostua; muuten oli samallaista paperia otettava kuin edelliseenkin painokseen.

§ 15. Maisteri Leinberg'in puolesta kehoitettiin Seuraa suomennuttamaan sekä kustantamaan erästä *Cornelius'en* kirjoittamaa *kirkonhistoriaa* koulujen tarpeeksi. Mutta Seura ei katsonut itselleen soveljaaksi ryhtyä ehdotettuun toimehen, sentähden kun puheen-alainen teos oli niin vähäinen että siihen oli helppo saada yksityinenkin kustantaja.

§ 16. Provessori Forsman'in kautta ilmoitti *Historiallinen Osakunta* valinneensa: esimiehekseen provessori Akiander'in, sihteeriksi provessori Forsman'in ja lisäjäseniksensä tohtorit Elmgren ja Bomansson. — Samalla pyysi Osakunta saadaksensa Seuran kustannuksella painattaa jonkun satamäärän asetuksiansa, johon Seura suostuikin.

§ 17. Provessori Forsman vielä ilmoitti havainneensa vaikeaksi, Seuran määräämällä palkkiolla, 24 markkaa painetulta arkilta, saada kelpo kääntäjiä suomennettavina oleviin *Kertomuksiin Ihmiskunnan historiasta*, jonka vuoksi katsoi tämän palkkion enentämisen tarpeelliseksi.

Tähän ehdotukseen suostuen Seura määräsi suomennospalkaksi mainituista kertomuksista 32 markkaa painetulta arkilta.

§ 18. Rahanvartia, lehtori Borg, luki näin kuuluvan kuukaustilin:

1865. Kassa-Tili. Huhtik. 5 p:nä.

Vastattavaa.

Maalisk. 16	Puhdasta rahaa kassassa . .	1,666:	95.	
„ „	Saatavaa lakikirja-rahastosta .	506:	50.	2,173: 45.
„ „	Kenraali O. Furuhjelm lahjoittanut	100:	—	
„ 20	A. W. Edgrén Turussa, v. 1864 myydyistä kirjavaroista . .	106:	—	
„ „	Frenckellin kirjakauppa, d:o .	239:	14.	
„ 23	O. Palander Porissa, d:o .	118:	42.	
„ „	P. Aschan ja Kump. Kuopiossa, d:o .	690:	—	
„ 25	E. Hellman Savonlinnassa, d:o	10:	54.	
„ 28	Frenckell ja Pojat H:gissä, d:o	1,300:	—	2,564: 10.
		Yhteensä Suomen markkaa		4,737: 55.

Wastaavata.

Maalisk. 18	P. Widerholm, painatuskulungit Gruben kertomusten 2:sta osasta	680:	—
„ 23	A. Åkerblom, kolmen eri räkningin mukaan Maaliskuun 17 p:ltä, yhteensä tekevät 262: 40, jonka eteen jo ennen on maksettu 200 markkaa, ja nyt loput	62:	40.

Maalisk. 30	Sama mies, etumaksoa tekeillä olevista töistä	120: —	
„ 31	F. Ervast, vuosilta 1863—64 olevain Seuran pöytäkirjain kopioimisesta	39: 60.	
Huhtik. 4	F. Ahlman, ruotsalais-suomalaisen sanakirjan tekopalkkaa .	300: —	1,202: —
„ 7	Kassalla saatavaa Porthanin kuvapatsasrahastosta	2,706: 9.	
„ „	d:o d:o Lakikirja-rahastosta	506: 50.	3,212: 59.
„ „	Puhdasta rahaa kassassa		322: 96.
	Yhteensä Suomen markkaa		4,737: 55.

Helsingistä, 5 p:nä Huhtikuuta 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 19. Seuran jäseniksi ehdotettiin: merikapteeni *Kaarle Aatami Heltman* ja laivuri *Enok Tuhkanen* Kuopiosta; koneniekka *Henrikki Juntunen* Taipalsaaresta; kirkkoherran apulainen *A. A. Fleege* Espoossa, kirjanpitäjä Yhdyspankissa *Otto v. Fieandt*, rouva *Matilda v. Fieandt*, koulu-opettajat *Maaria Hertz* ja *Ida Lindroos*, maisterit *Kaarle Aksel Bergholm* ja *Waldemar Eneberg*, ylioppilas *Niilo Viktor Alfred Löfgrén* ja rouva *Emma Sofia Krohn* Helsingissä; ynnä rouva *Emilia Maaria Hackman* Wiipurissa.

§ 20. Päätettiin pitää välikokous Huhtikuun 12 päivänä, joksi Tutkijakunta lupasi valmistaa ehdotuksensa niihin toimiin, mihin 2:ssa pykälässä mainittu Senaatin kirje kehoitti Seuraa.

J. Krohn.

Välikokouksessa Huhtikuun 12 päivänä 1865.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin ja oikaistiin.

§ 2. Kirjanpainaja Lewin ilmoitti *Kalevalan* uutta painosta varten käskeneensä paperia, joka tulisi painamaan 40 naulaa riisi, siis 10 naulaa enemmän kuin edellisessä kokouksessa näytteenä ollut paperi.

§ 3. Esimies ilmoitti kansakoulu-opettaja *H. Laitiselta* Wärtsilässä tulleen vihkon runoja, loihtuja, taikoja ja tarinoita, sillä pyynnöllä että hän pääsisi Seuran kulutuksella ensi kesänä vielä lisää keräämään.

Lykättiin Tutkijakuntaan.

§ 4. Provessori Ahlqvist ilmoitti Tutkijakunnan valinneen hänet esimiehekseen, ja luki Tutkijakunnan puolesta *ehdotuksen vastaukseksi* siihen kirjeesen, minkä Seura viime kokouksessaan oli saanut Keisarilliselta Suomen Senaatilta.

Asiassa keskusteltaessa pani Seura ehdotukseen muutamia lisäyksiä, joten Keisarilliselle Senaatille lähetettävä vastaus tuli näin kuulumaan:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsingissä.

Keisarillisen Suomen Senaatin Yleiseen Kansliaan

Kirjeessä 6:lta päivältä viimeeksi-kulunutta Maaliskuuta on Keisarillisen Senaatin Ylistettävä Yleinen Kanslia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ilmoittanut, että Keisarillinen Senaatti, niihin vastuksiin nähden, jotka kohtaavat Suomen kieltä virkakielenä käyttäessä, sen vuoksi että kaikilla virkakielessä tavattavilla oppisanoilla ja lauseilla ei vielä ole suomalaisia vastaaviansa, taikka jos onkin, niiden käyttäminen vielä on epävakainen, on katsonut tarpeelliseksi Kirjallisuuden Seuralta vaatia lausuntoa ja ehdotusta parhaasta keinosta mainitun haitan poistamiseksi.

Kiiruhtaen noudattamaan Keisarillisen Senaatin vaatimusta, on Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, tätä tärkeää asiaa keskusteltuansa, pysähtynyt siihen mieleen, että kyllä virkakieli ei voi täydesti ja luonnollisesti vakautua muuten kuin käytännön kautta, jonkavuoksi taitaisikin olla pikemmin vahingoksi jos nyt ennalta määrättäisiin toinen tai toinen kirjoitustapa ehdottomasti noudatettavaksi, vaan että toiselta puolen virkamiehille, Suomen kieltä kirjoittamaan ruvetessa, olisi suuri apu ohjeiksi aiotuista asiakirjain ja pöytäkirjain kaavoista, ja saa siis Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Keisarillisen Senaatin päätettäväksi nöyrimmästi ehdottaa seuraavat toimet:

1:ksi. Että Keisarillinen Senaatti joko itse kutsuisi tai Kirjallisuuden Seuralla kutsuttaisi kokoon Suomen kielen taitavia ja virallisen kirjoitusmuodon käytäntöön harjaantuneita miehiä komi-

teaan, jolle annettaisiin toimeksi sekä keskustella ja tutkia, missä määrässä nykyinen virallisten asiakirjain ja tuomio-istuinten pöytäkirjain muoto olisi pidettävä entisellänsä tahi kielen- ja ajanmukaisemmaksi muutettava Suomen kielellä kirjoitettavissa asia- ja pöytäkirjoissa, että myöskin tämän mukaan ja niiden lakisanain perustuksella, jotka jo löytyvät Kirjallisuuden Seuran hyväksymässä ja painattamassa uudessa ehdotuskäännöksessä 1734 vuoden lakia, tehdä täydellinen kokous suomenkielisten pöytäkirjain ja virkatoimitusten kaavoja kaikkein oikeusten, virkakuntain ja virkamiesten toimi-aloilta. Samalla olisi tämän komitean tarkastaminen se täydellinen laki- ja virkasanain luettelo, joka Kirjallisuuden Seuran pyynnöstä paraillaan on tekeillä Herra Assessori A. E. Ståhlman'illa, ja tullee valmiiksi keskipaikoilla tulevata Kesäkuuta. Mainittu komitea, johon Kirjallisuuden Seura rohkenee kutsuttaviksi ehdottaa Herrat Kanslianeuvos E. Lönnrot'in, Hovi-oikeuden Assessori A. Brunow'in, Kihlakunnan Tuomari F. Forsström'in, Assessori A. E. Ståhlman'in, virkaa-toimittavan laamannin Waasan lakikunnassa, Kihlakunnan Tuomari Greg. Gummerus'en, Kappalaisen Räntämäellä (S:t Maria) A. Warelius'en ynnä Suomenkielen Lehtorin Yliopistossa K. G. Borg'in, voisi siis kokoutua keskipaikoilla ensintulevaa Heinäkuuta, johon aikaan niillä siihen ehdotetuilla miehillä, jotka ovat tuomareita, arvellaan olevan paraiten aikaa tähän toimeen ryhtymään.

2:ksi. Että Keisarillinen Senaatti, jos näkee hyväksi määrätä mainitun komitean kokoon kutsumisen ynnä virallisten kaavakirjoitusten ja virkasana-luettelon toimittamisen ja painattamisen Kirjallisuuden Seuran tehtäviksi, valtiovaroista maksattaisi komiteajäsenten matkakulungit ja päivärahat ynnä myöskin Seuran kuluttamat tekijäpalkat ja painokustannukset.

Helsingissä Huhtikuun 19 p:nä 1865.

Suomen Kirjallisuuden Seuran puolesta.

§ 5. Provessori Ahlqvist vielä ilmoitti olevansa valittu Runoustoimikunnankin esimieheksi.

§ 6. Provessori Ahlqvist'in muistutuksesta Seura siihen, mitä viime kokouksessa oli *Wiron satuin* painatuksesta päätetty, vielä lisäsi, että painoksen suuruus tulisi olemaan 500 kappaletta,

jonka ohessa Seura myös antoi provessori Ahlqvist'ille toimeksi kuulustaa tahtoisiko mainittuin satuin kerääjä, tohtori Kreutzwald, vaivastaan rahapalkkion vai jonkun määrän kappaleita kirjaansa.

§ 7. Luettiin provasti Cannelin'ilta tullut kirje, jossa hän pyytää Seuralta lainaksi lakisuomennoksensa käsikirjoituksen, voidaksensa sen avulla tehdä muistutuksensa tarkastajakunnan tekemiä muutoksia vastaan.

Asiasta keskusteltua päätti Seura, että mainittu käsikirjoitus oli provasti Cannelin'ille lähetettävä, kuitenkin vasta kahden viikon päästä, jonka ajan tarkastajakunta vaati saadakseen ne paikat muistiinsa kirjoitetuiksi, joihin muutoksia oli tehty.

§ 8. Ruvettiin niiden *arvostelijain vaaliin*, joiden piti Seuran puolesta antaa lauseensa v. 1863 ja 1864 ilmitulleista ja valtion palkittaviksi ehdotelluista kirjoista, ja valittiin 1) Kansakirjallisuuden arvostelijoiksi: Provessori Akiander 13:lla, Tohtori Polén 8:lla ja Lehtori Borg 7:llä äänellä, ynnä 2) Kaunokirjallisuuden arvostelijoiksi: Provessori Forsman 11:llä, Maisteri Törneroos 11:llä, Maisteri Bergbom 10:llä, ja Maisteri J. Forsman 8:lla äänellä. Senaattori Snellman ja maisteri Calamnius olivat kumpainenkin saaneet 7 ääntä, jonkatähden arpaa heitettiin ja jälkimäinen tuli arvostelijakunnan viidenneksi jäseneksi.

§ 9. Esimiehen ilmoitettua, että ylioppilas *D. Hahl'ilta* Johanneksen pitäjässä oli tullut lahjaksi joukkonen Wiipurin seuduilta kerättyjä sanoja, päätti Seura lähettää ne provessori Lönnrot'ille sanakirjaan käytettäviksi, jos hän hyväksi näkisi.

§ 10. Seuran jäseniksi esitettiin: Maisterit *Kustaavi Rancken* ja *Johan Julius Frithiof Perander*, molemmat Helsingissä.

§ 11. Kun ei vielä ollut kerinnyt tulla kustannusehdotuksia provessori Lönnrot'in suomalais-ruotsalaiseen sanakirjaan, vaan asia katsottiin kiireiseksi, niin päätti Seura taas kokoutua välikokoukseen ensi Keskiviikkona Huhtikuun 10:nä päivänä.

J. Krohn.

Välikokouksessa Huhtik. 19:nä päivänä 1865.

§ 1. Edellisen välikokouksen pöytäkirja luettiin ja hyväksyttiin.

§ 2. Ilmoitettiin Seuran kirjeenvaihto-jäsenehtä, herra Beauvois'lta Pariisissa tulleen lahjaksi: Revue Contemporaine, 31 Janv. 1865.

§ 3. Luettiin virkaatoimittavalta kappalaiselta Suoniemellä, Herra *Skogman'ilta* tullut kirje, jossa hän ilmoittaa ei voivansa jättää aiottua matkustusta Ruotsin ja Norjan Suomalaisiin talveksi, ja samassa pyytää, jos Seura suostuu että hän kesäksi saisi lähteä, saadaksensa matkarahat mitä pikemmin sitä paremmin.

Tämän johdosta päätti Seura että Herra Skogman saisi mennä kesällä, ja antoi allekirjoittaneelle sihteerille toimeksi kuulustaa milloin Herra Skogman'in sopisi matkalleen lähteä. Raboista piti hänelle nyt kohta toimitettaman 500 markkaa, ja loput sitten Tornioon siihen aikaan milloin Herra Skogman arvelisi joutuvansa mainitun kaupungin seuduille.

§ 4. Avattiin tulleet kustannusehdotukset *Wiron satuihin* ja suostuttiin Suomal. Kirj. Seuran kirjapainon tarjomukseen, jossa 500 kappaleen painohinnaksi, myötäseuraavan näytteen mukaan, oli määrätty 33 markkaa arkilta ja paperin hinnaksi, saman näytteen mukaan, 10 markkaa riisiltä. Yhteydessä tämän kanssa annettiin tämän teoksen painokorjaus provessori Ahlqvist'ille toimeksi.

§ 5. Avattiin tulleet kustannusehdotukset *Provessori Lönnrot'in suomalais-ruotsalaiseen* sanakirjaan, ja suostuttiin Suom. Kirj. Seuran kirjapainon tarjomukseen, jossa 500 kappaleen hinnaksi myötäseuraavan näytteen mukaan, prässäyskin siihen luettuna, oli määrätty 104 markkaa arkilta, ja ylipainoksesta, myöskin prässäyksen kanssa, 2 markkaa joka sadalta arkilta. Yhteydessä tämän kanssa annettiin Tohtori Tikkaselle, Lehtori Borg'ille ynnä allekirjoittaneelle sihteerille toimeksi ehdotuksen tekeminen välikirjaksi Suom. Kirjall. Seuran kirjapainon kanssa, joka välikirja sitten oli ensikokouksessa Seuran kuullen luettava. Samaan kokoukseen jätettiin nostettu kysymys samoin ajoin Kanslianeuvos Lönnrot'in sanakirjan kanssa tehtävästä ja siihen perustuvasta suomalais-ruotsalaisesta käsisanakirjasta, ynnä myös päättäminen ison sanakirjan painettavasta kappalemäärästä.

§ 6. Seuran jäseniksi esitettiin: Metsäherra *Henrikki Juhana Aminoff* Iisalmella, Maisterit *Abraham Nylander* ja *Kaarle Martti*

Lindfors, Ylioppilas *Viljppi Lindfors* ja Lehtori Mallikoulussa, Maisteri *Kaarle Juhana Lindeqvist*, kaikki Helsingissä; ynnä Mamseli *Liina Granroth* Jyväskylässä.

J. Krohn.

Toukokuun 3 päiv. 1865.

§ 1. Luettiin oikaistavaksi pöytäkirja välikokouksesta Huhtik. 19 p:nä.

§ 2. Ilmoitettiin tulleen lahjaksi:

Ylioppilas K. Stenius'elta: Anteckningar om Nord-Karelska frikorpsernas företag 1808.

Maisteri Hahnson'ilta vihkonen outoja sanoja.

Apteekkari Kjöllerfelt'iltä Loviisassa pari kirjoitusta.

§ 3. Luettiin ehdotus siksi *välikirjaksi kanslianeuvos Lönnrot'in sanakirjan painamisesta*, joka oli tehtävä Seuran kirjapainon kanssa, ja suostui Seura siihen kaikin puolin.

Tämän tehtyä luki kirjankauppias Th. Sederholm pöytäkirjaan pantavaksi kirjoituksen, jossa moitti että Seura ei ollut valinnut hänen tarjomustaan yllämainitun sanakirjan painattamiseen, vaikka se oli ollut huokein.

Asiasta keskusteltua päätti Seura, että tämä herra Sederholm'in kirjoitus, sen loukkaavan ja sopimattoman muoden suhteen, ei olisikaan saava sijaa pöytäkirjassa.

§ 4. Vuosipäivänä valitut tilintutkijat antoivat seuraavan kertomuksen:

Sen mukaan kuin Suom. Kirj. Seuralta olimme saaneet toimeksi, olemme me allekirjoittaneet tutkineet Seuran kassatilejä ynnä kirjavarojen ja kirjaston tilaa tällä 30:lla tilivuodella, ja nähneet rahaston muuten olleen huolellisen hoidon alla, paitsi että jotkut muutamia vuosia takaperin täydestä arvosta ostetut hypoteekkiyhteyden velkasetelit, yhteensä 4500 markkaa arvoltaan, ovat viimein kuluneena vuonna tulleet myödyksi 86% kursilla, joten Seuran huostassa olevalle Porthan'in muistopatsas-rahastolle on tullut 639 m. 68 p. vahinkoa mainittuin velkasetelein huonon kursin tähden. Porthan'in muistopatsas-rahasto on velkaa 3522 markkaa, ja Lainsuomennosrahasto 506 markkaa, jotka summat ovat etumaksuina otetut Seuran yleisestä rahastosta. Sitä vastoin ei

ole Sirén'in ja Kellgren'in rahastoista vielä suoritettu mitään kulunkeja siitä ajoin kun ne ovat syntyneet; siitä syystä ehdottaisimme että näiden vakinaisten rahastoin korot nyt vihdoinkin käytettäisiin antajain säätämisen mukaan. Seuran kirjavarain sekä kirjaston tilaa tutkiessa emme ole havainneet muistutuksen syytä; jälkimäistä ei ole kuitenkaan voitu tarkalleen tutkia, siitä syystä että Seuran pöytäkirjoissa ei ole ollut tarpeellista johtoa, mitä kirjoja vuoden kuluessa onkaan tullut Seuralle lahjaksi. Me kehoitamme siis Seuraa sekä rahanvartialle että kirjavarain ja kirjastonhoitajalle antamaan täyden tilinvapauden Seuran omaisuuden hoitamisesta viimeinkuluneella vuodella.

Helsingissä Toukok. 3 p. 1865.

K. Collan. Sven Gabr. Elmgren.

Tämän johdosta antoi Seura täydellisen tilinvapauden sekä rahanvartialle että kirjavarain ja kirjaston hoitajalle, vaikka edellisen toimesta muistutus oli tehty.

§ 5. Maanmittari P. Hannikainen tarjosi näytelmistöön painettavaksi kometian *Tekosairas*, joka on suomennos Moliéren kometiasta „Le malade imaginaire."

Lykättiin Runoustoimikunnan tarkastettavaksi.

§ 6. Esimies luki näin kuuluvan *kiitoskirjeen* kihlakunnan tuomari *F. Forsström'iltä:*

Korkiasti kunnioitettava herra esimies
Suomalaisessa Kirjallisuus-Seurassa!

Saatuani sen kiitos-kirjoituksen, millä Kirjallisuus-seura viime maaliskuun 16 p:nä on minua kunnioittanut vähäisestä työstäni, käyttäessäni suomen kieltä oikeuskirjoissa, en voi olla mainitsematta erinomaista iloani siitä, että Kirjall.-seura, jonka mieli-alaa ymmärrän arvossa pitää, on katsonut sanotun työni ansaitsevan sitä kunnioitusta; sillä hyvin hyvästi itse tiedän suomenkieli-taitoni, niin kun monen muunki, valitettavasti ei olevan, ja varsinkaan ensivuosina ei olleen niin mukavan, kun olisi suotava ollut, vaikka olen luullut ja vieläki luulen milt'ei jokaisen virkamiehen voivan, jos tahtoo, vähemmälläki kielitaidolla jotaki tämän kansallistyön edistymiseksi toimittaa, ja siis olen koettanut itseki sitä näyttää,

Nöyrimmästi pyytäen Teidät, korkiasti kunnioitettava herra esimies, tätä seuralle ilmottamaan, toivotan menestystä seuran monille toimille tänä tärkeänä suomen kielen edistymisen aikana.

Ristiinan pitäjässä huhtikuun 27 p:nä v. 1865.

Suurimmalla kunnioittamisella
Ferd. Forsström.

§ 7. Luettiin kirje herra *D. Skogman'ilta*, jossa hän sanoo tämän kuun 6:na päivänä tulevansa Tampereelle, johon siis pyytää lähetettäväksi matka-osoituksen ynnä 800 markkaa. Ajasta, milloin loppu matkarahaa olisi Tornioon lähetettävä, lupaa hän vasta antaa tietoa.

Näihin pyyntöihin Seura suostui.

§ 8. Luettiin kirje kauppakirjuri A. Keldan'ilta Wiipurissa, jossa Seuraa pyydetään kustantamaan Herra Keldan'illa tekeillä olevaa *Osoitusta kauppakirjevaiktoon*. Alku tätä teosta oli myöskin lähetetty mukaan nähtäväksi.

Asiasta keskusteltua Seura kuitenkin katsoi tarjotun teoksen kuuluvan semmoiseen kirjallisuuden lajiin, joka on ulkona Seuran varsinaista toimialaa. Sentähden oli siis käsikirjoitus lähetettävä tekijällensä takaisin.

§ 9. Provessori Ahlqvist'in kautta antoi Tutkijakunta tiedoksi havainneensa kansakoulu-opettaja *H. Laitisen* lähettämän *runo- ja satukokouksen* varsin mitättömäksi, sentähden ei myöskään voinut keheittaa raha-apuun herra Laitiselle runonkeruuta varten.

Tämän johdosta päätettiin että mainitut kokoukset olivat omistajallensa takaisin lähetettävät.

§ 10. Provessori Ahlqvist ilmoitti tohtori Kreutzwald'in pyytäneen saadaksensa koko palkkion lähettämistänsä *Wiron saduista* rahoina; kuitenkin oli hän luvannut Seuran puolesta valvoa näiden satuin myöntiä Wiron- ja Liivinmaalla.

§ 11. Provessori Ahlqvist vielä ilmoitti, että maisteri Hahnsson, jota oli pyydetty tänäkin kesänä Seuran kustannuksella käymään Turun murretta tutkimassa, huonon terveytensä vuoksi ei voinutkaan Seuran tarjomukseen suostua; hän lupasi kuitenkin tehdä pienen käynnin Varsinais-Suomen lounaiskulmalla.

Tämän johdosta määräsi Seura maisteri Hahnsson'ille mainittua pientä retkeä varten 100 markkaa.

§ 12. Historiallisen Osakunnan puolesta luki provessori Forsman näin kuuluvan lauseen:

Siitä Toht. O. Rancken'in kautta Seuralle lähetetystä teoksesta: „Muistelmia vv. 1808–1809 sodasta“ saan Historiallisen Toimikunnan puolesta antaa seuraavan lausunnon.

Teos jakaantuu kolmeen osaan, nimittäin A) Bergenstråle'n retkestä Waasaan, B) Etelä Pohjalaisten sotaiset vehkeet v. 1808, ja C) Hajapaikkaisia Liikkeitä v. 1808 (kahakat 1) Saarijärvellä, 2) ja 3) Laukkaalla, 4) Koivistolla, 5) Keuruulla, 6) Alahärmässä, 7) Kantsin keskievarissa, ja 8) Ruovedellä), ja tulee luultavasti täyttämään noin 10 painettua arkkia. Kaikki siinä kerrotut tapahtumat ovat vuodelta 1808 ja semmoisia, joissa talonpoikainen kansa isommassa tai vähemmässä määrässä on ollut osallisena. Tekijä ei ole varustanut teostaan minkäänlaisella esipuheella, jossa hän olisi tarkemmin maininnut tieto-lähteensä. Kuitenkin näkyy selvästi, että hän enimmältään on kansan-suusta itse tapahtuma-paikoilla kokoillut tietojansa, joiden lisäksi hän näkyy kokoilleen kirjallisiakin ja osittain painamattomia lähteitä. Kun sen ohessa Toimikunta on havainnut esitys-tavan sujuvaksi ja kielen ylipäänsä puhtaaksi, on Toimikunta katsonut voivansa antaa teoksesta sen lausunnon, että se kaikin puolin ansaitsee Seuralta kehoitusta. Suotava kuitenkin olisi, että teos, ennenkuin se painetaan, kulkisi korjaavan käden alla, joka karsisi pois semmoiset kankeat ja epä-suomalaiset lauseet kuin esim. (leht. 2 v.) „jos mieli vihollisen ei saada tietoa“, s. o. jos mieli eli aikomus oli ett'ei vihollinen saisi tietoa, — ja (leht. 12) „hänen seikoista tietämättömyytensä ja asiaa oikein ajattelemattomuutensa vuoksi“, y. m. Myöskin muutamat paikkaen nimet sietävät korjausta: Replot ei ole Repoluoto, vaan Raippaluoto, Toby on suomeksi Tuovila, j. n. e. Viimein on mainitsemista, että käsikirjoitus on niin epäselvä, että se välttämättömästi vaatii korjausta, ennenkuin voidaan laskea latojan käteen. Mutta huolellisesti korjattuna tulee teos epäilemättä saamaan paljon lukijoita, niinkuin se todella ansaitseekin. Historiallinen Toimikunta ei kuitenkaan katso oikein so-

veliaaksi, että tämä puheen-alainen teos otetaan Suomikirjaan, vaan tahtoo ehdotella, että se eri kirjana painettaisiin.

Siihen provessori Forsman vielä lisäsi kuulusteelleensa eikös Tutkijakunnalta hukkuneesta saman miehen kirjoituksesta: *Kähäkät Kälviällä* voisi saada tänne toista kopiota, yhteen nyt lähetettyin kirjoitusten kanssa painettavaksi. Siihen oli tekijä vastannut ei joutavansa sitä kirjoitusta uudestansa kirjoittamaan ennen kuin syksyllä, kun olisi suorittanut ylioppilastutkinnon.

Tämän mukaan sai allekirjoittanut sihteeri toimeksi tiedustella yksityistä kustantajaa mainittuun kirjaan. Seura puolestansa tahtoi sitten antaa tekijälle palkkion yli sen mitä hän kustantajalta saisi.

§ 13. Koska nyt lukukauden loppu oli käsissä, jolloin kauppias *Stenberg'in rahaston korot* olivat palkintoina jaettavat niille täällä olevan tyttökoulun oppilaille, mitkä ovat Suomen kielessä paraan taidon osoittaneet, ja kun samassa tiedoksi annettiin tätä nykyä tyttökoulussa ei löytyvänkään helsinkiläisiä oppilaita, jotka Suomen kielen taidostaan olisivat niin suuret palkinnot ansainneet, niin päätettiin kuulustaa herra Stenberg'iltä eikö näitä palkintoja tällä kertaa saisi vähentää.

§ 14. Rahanvartia luki näin kuuluvan kuukaustilin:

1865. Kassa-Tili. Toukok. 3 p.

Vastattavaa:

Huhtik.	5	Puhdasta rahaa kassassa . . .	322: 96.
„	8	S. Anttonen, Pietarissa . . .	164: 84.
„	„	Jäsenrahansa maksaneet: K. A. Hellman, E. Tuhkanen, H. Juntunen, kukin 24 markalla . .	72: —
„	12	Samoin: V. Löfgren, E. A. Forssell, Mathilda v. Fieandt, O. v. Fieandt, W. Eneberg, samoin	120: —
„	20	Samoin: N. F. Spolander . .	24: —
„	23	Samoin: mamsellit Maria Hertz ja Ida Lindroos	48: —
„	24	Samoin: G. Rancken	24: —

Huhtik. 25	J. Th. Åkerman Turussa, v. 1864 myödyistä kirjavaroista . . .	132:	40.	
„ 26	Jäsenrahansa maksaneet: rouvat E. M. Hackman ja E. S. Krohn, kumpiki 24 markalla . . .	48:	—	
„ 27	Danielson ja Kumpp. Waasassa, v. 1864 myödyistä kirjoista .	151:	—	1,107: 20.
	Vastaavata:			
Huhtik. 6	H. Pantzar, „Yleislaskun„ tekiäpalkkaa	400:	—	
„ 20	I. C. Frenckellin ja Pojan Tampereella räkninki viime Helmikuun 22 p:ltä, pränttipaperista	368:	—	
„ „	V. Nordling, leikatuista määräysopillisista kuvista	84:	—	
„ 21	L. Jürgenfeldt, adressin kultauksesta	3:	—	
„ 27	B. F. Godenhjelm, saksalais-suomalaisen sanakirjan tekiäpalkkaa	560:	—	1,415: —
	Siis vajautta kassassa			307: 80.
			Yhteensä	1,107: 20.
	Kassan saatava:			
	Porthanin kuvapatsas-rahastosta .	2,706:	09.	
	Lakikirja-rahastosta	506:	50.	3,212: 59.

on vieläkin samalla kannalla, kuin Huhtikuun 5 päivänä annettu kassatili osoittaa.

Helsingistä, Toukokuun 3 p:nä 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 15. Seuran jäseniksi ehdoiteltiin: Kuvernööri *Yrjö Alfthan* Oulussa; Lääninsihteeri *Alexander Bernhard v. Weissenberg*, Hovioikeuden aktuarius *Otto Adolf Rehbinder* ja Kauppakirjuri *Anton Keldan* Wiipurissa; Kihlakunnan tuomari *Herman Cajanus* Kemissä; Kihlakunnan tuomari *Oskar Grönblad* Laukkaalla; Evestluutnantti *Otto Kustavi Nyberg*, Dosentti *Juhana Albert Söder-*

holm, Maisteri *Adolf Waldemar Jahnsson,* ja Ylioppilaat *Robert Wilhelm Alcenius, Kaarle Juhana Hahl* sekä *Henrikki Hellgren* Helsingissä; ynnä Mamseli *Matilda Ekbom* Waasassa.

§ 16. Päätettiin Toukok. 17 p:nä pitää välikokous, missä oli päätettävä kanslianeuvos Lönnrot'in sanakirjaan kuuluvista asioista.

J. Krohn.

Välikokouksessa Toukokuun 17 päiv. 1865.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin ja oikaistiin.

§ 2. Esimies luki *Sysmän ja Luhangon seurakuntalaisilta* tulleen näin kuuluvan kirjeen:

Suuri-arvoinen Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Helsingissä!

Hyvin tietäen, että vähinkin ropo, annettu suopeasta sydämmestä, aina on Kirjallisuuden Seuran toimeliaissa käsissä tuottanut siunauksensa maamme edistymiseksi tiedon ja sivistyksen alalla, emme ole epäilleet keskuudessamme koota tähän nöyrästi liitetyn lisä-avun *(Sysmästä 70* ja *Luhangosta 66 Markkaa)* Kirjallisuuden Seuran käytettäväksi Suomalaisten koulukirjojen kustantamiseen. Toivoen lahjaamme ei halveksittavan sulkeumme Suuriarvoisen Kirjallisuuden Seuran suosioon.

Sysmän ja Luhangon pitäjänmiehet

Frans Cavénin kautta.

§ 3. Ilmoitettiin vielä lahjaksi tulleen tohtori Elmgren'iltä: *G. A. Wallins reseanteckningar III.*

§ 4. Puheeksi otettua kuinka suuri kappale-määrä kanslianeuvos *Lönnrot'in isoa sanakirjaa* oli painettava, määrättiin painoksen suuruus 1000:ksi kappaleeksi.

Yhteydessä sen kanssa määrättiin että sen pitää ilmestyä kirjakauppaan vihkoittain, 10 arkkia kussakin vihkossa. Kuitenkaan eivät olisi nämät vihkot annettavat kirjakauppiaille muulla ehdolla kuin että he ottavat koko teoksen vakinaiselle rätingille.

Painokorjauksen suhteen määrättiin että toinen korjaus olisi lähetettävä kanslianeuvos Lönnrot'ille itselle, vaan ensimäisen ja kolmannen korjauksen toimittaisi tohtori Tikkanen, joka itse saisi hankkia siihen toisen apumiehen. Painokorjuu-palkasta ei voitu

vielä mitään päättää, vaan heitettiin päätös syksyyn, jolloin kokemus olisi näyttänyt kuinka paljon vaivaa tästä työstä tullee.

§ 5. Sitten *pienemmän suomalais-ruotsalaisen sanakirjan* toimittamisesta keskusteltua, katsottiin paraaksi että Tutkijakunta ensi kokoukseen toisi ehdotuksen työkaavaan sille, joka mainitun sanakirjan toimitukseen olisi rupeeva.

§ 6. Allekirjoittanut luki *merikapteeni A. Cannelin'ilta* Oulussa tulleen kirjeen, jossa tämä sanoo ei voivansa ruveta puheena olleesen merikulun oppikirjan suomentamiseen niillä ehdoilla, mitkä Seura oli tarjonnut.

Asiasta keskusteltua päätettiin tiedustella kuinka suuren palkan herra Cannelin vaatii työhön ruvetaksensa.

§ 7. Allekirjoittanut ilmoitti että *lehtori Aschan* Kuopiossa aikoo suomentaa ja painattaa erään *Morin'in kirjoittaman koneopin,* ja pyytää saadaksensa Seuralta siihen jotain raha-apua.

Tämän johdosta päätti Seura antaaksensa herra Aschan'ille kohtuullisen kehoitus-palkinnon niin pian kun kirja tulisi valmiiksi painettuna sen nähtäväksi.

§ 8. Tohtori Polén antoi tiedoksi herra *kauppias Stenberg'in* ilmoittaneen mielimmin suovansa että kaikki korkoraha hänen lahjoittamasta summasta tulisi käytetyksi, ja että, jos ei nähtäisi syytä jakaa kaikkea palkintoina semmoisille Helsingin tyttökoulun oppilaille, jotka ovat suurempaa Suomenkielen taitoa osoittaneet, tähteet käytettäisiin suomenkielisten lastenkirjain synnyttämiseen.

Rahanvartian sitten ilmoitettua että mainittua korkorahaa nyt on saatavana 350 markkaa, ja provessori Akianderin tiedoksi annettua että tällä kertaa ei palkinnoiksi tarvittaisi enempää kuin 300 markkaa, päätettiin antaa se summa jaettavaksi sen mukaan kuin tyttökoulun opettajakunta paraaksi näkisi. Millä lailla loput, 50 markkaa, ynnä 1:nä Elokuuta lisään tulevat korkorahat, 200 markkaa, olisivat käytettävät lasten kirjallisuuden auttamiseksi, jätettiin syksyllä päätettäväksi.

§ 9. Provessori Ahlqvist ilmoitti saaneensa sen tiedon että useammissa maamme kymnaaseissa aiotaan syksystä alkain ruveta opettamaan historiaa Suomeksi, joksi tarpeeksi kaikin mokomin olisi hankittava vielä puuttuva *Uudemman Ajan historian oppikirja.* Tästä syystä katsoi provessori Ahlqvist tarpeelliseksi että Pytz'in

Uuden Ajan historia suomennettaisiin ja painettaisiin jo tämän kesän varrella, vaikka ei Vanha Aikakaan samaa oppikirjaa vielä ole loppuun painettu.

Asian suuren tärkeyden myöntäen antoi Seura provessori Ahlqvist'ille toimeksi kiireimmän kautta suomennuttaa ja painattaa Pytz'in Uuden Ajan historian, luvaten siitä samanvertaisen tekijäpalkan kuin mitä ensimäisestäkin osasta oli annettu.

§ 10. Allekirjoittaneen tiedoksi annettua että *ruotsalais-suomalainen sanakirja* ehkä jo joutuu valmiiksi ennen ensin tulevaa kokousta, määrättiin sen hinnaksi 12 markkaa.

Yhteydessä tämän kanssa kehoitti provessori Ahlqvist Seuraa mainitun sanakirjan tekijälle, maisteri Ahlman'ille, antamaan vielä kohtuullisen loppupalkkion työpalkkansa lisäksi. Ja kun kaikki tämän teoksen nähneet kiittivät sitä hyvin kunnollisesti toimitetuksi, ynnä myös työ herra Ahlman'in ahkeruuden kautta oli näin joutuisasti valmistunut, niin soi Seura hänelle 1000 markan lisäpalkkion.

Vielä ilmoitti sitten provessori Ahlqvist antaneensa yhden kappaleen kaikkia tämän sanakirjan valmistuneita arkkeja assessori Strålman'ille virkasanaluettelon sepittämisessä käytettäväksi, ja Seura puolestansa hyväksyi tämän annon kaikin puolin.

§ 11. Seuran jäseniksi esitettiin: Opettajat Jyväskylän kansakoulu-opettajaseminariossa Maisteri *Johan Ferdinand Canth*, Maisteri *Olai Wallin*, Herra *Kaarle Kustavi Göös*, Mamseli *Lotta Lydecken* ja Mamseli *Kristiina Åberg*; ynnä vielä Maisteri *Lauri Juhana Edvin Homén* ja Ylioppilas *Aleksanteri Rahkonen* molemmat Helsingissä.

J. Krohn.

Kesäkuun 7 päivänä 1865.

§ 1. Pöytäkirja Toukokuun 17 p:nä pidetystä välikokouksesta luettiin ja hyväksyttiin.

§ 2. Lahjoja oli tullut seuraavilta: Provessori Stephens'iltä Köpenhaminassa *The runic monuments of Denmark, Nydamm Moss, the diggings and discoverings* ja *Modern views of old English history*; Wibdin koulumestarilta J. Ahlman'ilta *Kuningaan puke*

Herrainpäiviä avatesa Norrköpingisä 15 *Maalisk. 1800;* Kapteeni A. v. Nandelstadt'ilta *Harjoitusasetukset jalkaväelle 2 osa;* Ruotsin tilastolliselta keskusvirastolta *Bidrag till Sveriges officiella statistik, Befolkningens statistik 2 osaa (II 3, ja III);* Seuralta Gelehrte Esthnische Gesellschaft Tartossa *Das Steinalter der Ostseeprovinzen von C. Grevingk Dorpat* 1865, ja Tohtori Tikkaselta *Uusi painos Sakari Sakarinpojan Osoituksia Suomen emännille.*

§ 3. Puheeksi tultua että *Suomi-kirjan* uuden jakson kolmas vihko nyt on valmistunut, ehdoitti esimies että ruvettaisiin painamaan *neljättä osaa,* johon tohtori Tikkanen tarjosikin neljännen vihkon provessori Tengström vainajan jättämiä historiallisia kirjoituksia. Ja päätti Seura että mainittu kirjoitus painettaisiin Suomi-kirjaan nyt kohta kaikkein ensimäiseksi.

§ 4. Keskusteltua siitä olisiko Seuran eri Osakuntain lupa, niinkuin jolloinkulloin oli tapahtunut, ottaa tutkiaksensa heille suoraan lähetettyjä käsikirjoituksia, päätettiin Seuran toimien paremman yhteyden vuoksi, että kaikki Seuralle tulevat käsikirjoitukset ensin olisivat yleiseen kokoukseen tuotavat, josta vasta menisivät Tutkijakunnan tai Osakuntien haltuun.

§ 5. Esimies ilmoitti maisteri E. Rudbäck'ilta tulleen käsikirjoituksena *4:s osa Suomen kansan Satuja ja Tarinoita.* Ja uskoi Seura, koska Runoustoimikunta nyt kesäksi hajoo, tämän teoksen tutkimisen allekirjoittaneelle sihteerille yksistään. Hänen hyväksyttyänsä oli käsikirjoitus kohta painoon pantava ja tekijälle pyynnöstään lähetettävä 400 markkaa etumaksua.

§ 6. Saatettiin tiedoksi että *ylioppilas Thomsen Köpenhaminassa* oli kehoittanut Seuraa toimittamaan uutta painosta Agricolan teoksia. Tähän ehdoitettuun toimeen ei Seura kuitenkaan nähnyt syytä ruveta, arvellen näiden teosten ei juuri olevan hyödyksi muille kuin varsinaisille tutkijoille, joille ne ovat tarpeeksi tarjona useammissa kirjastoissa.

Mutta kun Herra Thomsen'in ehdoituksesta näkyi Köpenhaminassa ei olevan saatavana mitään Agricolan teosta, päätti Seura lähettää yhden kappaleen sen kirjastossa olevista Agricolan Uusista Testamenteista Köpenhaminan yliopiston kirjastoon lahjaksi.

Yhteydessä tämän kanssa päätettiin myöskin herra Thomsen'ille itselle lähettää lahjaksi uusi ruotsalais-suomalainen sana-

kirja ynnä uusi Kalevalan painos, niin pian kun valmistuvat painosta.

§ 7. Ilmoitettua että *Pytz'in historian* ensimäinen osa, sisältävä *Vanhan Ajan*, nyt on valmiiksi painettu, määrättiin sen hinnaksi 2 markkaa.

Yhteydessä tämän kanssa määrättiin maisteri Ahlman'ille, joka suomennostakin parannellen oli painokorjausta hoitanut, palkaksi 15 markkaa arkilta.

Samassa antoi provessori Ahlqvist esiin 6 vihkoa kappalaisen E. Blom'in suomennosta Pytz'in historian toisesta osasta eli Keskiajasta, ja päätti Seura että maisteri Ahlman saisi ne kohta, Tutkijakunnassa käyttämättä, ottaa parsiaksensa, jonka perästä ne olivat painoon pantavat. Tästä parantelemistyöstä ynnä painokorjuun luennasta ei kuitenkaan vielä määrätty mitään palkkaa, ennenkun olisi nähty onko tässäkin osassa yhtä paljon parsittavaa kuin edellisessä.

§ 8. Provessori Ahlqvist ehdoitti että sille *latojalle*, joka on työskennellyt ruotsalaissuomalaisen sanakirjan kanssa, annettaisiin kohtuullinen *juomaraha* käsikirjoitusta vastaan tehdyistä muutoksista. Mutte koska latojat semmoisista muutoksista muutenkin saavat maksua kirjapainon isännältä, joka ne sitten panee rätinkiinsä, ei Seura nähnyt syytä ruveta tätä palkkaa kaksinkertaisesti maksamaan.

§ 9. Tutkijakunnan puolesta luki maisteri Rothsten seuraavan ehdoituksen *pienemmän suomalais-ruotsalaisen sanakirjan* sepityksestä:

> Kirjallisuuden Seuran Tutkijakunnan miete vasta toimitettavasta, vähemmästä suomalais-ruotsalaisesta sanakirjasta.

Herra kanslianeuvos Lönnrot'in kohdakkoin painoon pantavan suomalais-ruotsalaisen sanakirja-teoksen johdolla Kirjallisuuden Seura on päättänyt samankaltaisen vähemmän ja huokeammalla hinnalla saatavan sanakirjan toimittaa.

Etupäässä nyt kysyttänee, mitkä suomenkieliset sanat ovat tässä kirjassa selitettävät. Käsisanakirja tavallisesti sisältää lyhyimmästä tärkimpään suoritettuna tarpeellisimman osan itsekunkin kielen varoista, erinomattain mitä kirjakielen omaksi on joutunut.

Meidän ei kuitenkaan auta näin ahdas-rajaista teosta ajattelemaan. Kirjallisuutemme on varsin nuori, harva-aineinen, vaan sen ohessa yhä uusille poluille yrittelevä. Kirjakielemme sentähden ei vielä likimainkaan ole ehtinyt haltuunsa saattaa kelvollisimpia puhekielen aarteita, päinvastoin se par'aikaa tarvetta myöden näitä kansan suusta poimii, useinkin toisena päivänä valkeuteen tuottain mitä vielä edellisenä kätkössä asui. Kuta vapaammin ja monipuolisemmin poiminta tapahtuu, sitä runsaampi tulo. Hyvä siis kaikin päin kun ei vielä kirja- ja puhekieltä jyrkemmin toisistaan eroiteta. Ei murteen omiksikaan sovi sanoja ja lauselmia päättää ja merkitä, koska tämmöinen menestys voisi sekin estää kirjakielen vapaata edistymistä ja mielivalta siinä pääsisi määrääjäksi. Jos ajattelemme hankittavan kirjan viljeliöitä, havaitsemme helposti, että tässä Suomen kielen varoja yleensä on muistaminen. Tähän ei ainoastaan vasta-alkava turvaa, arvokkaimpia kirjatuotteita luettelessaan, vaan suuri yleisö kaikissa tiloissa. Näiden ja tämänkaltaisten mietteitten perustuksella Tutkiakunta luulee tarpeelliseksi, että puheen-alaiseen teokseen pannaan kaikki alkuperäiset (primitiva) ja yhdistetyt (composita) sanat Lönnrotin sanakirjasta. Vaan mitä johdettuihin (derivata) tulee, ei Tutkiakunnan mielestä niitä kaikkia kaikenlaatuisia aivan tarkoilleen tarvitse tässä ladella taikka ei kumminkaan aina juurin jaarin ruotsintaa. Esim. *-sti* päätteiset adjektiveista ja participioista syntyvät adverbit sekä *-ja, -jä* päätteiset verbaliat ovat rakennukseltaan ja merkinnöltään niin yhtämukaiset, että vähänkin harjautunut huokiasti itse voi niitä emäsanoista johdattaa ja kääntää. Niitä saanee siis monta peräti heittää. Saaneehan samasta syystä paikottain kokonaan heittää muunkin laatuisia johtosanoja, esim. *-nen* päätteisiä diminutiveja, *-elen* ja *-tan, -tän* päätteisiä tehdiköistä lähteviä tehdiköitä, sekä varsinkin *-us, -ys (ute, yte)* päätteisiä johdetuista emäsanoista tulevia substantiveja. Se on ymmärrettävä, että kaikki semmoiset johtosanat, joita aivan usein käytetään, tai joissa merkitys on itsenäisemmäksi muodostunut taikka joita paljas sanakirjallinen tarkoitus ilmiin vaatii, että siis ne kaikki näkyviin tuodaan. Silmällä sopii myöskin pitää mitä etevimmissä kirjallisuutemme tuotteissa ilmaantuu sekä mitä entiset vähemmät sanakirjat sisältävät, ett'ei edellisten lukemista mikään vaikeuttaisi eikä jälkimäisten rinnalla

Seuran laatimaa puuttuvaiseksi katsottaisi. Pää-ohjeena olkoon toimittajan järki ja taito. Tietysti johtopäätetten luonto ja merkitykset mukavalla tavalla esipuheessa eteen asetetaan. Mitä suomenkielisiin lauselmiin eli fraseihin koskee, arvattavasti ainoastaan niistä lukua pidetään, jotka osottavat tähdellisimpiä sanansopuja, taikka alkuperäistä merkitystä omituisemmaksi saattavat taikka muutoin ovat tärkiät tietää. Ei esim. tarvitse tehdikön objektin paljasta sijaa eri sanoilla näyttää, kun vaan lyhyesti huomauttaa, mitkä tehdiköt aina vaativat yksinäistä objektiansa partitiviin.

Järjestykseen sijoitellaan sanat aapiselliseen. Tämän järjestyksen seurauksena on sanojen vartalo kaikkialla tarkoin ilmoittaminen. Kun vielä mainitsemme, että etevimmät ihmisten ja paikkain ominaiset nimet eriksensä ovat liitettävät kirjan loppuun, että ne sanat, jotka Lönnrot merkitsee venäjänperäisiksi tai todellisen olemisen suhteen epäiltäviksi, ne samoin tässä merkittäköön, että väärin selitettyjä sanoja ei tarvitse pelätä kirjaan luikahtavaksi, koska tämä laaditaan Lönnrot'in teoksen johdolla, niin jo kyllin havaitaan, millä tapaa, Tutkiakunnan mielestä, kirjan suomenkielinen puoli on suoritettava.

Ruotsinkielisen puolen suhteen Tutkiakunta ylimalkaan arvelee, että tässä ylenpaltisuutta, liikaa runsautta on kaikella muotoa karttaminen. Taiten punnittakoon jokainen merkitys, ett'ei joutaviin tilaa mene. Selvä lyhykäisyys, vaillinaisuutta välttävä sievyys on tässä kohdassa päämäärä. Koska monta kymmentä *-us*, *-ys* päätteistä johdettua substantivia käännöstänsä varten ei vaadi muuta kun *-het* päätteen lisäämistä emäsanan merkityksiin, näissä usein käy tähän emäsanaan viittaaminen, ett'ei kaikkia merkityksiä kerrota. Lienee monta muutakin keinoa tarpeellisen lyhyyden saavuttamiseksi. Osaavan tekiän haltuun täytyy jättää tämä, niinkun moni muukin seikka. Tutkiakunta vaan muistuttaa, että suotava olisi, jotta aiottu sanakirja supistuisi edes puolta vähemmäksi kun Lönnrot'in. Muutoin Tutkiakunta pyytää saada viimemainitun teoksen ilmauntuissa vielä puhua tästä toimesta, jos asiat niin vaativat. Näin edeltäpäin Tutkiakunta ei ole voinut kun muutamista pääkohdista ajatustansa lausua. Helsingissä 7 p. Kesäkuuta 1865.

Tutkiakunnan puolesta:
F. W. Rothsten.

Tähän ehdotukseen suostuen päätti Seura että tämän sanakirjan toimittaminen julistettaisiin haettavaksi, ja saisivat halulliset hakijat kirjallisesti ilmoittaa itsensä ennen Elokuun kuluttua.

§ 10. Esimies luki *Keisarilliselta Suomen Senaatilta* tulleen, näin kuuluvan kirjeen:

KEJSERLIGA SENATENS
för
Finland
Allmänna Kansli.

Till Finska Litteratursällskapet.

Helsingfors, den 15 Maj 1865.

N:o 310.

Under den 6 sistlidne Mars har Kejserliga Senaten, i afseende å finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk, samt i betraktande af de svårigheter, som dervid möta, i följd af rådande olika meningar om rätta sättet att på detta språk återgifva en mängd i rättegångsspråket förekommande ord och talesätt, ansett ändamålsenligt att till förminskande af berörde svårigheter, sakförståndige och i finska språket väl bevandrade personers åsigter och förslag huru språket efter dess egendomliga skaplynne må användas till juridiska, kamerala och andra i kurialstilen erforderliga uttryck, äfvensom af dem sammanfattade exempel på några bland de öfver- och underrätts expeditioner, som allmännast förekomma, tillvägabringades och offentliggjordes; hvarföre Kejserliga Senaten af Litteratursällskapet äskat yttrande och förslag angående lämpliga åtgärder i nyssnämnde afseende, samt huruvida och under hvad villkor Litteratursällskapet vore i tillfälle att ombesörja utgifvandet af arbeten, tjenliga för ändamålet.

Till fullgörande af omförmälda föreskrift har Litteratursällskapet uti skrifvelse af den 19 nästvikne April uttalat den åsigt, att finska språket naturenligt och fullständigt kan i den officiela stilen vinna behörig stadga endast genom begagnande dertill, samt att, ehuru således ett visst skrifsätt icke borde, till men för språkets fria utveckling, på förhand föreskrifvas till ovilkorlig efterföljd, det likväl skulle lända vederbörande embetsmän till stor hjelp och ledning vid språkets användande om behörigen granskade formulärer till embetsskrifter och protokoller utgåfvos; i hvilket afseende Litteratursällskapet föreslagit sammankallandet af

en komité, bestående utaf tillika uppgifne personer, hvilken egde i öfvervägande taga huruvida den nu brukliga formen för embetsskrifvelser och domstolsprotokoller borde äfven för det finska språket bibehållas eller en mera språk- och tidsenlig form i detsamma nyttjas, samt, efter bestämmandet deraf, på grund af de lagtermer, hvilka redan förefinnas i den af Litteratursällskapet godkända och genom trycket utgifna nya proföfversättning af 1734 års lag, upprätta en fullständig samling af formulärer till finska protokoller och embetsskrifvelser inom alla domstolars, embetsverks och tjenstemäns områden; äfvensom bemälde komité hade att granska den förteckning öfver officiela och lagtermer, som, enligt Litteratursällskapets uppdrag, nu är under utarbetning af Assessorn vid Öfverstyrelsen för väg- och vattenkommunikationerna Adolf Eberhard Ståhlman och hvartill manuskriptet torde blifva färdigt innan instundande Juni månads utgång; hvarhos Litteratursällskapet slutligen begärt att, derest Kejserliga Senaten bifölle till den föreslagna komiténs sammankallande genom Litteratursällskapet, och åt detsamma uppdroge ombesörjandet och tryckningen af omförmälde samling utaf formulärer och termförteckning, komitéledamöternes resekostnader och dagtraktamenten äfvensom de af Litteratursällskapet utlagde författararvoden och tryckningskostnader måtte af statsmedlen till Litteratursällskapet gäldas.

Vid det Kejserliga Senaten öfvervägat Litteratursällskapets ofvanberörde framställning, har Kejserliga Senaten funnit det för närvarande ej vara lämpligt att förordna till nedsättande af en komité med sådant uppdrag Litteratursällskapet föreslagit; men deremot velat till Litteratursällskapet öfverlemna huruvida Litteratursällskapet finner sig vara i tillfälle att med enskilde, sakkunnige och finska språket erkändt mäktige personer, företrädesvis sådane som officielt i skrift användt detsamma, träffa aftal om uppgörande af en samling utaf exempel på språkets användande till hvarjehanda expeditioner och, då ännu i närmaste framtiden öfverrätter härvid ej äro i fråga, hufvudsakligen till sådane, som allmännast utgå från länestyrelserne äfvensom lägre myndigheter och domstolar, samt att sedan samlingen i afseende å sjelfva språket undergått den vidare granskning Litteratursällskapet kan finna nödig, låta genom tryck offentliggöra arbetet, hvarvid de

deri upptagne exemplen ej borde framställas med anspråk att gälla såsom formulärer, hvilket kunde leda till oriktig föreställning om deras betydelse. I händelse Litteratursällskapet anser sig kunna emottaga detta uppdrag, införväntar Kejserliga Senaten, så fort ske kan, uppgift om det anslag af allmänna medel, som för arbetets tillvägabringande, granskning och tryckning blifver erforderligt.

I sammanhang härmed har Kejserliga Senaten förordnat att Litteratursällskapet äger hos Kejserliga Senaten anmäla angående ungefärliga omfånget af den förteckning öfver termer på finska, hvilken Assessorn Ståhlman har under bearbetning och om genom Litteratursällskapets bemedling sådan öfverenskommelse kan träffas, att arbetet efter undergången nödig granskning, befordras till tryck och för skäligt pris, som tillika bör uppgifvas, hålles allmänheten tillhanda, emot vilkor att femhundra exemplar deraf för samma pris utaf Styrelsen inlösas.

Härom får, på nådig befallning, jag äran Litteratursällskapet underrätta.

J. Snellman.

Sen johdosta päätti Seura antaa Keisarilliselle Senaatille vastaukseksi rupeevansa puheenalaiseen toimeen, vaan ei vielä voivansa määrätä kuinka suuria kulunkeja valtion puolesta se tulisi vaatimaan.

Itse asian toimeenpanon suhteen arveltiin paraaksi pyytää assessori Ståhlman'ia että hän ottaisi ko'otaksensa kaikkein Keisarillisen Senaatin kirjeessä tarkoitettuin virkakuntain toimi-alalta tarpeellisia kirjoituksia, jotka sitten suomennutettaisiin jollakulla Suomenkielen taitavalla miehellä.

Assessori Ståhlman'illa nykyään tekeillä olevan virkasanain luettelon suhteen, jonka ilmoitettiin valmistuvan tällä kuukaudella, päätettiin antaa se tutkittavaksi ensin provessori Liljenstrand'ille ja sitten Tutkijakunnalle.

§ 11. Allekirjoittanut antoi tiedoksi että *merikapteeni Cannelin* Oulussa on ilmoittanut suostuvansa hänelle tarjottuun merikulun oppikirjan suomentamiseen, sillä ehdolla että saa 50 markkaa jokaiselta ruotsalaisen painoksen arkilta, sisälsi se tapelleja

tahi muuta ja tuli siitä suomennettuna enemmän tahi vähemmän. Kuukausi sen perästä kun teos valmistuttuansa on Seuran tutkittavaksi tullut pitää siitä maksu suoritettaman tai käsikirjoitus lähetettämän takaisin.

§ 12. *Provessori Ahlqvist* ilmoitti ei saattavansa edelleen jatkaa hänelle uskottua *Viron satuin painokorjauksen* lukemista, jonka tähden Seura antoi allekirjoittaneelle sihteerille toimeksi kuulustaa ottaisiko ehkä pastori Sirelius mainitun työn tehdäkseen.

§ 13. Ilmoitettiin pastori J. A. Lindström'iltä tulleen, Suomikirjaan aiottu kirjoitus *Sammosta*, joka lykättiin Tutkijakunnan arvosteltavaksi.

§ 14. Seuran jäseniksi ehdoitettiin kauppias *Joseppi Enqvist* ja kapteeni *Augusti v. Nandelstadt*, molemmat Helsingissä.

§ 15. Lehtori Borg luki kammarivirallis *Rabbe*-vainaan *talon hoidosta ja myönnistä* lopullisen *tilin* jota tutkimaan määrättiin tohtorit Polén ja Collan.

Yhteydessä tämän kanssa päätettiin panna kaikki Rabben talon myönnillä saadut rahat Seuran yleiseen rahastoon tarpeen tullessa käytettäviksi.

§ 16. Rahanvartia, lehtori Borg, luki näin kuuluvan kuukausitilin Seuran rahastosta:

Kassa-Tili.

1865. *Vastattavaa.* Kesäkuun 7 p.

Toukok.	12	F. F. Rabbe vainajan talon hintaa kassaan otettu	3,700: —
„	13	Lahja Sysmän ja Luhangon pitäjän miehiltä, pastori F. Cavénin kautta	136: —
„	15	K. A. Bergholm, jäsenrahansa	24: —
„	17	A. G. Keldan, samoin . .	24: —
„	18	A. v. Weissenberg, samoin .	24: —
„	26	R. W. Alcenius, samoin . .	24: —
„	28	A. H. Frigrén, Heinolassa v. 1864 myödyistä kirjavaroista	44: —

Kesäk.	1	F. F. Rabbe vainajan talonvoura-tilistä saatua puhdasta rahaa 260 rupl. 60 3/4 kop. .	1,042: 43.	
„	4	H. Hellgren, jäsenrahansa . .	24: —	5,042: 43.

Vastaavata.

Toukok.	3	Vajaata kassassa	307: 80.	
„	4	J. Krohn, sihteerin palkkaa .	100: —	
„	„	„ maisteri Hahnssonille	100: —	
„	„	„ „ D. Skogmanille	800: —	
„	8	F. F. Ahlmanille, tekijäpalkkaa ruots.-suom. sanakirjasta .	100: —	
„	11	„ samoin . . .	200: —	
„	17	F. Lievendal, kuvista Luonnonkirjaan	25: —	
„	18	P. Widerholm, Palmblad'in geografian painamisesta . .	1,068: 74.	
„	20	H. Pantzar, Yleislaskun tekijäpalkkaa	320: —	
„	„	A. Åkerblom, Palmbladin geografian nitomisesta . . .	103: 10.	
„	26	Palovakuutuksen uudistus ruotsalais-suomalaisen sanakirjan painokselle	24: —	
„	29	F. Ahlman, lisäpalkkio ruotsalais-suomalaisen sanakirjan toimittamisesta	1,000: —	
Kesäk.	7	Rahaa kassassa	893: 79.	5,042: 43.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsas-rahastosta	2,706: 9.	
Lakikirja-rahastosta	506: 50.	3,212: 59.

Helsingistä, Kesäkuun 7 p:nä 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 17. Allekirjoittaneen ilmoitettua lähtevänsä pois kesäksi määrättiin provessori Forsman väliaikaiseksi sihteeriksi.

J. Krohn.

Elokuun 4 päiv. 1865.

§ 1. Ilmoitettiin lahjoja tulleen: Amiraali von Schantz'ilta hänen tekemänsä venäjänkielinen kirja *laivasto-tieteessä* kuvien kanssa; Lukion Rehtorilta Toht. O. Rancken'ilta kirja *„Johan Ludvig Runeberg och Fänrik Ståls Sägner“*; ja Ruotsalaiselta kamarikollegion Notariolta C. E. Ljungberg'ilta kirja *„Om Associationsväsendet i främmande länder.“*

§ 2. Rahanvartia ilmoitti seuraavat lahjat, nimittäin: 24 markkaa, jotka olivat tulleet Nikolainkaupungin postimerkin alla ynnä nämä muutamat sanat kirjeeksi: „Puroista joki. Kr.“ — ja Oulun läänin kuvernöriltä, h:ra Kenraali-majori G. Alfthan'ilta jäsen-rahan kanssa näin kuuluva kirje:

„Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle
Helsingissä.

Nöyrimmästi kiittäen kunniasta, jonka Suomalainen Kirjallisuuden Seura on osoittanut minulle, kutsumalla minua jäsenekseensä, riennän minä tämän kautta tarjoamaan Seuran palvelukseen sen vähäisen taidon ja voiman joka minulla on.

Liittäen tähän pääsy-rahaksi 24 S:men M:a, pyydän saada halpana lahjana tarjota Seuralle 60 kappaletta vuonna 1860 toimittamaani nimitöntä isänmaan vuori- ja vesistö-karttaa, joka mahdollisesti jollakin hyödyllä saatettaisiin ilmaiseksi jakaa kansakouluille Etelä-Suomessa; kartat laittaa Seuralle eversti-luutnantti O. Nyberg.

Seuran nöyrin palvelija
G. Alfthan.

Oulussa 5 päivänä Kesäkuuta 1865.“

§ 3. *Keis. Senaatin yleiseltä kanslialta* oli Seuralle tullut näin kuuluva kirjoitus:

KEJSERLIGA SENATENS
för
Finland
Allmänna Kansli.
Helsingfors, den 19 Juni 1865.
N:o 347.

Till finska Litteratursällskapet i Helsingfors.

Uti en från Allmänna Referendariesekreteraren Snellman, enligt nådig befallning, under den 15 sistlidne Maj till Litteratursällskapet aflåten skrifvelse, har Lit-

teratursällskapet underrättats derom att Kejserliga Senaten, i afseende å finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk, samt i betraktande af de svårigheter, som dervid möta i följd af rådande olika meningar om rätta sättet att på detta språk återgifva en mängd i rättegångsspråket förekommande ord och talesätt, funnit ändamålsenligt att, till förminskande af berörde svårigheter, åt Litteratursällskapet öfverlemna huruvida Litteratursällskapet vore i tillfälle att med enskilde, sakkunnige och i finska språket erkändt mäktige personer, företrädesvis sådane som officielt i skrift användt detsamma, träffa aftal om uppgörande af en samling utaf exempel på språkets användande till hvarjehanda expeditioner och, då ännu i närmaste framtiden öfverrätter härvid ej vore i fråga, hufvudsakligen till sådane, som allmännast utgå från länestyrelserne äfvensom lägre myndigheter och domstolar, samt att sedan samlingen i afseende å sjelfva språket undergått den vidare granskning Litteratursällskapet kunde finna nödig, låta genom tryck offentliggöra arbetet, hvarvid de deri upptagne exemplen ej borde framställas med anspråk att gälla såsom formulärer, hvilket kunde leda till oriktig föreställning om deras betydelse; Och skulle Litteratursällskapet, i händelse det ansåge sig kunna emottaga berörde uppdrag, så fort ske kunde, till Kejserliga Senaten inkomma med uppgift om det anslag af allmänna medel, som för arbetets tillvägabringande, granskning och tryckning blefve erforderligt; äfvensom Litteratursällskapet för öfrigt undfått del af Kejserliga Senatens tillika fattade beslut att Litteratursällskapet borde hos Kejserliga Senaten anmäla angående ungefärliga omfånget af den förteckning öfver officiella och lagtermer på finska som, enligt Litteratursällskapets uppdrag, vore under utarbetning af Assessorn vid Öfverstyrelsen för väg- och vattenkommunikationerna Adolf Eberhard Ståhlman, och om genom Litteratursällskapets bemedling sådan öfverenskommelse kunde träffas att sistnämnde arbete efter undergången nödig granskning befordrades till tryck och för skäligt pris, som derjemte borde uppgifvas, hölles allmänheten tillhanda emot vilkor att femhundra exemplar deraf för samma pris utaf Styrelsen inlöstes.

Sedan Litteratursällskapet i anledning häraf uti underdånig skrifvelse af den 10 i denne månad förklarat sig vara benäget att

förstomförmälde uppdrag emottaga, har Kejserliga Senaten, oaktadt den för uppdragets utförande nödige kostnad ännu icke kunnat af Litteratursällskapet uppgifvas, likväl velat låta å Litteratursällskapets försorg ankomma att enligt den af Kejserliga Senaten redan meddelade plan vidtaga de förfoganden som för det afsedda ändamålets vinnande blifva behöfliga; Och jemte det Kejserliga Senaten framdeles då beloppet af det erforderliga kostnadsanslaget, hvilket kommer att från statsmedlen utbetalas, kan af Litteratursällskapet närmare bestämmas, derom införväntar uppgift, emotser Kejserliga Senaten att, såsnart sig göra låter, jemväl få emottaga de upplysningar Kejserliga Senaten, i hänsigt till det åt Assessorn Ståhlman uppdragne arbetet, af Litteratursällskapet i förestående mått äskat.

Om Kejserliga Senatens sålunda fattade beslut får, på nådig befallning, jag äran Litteratursällskapet härmed underrätta.

Gustaf Avellan.

Tämän johdosta ilmoitti allekirjoittanut, että Assessori Ståhlman viime Heinäkuun alussa on Seuran haltuun jättänyt puheenalaisen lakisana-luettelon, joka silloin oietis lähetettiin Provessori Liljenstrand'in tarkastettavaksi. Mitä muutoin olisi asiaan tekemistä, katsoi Seura soveliaaksi lykätä varsinaisiin kokouksiinsa ensi syksynä.

§ 4. Konsistorion Amanuensilta *D. Skogman'ilta*, joka Seuran kustannuksella kulkee tutkimus-matkoilla Suomalaisten tykönä pohjoisessa Skandinaviassa, oli tämän kuun 1 p. tullut näin kuuluva kirje:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle.

Toukokuun 26 päivänä lähdin Turusta höyrylaivalla Tukholmaan, ja sieltä osittain maita osittain vettä Yli Tornioon, tehden havainnoitani muinaisten Kainulaisten ja Pirkkalaisten pesäpaikoilla. Yli Torniosta, jossa Ruotsin valtakunnan kesällä ajettavat tiet loppuvat, kuljin vaarojen ja nevojen poikki Yli Kainuun, sieltä Jellivaaran pitäjään ja sieltä tänne Wittangin kirkolle Tornion joen varrella. Täältä aion pitkin mainittua jokea ja samannimistä järveä ylös Norjaan.

Helposti jo havaitsen olevan mahdotonta viitenä kuukautena

suorittaa tutkimiset sekä Pohjois- että Etelä-Skandinaviassa, jos niistä tutkimisista on lähtevä jotakin hyötyä. Myöskin rahavarani eivät salli tehdä niin pitkiä matkoja, sillä Suomen rahan halpa arvo, ruokatavarain kalleus täällä Lapissa, sangen korkeat kyyti- ja päiväpalkat ja monet muut seikat saattavat kassan tuntuvasti vähenemään. Sentähden pyytäisin tähän lisäystä, jotta yhdessä jaksossa, kun kerran matkalle itseni olen valmistanut ja virkavapaus minulle suotu, saisin käydä Suomalaisten asumissa maakunnissa Keski-Ruotsissa ja Etelä-Norjassa, ja senjälkeen ilmituoda työskentelemiseni hedelmät. Suuresti olisin kiitollinen jos Suomalaisen Kirjallisuuden Seura vielä antaisi 1000 markkaa, joilla sitten saattaisin Skandinaviassa matkailla Joulukuun keskipaikoille ja pyörtää Kyöpenhaminan ja Pietarin kautta, sivumennessä tutkaisten Wirolaisten ja Karjalaisten oloja.

Jos Suomalaisen Kirjallisuuden Seura suostuu anomukseeni, niin ehkä kävisi lähettää vekseli Trondhjemin kaupunkiin. Wittangista Heinäkuun 8 p:nä 1865.

D. Skogman.

Tämän pyynnön mukaan määräsi Seura h:ra Skogman'ille entisten matkarahain lisäksi tuhannen (1000) markkaa Suomenrahaa, joka summa allekirjoittaneen toimella olisi hänelle lähetettävä Trondhjem'in kaupunkiin Norjanmaalle, ja tahtoi Seura suostua siihen, että h:ra Skogman yksin tein kävisi tutkimassa Suomalaisten oloja myöskin Etelä-Norjassa ja Keskisessä Ruotsissa. Mutta samassa lausui Seura tahtovansa, että kaikki näin suodut matkarahat yksin-omaisesti käytetään siihen määrättyyn tutkinto-alaan Skandinaviassa, eikä suostuvansa tällä kertaa mihinkään syrjäkäyntiin Wirolaisten ja Karjalaisten alalla. Ja koska se tutkimustoimi, jonka Seura alussa oli aikonut jakaa kahdelle eri matkustukselle, nyt tulee yhdessä jaksossa suoritettavaksi, niin oli Seuran tahto, että h:ra Skogman Trondhjem'ista antaa Seuralle ylimalkaisen kertomuksen matkustuksensa jo saavutetuista tuotteista.

Pöytäkirjan vakuudeksi
Yrjö Koskinen.

Syyskuun 6 päiv. 1865.

§ 1. Edellisen välikokouksen pöytäkirja luettiin ja hyväksyttiin.

§ 2. Esimies herra Kanslianeuvos G. Rein ilmoitti Seuralle tulleen seuraavia lahjoja: Wiron Kirjallisuuden Seuralta Räävelissä kaksi osaa *todistuskappaleita Itämerenmaakuntain historiaan* sekä *kaksi pienempää kirjasta;* herra H. Neuss'ilta Räävelissä *kaksi vihkoa uudempia* kansalle tehtyjä *virolaisia lauluja;* Pormestari Konst. Julius Nygren'iltä *joukko vanhoja kirjoja* sekä Ruotsinsalmella urhoollisesti sotineen rouva *Theslöf'in muotokuva;* ja provessori Koskiselta hänen toimittamansa *Lähteet Ison vihan historiaan.* Sen ohessa Toht. K. Collan lahjoitti Seuralle yhden soittokaluksi tehdyn *pukinsarven* Elimäeltä, jonka ohessa hän veljeltänsä, Valtioneuvos Collan'ilta, toi lahjaksi erään papiermaché'sta tehdyn, *Wiipurinlääniläisten kansallispukuun kuvatun vaimonkuvan,* minkä tehdastelija Heisser Pietarissa on valmistanut.

§ 3. Allekirjoittanut luki kesällä tulleen kirjeen Seuran kirjeenvaihto-jäseneltä *Eilert Sundt'ilta,* joka kiittää Seuran lähettämistä kirjoista ja pyytää neuvoa, millä tavalla kirjoja kävisi Suomesta saada Norjan Suomalaisille myytäväksi. Tämän johdosta päätettiin, että Sihteeri asiasta puhuttelisi jotakuta kirjakauppiasta ja sitten kirjoittaisi herra Sundt'ille vastauksen.

§ 4. Sen *vähäisemmän Suomalais-Ruotsalaisen sanakirjan* tekoon, minkä Seura ennen oli päättänyt valmistettavaksi Kanslianeuvos Lönnrot'in suuren sanakirjan mukaan, oli määrä-aian kuluessa ilmoittaneet itsensä seuraavat halulliset: herra D. E. D. Europæus, herra G. W. Fagerlund Uuraasta, herra Tohtori H. K. Corander Wiipurista ja herra Lehtori Eurén Hämeenlinnasta. Ja koska viime-mainittu oli lausunut pyyntönsä saada suullisesti Seurassa keskustella asiasta, lykättiin päätös Lokakuun kokoukseen.

§ 5. Opistolaiselta herra J. R. Aspelin'ilta ilmoitettiin Suomi-kirjaan painettavaksi suomenkielinen „*Kertomus Maalahden pitäjästä*“, joka annettiin Historiallisen Toimikunnan tutkintoon.

§ 6. Ilmoitettiin, että herra Pantsarin *Yleis-lasku* ja *Pütz'in keski-aika* kohdakkoon ovat valmiiksi painetut, ja määrättiin edellisen hinnaksi 4 markkaa ja jälkimäisen hinnaksi 2 markkaa kappaleelta. Maisteri Ahlman'ille, joka oli Pütz'in keski-aian suomennosta korjaillut, määrättiin palkinnoksi 15 markkaa arkilta, mutta itse suomentajalle, herra E. Blom'ille 30 markkaa arkilta. Mitä Pütz'in uuteen aikaan tulee, esitteli Provessori Ahlqvist, joka

sen on ottanut suomentaaksensa, että se mukavammin olisi jaettava kahteen osaan, johon esitykseen Seura suostui.

§ 7. Tohtori A. Reinholm'in esityksen johdosta, että Seuran olisi lähettäminen soveliaita miehiä *kokoilemaan Suomen kansan soitantoja*, luki provessori Ahlqvist Tutkijakunnan puolesta seuraavan tohtori K. Collan'in lausunnon:

Jag kan icke annat än förena mig i Reinholms åsigter och yrkanden, såväl i hufvudsak som i de flesta detaljer. Det vore verkligen skäl att Spt åter skulle utsända ett par emissarier — en t. ex. åt nordvest och en åt nordost — dock synes mig uppsamlingen af endast dansmelodier och folklekar vara ett alltför inskränkt ändamål, som borde förenas med uppdraget att samla riktiga folkvisor och sång-melodier, hvaraf säkert ännu mycket finnes att inberga från skilda trakter af landet. Vinterferien, med sina långa qvällar, sina många helgdagar och de derunder oftare inträffande samqvämen i bondgårdarne, bör vara den allra lämpligaste tidpunkten härtill. En hvar af oss känner huru tomma bondgårdarne stå hela dagen under sommartider och huru svårt det är för en samlare att under arbetet ute i skog och mark få någon af allmogen att sjunga.

Reinholms förteckning på danser och folklekar skall otvifvelaktigt kunna tjena till mycken vägledning och upplysning för samlarne, ehuru jag visserligen tror att många af honom anförda polskor m. m. äro af svenskt, modernt ursprung och ej förtjena synnerlig uppmärksamhet. Öfverhufvud har i folkets dansmusik redan en sådan mängd moderna elementer inmängt sig, att det i de flesta fall numera är svårt att afgöra hvad som är originelt, folkligt, och hvad som dunstat ut från prest- och herrgårdarne eller blifvit kolporteradt kring landsbyggden från närmaste stad af klockare och spelmän o. s. v.

Också på Reinholms förslag att utöfver sjelfva reseunderstödet utfästa åt emissarierna ett accessit, i händelse af riklig skörd, borde sällskapet fästa behörigt afseende, såsom särdeles väl egnadt att framkalla de bästa möjliga resultater.

Den 23 Augusti 1865. K. Collan.

Päätettiin, että h:rat Ahlqvist ja Collan yksissä neuvoin h:ra Reinholm'in kanssa antaisivat asiassa tarkemman ehdotuksen.

§ 8. Siitä tilistä, mikä oli annettu Kamarivirallisen Rabbe vainajan Seuralle lahjoitetun talon hoidosta 16$\frac{1}{6}$63—18$\frac{1}{6}$64, joka Seuralle oli puhdasta tuloa tuottanut 610 ruplaa 60$\frac{3}{4}$ kop. hop., antoivat tarkastajat kaikin puolin hyväksyvän lauseen ja olivat tilinteon oikeaksi omistaneet, jonka vuoksi Seura lausui kiitoksensa kaikille niille, jotka tässä talon hoidossa olivat vaivaa nähneet, ja antoi heille täyden tilin-vapautuksen.

§ 9. Rahanhoitaja h:ra Lehtori Borg antoi seuraavan kassaraportin:

1865. Kassa-Tili. Syysk. 6 p:nä.

Vastattavaa:

Kesäk.	7	Rahaa kassassa	893:	79.
„	„	G. L. Söderström Porvoossa, myödyistä kirjavaroista . .	141:	33.
„	10	C. E. Barck Oulussa, myödyistä kirjavaroista . . .	424:	—
„	„	Jos. Enqvist, jäsenrahansa .	24:	—
„	„	Rabbe vainajan talonhinta-rahastosta kassaan otettu . .	4,256:	71.
„	14	G. Alfthan, jäsenrahansa . .	24:	—
„	„	„Kr.“, lähetys Kirjall. seuralle	24:	—
„	17	J. F. Canth, jäsenrahansa .	24:	—
Heinäk.	1	Rabbe vainajan talonhinta-rahastosta kassaan otettu . .	2,000:	—
„	3	Samoin, samoin, samoin . .	4,178:	18.
Elok.	1	L. J. E. Homén, jäsenrahansa	24:	—
„	„	Kassalla Palmbladin geografian suomennoksesta olleet kustannukset, Sirénin rahastosta palkitut	1,015:	—
„	31	Blomberg vainajan pesätilistä tullutta puhdasta rahaa .	4,000:	—
Syysk.	5	M. Silvén Joensuussa, myödyistä kirjoista	136:	—
				17,165: 01.

Vastaavata:

Kesäk.	7	A. Ahlqvist, Ruotsalais-Suomalaisen sanakirjan korjausarkkien lukemisesta	200:	—
„	„	R. Renvall, yhtä toista arkistoon	41:	20.
„	„	P. Ervast, toukokuun 16 p:nä kuitattu palkkio Palmbladin geografian suomennoksesta y. m.	615:	—
„	8	J. Krohn, matkarahaa D. Skogman'ille	1,200:	—
„	10	F. Ahlman, Pützin historian suomennos-palkkaa . . .	157:	50.
„	„	J. Krohn, postirahaksi y. m.	2:	84.
„	„	„ Gruben kertomuksiin panemasta työstänsä .	64:	—
„	„	R. A. Renvall, kirjastonhoitajapalkkaansa	200:	—
„	„	J. Pavén, vahtimestaripalkkaansa	50:	—
„	13	K. Collan, E. Rudbeckin palkkio Saduista IV	400:	—
„	14	Seuran kirjapaino-yhtiö: kaikenlaisista pienistä painoksista	25:	25.
„	„	Samoin, Pützin historian I präntistä ja paperista . . .	636:	80.
„	„	Samoin, Suomi kirjasta II, 3, samoin	1,062:	10.
„	„	Samoin, historiall. osakunnan asetuksista	32:	—
„	„	F. F. Ahlman, Ruotsalais-Suomal. Sanakirjan tekiäpalkkaa	588:	—
„	19	F. Pihlflyckt, huoneenhyyryä	90:	—
„	22	V. Nordling, Luonnonkirjaan leikatuista kuvista . . .	100:	—

Kesäk.	22	J. Malmström, nahkalaukusta	19: 60.	
„	23	A. Hagman, Näytelmistöön tehdystä työstä	15: 20.	
Heinäk.	14	Seuran kirjapaino-yhtiö: paperista Luonnonkirjaan . .	745: 20.	
„	17	A. Åkerblom, Pützin historian nitomisesta	107: 55.	
„	„	Samoin, Ruots.-Suomal. Sanakirjan samoin	480: —	
Elok.	3	Seuran kirjapaino-yhtiö: paperista Lönnrotin sanakirjaan	1,600: —	
„	7	Y. Koskinen, matkarahaa D. Skogmanille	1,000: —	
„	10	H. Pantzar, Yleislaskun tekiäpalkkaa	480: —	
„	12	V. Nordling, kuvista Luonnonkirjaan	100: —	
„	19	Viime Maaliskuun 11 p:nä erhetyksestä Seuran kassaan otettu, mutta Lönnrotin rahastoon kuuluva kasvu, sinne takaisin maksettu . . .	41: 31.	
„	22	A. Ahlqvist, Pützin uuden ajan historian suomennuspalkkaa	200: —	
„	„	Allekirjoitt. rahanvartiapalkkaa	200: —	
„	28	R. Renvall, kirjastonhoitajapalkkaa	200: —	
Syysk.	5	F. Pihlflyckt, huoneenhyyryä .	150: —	
„	6	J. Pavén, vahtimestaripalkkaa	50: —	10,853: 55.
„	„	Rahaa kassassa		6,311: 46.
			Yhteensä	17,165: 01.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsasrahastosta 2,706: 09.

Lakikirjarahastosta . . . . 506: 50. 3,212: 59.

Helsingistä, 6 p:nä Syyskuuta 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 10. Koska kirjavarainhoitaja oli ison osan kesää ollut kaupungista poissa, jättämättä tehtäviä toimiansa kenenkään muun haltuun, ja sillä välin koko joukko kirjakauppiasten tilauksia oli maannut odottamassa, päätettiin, että Seuran virkamiehet yleensä ovat velvolliset siaista asettamaan, jos lähtevät pois kaupungista.

§ 11. Provessori Ahlqvistin esityksen mukaan päätettiin kutsua Seuran jäseneksi talonpoika *Juhana Idänpään Heikkilä* Wanajan pitäjässä.

Yrjö Koskinen.

Lokakuun 4 päiv. 1865.

§ 1. Provessori Forsman luki pöytäkirjan edellisestä kokouksesta oikaistavaksi.

§ 2. Ilmoitettiin seuraavat lahjat:

Kirjakauppias Edlund'ilta: *Finlands historia under Karl X Gustafs reg.*, af K. E. F. Ignatius, sekä *Messenius, Finlands rimkrönika.*

Suomen tiedeseuralta: *Öfversigt af finska vet.-societetens förhandl. VII.*

Yliopistolta Kristianiassa: *Ethnografisk karte over Finmarken* kymmenessä kartassa; *Mindesmerker af Middelalderens Kunst i Norge* vihkot I—V; *Norge i 1814* ved Faye; *Ordbog over det gamle norske sprog* af Joh. Fritzner 5:te häfte; *Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagböger; Indberetning om prof. Monrads reise* 1859; *Suomalainen ja Norjalainen aapiskirja; S'ivetgaessem birra Sameaednest;* Andresen *Buollevine anekaettaivuoda katekismus.*

Kirjoittelija Beauvois'lta Pariisissa: *Revue Contemporaine* 15 Mars 1865, ja *Annuaire encyclopédique* 1864.

Pormestari Nygrén'iltä Mikkelissä: *Käsikirjoitukset* Save-Karjalaisten toimittamiin *„Lukemistiin Suomen kansan hyödyksi;* Käsikirjoitus sisältävä *Ganander'in runomittaan panemat sadut* ynnä *sanalaskut* (lisättynä); Koko joukko painettuja ja kirjoitettuja *runoelmia* y. m. useammilla kielillä; hopeinen *pikari*, erään *Dershavin'in* (?) *pitseeri*, ja *koristeen sipale.*

Koulumestari Laitiselta Wärtsilässä korillinen kaikellaisia aseita ja pukimia.

§ 3. Ilmoitettiin pormestari Nygren'iltä tullut kirjoitus: *„Om*

Guldletningarne i Finland", joka lykättiin tutkijakunnan arvosteltavaksi.

§ 4. Samaten oli Seuralle sihteeri Waldiselta tullut vihkonen kansan suusta *Länsi-Suomessa kerättyjä tarinoita*, jotka lykättiin runousosakunnalle.

§ 5. Vielä ilmoitettiin tulleeksi provasti Cannelin'in sepittämä *sanakirja Xenophon'in Anabasiin*, joka lykättiin tutkijakunnalle.

§ 6. Tohtori Elmgrén tarjosi Seuralle pastori J. A. Lindström'in puolesta ruotsinkielisen kertomuksen *Tenholan pitäjästä*. Tämän käsikirjoituksen mukana oli tullut seuraava Suom. Kirj. Seuran historialliselta osakunnalta saatu lause:

Ote pöytäkirjasta Suom. Kirj. Seuran Historiallisen Osakunnan kokouksessa Syysk. 27 p. 1865.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

§ 2. Ruotsinkielisen kertomuksen Tenholan pitäjästä, minkä tekijä, herra J. A. Lindström oli lähettänyt Osakunnan tarkastettavaksi, katsoi historiallinen Toimikunta sen-arvoiseksi, että se hyvin ansaitsee Suomi-kirjaan painattaa, jos tekijä sen Seuralle siihen tarkoitukseen tarjoopi. Tosin Toimikunta ei voinut jättää muistuttamatta, että tekijä kertomuksensa historiallisessa osassa ei ole käyttänyt Senaatin arkistoa, joka tavallisesti antaa paikalliselle historialle runsaita tietovaroja. Sen siaan on kertomukseen huolellisesti käytetty muita lähteitä, esim. pitäjän nimismies-konttoria ja kirkon-arkistoa, joista kyllä arvollisia, etenkin tilastollisia tietoja on ammennettu.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Yrjö Koskinen.

Päätettiin antaa Tutkijakunnan arvosteltavaksi.

§ 7. Assessori Rabbe toi Seuralle seuraavat Grönlandinkieliset kirjat: *Atuagagdliutit* 1861—5 (aikakautinen kirja); *Grönlantilaisia satuja* tanskankielisellä käännöksellä 4 sidettä; *Meddelelser vedkommende forstanderskaberne i Sydgrönland* (myöskin

molemmin kielin rinnakkain) 3 vihkoa; ynnä vielä *valokuvia* Grönlannin asukkaista. — Nämät lahjat oli assessori Rabbe saanut Grönlannissa olevain Tanskan siirtokuntain maaherralta, H. Rink'iltä, joka myöskin lupaa lähettää paraillaan tekeillä olevan tanskankielisen käännöksensä, täydellisestä kokouksesta Eskimolaisten tarinoita, jotka ovat sekä Labrador'ista että koko Grönlannista kerätyt.

Tämän lahjan ja lupauksen kiitollisuudella vastaanottaen, päätti Seura assessori Rabben kehoituksesta lähettää herra Rink'ille vastalahjaksi Suomen kansan sadut ja tarinat ynnä Suomen kieliopin ja Eurénin suomalais-ruotsalaisen sanakirjan kanssa.

§ 8. *Assessori Ståhlman'ilta* oli tullut vihko *ruotsinkielisiä malleja* erilaisiin virallisiin kirjoituksiin, jotka hän oli Seuran kehoituksesta kerännyt.

Kun sitten niiden suomennuttaminen tuli puheeksi päätettiin pyytää herra assessori Ståhlman'ia itseä siihen ryhtymään.

Yhteydessä tämän kanssa luettiin kirje herra D. Europaeus'elta, jossa hän tarjoutuu Seuralle tämmöisiä malleja virallisiin kirjoituksiin sepittämään; mutta Seura ei tähän tarjomukseen suostunut.

§ 9. Kanslianeuvos Palmén ilmoitti että *provasti Cannelin'in* toimitettavasta uudesta *suomenkielisestä lakiteoksesta* jo on valmiiksi suomennettuna lisäykset kolmeen ensimäiseen kaareen ynnä muutamia vanhempia asetuksia, jotka pannaan kokonaisina liitteesen lakiteoksen lopussa. Kuitenkin arveli provasti Cannelin tarpeelliseksi että hänen suomennoksensa ennen painamista annettaisiin jonkun Suomenkielen taitavan lakimiehen ynnä provessori Ahlqvist'in tutkittavaksi.

Tämän aiheesta päätti Seura pyytää herra Assessori Ståhlman'ia tähän toimeen rupeemaan ynnä myöskin provessori Ahlqvist'ia hänelle apumieheksi.

Yhteydessä tämän kanssa antoi kanslianeuvos Palmén tiedoksi lakiteoksen liitteesen pantavien asetusten jo olevan määrättynä ja luettelo niistä tässä nähtävänä. Kuitenkin olivat muutamat vanhemmat näistä asetuksista vielä suomentamatta, minkä työn provasti Cannelin arveli saavansa valmiiksi ennen Marraskuun kuluttua.

Niin pian kun näiden suomennos saadaan tutkituksi, voitai-

siin, vaikka lisäykset lain neljään viimeiseen kaareen vielä ovat valmistamatta, ryhtyä liitteen painamiseen, koska sillä tulee olemaan eri sivulukunsa. Liite tulee, noin 25—30 arkissa, sisältämään asetuksia ajanluvullisessa järjestyksessä, joista kaikki 1816 vuoden perästä tulleet löytyvät virallisessa suomennoksessa. Tästä syystä ehdotti kanslianeuvos Palmén että päätettäisiin lakiteoksen painoksen suuruudesta, koosta ynnä muista sen ulkomuotoon kuuluvista.

Kanslianeuvos Palmén'in ehdotuksiin suostuen valitsi Seura kanslianeuvos Palmén'in itsen ynnä professori Ahlqvist'in, assessori Ståhlman'in ja lehtori Borg'in kanssa laittamaan ehdotusta lakiteoksen painamiseen kuuluvista asioista.

§ 10. Tohtori Collan'in kautta antoi se komitea, jonka toimena oli ollut laittaa *ehdotus tanssinuottein keräämisestä Suomessa*, seuraavan lauseen:

Enligt oss vid Finska Litteratursällskapets sednaste möte lemnadt uppdrag få undertecknade härmed föreslå att ett reseunderstöd af Fyrahundra mark måtte af Sällskapet anslås för uppsamlande, under instundande vinter, af folkmelodier och danser i södra Savolaks, isynnerhet i St. Michels, Jockas, Jorois, Leppävirta, Randasalmi och Sääminge socknar, hvarvid dock borde lemnas den resande fritt att samla äfven i andra trakter af mellersta Finland i händelse tid och tillfälle dertill erbjuda sig. De förstnämnda orterna hafva af undertecknade blifvit framför andra föreslagna af det skäl att de hittills ännu icke blifvit i nu ifrågavarande afseende undersökta, och sannolikt icke komma att lemna samlaren utan en ganska tillfredsställande skörd. I händelse resultaterna utfalla enligt önskan, torde derjemte samlaren, såsom redan förut föreslagits, vara förtjent af att ihågkommas af sällskapet med något accessit till sjelfva reseunderstödet. En afskrift af den af undertecknad Reinholm inlemnade förteckning öfver folkdanser borde, såsom ett nyttigt vademecum, lemnas till den blifvande samlaren. Helsingfors den 4 Oktober 1865.

Aug. Ahlqvist. H. A. Reinholm. K. Collan.

Tähän suostuen päätti Seura että hakemukset ehdotettuun matkarahaan olisivat annettavat ensitulevaan kokoukseen.

§ 11. Luettiin eräästä *Museum'ista Trier'issä* tullut kirje, jossa pyydettiin saada lahjaksi, vaihtaa tai ostaa Seuralle lahjoitettu Theslöf'in rouvan kuva.

Tähän ei Seura voinut vastata muuten kuin kieltämällä, koska mainittu kuva jo on lahjoitettu yliopiston omaksi.

§ 12. *Pienemmän suomalais-ruotsalaisen sanakirjan* toimittamisen taas tultua puheeksi, päätti Seura uskoa sen toimen lehtori Eurén'ille, joka saisi katsella keväällä tehtyä työkaavaa siihen ja sitten Seuran ensitulevaan kokoukseen antaa esityksen aiotusta toimitustavastaan ynnä muista asiaan kuuluvista seikoista.

§ 13. Suomi-kirjaan tarjotusta, herra J. A. Lindström'in tekemästä kirjoituksesta: *Sampo*, antoi Tutkijakunta hylkäävän lausunnon.

§ 14. Maisteri Renvall ilmoitti yksin tuumin provessori Ahlqvist'in kanssa enentäneensä *Pytz'in Uuden Ajan historiasta* painettavan kappalemäärän 750:stä 1000:een, senvuoksi kun edellisillä Pytz'in historian osilla oli ollut niin joutuisa menekki.

Tämän toimen hyväksyi Seura kaikin puolin.

§ 15. Provessori Ahlqvist'in kehoituksesta päätti Seura lahjoittaa yhden kappaleen kaikkia toimituksiansa Joensuun uuden suomenkielisen ylialkeiskoulun kirjastoon.

§ 16. Lehtori Borg luki seuraavan kuukaustilin:

Kassa-Tili.

1865.		*Vastattavaa.*		Lokak. 4 p:nä.
Syysk.	6	Rahaa kassassa	6,311: 46.	
„	21	Blomberg vainajan pesätilistä puhdasta rahaa	1,000: —	7,311: 46.

		Vastaavata.	
Syysk.	7	F. Ahlman, Pützin keskiajan korjaamisesta	142: 50.
„	13	V. Nordling, kuvista Luonnonkirjaan	50: —
„	19	J. Krohn, E. Blom'ille Pützin keskiajan suomennoksesta . .	277: 50.

„	25	K. Collan, Uuden Kalevala-painoksen pränttikorjauspalkkaa .	50:	—	
„	29	Seuran Paino-Yhtiö, Toimituksien 37 ja 39 osista . . .	2,175:	60.	
„	30	H. Pantzar, Yleislaskun tekiäpalkkaa	200:	—	
„	„	A. Ahlqvist, kirjoituksesta painatuksilla olevaan Suomikirjaan	210:	—	
„	„	J. Krohn, sihteeripalkkaansa .	400:	—	
Lokak.	2	J. Pavén, vahtimestaripalkkaansa	20:	—	
„	3	A. Åkerblom, nitojapalkkaa .	90:	—	
„	„	B. F. Godenhjelm, Saksalais-suomalaisen sanakirjan tekiäpalkkaa	240:	—	3,855: 60.
„	4	Rahaa kassassa			3,455: 86.
				Yhteensä	7,311: 46.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsas-rahastosta	2,706: 9.	
Lakikirja-rahastosta	506: 50.	3,212: 59.

Helsingistä, 4 p:nä Lokakuuta 1865.

Carl Gust. Borg.

Marraskuun 1:nä päivänä 1865.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 2. Lahjoja ilmoitettiin tulleen:

Tilanhaltija P. Sederholm'ilta Hollolassa: Mytty *kirjeitä kauppaneuvos Juhana Sederholm'in* ja muiden henkilöiden välillä.

Pormestari Julius Nygren'iltä Mikkelissä: *Странствующія Финляндцы* и производимыя ими этнографическія изслѣдованія 1848; sama saksan kielellä nimellä: *Die reisenden Finländer;* Finkenberg, *Rön att gamla märken om förestående väderlek äro pålitliga;* Alopæus M. J., *Förslag till en ny skolinrättning i Rantasalmi;* Gadolin, *Åminnelsetal öfver B. J. Ignatius;* Ganander, *Mythologia fennica* (vaillin); *Allmän*

Litteraturtidning Åbo 1803 (hajanaisia num.); Kjöllerfeldt, *Om kanalanläggning; Anvisning till veneriska sjukdomars igenkännande;* Holmberg, *Geognost. Bemerk. auf einer Baidarkenfahrt um die Insel Kadjak;* Math. Calonius, *Latinakiel. programmi;* Ekmark, *Åminnelsetal öfver biskop M. J. Alopæus; Mappa geografica Sueciae sumtibus Lotter; Johanna Reitnesser sm. Tancred* rit. af Knutson; G. Gezelius, *Äreminne öfver Axel Oxenstjerna; Kungl. Maj:s förordn. på hvad sätt allmogen bör löna och beklädа Båtsmän;* Herz, *Reisen til Viinlandene;* Höpken, *Äreminne öfver Tessin; Sveas Röst* 1789; *Minnet af den 21 Aug.* 1772; Malmstedt, *Grund. till Pusula kapellboers Björn- och vargskall; Liljehorns utlåt. om sitt förhåll. i sjöbataljen* d. 28 Juli 1789; Vähäinen mytty *runoja* ja *käsikirjoituksia;* Suurempi mytty *kirjeitä* Porthan'ilta, G. M. Armfelt'ilta, Jak. Tengström'iltä y. m.

Maisteri Ahlman'ilta hänen toimittamansa: *Lärokurs i finska språket.*

Suom. Kirj. Seuralta Wiipurissa: *Finsk sattelära* af A. G. Corander. Andra uppl.

Tohtori Elmgren'iltä: *Öfversigt af Finlands litteratur* fr. år 1771 till 1863.

Tohtori W. S. Schildt'iltä: *Rakkaus, sopu ja sovinto,* kirjoitti Saarelainen ja *Kristill. koulusaarna* suom. Saarinen, kaksi kappaletta kumpaistakin.

Kirjanpainaja Barck'ilta Oulussa: *Romalaista kirjallisuutta,* suom. O. Blomstedt I ja III; *Lapsuuden koto; Lohdull. puheenpitoja* uskoll. sielunpaimenen ja murheell. sielun välillä; *Vanki Siperiassa;* ja *Kristityn vaellus ijankaikkisuuteen.*

Entiseltä raatimieheltä Naantalissa G. Lindström'iltä: Vihko *käsinkirjoitettuja virsiä.*

§ 3. Ilmoitettiin tulleen lahjaksi maisteri Länkelältä Jyväskylässä hänen toimittamansa kirjanen: „*Asioimiskirjain tekemiseen johdatus,* kansa-, pyhä- ja maanviljelyskouluin tarpeeksi", pyynnöllä että Seura siitä soisi hänelle jonkun palkkion.

Lykättiin Tutkijakunnalle.

§ 4. Esimies antoi tiedoksi yksin neuvoin sihteerin kanssa ja siitä syystä että parilta Tutkijakunnan jäseneltä oli kuulunut muistutuksia assessori Stråhlman'in toimittamasta lakisanain luettelosta, pidättäneensä assessori *Stråhlman'ille* Seuran päätöksen mukaan annettavat *mallikirjoitukset* siksi kun olisi saatu Tutkijakunnan lause yllämainitusta luettelosta, ja nähty voisiko mallikirjoitusten suomentamisen uskoa assessori Stråhlman'ille. Jonkun aikaa keskusteltua ja kun Tutkijakunnan enemmistö näkyi hyväksyvän yllämainittua luetteloa ynnä myös provessori Ahlqvist vakuutti nähneensä muutamia assessori Stråhlman'in jo suomentamia pöytäkirjoja, jotka olivat kelvolliset, päätti Seura että mallikirjoitukset olisivat lähetettävät entisen päätöksen mukaan.

Tätä päätöstä vastaan provessori Forsman ja maisteri Rothsten panivat vastalauseen, sillä perustuksella että heidän mielestänsä Assessori Stråhlman, jonka lakisanaluetteloa he eivät voineet kelvolliseksi katsoa, ei myöskään tähän vaikeampaan työhön pystyisi.

§ 5. Sen komitean puolesta, jonka toimena oli ollut laittaa ehdotus *kanslianeuvos Palmén'in lakiteoksen* painamiseen kuuluvista asioista, luki provessori Ahlqvist seuraavan mietinnön:

Till Finska Litteratursällskapet.

Till följe af Litteratursällskapets den 4 innevarande Oktober oss gifna uppdrag få vi, efter inhemtade upplysningar från särskilda tryckerier i denna stad, äran härjemte öfverlemna prof och kostnadsförslag öfver det finska lagverkets tryckning genom Litteratursällskapets Tryckeribolag, samt för vår del tillstyrka antagande af det i sådant afseende gjorda anbud, med tillägg af det vilkor, att skickliga och i finska språket kunniga sättare vid arbetet användas, äfvensom att vid valet af titel- eller rubrikstilar m. m. som till den typografiska utstyrseln i smärre detaljer hörer, några jemkningar få vidtagas af dem, åt hvilka Litteratursällskapet finner för godt att uppdraga den närmare anordningen af detta företag.

Beträffande upplagans storlek, anse vi densamma ej böra öfverstiga etttusen exemplar, emedan de under nästföljande åren tillkommande vigtiga författningar sannolikt torde påkalla en ny och efter erfarenhetens ledning förbättrad upplaga.

Slutligen och då arbetets tryckning snart borde begynna,

samt allmänheten redan haft nio månaders tid till granskning af den nya lagöfversättningen, emot hvilken endast få och mindre betydande anmärkningar försports i tryck, få vi äran hemställa, huruvida icke Litteratursällskapet ville till dessa anmärkningars slutliga pröfning utse lämpliga personer och möjligen företrädesvis dem, som granskat Prosten Cannelins öfversättning samt finnas här på orten. Dock borde denna slutliga pröfning inskränkas blott till de anmärkningar, som allaredan inkommit, emedan arbetets fullgörande eljest kunde ytterligare fördröjas och derigenom åter en omarbetning af författningstilläggen blifva nödvändig.

Helsingfors den 31 Oktober 1865

J. Ph. Palmén. A. E. Ståhlman.
Aug. Ahlqvist. Carl Gust. Borg.

Tähän Seura suostui sillä lisäyksellä vaan että sanomalehdissä kehoitettaisiin Suomenkielen ja lain taitavia kansalaisia lähettämään heillä ehkä vielä olevia muistutuksia nutta lakikirjan suomennosta vastaan ennen 20 päivää tätä kuuta Seuran sihteerille. Sen ajan kuluttua piti provessorein Liljenstrand, Palmén ja Ahlqvist, ynnä assessori Ståhlman'in ja lehtori Borg'in kanssa tutkia kaikki tulleet muistutukset.

§ 6. Seuran määräämään *matkarahaan tanssinuottein ja kansanlaulantoin keräämistä* varten oli vaan ilmestynyt yksi ainoa hakija, nimittäin herra Jeremias Scharlin, jäsen eräässä soittokunnassa Tamperella. Hakemuskirjan muassa oli vihkonen herra Scharlin'in keräämiä kansallisia tanssinuotteja, joita tutkimaan päätettiin pyytää tirehtööri Lagia ja tohtori Collan'ia. Jos he kelvoksuivat tätä koetta oli matkaraha annettava herra Scharlin'ille.

§ 7. Luettiin *kreivi D'Héricourt'ilta* Pariisissa tullut kirje, jossa hän pyytää saadaksensa tältäkin vuodelta tietoja kutka Seuran virkamiehinä ovat ja mitä teoksia Seura on toimittanut.

Annettiin allekirjoittaneelle sihteerille toimeksi lähettää pyydetyt tiedot.

§ 8. Luettiin herra *Skogman'ilta* Trondhjem'ista tullut lyhykäinen matkakertomus.

§ 9. Luettiin *Suom. Keis. Senaatin kirkollis-asiain toimitosta* tullut kirje, jossa ilmoitettiin Keis. Senaatin myöntäneen

maisteri Floman'in sepittämän Ranskan kieliopin uudesta parannetusta painoksesta tuhatkaksisataa (1200) markkaa palkkiota, josta siis päätettiin antaa tieto tekijälle.

§ 10. Sihteerin kautta kysyi *kovimaalari Ekman* Turussa ottaisiko Seura ehkä kustantaaksensa valokuvia hänen sepittämistänsä kuvapiirroksista Kalevalaan.

Tähän ehdotukseen ei Seura, puuttuvien varain tähden, kuitenkaan voinut suostua.

§ 11. Ilmoitettiin *Pytz'in historian III:n osan* olevan valmistumaisillaan, jonkavuoksi sen hinnaksi määrättiin 2 markkaa.

§ 12. Esimies kysyi *Historiallisen Osakunnan* puolesta ottaisiko Seura painattaaksensa 4—6 arkkisen vihkosen Osakunnan kokouksissa luettuja *pieniä historiallisia tutkimuksia ja keksintöjä*. Samaan vihkoon olivat Osakunnan pöytäkirjatkin painettavat.

Tähän ehdotukseen suostuen päätti Seura painattaa tätä vihkosta 500 kappaletta.

§ 13. Historiallisen Osakunnan puolesta luki vielä provessori Forsman seuraavan lauseen

Ote Historiallisen Osakunnan pöytäkirjasta
Lokak. 30 p. 1865.

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

§ 2. Otettiin esiin hra Opistolaisen J. Aspelin'in kirjoittama suomenkielinen teos: „Kertomus Maalahden pitäjästä", minkä Seura oli lähettänyt Historiallisen Toimikunnan tutkittavaksi, ja päätettiin siitä antaa se lausunto, että vaikka puheen-alainen pitäjänkertomus ei ole täydellisimpiä laadussansa, se kuitenkin sisältää tarpeellisimmat kohdat, mitkä pitäjän-kertomukseen kuuluvat, vieläpä on muutamissa kohden varsin valaisevainen, jonka tähden se Toimikunnan mielestä hyvin ansaitsee Suomikirjaan painattaa. Että teokselta puuttuu rikos-tilastolliset tiedot, tahdottiin kuitenkin vaillinaisuudeksi mainita, ja katsottiin sen ohessa tarpeelliseksi, että Maalahden pitäjän kartta olisi kertomukseen liitettävä.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Yrjö Koskinen.

Tämän mukaan päätettiin panna mainittu pitäjänkertomus Suomi-kirjaan.

§ 14. Herra R. Oppman tarjosi Seuralle nyt uudestaan laitetun ja parannetun *Englannin kielioppinsa.*

Tätä teosta tutkimaan valittiin maisteri A. Chydenius, maisteri Slöör ja tirehtööri Lagi.

§ 15. Allekirjoittanut sihteeri tarjosi Seuran kustannettavaksi suomentamansa ensimäisen osan *Macaulayn „History of England“.*

Lykättiin Tutkijakunnan arvosteltavaksi.

§ 16. Koska *Lönnrot'in kasvisto,* niinkuin ennen oli ilmoitettu, on loppuun myöty, päätettiin siitä syystä pyytää tohtori A. Saelan'ia tekemään tästä teoksesta ne muistutukset, joihin ehkä nähtäisiin olevan syytä. Hänen muistutuksensa olivat sitten lähetettävät kanslianeuvos Lönnrot'ille tutkittavaksi, jonka perästä Seura tahtoi päättää painatuksesta.

§ 17. Puheeksi otettiin jatkettaisiinko *Porthan'in teosten* aljettua painatusta vai ei, mutta jätettiin se kysymys toistaiseksi.

§ 18. Esimies ilmoitti Hänen Majesteettinsa Keisarin vuotuisen *lahjan,* 1200 markkaa, tulleen Seuralle.

§ 19. Rahanvartian lehtori Borg'in kehoituksesta päätettiin suorittaa *Kalevalan* uuden painoksen kulungit *Kellgrén'in rahaston* korkorahoilla, joka oli kirjan nimilehdessä ilmoitettava.

§ 20. Rahanvartia, lehtori Borg, luki seuraavan kuukaustilinsä:

Kassa-Tili.

1865.		*Vastattavaa.*		Marrask. 1 p:nä
Lokak.	4	Rahaa kassassa	3,455: 86.	
„	9	Nykyisen vuoden rahalahja Hänen Majesteetiltansa Keisarilta	1,200: —	
„	„	K. J. Hahl, jäsenrahansa . .	24: —	
„	17	O. Nyberg, samoin . . .	24: —	
„	25	Voittoa aika-ajoin kassassa talletetuista korkoa kantavista seteleistä	5,291: —	4,756: 77.

Vastaavata.

Lokak.	6	I. C. Frenckell ja Poika, loppu-saatavansa ruotsalais-suomalaisen sanakirjan painatuksesta ja paperista	2,117: 64.	
„	12	Samat, paperista Gruben kertomuksiin	400: —	
„	22	A. Törneroos, painokorjausten lukemisesta	32: —	
„	23	V. Nordling, kuvista Luonnonkirjaan	113: —	
Marrask.	1	Rahaa kassassa	2,094: 13.	4,756: 77.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsasrahastosta	2,706: 9.	
Lakikirjarahastosta	506: 50.	3,212: 59.

Helsingistä, 1 p:nä Marraskuuta 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 21. Ehdotettiin seuraavat uudet jäsenet: assessori *Adolf Eberhard Ståhlman* ja rehtori *Antti Wilhelm Melart* Helsingissä, ynnä mamselit *Hanna* ja *Liina Snellman, Fanny Elfving, Fredrika Calonius* sekä rouva *Maaria Sanmark* Oulussa.

J. Krohn.

Joulukuun 6:na p:nä 1865.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 2. Ilmoitettiin lahjat seuraavilta:

Maisteri E. O. Edlund'ilta hänen ruotsintamansa *Nuijasota.*

Lehtori Aschan'ilta Kuopiossa hänen toimittamansa *Tasannes-Kolmiomitanto,* kaksi kappaletta.

Kirjaniekka Eilert Sundt'ilta Kristianiassa: „*Nutidens Opdagelser om de gamle Egyptier*“ ja

„*Reise i det hellige land og Syrien*“.

Pappi Murman'ilta: *L. Korander'in Yleinen Maatiede.*

Henkikirjoittaja Sohlman'ilta Pirkkalassa: *Ordresbok* vid Sec. Majorens Compani und. *Lifdragonregementet; Journal* vid dito; *Ordresbok vid* Sec. Majorens Compani und. *Björneborgs regemente.*

§ 3. Soiton-opettaja *Wächter'iltä* Wiipurissa oli tullut 50 kappaletta hänen toimittamaansa *„Vähäistä käytännöllistä Lauluoppia"*, sillä pyynnöllä että Seura jakaisi ne lahjoiksi köyhille oppilaille semmoisissa kouluissa, missä ruvettaisiin tätä kirjasta käyttämään laulun-opetuksehen.

Tämän johdosta annettiin Sihteerille toimeksi kuulustella olisiko täällä Helsingissä tilaisuutta tämän lahjan käyttämiseen.

§ 4. *Suomenkielisen lakiteoksen* tarkastusta varten asetettu komitea antoi seuraavan lauseen:

Till Finska Litteratur Sällskapet.

Hos Finska Litteratur Sällskapet få vi äran anmäla, att granskningen af de vid den nya finska lagöfversättningen gjorda anmärkningar blifvit enligt Litteratur Sällskapets oss gifna uppdrag fulländade, samt att vi efter noggrann pröfning antagit och i texten infört de rättelser eller ändringar, som befunnits nödiga och lämpliga. Sålunda vore numera icke allenast sjelfva lagtexten, utan ock författningstilläggen vid de tre första balkarne, samt hela bihanget af vigtigare och vidlyftigare författningar in extenso, färdiga att läggas under pressen, äfvensom redaktionen af de öfriga balkarnes författningstillägg skulle, så vidt deraf ännu återstår, under tiden hinna afslutas och öfversättas.

Men innan tryckningen vidtager, anse sig undertecknade ännu böra fästa Litteratur Sällskapets uppmärksamhet derå, att många betydande författningar i närmaste framtid och hufvudsakligen efter nästa landtdag äro att förvänta, hvilka borde i hela sin vidd ingå uti det nya lagverkets bihang, med nödiga hänvisningar under sjelfva texten. Sådana författningar äro redan veterligen följande:

Konkursstadga.

Nya föreskrifter om inteckning, proprie borgen, bysättning och gälds aftjenande med arbete, handelsböcker och derå grundade fordringar, samt skyndsammare behandling af utsökningsmål.

Dito om indragning af lagmans- och kämnersrätterne samt

ändring af lagens stadganden om domfört antal ledamöter i vissa rätter.

Fiskeristadga.

Jagtstadga.

Kommunalordning för städerne.

Förordning om näringsfrihet.

Dito om vattenledningar.

Dito om gästgifverier och hällskjuts, samt väga- och brobyggnad.

Dito om barnamord och ansvar för lägersmål.

Dito om dråp utan uppsåt att döda och annan misshandel å person.

Dito om falsk angifvelse och annan ärekränkning.

Om nu dessa och tilläfventyrs ännu några andra, för det allmänna medborgerliga lifvet vigtiga författningar icke kunna i lagverket ingå, utan i deras ställe nu gällande stadganden, som snart skola upphäfvas, måste der intagas, kommer sagde verk att innan kort tid vara föråldradt och mindre användbart samt en ny och förbättrad upplaga deraf att blifva nödvändig. Om deremot tryckningen skulle uppskjutas två år eller inemot hösten år 1867, kunde den sedermera med hastighet fortgå, emedan hela manuskriptet jemte register vore färdigt och endast hänvisningar till de nyaste författningarne behöfde tilläggas. Hvad åter beträffar nödig åtgärd för det finska lagspråkets utveckling och kännedom, är hufvudsaken redan fullgjord genom den nya lagöfversättningen, hvilken i alla fall kommer att förblifva grundkällan för alla dem, som egna sig åt detta fosterländskt vigtiga sträfvande.

Helsingfors den 27 November 1865.

J. Ph. Palmén. A. E. Stråhlman. Axel Liljenstrand.
Aug. Ahlqvist. Carl Gust. Borg.

Nämät syyt hyväksyen päätti Seura keskeyttää lakiteoksen suomentamisen ja painamisen niinkuin komitea oli ehdottanut.

Samassa puheeksi tultua että Suom. Kirj. Seuran kirjapainoyhteys jo on tilannut tähän teokseen tarpeellisen paperin, päätettiin että se oli paperitehtaalle maksettava ja tallellettava Seuran arkistossa.

Yhteydessä tämän kanssa mainittiin vielä, että muistutuksia lakikirjan ehdotuskäännöstä vastaan oli tullut Provasti Cannelin'ilta, Pormestari Nygrén'iltä, ja Pappi Murman'ilta, joista muistutuksista komitea oli osan hyväksynyt, osan hylännyt. Ja päätti Seura että hyväksytyt muistutukset olisivat jossakussa sanomalehdessä julistettavat.

§ 5. Luettiin *Jyväskylän Suom. Kirj. Seuralta* tullut kirje, joka sisälti ilmoituksen tämän Seuran syntymisestä ynnä pyynnön tulla suosiolliseen keskuuteen Helsingin Suom. Kirj. Seuran kanssa. Kirjeen mukana seurasi yksi kappale Jyväskylän Seuran asetuksia.

Tähän päätettiin lähettää kirjeellinen vastaus, ynnä myös laittaa Jyväskylän Suom. Kirj. Seuralle yksi kappale kaikkia Seuran toimittamia kirjoja.

§ 6. Luettiin kirje konsistorion amanuensi *D. Skogman'ilta*, joka ilmoitti tulonsa takaisin kotimaalle ja lupaa nyt ruveta valmistamaan laajaa kertomusta Skandinavian Suomalaisten maahantulosta, heidän oloistaan siellä sekä nykyisestä tilasta.

§ 7. Keisarillisen Suomen Senaatin Maanviljelystoimistolta oli tullut pyyntö että Seura antaisi arvostelun kruunun varoilla painatettavaksi tarjotusta kirjasesta: *Lannasta ja Lanta-aineista*, suomentanut M. Ikalinen.

§ 8. *Rehtori Eurén* Hämeenlinnassa ilmoitti Seuralle kirjallisesti, nähneensä paremmaksi lähettää kustannusehdotuksensa kanslianeuvos Lönnrot'in sanakirjan mukaan tehtävään *pienempään sanakirjaan* vasta silloin kun olisi saanut koko *A*-puustavin valmiiksi, jolloin olisikin Seuran parempi arvostella työtä. Samassa pyysi Rehtori Eurén saada valmiiksi painetut arkit Lönnrot'in sanakirjaa aina sitä myöten kuin joutuvat painosta.

Tähän suostui Seura kaikin puolin.

§ 9. Provessori Forsman'in kehoituksesta päätti Seura ylioppilas K. A. Castrén'ille hänen toimittamastansa kirjasta *Muistelmia vuosien 1808—9 sodasta*, joka paraillaan on yksityisen kustantajan toimella painettavana, antaa 250 markkaa lisäpalkkioksi.

§ 10. Tohtori Polén luki Tutkijakunnan puolesta näin kuuluvan lauseen:

Asioimiskirjain tekemiseen Johdatus.

Maisteri J. Länkelältä.

Suomessa ei ole löytynyt, eikä löydy tätäkään nykyä minkäänlaisia yleisiä käytännöllisiä kouluja. Ne jotka sinne päin kallistuvat ovat Reali- ja Sunnuntaikoulut. Mutta edellisillä näistä on aivan omituinen tarkoituksensa ja jälkimäiset taas ovat ajan suhteen ja siis oppiaineittenkin puolesta sovitetut oppilaistensa tilaan ja taitoon, niin että ne luonnostansa ovat apukouluja ja täyttävätkin sentähden vaan jonkun avun antamisen tietojen alkeissa kaupunkilaisten tehdasten oppipojille. Maanviljelyskoulut maassamme ovat myös pidettävät alkeiskouluina, joissa niin tieto kuin käytäntö jäävät hyvin puoliväliin sen ky'ynkin puolesta, jolla oppilaiset niissä pitäisi varustettaman lähtiessänsä niistä elämässä vaikuttamaan. Sitte kun meidänkin maahan saadaan niinkutsutuita porvarikouluja, voidaan toivoa senkin aineen, joka on kysymyksessä olevan kirjan esineenä, pääsevän poistamaan meillä yleisesti tavattavaa taitamattomuutta asioimiskirjain pidossa.

Suureksi ansioksi maamme ainoalle kansakouluseminariolle on se siis luettava, että se on opetusaineiden joukkoon ottanut asioimiskirjain pidon, jota paitsi kauppa, teollisuus, maanviljelys ja kaikellainen liikenne ei voi tulla kunnolla ja tarkkuudella hoidetuksi. Erittäin on tämä ansio tässä mainittava sen opettajan suhteen, joka asioimiskirjain pidon kansakouluseminariossa on ottanut opettaaksensa ja siitä tehnyt opetuskirjan. Tämä opetuskirja on tosin aiottu vaan nuorille alkuluokilla oleville oppilaisille. Mutta semmoisenakin täyttää se ensitarpeen tässä aineessa. Luultavasti aikoo tekijä toimittaa siitä täydellisemmän ja laveamman opetuskirjan, johon on tarpeellinen ottaa enemmän esimerkkejä maamme omista kaupan ja liikenteen oloista, joten se käytöllisesti tulee paremmin kuin nykyisessä kaitaisessa muodossansa täyttämään tarkoituksensa edistyneemmillekin oppilaisille. Tähän ja tämän opetusaineen uutuuteen maamme kouluissa katsoen, on Tutkijakunta pitänyt velvollisuutenansa kehoittaa Seuraa muistamaan Asioimiskirjain tekemisen Johdatuksen toimittajaa, maisteri J. Länkelää

jollakulla rahapalkinnolla. Semmoisen palkinnon on Tutkijakunta yksimielisesti katsonut voitavan antaa 100 suomen markalla.

Tutkijakunnan puolesta:
Rietr. Polén.

Tämän mukaan päätettiin antaa Maisteri Länkelälle 100 markkaa palkkioksi.

§ 11. Luettiin Maisteri Rothsten'in lause provasti Cannelin'in toimittamasta sanakirjasta Xenophon'in Anabasiin.

Tämä lause päätettiin lähettää provasti Cannelin'ille, pyynnöllä että hän sen verran kuin hyväksi näkisi noudattaisi siinä tehtyjä muistutuksia.

§ 12. Tohtori Tikkanen ilmoitti että Tutkijakunta oli hyläännyt pappi J. A. Lindström'in tekemän kertomuksen *Tenholan pitäjästä*, siitä syystä että se ei ole lisäynyt eikä parannut siitä kun se viimeeksi oli Tutkijakunnan tarkastettavana.

§ 13. Kirjoituksesta „*Om guldletningar i Finland*“ ilmoitti Tohtori Tikkanen Tutkijakunnan arvelevan ettei se ollutkaan Suomikirjaan pantavaksi lähetetty, johon ei sitä sopisikaan panna, koska se on hallitukselle virallisesti annettu kertomus.

§ 14. Maisteri Slöör luki herra Oppman'in toimittaman *Englannin kieliopin* tarkastusta varten asetetun komitean puolesta seuraavan lauseen:

Herra maisteri R. Oppmanin „*Englannin kielioppia*“ tarkastettuansa ovat allekirjoittaneet sopineet seuraavata lausuntoa siitä antamaan:

Ehkä suotava olisi ollut, että joku käytännöllisempi opas Englannin kielen tuntemiseen olisi saatu Suomenkielellä, varsinkin koska tätä kieltä ei lueta kouluissamme, missä opettajan ohjatessa ja neuvoessa vaillinaisemmallakin oppikirjalla tullaan toimeen; niin täyttänee kysymyksessä oleva kielioppi kumminkin ensitarpeen meidän merimiehillä ja tehdastelijoilla, jotka kipeästi tuntevat tämmöisen kirjan puutetta ja siis enimmästi tullevat käyttämään sitä. Allekirjoittaneet hyväksyvät sentähden tämän kieliopin, sillä ehdolla, että siihen joko liitetään lyhykäinen lauseoppi tai lauseopillisia muistutuksia pannaan paikoilleen muoto-oppiin ja seuraavat pienemmät virheet korjataan. Jos korjatessaan toimittaja voisi,

enemmän kuin nyt on tapahtunut, Suomen kielen kannalta selittää ne erilaisuudet, mitkä Englannin kielessä havaitaan, niin olisi sitä parempi. Helsingissä Joulukuun 6 p. 1865.

A. H. Chydenius. R. Lagi. Kaarlo Slöör.

Tämän johdosta päätettiin painattaa mainittu teos, niin pian kun tutkijain muistuttamat vaillinaisuudet olisivat korjatut. Sanakirja oli kuitenkin sitä ennen vielä tuotava tutkittavaksi. Painoksen suuruus määrättiin 500 kappaleeksi ja muoto samallaiseksi kuin Ranskan kieli-oppi. Tekijälle päätettiin antaa palkkioksi 50 markkaa arkilta kieli-opista sekä sanakirjasta, ja 20 markkaa lukukirjasta. Tästä palkkiosta oli tekijä kohta saava 200 markkaa etumaksuna.

§ 15. Allekirjoittanut sihteeri antoi tiedoksi useampain Seuran toimittamain kirjain olevan valmistumaisillaan, nimittäin: *Luonnon kirja*, kolmas painos; „*Suomi*“, uuden jakson neljäs vihko; *Kalevala*, kolmas painos; ja *Kertomuksia Ihmiskunnan historiasta* Gruben mukaan, kolmas vihko. Näistä määrättiin molemmille ensimäisille entiset hinnat, Kalevalalle pantiin hinnaksi 5 markkaa sekä Kertomuksille Ihmiskunnan historiasta 2 m. 50 penniä.

§ 16. Allekirjoittaneen Sihteerin ilmoitettua että maisteri *E. Rudbäck'iltä* Kuopiossa taas on tullut käsikirjoituksen jatkoa Suomen kansan Tarinoiden neljänteen vihkoon, ja kysyttyä pitäisikö vielä odottaa lisää vai lopettaa tämä vihko tähän, päätti Seura että olisi kirjoitettava maisteri Rudbäck'ille ja kysyttävä onko hänellä vielä jatkoa, ja, jos on, sitäkin odotettava ennenkun kirja päästetään ilmi.

Yhteydessä tämän kanssa päätettiin Seuran asiamiehen kautta pyytää maisteri Rudbäck'iltä kaikki jo käytetyt ja hänen hallussaan vielä olevat Seuran satukokousten käsikirjoitukset.

§ 17. Rahanvartia, lehtori Borg, luki seuraavaisen kuukaustilin:

Kassa-Tili.

1865.		*Vastattavaa.*		Jouluk. 6 p:nä.
Marrask. 1	Rahaa kassassa		2,094:	13.
„ 23	Mathilda Ekbohm, jäsenrahansa		24:	—
Jouluk. 6	C. J. Lindeqvist, d:o		24:	—
			2,142:	13:

Vastaavata.

Marrask.	2	A. Ahlqvist, Pützin III osan suomentamisesta	300:	—	
„	3	W. Arppe, kahden adressin kirjoittamisesta	56:	—	
„	16	J. Scharlin, matkarahaa tanssisoitantojen keräämiseen . .	400:	—	
„	18	P. Tikkanen, palkintoa kirjoituksesta „Suomi“ kirjaan 4 vihko	300:	—	
„	24	J. Krohn, puhtaaksikirjoittajan palkkaa	26:	60.	
„	29	F. Pihlflycht, 2:sen vuosineljänneksen huonehyyry . . .	150:	—	
Jouluk.	2	Kirjapaino-yhteys Pützin historian III painatuksesta ja paperista	860:	60.	
„	5	M. Tavaststjerna, neljän ensimäisen korjausarkin lukemisesta „Luonnon kirjan“ kolmanteen painokseen . . .	16:	—	
„	6	Rahaa kassassa	32:	93:	2,142: 13.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsasrahastosta	2,706: 09.	
Lakikirjarahastosta	506: 50.	3,212: 59.

Helsingistä, 6 p:nä Joulukuuta 1865.

Carl Gust. Borg.

§ 18. Ehdotettiin Seuran jäseniksi: Lääketieteen tohtori *Antti Teodor Sælan* ja maanviljelijä *Jaakko Alfthan*, molemmat tässä kaupungissa. J. Krohn.

§ 19. Seuran sihteerin ulos-astuttua, istui allekirjoittanut pöytäkirjaa pitämään ja antoi Tutkijakunnan puolesta seuraavan lauseen:

Dosentti Maisteri Krohn'in tekemä suomennos Macaulayn Englannin Historian kolmesta ensimäisestä luvusta on Tutkijakunnassa tarkastettu, ja annetaan siitä seuraava lause.

Tutkijakunta tuskin tarvinnee muistuttaa, kuinka tarpeellista on, että mainiot vieraskieliset teokset kääntämällä siirretään Suomen aloittelevaiseen kirjallisuuteen. Hyöty näistä käännöksistä on kahtalainen; sillä ensiksi on puute sivistyttävästä kirjallisuudesta erinomaisen tuntuva etenkin maamme keski-säädyissä, esm. kaupunkien suomalaisissa ammattiluokissa, ja vaikuttaa näissä joko surettavan tietämättömyyden ja raakuuden taikkapa välttämättömän taipumuksen luopumaan omasta kielestään, joka ei tarjoo muka kylläksi ravintoa tiedon-halulle; — ja toiseksi tarvitsee itse kielikin varsin hyvin niitä osviittoja säännölliseen ja kauniisen kirjoitustapaan, mitkä klassillinen teos kelvollisessa suomennoksessa tietysti antaa. Näistä syista, ja koska asiain nykyisessä tilassa yksityiset kustantajat harvoin uskaltavat ryhtyä isompiin sen-laatuisiin teoksiin, lienee kyllä tarpeellista, että Suom. Kirj. Seura, joka nyt alkaa saada koulukirja-tarpeet täytetyksi, kääntää jonkun osan vaikutustansa tälle haaralle.

Mutta harva teos on tähän tarkoitukseen niin sovelias kuin Macaulayn „History of England.“ Tekijän tarkoitus oli kertoa Englannin historiaa Jaakko II:n hallitukseen-tulosta nykyisempiin aikoihin, eli luultavasti suureen Parlamentti-muutokseen asti. Kuolema kuitenkin jo aikaisin katkaisi tämän avaran hankkeen, ja nuo 25 lukua, jotka teos nyt sisättää, eivät oikeastaan ulotu edemmäs kuin vuoteen 1700. Mutta jos Macaulay'n historia niinmuodoin ei ole mikään kokonainen teos, tekeepä kumminkin sen alku-puoli eli 10 ensimäistä lukua ikäänkuin täydellisen ko'on itseksensä, kuvaten juuri sen osan Britannian historiaa, joka on ollut maailman yhteiskunnalliselle edistykselle kaikkien tärkein, nimittäin Valtakumouksen v. 1688 ja sen valmistavaiset syyt Jaakko II:n hallitessa. Nämä 10 lukua täyttävät alkukielellä Tauchnitz'in painoksessa lähes 80 arkkia ja kuuluvat niin likeisesti yhteen, että ulos-annettava suomennos välttämättömästi on vähintäkin niiden päähän pitkitettävä, jossa tapauksessa „Oikeuden-selitys“ (Declaration of Right) ja Wilhelmin ja Marian kruunaus päättäisi suomennoksen. Edemmäksi-jatkaminen voipi olla vastaisena mureena, jos nähdään kannattavaksi.

Ne kolme lukua, jotka nyt ovat valmiina, tekevät Tauchnitz'in painoksessa noin 24 arkkia ja sisältävät oikeastaan johda-

tusta Jaakko II:n historiaan. Siinä on ensin lyhyt katsahdus Englannin edelliseen historiaan olletikkin Opinpuhdistuksen asioista, sitten kertomus Kaarle II:n hallitusaiasta ja viimein tuo tunnettu mainio silmänluonti Englantilaiseen elämään v. 1685 paikoilla. Se mestarin-käsi, millä nämä niinkuin seuraavatkin osat Macaulayn kirjasta ovat tehdyt, ei tarvitse Tutkijakunnan puolesta mitään mainitsemista. Ainoastaan suomennoksen kelvollisuudesta voipi tässä olla puhetta.

Niinkuin sopiikin suomentajan taidosta ja tunnollisuudesta odottaa, on suomennos tehty tarkasti ja huolellisesti alkukielen mukaan, sekä ylipäänsä sujuvalla ja selvällä tavalla. Että viittaukset lähteisin ovat suomennoksesta enimmältään pois-jätetyt, on varsin luonnollista ja tulee olletikkin seuraavissa luvuissa tuottamaan säästöä painamisessa. Käännöksen kielestä ei tarvita paljon lisätä. Kirjallisuudessamme on tähän saakka enimmästi totuttu kääntämään Ruotsin ja Saksan kielistä, ja senpä vuoksi Englannin kieli omituisella lause-rakennuksellaan tekeekin suomentajalle enemmän vaikeutta. Mutta jos tästä syystä liika uskollisuus on jossakin paikoin tehnyt suomennoksen ikäänkuin raskaammaksi, ei ole epäilemistäkään, että Maist. Krohn, joka tietysti itse tulee valvomaan teoksen painamista, on soveliain mies itse sujuttamaankin käännöksensä kieltä niissä paikoissa, missä se hänen tarkalle korvallensa vielä tuntunee tarpeelliseksi.

Helsingistä Jouluk. 6 p. 1865.

Yrjö Koskinen.

Asiasta keskusteltua Seura katsoi suotavaksi, että joku yksityinen kustantaja ottaisi tämän teoksen painattaaksensa, ja lupasi Seura siinä tapauksessa suomentajalle palkintoa 32 markkaa arkilta. Yrjö Koskinen.

Tammikuun 3 päiv. 1866.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 2. Ilmoitettiin lahjoja seuraavilta: Kauppakirjuri A. Keltaselta Wiipurissa hänen toimittamansa *Osoitus kaupan-kirjevaihtoon.*

Suomen lääkäriseuralta: *Lääkäriseuran toimituksia* uusin osa.

Kirkkoherra S. Majander'ilta Klemissä: *Tarpeellisimbain Historiain ulosveto* J. B. Millerildä; *Casuum Conscientiæ — — — Decisiones* cura J. Gezelii; *Sjönödslöfte* af O. Ekman; *Naturlig Theologie* af J. Fr. Kryger; ja yksi nios arkkiveisuja ilman alkulehdettä.

Akademikko F. J. Wiedeman'ilta: *Grammatik der Ersa-Mordwinischen Sprache.*

§ 3. Jämijärven kappalaiselta W. Carlsson'ilta oli tullut Suomi-kirjaan aiottu *kertomus Pirkkalan pitäjästä*, joka lykättiin Tutkijakunnalle.

§ 4. Lehtori *A. G. Corander* Wiipurissa tarjosi Wiipurin kuvernööri-oikeuden antamia ja lehtorin korjaelemia *virallisia kirjoituksia Suomen kielellä,* pantavaksi siihen virallisten mallien kokoukseen, joka Seuran toimesta on ulostuleva.

Päätettiin antaa nämät kirjoitukset Assessori Ståhlman'in käytettäväksi.

§ 5. Tutkijakunnan enemmistön puolesta toi provessori Ahlqvist esiin *Assessori Ståhlman'in* tekemän *lakisanain luettelon,* jonka muutamat Tutkijakunnan jäsenet olivat läpikatsoneet ja parantaneet.

Tästä lakisanain luettelosta, sen alkuperäisessä muodossa, luki sitten provessori Y. Forsman Tutkijakunnan vähemmistön puolesta seuraavan lauseen:

Sitä Laki- ja Virka-sanain luetteloa tutkittuansa, jonka hra Assessori A. E. Ståhlman Seuran pyynnöstä on valmistanut, on Tutkijakunnan enemmistö katsonut mainittua teosta sen-arvoiseksi, että se vähän korjailtuna sopisi Seuran nimessä julkisuuteen saattaa, ja on sama enemmistö itse ryhtynytkin tähän korjaus-työhön. Me allekirjoittaneet Tutkijakunnan jäsenet emme kuitenkaan ole voineet yhtyä enemmistön päätökseen ja toimeen tässä kohden, vaan pyydämme saada Seuran pöytäkirjaan eriäväisen lausuntomme asiassa.

Meidän ajatuksemme on että puheen-alainen sana-luettelo on niin vaillinainen ja puutteita täynnä, ettei sitä muulla lailla käy kelvolliseksi korjaaminen kuin kokonaan uudistamalla, ja luulemme siis tämän teoksen ainoastaan kelpaavan jonkunmoiseksi väliaikseksi apu-lähteeksi, mutta ei miksikään alustaksi uuteen teok-

seen. Mutta jospa kävisikin paljas paranteleminen näin huonolla perustuksella laatuun, on ajatuksemme, että Tutkijakunta, joka on valittu Seuran yleisiä tutkima-tarpeita varten, ei suinkaan ole erittäin kykenevä lakikieltä luomaan, vaan että tämmöiseen työhön erinäinen toimikunta olisi asetettava. Semmoinen erinäinen korjaus-kunta on samassa määrässä tarpeellisempi, kuin korjattava teos vaatii enemmän alkuperäistä työtä. Että puheen-alainen luettelo on sitä laatua, pyydämme saada seuraavilla syillä ja esimerkeillä osoittaa.

1:ksi. Päätöksessään viime Tammik. 18 p. ja sitten vastauksessaan Keis. Senaatille viime Huhtik. 15 p. on Seura luvannut te'ettää ja painattaa „*täydellisen* luettelon lakisanoista ja muista virkakieleen kuuluvista nimityksistä.“ Että joukkoon nyt on joutunut melkoinen määra semmoisiakin sanoja, joita ei juuri tiedä laki-sanoiksi arvata, esm. Boskap, By, Dussin, Metall, Mil, Torg, Lektor, Major, jne., sitä emme minään pitäisi, jos kaikki tarpeelliset ja varsinaiset lakisanat olisivat tarkasti otetut varteen. Mutta päin vastoin havaitaan jo ensi silmäyksessä että ääretön joukko tavallisimpia ja tarpeellisimpia lakisanoja on pois jäänyt, ja että koko se osa työstä, joka koskee ruotsinkielisten sanojen täydellisempään kokoomiseen, on tehtävä ihan uudesta. Me emme tosin ole voineet muuten kuin paikka paikoin tarkastaa tätä puutetta, emmekä siis tuo tässä esiin mitään täyte-luetteloa, vaan ainoastaan hajanaisia esimerkkejä. Mutta nämäkin todistavat kylläksi luettelon vaillinaisuutta. Niinpä esm. puuttuvat sanat: *Ackord*, *Afvika* (från orten jne), *Afhöra* (vittnen), *Attest* ja *Intyg*, *Adoptiv*, *Arffölid*, *Auktoritet* ja *Myndighet*, *Allmänna medel*, *Bördskilling*, *Fals och Flärd*, *Gitta*, *Ödesmål*, *Öfverilning* ja *Öfverläggning* (göra af ö.), *Löfte* (gå i l.), *Onus*, *Ypperligt* (frälse), *Förrätta* (en tjenst), *Försätta* (pant), *Förrättningsman*, *Kall* (esim. dragande k.), *Kost* (fångkost), *Qvick*, *Qvicktionde*, *Samfund* ja *Samhälle*, *Hemmansegare*, *Lägenhetsinnehafvare*, *Stadstjenare*, *Uppsyningsman*, *Ålderman*, *Vice*, ynnä koko suuri joukko muita, joilla emme tahdo Seuran pöytäkirjaa rasittaa. Joka Dalin'in sanakirjan avulla ottaa tätä luetteloa tarkastellakseen, havaitsee jo A:n alla sangen suuren joukon lakisanoja poisjääneen. Että la'in mainitsemat moninaiset sukupolvet myöskin ovat pois jääneet, ei sovi

kiitoksella mainita. Sen verta olkoon sanottu luettelon ruotsalaisista sanoista paljainansa. Mutta —

2:ksi nämä sanat seisovatkin ihan paljainansa, s. t. s. niiltä puuttuu tykkönään **lause-esimerkkejä** (fraseja) ja sanansopuja (konstruktioneja), jotka osoittaisivat niiden oikeata käyttämistä, ja tämä seikka on mielestämme teoksen toinen, yhtä ankara puute. Niinpä esim. *Ansvara* on *vastata*, mutta että „a. för ngt“ on „vastata *jtakin* l. *jstakin*“, eikä „*jhnkin*“, sitä olisi myöskin tarpeellinen ilmoittaa; *Beslag* on muka *takavarikko*, josta siis „*göra beslag*“ tulisi olemaan „*tehdä takavarikko*“, koska erinäistä selitystä ei ole siihen liitetty: *Dom* löytyy, mutta „*sitta till doms*“ puuttuu; *Domstol* löytyy (nimittäin = „tuomio-istuin“) mutta „*draga inför domstol* (vetää oikeuteen l. lakiin“) puuttuu. Samaten haetaan turhaan semmoisia laki-lauseita kuin „*sitta i skuld*“, „*sitta enka*“, „*vara till rygga eller å sidone i älten*“, „*behörig att klandra, döma, välja*“, „*fälla oqvädins-ord*“ j. n. e. Jokainen ymmärtää, että tämä vaillinaisuus pilaa koko teoksen, ja on sen ohessa muistaminen, että Keisarillinen Senaatti jo ensimäisessä kirjeessään viime Maalisk. 6 p. on käskenyt Seuran toimittaa semmoisen luettelon, joka sisältäisi „lakikieleen kuuluvat sanat ja *lause-tavat*“. Sekä asian oma luonto että hallituksen antama ohje vaativat siis välttämättömästi, että Seuran hankittava luettelo varustetaan konstruktioneilla ja fraseilla.

Kuinka riittämätön luettelon suomenkielinenkin puoli on, voisi huokeasti näyttää. *Adel* ei ole muuta kuin „*Vapasuku, vapasääty*“, jota siis esim. *Ridderskap och Adel* olisi *Ritaristo ja Vapasuku*. *Adjungera* on ainoastaan „*ottaa l. panna siaan, siaiseksi*“, *Afsäga* merkityksessä *afkunna* on selitetty, mutta ei merkityksessä *afsäga sig ngt*. Näin yhä eteenpäin.

3:ksi. Mutta jos täydellisyys heitetään siksensä ja luettelo semmoisenaan otetaan tarkasteltavaksi, emme sittenkään voi antaa siitä hyväksyvää lausuntoa. Jos tällä luettelolla tarkoitetaan minkään-laista hyötyä, on meidän mielestä välttämättömän tarpeellista, että *a)* käsitteet, jotka ovat keskenänsä yhteen vivahtavia, mutta kumminkin erinäisiä, koetetaan suomessa toisistaan eroittaa, *b)* että, missä useita suomenkielen sanoja ehdolle pannaan, jollakin tavoin osoitetaan mikä niistä näyttää otollisemmalta, ja viimein *c)*

että ilmeisesti vääriä sanoja kartetaan. Näitä kelvollisuuden ehtoja olemme käsillä-olevassa teoksessa kaivanneet.

a) Ensiksikin ovat merkitykset niin sekaisin, että yksi suomen sana merkitsee milloin mitäkin erilaatuista käsitettä. *Angifvelse* on *syytös, syyte* (ei ilmianto), *Anklagelse* ja *Åtal, syytös, kanne, Beskyllning, syytös;* niin muodoin „*syytös*“ kolmessa merkityksessä, joista ainakin ensimäinen on väärä. *Anklagelse* ja *Käromål* ovat molemmat *kanne,* mutta niiden eroittavaiset sanat „rikoskanne“ ja „riitakanne“ puuttuvat. *Accisfri* = *tullitoin, Tullfri* = *Tullitoin. Hallinto* on sekä *Administration* että *Politi* ja *Besittning. Toimitusmies* on *Syssloman* ja *Exekutor,* jonka lisäksi tulisi *Förrättningsman,* joka luettelosta on unhottunut. *Toimittaja* on sekä *Föreståndare* että *Exekutor* (sen lisäksi vielä tavallisessa kielessä „redaktör“), ja *kirjain toimittaja* on *Expeditör. Oikeus* tässä luettelossa ei ole ainoastaan *Rätt* (kolmessa merkityksessä = „domstol“, „rättighet“ ja „det rätta“), vaan vielä lisäksi „*Instans*“. *Tuote* on sekä *Afgäld* että *Afvel,* jonka lisäksi tulee tavallisen kielen merkitys „*Produkt*“. Nämä esimerkit ovat sattumalta otetut joukosta, ja niitä olisi helppo muilla lisätä.

b) Että useista ehdolle pannuista sanoista ei ole otollisimmalle annettu ensimäistä siaa, niinkuin sopinut olisi, havaitaan melkein joka sivulla. *Advokat* on „*asian-ajaja*“; *Ombud* on ensiksi „*asian-ajaja*“, sitten vasta „*asiamies, asianvalvoja*“. *Inspektör* on „*hoitaja*“; *Föreståndare* on ensiksi „*hoitaja*“, sitten „*toimittaja*“. *Innehafvare* on „*hallitsija (l), haltia*“; *Förvaltare* on ensiksi „*haltija*“, sitten „*hoitaja*“. *Beskyllning* ja *Angifvelse* ovat ensiksi „*syytös*“, sitten vasta „*kanne*“. *Exekutor* on ensiksi „*toimittaja*“, sitten „*toimitusmies*“, viimein vasta „*tuomion- l. käskyn-täyttäjä*“, s. t. s. epävakaisin sana ensimäiseksi pantuna. Siinäpä kylläksi esimerkkiä. Juuri tämän merkitysten hurja epäjärjestys tekee, ettei luettelo minkään-laiseksi ehdotukseksikaan kelpaa.

c) Vääristä ja virheellisistä tai muutoin sopimattomista merkityksistä tuomme esiin ainoastaan seuraavat esimerkit: *Kontraband, sala-tavara* (s. t. s. sala-rikkaus; Ahlmanin sanakirjassa on: *kielletty tavara); Nödvärn, hengen-varjo* (Ahlman'illa koko joukko muita); *Oäkta, luvattomasta sekaannuksesta syntynyt* (Ahlman'illa: *avioton, äpärä); Medicinalverk, lääkintö-toimet* (Ahl-

man'illa ensiksi: *lääkäri-hallinto)*; *Åklagare, kantaja* (Ahlman'illa: *päällekantaja, kantaja)*; *Advokatfiskal, kantaja-viskaali* (s. t. s. bärare-fiskal; Ahlman'illa: *lakiviskaali)*; *Bomärke* ainoastaan: *nimipiirto* (Ahlman'illa ensiksi: *puumerkki)*; *Bördfri, ei sukulunastus-alainen*; *Auktions-procent, huutomyynti-palkkio*; *Donationsbonde, lahjoitustilan-haltija* (senpä jokainen luulisi merkitsevän: *donatarie* tai *donationsgods-förvaltare)*; *Postdirektion, postilaitos johtokunta* (Ahlqvist'illa: *postinjohtokunta)*; *Inbrott, sisällemurtaus*. Muutamista näistä esimerkeistä näkyy selvästi, että Ahlman'in sanakirja, joka ei erittäin ole tehty lakisanoja varten, kumminki on tarkempi ja luotettavampi kuin tämä nimenomainen lakisanain-luettelo, siitä puhumatta, että Ahlman'in sanakirja sisältää lakisanat ylipäänsä täydellisemmin sekä tarpeellisilla fraseilla varustettuina. Lisäksi tulee luettelossa melkoinen joukko kieli-virheitä, esim.: **sidota** (ks. basta, binda), *kokoussta* (ks. fördrifva), *sukussa* (ks. bördköpa, ärftlig), *siirettävä, siiretty* (ks. transport), *väärellä* (ks. vränga), *syynnää, oikeuutta*, j. m. Näitä ei voi kirjoitusvirheiksi päättää, sillä nämät useimmat ja muut senkaltaiset ilmauntuvat samanlaatuisina eri paikoissa. Kielen viljelemisen suhteen me yleensä voisimme tehdä moninaisia muistutuksia. Mutta me luulemme meidän jo muutenkin kylläksi näyttäneemme, ettei puheen-alainen teos ole ainoastaan kaikin puolin vaillinainen, vaan myöskin niin virheellinen, ettei sitä käy vähillä korjauksilla kelvolliseksi parantaa.

Näin ollessa emme suinkaan voi katsoa hyödylliseksi eikä Seuralle sopivaksi, että puheena oleva lakisanaluettelo julkisuuteen saatetaan, ennenkuin se täydellisesti on uudistettu. Kaikki hätiminen tässä asiassa on sitä tarpeettomampi, kun jonkinmoisia lakisana-luetteloita jo ennestään löytyy ja Ahlman'inkin yleinen sanakirja on sekä tarkuuden että täydellisyyden ja fraseologian puolesta paljoa parempana lakisanainkin lähteenä, kuin tämä nyt tarkastelemamme luettelo. Koska siis ensimäinen hätätarve on johonkin määrään täytetty, niin että suomea taitava virkamies voipi nykyisilläkin apuneuvoilla väli-aiaksi tulla toimeen, on mielestämme tärkeimmäksi työksi katsottava sen epävakaisuuden poistaminen, joka suomenkielisissä lakinimityksissä ja laki-lauseissa vielä vallitsee. Tämä tarkoitus on hallituksellakin silmämääränä ollut, ja

on hallitus sitä varten kääntynyt Suom. Kirj. Seuran puoleen, sillä luottamuksella, että Seura paremmin kuin kukaan muu voisi tuntea niitä „asiaan ja kieleen taatusti pystyviä miehiä“ (sakkunnige och finska språket erkändt mäktige personer), joille semmoinen laki- ja virka-kielen vakaannuttaminen kävisi huoleksi antaa. Että nyt käsillä oleva hra Assessori Ståhlman'in luettelo ei suinkaan tulisi mainittua hallituksen tarkoitusta täyttämään, vaan päinvastoin, jos sitä ruvettaisiin käyttämään (joka ei kuitenkaan juuri ole luultava), vielä enemmän hämmentäisi syntyvää laki- ja virka-kieltä, olemme koettaneet edellisillä muutamilla esimerkeillä osoittaa. Sen vuoksi on meidän ajatuksemme ja ehdotuksemme asiassa seuraava:

että luettelon uudesta-tekeminen uskotaan kykenevälle ja tarkalle miehelle, joka teoksen valmiiksi saatuansa lähettää sen semmoisten miesten tarkastettavaksi, jotka itse ovat suomenkieltä kirjallisesti viljelleet laki- ja virka-asioissa.

Mutta koska me Tutkijakunnan vähemmistönä emme saata toivoa, että eriäväinen ajatuksemme on Seuran päätökseen vaikuttava, pyydämme saada tämän lausuntomme vasta-lauseeksi Seuran pöytäkirjaan. Helsingissä Tammik. 2 p. 1866.

Yrjö Koskinen. F. W. Rothsten.

Kun sitten mainitun luettelon painattaminen tuli puheeksi, päätettiin painattaa 1000 kappaletta ja pyytää asiaa harrastavia lakimiehiä ennen tämän vuoden kuluttua lähettämään Seuralle ehkä tarpeellisia muistutuksia, jotka voitaisiin vastaisessa painoksessa varteen ottaa. Esipuheen kirjoittaminen tähän sanaluetteloon annettiin sihteerille toimeksi, mutta oli mainittu esipuhe kuitenkin ennen painamista luettava Seuralle. Tekijälle Assessori Ståhlman'ille määrättiin 250 markkaa palkkioksi.

§ 6. Rahanvartialle, *lehtori Borg'ille* annettiin täysi valtuuskirja valvomaan *Seuran etua kauppias Stier'in konkursissa.*

§ 7. Rahanvartia pyysi Seuraa valitsemaan *revisoreja Blomberg'in perinnöstä* nyt tehtävää *tiliä* tarkastamaan.

Tämän johdosta valittiin revisoreiksi tohtorit R. Polén ja K. Collan.

§ 8. Rahanvartian ehdotuksesta päätettiin niillä rahoilla

(korkoineen 647 markkaa 57 penniä), jotka Turun kaupunkilaiset olivat kanslianeuvos Lönnrot'in virastaan erotessa keränneet ja jotka kanslianeuvos Lönnrot sitten antoi Seuran käytettäviksi, lyhentää Porthan'in rahaston velkaa Seuran kassaan, ja pyyhkiä pois tileistä loppu tätä velkaa, 2,058 markkaa 52 penniä.

§ 9. Rahanvartia luki seuraavan kuukaustilin:

Kassa-Tili.

1866.		*Vastattavaa.*			Tammik. 3 p.
Jouluk.	6	Rahaa kassassa	32:	93.	
„	7	A. v. Nandelstadh, jäsenrahansa	24:	—	
„	8	Blomberg-vainajan talonhinta-rahastosta puhtaassa rahassa .	1,840:	40.	
„	„	Rabbe-vainajan talonhinta-rahastosta puhdasta rahaa . .	1,000:	—	
„	9	D:o d:o d:o .	1,089:	13.	
„	12	D:o d:o d:o .	1,013:	47.	
„	18	Johan Heikkilä, jäsenrahansa .	24:	—	
„	„	Blomberg-vainajan talonhinta-rahastosta puhdasta rahaa . .	2,055:	—	7,078: 93.
		Vastaavata.			
Jouluk.	6	R. Renvall, yhtä toista kirjastoon	24:	40.	
„	7	J. Kärnä, puhtaaksi kirjoituksesta	34:	70.	
„	8	J. Pavén, vahtimestaripalkkaansa	30:	—	
„	„	R. M. Oppman, etumaksoa Englannin kieliopin toimittamisesta	300:	—	
„	13	Lainaksi Lakikirjarahastolle .	1,505:	28.	
„	18	Seuran kirjapaino-yhteys, etumaksoa pränttäyksillä olevista töistä	2,055:	—	
„	19	J. Krohn, korrekturin lukiaisista y. m.	76:	72.	
„	„	D:o Länkelälle „Johdatuksesta asioimiskirjain tekemiseen“ .	100:	—	

Jouluk.	19	D:o ylioppilas Castrén'ille „Muistelmista 1808 vuoden sodasta“	250: —	
„	„	Y. Koskinen, tekijäpalkkaa Gruben kertomuksista III & IV .	751: —	
„	22	A. W. Ervast, korrekturin lukemisesta	26: 25.	
„	„	A. Åkerblom, etumaksoa nidottavista kirjoista	80: —	
„	„	P. Widerholm, Gruben III osan painatus y. m.	821: 60.	
„	30	A. Ahlqvist, Pützin historian 4:osan suomentamisesta . .	350: —	
„	„	D:o Pützin historian 3:osan suomentamisesta, loppu . . .	20: —	
1866.				
Tammik.	3	Rahaa kassassa	653: 98.	7,078: 93.

Kassalla saatavaa:

Porthanin kuvapatsas-rahastosta	2,706:	9.
Lakikirja-rahastosta	2,011:	78.
Summa	4,717:	87.

Helsingistä, 3 p:nä Tammikuuta 1866.

Carl Gust. Borg.

J. Krohn.

Helmikuun 7 p. 1865.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 2. Ilmoitettiin seuraavat Seuralle tulleet lahjat:

Provessori Akianderilta hänen toimittamansa: *Bidrag till kännedom om evang.-lutherska församlingarne i Ingermanland.*

Akademikko Wiedemann'ilta Pietarissa: *Das Evangelium des Matthäus ersa-mordvinisch.*

Maisteri Länkelältä Jyväskylässä: *Koti ja Koulu 1864 ja 1865*, ynnä *Asioimiskirjain tekemiseen johdatus.*

Maisteri Abr. Nylander'ilta: *Kertomuksia Suomen historian alalta.*

Tohtori Kreutzwald'ilta Werossa hänen toimittamansa: *Wiru lauliku laulud* ja *Maarahva kasuline kalender 1866.*

Rahapräntin johtajalta herra Soldan'ilta: *Viisi hengellistä virttä, ensimäinen: O tuota hääsalia - - painettu tänä vuonna.*

§ 3. Provasti Andelin'ilta Paltamossa oli tulleet muutamat vihkot *suomalais-lappalaista sanakirjaa,* pyynnöllä että se talletettaisiin Seuran arkistossa.

Tämän johdosta nousi kysymys lappalais-suomalaisen sanakirjan toimittamisesta ja annettiin Tutkijakunnalle toimeksi neuvotella millä keinoin semmoinen olisi aikaan saatava.

§ 4. *Assessori Ståhlman* heitätti Seuran tarkastettavaksi muutamat valmiit *suomalaisten virkakirjoitusten mallit.*

Lykättiin Tutkijakuntaan.

§ 5. Ilmoitettiin majuuri Lagervallin perillisiltä tullut ja Suomi-kirjaan tarjottu vainaan kirjoitus: *En Karelsk jägares sorgliga minnen.*

Lykättiin historialliselle osakunnalle.

§ 6. *Tohtori Roos* oli lähettänyt muutaman *Horation oden* suomennettuna, ja pyysi Seuralta lausetta pitikö hänen jatkaa näin alotettua työtä samalla tapaa.

Lykättiin Runous-toimikunnalle.

§ 7. Ilmoitettiin koulumestari *Laitiselta* Wärtsilässä tulleet kolme vihkoa *runoja* ja yksi vihko *muinaistieteellisiä keräyksiä,* joista edelliset päätettiin antaa Runous-toimikunnan, jälkimäinen historiallisen osaston tarkastettavaksi.

§ 8. Provessori Ahlqvist antoi Tutkijakunnan puolesta sen lauseen Senaatin kautta Seuran tarkastelun alle saatetusta käsikirjoituksesta: *Lannasta ja Lanta-aineista,* että se näkyy olevan aineensa puolesta vaillinainen ja kielen puolesta perinhuono.

Tämä lause päätettiin saattaa Keisarillisen Senaatin Maanviljelys-osaston tiedoksi.

§ 9. Provessori Ahlqvist ilmoitti *lakisanain luettelon* olevan painosta valmistumaisillaan, jonkatähden kirjasen hinnaksi määrättiin $1\frac{1}{2}$ markkaa. Assessori Ståhlman'in tekijäpalkka koroitettiin 350 markaksi, siitä syystä että teosta oli tullut useampia

arkkeja kuin mitä ensin luultiin tulevan. Allekirjoittaneen tekemä esipuheen ehdotus hyväksyttiin.

§ 10. Allekirjoittaneen kehoituksesta päätti Seura panna taas *uuden osan Suomi-kirjaa* painoon.

§ 11. *Tohtori Tikkanen* kysyi voisiko Seura hänelle antaa kanslianeuvos *Lönnrotin sanakirjan korrehtuurista* 32 markkaa kokoarkilta. Ensimäisistä kahdesta puoliarkista pyysi hän kuitenkin saadaksensa antaa eri rätingin, sentähden että niihin oli mennyt niin kovin paljon aikaa.

Näihin pyyntöihin suostui Seura, ja päätti myöskin että tohtori Tikkasen apulaiselle, maisteri Oppman'ille maksettaisiin jo tehdystä avusta, niin paljo kuin hän tohtori Tikkasen kanssa oli sopinut, mutta vasta oli tohtori Tikkasen itse palkkaaminen apumiestänsä.

§ 12. Tohtori Reinholm ilmoitti saaneensa tohtori Långström'iltä Bjelosersk'issa *Wepsän sanoja* ynnä myös *satuja* sanakirjan kanssa, jotka hän lupasi antaa Seuralle.

§ 13. *Sävelseppä* Aksel Gabriel *Ingelius* pyysi saadaksensa yhden kappaleen *ruotsalais-suomalaista sanakirjaa,* jota tarvitseisi suomalaista nuotti-oppia kirjoittaessaan.

Tähän pyyntöön suostui Seura.

§ 14. Valittiin provessori Palmén, assessori Rabbe, tohtorit Tikkanen ja Elmgrén, ynnä lehtori Borg tekemään ehdotusta millä tavalla *Seuran rahavarat* vasta olisivat käytettävät, niin että Seuralla olisi niistä tulevaisuudessakin varmaat ja pysyväiset tulot.

§ 15. Rahanvartia, lehtori Borg, ilmoitti Seuran puolesta tehneensä sovinnon herra Stier'in kanssa Seuran saamisten suhteen.

§ 16. Rahanvartia luki seuraavan kuukaustilinsä:

Kassa-Tili.

1865.	*Vastattavaa.*	Helmik. 7 p.
Tammik. 3	Rahaa kassassa	653: 98.
„ „	Kassalla saatavaa: Porthanin kuvapatsasrahastolta	2,706: 9.

Tammik.	3	D:o Lakikirjarahastolta . .	2,011:	78.	
„	„	Blombergin rahastosta otettu .	1,839:	67.	
„	„	Porthanin kuvapatsasrahasto velkaansa maksanut	647:	57.	
„	„	Rabben rahastosta otettu . .	659:	50.	
„	8	Yhdyspankista saatu korko menneen vuoden juoksevalta tililtä	30:	60.	
„	9	A. A. Fleege, jäsenrahansa .	24:	—	
„	16	Rabben rahastosta otettu . .	1,002:	—	
„	29	Jäsenrahat neitosilta Fanny Elfving, Fredrika Calonius, Hanna Snellman ja Lina Snellman	96:	—	
„	30	K. J. Moberg, Käkisalmessa, vuonna 1865 myödyistä kirjavaroista	203:	—	9,874: 19.

Vastaavata.

Tammik.	3	R. Renvall, 1866 vuoden suomenkielisiin sanomalehtiin . .	67:	74.	
„	„	D:o kirjastonhoitaja-palkkaansa	200:	—	
„	4	Porthanin rahastosta kassalle suoritettu velanlyhennys poislasketaan	647:	57.	
„	„	Kassan loppu-saatava Porthanin kuvapatsas-rahastosta kuitiksi kirjoitetaan	2,058:	52.	
„	„	J. Krohn, Kreutzwaldille puhtaaksikirj. palkkiota . . .	32:	90.	
„	„	A. Åkerblom, kirjain nitomisesta	100:	—	
„	8	J. F. Hagman, samoin . .	169:	75.	
„	„	B. F. Godenhjelm, saksalais-suomalaisen sanakirjan tekiäpalkkaa	240:	—	
Helmik.	6	Seuran kirjapaino-yhtiö, Luonnonkirjan ja „Suomi“-kirjan II, 4 painatuksesta y. m. . . .	1,776:	75.	

„ 7	A. Törneroos, painokorjausten lukemisesta		16: —	
„	„ Kassalla saatavaa: Lakikirjarahastolta	2,011: 78.		
	D:o Kellgrenin rahastosta, tänään lainaksi annetut . .	2,400: —	4,411: 78.	9,721: 1.
„	„ Rahaa kassassa			153: 18.
			Yhteensä	9,874: 19.

Helsingistä, 7 p:nä Helmikuuta 1866.

Carl Gust. Borg.

§ 17. Provessori Ahlqvist ehdotti uuden kirjeenvaihto-jäsenen seuraavaisesti:

Siihen nähden, että Kirjastonhoitajan-apulainen Josef *Budenz* Pestissä on erinomaisella hartaudella ja taidolla harjoittanut Suomen kielen tutkintoa ja vertailua muihin uraali-altailaisiin kieliin ja suurella rakkaudella seuraa kaikkia meidän kirjallisuus-harrastuksia, saan minä ehdotella hänet Seuran kirjeenvaihto-jäseneksi. Helsingissä 7 p. Helmik. v. 1866.

Aug. Ahlqvist.

§ 18. Seuran varsinaisiksi jäseniksi ehdotettiin: Lehtori *Juhana Maunu Gadd* Hämeenlinnassa; Maisteri *Kaarle Kustavi Svahn*, Kirjailija *Hugo von Becker*, yliopistolaiset *Juhana Reinhold Aspelin* ja *Kaarle Alexander Castrén*, kaikki tässä kaupungissa, kelloseppä *Simo Anttonen* Pietarissa, ynnä kauppiaat *Nikolai Lisitzin* Käkisalmella, *Kustavi Rein* Praahessa ja *Reinhold Ryynänen* Joensuussa.

J. Krohn.

Maaliskuun 1 p. 1866.

§ 1. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 2. Ilmoitettiin lahjoja seuraavilta:

Pormestari J. Nygren'iltä Mikkelissä: *Suomalainen sanaluettelo* käsikirjoituksena, vastaiseen uuteen ruotsalais-suomalaiseen sanakirjaan käytettäväksi.

Seuralta Gesellsch. für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee.provinzen Riiassa: *Mittheil. aus der livländischen Geschichte* B. XI h. 1.

Kristianian Yliopistolta: *Norske Universitets- och skole annaler,* 13 niosta; *Norske Fornlemningar* af Nicolaysen; *Foreningens till norske forntidsmindesmerkers bevaring aarsberetning* for 1863, 1864, kaks niosta.

Kirjailijalta Eilert Sundt'ilta Kristianiassa: *Fortsatte bidrag ang. saedelighetstillstanden i Norge* ved E. Sundt; *Om byggnadsskikken paa landet i Norge* af E. Sundt; *Nordlandsbaaden; 3:dje og 4:de aarsberetning om Fantefolket,* kaks niosta; *Paa hafvet,* 3 niosta; *Šivetgaessem birra Sameaednamest; Suomalainen ja Norjalainen aapiskirja; Folkevännen* 12 aarg. h. 6, 14 aarg. h. 1—3, kolmessa nioksessa; ja *Helgeland den aeldste norske bygd?*

Kirjaillijalta E. Beauvois'lta Pariisissa: *Revue Contemporaine* 15 Nov. 1865 1re livraison.

§ 3. Allekirjoittanut ilmoitti Seuralle vielä tulleen lehtori A. G. *Corander'ilta* Wiipurissa *suomenkielisiä virallisia kirjoituksia,* jotka oli annettu assessori Ståhlman'ille käytettäväksi.

§ 4. *Kenraalimajuuri Furuhjelm'ilta* Warsovassa oli taas tullut 80 markkaa *lahjaksi,* jotka kiitollisuudella vastaan otettiin.

§ 5. Luettiin *maisteri Hahnsson'ilta* tullut kirje, jossa hän sanoo kivulloisuuden olleen hänelle esteenä hänen kielimurteellisia keräyksiänsä sommitellessaan, mutta toivoo kuitenkin kesän alkuun saavansa työn valmiiksi.

§ 6. Painosta valmistumaisillaan olevan *Suomen kansan Tarinain IV:n* vihkon hinta määrättiin 2 markaksi. Yhteydessä sen kanssa päätettiin maisteri Rudbeck'in palkkio siitä työstä 50 markaksi arkilta.

§ 7. Kieltentutkija herra *D. E. D. Europæus* kysyi ottaisiko Seura palkitakseen ja kustantaaksensa erään paikannimein perustuksella tehtävän kirjoituksen *ungarilais-vogulilaisen heimokunnan muinaisesta asumisesta Pohjois-Venäjällä.*

Tähän Seura vastasi ei voivansa päättää mitään ennen kun teos olisi saatettu valmiina sen nähtäväksi.

§ 8. Puheeksi otettua että Suomi-kirjaan nyt pantavan *Närpiön pitäjänkertomuksen* tekijä herra Nordlund kuuluu mielellään tahtovan tavallista suuremman määrän erikseen painettuja kappaleita teostansa, päätti Seura, sen mukaan mitä 16 p. Maaliskuuta 1856 oli säätty Suomi-kirjaan otetuista kirjoituksista, antaa herra Nordlund'ille, jos hän tahtoo, 100 erikseen painettua kappaletta hänen pitäjänkertomustansa palkkion sijasta. Kuitenkaan ei hän saisi myödä näitä kappaleitansa kirjakaupoissa.

Yhteydessä tämän kanssa tehtiin yllämainittuihin sääntöihin Suomi-kirjaan pantavista kirjoituksista se lisäys, ettei tämmöistä suurempaa eri kappalten määrää saisi antaa muista kuin pitäjänkertomuksista.

§ 9. Professori Ahlqvist kehoitti Seuraa teettämään ja kustantamaan *virolais-suomalaista sanakirjaa* nyt painatuksella oleviin Wiron satuihin. Sen johdosta päätettiin ottaa se asia mietittäväksi niin pian kun tiedettäisiin kuka siihen työhön ottaa ryhtyäkseen ja kuinka paljo se työ tulisi Seuralle maksamaan.

§ 10. Luettiin tarkasteltavaksi se kirje, joka Seuran puolesta on lähetettävä Keisarilliseen Senaattiin ynnä 500 kappaleen kanssa äsken valmistunutta lakisanain luetteloa.

§ 11. Sen komitean puolesta, joka viime kokouksessa valittiin laittamaan ehdotusta *Seuran raha-asiain järjestämisestä* tarpeenmukaisimmalle kannalle, luki lehtori Borg näin kuuluvan kirjoituksen:

Till Finska Litteratursällskapet.

Sedan undertecknade den 7 innevarande Februari erhållit uppdrag af Litteratursällskapet att uppgöra förslag, huru och på hvad sätt Sällskapets penningetillgångar skulle förvaltas, för att Sällskapet måtte af dem äfven i framtiden hafva säkra och stadiga inkomster, få kommiterade äran afgifva följande:

Bland Sällskapets under olika rubriker bokförda medel hafva så väl den *Stenbergska*, som *Finska Lexikons-* och *Lagöfversättnings-fonderne* sina särskilda ändamål, för hvilka de efterhand användas, i följd hvaraf dessa fonder ej kunna utgöra föremål för närvarande fråga.

Hvad deremot beträffar *Sirénska* och *Kellgrenska fonderne*, hvardera med ett ursprungligt kapital af 4000 mark, synas desamma böra oförändrligt bibehållas vid sitt primitiva belopp såsom stående fonder, och räntorne användas, från den förra enligt testators vilja till läroböckers bekostande, samt från den sednare efter Sällskapets pröfning till förefallande behof. Dessa förvaltningsgrunder öfverensstämma med Sirénska testamentets innehåll och Sällskapets angående Kellgrenska fonden förut fattade beslut.

Rabbeska fonden, som af testator lemnats till Sällskapets fria disposition, har ursprungligen utgjort omkring 54,000 mark, hvaraf redan 34,000 mark blifvit enligt Sällskapets beslut använde till särskilda ändamål. Resten eller 20,000 mark, som utestår emot sex procents ränta samt inteckning i stadsegendom och säker fyllnadsborgen, synes på sådan grund och till erkänsamt bevarande af testators minne böra för framtiden bibehållas såsom en stående fond, hvars räntor användas efter Sällskapets förfogande.

Blombergska fondens belopp kan anses vara omkring 104,000 mark, hvaraf redan 23,000 mark blifvit af Sällskapet disponerade till åtskilliga utgifter, och resten eller 81,000 mark utestår dels såsom lån mot sex procents ränta, dels ock såsom deposition i Föreningsbanken emot fem procent. Då gifvarene i sitt testamente af den 31 Oktober 1857 lemnat åt Sällskapet att fritt och obehindradt för dess ändamål efter godtfinnande förfoga öfver denna fond, hafva de dock dervid fästat den önskan, att Sällskapet måtte sträcka sin verksamhet jemväl till finska folkskolans utbredande och ändamålsenligare organisation, öfverlemnande till Sällskapets pröfning, huruvida detta mål genom inrättande af normalskolor och läroböckers utgifvande, eller på annat sätt, kunde ernås. För öfrigt märkes, att från denna fond utgå, dels enligt föreskrifter i testamentet, dels ock på grund af Sällskapets beslut, till Blombergs och hans hustrus slägtingar särskilda understöd, som tillsammans utgöra omkring 600 mark för året. Med afseende å allt detta och ehuru fortsättningen af några redan påbörjade större arbeten föranleder, att Blombergska fondens kapital ännu vidare måste anlitas, synes dock äfven deraf, såsom stöd för Sällskapets framtida verksamhet och till hågkomst af gifvarene,

böra bildas en oföränderligt stående fond af 60,000 mark, hvars årliga räntor användas efter Sällskapets pröfning.

De stående fondernas belopp skulle sålunda komma att utgöra:

I *Sirénska*	fonden	4,000 mark
„ *Kellgrenska*	d:o	4,000 „
„ *Rabbeska*	d:o	20,000 „
„ *Blombergska*	d:o	60,000 „
	eller tillsammans	88,000 mark,

hvilka medel dock äfven framdeles borde, liksom hittills, uti särskilda räkningar bokföras och redovisas, samt hvarje års ränta derifrån öfverföras till räkningen öfver Sällskapets allmänna inkomster och utgifter.

Beträffande sedan sättet för de stående fondernes förvaltning, synes Sällskapets verksamhet icke lämpligen kunna förenas med en ständigt nödvändig tillsyn och omtanke vid medlens utlåning i särskilda poster samt kontroll öfver den för lånen ställda säkerhets bestånd. Ty dessa åtgärder påkalla insigt och affärsvana, som endast kan påräknas hos enskilda medlemmar, hvilka, i fall de skulle utses till ett utskott inom Sällskapet, derigenom finge ett besvärande och ansvarsfullt åliggande, som kunde betinga någon ersättning och sålunda nya utgifter. För att befria Sällskapet från dylikt förvaltningsbesvär och äfventyr synes den bästa utväg vara, att de stående fondernes medel, allt eftersom desamma förfalla till inbetalning eller eljest af låntagarene återgäldas, skulle, utan beviljande af omsättning eller ny utlåning, deponeras i Föreningsbanken mot fem procents ränta eller den högsta, som der kan erhållas samt depositionsbevisen under försegling nedsättas af Sällskapets kassör i vice ordförandens närvaro till förvar i Universitetets ränteri eller på annat säkert publikt ställe. Likaledes borde större belopp af Sällskapets till utgifter disponibla medel insättas på löpande räkning i Föreningsbanken eller ock förvexlas till säkra räntebärande obligationer, som vid anfordran eller inom kort tid inlösas.

Slutligen anse vi oss böra, såsom resultat af ofvanstående förslag, framställa en kalkyl öfver Sällskapets årliga inkomster, hvilken utfaller sålunda:

Ränta å de stående fondernes kapital 88,000 mark, à fem procent . . . . . 4,400 mark.
Anslag af Hans Kejserliga Majestäts handkassa . 1,200 „
Inkomst af Sällskapets boklager . . . . . 6,400 „
eller tillsammans 12,000 mark.

hvartill ännu komma ledamotsafgifter och tillfälliga gåfvor.

Sällskapets årliga utgifter af stående beskaffenhet äro deremot för närvarande:

Löner, arvoden och hushyra för boklagret . . . 2,800 mark.
Till Blombergska arfvingarne . . . . . 600 „
eller tillsammans 3,400 mark.

För öfrigt få vi äran tillägga, att till fullföljande af Sällskapets förevarande arbeten, under ofvannämnde fondbildningsvilkor, ännu återstår ett disponibelt belopp af 21,000 mark i Blombergska fonden samt öfverskottet i Sirénska fonden.

Helsingfors den 17 Februari 1866.

J. Ph. Palmén. Frans Johan Rabbe. S. G. Elmgren.
P. Tikkanen. Carl Gust. Borg.

Asiasta keskusteltua lykättiin päätös Huhtikuun kokouksessa tehtäväksi.

§ 12. Allekirjoittanut ilmoitti että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Wiipurissa on suostunut puoleksi hänen kanssa kustantamaan suomennoksen *Macaulayn historian ensimmäisestä osasta*, niin että tämä teos nyt tulee painetuksi. Sen johdosta pyysi allekirjoittanut saadaksensa nyt puolet hänelle semmoisessa tapauksessa luvattua palkkiota, johon suostuen Seura määräsi 400 markkaa maksettavaksi.

§ 13. Rahanvartia luki näin kuuluvan kuukaustilin:

1865. Kassa-Tili. Maalisk. 1 p:nä.

Vastattavaa:

Helmik. 7 Rahaa kassassa . . . . . 153: 18.
„ „ Kassalla saatavaa: Lakikirjarahastosta . . . 2,011: 78.
„ Kellgrenin d:o 2,400: — 4,411: 78.

Helmik.	11	Kenralimajori O. Furuhjelm, lahjaa	80:	—	
„	19	Blombergin rahastosta otettu .	1,610:	67.	
„	„	Anthoni, Raumalla, v. 1865 myödyistä kirjoista	124:	—	
„	„	Grönholm, Hämeenlinnassa d:o	605:	60.	
„	22	A. Nylander, jäsenrahansa .	24:	—	
„	„	R. Castrén, d:o . . .	24:	—	
„	„	S. Anttonen, d:o 6 rup.	18:	84.	
„	„	d:o Pietarissa, v. 1865 myödyistä kirjoista 39 r. 92 k.	125:	35.	
„	23	G. L. Pesonius, J:kylässä, vv. 1864 & 65 d:o d:o .	2,013:	90.	
„	28	A. W. Jahnsson, jäsenrahansa	24:	—	
Maalisk.	1	O. Palander, Porissa, v. 1865 myödyistä kirjoista	147:	—	
„	„	Clouberg & C:p, Wiipurissa d:o	970:	—	
„	„	Frenckell ja poika, Tampereella d:o d:o . .	680:	—	11,012: 32.

Vastaavata:

Helmik.	10	Ahlqvist, korjausten lukemisesta „Lakisanain luetteloon“	45:	—	
„	13	J. Pavén, vahtimestaripalkkaansa	50:	—	
„	16	A. E. Ståhlman, Lakisanain luettelon tekiäpalkkaa . . .	350:	—	
„	21	J. C. Frenckell ja Poika, paperista Gruben kertomuksiin .	400:	—	
„	22	T. Helander, puhtaaksi kirjoituksesta	1:	60.	
„	„	Yhden paketin kuljetuspalkka Turusta	1:	20.	
„	28	Seuran kirjapaino-yhtiö, Lakisanain luettelon painatuksesta ja paperista	407:	75.	

Maalisk. 1 Kassalla saatavaa:

Lakik.rahastosta .	2,011: 78.	
d:o Kellgrenin d:o	2,400: —	
d:o Sanakirjarahastosta (lainaksiannettu 23 p. Helmik.) . . .	300. 50.	4,712: 28.
„ „ Rahaa kassassa	5,044: 49.	11,012: 32.

Helsingissä, 1 p:nä Maaliskuuta 1866.

Carl Gust. Borg.

§ 14. Provessori Ahlqvist'in viime kokouksessa tekemään esitykseen suostuen, päätti Seura kutsua *kirjeenvaihtojäseneksensä* Kirjastonhoitaja-apulaisen Pest'issä *Joseppi Budenz'in.*

§ 15. Varsinaiseksi jäseneksi esitettiin talonpoika *Kaarle Juhana Halinen* Jyväskylän pitäjässä.

J. Krohn.

Vuosijuhlassa 16 p. Maalisk. 1865.

§ 1. Esimies, kanslianeuvos Rein avasi kokouksen puheella jossa kertoi suomalaisuuden edistymisestä nyt kuluneella vuodella.

§ 2. Allekirjoittanut luki sitten Esimiehen kehoituksesta näin kuuluvan vuosikertomuksen Seuran toimista:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomus 16 p. Maalisk. 1866.

Luodessaan tänäpäivänä taas silmät taaksepäin töihinsä ja toimiinsa nyt päättyneellä viidennelläneljättä vuodellaan, havaitsee Suomalaisen Kirjallisuuden Seura suurella ilolla tämän vuoden olevan kaikkein rikkaimman valmistuneista teoksista mitä sillä vielä tähän asti onkaan ollut. Tämä yksi vuosi on kartuttanut Toimitusten luvun yhtä monella nioksella kuin mitä Seuran alku-aikoina tuli koko vuosikymmenessä.

Mutta vielä suuremmalla ilolla havaitsee Seura myöskin ja tunnustaa mielellään vaikutuksensa, näin laajentuneenakin, nyt yhtähyvin olevan Suomen kansalle paljoa vähäpätöisemmän kuin mitä se oli niinä aikoina, jolloin Seuran Toimituksia vaan tuli yksitellen eikä edes yhtäkään kaikkina vuosina.

Silloin oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura melkein ainoana suomalaisuuden edistäjänä koko maassamme; nytpä on Suomen kielen saattaminen luonnollisiin oikeuksiinsa muuttunut yksityisten harrastuksesta koko kansan yhteiseksi asiaksi, ja kansan edusmiehenä on hallitus viime aikoina ruvennut sen asian toimeen saamiseksi käyttämään paljo voimallisemmat keinot kuin mitä Seuralla on ollut käsissään.

Viime vuosipäivänä oli jo Seuralla tilaisuus lausua alamaiset kiitoksensa Hänen Majesteetillensa, Suomen Suuriruhtinaalle, siitä asetuksesta, jonka kautta harrastuksemme Suomen kielen hyväksi olivat saaneet lujan, laillisen perustuksen. Ne toivot tulevaisuudesta, jotka tästä aiheesta silloin liikkuivat sydämessämme, ovatkin jo tällä vuodella alkaneet toteutua. Virkamiehiksi aikovat nuorukaiset yliopistossa ovat ennen näkemättömällä innolla ryhtyneet Suomen kielen oppimiseen, ja kaikilta haaroin kuuluu kuinka vanhatkin virkamiehet, vaikkei heillä siihen olisikaan oikeata pakkoa, rupeavat vähitellen toinen toisensa perästä käyttämään kansan kieltä kirjoituksissaan. Jopa on kouluihinkin monin paikoin, vaikka tosin ei kaikissa paikoissa, kielemme päässyt opetuskieleksi muutamissa aineissa.

Toimissaan Suomen kielen koroittamiseksi on Hallitus tänäkin vuonna, niinkuin viimeinkuluneina edellisinä vuosina, käyttänyt Seuraa apunaan, ja puolestaan antanut Seuran omiin toimiin apua valtiovaroista. Seuralle uskottuna on ollut *lakisanain luettelon* ja *suomenkielisten virkakirjoitusmallein* ynnä *merikoulun oppikirjan* teettäminen, joiden tointen täyttämisestä edempänä tulee mainittavaksi. Myöskin on Seura, yhtenä Tiedeseuran ja Yliopiston kanssa, Hallituksen käskystä ehdottanut palkittaviksi paraat vuosina 1863 ja 1864 Suomessa painetuista tuotteista runouden ja kansankirjallisuuden alalla. Toiselta puolen on Seuran kustantama, maisteri Floman'in tekemä *Franskan kielioppi* saanut 1200 markan palkkion niistä valtiovaroista, jotka ovat määrätyt kelvollisten koulukirjain palkitsemiseksi.

Yksityisiltäkin on Seura tällä vuodella saanut sekä luottamuksen osoituksia että lahjoja, vaikka ei olekaan tällä kertaa niin suuria lahjoituksia mainittavana kuin mitä välistä edellisinä vuosina. Sallittakoon minun tässä tilaisuudessa mainita että kuver-

nööri Y. Alfthan, jäsenkutsumuksen saatuansa, lähetti 60 kappaletta toimittamaansa Suomen maan karttaa, Seuran toimen kautta jaettavaksi Etelä-Suomessa oleville kansakouluille. Samaten on laulun-opettaja H. Wächter Wiipurissa antanut Seuralle 50 kappaletta Vähäistä käytännöllistä Laulu-oppia, jaettavaksi köyhille oppilaille niissä kouluissa, missä tämä oppikirja otettaisiin käytettäväksi. Rahalahjoista on erittäin mainittava se summa, 133 markkaa, joka Seuralle on tullut Sysmän ja Luhangon seurakuntalaisilta.

Yhteydessä kaikkein näiden muitten, Suomen kieli-asian edistymistä ja kansalaisten hartautta Seuraa kohtaan osoittavain seikkain kanssa Seura myöskin ilolla muistelee saaneensa tänä vuonna ilmoituksen kolmannen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran syntymisestä Jyväskylän kaupungissa.

Kääntyessämme nyt Seuran omia toimia katselemaan, on ensiksikin mainittava että papismies D. Skogman Seuran kulutuksella on käynyt tutkistelemassa Skandinaviassa asuvain Suomalaisten historiallisia muistelmia, kieltä sekä muita oloja. Samaten on maisteri Hahnsson Seuran avulla tehnyt pienen retken Varsinais-Suomen lounaiskulmaan, täyttääksensä edellisellä kesällä tekemänsä tutkinnot Turun murteesta. Kumpainenkaan ei ole kuitenkaan vielä kerinnyt saada matkakertomustaan sekä keräyksiänsä valmiiksi. Kolmaskin keruumatka oli vielä aiottu Seuran kulutuksella tehtäväksi, nimittäin laulantoin ja tanssinnottein kokoelemista varten Etelä-Savosta, mutta valitettavasti on herra soittoniekka J. Scharlin'in, joka siihen matkaan jo oli tarjoutunut, nyt kivuloisuuden tähden täytynyt luopua aikomuksestaan ja palauttaa matkarahat Seuralle.

Painosta ovat tällä vuodella valmistuneet seuraavat neljätoista teosta:

1) *Palmblad'in Maantieto;* 36:s osa Seuran Toimituksia.

2) *Pytz, Yleisen historian oppikirja;* 37:s osa Toimituksia, vihko I—III.

3) *Ruotsalais-suomalainen sanakirja;* 38:s osa Toimituksia.

4) *Yleislaskun Alkeet;* 39:s osa Toimituksia.

5) *Luettelo tavallisista virka- ja lakisanoista;* 40:s osa Toimituksia.

6) *Kalevala,* uusi, kaunis painos; Toimitusten 14:n osan kolmas painos.

7) *Suomen kansan Satuja ja Tarinoita;* Toimitusten 17:n osan neljäs vihko.

8) *Kertomuksia Ihmiskunnan historiasta* Gruben mukaan, III:s vihko; Toimitusten 34:n osan kolmas nios.

9) *Luonnonkirja;* Toimitusten 23:n osan kolmas, uusilla, kauniilla kuvilla varustettu painos.

10) *Suomi,* Uuden jakson 3:s vihko, sisältävä: *a)* Kertomus tiedustusmatkasta Pohjanperällä J. W. Murman'ilta; *b)* Anteckningar och Handlingar till upplysning i Norra Österbottens historia, af J. W. Murman; *c)* Finland och finska lagöfversättningarne, af J. J. Tengström, II o. III; *d)* Suomenmaan virkojen ja virastojen nimet Suomeksi, ehdotellut A. Ahlqvist; *e)* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1863—1864; *f)* Charta öfver Uhlå stad.

11) *Suomi,* Uuden jakson 4:s vihko, sisältävä: *a)* Matteuksen evankeliumi Karjalan kielellä, selitysten kanssa toisinkirjoituksella ulosantanut A. Ahlqvist; *b)* Finland och finska lagöfversättningarne, af J. J. Tengström, IV; *c)* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1864—1865.

Painettavana olevia teoksia on seuraava määrä painettu:

1) *Kanslianeuvos Lönnrot'in suurta suomalais-ruotsalaista sanakirjaa* 12 puoli-arkkia.

2) *Saksalais-suomalaista sanakirjaa* 52 puoli-arkkia.

3) *Englannin kielioppia* 3 arkkia.

4) *Wiron satuja* 10 arkkia.

5) *Historiallisen Osakunnan toimittama historiallinen arkisto* on alulle pantu.

6) *Kertomuksien Ihmiskunnan historiasta* 5:ttä vihkoa 4 arkkia.

7) *Pytz'in Yleisen Historian* 4:s, viimeinen vihko on valmistumaisillaan.

8) *Suomi,* Uuden jakson 5:ttä vihkoa 2 arkkia.

Tekeillä ovat Seuran toimesta:

1) *Suomenkielinen lakiteos* provessori Palmén'illa ja kirkkoherra Cannelin'illa.

2) *Suomenkielisten virallisten kirjoitusten malleja* assessori Ståhlman'illa.

3) *Kreikkalais-suomalainen sanakirja* maisteri Rothsten'illa.

4) *Kreikkalais-suomalainen sananluettelo Anabasiin* kirkkoherra Cannelin'illa.

5) *Pienempi suomalais-ruotsalainen sanakirja* lehtori Eurén'illä.

6) *Kanslianeuvos Lönnrot'in kasvisto* on par'aikaa taitavalla kasveintutkijalla läpikatsottavana, ja tulee sitten, hänen lisäyksillänsä varustettuna, uudestaan painettavaksi.

7) *Merikulun oppikirja* merikapteeni Cannelin'illa.

Paitsi sitä on Seura vielä tutkinut ja palkinnut seuraavat toisen kustannuksella painetut tai painettavana olevat teokset:

1) *Muistelmia vuosien 1808—9 sodasta*, kansan suusta kokoillut K. A. Castrén.

2) *Asioimiskirjain tekemiseen johdatus*, maisteri J. Länkelältä.

3) *Macaulay, Englannin historia*, 1:n osa, suomentanut J. Krohn.

Suomi-kirjaan pantavaksi on hyväksytty herra Aspelin'in *kertomus Maalahden pitäjästä*, jonka ohessa Seuralla on tällä vuodella ollut ja on vieläkin useammat kirjoitukset tutkittavana.

Niinkuin painettuin, ynnä painatuksilla ja tekeillä olevain teosten luettelosta näkyy, on Seura tällä vuodella enimmiten ja melkein yksinomaisesti pitänyt käytännöllisiä tarpeita silmällä, pannen pian kaiken toimensa koulukirjain ynnä semmoisten kirjain hankkimiseen, jotka voivat helpoittaa Suomen kielen pikaisen pääsön viralliseksi. Tämä nykyisen hetken kipeä tarves onkin ollut syynä Seuran niin suuresti laajenneisin kustantajatoimiin. Tämän tarpeen täyttämiseksi on Seura säästämättä käyttänyt sille viime vuosina karttuneita suuria varoja. Mutta koska nyt tarpeelliset oppikirjat on saatu Suomen kielelle melkein kaikissa aineissa mitä koulnissa tarvitaan, ja koska syytä on toivoa että valtiovaroista edelleenkin, niinkuin näinä viimeinkuluneina vuosina saadaan apua semmoisiin teoksiin, jotka tarkoittavat kielemme taivuttamista virallisiin aineisin, niin on nyt Seura ruvennut miettimään vastaisten toimiensa rajoittamista ja järjestämistä semmoiselle kannalle, että vielä jälellä oleva pää-oma ei kuluisi loppuun, vaan yhä edelleen antaisi tietyt ja vakinaiset tulot. Tätä tarkoittava ehdotus

on jo Seuralle nähtäväksi saatettu ja ensi kokouksessa on siitä lopullinen päätös tehtävä.

Kirjeenvaihtojäsenistään on Seura tällä vuodella taas kadottanut kaksi. Toinen niistä, saksalainen runoniekka ja entinen Itämaan kielten provessori, *Fredrikki Rückert*, syntynyt 1788 ja kuollut Tammik. 31 p. 1866, oli ensimäisiä Seuramme yhteyteen kutsuttuja ulkomaalaisia. Toinen, unkarilainen lääkäri ja kasveintutkija, Unkarin luonnontutkijain seuran perustaja, *Paavali Bugàt*, oli vuonna 1847 kutsuttu Seuramme kirjeenvaihtojäseneksi ja kuoli viimein kuluneen Heinäkuun 9:nä päivänä. Hän oli hyvin mieltynyt Lönnrot'in kasvioppiin, jonka hän sanasta sanaan oli mukaillut omalle kielelleen; sillä entiset unkarinkieliset kasvitieteelliset sanat olivat hänen mielestänsä perin huonot. Myöskin on hän Renvall'in sanakirjan avulla sepittänyt suomalais-unkarilaisen sanakirjan, joka kuitenkin vielä taitaa olla painamatta.

Manalan majoihin on myöskin Marraskuun 7 p. 1865 muuttanut yksi Seuran ensimäisiä jäseniä, ensimäinen näytelmäin kirjoittaja Suomen kielellä, *Majuuri Jaakko Fredrikki Lagervall.* Hän oli syntynyt v. 1787, otti ala-upseerina Karjalan jääkäriväessä osaa 1808 vuoden ikimuistettavissa taisteluissa, palveli sitten Wiipurin tarkk'ampujapataljonassa vuoteen 1827, jolloin erosi sotapalveluksesta ja rupesi maanviljelijäksi. Hän kuoli tässä Helsingissä, johon oli viime syksynä muuttanut asumaan. Vainajan suurin suomenkielinen runoteos, *Ruunulinna*, mukailema Shakespearen Macbeth'ista, oli aikanansa ulkomaallakin huudossa, ensimäisenä suomenkielisenä kokeena näytelmäkirjallisuuden alalla.

Näiden poismenneitten sijaan on Seuran yhteyteen viimeinkuluneella vuodella tullut kirjeenvaihtojäseneksi Kirjastonhoitaja-apulainen Pest'issä, *Joseppi Budenz*, sekä varsinaisiksi jäseniksi seuraavat 38 kansalaista:

Alcenius R. W. Ylioppilas.
Alfthan Y. Kuvernööri.
Anttonen S. Kauppias.
Bergholm K. A. Maisteri.
Calonius Fr. Mamseli.
Canth J. F. Maisteri, Opettaja kansakouluttajaseminarissa.
Castrén K. A. Ylioppilas.

Ekbom M. Mamseli.
Elfving F. Mamseli.
Eneberg W. Maisteri.
Enqvist J. Kauppias.
Fieandt O. v. Kirjanpitäjä Yhdyspankissa.
Fieandt M. v. Rouva.
Fleege A. A. Kirkkoherran apulainen.
Forssell E. A. Maisteri.
Hackman E. Rouva.
Hahl K. J. Ylioppilas.
Hellgren H. Ylioppilas.
Hellman A. Merikapteeni.
Hertz M. Mamseli, koulu-opettaja.
Homén L. J. E. Maisteri.
Jahnsson A. W. Maisteri.
Idänpään Heikkilä J. Talollinen.
Juntunen H. Koneniekka.
Keldan A. Kauppakirjuri.
Krohn E. Rouva.
Lindeqvist K. J. Maisteri, Opettaja mallikoulussa.
Lindroos I. Mamseli, koulu-opettaja.
Lisitzin N. Kauppias.
Löfgren N. V. A. Ylioppilas.
Melart A. W. Maisteri, koulunrehtori.
Nandelstadt A. Kapteeni.
Nyberg O. Evestluutnantti.
Nylander A. Maisteri.
Rancken G. Maisteri.
Snellman H. Mamseli.
Snellman L. Mamseli.
Spolander N. F. Ylioppilas.
Tuhkanen E. Laivuri.
Weissenberg A. v. Lääninsihteeri.

J. Krohn.

§ 3. Sen jälkeen antoi kirjavarain hoitaja, maisteri Renvall, tämmöisen kertomuksen Seuran kustantamista:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjavarain tila on seuraava:

Maaliskuun 16 päivänä 1865 maksoivat Seuran kirjavarat, myyntöhintansa mukaan . . markkaa		85,901: 89.
Nyt päättyvän vuoden kuluessa präntättyin kirjain hinta on, saman laskun mukaan . . markkaa		49,450: —
Yhteensä markkaa		135,351: 89.
Vuonna $18\frac{64}{65}$ myydyistä kirjoista ovat kirjankauppiaat, myyntöprosenttinsä siihen luettuna, tähän asti Seuralle maksaneet. . . markkaa	15,785: 43.	
Vuoden kuluessa lahjaksi annettuin kirjain hinta	2,130: 70.	17,916: 13.
Kirjankauppiaille edellisinä vuosina lähetetyt, niillä vielä myytävänä olevat kirjavarat	13,024: 46.	
Nyt päättyvänä vuonna myytäviksi lähetetyt	31,580: 20.	
Seuran arkistossa tänä päivänä olevain kirjavarain hinta	72,831: 10.	117,435: 76.
Yhteensä markkaa		135,351: 89.

Kun useammat kirjankauppiaista eivät vielä ole tehneet tiliä, niin ei nyt voida tarkasti laskea, kuinka paljon Seuran kustantamia kirjoja on viimeisenä vuonna myyty.

Helsingissä, 16 p. Maaliskuuta 1866.

R. A. Renvall.

§ 4. Samaten antoi maisteri Renvall kirjastonhoitajana näin kuuluvan kertomuksen Seuran kirjaston lisäymisestä:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjasto on nykyisenä tilinteko-vuonna saanut lahjoja 152 kappaletta.

Ulkomaalta ovat lahjoittaneet: *Christianian Yliopisto* 28 kappaletta, Herrat *E. Sundt* Norjassa 14, *H. Rink* Grönlannissa 9, *E. Beauvois* Pariisissa 4, *Kgl. Statistiska Centralbyrån* Tukholmassa 3, Herra *G. Stephens* Köpenhaminassa 3, *Estländische*

Literarische Gesellschaft Rääveliss ä 3, Herrat *Kreuzwald* Werossa 2 ja *H. Neus* Rääveliss ä 2, *Gelehrte Estnische Gesellschaft* Tartossa, *Gesellschaft f. Geschichte der Ostseeprovinzen* Riiassa ja Herra *Schott* Berlinissä kukin 1, taikka yhteensä *75 kappaletta.*

Kotomaalta on tullut seuraavia lahjoja: H:rat Pormestari *J. Nygrén* Mikkelissä 28, H:ra *Chr. Ew. Barck* Oulussa 9, V. Kirkkoherra *S. Majander* 4, Maisteri *J. Länkelä* Jyväskylässä 3, Amiraali *v. Schantz* 3, Tohtori *Schildt* Jyväskylässä 3, Lehtori *P. Aschan* Kuopiossa 2, Kirjankauppias *G. W. Edlund* Helsingissä 2, Tohtori *S. G. Elmgren* Helsingissä 2, Provessori *G. Z. Forsman* 2, Maisteri *F. Ahlman* Helsingissä, Koulu-mestari *J. Ahlman*, Provessori *M. Akiander* Helsingissä, Kanslianeuvos *F. Cygnæus* Helsingissä, Maisteri *E. O. Edlund* Helsingissä, Kirjanpitäjä *A. Keldan* Wiipurissa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Wiipurissa, Suomen Lääkäriseura Helsingissä, Herra *A. Murman* Helsingissä, Kapteeni *v. Nandelstadt,* Maisteri *A. Nylander* Helsingissä, Lehtori *O. Rancken* Waasassa, Maisteri *A. Schauman* Helsingissä, Rahapajan-johtaja *A. F. Soldan* Helsingissä, Oppilas *Stenius* Helsingissä ja Suomen Tiede-Seura Helsingissä — kukin 1, taikka yhteensä *71 kappaletta* ja nimittämättömiltä 6 kappaletta.

Käsikirjoituksia ovat antaneet: *H. Laitinen,* Raatimies *Lindström* Naantalissa, Pormestari *J. Nygrén* Mikkelissä, Kartanon-omistaja *P. Sederholm* Hollolassa, ja Veron-kirjoittaja *Sohlman* Pirkkalassa. Muinaiskaluja ovat antaneet: Yliopiston Kirjastonhoitaja *K. Collan, H. Laitinen* ja Pormestari *J. Nygrén.*

Helsingissä, 16 p. Maaliskuuta 1866.

R. A. Renvall.

§ 5. Rahanvartia, lehtori Borg, luki sitten Seuran eri rahastoista tilit, jotka näin kuuluivat:

Yhteenveto kaikista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla kassassaan ja rahastoissaan olevista arvoista, 16 p:nä Maaliskuuta 1866.

1. *Seuran yleinen kassa.*

Saatavaa Lakik.-rahastosta	2,011: 78.		
„ Kellgrenin d:o	1,564: 94.	3,576: 72.	
Rahaa kassassa		8,966: 29.	12,543: 1.

2. *Blombergin rahasto.*

Velkakirjoja vastaan lainassa, à 6 %	46,915: —	
Yhdyspankissa talletustilillä, à 5 %.	34,220: —	
Rahaa kassassa	894: 80.	82,029: 80.

3. *Rabben rahasto.*

Velkakirjaa vastaan lainassa, à 6 %		20,000: —

4. *Sirénin rahasto.*

Velkakirjoja vastaan lainassa, à 4 %	5,400: —	
Rahaa kassassa	28: 11.	5,428: 11.

5. *Kellgrenin rahasto.*

Velkakirjaa vastaan lainassa, à 6 %	4,000: —	
Seuran yleiseen kassaan oleva velka poislasketaan	1,564: 94.	2,435: 6.

6. *Suomalaisen Sanakirjan rahasto.*

Velkakirjoja vastaan lainassa, à 6 %	1,500: —	
D:o d:o à 5 % .	2,080: —	3,580: —
Rahaa kassassa	587: 32.	4,167: 32.

7. *Stenbergin rahasto.*

Pää-oma kahdessa 5 %:n korkoa kantavassa Hypoteeki-yhtiön velkasetelissä, à 5,000 markkaa	10,000: —	
Rahaa kassassa	557: 66.	10,557: 66.
	Yhteensä	137,160: 96.

8. *Lakikirja-rahasto.*

Velkaa Seuran yleiseen kassaan	2,011: 78.
Jäännös	135,149: 18.

Muist. Porthanin kuvapatsaan rahasto käy tänä vuonna kokonansa kuitiksi ja kirjoista pois.

Helsingistä, 16 p. Maaliskuuta 1866.

Carl Gust. Borg.

§ 6. Viimein kertoi provessori Forsman Historiallisen Osakunnan toimista sen syntymisestä asti lyhykäisesti tällä muodoin:

Kertomus

Seuran Historialliselta Osakunnalta.

Sitten kuin Seura keväällä v. 1864 oli päättänyt erinäisen „Historiallisen Osakunnan“ hoidettavaksi heittää sen osan toimistansa, joka tarkoittaa Suomenmaan historiaa ja muinaistiedettä, on mainittu Osakunta, Seuran vahvistamien sääntöjen mukaan nyt ollut vaikuttamassa vähäistä enemmän kuin puolen-toista vuotta. Osakunnan laitos on lyhyesti seuraava: Vuosijuhlanansa Seura valitsee Osakunnan jäsenistä kolme miestä „Historialliseksi Toimikunnaksi“, joiden lisäksi Osakunta itse valitsee ensi-tulevassa kokouksessaan kaksi, niin että Osakunnan johtava toimikunta on viisi-miehinen. Seuran valitsemain kolmen joukosta on Esimies otettava, mutta joku muu toimikunnan jäsenistä pannaan sihteeriksi. Kokouksiansa pitää Osakunta tavallisesti kunkin kuukauden viimeisenä keskiviikkona, niinmuodoin viikkoa ennen Seuran kokousta. Näitä kokouksia on tähän saakka yhteensä pidetty 14, ja Seuran viime vuosijuhlasta lukien vuosikauden kuluessa 8. Osakunnan jäseniä, joita kutsutaan ainoastaan niiden joukosta, mitkä jo ennestään ovat Seuran jäseninä, on nykyään luvultansa 32, joista enemmän kuin toinen puoli asuu tässä kaupungissa. Esimiehenä on ensi-alussa ollut Allekirjoittanut ja viime vuosikauden kuluessa herra provessori Akiander; Sihteerinä ensin herra tohtori Ignatius ja sitten Allekirjoittanut.

Historiallisen Osakunnan tieteellinen toimi ei ole sitä laatua, jota kävisi lyhyessä vuosikertomuksessa esiin tuoda. Sen keskustelemukset ovat liikkuneet Suomen historian ja muinais-tieteen avaralla alalla, ja niiden etevin vaikutus on ollut ajatusten vaihto niiden välillä, jotka samaa tiedettä harrastavat. Mille tutkimusperille tällä tavoin on päästy, tulee Osakunta laveammin osoittamaan siinä aikakaus-kirjassa, joka, nimellä „Historiallinen Arkisto“, par'aikaa painetaan Seuran Toimituksten joukossa. Sen ohessa on erittäin mainitsemista, että Osakunta Seuran käskystä on antanut lausuntonsa useista Seuralle lähetetyistä teoksista ja muinaiskaluista, että Osakunta on Seuralle tehnyt ehdotuksen Skandinaviaan teh-

tävästä tutkimus-matkasta ja siihen valmistanut matka-ohjeen, ja että Osakunta vihdoin on Yliopiston kustannuksella teettänyt kaivauksia Vanaantaustan kartanon maalla Janakkalassa sekä tutkinut ne muinaiskalut, mitkä sieltä löydettiin.

Lopuksi sopii mainita, että Osakunta ei kokoile mitään jäsenmaksuja eikä myöskään ole mitään rahalahjaa saanut, niin että Osakunnalla ei ole omia erinäisiä varoja olemassa. Sitä vastoin on Osakunta saanut lahjaksi sekä käsikirjoituksia että painetuita kirjoja ja pitää mieluisena velvollisuutena kiitollisuudella mainita seuraavat lahjoittajat, nimittäin: herra assessori F. J. Rabbe, herra kenraali-majori O. W. J. Furuhjelm, herra varatuomari Taube, herra provasti tohtori A. J. Europæus ja herra pormestari J. Nygren.

Yrjö Koskinen.

§ 7. Edellisen kokouksen pöytäkirja luettiin oikaistavaksi.

§ 8. Ilmoitettiin kirjakauppias Barck'ilta Oulussa tulleen lahjaksi: *Cajus Sallustius Crispon Jugurtha* suoment. O. Blomstedt.

§ 9. Nimensä ilmoittamattomalta oli tullut 2,000 markkaa, joilla lahjan-antaja tahtoi Seuran toimella aikaan saatavaksi *yhtenäisen historian Suomen sotalaitoksen rakennuksesta, muutoksista ja onnenvaiheista vanhimmista ajoista alkain nykyisiin päiviin asti.*

Tämän muassa oli myöskin ehdotus millä muodolla tämä teos oli rakennettava.

Lykättiin Historiallisen Osakunnan mietittäväksi.

§ 10. Tohtori Tikkanen antoi vanhan Suomen pankkoseteliin vuodelta 1819.

§ 11. Maisteri Donner tarjosi Suomi-kirjaan pantavaksi kirjoituksen *Kalevipoeg'ista*, joka päätettiin aiottuun tarkoitukseen käyttää.

§ 12. Kirkkoherra Cannelin oli lähettänyt sanakirjansa Anabasiin uudestaan yanä kirjeen kanssa, jossa ilmoittaa millä tavoin oli noudattanut Tutkijakunnan muistutuksia.

§ 13. *Soittoniekka Scharlin* Tampereella oli hänelle suodun matkarahan tanssinnettein sekä laulantoin keräämistä varten lähettänyt takaisin, ilmoituksella olevansa kivuloisuuden vuoksi, jonka lääkärinkirjalla todisti, estetty lähtemästä määrätylle matkalle.

Tämän johdosta päätettiin jolistaa sama matkaraha uudestaan haettavaksi.

§ 14. Luettiin *lehtori Gottlund'ilta* tullut kirje, jossa hän sanoo saaneensa tiedoksi, että Seuran Historiallinen Osasto aikoo lähettää muutamia jäseniänsä Kerpilahden kappelissa olevaa laivahautaa tutkimaan.

Siitä syystä varoittaa hän ettei saisi roveta kaivauttamaan mainittua hautaa, arvellen itsellään, sen ensimäisenä koksijänä olevan siihen etu-oikeus.

Seura ei kuitenkaan katsonut tätä asiaa itseensä koskevaksi, kun ei ole ollut mitään puhettakaan että mainittu tiedustusretki tehtäisiin sen kulutuksella.

§ 15. Provessori Forsman luki näin kuuluvan otteen Historiallisen Osakunnan pöytäkirjasta:

Ote Historiallisen Osakunnan pöytäkirjasta
Helmik. 28 p. 1866.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

§ 2. Pieni ruotsinkielinen teos „En Karelsk jägares sorgliga minnen, af J. F. Lagervall", minkä teoksen Kirjallisuuden Seura oli lykännyt Historiallisen Osakunnan tutkittavaksi ja Toimikunnan jäsenet kukin yksityisesti jo olivat tarkastelleet, otettiin puheeksi, ja päätettiin antaa siitä Seuralle se lausunto, että nämä muistelmat, jos kohta eivät olekkaan erittäin suuri-arvoisia, kuitenkin ovat laillansa huvittavia sekä välaisevat joitakuita tähän asti hämäriä seikkoja 1808 vuoden sodan historiassa ja senvuoksi ansaitsevat tulla Suomi-kirjaan, jolloin kuitenkin olisi tarpeellinen tehdä kielen suhteen muutamia korjauksia.

§ 3. Sitten otettiin tarkastettavaksi ne Savosta ja Karjalasta kerätyt tiedot, mitkä kansan-kouluttaja H. Laitinen oli Seuralle lähettänyt ja Toimikunnan jäsenet jo olivat yksityisesti läpikatsoneet. Nämä keräykset käsittävät: 1) Asema-piirroksia ja selityksiä muutamista muinaislinnoista, vallituksista, Lappalais-kalmistoista, j. n. e.; 2) Historiallisia kansan-tarinoita Lappalaisista, Jaakko Pontuksesta, Kiteen Pajarista ja „partio"-taisteluista entisinä sota-aikoina; ja 3) Selityksiä monenlaisista pyhän-viettämisistä, taikauksista ja omituisista tavoista Savossa ja Karjalassa. Kaikista näistä kerätyistä tiedoista oli Osakunnan ajatus, että ne yleiseen ovat yhtä valaisevia ja arvollisia sisällykseltään, kuin ne

kirjalliselta muodoltaan ovat vaillinaisia ja esitys-tavaltaan hajanaisia. Vaikka niitä siis on mahdoton sinänsä julkaista, katsoi Osakunta kuitenkin niistä olevan paljon hyötyä, jos joku ottaisi näistä ja yhtäläisistä Seuran kokoilemissa löytyvistä käsikirjoituksista toimittaaksensa jotakin säännöllistä teosta Itä-suomen muinaistarujen ja muinaistapojen selitykseksi. Erittäin tärkeiksi katsoi Osakunta omalta kannaltaan nuo silmin-nähtävällä tarkkuudella tehdyt asemapiirrokset muinais-linnoista, Lappalais-kalmistoista ja Kiteen Pajarin-linnasta (yhteensä 10 piirrosta) ja päätti sen vuoksi, jos Seura siihen suostuisi, toimittaa nämä kuvat ynnä siihen kuuluvat selitykset johonkuhun vastaiseen vihkoon Osakunnan „Historiallista Arkistoa“. Ja koska nämä keräykset, joita varten kouluttaja Laitinen näkyy tehneen erinäisiä matkustuksia, ovat maksaneet tekijällensä sekä vaivaa että kustannuksia, katsoi Osakunta kohtuulliseksi Seuralle ehdotella, että kouluttaja Laitiselle annettaisiin palkinnoksi 200 markkaa.

Pöytäkirjan vakuudeksi:
Yrjö Koskinen.

Tämän johdosta päätettiin painattaa edellinen teos, kielen puolesta korjailtuna Suomi-kirjaan, ja annettiin Historialliselle Osakunnalle lupa käyttää koulumestari Laitisen keräyksissä löytyvät piirrokset selityksinensä. Myöskin suostuttiin Osakunnan ehdotukseen että koulumestari Laitiselle maksettaisiin 200 markkaa palkkioksi.

§ 16. Yliopiston Kirjaston vahtimestari pyysi suuremman palkkion siitä vaivasta mitä hänellä on ollut Seuran kirjastokaappien pölyttämisestä.

Tähän pyyntöön ei Seura suostunut. Kuitenkin piti hänelle annettaman, jos hän tahtoi, ne 40 markkaa mitkä hänelle ennen oli määrätty, mutta joita hän vähäksyen ei ollut huolinut ottaa ulos.

§ 17. Rahanvartia, lehtori Borg, luki näin kuuluvan kassatilin:

1866.		Kassa-Tili.	Maalisk. 16 p:nä.	
		Vastattavaa.		
Maalisk.	1	Rahaa kassassa		5,044: 49.
„	„	Kassalla saatavaa: Lakikirjarahastosta	2,011: 78.	
		d:o Kellgrenin d:o .	2,400: —	
		d:o Sanakirja d:o .	300: 50.	4,712: 28.
„	3	J. Scharlin takaisin maksanut tanssisoitto-matkarahansa . .	400: —	
„	„	M. Hajander, Mikkelissä, v. 1865 myödyistä kirjoista .	168: —	
„	„	N. Lisitzin, jäsenrahansa .	24: —	
„	4	A. W. Mélart, d:o . . .	24: —	
„	9	Sanakirjarahasto maksanut velkansa		300: 50.
„	10	A. W. Edgren, Turussa, v. 1865 myödyistä kirjoista .	340: —	
„	„	Frenckellin kirjakauppa d:o	352: 5.	
„	13	E. Hellman, Savonlinnassa d:o	40: —	
„	„	Frenckellin ja poj., Hssä, d:o	1,932: 72.	
„	„	Wasenius ja kump., d:o	451: 69.	
„	14	Sederholm ja kump., d:o	1,328: 70.	
„	„	Kellgrenin rahasto maksanut velkaansa		871: 74.
„	15	Korkoa kassassa talletetuista rahoista	14: 50.	5,075: 66.
			Yhteensä	16,004: 67.
		Wastaavata.		
Maalisk.	1	J. Krohn, puolet palkkiostansa Macaulayn suomennoksesta .	400: —	
„	2	A. Åkerblom, Lakisanain luettelon aitomisesta . . .	60: —	
„	3	J. Krohn, sihteeripalkkansa loput	300: —	
„	„	J. Krohn, E. Rudbeckille Satuin IV toimituksesta . . .	212: 50.	

„	5	Huoneen hyyryä Pihlflycktille	150: —		
„	9	Sanakirjarahaston maksettu velka pois lasketaan			300: 50.
„	13	Frenckellin ja pojan, Hssä, räkninki 30 p. Jouluk. 1865 .	78: 72.		
„	„	Wasenius ja kump., d:o d:o	35: 40.		
„	14	Seuran kirjapaino-yhtiö, Satuja IV painatus ja paperi .	652: 80.		
„	„	R. Renvall, kirjastonhoitaja palkkaansa	200: —		
„	„	C. G. Borg, rahanvartia-palkkaansa	200: —	2,289:	42.
„	„	Kellgren'in rahaston maksama velkaosuus pois lasketaan		871:	74.
„	16	Kassalla saatavaa Kellgrenin rahastosta 1,564: 94, Lakikirjar. 2,011: 78	3,576: 72.		
„	„	Rahaa kassassa	8,966: 29.	12,543:	1.
			Yhteensä	16,004:	67.

Helsingissä, $18^{16}/_{3}66$.

Carl Gust. Borg.

§ 18. Asioiden loputtua ilmoitti Esimies nykyisten virkamiesten toimi-ajan päättyneeksi ja kehoitti Seuraa uuteen vaaliin, ja valittiin tulevan vuoden Esimieheksi *kanslianeuvos G. Rein*; vara-esimieheksi *provessori M. Akiander*; sihteeriksi *allekirjoittanut*; rahanvartiaksi *lehtori Borg*; kirjaston ja kirjavarain hoitajaksi maisteri *R. Renvall*; tutkijakunnan jäseniksi *provessori Ahlqvist, maisteri Rothsten, tohtori Tikkanen, tohtori Polén* sekä *provessori Forsman*; runoustoimikuntaan: *provessori Cygnæus, provessori Ahlqvist, tohtori O. Toppelius, allekirjoittanut* sekä *maisteri Törneroos*; historiallisen osakunnan johtokuntaan: *provessori Forsman, provessori Akiander* sekä *tohtori Ignatius*; ynnä tilintarkastajiksi *maisteri Lavonius ja tohtori Collan*.

J. Krohn.

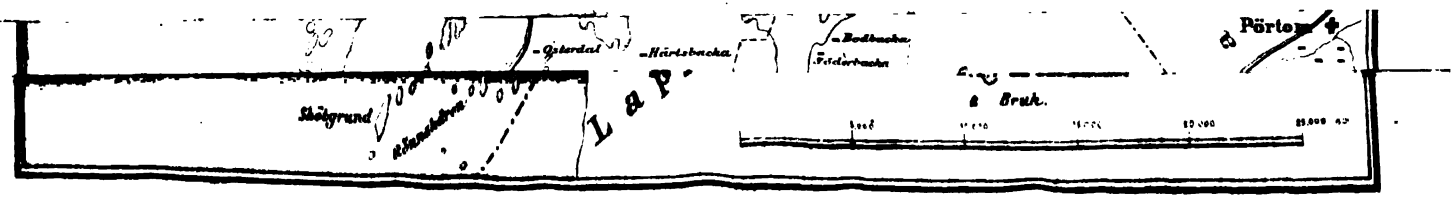
Pörtom
Bodbacka
Härtsbacka
Österdal
Bruk.
Shölgrund
Lap.

SUOMI.

Kirjoituksia isän-maallisista aineista.

Toinen Jakso.

6 Osa.

Hinta: 3 markkaa.

SUOMI

Kirjoituksia isän-maallisista aineista.

Toimittanut

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Toinen Jakso.

---

6 Osa.

HELSINGISSÄ,
Suomalaisen Kirjallis. Seuran kirjapainossa,
1866.

PRINTED IN FINLAND

DEC 3 1928
LIBRARY
Duplicate money

Aineisto:

Muoto-opillinen selitys Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhänmaan, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielestä kirjoittanut **J. A. Hahnsson** . . . . . *siv.* 1.
Om finska språkets kulturord. Ett linguistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria af **Aug. Ahlqvist** .. 67.
Kertomus Maalahden pitäjästä kirjoittanut **J. R. Aspelin** „ 115.
En Karelsk Jägares Sorgliga Minnen af **J. F. Lagervall** .. 255.
Undersökning om svenska befolkningen i Nyland af **Joh. Adolf Lindström** . . . . . „ 271.
Berättelse öfver en under sommaren 1861 gjord runosamlingsvandring inom en del af Ingermanland af **Oskar Groundstroem** . . . . . „ 310.

Muoto-opillinen selitys Eurajoen, Lapin, Rauman, Pyhänmaan, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielestä.

Kirjoittanut

J. A. Hahnsson.

I. Ääni-oppi.

Kirjaimista ja niitten ääntymisestä.

Eurajoen, Lapin, Rauman, Laitilan ja Uudenkirkon pitäjien kielessä käytetään kaikkia tavallisen suomalaisen kirjakielen*) käyttämiä kirjaimia ja niitten lisäksi vielä *f* lainatuissa sanoissa, esim. *fati, frou, flikk.* Myöskin ääntyvät näissä pitäjissä kirjaimet kuten tavallisesti, paitsi kirjakielen *ts,* joka Uudessakirkossa kuuluu *tt,* mutta jolla Eurajoella, Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa on omituinen ääni, jota tässä selityksessä kirjoitetaan *tht*:llä ja pehmenneenä *th*:lla, esim. *methtähän, methäs* metsään, metsässä, *kathon* katson, *kathto* katsoo, *veitht* veitsi, *veithen* veitsen.

Jos *yksi t* on *n*:n perässä, kuuluu *t* pehmeältä, melkein kuin *d,* esim. *kant* (t pehmeä) kanto, *rant* (*t* pehmeä) ranta, *anta* (*t* pehmeä) antaa, *kanta* (*t* pehmeä) kantaa; jos *k* päättää sanan, ja *n* on sen edellä, kuuluu *k* pehmeältä, melkein kuin *g,*

*) Kirjakielestä puhuttaissa tarkoitetaan tässä selityksessä aina Euréninkielioppin mukaista suomea.

esim. *kank* (*k* pehmeä) kanki, *onk* (*k* pehmeä) onki, *lank* (*k* pehmeä) lanka, *aorink* (*k* pehmeä) aurinko, *vahink* (*k* pehmeä) vahinko. Myös *m*:n perässä oleva *p*, jota ei toinen *p* seuraa, kuuluu pehmeältä, esim. *lämpene* (*p* pehmeä) lämpenee.

Kaksi-äänikkeitten äänty misestä.

1. Kirjakielen *uo*, *yö* ja *ie* muuttuvat *ua*:ksi, *yä*:ksi ja *iä*:ksi, esim. *juan* juon, *sua* suo, *tua* tuo, *työ* työ, *hyät* hyöty, *tiä* tie, *viäń* vien, *niäleń* nielen. Väliin, varsinkin lainatuissa sanoissa, muuttuvat *uo* ja *yö* myös *oo*:ksi ja *öö*:ksi, esim. *tool* tuoli, *toopp* tuoppi, *köökk* kyökki.

2. *Au* muuttuu *ao*:ksi, jos *d*, *h*, *l* taikka *r* seuraa, esim. *raodań* raudan, *kaodeń* kauden, *kaah* kauha, *naoh* nauha, *raoh* rauha, *jaohoi* jauhoja, *kaol* kaula, *paol* paula, *laoloi* lauloi, *naora* nauraa, *kaor* kaura, *naoriń* nauriin, mutta pysyy muuttumatta, jos *k*, *m*, *n*, *p*, *s*, *t*, *v*, kaksi keraketta taikka ääntiö seuraa, sekä yksitavuisissa sanoissa, esim. *kaukka* kaukaa, *hauk* hauki, *laukku* laukkua, *saum* sauma, *laum* lauma, *kaunis*, *saunań*, *kaupań*, *kaupp* kauppa, *kaus* kausi, *laut* lauta, *raut* rauta, *hauto* hautoo, *vauvań*, *kaust* kausta, *lauhtu* lauhtuu, *hausk* hauska, *kauas*, *hauen*. Joskus juuri muuttuu *au* myös *aa*:ksi, esim. *jaahoi*.

3. *Ou* muuttu *oo*:ksi aina, jos *d* seuraa, ja väliin, mutta ei aina, myös jos *h* taikka *r* seuraa, esim. *joodań* joudan, *soodell* soudella, *oodo'* oudot, *poodań* poudan, *kooh* kouho, *koor* koura. Muutoin pysyy *ou* muuttumatta, esim. *koukk* koukku, *koul* koulu, *housu*, housut, *joutu* joutuu, *out* outo, *pout* pouta, *souta* soutaa.

4. *Eu* muuttuu *eo*:ksi, jos *l* taikka *r* seuraa, mutta on muutoin muuttumatta, esim. *keol* keula, *neol* neula, *peor* peura, *seorań* seuraan, mutta taas *leuk* leuka, *leuań*, *peukal* peukalo, *neuv* neuvo, *reun* reuna.

5. *Iu* on aina kuten kirjakielessä, ja samoin myös *äy*.

6. *Öy* muuttuu *öö*:ksi, jos *d* taikka *h*, joitten perässä ei ole muuta keraketta, ja juuri joskus, jos *l* taikka *r* seuraa; mutta muutoin on se muuttumatta; esim. *pöödäń* pöydän, *löödäń* löydän, *hööheń* höyhen, *köödeń* köyden, *kööh* köyhä, *mööhäń* möyhään, *hööl* höylä ja väliin *nöör* nöyrä; mutta taas *höyst* höystö, *köykänen* köykäinen, *löyl* löyly, *köyr* köyry, *nöyr* nöyrä, *köyhty* köyhtyy, *köys* köysi, *löytä* löytää, *pöyt* pöytä.

7. *Ai* muuttuu *ae*:ksi, jos *d, h, l, r, v* seuraa, mutta jos joku muu kirjain seuraa, jos sana on yksitavuinen, taikka jos mainittujen kerakkeitten perässä on toinen kerake, pysyy *ai* muuttumatta, esim. *laedall* laidall, *taedań* taidan, *laeh* laiha, *mael* maila, *kaer* kaira, *kaevań* kaivan, *laev* laina, *taevas* taivas, mutta *kaikeń*, *kaikuń*, *kaim* kaima, *haiseń*, *laihduń*, *lait* laita, *taipal* taipale, *taita* taitaa, *vaim* vaimo, *vaini* vainio, *naiń*, *paist* paisti, *maistań*.

8. *Oi* muuttuu *oe*:ksi jos *d, l, r, v* seuraa, muutoin on se muuttumatta, esim. *noedań* noidan, *hoel* hoilo, *koer* koira, *koev* koivu, mutta *koi, koitań*, *loim* loimi, *oikki* oikea, *oinas, pois, roikuń*, *tointu* tointuu. Juuri joskus muuttuu *oi* myös yhden *k*:n edellä *oe*:ksi, esim. *poek* poika.

9. *Äi* muuttuu *äe*:ksi, jos *d* taikka *v* seuraa, muutoin on se muuttumatta, esim. *äediń* äidin, *päev* päivä, mutta *äit* äiti, *läikky* läikkyy, *täi, väistäń*.

10. *Ui, yi* ja *öi* kuten kirjakielessä.

11. *Io* kuten tavallisesti, esim. *hioń* hivon, *pio* pivo.

12. *Ei* muuttuu *ee*:ksi, jos *d, h, v* seuraa, muutoin on se muuttumatta, esim. *reedeń* reiden, *keehäs* keihäs, *leeväń* leivän, *seeväs* seiväs, mutta *eläń*, *heijar* heijari, *heikk* heikko, *heim* heimo, *heitäń*, *hein* heinä, *reik* reikä, *reiäń*, *reis* reisi, *seippän* seipään, *veistäń*, *veitht* veitsi.

Muutamissa sanoissa on kuitenkin *ei* muuttumatta, vaikka *v*

sitä seuraa, jos *v* on alkuansa rungossa ollut eikä *p*:n pehmenemisestä syntynyt, esim. *leivisk* leiviskä.

Nämät muutokset tapahtuvat ainoastaan *ensimäisessä tavuussa*, jos kaksi-äänike on alkuperäinen, mutta ei silloin, kun se on syntynyt päätteen *i*:stä ja rungon viimeisestä ääntiöstä.

Ääntiöin-soinnusta.

Kirjakielen ääntiöin-sointua noudatetaan aina Eurajoella, Raumalla ja Pyhässämaassa. Lapissa, Laitilassa ja Uudessakirkossa samoin, paitsi: 1) että mainituissa pitäjissä johdepäätettä *la*, eikä *lä*, käytetään sellaisten sanain perässä, joilla ensimäisessä tavuussa on *ei* taikka *ie*, esim. *Heikklas* Heikkilässä, *Pietlast* Pietilästä; 2) että Laitilassa ja Uudessakirkossa aina käytetään johde-päätettä *-laine'*, eikä koskaan *läine'*, jos tuo johde-pääte on liitetty omanto-siaan, mutta molempia kuten kirjakielessä, jos pääte on nimentöön liitetty, esim. *tämänpitäjälaisi, Mynämälainė* tämänpitäjälläisiä, Mynämäellläinen, mutta *Raumlaine'* Raumalainen, *keriläine'* kerjäläinen, *käypläissi* käypäläisiä; 3) että Uudessakirkossa, jos ensimäisessä tavuussa on kevеä ääntiö, toisessa taikka kolmannessa usein on *a*, eikä *ä* kuten kirjakielessä, esim. *heina* heinää, *seinas* seinässä, *selkkiast* selkeästi, *selvaste'* selvästi, *tiätanukka'* tietänytkään.

Muistutus. Sellaisissa sanoissa, joittenka ensimäisessä tavuussa kirjakielessä on *ie* ja toisessa kova ääntiö, on myös kaikissa tämänkin murteen pitäjissä toisessa tavuussa kova ääntiö, vaikka ensimäisessä on *iä*. Esim. *riätas* rietas, *riäddäń* riedun, *siäppań* sieppaan, *tiädoń* tiedon.

Runkojen katkaisemisesta.

1. Kaksi-tavuiset, lyhyeen ääntiöön päättyvät nimikkö-rungot heittävät, ellei mitään sia-päätettä eikä liitettä niitten perään tule, viimeisen ääntiönsä pois ja muuttavat *j*:n, jos se siten tulisi

viimeiseksi kerakkeeksi, *i*:ksi, jos ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos kaksi tahi kolme keraketta on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä. Jos taas ensimäisessä tavuussa on lyhyt ääntio, ja ainoastaan yksi kerake on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, jääpi rungon viimeinen ääntiö aina olemaan, vaikkei sia-päätettäkään eikä liitettä ole perään tullut. Esim. *aam* aamu, *aik* aika, *alk* alku, *harkk* arkku, *haut* hauta, *helm* helmi, *hiil* hiili, *huil* huilu, *höyst* höystö, *joul* joulu, *kaer* kaira, *kaev* kaivo, *kaikk* kaikki, *kans* kansi, *kaoh* kauha, *kaor* kaura, *karh* karhu, *kaus* kausi, *keht* kehto, *kiär* kieru, *koer* koira, *koev* koivu, *kööh* köyhä, *köys* köysi, *laeh* laiha, *lain* laina, *lakk* lakki, *leht* lehti, *leip* leipä, *liäm* liemi, *luol* luola, *luam* luoma, *loim* loimi, *lopp* loppu, *mael* maila, *metht* metsä, *myll* mylly, *mytt* mytty, *naol* naula, *nöyr* nöyrä, *onn* onni, *opp* oppi, *out* outo, *otht* otsa, *paist* paisti, *papp* pappi, *pars* parsi, *palkk* palkka, *peitt* peitto, *poek* poika, *pytt* pytty, *pyss* pyssy, *pyär* pyörä, *päev* päivä, *päss* pässi, *pöll* pöllö, *pöyt* pöytä, *raat* raato, *reik* reikä, *reis* reisi, *riih* riihi, *riät* rietu, *riäv* rievä, *rous* rousi, *ruah* ruoho, *ruak* ruoka, *raum* rauma, *saht* sahti, *salm* salmi, *saun* sauna, *sapp* sappi, *sein* seinä, *siäl* sielu, *silm* silmä, *siär* siera, *soln* solmu, *suar* suora, *suan* suoni, *talv* talvi, *tuim* tuima, *uus* uusi, *vaim* vaimo, *vakk* vakka, *vaol* vaula, *vauv* vauva, *vars* varsa, *vars* varsi, *vuas* vuosi, *vuat* vuota, *äim* äimä, *äit* äiti, *ään* ääni, *ään* ääri, *hari* harja, *kali* kalja, *kari* karja, *kiri* kirja, *mari* marja, *ori* orja, *vari* varjo, *vili* vilja; mutta *apu, jako, kala, kana, kuja, käpy, laki, lovi, luja, luku, lumi, lupa, meno, nimi, pata, peso, peto, piru, pito, poro, rivo, räkä, sika, sota, susi, vaja, vesa, vesi, veto, viha, vähä.*

Poikkeuksia tästä säännöstä tapahtuu seuravissa kohdin:

a) Jos *a* taikka *o* on viimeisenä ääntiönä ja *kk, pp* taikka *tt* sen edellä sekä ensimäisessä tavuussa lyhyt ääntiö, jää usein, mutta ei kuitenkaan aina, mainittu *a* ja *o* olemaan

nimentöön, ehkei mitään liitettä ole perässä, mutta silloin katoaa myös toinen *k*, *p* taikka *t* ja pysyy poissa, vaikka sittemmin liitekin taikka olennon pääte lisään tulisi *). Esim. *kato* katto, *kuko* kukko, *laka* lakka, *Miko* Mikko, *rako* rakko, *saka* sakka, *taka* takka, *tapo* tappo, ja liitteen taikka olennon-päätteen lisään tultua: *kukokin* kukkokin, *kukonan* kukkonani, *takan* takkani, mutta myös *kakk* kakko, *sakk* sakko, ja väliin *katt* katto, *rakk* rakko.

b) Nimihin jääpi myös *usein* viimeinen *o* vaikka pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike on ensimäisessä tavuussa, taikka kaksi keraketta ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, esim. *Eero, Iiro, Hirvo, Peuro;* jos *kk* on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, katoaa toinen, esim. *Jaako, Riiko.*

c) Muutamat kaksi-tavuiset rungot, jotka kirjakielessä päättyvät *e*:hen, ovat Laitilassa supistuvia, ja muuttuvat yksikön nimennössä kuten muutkin supistuvat, esim. *kuuse* kuusi, *toahe* tuohi, *tupe* tuppi.

d) Yksitavuisista tehdiköistä *ja-, jä*-päätteellä johdetut kaksitavuiset nimiköt pitävät aina nimennössä viimeisen ääntiönsä, vaikkei liitettäkään ole perässä, esim. *hioja* hivoja, *juaja* juoja, *syäjä* syöjä, *luaja* luoja, *viäjä* viejä.

2. Kolme- ja useamman-tavuiset lyhyeen ääntiöön päättyvät nimikkö-rungot heittävät, ellei mitään liitettä ole lisään tullut, yksikön nimennöstä pois viimeisen ääntiönsä, esim. *aorink* (*k* pehmeä) aurinko, *harakk* harakka, *harav* harava, *hälin* hälinä, *kamal* kamala, *kanerv* kanerva, *kapal* kapalo, *katav* katava, *kaukal* kaukalo, *kynttil* kynttilä, *lappi* lappio, *metel* meteli, *nylkyr* nylkyri, *perint* perintö, *pukam* pukama, *silakk* silakka, *sovint* sovinto, *sukkel* sukkela, *vahter* vahtera, *vesur* vesuri.

*) Sanassa *puuko* puukko tapahtuu sama Lapissa, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa.

Poikkeuksia tästä säännöstä ovat seuraavat:

a) Jos sana päättyy 2:sen, 3:nnen taikka 6:nnen luokan tehdikköhön liitettyyn johde-päätteesen *-ja, -jä*, jääpi aina viimeinen *a, ä* yksikön nimentöön, esim. *ajaja, hakkaja* hakkaaja, *kuakkaja* kuokkaaja, *hyppäjä* hyppääjä, *kutoja, laolaja, leipoja, lypsäjä, niittäjä, sitaja, tappaja.*

b) Jos sana päättyy 4:nnen luokan tehdikköhön liitettyyn johde-päätteesen *-ja, -jä* taikka *-ia, -iä*, on asian laita seuraava:

1) Eurajoella, jossa pääte on *-ia, -iä*, jonka edeltä tehdikön viimeinen *i* on kadonnut, jääpi *a, ä* yksikön nimentöön, esim. *kadethtia, murethtia, pyhkiä, tahria.*

2) Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, joissa pääte on *-ja, -jä*, jonka eteen tehdikön viimeinen *i* jää olemaan, pysyy myös *a, ä* yksikön nimennössä, esim. *kadettija, murettija, pyhkijä, tahrija.*

3) Lapissa, jossa johde-pääte kaksi-tavuisiin tehdikköihin liitettynä on *-ja, -jä*, mutta kolme-tavuisiin liitettynä sekä *-ja, -jä* että *-ia, -iä*, jää *a, ä* yksikön nimentöön, jos pääte on *-ja, -jä*, mutta katoaa, jos pääte on *-ia, -iä*. Johde-päätteen edellä olevan tehdikön viimeinen *i* jää olemaan, jos pääte on *-ja, -jä*, mutta katoaa, jos se on *-ia, -iä*. Esim. *kadettija, murettija, pyhkijä, repijä, tahrija*, ja myös *kadetti, muretti.*

c) Jos johde-pääte *-ia, -iä* taikka *-ja, -jä* on liitetty 5:nen luokan tehdikköhön, on taas viimeisen *a*:n, *ä*:n laita tällainen:

1) Eurajoella, jossa pääte on *-ia, -iä*, jonka edeltä tehdikön viimeinen *e* katoaa (paitsi sanassa *imejä)*, jää *a, ä* yksikön nimentöön, jos johde-pääte on liitetty kolme-taikka useamman-tavuiseen tehdikköön, esim. *lauleskelia, paintlia* painelia, *parantelia, piteliä.* Jos taas johde-pääte

on semmoiseen kaksitavuiseen tehdikköön pantu, jolla on side-kerakkeena *k, p, t, s* joko yksinäisenä kerakkeena taikka *l*:n, *n*:n tahi *r*:n perässä, jolloin myös *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä taikka *s*:ää on kerrottu, katoaa *a, ä* yksikön nimennöstä, mutta jää siihen olemaan, jos *-ia, -iä* on johonkuhun toisellaiseen kaksi-tavuiseen liitetty, paitsi väliin, jos *l* on tehdikön side-kerakkeena. Esim. *lukki* lukia, *kulkki* kulkia, *nylkki* nylkiä, *pessi* pesiä, *tekki* tekiä, mutta *juoksia, laskia, meniä, puria, tulia*, vaan taas *kuuli* kuulia.

2) Raumalla on tälläisten sanain viimeisen *a*:n, *ä*:n laita kuten Eurajoella.

3) Lapissa on pääte kolme-tavuisiin liitettynä tavallisesti *-ja, -jä*, jonka edellä tehdikön *e* useimmin muuttuu *i*:ksi, mutta myös joskus katoaa. Tähän päätteesen jääpi *aina a, ä* olemaan, esim. *panettelija, tappelja.* Väliin on kuitenkin johde-pääte *-ia, -iä* edellisen *e*:n kadottua, ja silloin katoaa yksikön nimennöstä päätteen *a, ä*, esim. *panetteli.* Kaksi-tavuisiin tehdikköihin taas liitettynä on *α*) tavallisesti johde-pääte *-ia, -iä* kadonneella tehdikön *e*:llä, jos tehdikön side-kerake on *k, p, t* taikka *s*, ja sen edellä ääntiö taikka *l, n, r.* Silloin katoaa johde-päätteestä *a, ä*, ja *i*:n edellä olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää kerrotaan, esim. *hakki* hakia, *näkki* näkiä, *pessi* pesiä, *sylkki* sylkiä. Joskus on kuitenkin pääte *-ja, -jä*, jonka *a, ä* jääpi yksikön nimentöön, liitetty sellaiseen kaksi-tavuiseen tehdikköön, jolla on *e* viimeisenä ääntiönä ja *k* side-kerakkeena edellä olevalla *l*:llä. Silloin tehdikön *e* väliin jää olemaan johde-päätteen eteen, väliin taas muuttuu *i*:ksi, ja *k* pysyy muuttumattomana, esim. *sylkijä* ja *sylkejä.* *β*) Muihin kaksi-tavuisiin tehdikköihin liitettynä on pääte *-ja, -jä*, jonka edellä tehdikön *e* muuttuu *i*:ksi, ja jonka *a, ä* aina jää olemaan yksikön nimentöön, ellei liitettä ole lisään tullut, esim. *kävijä, laskija, purija.*

4) Pyhässämaassa on *-ia, -iä*:hän päättyväin sanain yksikön nimennön laita kuten Eurajoella, paitsi että johdepäätteestä, vaikka se on kolme-tavuiseen tehdikköön pantu, väliin kuitenkin *a, ä* katoaa yksikön nimennössä, esim. *panetteli, valhetteli.*

5) Laitilassa liitetään kolme-tavuisiin tehdiköihin tavallisesti johde-päätettä *-ja, -jä,* muuttumattoman taikka *i*:ksi muuttuneen *e*:n perään, väliin myös *-ia, -iä* kadonneen *e*:n perään. Jos pääte on *-ja, -jä,* jää *a, ä* yksikön nimentöön olemaan, mutta katoaa siitä, jos pääte on *-ia, -iä,* esim. *haravoithieja, panettelija, punnithieja, syljeskelija,* mutta *valhetteli.*

Kaksi-tavuisiin liitettynä on pääte *-ja, -jä,* jonka edellä tehdikön *e* muuttuu *i*:ksi, ja jonka *a, ä* jää yksikön nimentöön olemaan, ellei tehdikön side-kerake ole *k, p, t* taikka *s,* joittenka edellä on ääntiö taikka *l, n, r,* esim. *kuulija, kävijä, tulija.* Jos taas tehdikön side-kerakkeena on *k, p, t, s* ääntiön taikka *l*:n, *n*:n, *r*:n perässä, on johde-päätteena *α*) tavallisesti *-ia, -iä,* jonka edellä tehdikön *e* on kadonnut ja *k, p, t, s* kerrottu, ja jonka *a, ä* katoaa yksikön nimennöstä, esim. *kulkki* kulkia, *tekki* tekiä, *pessi* pesiä; *β*) mutta väliin myös *-ja, -jä,* jonka *a, ä* pysyy yksikön nimennössä, ja jonka edellä tehdikön *e* joko pysyy muuttumatta kertomattomalla side-kerakkeella taikka muuttuu *i*:ksi kerrotulla side-kerakkeella, esim. *sylkejä, lukkija.*

6) Uudessakirkossa on kolme-tavuisten tehdikköin perässä yksikön nimennössä muuttumatoin *-ja, -jä* johdepäätteenä ja sen edellä tehdikön *e* joko kadonnut taikka *i*:ksi muuttunut, esim. *tappelja, panettelija.* Jos taas johdepääte on liitetty sellaiseen kaksi-tavuiseen tehdikköön, jolla on *k, p, t, s* side-kerakkeena ja sen edellä *l, n, r* taikka ääntiö, on se *α*) tavallisesti *-ia, -iä,* josta *a, ä* katoaa yksikön

nimennössä, ja jonka edellä tehdikön *e* katoaa, ja sen sidekeraketta kerrotaan, esim. *hakki* hakia, *lukki* lukia, *tekki* tekiä; mutta β) myös väliin yksikön nimennössä muuttumatoin *-ja, -jä*, jonka edellä myös tehdikön runko on muuttumatta, esim. *pesejä*, *sylkejä*. Muihin kaksi-tavuisiin tehdikköihin liitettynä on pääte tavallisesti yksikön nimennössä muuttumatoin *-ja, -jä*, jonka edellä *e* muuttuu *i*:ksi, esim. *menijä, tulija*, mutta myös väliin *-ia, -iä*, jonka edellä tehdikön *e* on kadonnut, ja josta yksikön nimennössä *a, ä* katoaa, esim. *puri* puria. Jos sana päättyy asuin-paikkaa merkitsevään johde-päätteesen *-la, -lä*, jää rungon viimeinen ääntiö yksikön nimentöön olemaan Laitilassa ja Uudessakirkossa, esim. *Alsla, Aula, Jaakola, Heikkla, Laorla, Siuttla, Mattla, Paavola, Piätla, Rikola, Tuakla.*

3. Lyhyeen ääntiöön päättyvistä tehdikkö-rungoista katoaa, ellei liitettä ole lisään tullut taikka viimeinen ääntiö, side-kerakkeen pehmettyä, joudu kohta ensimäisen tavuun ääntiön perään, viimeinen ääntiö käskennön 2:sta personasta ja kieltävän muodon lausunnosta, sekä saman muodon käskennön 2:sta personasta, jolloin *j*, jos se siten tulisi viimeiseksi kerakkeeksi, muuttuu i:ksi. Esim. *amm'* ammu', *haravoith'* haravoitse', *hauk'* hauku', *juaks'* juokse', *kann'* kanna', *keit'* keitä', *kiel'* kiellä', *kud'* kudo', *kuli'* kulje', *kys'* kysy', *leev'* leivo', *men'* mene', *murr'* murra', *paran'* parane', *pyhi'* pyhje' eli pyhi', *rev'* revi', *riitel'* riitele', *siir'* siirrä', *sur'* surc', *syli'* sylje', *tahr'* tahri', *talut'* taluta', *tuamith'* tuomitse', *en neol'*, *älä neol'* en neulo', älä neulo', *en sid'*, *älä sid'* en sido', älä sido', *en amm'*, *älä amm'* en ammu', älä ammu', *en liik'*, *älä liik'* en liiku', älä liiku', *en rikast'* en rikastu', *älä kann'* älä kanna', *en keit'* en keitä', *en lohdut'* en lohduta', *älä nilkut'* älä nilkuta', *älä kiel'* älä kiellä', *en huol'* en huoli', *älä tahr'* älä tahri', *en kysel'* en kysele', *älä luv'* älä lue', *älä punnith'* älä punnitse', *en kuli'*, *älä kuli'* en kulje', älä kulje', *en pan'*

en pane', *en paran'* en parane', mutta *tao', en tee', älä tee', näe', en näe', älä näe'*. Poikkeus. Laitilassa jää usein, ehkei aina, rungon viimeinen äänti olemaan kieltävän muodon lausuntoon ja käskennön 2:seen personaan, jos vaan yksi kerake on sen edellä, ja ensimäisessä tavuussa on lyhyt äänti, esim. *en, älä pese', pyhi', luve', sovi', revi', ime', väsy'*, mutta myös *en, älä oi', kuu', sid', men', tul', san'* en, älä ole', kudo', sido', mene', tule', sano'.

4. 1:sen luokan supistuvat nimikkö-rungot lyhenevät seuraavain sääntöjen mukaan:

a) Muutamat kirjakielen supistuvat nimikkö-rungot, varsinkin kolme-tavuiset *lee*:hen päättyvät, eivät täällä ole supistuvia, vaan muuttuvat kuten muutkin samaan ääntiöön päättyvät nimiköt, esim. *kappal* kappale, runko *kappale* eikä *kappalehe, kekäl* kekäle, runko *kekäle* eikä *kekälehe, kärm* kärme, runko *kärme* eikä *kärmehe*.

b) Joskus muodostuvat *ee*:hen päättyvät kolme-tavuiset monikon *i*:n edellä, kuten tavalliset *e*:hen päättyvät, vaikka muissa sioissa pysyvät supistuvina, esim. *vikattit, vikattitte', vikattihi'* vikatteita, vikatteitten, vikatteisin, mutta yksikön nimennössä *vikade*, osannossa *vikadett*, monikon nimennössä *vikatte'*. Tämä tapahtuu, kuten jo sanottiin, ainoastaan harvoin ja vaan muutamin paikoin.

c) Yksikön nimennössä lyhenee 1:sen luokan supistuvien runko tavallisesti samojen sääntöjen mukaan kuin kirjakielessä, esim. *este', huane', kaste', kude', lähde', lääke', puute', side', tarve', vikade'*.

Muistutus. Väliin, jos runko on kolme-tavuinen taikka sellainen kaksi-tavuinen, jolla ensimäisessä tavuussa on pitkä äänti tahi kaksi-äänike, taikka jolla on kaksi keraketta ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, katoaa rungon koko pitkä äänti taikka muuttuu puolikuntoiseksi ääntiöksi. Jos *k, p, t* on rungon

pitkän ääntiön edellä, pehmenee se, ja jos *k*:n pehmettyä *j* päättäisi sanan, muuttuu se *i*:ksi; esim. *luad'* luode, *roikal'* roikale, *terv'* terve, *tuar'* tuore, *hyl'* hylje. Tämä tapahtuu ainoastaan harvoin.

d) Yksikön osannossa lyhenee runko, kuten kirjakielessä, esim. *huanett* huonetta, *kudett* kudetta, *oast* oasta, *puhett* puhetta, *roiklett* roikaletta, *seeväst* seivästä, *toimeliast* toimeliasta, *tervett* tervettä, *turvast* turvasta, *äest* äestä.

Poikkeus. Uudessakirkossa ja *juuri joskus* Laitilassa lyhenee rungon pitkä ääntiö, ja edellä olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan, jos mainitun kerakkeen edellä on ääntiö, *l*, *n* tahi *r*. Esim. *ikket* iestä, *porssat* porsasta, *seippät* seivästä, *sittet* sidettä, *turppat* turvasta, *varkkat* varasta, *äkket* äestä.

e) Muissa yksikön sioissa sekä monikon nimennössä lyhenee rungon pitkä ääntiö, ja edellä olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää kerrotaan, jos ääntiö, *l*, *n* tahi *r* on mainitun kerrakkeen edellä, esim. *juurikkaha'* juurikkaasen, *sittesse'* siteesen, *lamppall* lampaalla, *seippäst* seipäästä, *huaneks* huoneeksi, *kaunin* kauniina, *rakkan* rakkaana, *kuttest* kuteesta, *vikatte'* vikatteet, *raska'* raskaat, *ratta'* rattaat.

Muistutus. Jos liite on tullut yksikön olentoon, muuttuu väliin sen päätteen edellä runko Rauman pitäjän eteläisessä päässä, kuten kirjakielessä, esim. *raskasnas* raskasnansa, *saerasnas* sairasnansa.

f) Monikon omannon päätteen edellä lyhenee runko:

1) Eurajoella ja Lapissa väliin kuten kirjakielessä, mutta tavallisesti niin, että viimeinen pitkä ääntiö lyhenee ja muuttuu tavallisesti *e*:ksi, jos se on *i*, sekä että edellä olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää kerrotaan, jos ääntiö, *l*, *n* tahi *r* on sen edellä. Esim. *vierasteń*, *saerasteń*, *tervetteń*, *huanetteń*, *louasteń*, *porsasteń*, *varasteń*, *rakasteń*, mutta useimmin *juurikkaiń* juurikasten,

saerain sairasten, *rakkain* rakasten, *luanikkain* luonnikasten, *tervein* tervetten, *puuttein* puutetten, *kaonein* kaunisten, *naorein* nauristen, *kuttein* kudetten, *ahnein* ahnetten, *äkkeitten* äesten, *seippätten* ja *seippäitten* seivästen, *rakkatten* rakasten.

2) Pyhässämaassa, Raumalla, Uudessakirkossa ja Laitilassa samoin, ehkä runko niissä pitäjissä, varsinkin Raumalla ja Uudessakirkossa, vielä harvemmin kuin Eurajoella ja Lapissa muuttuu kuten kirjakielessä, esim. *saavaste'* saapasten, *hammaste'*, *lammaste'*, mutta useimmin *vieratte'* vierasten, *kuttette'* kudetten, *naorette'* nauristen, *saeratte'* sairasten, *anteliatte'* anteliaitten, *vannate'* vannasten, *lähtete'* lähdetten, *roppette'* rovetten, *porssate'* porsasten, *tyyrette'* tyyritten, *roiklette'* roikaletten.

g) Monikon *i*:n edellä muuttuu runko niin, että viimeinen pitkä ääntiö lyhenee, ja edellä olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää kerrotaan, jos sen edellä on ääntiö, *l*, *n* tahi *r*. Jos *i* on rungon viimeisenä ääntiönä, muuttuu se *e*:ksi, ja *a aha*:han päättyvissä kolme-tavuisissa *o*:ksi. Esim. *lamppais* lampaissa, *lamppaihin* lampaisin, *kuninkkoist* kuninkaista, *sitteill* siteillä, *hamppaihin* hampaisin, *saerain* sairaina, *varkkain* varkaina, *luanikkoiks* luonnikoiksi, *ahneiks* ahneiksi, *kaoneit* kauniita, *naoreit* nauriita, *juurikkoit* juurikoita, *kutteit* kuteita, *tarppeihin* tarpeisin.

5. Toisen luokan supistuvissa, joitten rungot täällä päättyvät *-ia*:han, *-iä*:hän, ja joita taivutetaan kuten tavallisia *a*:han, *ä*:hän päättyviä kolme-tavuisia, katoaa yksikön nimennöstä viimeinen ääntiö, ja jos *k*, *p*, *t*, *s* on side-kerakkeena ja sen edellä ääntiö, *l*, *n* tahi *r*, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää sekä yksikön nimennössä että kaikissa muissa sioissa. Esim. *korkki* korkea, *lakki* lakea, *makki* makea, *sakki* sakea, *sokki* sokea, *synkki* synkeä, *ylppi* ylpeä, *ynnsi* ynseä, *vaali* vaalea. Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa muuttuu kaikissa muissa sioissa, paitsi yksikön nimennössä, *i* usein, ehkei kuiten-

kaan aina, *j*:ksi. Esim. *makkjan* makean, *makkjat* makeata, *makkjoist* makeoista, *sakkjat* sakeata, *sakkjatten* sakeain, *ylppjän* ylpeän, *vaaljan* vaalean.

Poikkeus. Sanassa *kopi* kopea on *p* tavallisesti kertomattomana.

6. 1:sen luokan supistuvat tehdikkö-rungot lyhenevät seuravain sääntöjen mukaan:

a) Tekiällisen lausunnossa, 3:ssa, 4:ssä ja 5:ssä siannossa sekä 1:ssä verrannossa lyhenee rungon pitkä ääntiö ja, jos sen edellä on *k, p, t* tahi *s* ääntiön, *l*:n, *n*:n tahi *r*:n perässä, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää. Esim. *luppan* lupaan, *hyppän* hyppään, *pelkkäminen* pelkääminen, *makkamast* makaamasta, *ossamaisillan* osaamaisillani, *hakkavall* hakkaavalla, *seuran* seuraan, *laahaminen* laahaaminen, *vastan* vastaan, *lykkän* lykkään, *pelkkän* pelkään, *kerjän* kerjään.

5:ttä siantoa käytetään harvoin.

b) Ehdonnossa lyhenee rungon pitkä ääntiö, ja *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan, jos sen edellä on ääntiö tahi *l, n, r*, esim. *luppaisin, makkaisin, määräisin, ossaisin, palkkaisin, pelkkäisin, perkkaisin, pyssäisin, sahaisin, tinkkaisin, vastaisin.*

c) Kerronnossa, toivonnossa, käskennössä paitsi yksikön 2:ssa personassa, 1:ssä ja 2:ssa siannossa ja koko tekiättömässä lyhenee runko kuten kirjakielessä, paitsi että *k*, eikä *t*, tulee toivonnon ja käskennön *k*:n eteen, esim. *lupasin, osasin, lykkäsin, pelkäsin, korjasin, luvakkon* luvatkoon, *hypäkkön* hypätköön, *korjakka'* korjatkaatte, *hakakka'* hakatkaatte, *pysäkkä'* pysätkäätte, *luvatan, luvattin* luvattiin, *luvataissin* luvattaisiin, *hakatt* hakattu, *luvat* luvata, *hakat* hakata, *kerjät* kerjätä, *korjat* korjata, *osates* osatessa, *hypätes* hypätessä, *maates* maatessa, *peljätes* peljätessä, *mitaten* mitaten, *sahaten* sahaten, *kolaten* kolaten, *halaten* halaten, *palaten, ryypäten.*

d) Tekiällisen luulennossa, ja 2:ssa verrannossa lyhenee

runko Eurajoella, Lapissa ja Raumalla kuten kirjakielessä, esim. *huvannek* luvaneeko, *he ova' huvannu'* he ovat luvanneet, *he ova' hakannu'* he ovat hakanneet, *maannek* maanneeko. Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa taas lyhenee vaan rungon pitkä ääntiö, mutta *k, p, t* pehmenee, jos se on mainitun ääntiön edellä, esim. *kerjänek* kerjänneekö, *pysänek* pysänneekö, *haodanek* haudanneeko, *ryypänek* ryypänneekö, *he ova' ryypäny'* he ovat ryypänneet, *he ova' taanu'* he ovat taanneet, *he ova' sahanu'* he ovat sahanneet, *he ova' pakanu'* he ovat pakanneet.

e) Käskennön 2:sta personasta ja kieltävän muodon lausunnosta sekä sen käskennön 2:sta personasta katoaa, ellei liitettä ole lisään tullut, rungon koko pitkä ääntiö, ja ainoastaan loppuäänne tulee sen siaan. Jos *k, p, t, s*, jonka edellä on ääntiö tahi *l, n, r*, on viimeisen ääntiön edellä, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää, ja *j*, jos se on viimeisen ääntiön edellä, muuttuu *i*:ksi. Esim. *hakk'* hakkaa, *makk'* makaa, *en, älä pelkk'* en, älä pelkää', *hari'* barjaa', *hupp', en, älä hupp'* lupaa', en, älä lupaa', *pyss', en, älä pyss'* pysää, en, älä pysää, *vast'* vastaa', *en, älä ryypp'* en, älä ryyppää'.

7. 2:sen luokan supistuvat tehdikkö-rungot lyhenevät seuraavain sääntöjen mukaan:

a) Tekiällisen lausunnossa, 3:ssa, 4:ssä ja 5:ssä siannossa sekä 1:ssä verrannossa katoaa rungon viimeinen ääntiö, ja jos *k, p, t* tahi *s* siten on side-kerakkeeksi tullut, kerrotaan niitä, jos ääntiö tahi *l, n, r* on edellisenä kirjaimena. Esim. *ruppen* rupean, *reppeń* repeän, *heltteń* helteän, *häppeń* häpeän, *kerkkeń* kerkeän, *puhkeń* puhkean, *tarjoń* tarjoan, *selkkeń* selkeän, *tahkoń* tahkoan, *ruppemallas* rupeamallansa, *ruppemineń* rupeaminen, *ruppemaisillas* rupeamaisillansa, *tarjovall* tarjoavalla, *ei oľ kettän ruppeva* ei ole ketään rupeavaa.

5:ttä siantoa käytetään harvoin.

b) Ehdonnosta katoaa rungon viimeinen ääntiö, ja jos *k, p, t* tahi *s* siten tulee side-kerakkeeksi, kerrotaan sitä, jos sen edellä on ääntiö tahi *l, n, r*. Esim. *puttoisiń* putoaisin, *häppeisiń* häpeäisin, *halkkeisiń* halkeaisin, *kerkkeisiń* kerkeäisin, *helteisiń* helteäisin, *häviśiń* häviäisin, *tarjoisiń* tarjoaisin.

c) Kerronnossa, toivonnossa ja käskennössä, paitsi yksikön 2:ssa personassa, sekä koko tekiättömässä lyhenee runko samoin kuin kirjakielessä, paitsi että *k*, eikä *t*, kuten kirjakielessä, täällä tulee toivonnon ja käskennön *k*:n eteen. Esim. *rupesiń, selkesiń, kerkesiń, hävekkä', seljekkä'* hävetkäätte, seljetkäätte, *ruwekkoń, revekköń* ruvetkoon, revetköön, *ruwetaań* ruvetaan, *ruwettiń* ruvettiin, *ruwetaissiń* ruvettaisiin, *ruwettannek* ruvettaneenko, *ruvettakkoń* ruvettakoon, *ruweti'* ruvettu, *ruwettavań* ruvettavan.

d) 1:ssä ja 2:ssa siannossa lyhenee runko, kuten kirjakielessä, Eurajoella, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, esim. *seljet* seljetä, *kerjet* kerjetä, *hellet* helletä, *revet* revetä, *helletesäs* helletessänsä, *ruwetes* ruvetessa, *ruweteń, tarjoteń, hävitesäs* hävitessänsä, *puhjeteń, lahoteń*. Lapissa käypi tavallisesti samoin, ellei runko pääty *rkea*:han taikka *lkea*:han, jolloin *kea, keä* muuttuu *i*:ksi, niinkuin jos runko päättyisi *rkia*:han, *lkia*:han, esim. *kerit* kerjetä, *keritesäs* kerjetessänsä, rungosta *kerkeä, selites* seljetessä, rungosta *selkeä*.

Joskus muuttuu Lapissa runko myös niin, että viimeinen ääntiö katoaa, ja siten side-kerakkeeksi joutunut *t* tulee kerrotuksi, jos *l* on sen edellä, esim. *heltteisäs* helletessänsä. Tämä tapahtuu ainoastansa hyvin harvoin.

e) Tekiällisen luulennossa ja 2:ssa verrannossa lyhenee runko kuten kirjakielessä, Eurajoella, Lapissa ja Raumalla. Esim. *ruwennek* ruvenneeko, *seljennek* seljenneekö, *he ova' kerjenny'* he ovat kerjenneet, *hän on ruwenn'* hän on ruvennut.

Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa katoaa rungon viimeinen ääntiö, mutta ei mitään *n*:ää tule sen siaan.

Kuitenkin pehmenee siten side-kerakkeeksi joutunut *k, p, t.* Esim. *hävenek* hävenneekö, *hävinek* hävinneekö, *kerjenek* kerjenneekö, *tarjonek* tarjonneeko, *he ova' ruvenu'* he ovat ruvenneet, *he ova' seljeny'* he ovat seljenneet, *he ova' puhjenu'* he ovat puhjenneet, *he ova' kadonu'* he ovat kadonneet.

f) Käskennön 2:sta personasta ja kieltävän muodon lausunnosta sekä sen käskennön 2:sta personasta katoovat, ellei liitettä ole lisään tullut, rungon molemmat viimeiset ääntiöt, ja loppuäänne tulee niitten siaan (Eurajoella myös usein *i,* jos runko päättyy *ea*:han, *eä*:hän). Jos *k, p, t* tahi *s,* jonka edellä on ääntiö tahi *l, n, r,* on mainittuin ääntiöin edellä, kerrotaan niitä, ja jos *j,* ääntiön kadottua, joutuisi rungon päähän, muuttuu se *t*:ksi. Esim. *kerkk', häpp', rupp', put',* kerkeä', häpeä', rupea', putoa', *likk'* likoa', *tarj'* tarjoa', *ei se katt'* ei se katoa', *ei se helt'* ei se helteä', *ei taevas selkk'* ei taivas selkeä', *älä rupp', älä put'* älä rupea', älä putoa', *älä häpp'* älä häpeä. Ja Eurajoella sekä niinkuin jo on sanottu, mutta myös *selkk' siält ny'* selkeä sieltä nyt, *häppi' siin* häpeä' siinä, *puhk' ny' pian* puhkea' nyt pian, *en kerkki'* en kerkeä', *älä ruppi'* älä rupea', *älä sitä häppi'* älä sitä häpeä'.

8. 1:sen luokan supistuvista johdetuissa sanoissa lyhenee supistuvan rungon viimeinen pitkä ääntiö ja sen edellistä *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan, jos mainittuin keraketten edellä on ääntiö tahi *l, n, r.* Esim. *rukkinen* rukiinen, *seippänen* seipäinen, *ahtenen* ahtehinen, *viissaus* viisaus, *lissäys* lisäys, *hauttaus, makkaus* hautaus, makaus, *makkalen* ja *makkailen* makaelen, *luppalen* ja *luppailen* lupaelen, *hyppäys* hypäys, *sekkantu* sekaantuu, *pyssäle* ja *pyssäile* pysäelee, *lissänty* lisääntyy, *okkanen* okahinen, *ihmelinen* ihmeellinen, *tarppelinen* tarpeellinen, *sattenen* satehinen, *hakkaja* hakkaaja, *makkaja* makaaja, *luottenen* luotehinen, *kohtulinen* kohtuullinen, *kattenen* kateinen, *tervelöinen* terveellöinen, *kuakkaja* kuokkaaja.

Poikkeus. Muutamissa nimiköissä ei *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, *s*:ää kerrotakaan, vaikka sen edellä on *l, n, r* tahi ääntiö, esim. sanassa *tapaus*, Lapissa *lupaus* ja *pysäys*, Pyhässämaassa sanassa *lupaus* ja muutamissa muissakin.

9. 2:sen luokan supistuvista johdetuissa katoaa supistuvan rungon viimeinen ääntiö ja, jos *i* on sen edellä, muuttuu se *e*:ksi. Siten side-kerakkeeksi joutunutta *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan, jos sen edellä on ääntiö tahi *l, n, r*, paitsi sanasta *kopi* kopea johdetuissa sanoissa, joissa *p* on kertomattomana. Esim. *synkkeys, ylppeys, korkkeus, ynseys, ruppeleh* ja *ruppeileh*, *kokkontuwa'* kokoontuvat, *makkentu, sakkentu,* johdetut sanoista makea, sakea.

10. Viimeinen *n* kuuluu *-nen*-päättyvissä sanoissa Eurajoella hyvin hienolta, melkein kuin loppu-äänne Lapissa ja Raumalla, ja on perätä loppu-äänteeksi muuttunut Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirjossa, esim. *ihmnen, ihmneh* ja *ihmne'* ihminen, *huomnen, huomneh* ja *huomne'* huominen, *isälinen, isälineh* ja *isäline'* isällinen.

Tuota väliin enemmän, väliin vähemmän loppu-äänteen tapaista ääntä kirjoitetaan tässä selityksessä *n'*:llä.

11. Niissä sanoissa, joittenka rungot kirjakielessä päättyvät *uute*:hen, *yyte*:hen, lyhenee näissä pitäjissä kirjakielen pitkä *uu* ja *yy*. Esim. *hyvys* hyvyys, *pahus* pahuus, *syvys* syvyys.

12. Johde-päätteistä *-llinen* ja *-lloinen* katoaa toinen *l*, mutta kuitenkin pehmenee, johde-päätteen lisään tultua, emäsanan side-kerake, jos se on *k, p* taikka *t*, esim. *tavalineh* tavallinen, *kivuloine'* kivulloinen.

13. Kolme-tavuisista sekä nimikkö- että tehdikkö-rungoista, joilla toisessa tavuussa on lyhyt ääntiö, jota ainoastaan yksi kerake seuraa, katoaa Eurajoella, Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa, jos ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos kaksi keraketta on ensimäisen

ja toisen tavuun ääntiöin välillä, tuo toisen tavuun lyhyt ääntiö kaikissa kohdin, missä sitä seuraavan kerakkeen perässä on ääntiö. Jos taas ensimäisessä tavuussa on lyhyt ääntiö, jota ainoastaan yksi kerake seuraa, jos toisen tavuun ääntiön perässä on kaksi keraketta, taikka jos toisen tavuun ääntiötä seuraava kerake, viimeisen ääntiön kadottua, päättää sanan, jääpi toisen tavuun ääntiö olemaan. Esim. *ahvenˈ* ahvenen, *auskrinˈ* auskarin, *estle* estelee, *halkle* halkelee, *Heikkläs* Heikkilässä, *ihmenˈ* ihminen, *Jaaklas* Jaakolassa, *juttleˈ* juttelen, *kappleˈ* kappaleen, *kastle* kastelee, *kymmnes* kymmenes, *kynttlänˈ* kynttilän, *lehtreit* lehteriä, *Mattlas* Mattilassa, *muutle* muuttelee, *naskliˈ* naskalin, *noitrinˈ* noiturin, *nylkrinˈ* nylkyrin, *ottleˈ* ottelen, *paimnell* paimenella, *Palttlas* Palttilassa, *papplas* pappilassa, *paintle* painelee, *palvle* palvelee, *pettrinˈ* petturin, *pohtmenˈ* pohtimen, *pähknäˈ* pähkinät, *Riikläs* Riikilässä, *riitle* riitelee, *roikleit* roikaleita, *rempleit* rempeleitä, *samplenˈ* sammalen, *seithtmänˈ* seitsemän, *siämmenˈ* siemenen, *Tiivlas* Tiivolassa, *tuamriks* tuomariksi, *tyttrell* tyttärelle, *Ulvlas* Ulvilassa, *vahtroit* vahteroita, *vankkriˈ* vankkurit, *veistle* veistelee, *voitle* voitelee, *ympröll* ympärillä, *ämprinˈ* ämpärin. Mutta taas kuten kirjakielessä *hamaranˈ*, *kanervanˈ*, *katavanˈ*, *vasaranˈ*, *silakanˈ*, *valakanˈ*, *harakka* harakkaa, *huonistu*, *muistutta* muistuttaa, *tuamithte* tuomitsee, *ahven*, *auskar*, *juttelˈ* jutteli, *kynttil* kynttilä, *muuttelˈ* muuttele', *naskal* naskali, *nylkyr* nylkyri, *ottelˈ* ottele', *paimen*, *palvelˈ* palvele', *pohdin*, *rohdin*, *siemen*, *tuamar*, *veistelˈ* veistele', *voitelˈ* voitele', *ympärˈ* ympäri.

Tästä säännöstä huomaa seuraavia poikkeuksia:

a) Runkoihin *vikkelä*, *sukkela* jää aina toisen tavuun ääntiö, esim. *vikkelänˈ*, *sukkelanˈ*, eikä koskaan *vikklänˈ*, *sukklanˈ*.

b) Johde-päätteisin *-ja*, *-jä* ja *-va*, *-vä* päättyviin run-

koihin jää aina toisen tavuun ääntiö, esim. *antaja*, *auttaja*, *keittäjä*, *laolaja*, *soittaja*, *kaolavan'*, *niskavan'*.

c) Johde-päätteisin *-tta*, *-ttä* ja *-ttu*, *-tty* päättyviin tehdikkö-runkoihin sekä niistä johdetuihin nimiköihin jääpi myös aina toisen tavuun ääntiö, vaikka side-kerakkeen pehmettyä vaan yksi *t*-kin tulisi mainitun ääntiön perään. Esim. *juaksutin* eikä *juakstin*, *kuulutus*, *muistutus* eikä *kuultus*, *muisttus*, *kuulutan'* eikä *kuultan'*, *lasketan'* eikä *lasktan'*, *kolkutan'*, *nilkutan'*, *ruahotui* ruohottui.

d) *-uri*, *-yri*:llä päättyviin runkoihin jää Laitilassa väliin, mutta ei aina, toisen tavuun ääntiö. Esim. *nylkyrit* nylkyriä, *viskuritte'* viskurien, mutta myös *nylkrit* nylkyriä, *vankkri'* vankkurit.

e) *-inen'* taikka *-nen'* päättyvissä kolme-tavuisissa sanoissa on toisen tavuun ääntiön laita tämmöinen:

1) Eurajoella, jossa johde-pääte, 5:nen luokan nimiköihin liitettynä, on *-inen*, jonka edeltä emä-sanan viimeinen *e* on kadonnut, mutta muihin nimiköihin liitettynä *-nen*, jää toisen tavuun ääntiö olemaan, ellei johde-päätettä ole pantu 5:nen luokan nimikön perään, jolloin, jos ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos kaksi keraketta on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, toisen tavuun ääntiö väliin katoaa, väliin jää olemaan. Esim. *eilänen*, *heinänen*, *karvanen*, *kultanen*, *leppänen*, *luatonen*, *mäntönen*, *päivänen*, *rautanen*, *ruahonen*, *tervanen*, mutta *julknen* ja *julkinen*, *kuusinen* ja *kuusnen*, *saarinen*, *vuotinen* ja *vuotnen*.

Seuraavista sanoista katoaa myös Eurajoella väliin toisen tavuun ääntiö, väliin jää se niihin olemaan: *kummonen* ja *kummnen*, *mimmonen* ja *mimmnen*, *päälinen* ja *päälnen*, *semmonen* ja *semmnen*, *tommonen* ja *tommnen*, *tämmönen* ja *tämmnen*.

2) Lapissa noudattaa kieli tälläisissä sanoissa toisen tavuun ääntiön suhteen samoja sääntöjä kuin Eurajoellakin, paitsi pitäjän luoteisella kulmalla varsinkin Ylikierellä. Siellä katoaa aina, jos ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos kaksi keraketta on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, toisen tavuun ääntiö sellaisista sanoista, jotka ovat syntyneet 5:nen luokan nimiköistä ja johde-päätteestä *-ineⁿ*. Jos taas sana on syntynyt jostakin toisellaisesta nimiköstä ja johde-päätteestä *-neⁿ*, jääpi tavallisesti toisen tavuun ääntiö olemaan, vaikka sen edelliset kirjaimet olisivatkin sellaisia, kuin jo mainittiin, mutta katoaa myös usein. Toisen tavuun olemaan jääneen ääntiön edellä oleva *k, p, t* pehmenee usein, mutta ei aina. Esim. *entneⁿ* entinen, *julkneⁿ*, *jälkneⁿ* julkinen, jälkinen, *järvneⁿ* järvinen, *kuusneⁿ* kuusinen, *haukneⁿ* haukinen, *nummneⁿ* nummінen, *puolneⁿ* puolinen, *saarneⁿ*, *särkneⁿ* saarinen, särkinen, *talvneⁿ* talvinen, *uutneⁿ*, *vuotneⁿ* uutinen, vuotinen, mutta *kätineⁿ*, *talineⁿ*, *totineⁿ*, *vetineⁿ*, *välineⁿ*. Ja taas *eläneⁿ*, *palkoneⁿ*, *jalkaneⁿ*, *karvaneⁿ*, *kulaneⁿ* kultanen, *lepäneⁿ* leppänen, *metäneⁿ* metsänen, *männöneⁿ* mäntynen, *pikkuneⁿ*, *solmuneⁿ*, *tikuneⁿ* tikkunen, *vaivaneⁿ*, mutta myös *luatneⁿ*, *peltneⁿ* luotonen, peltonen, *perhneⁿ* perhonen, *semmneⁿ*, *tommneⁿ* semmonen, tommonen. Tätä viimeiseksi mainittua toisen tavuun ääntiön poisheittämistä huomaa useimmin vanhain ihmisten puheessa kuin nuorten.

3) Rauman pitäjässä, Pyhässämaassa ja Laitilassa jää, kuten Eurajoellakin, tälläisiin sanoihin, jos *ema*-sana on jonkun muun luokan nimikköjä kuin 5:nen, toisen tavuun ääntiö olemaan, mutta sen edellinen *k, p, t*, pehmenee näissä pitäjissä hyvin usein, ehkei kuitenkaan

aina. Esim. *kullane'* kultanen, *lepäne'* leppänen, *huadone'* luotonen, *methäne'* metsänen, *tavane'* tapanen, *tikune'* tikkunen, mutta myös *honkane', kaltane', kultane', pikkune', rautane', tapane',* pehmenemättömällä *k*:lla, *p*:llä ja *t*:llä. Ne kuusi *-nen'*-päättyvää sanaa, joihin Eurajoella toisen tavuun ääntiö väliin jää olemaan, mutta joista se väliin myös katoaa, ovat täällä samallaisia.

Jos taas emä-sana on 5:nen luokan nimikkö, käypi Raumalla toisen tavuun ääntiön, kuten Eurajoellakin, mutta Pyhässämaassa ja Laitilassa on asian laita seuraava. Johde-pääte on väliin *-ne'*, väliin *-ine'*. Jos se on *-ne'*, jääpi sen eteen aina emä-sanan *e*, mutta edellä oleva *k, p, t* pehmenee, esim. *järvene'* järvinen, *hauene'* haukinen, *saarene'* saarinen, *sarvene'* sarvinen, *särjene'* särkinen. Jos päätte on *-ine'*, katoaa sen edeltä emä-sanan *e*, ja *i*, joka siten tulee toisen tavuun ääntiöksi, jää aina olemaan Laitilassa, mutta sekä katoaa että jää olemaan Pyhässämaassa. Esim. Laitilasta: *haukine', julkine', juurine', kuusine', puoline', sarvine', särkine', talvine', tuuline',* ja Pyhästämaasta: sekä *kuusine'* että *julkne'* julkinen, *talvne'* talvinen, *vuatne'* vuotinen.

f) *-ne*:hen päättyviin tehdikkö-runkoihin jää Eurajoella, Pyhässämaassa ja Laitilassa usein, ehkei kuitenkaan aina, rungon toisen tavuun ääntiö olemaan, vaikka kaksi ääntiötä olisikin ensimäisessä tavuussa tahi kaksi keraketta ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä. Esim. *aukene* aukenee, *hapane* happanee, *helpone* ja *helvone, lämpene, kiinene, soukene, suurene, vahvene, vanhene,* mutta myös *aukne, happne, soukne, vanhne.* Lapissa ja Raumalla katoaa tälläisistä sanoista aina pää-säännön mukaan, toisen tavuun ääntiö, paitsi juuri joskus Eurajoen rajalla olevissa kylissä. Esim. *aukne* aukenee, *kylmne,*

lämpne, mustne, selkne, suurne, vahvne, valkne, vanhne, ja, kuten sanottiin, Eurajoen rajalla väliin *kymlene, lämpene, suurene.*

g) Jos sana päättyy johde-päätteesen *-n*, omannossa *-men*, jää toisen tavuun ääntiö aina olemaan, paitsi joskus Laitilassa ja Pyhässämaassa. Esim. *istumen, laitumen, siäramen* sieramen, mutta vaan juuri joskus Pyhässämaassa ja Laitilassa *laitmell* laitumell, *istmeks* istumeksi, *siärmet* sieramet. Jos taas johde-pääte on *-in*, omannossa *-imen*, on toisen tavuun ääntiön laita niin, kuin pää-säännössä on sanottu.

h) Johde-päätteesen *-asen* päättyviin tehdiköihin jää toisen tavuun ääntiö aina, ja sen edellä oleva *k, p, t* pehmenee. Esim. *auasen, halasen* aukasen, halkasen, *kirasen* kirkasen, *katkasen, lauasen, lavasen* laukasen, lakasen, *lohgasen, lohvasen* ja *lohkasen* lohkasen, *puhvasen puhgasen* ja *puhkasen* puhkasen, *ratkasen, reväsen* repäsen.*)

i) Jos johde-pääte *-elen* on pantu kaksi-tavuiseen supistuvaan runkoon, katoaa siitä Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa ensimäinen *e*, emä-sanan pitkä ääntiö lyhenee, ja side-kerakkeena olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan. Esim. *hakkalen, hauttale* hautaile, *veissale* veisailee.

j) Eurajoen pitäjän pohjois-päässä ja Laitilassa Uudenkirkon rajalla jää tälläisiin kolme-tavuisiin sanoihin muutamain puheessa aina toisen tavuun ääntiö.

Uudessakirkossa ei toisen tavuun ääntiö koskaan katoa kolme-tavuisista, ellei ne pääty *la*:han, *lä*:hän. Vii-

*) Miten *k, p, t* pehmetessä muuttuu näissä pitäjissä, kussakin eritavallansa, selitetään edempänä.

mein mainituista katoaa useimmin, ehkei kuitenkaan aina, toisen tavuun ääntiö, jos ensimäisessä tavuussa on kaksi ääntiötä, taikka jos kaksi keraketta on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä. Esim. *Alsla*, *Heikkla*, *Jaakla*, *Iiskla*, *Laorla*, *Mattla*, *Piätla*, *Siuttla*, *Tuakla*, mutta myös *Heikkilä*, *Laukola*, *Marrela*, *Liisala*, *Pilpola*, *Wiisala*. Muihin kolme-tavuisiin jää täällä, kuten jo sanottiin, aina toisen tavuun ääntiö.

14. Jos neljä- taikka useamman-tavuisilla rungoilla on toisessa tavuussa lyhyt ääntiö, jota ainoastansa yksi kerake seuraa, ja ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos kaksi keraketta on ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä, katoaa Eurajoella, Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa toisen tavuun ääntiö, ja jos *j* siten tulisi kahden kerakkeen välihin, muuttuu se *i*:ksi. Muutoin jää toisen tavuun ääntiö olemaan kuten kirjakielessä. Esim. *kyyntränen* kyynäräinen, *keriläinen* kerjäläinen, *käypläinen* käypäläinen, *Laitlalainen* Laitilalainen, *Lapplainen* Lappilainen, *niittlainen* niittulainen, *nuottlainen* nuottalainen, *riihläinen* riihiläinen, *nuarkainen* nuorukainen, *rohtminen* rohtiminen, *pohtmelinen* pohtimellinen, *samplinen* sammalinen, *Turklainen* Turkulainen, *Suamlainen* Suomalainen, *Sakslainen* Saksalainen, *vahtranen* vahterainen, *Wäkkräläinen* Wäkkäräläinen, mutta kuten kirjakielessä *ohukainen*, *lyhykäinen*, *oleskelen*, *veisaskelen*.

Poikkeus. Jos sanalla on johde-pääte *-mainen*, *-mäinen*, jota näissä pitäjissä liitetään emä-sanan sekä nimentöettä omanto-siaan, on toisen tavuun ääntiön laita seuraava:

1) Eurajoella ja Raumalla on mainittua johdepäätettä tavallisesti nimentöön liitetty, mutta usein myös omantoon. Jos sitä on nimentöön liitetty, katoaa kaksitavuisesta emä-sanasta toisen tavuun ääntiö, jos ensimäi-

sessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, taikka jos ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä on kaksi konsonanttia; kolme-tavuiseen emä-sanaan taas jää aina toisen tavuun ääntiö olemaan, mutta kolmannen tavuun ääntiö katoaa. Esim. *ensmäinen'*, *jälkmäinen*, *karhmainen*, *koermainen*, *lapsmainen*, *lehmmäinen*, *sirppmäinen*, *turhmainen*, *varsmainen*, *kamalmainen*, *klipparmainen* klipparimainen, *korimainen* koreamainen, *kopimainen* kopeamainen, *matalmainen*, *penikkmainen*, *sampalmainen* sammalmainen, *ämpärmäinen* ämpärimäinen. Jos johde-päätettä taas on liitetty omanto-siaan, jonka viimeinen *n* tavallisesti katoaa, mutta myös väliin muuttuu *m*:ksi, jää aina kaksi-tavuiseen emä-sanaan toisen tavuun, ja kolme-tavuiseen kolmannen tavuun ääntiö olemaan, mutta kolme-tavuisesta emäsanasta katoaa toisen tavuun ääntiö, jos sen edellä on kaksi konsonanttia, taikka jos ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike, esim. *harakamainen*, *huonommainen*, *karhumainen*, *koeramainen*, *kurikamainen*, *laihamainen*, *lihavamainen*, *matalamainen*, *nuoremainen*, *saavimmainen*, *silakamainen*, *vanhammainen*, *ämprimäinen* ämpärimäinen, *Wäkkrämäinen* Wäkkärämäinen.

2) Lapissa, Pyhässämaassa ja Laitilassa on tämän asian laita, kuten Eurajoella ja Raumalla, paitsi että täällä väliin kuulee toisen tavuun ääntiön jääneen kaksi-tavuiseen, ja kolmannen tavuun ääntiön kolme-tavuiseen emä-sanaan, vaikka johde-päätettä on nimentöön litetty. Esim. *härkämäinen*, *soukkamainen*, *lusikkamainen*, *vasikkamainen*. Jos johde-päätettä on omantoon pantu, katoaa aina Laitilassa ja Pyhässämaassa omannon *n*, eikä muutu koskaan *m*:ksi.

Uudessakirkossa jää aina toisen tavuun ääntiö olemaan neljä- taikka useamman-tavuisiin sanoihin, paitsi jos

sanalla on johde-pääte *-lainе'*, *-läinе'*, jolloin se katoaa samojen sääntöjen mukaan kuin edellä mainituissa pitäjissä. Joskus juuri katoaa se myös *-mainе'*, *-mäinе'*-päätteen edeltä, esim. *ensmäinе'*.

15. Jos johde-päätettä *-lainеn'*, *-läinеn'* on kolme- taikka useamman-tavuiseen emä-sanaan liitetty, on sitä tavallisesti pantu omanto-sian perään. Omannosta on silloin *n* kadonnut ja myös *e* sellaisista emä-sanoista, jotka päättyvät sanoihin *mäki* ja *joki*. Esim. *Eurjolainеn'* Eurajokelainen, *Hankklalainеn'* Hankkilalainen, *Hinnerjolainеn'*, *Kodisjolainеn'*, *Kokemäläinеn'*, *Laitlalainеn'*, *Mynämäläinеn'*, *Uudenkirkolainеn'*, *Uuudenkaupungilainеn'*, *Ulvlalainеn'*, *Wehmastelainеn'*.

Poikkeus. Eurajoella liitetään johde-päätettä *-lainеn'*, *-läinеn'* kolme-tavuisen rungon nimentöön, jos sen viimeisen ääntiön edellä on toinen ääntiö. Viimeinen ääntiö katoaa silloin. Esim. *Luvilainеn'* Luvialainen.

16. Neljä-tavuisista *ele*:hen päättyvistä tehdikkö-rungoista, joilla johde-päätteen edellä on kaksi keraketta, katoaa, taivutus-päätteen lisään tultua, kolmannen tavuun *e* väliin Eurajoella, Pyhässämaassa ja Laitilassa, mutta useammin, ehkei kuitenkaan aina, Raumalla ja Lapissa, varsinkin jos kokonainen tavuu on taivutus-päätteenä lisään tullut. Esim. *ahdistle* ahdistelee, *aristle* aristelee, *ennustle* ennustelee, *hypyttle* hypyttelee, *kerittlevä'* kerittelevät, *keskustlevа'* keskustelevat, *kirjottlevа'* kirjoittelevat, *kurittle* kurittelee, *lävistlevä'* lävistelevät, *vihottle* vihottelee, *visertlevä'* visertelevät, mutta myös *ahdisteleп'*, *ennusteleп'*, *hypytteleп'*, *keskusteleп'*, *lävisteleп'*, *paranteleп'*, *viserteleп'*.

Poikkeus. Jos nuot kaksi *e*:n edellä olevaa keraketta ovat *sk*, katoa kolmannen tavuun ääntiö ainoastansa Raumalla, mutta muissa pitäjissä jää se aina olemaan. Esim. *kuljeskle*, *veisaskle* Raumalla, mutta muissa pitäjissä aina *kuljeskele*, *veisaskele*.

Pitkäin ääntiöin ja kaksi-ääniketten muuttumisesta.

1. Yksi-tavuisessa sanassa oleva pitkä ääntiö muuttuu, jos *i* tulee sen perään, kuten kirjakielessä.

2. Samallaisessa sanassa oleva *ua, yä, iä* muuttuu, jos *i* tulee sen perään, siten, että ensimäinen ääntiö katoaa, sekä että *ua*:n *a* muuttuu *o*:ksi, *yä*:n *ä ö*:ksi ja *iä*:n *ä e*:ksi. Esim. *juań*, kerronnossa *joiń*, ehdonnossa *joisiń*, *sua, tua,* monikon osannossa *soit, noit, lyäń, syäń*, kerronnossa *löiń, söiń*, ehdonnossa *löisiń, söisiń, yä,* monikon osannossa *öit, tiä,* monikon osannossa *teit, viäń*, kerronnossa *veiń*, ehdonnossa *veisiń*.

3. Sellaiset kaksi-äännikkeet, joilla on *i* taikka *y* jälkimäisenä ääntiönä, muuttuvat *i*:n edellä kuten kirjakielessä.

Lyhyen a:n, ä:n, i:n ja e:n muuttumisesta.

A ja Ä.

1. *a* ja *ä* muuttuvat monikon ja kerronnon *i*:n edellä, kuten kirjakielessä, vaikka päätteen *i* sittemmin olisi kadonnutkin.

Poikkeus. Eurajoen Rikantilassa jää *a, ä* olemaan monikon omannon *-itten*-päätteen eteen, esim. *elukkaitten, heinäitten, härkkäitten, pattaitten, perunaitten, tuppaitten* elukoitten, heinien, härkien, patojen, perunoitten, tupien.

2. Verta-tilaisen ja tekiättömän päätteen edellä muuttuu *a, ä* aina *e*:ksi, esim. *kovemp* ja *koveve* kovempi, *syvemp* ja *syveve* syvempi, *ikävemp, matalemp, otetań, löödetäń* otetaan, löydetään. Tästä säännöstä poikkee Eurajoella vertatilainen *hupamp* ja Lapissa vertatilainen *liiamp*.

3. Ylimääräisen päätteen edeltä katoaa *a, ä,* kuten kirjakielessä, jos tuo pääte on *-impa, -impä,* mutta jos se on *-mpa, -mpä,* taikka *-vempa, -vempä,* muuttuvat *a* ja *ä e*:ksi, niin että ylimääräinen tulee saman muotoiseksi kuin vertatilainen. Esim.

kylmimp ja *kylmin*, *matalimp* ja *matalin*, *syvimp* ja *syvin*, mutta *kylmemp*, *lihavemp*, *raakemp*, *arkevemp* kylmin, lihavin, raa'in, ar'in.

4. Ylimääräisen yksikön nimennöstä katoaa, kuten kirjakielessäkin, aina viimeinen *a*, *ä*, mutta sen edelliset kerakkeet joko muuttuvat kuten siellä, taikka pysyvät muuttumattomina, jota edempänä paremmin selitetään.

5. Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa katoaa ylimääräisestä viimeinen *a*, *ä*, joskus yksikön osannon päätteen edeltä, ja *a*:n, *ä*:n edelliset kerakkeet muuttuvat kuten kirjakielessä. Esim. *häijynt* häijyintä, *kelvolisint* kelvollisinta, *rajunt* rajuinta, *ruskint* ruskeinta. Samoin käypi Raumalla joskus myös monikon omannon päätteen *-tteri* edellä, esim. *vikkelintteri*, *uusintteri*. Tavallisesti jääpi kuitenkin näissäkin pitäjissä, ja aina Eurajoella, Lapissa ja Uudessakirkossa, ylimääräisen viimeinen *a*, *ä* olemaan näitten päätetten eteen.

6. *-ttoma*:han, *-ttömä*:hän päättyvistä rungoista katoaa, kuten kirjakielessä, *a*, *ä* yksikön osannossa, ja edellinen *m* muuttuu *n*:ksi.

7. Koska rungon viimeinen *a*, *ä* katoaa yksikön nimennöstä, on jo ennen selitetty, runkojen katkaisemisesta puhuttaissa.

I.

1. Nimikköjen monikossa muuttuu, paitsi nimennössä, rungon viimeinen *i* *e*:ksi. Esim. *lakei* lakkia, *lehdeinnes*, *lehdeines* ja *lehdenes* lehtinensä, *papei* pappia, *penkeinnes*, *penkeines* ja *penkenes* penkkinensä, *ristei* ristiä, *sirpeill* sirpillä, *sirppein'*. *sirppette'* ja *sirppete'* sirppien, *sonnein'* ja *sonnette'* sounien, *toolein'* ja *toolette'* tuolien, *tappein'* ja *tappette'* tappien, *trengei* ja *trenge'* trenkiä, *trenkkein'*, *trenkkette'* ja *trenkkete'* trenkien. *anopeist* anopista, *auskreist* auskarista, *koveleist* kovelista, *kupprei* ja *kuppreit* Uudessakirkossa, *kuppareit* kupparia, *nasklei*,

naskleit ja *nasklet, nylkrei* ja *nylkreit, uimrei* ja *uimreit, viskrei,* ja *viskreit,* Uudessakirkossa *naskaleit, nylkereit, uimareit, viskureit* naskalia, nylkyriä, uimaria, viskuria, *vesureill* vesurilla.

Poikkeus. Monikon omannon päätteen edellä on rungon *i* väliin muuttumatta Lapissa, Laitilan rajalla, sekä kaksi- että kolme-tavuisissa sanoissa ja katoaa myös joskus kolme-tavuisista. Esim. *raittitte', ristitte', sonnitte', juamritte', tuamritte', vesuritte', juamarte', tuamarte',* mutta tavallisemmin kuitenkin *raittette', ristette', sirppette', sonnette', juamreitte, tuamreitte', vesureitte', ämprette'.* Laitilassa ja Uudessakirkossa on kolme-tavuisissa sanoissa *i* aina muuttumatta monikon omannon päätteen edellä. Esim. *kovelitte', tuamaritte'* ja *tuamritte', täpetitte', vesuritte'.*

2. Kerronnon ja ehdonnon päätteen edellä muuttuu myös rungon viimeinen *i e*:ksi. Esim. kerronnossa: *hualein, hualе'* ja *hualesi'* huolin, *kärsein, kärse'* ja *kärsesi', parsein, parse'* ja *parsesi', pyhein, pyhe'* ja *pyhesi', revein, reve'* ja *revesi', tahrein, tahre'* ja *tahresi', murethein, murethe'* ja *murethesi';* ehdonnossa: *hualeisin'* ja *hualesisi'* huolisin, *pyheisin'* ja *pyhesisi',* pyhkisin, *tahreisin'* ja *tahresisi'* tahrisin, *muretheisin', kadetheisin'* murehtisin, kadehtisin.

Poikkeus. Raumalla, Pyhässämaassa, ja tavallisesti myös Lapissa on kolme-tavuisissa rungoissa *i* muuttumatta kerronnon päätteen edellä, esim. *kadethisi', murethisi'* kadehdin, murehdin.

3. Eurajoella muuttuu *i e*:ksi myös 2:sen siannon päätteen edellä, esim. *kärsseis* kärsiessä, *nyppein* nyppien, *noukkein* noukkien, *pyhkeis* pyhkiessä, *potkeis* potkiessa, *tahreisas* tahriessansa, *reppein* repien. Jos *i* on 2:sen siannon päätteestä kadonnut, käypi samoin Lapissa, Raumalla ja Uudessakirkossa, esim. *reppein', reppeisäs* ja *reppesäs* repiessänsä, *potkeis* potkiessa, *tahreisas* ja *tahresas* tahriessansa, *noukkes* noukkiessa.

Näissä kolmessa pitäjässä katoaa kuitenkin ainoastansa hyvin harvoin *t* 2:sen siannon päätteestä, varsinkin avunnossa. Pyhässämaassa tuo ei koskaan tapahdu eikä Laitilassa.

4. Vertatilaisen päätteen edellä muuttuu *i* *e*:ksi, ja ylimääräisen päätteen edeltä katoaa se, esim. *kiltemp* kiltimpi, *nätemp* nätimpi, *kiltimp* ja *kiltin*, *nätimp* ja *nätin*.

5. Sanassa *aika* ja *poika* muuttuu, *k*:n pehmettyä, *i j*:ksi, esim. *ajan'*, *pojan'*.

6. Runkojen katkaisemisesta puhuttaissa on jo selitetty, milloinka *i* katoaa yksikön nimennöstä.

E.

1. Kaksi-tavuisten nimikköjen yksikön nimennössä muuttuu rungon viimeinen *e* *i*:ksi, jos ensimäisessä tavuussa on lyhyt ääntiö, jota ainoastansa yksi kerake seuraa. Muutoin katoaa yksikön nimennöstä *e*, kuten runkojen katkaisemisesta puhuttaissa jo on selitetty. Esim. *kivi*, *lohi*, *lumi*, *meri*, *mäki*, *reki*, *susi*, *suvi*, *vesi*, mutta *korp* korpi, *kuus* kuusi, *sorm* sormi, *tuah* tuohi, *vars* varsi.

Poikkeus. Kirjakielen *itse* on tässä muurteessa *ithe*, joskus myös *itht*. Rungosta *toise* syntyy täällä, kuten kirjakielessäkin, yksikön nimentö *toinen'*.

2. Kolme-tavuiset *e*:hen päättyvät nimikkö-rungot muuttuvat täällä yksikön nimennössä, kuten kirjakielessä.

3. Monikon *i*:n edeltä katoaa rungon viimeinen *e*:

a) kaksi-tavuisissa sanoissa, joittenka side-kerake *t* yksikön nimennössä on *s*:ksi muuttunut; *e*:n kadottua pysyy side-kerake myös monikossa *s*:nä. Esim. *kässi* käsiä, *orssi* orsia, *parsill* parsilla, *susist* susista, *sussihin'* susiin, *täyssi* täysia, *uussi* uusia, *vessi* vesiä.

Poikkeus. Vaikka side-kerake *t* on yksikön nimennössä *s*:ksi muuttunut, jää kuitenkin väliin monikon *i*:n

eteen rungon viimeinen *e* Eurajoella ja Laitilassa, mutta *t* ei silloin ole monikossa *s*:ksi muuttunut, esim. *kädei, sudei* käsiä, susia.

b) jos side-kerake on alkuansa *s*, katoaa myös väliin rungon viimeinen *e*, ehkä se kuitenkin useimmin jää olemaan. Esim. *kuussi* kuusia, *kuusist, lapsi* lapsia, mutta useimmin *kuusei, kuuseist, kuuseihin, ripsei*, ripsiä, *suksei* suksia.

c) kolme-tavuisissa nimikkö-rungoissa, kuten kirjakielessä. Kuitenkin kuulee juuri joskus Lapissa ja Laitilassa kolmetavuisen rungon *e*:n jääneen monikon *i*:n eteen, esim. *alasimei* alasimia, *pohtmeitten* pohtimien.

Muissa kaksi-tavuisissa nimikköissä, paitsi ylempänä a):n ja b):n perässä mainituissa, jää aina rungon viimeinen *e* monikon *i*:n eteen. Esim. *järvei* järviä, *kivei* kiviä, *kyljeist* kyljistä, *lohei, loimei* lohia, loimia, *mäei, mäeihin* mäkiä, mäkihin, *nummei* nummia, *ovei* ovia, *povei* povia, *reei* rekiä, *reeist* reistä, *ruuhei* ruuhia, *sormeis* sormissa, *särjei* särkiä, *torvei* torvia, *tähdei* tähtiä, *talvei* talvia, *veithei* veitsiä, *vuarei* vuoria.

Poikkeus. a) Rungosta *miähe* katoaa aina *e* monikon *i*:n edeltä, esim. *miähist, miähi* miehistä, miehiä.

c) Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa katoaa myös väliin, mutta ei sentähden aina, *e* monikon *i*:n edeltä sellaisissa sanoissa, joista *e* katoaa yksikön osannon päätteen edeltä. Esim. *tuuli, tuahi, vuari* tuulia, tuohia, vuoria.

4. Kerronnon ja ehdonnon päätteen edeltä katoaa, kuten kirjakielessä, näissäkin pitäjissä aina rungon viimeinen *e*.

5. Jos ylimääräisen pääte on *-impa*, katoaa sen edeltä, kuten kirjakielessäkin, rungon viimeinen *e*, paitsi Lapin Kullanperässä, jossa *e* kaksi-tavuisissa sanoissa jää *-impa*-päätteen eteen olemaan; esim. *todeimp, täydeimp, uudeimp* tosin, täysin, uusin.

Jos taas ylimääräisen pääte on *-mpa,* jää rungon *e* sen eteen, esim. *pienemp, hyödylisemp, sinisemp* pienin, hyödyllisin, sinisin.

6. *e* katoaa silloin, kuin kirjakielessäkin, yksikön osannon päätteen edeltä, esim. *kantt* kantta, *kuust* kuusta, *kätt* kättä, *loht* lohta, *loint* lointa, *mont* monta, *miäst* miestä, *ortt* ortta, *partt* partta, *ruht* ruuhta, *sutt* sutta, *toht* tuohta, *tuult* tuulta, *tult* tulta, *vartt* vartta, *vuart* vuorta, *eläint* eläintä, *ihmist* ihmistä, *kovasint* kovasinta, *laidunt* laidunta, *paiment* paimenta, *panint* paninta, *tytärt* tytärtä, *siäment* siementä, *sisart* sisarta.

Poikkeus. a) Sanassa *veitht* veitsi katoaa väliin yksikön osannossa *e,* väliin taas muuttuu se *i*:ksi, esim. *veist* ja *veithti* veistä.

b) Muutamilla kaksi-tavuisilla on väliin Laitilassa sellainen yksikön osanto, kuin supistuvilla, esim. *kuusett, lohett, tuahett* kuusta, lohta, tuohta.

7. Sellaisissa kaksi-tavuisissa, joihin kirjakielessä *e* jääpi yksikön osannon päätteen eteen, muuttuu se näissä pitäjissä *i*:ksi yksikön osannossa, esim. *hirvi* hirveä, *järkki* järkeä, *järvi* järveä, *haukki* haukea, *kivi* kiveä, *korppi* korpea, *kylkki* kylkeä, *käkki* käkeä, *mäkki* mäkeä, *nummi* nummea, *ovi* ovea, *rekki* rekeä, *sarvi* sarvea, *sormi* sormea, *särkki* särkeä, *sylkki* sylkeä, *talvi* talvea, *torvi* torvea, *tähti* tähteä, *väkki* väkeä.

8. Monikon omannon päätteen *-ten'* edeltä katoaa aina *e* kolme-tavuisista, kuten kirjakielessä.

9. Jos monikon omannon pääte kaksi-tavuisissa on joko muuttumaton *-ten',* taikka *-tein,* katoaa silloin kuin kirjakielessäkin *e* sen edeltä Raumalla, Lapissa ja Pyhässämaassa; esim. *kuusten', kätten', lasten', lohten', miesten', tohten', uutten', vartten'* ja *kuustein, ruhtein, tohtein;* Laitilassa taas katoaa se väliin ja jää väliin olemaan, jos sana on sellainen, josta *e* kirjakielessa katoaa *-ten*-päätteen edeltä, esim. *kuuste', laste', mieste', ortte', partte', vartte', taulte', uutte',* mutta myös *kättete'* kätten,

kanttete' kantten, *suttete'* sutten, *varttete'* vartten, *vettete'* vetten, *uuttete'* uutten.

Muistutuksia:

a) Päätettä *-tein* kuulee ainoastaan Eurajoella.

b) Eurajoella olen kerran kuullut *tuultten*, josta *e* on kadonnut, vaikka pääte on *-tten*.

c) Uudessakirkossa en ole kuullut muuttumatonta *-ten'* monikon omannon päätteenä muuta kuin sanassa *väkkete'*, väkein.

10. Sellaisissa kaksi-tavuisissa, joista kirjakielessä *e* katoaa *-ten*-päätteen edeltä, jää näissä pitäjissä *e* olemaan mainitun päätteen eteen, jos se on muuttunut *-in'*:iksi taikka *-tten'*:ksi; esim. *kättein'*, *lohein'*, *köyttein'* kätten, lohten, köytten, *orttein'*, *suttein'* ortten, sutten, *partteín'* partten, *varttein'*, *virttein'* vartten, virtten, *vuottein'* vuotten, *lohette'* lohten, *loimette'* lointen, *kättette'* kätten, *orttette'* ortten, *ruuhette'* ruuhten, *tuahette'* tuohten, *suttette'* sutten, *vettette'* vetten, *uuttette'* uutten.

11. Sellaisiin sanoihin, joihin kirjakielessä *e* jää olemaan *-ten*-päätteen eteen, jääpi *e* näissäkin pitäjissä mainitun päätteen eteen, olkoon se sitten muuttunut taikka muuttumatoin, esim. *järvein'*, *kivein'*, *rekkein'* rekein, *sormein'*, *talvein'*, *mäkkete'* mäkein, *nummete'* nummein, *rekkete'* rekein, *särkkete'* särkein, *järvette'* järvein, *kivette'* kivein, *kylkkette'* kylkein, *ripsette'* ripsein, *sarvette'* sarvein, *torvette'* torvein, *talvette'* talvein, *unette'* unein.

12. Tehdikkö-rungoista katoaa viimeinen *e* silloin kuin kirjakielessäkin.

Poikkeus. Väliin, varsinkin Laitilassa, kuulee *e*:n jääneen luulennon päätteen eteen, jos sana on sellainen kaksi-tavuinen, jolla on *l*, *r* tahi *s* ensimäisen ja toisen tavuun ääntiöin välillä. Esim. *kuulenek* kuulleeko, *huulenek* luulleeko, *pesenek* pesneekö, *purenek* purreeko, *tulenek* tulleeko, mutta usein myös *kuullek*, *huullek*, *pessek*, *purrek*, *tullek*.

13. Sellaisissa tehdiköissä, joihin kirjakielessä *e* jää olemaan 1:sen siannon päätteen eteen, muuttuu *e* näissä pitäjissä mainitun päätteen edellä *i*:ksi. Esim. *hakki, hakkiaksen* hakea, hakeakseni, *käski, käskiäkses* käskeä, käskeäksensä, *kulkki, kulkkiaksen* kulkea, kulkeakseni, *lähti, lähtiäkses* lähteä, lähteäksensä, *lukki, lukkiakses* lukea, lukeaksensa, *nylkki, nylkkiäksen* nylkeä, nylkeäkseni, *sulkki, sulkkiaksen* sulkea, sulkeakseni, *sylkki, sylkkiäksen* sylkeä, sylkeäkseni, *särkki, särkkiäkses* särkeä, särkeäksensä.

Supistuvista sanoista.

1. 1:sen luokan supistuvia nimikköjä ei tässä murteessa koskaan käytetä supistumattomina, vaan aina supistuneina.

2. Kuinka mainitun 1:sen luokan supistuvien nimikköin runko kussakin siassa muuttuu, on jo ennen selitetty runkojen katkaisemisesta puhuttaissa.

3. Samoin on myös jo selitetty, miten 2:sen luokan supistuvat nimiköt, joita täällä aina supistumattomina käytetään, muuttuvat yksikön nimennössä, ja koska *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää, side-kerakkeena ollessa, niissä kerrotaan. Näitä nimikköjä taivutetaan muutoin kuten tavallisia *a*:han, *ä*:hän päättyviä.

4. Vertatilaisen päätteen edellä muuttuu supistuvien runko seuraavalla tavalla:

a) 1:sen luokan supistuvissa lyhenee rungon viimeinen pitkä ääntiö, ja jos mainittu ääntiö on *i*, muuttuu se *e*:ksi. Side-kerakkeena olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan, jos sen edellä on ääntiö tahi *l, n, r*. Esim. *ahnemp, ahtamp* ahneempi, ahtaampi, *harmamp, harmave* ja *harmavemp* harmaampi, *joudukkamp* joudukkaampi, *kaunemp* ja *kauneve* kauniimpi, *kiivave, kookkave* kiivaampi, kookkaampi, *laupiamp* laupiaampi, *luanikkamp* ja *luanikkave* luonikkaampi, *karvave* karvaampi, *puhtamp* puhtaampi, *rakkave* ja *rakkamp, raskave* ja *raskamp, rikkave,* ja *rikkamp, runssave* ja *runssamp* rakkaampi, raskaampi, rik-

kaampi, runsaampi, *terveve* ja *tervemp, tuareve* ja *tuaremp* terveempi, tuoreempi, *sairamp, viisamp* sairaampi, viisaampi.

Muistutus. Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa muuttuu väliin rungon *a*, lyhettyänsä, *e*:ksi. Esim. *harmemp, harmeve* harmaampi, *luantevemp* luontevaampi, *puhtemp* ja *puhteve* puhtaampi, *raskemp* raskaampi.

Edempänä selitetään, mitä vertatilaisen päätettä kussakin pitäjässä käytetään.

b) 2:sen luokan supistuvat heittävät vertatilaisen päätteen edeltä pois viimeisen *a*:n, *ä*:n ja muuttavat edellisen *i*:n *e*:ksi. Jos *k, p, t* tahi *s* on side-kerakkeena, kerrotaan sitä, jos sen edellä on ääntiö taikka *l, n, r,* paitsi sanassa *kopi* kopea, jossa *p*:tä ei kerrota. Esim. *kopemp* kopeampi, mutta *makkemp* makeampi, *notkemp* ja *notkeve* notkeampi, *oikkemp, oikkeve* ja *oikkevemp* oikeampi, *pehmemp* ja *pehmeve* pehmeämpi, *rohkemp, rohkeve* ja *rohkevemp* rohkeampi, *ruskemp, ruskeve* ja *ruskevemp* ruskeampi; *pimemp, pimeve* ja *pimevemp* pimeämpi, *sakkemp, sakkeve* ja *sakkevemp* sakeampi, *sokkemp, sokkeve* ja *sokkevemp* sokeampi, *ussemp, usseve* ja *ussevemp* useampi.

5. Ylimääräisen päätteen edellä muuttuu supistuvien runko seuraavalla tavalla:

a) 1:sen luokan supistuvissa:

α) Jos pääte on *-mpa, -mpä* taikka *-vimpa, -vimpä,* muuttuu sen edellä runko, kuten vertatilaisen päätteen edellä. Esim. *ahtamp, ahtavimp* ahtain, *ahnevimp* ahnein, *harmavin* harmain, *kaunemp* ja *kauneve* kauniin, *luanikkamp* luonnikkain, *puhtamp, puhtemp* ja *puhtevimp* puhtain, *rakkan* ja *rakkavin* rakkain, *runssamp* runsain, *tuaremp* tuorein.

β) Jos pääte on *-impa, -impä,* katoaa rungon koko viimeinen pitkä ääntiö, jos se on *i* tahi *e*, esim. *ahnin* ja *ahnimp, kaunin* ja *kaunimp* ahnein, kauniin, *tervin* ja *tervimp, tuarin* ja *tuarimp*

tervein, tuorein, paitsi joskus Lapin Kullanperässä, missä kerran olen kuullut *tuareimp* tuorein, jossa rungon pitkä *e* ei ole kadonnut, vaan lyhennyt. Jos taas rungon viimeinen ääntiö on pitkä *a*, lyhenee se kuten tavallisesti, esim. *harmaimp* harmain, *rakkain* ja *rakkaimp*, *raskain* ja *raskaimp*, *runssaimp* runsain, *puhtain*, mutta katoaa myös väliin Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, esim. *harmin* harmain, *harvin* harvain, *puhtin* puhtain, *raskin* raskain.

Jos rungon side-kerake on *k*, *p*, *t*, *s*, jonka edellä on ääntiö tahi *l*, *n*, *r*, kerrotaan sitä aina ylimääräisen päätteen edellä.

Mitä ylimääräisen päätettä kussakin paikassa käytetään, selitetään edempänä.

b) 2:sen luokan supistuvissa:

α) Jos pääte on *-mpa*, *-mpä*, *-vempa*, *-vempä*, *-vimpa*, *-vimpä*, muuttuu runko, kuten vertatilaisen päätteen edellä, esim. *koremp* korein, *kopevimp* kopein, *levemp* levein, *oikkeve* oikein, *pehmevimp* pehmein, *rohkevimp* rohkein, *sakkemp* ja *sakkevemp* sakein.

β) Jos pääte on *-impa*, *-impä*, katoaa ylimääräisen päätteen edeltä rungon molemmat viimeiset ääntiöt ja side-kerakkeena olevaa *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrotaan (paitsi sanassa *kopi* kopea), jos sen edellä on ääntiö tahi *l*, *n*, *r*. Esim. *kippimp* kipein, *korin* ja *korimp* korein, *korkkimp* korkein, *kopin* ja *kopimp* kopein, *levimp* levein, *makkin* ja *makkimp* makein, *notkin* notkein, *pimimp* pimein, *rohkimp*, *ruskimp* rohkein, ruskein, *sakkin* ja *sakkimp* sakeln, *silimp* silein, *ylppimp* ylpein.

Poikkeus. Pyhässämaassa olen kerran kuullut ylimääräisen yksikön osantona *makkiamppat*, johon rungon molemmat viimeiset ääntiöt ovat jääneet ylimääräisen päätteen eteen. Muutoin jätettiin aina samassa kylässä rungon molemmat viimeiset ääntiöt pois ylimääräisen päätteen edeltä, niin että nimennössäkin sama sana kuului *makkin*.

6. Milloin ja miten sekä 1:sen että 2:sen luokan supistuvat tehdikkö-rungot muuttuvat, on jo ennen selitetty, runkojen katkaisemisesta puhuttaissa.

Kerakkeista ja niitten muuttumisesta.

1. Kahdella kerakkeella ei näissä pitäjissä mikään sana taida alkaa, ellei niistä edellinen ole *f, k, p* tahi *t* ja jälkimäinen *l, n* tahi *r*. Sellaiset kahdella kerakkeella alkavat sanat ovat enimmästi lainatuita taikka luonnon-äänisiä. Esim. *flaku,* ruotsiksi flagga, *flikk, frou,* ruotsiksi flicka, fru, *klasi, knapp,* ruotsiksi glas, knapp, *klingi* ränkein tapainen kalu, jota käytetään nuottaa vedettäissä, *krähise* rähisee, *plakkar* tasku, *prakat* pettää, *trasikoithte* tallustelee vedessä, lumessa tahi muussa sellaisessa.

2. Kolme- taikka useamman-tavuisesta, *e*:hen päättyvästä nimikkö-rungosta, jossa *e*:n edellä on kaksi keraketta, katoaa, kuten kirjakielessäkin, edellinen kerake yksikön nimennössä, ja jos *t* on jälkimäisenä kerakkeena, muuttuu se *s*:ksi. Esim. *kolmas, kysymys, hallitus, varjelus, rukkous* rukous.

3. Jos *t,* jonka edellä on ääntiö, kolme- taikka useammantavuisessa rungossa on side-kerakkeena, muuttuu se yksikön nimennössä *s*:ksi, kuten kirjakielessä. Esim. *hyvys* hyvyys, *kualevaisus* kuolevaisuus, *matalus* mataluus, *pahus* pahuus, *rikkaus, rohkeus, sokkeus* sokeus, *syvys* syvyys, *vilppaus.*

4. Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, mutta ei koskaan Eurajoella, katoaa, kuten kirjakielessä, väliin, mutta ei suinkaan aina, ylimääräisen yksikön nimennöstä *p,* ja *m* muuttuu *n*:ksi. Esim. *ahnin, huanon, häijyn, kamalin, kiivan, kaunin, kylmin, kovin, laihin, matalin, nätin, oikkin, pisin, raskain, rakkan, rakkavin, sakkin, syvin, tarppelisin, toimelisin, tosin, uusin, viissan.*

5. Raumalla, Pyhässämaassa ja Laitilassa katoaa juuri joskus yksikön osannon päätteen edeltä ylimääräisen viimeinen *a* sekä sen edellä oleva *p*, ja *m* muuttuu *n*:ksi. Esim. *häijynt* häijyintä, *kelvolisint* kelvollisinta, *rajunt* rajuinta, *ruskint* ruskeinta. Samoin käypi Raumalla myös joskus monikon omannon päätteen edellä. Esim. *kookkantte'*, *uusintte'*, *vikkelintte'*.

6. Jos *e*:hen päättyvistä nimikkö-rungoista, joilla *e*:n edellä on kaksi keraketta, *e* on kadonnut yksikön osannon ja monikon omannon päätteen edeltä, katoaa niistä, ellei sana ole kaksi-tavuinen ja edellinen kerake *l, n, r* sekä jälkimäinen *t* tahi *s*, kuten kirjakielessä, edellinen, paitsi jos ovat *ht*, jolloin jälkimäinen katoaa. Esim *kolmatt* kolmatta, *kysymyst* kysymystä, *kysymysteŕ*, *kynnyst, kynnysteŕ*, *last, lasteŕ*, *kaht* kahta, *yht* yhtä.

Muistutus. Laitilassa katoaa yksikön osannon päätteen edeltä rungosta *veithte* veitse viimeinen *e* ja sen edellinen t, ja *ht* muuttuu *s*:ksi, niin että yksikön osanto on *veist*. Tämä ei muualla tapahdu.

7. Jos *e*:hen päättyvästä tehdikkö-rungosta, jolla *e*:n edellä on kaksi keraketta, *e* on kadonnut *t*:llä, *k*:lla tahi *n*:llä alkavan päätteen edeltä, katoaa edellinen kerake, ja jälkimäinen muuttuu, jos se on *t, k*:n edellä *k*:ksi ja *n*:n edellä *n*:ksi. Esim. *juast* juosta, *juastes* juostessa, *he ova' juassu* he ovat juosseet, *juaskoŕ* juoskoon, *haravoit, haparoit* haravoita, haparoita, *haravoites, haparoiteŕ* haravoitessa, haparoiten, *haravoikkoŕ*, *haparoikkoŕ* haravoitkoon, haparoitkoon, *he ova' haravoinnu', haparoinnu'* he ovat haravoinneet, haparoinneet, *haravoinnek* haravoineeko, rungoista *haravoithte, haparoithte.*

Muistutus: *th*:ta olen täällä pitänyt vaan yhtenä kerakkeena.

Poikkeus. Laitilassa, Pyhässämaassa ja Uudessakirkossa katoaa *thte*:hen päättyvistä rungoista koko *thte* *n*:llä alkavan päätteen edeltä, esim. *haravoinek, haparoinek*

tuaminek haravoinneeko, haparoinneeko, tuominneeko, *he ova' haravoinu'*, *haparoinu'*, *tuaminu'* he ovat haravoinneet, haparoinneet, tuominneet.

8. Kaksi-tavuisen *e*:hen päättyvän nimikön side-kerakkeena oleva *t*, jonka edellä on ääntiö tahi *l*, *n*, *r*, muuttuu näissä pitäjissä, kuten kirjakielessäkin, *s*:ksi, jos rungon *e* on kadonnut tahi *i*:ksi muuttunut. Esim. *vesi*, *susi*, *kans* kansi, *ors* orsi, *pars* parsi, *kässi* käsiä, *virssi* virsiä, *vuassi* vuosia. Rungot *yhte* ja *kahte* ja tehdikkö-runko *lähte* muuttavat täällä silloin, kuin kirjakielessäkin, *ht*:ta *k*:ksi, esim. *yks*, *kaks*, *yksin'*, *kaksin'*, *läksin'*, *läksisin'*.

9. Tehdikkö-rungon side-kerakkeena oleva *t*, jonka edellä on pitkä ääntiö, kaksi-äänike tahi *l*, *n*, *r*, muuttuu kerronnossa *s*:ksi, jos rungon viimeinen ääntiö on kadonnut. Esim. *huusin'*, *kaasin'*, *käänsin'*, *kynsin'*, *kumarsin'*, *löysin'*, *puhalsin'*, *pyysin'*, *sousin'*, *taisin'*.

10. Rungossa *näke* ja *teke* muuttuu, kuten kirjakielessä, *k h*:ksi *k*:lla, *n*:llä ja *t*:llä alkavain päätetten edellä.

11. Jos, rungon viimeisen ääntiön kadottua, päätteesen kuuluva *n* tulee *l*:n tahi *r*:n perään, muuttuu se aina *l*:ksi ja *r*:ksi, esim. *ollek*, *tullek* olleeko, tulleeko, *he ova' ollu'*, *tullu'* he ovat olleet, tulleet, *purrek* purreeko, *he ova' purru'* he ovat purreet. Jos se taas tulee *s*:n perään, muuttuu se tavallisesti, mutta ei kuitenkaan aina, *s*:ksi. Esim. *pessek* ja *pesnek* pesseekö, *he ova' pessy'* ja *pesny'* he ovat pesseet.

12. Side-kerakkeena oleva *m* muuttuu yksikön nimennössä *n*:ksi, jos sana on *e*:hen päättyvä kolme-tavuinen taikka kieltävä laatusana. Esim. *avan*, *laedun*, *pohdin*, *isätön*, *onneton*, *syytön*, *väsymätön*. Samoin muuttuu *m n*:ksi myös *t*:llä alkavan päätteen edellä, jos rungon viimeinen ääntiö on kadonnut. Esim. *lunt* lunta, *toint* tointa, *laedunt* laidunta, *kovasint* kovasinta, *pohdint* pohdinta, *pesint* pesinta, *laedunten'*, *kovanten'*, *pohdinten'*, *pesinten'*.

Kerakkeitten pehmenemisestä.

Seuraavissa kohdin pehmenevät *k*, *p* ja *t*:

1. Jos alkavat sellaista rungon viimeistä taikka sen edellistä tavuuta, jolla ei ainoastaan tässä murteessa, vaan myös kirjakielessä on lyhyt ääntiö, ja, sanaa taivutettaissa, joku kerake tahi loppu-äänne tulee saman tavuun päähän ja siten sulkee sen. Esim. *lakiʼ*, *laʼiʼ*, *raʼoʼ*, *taʼoʼ* rungoista lakki, laki, rako, tako, *avuiʼ*, *lammas*, *hammas*, *levoʼ*, *leevoʼ* leivon, *papiʼ*, *tapaiʼ*, *kanneiʼ*, *pelloʼ*, *padaiʼ*, *parraiʼ*, *soitoʼ*, *revell* revellä, *riidell* riidellä rungoista repele, riitele.*) Silloin katoaa myös joskus Eurajoella ja Lapissa kahdesta *s*:stä toinen, esim. *kisaiʼ* kissan, *pusiiʼ* pussin.

Jos tavuu siten tulee suljetuksi, että päätettä alkavaa keraketta on kerrottu, taikka että sama kerake, vasta päätteen ääntiön kadottua, sulkee tavuun, eivät *k*, *p* ja *t* pehmenekään. Esim. *antannuʼ*, *kantannuʼ* antaneet, kantaneet, *antannek*, *kantannek* antaneeko, kantaneeko, *antakkoʼ*, *kantakkoʼ*, antakoon, kantakoon, *härkännäs* härkänänsä, *poikannas*, *poikinnes* poikanansa, poikinensa, *patannas* patanansa, *riisuttakkoʼ* riisuttakoon, *sikannas* sikanansa, *tupannas* tupanansa, *tappannek* tappaneeko, *tappannu* tappaneet, *viivyttäkköʼ* viivyttäköön, *viipykköʼ* viipyköön, *antan* antanut, *älkkä antak* älkäätte antaka, *härkän* härkänä, *kenkän* kenkänä, *leipän* leipänä, *leipon* leiponut, *mäken* mäkenä, *nahkan* nahkana, *ottan* ottanut, *patan* patana, *rantan* rantana, *soutan* soutanut, *tappan* tappanut, *ulkon* ulkona, *varten* vartena, *vasikkan* vasikkana, *ymmärtän* ymmärtänyt, *älkkä viipyk* älkäätte viipykä.

Poikkeuksia.

α) Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa pehmenevät yksikön osannossa,

*) Tähän on vaan muutamia esimerkkiä *k*:n, *p*:n ja *t*:n pehmenemisestä pantu. Edempänä, missä selitetään, kuinka *k*, *p* ja *t* pehmenevät, on tämä asia useammilla esimerkillä selitettävä.

jos *t* on päätteesen jäänyt, kolme-tavuisten toisen luokan nimikköjen sidekkeet *k*, *p*, *t*, ellei *k*:n edellä ole toinen *k*, ja *t*:n edellä toinen *t*, jolloin *k* ja *t* ovat pehmenemättä. Esim. *asunot* asuntoa, *aoringot* aurinkoa, *perinöt* perintöä, *sovinot* sovintoa, mutta *kurittut* kurittua, *lypsettyt* lypsettyä, *rapakkot* rapakkoa, *tadikkot* tadikkoa.

β) Raumalla, Laitilassa, Uudessakirkossa ja Laitilan puolisessa Lapissa pehmenee vertatilaisen ja ylimääräisen side-kerake *p* yksikön osannossa, jos *t* on päätteesen jäänyt, ja ylimääräisessä rungon *a*, *ä* sen eteen. Esim. *hullumat* hullumpaa, *huanomat* huonompaa, *häijymät* häijympää, *kalssemat* kalseampaa, *matalemat* matalempaa, *makkimat* makeinta, *pahimat* pahinta, *syvimät* syvintä, *todemat* todempaa.

γ) Monikon omannon päätteen *-tten* edellä pehmenee side-kerakkeena oleva *k*, *p*, *t* a) Raumalla kolme-tavuisissa 2:sen luokan nimiköissä, esim. *sovinotten* sovintoin, b) Lapissa aina 2:sen ja 3:nen luokan kolme-tavuisissa ja väliin 2:sen ja 4:nen luokan kaksi-tavuisissa, esim. *harakatten*, *sovinotten*, *vasikatten*, *lukutten* lukkuin, *pidotten*, *sirpetten* pitojen, sirppien, c) Laitilassa 2:sen ja 4:nen luokan kolme-tavuisissa, esim. *asunotte'*, *kuritutte'*, *tadikotte'*, *täpetitte'* täpettien, sekä vertatilaisessa ja ylimääräisessä, esim. *piänemätten* pienempäin, *piänimätten* pienimpäin.

δ) Monikon omannon päätteen *-itten* edellä pehmenee vertatilaisen ja ylimääräisen *p*, esim. *pahemitten* pahempien, *pidemitten* pidempien, *hullumitten* hullumpien, *häijymitten* häijympien, *kovimitten* kovimpien, *pisimitten* pisimpien, *piänimitten* pienimpien.

2. Sellaisissa kaksi-tavuisissa nimiköissä, joilla viimeisen ääntiön edellä on *kk*, *pp* tahi *tt*, ja joittenka viimeinen ääntiö

jää olemaan yksikön nimentöön, pehmeneee *k*, *p* ja *t:* a) kaikissa näissä pitäjissä yksikön nimennössä ja olennossa, esim. *kuko* kukko, *kukonan* kukkonani, *taka* takka, *laka* lakka, *Miko* Mikko, *Mikonan* Mikkonani, *kato* katto, *tapo* tappo, b) Lapissa, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, myös yksikön osannossa ja menennössä sekä monikon omannossa, jos sana päättyy *o*:hon, esim. *kukot* kukkoa, *kukohoi* kukkohon, *kukotte'* kukkoin, *Mikot*, *Mikohon* Mikkoa, Mikkohon, *puukot* puukkoa.

3. Vertatilaisen ja ylimääräisen side-kerake *p* sekä *-ute*:hen, *-yte*:hen päättyväin runkoin side-kerake *t* pehmenevät, jos liiteasema on yksikön omannon perään tullut. Esim. *minui nuareman*, *nuariman* minun nuorempani, nuorimpani, *hänei paremas*, *parhamas* hänen parempansa, parahampansa, *minui pienemän*, *pienimän* minun pienempäni, pienimpäni, *meiäi vanheman*, *vanhiman* meidän vanhempamme, vanhimpamme, *heiäi uudemas*, *uusimas* heidän uudempansa, uusimpansa, *minui hyvyden* minun hyvyyteni, *hänei*, *heiäi hyvydes* hänen, heidän hyvyytensä, *sinui hyvydes* sinun hyvyytesi, *meiäi*, *teiäi hyvyden* meidän hyvyytemme, teidän hyvyytenne, *minui kristilisyden* minun kristillisyyteni, *hänei pahudes* hänen pahuutensa, *meiäi pelkkäväisyden* meidän pelkääväisyytemme, *sinui petolisudes* sinun petollisuutesi, *minui rohkeuden* minun rohkeuteni, *hänen rakkaudes* hänen rakkautensa, *heiäi saastaisudes* heidän saastaisuutensa, *teiäi viissauden* teidän viisautenne.

4. Johde-päätetten *-asei*, *-linei* ja *-loinei* edellä pehmenee rungon side-kerakkeena oleva *k*, *p*, *t*. Esim. *lauasei* laukasen, *lavasei* lakasen, *lohvasei* ja *lohgasei* lohkasen, *kirasei* kirkasen, *puhvasei* ja *puhgasei* puhkasen, *reväsei* repäsen, *reelinei* re'ellinen, *padalinei*, *tavalinei* padallinen, tavallinen, *kivuloinei* kivulloinen, *vialoinei* vialloinen.

5. Samoin myös usein, ehkei kuitenkaan aina, Lapissa, Raumalla, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa

johde-päätteen *-neń* edellä, jos emäsanan viimeinen ääntiö on jäänyt olemaan. Esim. *hauneń* haukinen, *kellaneń*, *kullaneń* keltanen, kultanen, *lepäneń* leppänen, *luadoneń* luotonen, *metsäneń* metsänen, *männyneń* mäntynen, *rapakoneń*, *särjeneń*, *tikuneń* rapakkonen, särkinen, tikkunen, mutta myös, kuten kirjakielessä: *kultaneń*, *leppäneń*, *mäntyneń*, *luatoneń*, *rautaneń*, *tapaneń*.

6. Väliin, mutta kuitenkin harvoin, johde-päätteen *-eneń* edellä, esim. *helvone* helponee, *heikne* heikkenee, *soukne* ja *soukene* suokkenee, *pidene* pitenee.

7. 2:sen siannon päätteen edellä pehmenee väliin, mutta kuitenkin harvoin, Lapissa, Pyhässämaassa ja Laitilassa rungon side-kerakkeena oleva *k*, *p*, *t* 2:sen ja 4:nen luokan tehdiköissä ja rungossa *hake* sekä muutamissa muissa 5:nen luokan rungoissa. Esim. *ammuteˊ*, *ammutesas* ampuen, ampuessansa, *haedeˊ* hakein, *kaaduteˊ*, *kaadutesas* kaatuen, kaatuessansa, *kadutesas* katuessansa, *ongiteˊ* onkien, *kudotes* kutoessa, *luveteń* lukein, *leevotes* leipoessa, *pyhiteˊ*, *pyhitesas* pyhkien, pyhkiessänsä, *reviteˊ*, *revites* repien, repiessä, *sidoteˊ*, *sidotes* sitoen, sitoessa, *sovites* sopiessa.

8. Kaikissa muissa, paitsi supistuvissa, rungoissa pehmenee side-kerake *k*, *p*, *t*, jos rungon viimeisestä ääntiöstä ja päätteessä alkuansa olleesta *i*:stä on syntynyt kaksi-äänike, vaikka mainittu *i*:kin sittemmin olisi kadonnut, taikka *s* kerronnossa olisi pistetty sen eteen. Esim. *asunoit* asuntoja, *aoringoit* aurinkoja, *ehkoit* elukkoja, *harakoit* harakkoja, *haoi* hakoja, *hauei* haukia, *joukones* joukkonensa, *kakoihiń* kakkoihin, *kyłje* ja *kyljei* kylkiä, *ladoihiń* latoihin, *laodoi* lautoja, *mäei* mäkiä, *madoi* matoja, *myydyi* myytyjä, *lehdenes* ja *lehdeinnes* lehtinensä, *niitunes* ja *niituinnes* niittuinensa, *padoi* patoja, *papei* pappia, *peitones* ja *peitoinnes* peittoinensa, *penikoit* penikkoja, *perinöit* perintöjä, *paui* papuja, *rannoihiń* rantoihin, *riui* riukuja, *reei* rekiä,

reeihin' rekihin, *sionan* ja *sioinnan* sikoinani, *sirpenän* ja *sirpeinnän* sirppinäni, *silakoit* silakkoja, *siioi* siikoja, *tadikoit* tadikkoja, *tapeihin'* tappihin, *trengenes* ja *trengeinnes* trenkinensa, *tähdei* tähtiä, *veithei* veitsiä, *vaoi* vakoja, *annoi* antoi, *annaisin'* antaisin, *enenyi* enentyi, *hukui* ja *hukus* hukkui, *kaadusin'* ja *kaaduin*, *kudosin* ja *kudoin'*, *kaaduisin'*, *kudoisin'* kaatuisin, kutoisin, *kiäläisin'* ja *kiälläsin'* kieltäisin, *kadetei* kadehti, *kadeteisin'* kadehtisin, *liikui* ja *liikus* liikkui, *liikuisin'* liikkuisin, *leevoi* ja *leevos* leipoi, *leevoisin'* leipoisin, *museraisin'* musertaisin, *nypei* nyppi, *ongeisin'* onkisin, *paranui* parantui, *revei'* ja *revesi'* repivät, *sidoi'* ja *sidosi'* sitoivat, *sidoisin'* sitoisin, *sovei'* ja *sovesi'* sopivat, *tapoi* tappoi, *tapaisin'* tappaisin, *voitaisin'* voittaisin, *uletui* ja *uletu* ulottui, *vaadeisin'* vaatisin.

Poikkeus. Monikon omannon päätteen *-itten'* edellä ei 2:sen ja 3:nen luokan nimikköjen side-kerakkeena oleva *k*, *p*, *t* pehmenekään Eurajoen Rikantilassa, vaan sitä kerrotaan, vaikka päätteen *i*:stä ja rungon viimeisestä ääntiöstä syntyy kaksi-äänike. Esim. *elukkaitten'*, *härkkäitten'* elukkojen, härkien, *lukkuitten'* lukkujen, *pattoitten'* patojen, *tuppaitten'* tupien. Kolme-tavuisissa 2:sen ja 3:nen luokan nimiköissä ei myöskään Pyhässämaassa side-kerake pehmene *-itten'* päätteen edellä, esim. *harakkoitten'* harakkojen, *kurittuitten'* kurittujen, *penikkoitten'*, *silakkoitten'*.

9. Kerronnon monikon kolmannessa personassa pehmenee side-kerakkeena oleva *k*, *p*, *t*, vaikkei rungon viimeisestä ääntiöstä ja päätteen *i*:stä syntyisikään kaksi-äänike. Esim. *kadoti'* kadottivat, *keiti'* keittivät, *laiti'* laittivat, *läheti'* lähettivät, *hwi'* lukivat, *nylji'* nylkivät, *osoti'* osoittivat, *päät'* päättivät, *rasiti'* rasittivat, *sylji'* sylkivät, *valiti'* valittivat, *vedi'*, vetivät.

Muistutus: Jos *k*:n edellä on *s* tahi *t*, ja *t*:n tahi *p*:n edellä on *s*, ei *k*, *p*, *t* pehmenekään, vaan on aina muuttumatta, kuten kirjakielessäkin.

10. Tekiällisen 1:sen ja 2:sen siannon sekä tekiättömän lausunnon ja ehdonnon *t* pehmenee aina yksi-tavuisissa ja supistuvissa sekä niissä 5:nen luokan tehdiköissä, joitten *e* on kadonnut *t*:llä alkavan päätteen edeltä. Esim. *syädes, syädäkses, juades, juadaissin* ja *juadais, hakates, hakat', hakataissin* ja *hakatais, olles, purres, mennes, ollakses, purrakses, mennäkses, ollaissin* ja *ollais, menndissin* ja *menndis, purraissin, juadan, syädän, ruwetan, ollan, menndn, purran.*

Miten k, p ja t, pehmetessänsä, pehmenevät.

P.

P pehmenee kuten kirjakielessä. Esim. *apen, ammun, avun, hammas, hampun, halvan, helvoll* helpolla rungosta helppo, *hypät* hypätä, *hävet* hävetä, *kapan, kelvat* kelvata, *kerpun, kivun, korven, kumman* rungosta kumpa, *lammas, leevon* leivon, *levoll* levolle, *lepän* rungosta leppä, *levät* levätä, *lopun, navan, napat* napata, *naapun* rungosta naappu, *nypyn, opin, orvon, papin, ruopan* ruopan, *seeväs* seiväs, *siäpat* siepata, *sirpin, tapin, tavan, tupen, ummes* ummessa, *varvun, ammui* ampui, *hampui* hamppuja, *halvoi, helvoi* halpoja, helppoja, *kivui, korvei* kipuja, korpia, *leevoisin* leipoisin, *lopuist,* loppuisivat, *orvoi* orpoja, *papei* pappia, *reveisin, soveisin* repisin, sopisin, *sirpei* sirppiä, *tavoihin* tapoihin, *tupeihin* tuppihin, *varvui* varpuja.

Poikkeuksia.

1. Jos *p* kolme- taikka useamman-tavuisessa sanassa on *m*:n perässä, pehmenee se siten, että se katoaa. Esim. *aikaseman* aikasemman, *edulisemman* edullisemman, *huanoman* huonomman, *kelvolisema'* kelvollisemmat, *laehemall* laihemmalla, *lihavemman* lihavamman, *makkemman* makeamman, *notkemaks* notkeammaksi, *oodoman* oudonman, *pisimmän* pisimmän, *rohkiman* rohkeimman, *sakkiman* sakeim-

man, *täysimälläs* täysimmällänsä, *vaivaloiseman'* vaivalloisemman, *uusiman'* uusimman.

2. Sanassa *papu* ei *p* pehmenee *v*:ksi, vaan siten, että se katoaa, esim. *pau'* pavun, *pavi* papuja.

3. Sanassa *käpy* on Pyhässämaassa *p* pehmenemättä, esim. *käpyi käpyst.*

T.

1. Jos *t*:n edellä on ääntiö, *h* tahi toinen *t*, pehmenee *t* kuten kirjakielessä. Esim. *ahdas, autan', ehdon', haodan'* haudan, *heitän', huudan', hypytän', kaadan', kahden', keitin', koetan', laodan'* laudan, *lahden', lehden', lähden', laadun', madon', nätin', oodon'* oudon, *odotan', pohdin', poodan'* poudan, *peitin', riidan', raodan'* raudan, *sodan', soodan'* soudan, *täytän', täyden', tähden', uuden', vaadin', vedän', voitin', vyhdin', haodoi* hautoi, *katoi* kattoja, *kutui* kuttuja, *kudoi* kutoi, *kudoisin'* kutoisin, *laodoi* lautoja, *laitaisin'* laittaisin, *lehdei* lehtiä, *ladoisin'* latoisin, *ladoi* latoja, *madoi* matoja, *mahduisin'* mahtuisin, *odotaisin', peitäisin', raodoi* rautoja, *soodaisin'* soutaisin, *syätäisin'* syöttäisin, *tähdei* tähtiä, *täytäisin'* täyttäisin, *vaadein'* vaadin, *voitaisin'* voittaisin, *vyhdei* vyhtiä, *auti'* auttivat, *heiti'* heittivät, *keiti'* keittivät, *odoti'* odottivat, *peiti'* peittivät, *täyti'* täyttivät, *vedi'* vetivat, *voiti'* voittivat.

2. Jos *t*:n edellä on *l, n* tahi *r*, pehmenee *t* siten, että se katoaa kolme-tavuisissa sanoissa ja niissä kaksi-tavuisissa, joilla ensimäisessä tavuussa on pitkä ääntiö tahi kaksi-äänike. Jos taas kaksi-tavuisen sanan ensimäisessä tavuussa on lyhyt ääntiö, pehmenee *t l*:n, *n*:n ja *r*:n perässä *l*:ksi, *n*:ksi ja *r*:ksi. Esim. *aalon', aaloi* aallon, aaltoja, *alenui* alentui, *halvenui* halventui, *kiärän', kiärätisin'* kierrän, kiertäisin, *kiälän', kiälätisin'* kiellän, kieltäisin, *kumaran', kumaraisin'* kumarran, kumartaisin, *luanon', luanolinen'* luonnon, luonnollinen, *museran', museraisin'* muserran,

musertaisin, *murenui* murentui, *piirän'*, *piiräisin'* piirrän, piirtäisin, *perinön'* perinnön, *puhalan'*, *puhalaisin'* puhallan, puhaltaisin, *sovinon'* sovinnon, *syvenän'* syvennän, mutta *annan'*, *annoi* antoi, *kannan'*, *kannaisin'* kantaisin, *kannen'*, *lennän'*, *parran'*, *parroi* partoja, *pellon'*, *sonnan'*, *sillan'*, *varren'*, *vallan'*, *verran'*.

Poikkeus. Sellaisissa kolme-tavuisissa tehdiköissä, jotka päättyvät *le*:hen, pehmenee tekiättömän *t* *l*:ksi, kuten kirjakielessä. Esim. *hypellän'* hypellään, *hypelläissin'* hypelläisiin, *kävellän'* kävellään, *lävistellän'*, *lävistelläissin'* lävistellään, lävistelläisiin, *näpistellän'*, *opetellan'*, *pureskellan'*, *pidelläissin'*, *riidelläisin'*, *tapellan'*, *tapellaisin'*, *vedellän'*, *vedelläissin'*.

K.

1. Jos *k* tahi *n* on *k*:n edellä, pehmenee *k* kuten kirjakielessä. Esim. *aoringon'*, *aoringoit* auringon, aurinkoja, *hakat* hakata, *haukun'*, *haukui*, *kukan'*, *kuningas*, *kengän'*, *kangen'*, *kangei* kankia, *lakei* lakkia, *langoi* lankoja, *mangun'*, *mekon'*, *nukun'*, *nukuisin'*, *ongin'*, *ongein'*, *ongell* ongella, *palkan'*, *rikon'*, *rengas*, *sakon'*, *sangan'*, *tangoi* tankoja, *vakan'*.

2. Jos ääntiö on *k*:n edellä, pehmenee *k* kuten kirjakielessä. Esim. *ajan'*, *ajoi* aikoja, *hauen'*, *hauei* haukia, *haen'*, *hai'* hakivat, *haon'*, *haoi* hakoja, *hien'*, *hies* hiessä, *leuan'*, *louas*, *maat* maata, *pojan'*, *raon'*, *riun'* riu'un (josta jälkimäinen *u* on kadonnut), *sian'*, *sioi* sikoja, *tauon'*, *vaon'*.

Poikkeus. a) Muutamissa sanoissa ei ääntiön perässä oleva *k* pehmenekään, esim. *takon'* taon, *takoisin'*, *raakan'* raa'an, *raakoi* raakoja.

b) Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa pehmenee *k* *v*:ksi, jos ensimäisessä tavuussa on *u* yksinäisenä ääntiönä tahi *ua*, esim. *luven'*, *luvi'* lukivat,

luvuń, *ruvo'*, *suvuń luavoll*, mutta Eurajoella, Lapissa ja Raumalla *luen*, *lui'* lukivat, *lu'uń*, *su'uń*, *luakoll*, jossa viimeisessä *k* on pehmenemättä. Sanassa *aika* pehmenee Uudessakirkossa *k v*:ksi, jos *a* on monikossa *o*:ksi muuttunut, esim. *aivoi* aikoja.

3. Jos *h* on *k*:n edellä, pehmenee *k:*

a) *j*:ksi, jos *e* tahi *ä* on sen perässä. Esim. *puhjennu'* puhjenneet, *rohjet* rohjeta, *röhjäń*, *tähjäń*.

Poikkeuksia.

1. Väliin, varsinkin Rauman pitäjässä, pehmenee *h*:n perässä oleva *k*, jos *ä* seuraa, *g*:ksi, esim. *röhgäń*, *tähgäń*.

2. Rungossa *pyhki*, joka Raumalla ja Lapissa myös kuuluu *pyhke*, on *k e*:n edellä pehmenemättä Raumalla ja Lapissa, esim. *pyhken* pyhin, *pyhkesin* pyhin, *pyhkeisin* pyhkisin, mutta pehmenee *e*:n edellä siten, että se katoaa, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, esim. *pyhesiń* pyhin, *pyhesisin* pyhkeisin.

b) Katoaa, jos *i* on sen perässä, ellei *i*:n edeltä *ä* ole kadonnut, jolloin se pehmenee *j*:ksi (paitsi Uudessakirkossa, jossa *k* silloin katoaa, esim. *röhist*, *tähis)*. Esim. *pyhiń*, *pyhiteń* pyhkien, *pyhitesäs* pyhkiessänsä, *pyhitäissiń* pyhitäisin, mutta *tähjist*, *tähjis*.

c) Jos *a* on sen perässä, pehmenee *k:*

1) Eurajoella, Lapissa, Raumalla ja Pyhässämaassa tavallisesti *g*:ksi, esim. *hahgań*, *nahgań*, *tuhgań*, mutta myös väliin siten, että se katoaa, esim. *nahań*, *nahast*, ja joskus Lapissa ja Pyhässämaassa *v*:ksi, esim. *tuhvań*, *uhvakka* uhatkaatte. Joskus on myös *k* pehmenemättä, esim. *nahkast*, *rahkań*, *tuhkań*, *uhkakka;*

2) Laitilassa ja Uudessakirkossa joko *v*:ksi taikka siten, että se katoaa, esim. *nahast*, *rahast* rungoista nahka, rahka, *tuhvań*.

d) Jos *o* on *k*:n perässä, pehmenee *k:* 1) Eurajoella, Lapissa ja Raumalla *g*:ksi taikka on pehmenemättä, esim. *lohgoi* lohkoja, *lohkoń*, *lahkoń*, *nahkoi, tahkoń*; joskus pehmenee *k* myös siten, että se katoaa, esim. *nahoi*, ja Lapissa usein myös *v*:ksi, esim. *lohvoi, tahvoi, nahvoi*; 2) Pyhässämaassa *v*:ksi tahi siten, että *k* katoaa, ja väliin myös *g*:ksi; esim. *nahoist, nahoi* rungosta nahka, *lohvoi* ja *lohgoi, tahvoi* ja *tahgoi* rungoista lohko, tahko, *vihvoń* rungosta vihko; 3) Laitilassa ja Uudessakirkossa *v*:ksi, esim. *tahvo'* tahon, *lohvo'* lohon, *nahvoi* ja *nahvo* nahkoja.

e) Jos *y* tahi *ö* on sen perässä, pehmenee *k:* 1) Eurajoella, Lapissa, Raumalla ja Pyhässämaassa joko *g*:ksi taikka on pehmenemättä, esim. *ähgyń* ja *ähkyn, pöhgöń* ja *pöhköń;* 2) Laitilassa ja Uudessakirkossa *v*:ksi, esim. *ähvyń*.

f) Sellaista sanaa, jossa *hk*:n perässä on *u,* en ole osannut kuulla.

4. Jos *l* on *k*:n edellä, pehmenee *k:*

a) *j*:ksi, jos *e* tahi *ä* on sen perässä. Esim. *kuljeń*, *kyljeń*, *nyljeń*, *oljeń*, *suljeń*, *syljeń*, *näljäń*, *seljäń*, *peljät* pelätä, *seljet* seljetä.

b) Jos *i* on *k*:n perässä, pehmenee *k:* 1) *j*:ksi, jos *e* on *k*:n ja *i*:n väliltä kadonnut, esim. *kuljiń*, *nyljiń*, *suljiń*, *syljiń*; 2) katoaa, jos *i* on *e*:stä syntynyt, esim. *selitesäs* seljetessänsä, sekä jos *ä* on *i*:n edeltä kadonnut, esim. *nälisäs* näljissänsä, *seläń* seljin; 3) katoaa Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, jos *a* on *i*:n ja *k*:n väliltä kadonnut, esim. *olillas* rungosta olka, mutta on Eurajoella, Lapissa ja Raumalla silloin tavallisesti pehmenemättä, esim. *olkill.*

c) Jos *a, o* tahi *u* on *k*:n perässä, pehmenee *k:* 1) Eurajoella ja Raumalla *g*:ksi taikka siten, että se katoaa, mutta on useimmin pehmenemättä; joskus pehmenee *k* myös *v*:ksi, jos *o* on sen perässä; esim. *halgoi* halkoja, *malgań* malan,

olgallas olallansa, *algus* alussa, *jaloll, jaloiks, olaŋ*, ja useimmasti *alkuŋ, alkoi, halkoi* halkoja, *palkoŋ*, rungosta palko, *malkaŋ* malan, *olkall* olalla, ja joskus myös *jalvoill* jaloilla; 2) Lapissa on *k* pehmenemättä taikka katoaa, jos *a* tahi *u* on sen perässä, esim. *alkuŋ, malkaŋ, olkaŋ*, mutta myös *aluŋ, malaŋ, olaŋ, jalaŋ*; jos taas *o* on *k*:n perässä, pehmenee se tavallisesti *v*:ksi, mutta väliin *g*:ksi, taikka on pehmenemättä, esim. *halvoi* halkoja, *jalvoi* jalkoja, *malvoi* malkoja, *palvoist* rungosta palko, mutta myös *malgoi, palgoi* ja *malkoi, palkoi, jalkoi;* 3) Laitilassa, Pyhässämaassa ja Uudessakirkossa katoaa *k*, jos *a* tahi *u* on sen perässä, mutta pehmenee *v*:ksi *o*:n edellä, esim. *aḷu', mala', ola', jala'* alun, malan, olan, jalan, *halvoi, palvoi, malvoi* halkoja, palkoja, malkoja.

d) Sellaista sanaa, jossa *lk*:n perässä on *y* tahi *ö*, en ole osannut saada esimerkkieni joukkoon.

5. Jos *r* on *k*:n edellä, pehmenee *k:*

a) *j*:ksi, jos *e* tahi *ä* seuraa, esim. *kerjet* kerjetä, *kurjeŋ, kärjeŋ, järjeŋ, särjei* särkiä, *härjäŋ, märjäŋ*.

Poikkeus. Jos *e* on syntynyt *a*:sta, joka siksi on muuttunut vertatilaisen tahi ylimääräisen päätteen edellä, on *e*:n edellinen *k* joko pehmenemättä, taikka pehmenee siten, että se katoaa, esim. *arkemp* ja *aremp* arempi, arin.

b) Jos *i* seuraa, pehmenee *k*: 1) jos *i*:n edeltä *e* tahi *ä* on kadonnut, Eurajoella, Lapissa ja Raumalla *j*:ksi, esim. *härjist, märjist, särjiŋ*, mutta Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa siten, että se katoaa, esim. *härist* härjistä, *märis* märjissä, *säriŋ* särjin; 2) siten, että se katoaa, jos *i* on *e*:stä syntynyt, esim. *keritesäs* kerjetessänsä; 3) joko siten, että se katoaa, taikka on se pehmenemättä, jos *i*:n edeltä *a* on kadonnut, esim. *arin* ja *arkin*.

c) Jos *a* seuraa, pehmenee *k:* 1) Eurajoella, Lapissa ja Raumalla siten, että se katoaa, ja väliin myös *g*:ksi, mutta on

useimmin pehmenemättä, esim. *arkast* arasta, *perkat* perata, *parkan'* paran, *sarkan'* saran, mutta myös *aran'*, *paran'*, *saran'* ja *sargas* sarassa; 2) Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa aina siten, että se katoaa, esim. *arast*, *parast*, *perat*, *saras*, *viras*.

d) Jos *o* seuraa, pehmenee *k*: 1) Lapissa *v*:ksi, mutta on myös usein pehmenemättä, esim. *sarvoi*, *parvoi*, mutta myös *arkoi*, *sarkoi*, *parkoi* arkoja, sarkoja, parkoja; 2) Eurajoella ja Raumalla on se pehmenemättä; 3) Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa tavallisesti *v*:ksi, mutta väliin siten, että se katoaa, ja on joskus myös pehmenemättä, esim. *parvoi* parkoja, *sarvoi* sarkoja, *virvois* viroissa, mutta myös *arkoi* ja *aroi* arkoja.

e) Jos *u* seuraa, on Eurajoella ja Lapissa *k* pehmenemättä, esim. *kirkuin'*, *parkuin'*; pehmenee siten, että se katoaa, Pyhässämaassa, Laitilassa ja Uudessakirkossa, esim. *kirusin'*, *parusin'* kiruin, paruin, ja sekä katoaa että on pehmenemättä Rauman pitäjässä.

f) Jos *ö* tahi *y* seuraa, on *k* tavallisesti pehmenemättä, esim. *kärkön'*, *särkyi*, mutta katoaako se myös joskus sellaisista sanoista, en tarkoin taida sanoa.

Kerakkeitten kertomisesta.

Jos *k*, *p*, *t* tahi *s* on side-kerakkeena, ja sen edellä on ääntiö taikka *l*, *m*, *n*, *r*, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää seuraavissa kohdin:

1. 1:sen luokan supistuvissa nimiköissä kaikissa sioissa, paitsi yksikön nimennössä ja osannossa sekä monikon omannossa, jos mainitun sian päätteen edeltä rungon viimeinen ääntiö on kadonnut, ja sen edellinen *h* on *s*:ksi muuttunut. Esim. *ikken'* ikeen, *ikkes* ikeessä, *ikkest* ikeestä, *ikkehen'* ja *ikkesseh'* ikeesen, *ikkell* ikeellä ja ikeelle, *ikkelt* ikeeltä, *ikkeks* ikeeksi, *ikken* ikeenä, *ikket* ikeettä, *ikke'* ikeet, *ikkeit* ikeitä, *ikketten'*

ja *ikkein* iesten ja ikeitten, *ikkeis* ikeissä, *ikkeist* ikeistä, *ikkeihin* ikeisin, *ikkeill* ikeillä ja ikeille, *ikkeilt* ikeiltä, *ikkeiks* ikeiksi, *ikkein* ikeinä, *ikkeit* ikeittä, *hylkkeŋ* hylkeen, *kuninkkaŋ* kuninkaan, *kuninkkoit* kuninkaita, *kuninkkoist* kuninkaista, *okkaŋ* okaan, *okkait* okaita, *okkainnes* ja *okkaines* okainensa, *varkkaŋ* varkaan, *varkkahaŋ* ja *varkkassen* varkaasen, *varkkaihin* varkaihin, *varkka'* varkaat, *varkkaiŋ* ja *varkkatten* varkaitten, *varkkaiŋ* varkahin, *hamppaŋ* hampaan, *hamppassen* ja *hamppahaŋ* hampaasen, *hamppait* hampaita, *hamppaist* hampaista, *hamppaiŋ* hampahin, *lamppaŋ* lampaan, *lamppa'* lampaat, *lamppaihiŋ* lampaisin, *lamppain* lampaitten, *seippäŋ* seipään, *seippäin* ja *seippäte'* seipäitten, *tarppeihiŋ* tarpeisin, *turppaŋ* turpaan, *kuttest* kuteesta, *kuttein* ja *kuttetten* kuteitten, *luattes* luoteessa, *malttait* maltaita, *porttall* portaalla, *porttait* portaita, *rinttes* rinteessä, *varttain* ja *varttatten* vartaitten, *vantteit* vanteita, *anssait* ansaita, *porssaiŋ*, *porssatte'* ja *porssate'* porsaitten, *runssaks* runsaaksi, *viissan* viisaana, *viissait* viisaita.

Muistutus. Uudessakirkossa ja väliin myös Laitilassa kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää yksikön osannon päätteen edellä, mutta silloin on mainitun päätteen edeltä kadonnut sekä rungon viimeinen ääntiö että sen edellinen *h*. Esim. *rakkat* rakasta, *ikket* iestä, *varkkat* varasta, *äkket* äestä, *turppat* turvasta, *sittet* sidettä, *porssat* porsasta.

Poikkeus. Sanassa *vapa* vapaa ei *p*:tä kerrota.

2. 2:sen luokan supistuvissa nimiköissä kaikissa sioissa. Esim. *kankki* kankea, *korkki* korkea, *korkkiaŋ* korkean, *korkkiast, korkkiahaŋ, korkkia'* korkeat, *korkkioit* ja *korkkjoit* korkeoita, *makki* makea, *lakki* lakea, *melkkiäŋ* melkeän, *melkkiöit* ja *melkkjöit* melkeöitä, *sakki* sakea, *sakkiaŋ, sokki, sokkia'* ja *sokkja'* sokea, sokeat, *kippi* kipeä, *kippiäŋ* ja *kippjäŋ* kipeän, *kalppi* kalpea, *kalppioist* kalpeoista, *ylppiäŋ* ylpeän, *kalssi* kalsea, *kalssia* kalseata, *ynssi* ynseä, *ynssiöihiŋ* ynseöihin.

Poikkeus. Sanassa *kopi* kopea on *p* tavallisesti kertomattomana, paitsi Laitilassa.

3. Kaikissa supistuvissa sanoissa vertatilaisen ja ylimääräisen päätten edellä. Esim. *harttave* ja *harttamp* harttaampi, *runssave* ja *runssamp* runsaampi, *runssamp* runsain, *viissave* ja *viissamp* viisaampi, *viissamp* viisain, *korkkemp* korkeampi, *korkkimp* korkein, *kippemp* kipeämpi, *kippimp* kipein, *kalppemp*, *kalppimp* kalpeampi, kalpein, *kalssemp*, *kalssimp* kalseampi, kalsein, *makkemp* makeampi, *makkimp* ja *makkin* makein, *oikkemp* oikeampi, *oikkimp* ja *oikkin* oikein, *sakkemp* ja *sakkeve* sakeampi, *sakkimp*, *sakkin* ja *sakkevimp* sakein, *sokkemp* ja *sokkeve* sokeampi, *ynssemp* ja *ynsseve* ynseämpi, *ynssimp* ja *ynssevimp* ynsein, *ylppemp* ylpeämpi, *ylppimp* ylpein.

Muistutus. Sanassa *kopi* kopea ei *p*:tä kerrota vertatilaisen ja ylimääräisen päätteen edellä, esim. *kopemp* ja *kopeve* kopeampi, *kopimp* ja *kopin* kopein.

4. Kaikkein supistuvain tehdikköjen lausunnossa, ehdonnossa, käskennön 2:ssa personassa, 3:ssa, 4:ssä ja 5:ssä siannossa ja 1:ssä verrannossa. Esim. *hauttaŕ* hautaan, *hauttaisiŕ* hautaisin, *hautt'* hautaa', *hauttamallas* hautaamallansa, *hauttaminеŕ* hautaaminen, *hauttamaisillas* hautaamaisillansa, *hauttavall* hautaavalla, *halkkeŕ* halkean, *halkkeisiŕ* halkeaisin, *häppeŕ* häpeän, *kerkkeŕ* kerkeän, *kerkkeminеŕ* kerkeäminen, *lankkeisiŕ* lankeaisin, *lankkevan* lankeavan, *makkaŕ* makaan, *makk'* makaa', *pelkkäisiŕ* pelkäisin, *perkkamas* perkaamassa, *luppaŕ* lupaan, *lupp'* lupaa', *kaippaisiŕ* kaipaisin, *kelppaŕ* kelpaan, *kelppava* kelpaava, *kerttaŕ* kertaan, *kerttaminеŕ* kertaaminen, *puttoŕ* putoan, *puttoisiŕ* putoaisin, *putt'* putoo', *ossan* osaan, *ossamaisillas* osaamaisillansa, *pyssäisiŕ* pysäisin.

5. Molempain luokkain supistuvista johdetuissa sanoissa kerrotaan supistuvan emä-sanan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää, jos johde päätteen edellä on ääntiö. Esim. *hauttaus* hautaus, *kattenеŕ*

kateinen, *kokkous* kokous, *korkkeus* korkeus, *luotteneń* luoteinen, *makkaileń* ja *makkaleń* makailen, *lisäänty* lisääntyy, *okkaneń* okainen, *tarppeineń* tarpeellinen, *sekkantu* sekaantuu, *ynseys* ynseys.

Poikkeuksia ovat: *kopeus, tapaus, vakaus,* kaikissa näissä pitäjissä, Lapissa, Pyhäsämaassa ja Uudessakirkossa *hupaus, pysäys,* Laitilassa ja Uudessakirkossa *ryypäys, siepaus* ja Uudessakirkossa vielä *hypäys, laupeus* ja *poukaus.*

6. Sanoissa *rukkous* rukous, *rukkoileń* ja *rukkoleń* rukoilen.

7. Sellaisissa *-ia*:lian, *-iä*:hän päättyvissä sanoissa, joitten yksikön nimennöstä *a, ä* katoaa, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kaikissa sioissa. Esim. *kulkki* kulkia, *kulkkiań, kulkkiall, kulkkioit, kulkkioist, hakki* hakia, *hakkiaks, hakkioill, hakkiois, lukki* lukia, *pessi* pesiä, *pessiäń, pessiäll.*

Muistutus. Väliin, mutta ei aina, tapahtuu Laitilassa samallainen kertominen, vaikkei *a, ä* ole yksikön nimennöstä kadonnut, jos johde-päätettä *-ja, -jä* on pantu 5:nen luokan tehdikköön, ja sen edellä rungon *e* on *i*:ksi muuttunut. Esim. *lukkija* lukia, *lukkijoit* lukioita.

8. Usein sellaisissa kolme-tavuisissa, joittenka viimeisen ääntiön edellä on *i* kaikissa sioissa. Esim. *karppi* karpio, *karppioń, karppios, lappi* lapio, *lappioń, lappiohoń, lappioit, lappioist.*

9. Lyhyeen ääntiöön päättyvissä nimiköissä:

a) Yksikön osannossa, jos rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt. Esim. *aitta* aitaa, *aissa* aisaa, *alkku* alkua, *aaltto* ja *aalttu* aaltoa, *appu* apua, *ettu* etua, *halkko* ja *halkku* halkoa, *haukki* haukea, *hänttä* häntää, *härkkä* härkää, *hättä* hätää, *isso* ja *issu* isoa, *issä* isää, *ittu* itua, *kartta* kartaa, *kertta* kertaa, *kankki* kankea, *kanssa* kansaa, *kilppa* kilpaa, *lankka* lankaa,

lamppi lampea, *linttu* lintua, *läppi* läpeä, *makku* makua, *matto* ja *mattu* matoa, *malkka* malkaa, *märkkä* märkää, *nissu* nisua, *nälkkä* nälkää, *onkki* onkea, *orppo* ja *orppu* orpoa, *ossa* osaa, *patta* pataa, *pappu* papua, *palkko* ja *palkku* palkoa, *partta* partaa, *pelkko* ja *pelkku* pelkoa, *pesso* ja *pessu* pesoa, *petto* ja *pettu* petoa, *peltto* ja *pelttu* peltoa, *ratta* rataa, *rakko* ja *rakku* rakoa, *riukku* riukua, *rekki* rekeä, *ruppi* rupea, *ryssä* rysää, *toukko* ja *toukku* toukoa, *tätti* tätiä, *satto* ja *sattu* satoa, *satta* sataa, *siippi* siipeä, *sirppi* sirpeä, *salppa* salpaa, *sankka* sankaa, *sarkka* sarkaa, *valtta* valtaa, *verkka* verkaa, *varppu* varpua, *varssa* varsaa, *aorinkko* aurinkoa, *perinttö* perintöä, *sovintto* sovintoa, *ahnemppa*, väliin *ahnemppat* ahneempaa, *ikävemppä*, väliin *ikävemppät* ikävämpää, *ikävimppä*, väliin *ikävimppät* ikävintä, *korkkemppa* korkeampaa, *korkkimppa* korkeinta, *kovemppa* kovempaa, *kovimppa* kovinta, *kylmemppä* kylmempää, *kylmimppä* kylmintä, *laiskemppa* laiskempaa, *laiskimppa* laiskinta, *oodomppa* oudompaa, *oodoimppa* oudointa, *syvemppä* syvempää, *syvimppä* syvintä, *tavalisemppa* tavallisempaa, *tavalisimppa* tavallisinta.

Poikkeuksia.

1) Jos päätteen *t* on jäänyt olemaan kolme-tavuisen 2:sen luokan nimikkö-rungon perään, ei sen side-keraketta koskaan kerrota, vaan se pehmenee. Esim. *aoringot* aurinkoa, *perinöt* perintöä, *sovinot* sovintoa.

2) Lapissa, Raumalla, Laitilassa ja Uudessakirkossa ei ylimääräisen eikä vertatilaisen *p*:tä koskaan kerrota, jos yksikön osannon päätteen *t* on jäänyt olemaan, vaan *p* pehmenee silloin tavallisesti, mutta on myös väliin muuttumatta. Esim. *hullumat* hullumpaa, *kovemat*, väliin *kovempat* kovempaa, *kovimat*, väliin *kovimpat* kovinta, *kylmemät* kylmempää, *kylmimät* kylmintä, *laehemat* laihempaa, *laehimat* laihinta, *mustemat* mustempaa, *mustimat* mustinta, *pehmemät*, väliin *pehmempät* pehmeämpää, *pehmimät*, väliin

pehmimpät pehmeintä, *sakkemat*, väliin *sakkempat* sakeampaa, *sakkimat*, väliin *sakkimpat* sakeinta.

b) Aina yksikön menennössä. Esim. *aissahaŋ* ja *aissaŋ* aisaan, *aittahaŋ* ja *aittaŋ* aitaan, *aorinkkohoŋ* ja *aorinkkoŋ* aurinkoon, *alkkuhuŋ* ja *alkkuŋ* alkuun, *appuhuŋ* ja *appuŋ* apuun, *ettehen* ja *etten* eteen, *haukkehen* ja *haukken* haukeen, *härkkähäŋ* ja *härkkäŋ* härkään, *issohoŋ* ja *issoŋ* isoon, *issähäŋ* ja *issäŋ* isään, *ihmissehen* ja *ihmissen* ihmiseen, *heossehen* ja *heossen* hevoseen, *hullumppahaŋ* ja *hullumppaŋ* hullumpaan, *kanssahaŋ* ja *kanssaŋ* kansaan, *kovemppahaŋ* ja *kovemppaŋ* kovempaan, *kovimppahaŋ* ja *kovimppaŋ* kovimpaan, *korppehen* ja *korppen* korpeen, *kulttahaŋ* ja *kulttaŋ* kultaan, *käkkehen* ja *käkken* käkeen, *kättehen* ja *kätten* käteen, *lapselissehen* ja *lapselissen* lapselliseen, *lattohoŋ* ja *lattoŋ* latoon, *lappahaŋ* ja *lappaŋ* lapaan, *lakkihiŋ* ja *lakkiŋ* lakiin, *laehemppahaŋ* ja *laehemppaŋ* laihempaan, *laehimppahaŋ* ja *laehimppaŋ* laihimpaan, *makkemppahaŋ* ja *makkemppaŋ* makeampaan, *makkimppahaŋ* ja *makkimppaŋ* makeimpaan, *mäkkehen* ja *mäkken* mäkeen, *mättihiŋ* ja *mättiŋ* mätiin, *nissuhuŋ* ja *nissuŋ* nisuun, *olkkehen* ja *olkken* olkeen, *onkkehen* ja *onkken* onkeen, *orttehen* ja *ortten* orteen, *ossahaŋ* ja *ossaŋ* osaan, *parttehen* ja *partten* parteen, *pelttohoŋ* ja *peltton* peltoon, *pappuhuŋ* ja *pappuŋ* papuun, *pessähäŋ* ja *pessäŋ* pesään, *perinttöhöŋ* ja *perinttöŋ* perintöön, *reittehen* ja *reitten* reiteen, *rukkohoŋ* ja *rukkoŋ* rukoon, *ranttahaŋ* ja *ranttaŋ* rantaan, *rehelissehen* ja *rehelissen* rehelliseen, *salppahaŋ* ja *salppaŋ* salpaan, *sarkkahaŋ* ja *sarkkaŋ* sarkaan, *sovinttohoŋ* ja *sovintton*, sovintoon, *tavalissehen* ja *tavalissen* tavalliseen, *täyttehen* ja *täytten* täyteen, *tuaremppahaŋ* ja *tuaremppaŋ* tuoreampaan, *uusimppahaŋ* ja *uusimppaŋ* uusimpaan, *väkkehen* ja *väkken* väkeen, *ylissehen* ja *ylissen* yliseen.

c) Monikon osannossa ja menennössä, jos rungon viimeinen ääntiö on kadonnut. Esim. *avulissi* avullisia, *avulissihiŋ* ja *avu-*

lissiŋ avullisiin, *edulissi* edullisia, *edulissihiŋ* ja *edulissiŋ* edullisiin, *kärkki* kärkiä, *kärkkihiŋ* ja *kärkkiŋ*, *huanomppi*, väliin *huanomppit* huonompia, *huanomppihiŋ* ja *huanomppiŋ* huonompiin, *ihmissi* ihmisiä, *ihmissihiŋ* ja *ihmissiŋ* ihmisiin, *kovemppi* kovempia, *kovemppihiŋ* ja *kovemppiŋ* kovempiin, *kovimppi* kovimpia, *kovimppihiŋ* ja *kovimppiŋ* kovimpiin, *kässi* käsiä, *kässihiŋ* ja *kässiŋ* käsiin, *leivussi* leivosia, *leivussihiŋ* ja *leivussiŋ* leivosiin, *leippi* leipiä, *leippihiŋ* ja *leippiŋ* leipiin, *kenkki* kenkiä, *kenkkihiŋ* ja *kenkkiŋ* kenkiin, *kotti* kotia, *kottihiŋ* ja *kottiŋ* kotiin, *makkemppi*, väliin *makkemppit* makeampia, *makkemppihiŋ* ja *makkemppiŋ* makeampiin, *märkki* märkiä, *märkkihiŋ* märkiin, *orssi* orsia, *orssihiŋ* ja *orssiŋ* orsiin, *ossi* osia, *ossihiŋ* ja *ossiŋ* osiin, *otolisimppi* otollisimpia, *otolisimppihiŋ* ja *otolisimppiŋ* otollisimpiin, *parssi* parsia, *parssihiŋ* ja *parssiŋ* parsiin, *pessi* pesiä, *pessihiŋ* ja *pessiŋ* pesihin, *sotti* sotia, *sottihiŋ* ja *sottiŋ* sotiin, *sopivaissi* sopivaisia.

Poikkeus. Lapissa, Raumalla, Laitilassa ja Uudessakirkossa ei vertatilaisen eikä ylimääräisen *p*:tä koskaan kerrota monikon osannossa, jos päätteen *t* on jäänyt olemaan, vaan *p* pehmenee silloin tavallisesti, mutta on myös väliin muuttumatta. Esim. *hullumit* hullumpia, *kovemit*, väliin *kovempit* kovempia, *kovimit*, väliin *kovimpit* kovimpia, *kylmemit* kylmempiä, *kylmimit* kylmimpiä, *makkemit*, väliin *makkempit* makeampia, *makkimit*, väliin *makkimpit* makeimpia.

d) Monikon omannossa:

1) Päätteen *-iŋ* edellä. Esim. *aittaiŋ* aitain, *aalttoiŋ* aaltoin, *appuiŋ* apuin, *aorinkkoiŋ* aurinkoin, *ettuiŋ* etuin, *härkääiŋ* härkäin, *issäiŋ* isäin, *isoiŋ* isoin, *kenkkäiŋ* kenkäin, *kovemppaiŋ* kovempain, *kovimppaiŋ* kovinten, *korkkeimpaiŋ* korkeampain, *korkkimppaiŋ* korkeinten, *kottaiŋ* kotain, *kanssaiŋ* kansain, *köyttein* köytten, *käkkeiŋ* käkein, *kättein* kätten, *lattoiŋ*

latoin, *lakkein'* lakien, *lankain'* lankain, *levemppäin'* leveämpäin, *levimppäin'* leveinten, *mäkkein'* mäkein, *mänttyin'* mäntyin, *orttein'* ortten, *ossain'* osain, *parttein'* partten, *perintöin'* perintöin, *pattain'* patain, *pelttoin'* peltoin, *palkkoin'* palkoin, *rekkein'* rekein, *reittein'* reitten, *sottain'* sotain, *syvemppäin'* syvinten, *sovintoin'* sovintoin, *suttein'* sutten, *särkein'* särkein, *uuttein'* uutten, *varttein'* vartten, *vuattein'* vuotten.

2) Päätteen *-tten'* edellä. Esim. *aissatte'* aisain, *halkkotte'* halkoin, *issotte'* isoin, *isätte'* isäin, *kottatte'* kotain, *kylkette'* kylkein, *halppatte'* halpain, *kenkkätte'* kenkäin, *kättette'* kätten, *lattotte'* latoin, *lappatte'* lapain, *mäkkette'* mäkein, *ossatte'* osain, *oppette'* oppien, *pappette'* pappien, *pattatte'* patain, *rekkette'* rekein, *reittette'* reitten, *sikkatte'* sikain, *suttette'* sutten, *tappette'* tappien, *tappatte'* tapain, *tankkotte'* tankoin, *toukkotte'* toukoin, *uuttette'* uutten, *varttette'* vartten, *vettette'* vetten, *väkkette'* väkein.

Poikkeuksia. *α*) 2:sen luokan kaksi-tavuisissa tapahtuu joskus Lapissa, Pyhässämaassa ja Uudessakirkossa, ettei päätteen *-tten'* edellä side-keraketta kerrotakaan, vaan että se pehmenee Lapissa, esim. *pidotten'* pitoin, ja on muuttumatta Pyhässämaassa ja Uudessakirkossa, esim. *peltotte'* peltoin, *rukotte'* rukoin. Lapissa on se väliin muuttumatta 3:nen luokan kaksi-tavuisissa, esim. *härkätte'* härkäin, *leipätte'* leipäin. *β*) 2:sen luokan kolmetavuisissa ei side-keraketta kerrota päätteen *-tten'* edellä, vaan se pehmenee, esim. *aoringotte'* aurinkoin, *perinötte'* perintöin, *sovinotte'* sovintoin. *γ*) 3:nen ja 5:nen luokan kaksi-tavuisissa käy Uudessakirkossa joskus niin, ettei side-keraketta kerrota, vaan että se pehmenee, esim. *padatte'* patain, *orrette'* ortten, *tähdette'* tähtein. *δ*) Laitilassa ja Uudessakirkossa (sekä luultavasti myös Lapissa ja Pyhässämaassa) ei vertatilaisen eikä ylimääräisen *p*:tä kerrota *-tte'* päätteen edellä, vaan se pehmenee

siten, että katoaa. Esim. *piänemätte'* pienempäin, *pisimätte'* pisinten, *suurematte'* suurempain, *suurimatte'* suurinten, *uudematte'* uudempain, *uusimatte'* uusinten.

3) Jos päätteen *-ten'* eteen rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt, kerrotaan side-keraketta. Tämä tapahtuu Laitilassa ja Uudessakirkossa. Esim. *hakkote'* hakoin, *härkkäte'* härkäin, *kenkkäte'* kenkäin, *lattote'* latoin, *kättete'* kätten, *lappate'* lapain, *mäkkete'* mäkein, *nissute'* nisuin, *ossate'* osain, *pappute'* papuin, *rakkote'* rakoin, *sikkate'* sikain, *sottate'* sotain, *särkkete'* särkein, *suttete'* sutten, *tappete'* tappien, *uuttete'* uutten, *varttete'* vartten.

4) Päätteen *-itten'* edellä kerrotaan Eurajoella väliin sidekeraketta 2:sen ja 3:nen luokan nimiköissä, esim. *härkkäitten'*, *tuppaitten'*, *pattaitten'*. Silloin on päätteen edellä rungon viimeinen ääntiö aina muuttumatonna. Tämmöista monikon omantoa kuulee kuitenkin hyvin harvoin.

10. Lyhyeen ääntiöön päättyvissä tehdikkö-rungoissa:

a) 1:ssä siannossa, jos rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt, mutta *t* päätteestä on kadonnut. Tässä ei ainoastaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää kerrota, vaan tavallisesti, ehkei kuitenkaan juuri aina, myöskin *n*:ää, ja Eurajoella vielä *h*:takin, jos ääntiö on *h*:n ja *n*:n edellä. Esim. *amppu* ampua, *amppuakses* ampuaksensa, *antta* antaa, *anttaksen* antaakseni, *assu* asua, *assuakses* asuaksensa, *hakki* hakea, *hakkiaksen* hakeakseni, *kaattu* kaatua, *kattu* katua, *kutto* ja *kuttu* kutoa, *kuttoaksen* ja *kuttuaksen* kutoakseni, *kulkki* kulkea, *kyssy* kysyä, *kyssyäksen*, kysyäkseni, *latto* ja *lattu* latoa, *lattoaksen* ja *lattuaksen* latoakseni, *lukki* lukea, *lukkiaksen* lukeakseni, *musertta* musertaa, *murentta* murentaa, *nylkki* nylkeä, *nylkkiäkses* nylkeäksensä, *onkki* onkia, *parssi* parsia, *parssiaksen* parsiakseni, *parantta* parantaa, *parantakses* parantaaksensa, *reppi* repiä, *reppiäkses* repiäksensä, *sitto* ja *sittu* sitoa, *siirttä* siirtää, *sivaltta* sivaltaa, *soveltu* soveltua,

tuntti tuntea, *soppi* sopia, *turmelttu* turmeltua, *tointtu* tointua, ja myös *sanno* ja *sannu* sanoa, *sannoaksen* ja *sannuaksen* joskus juuri *sanoaksen* sanoakseni, sekä Eurajoella *kehhu* kehua, *kehhuakses* kehuaksensa, *puhhu* puhua, *puhhuaksen* puhuakseni, *syhhy* syhyä, *syhhyäkses* syhyäksensä.

b) 2:ssa siannossa:

1) Jos rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt, mutta *t* päätteestä kadonnut, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä ja *s*:ää, sekä Eurajoella tavallisesti myös *h*:ta ja *n*:ää, jos ääntiö on *h*:n ja *n*:n edellä. Esim. *alkkaisas* alkaessansa, *amppuin* ampuen, *anttain* antaen, *assuis* asuessa, *hakkeis* hakeissansa, *hakkein* hakein, *hossuin* hosuen, *kanttais* kantaessa, *kattuin* katuen, *kaattuisas* kaatuessansa, *kulkkeis* kulkeissa, *kyssyin* kysyen, *lattoin* latoen, *leippoissas* leipoessansa, *murttain* murtaen, *muserttain* musertaen, *nylkkeis* nylkiessä, *onkkeis* onkiessa, *puserttain* pusertaen, *puhalttain* puhaltaen, *pyssyis* pysyessänsä, *reppein* repien, *souttais* soutaessa, *sorttain* sortaen, *tunttein* tuntein, *vanhenttuissas* vanhentuessansa, *viippyin* viipyen, *vihelttäis* viheltäessä, *uskalttaissan* uskaltaessani, *ymmärttäin* ymmärtäen, *vinkkuin* vinkuen, ja Eurajoella myös *kehhuin* kehuen, *puhhuis* puhuessa, *syhhyisäs* syhyessänsä, *sannoin* sanoen, *sannoisan* sanoessani, *vennuin* venyen.

2) Jos rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt, ja myös päätteen *t* on muuttumatta, kerrotaan *k*:ta, *p*:tä, *t*:tä, mutta ei *s*:ää muualla kuin Rauman pitäjässä ja joskus myös Lapissa. Esim. *anttate'* antain, *anttatesan* antaessani, *amppute'* ampuen, *hakkete'* bakein, *hakketes* hakeissa, *hapanttutes* hapantuessa, *kokketes* kokeissa, *kokkete'* kokein, *kulkketesas* kulkeissansa, *lukketesan* lukeissani, *leippotes* leipoessansa, *leippote'* leipoen, *muserttates* musertaessansa, *murttate'* murtain, *nylkkete'* nylkein, *onkkites* onkiessansa, *puserttates* pusertaessa, *reppitesäs* repiessänsä, *sittote'* sitoen, *soppites* sopiessa, *siirttäte'*, siirtäen, *vihälttäte'*

viheltäen, *uskalltates* uskaltaessa, *ymmärttätesän* ymmärtäessäni, sekä Raumalla ja väliin myös Lapissa, *kyssyteń* kysyen, *kyssytesäs* kysyessänsä, *assutes* asuessa, *parssiteń* parssien, *riissutesan* riisuessani.

Poikkeuksia. α) 2:sen luokan tehdiköissä kerrotaan *k*:ta, *p*:tä ja *t*:tä harvoin Pyhässämaassa ja Laitilassa, eikä myöskään aina Lapissa, vaan ne pehmenevät usein. Esim. *ammutesas* ampuessansa, *ammuteʼ* ampuen, *kadutes* katuessa, *kadoteʼ* katuen, *sidotes* sitoessa, *sidoteʼ* sitoen, *kudoteʼ* kutoen, *kaadutesas* kaatuessansa, *leevotes* leipoessa. β) Samoin käypi mainituissa pitäjissä väliin myös 4:nen ja 5:nen luokan tehdiköissä. Esim. *haedeń* hakein, (jossa myös päätteen *t* on pehmennyt), *luveteń* lukein, *ongites* onkiessa, *pyhites* pyhkiessä, *revites* repiessä, *sovites* sopiessa.

3) Jos rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt, ja päätteen *t*:tä on kerrottu, joka Laitilassa väliin tapuhtuu kolmetavuisten 2:sen siannon avunnossa. Esim. *puserttatteʼ* pusertaen, *vähenttätteʼ* vähentäen.

11. Päätteissä kerrotaan *k*:ta, *t*:tä, *s*:ää ja myös *n*:ää seuraavissa kohdin:

a) Jos menennön pääte alkaa *s*:llä, kerrotaan *s*:ää kaikissa näissä pitäjissä. Esim. *huanesseń* huoneesen, *huanessiń* huoneisin, *ikkeseń* ikeesen, *kirveseń* kirveesen, *Laurlaseń* Laurilaan, *miähesseń* mieheen, *lääkkeseń* lääkkeesen, *lääkkessiń* lääkkeisin, *puheseń* puheesen, *puhessiń* puheisin, *puuttesseń* puutteesen, *rakkaseń* rakkaasen, *tarppeseń* tarpeesen, *vaattesseń* vaatteesen, *sormesseń* sormeen.

Muistutus. Uudessakirkossa on supistuvain yksikön menennön pääte ainoastaan *s*, esim. *seippäs* seipääsen, *sittes* sitesen, *turppas* turpaasen, *äkkes* äkeesen, mutta jos liite on perään tullut, ilmauu sen eteen *e*, ja silloin *s*:ää kerrotaan, esim. *seippässen* seipääseni, *sittesses* siteesensä, *äkkessen* äkeeseni.

b) Edempänä selitetään, missä ja mimmoisiin sanoihin liitettynä monikon omannon pääte on *-teń*, sekä missä ja millaisten sanain perässä se on *-tteń* kerrotulla *t*:llä.

c) Jos olennon tahi seurannon perään on liite tullut, kerrotaan olennon ja seurannon päätteen *n*:ää Eurajoella, Raumalla ja Lapissa. Esim. *heosinnes* hevosinensa, *isännäs* isännänsä, *kenkinnes* kenkinensä, *kirvennäs* kirveenänsä, *lehtinnes* lehtinensä, *lakeinnes* lakkinensa, *leipännes* leipänänsä, *lukuinnes* lukkuinensa, *mäkennäs* mäkenänsä, *mäeinnes* mäkinensä, *nisunnan* nisunani, *naorinnes* nauriinensa, *oljeinnan* olkinani, *oljeinnes* olkinensa, *padoinnas* patoinansa, *peitoinnes* peittoinansa, *päivinnäs* päivinensä, *poikinnes* poikinensa, *rekennäs* rekenänsä, *reeinnes* rekinensä, *rattainnes* rattainensa, *saappannas* saappaanansa, *seippäinnes* seipäinensä, *tadikkonnas* tadikkonansa, *vasikoinnen* vasikoineni, *varppainnes* varpainensa, *vesurinnas* vesurinansa.

Poikkeuksia. 1) Laitilan rajalla ei Lapissa juuri aina kerrota olennon eikä seurannon *n*:ää, esim. *lehmänäs* lehmänänsä, *lehmines* lehminensä, *lamppanas* lampaanansa, *piikanas* piikanansa. 2) Jos puheen-alaisten sia-päätetten edellä supistuvien runko siten on muuttunut, että pitkä ääntiö on lyhennyt, mutta *s* on tullut eteen, ei myöskään *n*:ää kerrota, esim. *raskasnas, sairasnas.* 3) Monikon seurannon *n*:ää ei kerrota, jos päätteen edeltä rungon viimeinen ääntiö ja päätteestä *i* on kadonnut. Esim. *kenknes* kenkinensä, *leipnes* leipinensä, *päivnes* päivinensä. Laitilassa ja Pyhässämaassa kerrotaan olennon ja seurannon *n*:ää ainoastansa, jos lisään tullut liite on koko tavuu, esim. *piikannakki'* piikanakin, *trenkinnäkki'* trenkinäkin, *trengeinnenikki'* trenkinenikin, mutta muutoin hyvin harvoin. Uudessakirkossa ei näitten päätetten *n*:ää koskaan kerrota.

d) Sekä tekiällisen että tekiättömän luulennon *n*:ää kerrotaan Eurajoella, Lapissa ja Raumalla, jos luulennon päätteen eteen rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt. Esim. *antannengon* antanenko, *asunnek* asuneeko, *annettannek* annettaneenko, *asuttannek* asuttaneenko, *erottanengon* eroittanenko, *erotettannek* eroitettaneenko, *hakennek* hakeneeko, *haettannek* haettaneenko, *itkennek* itkeneekö, *itkettännek* itkettäneenko, *käynnek* käyneekö, *kuljettannek* kuljettaneenko, *lukennek* lukeneeko, *luettannek* luettaneenko, *myynnengön* myynenkö, *mentännek* mentäneenkö, *neolonnek* neuloneeko, *neolottannek* neulottaneenko, *ostannengon* ostanenko, *ostettannek* ostettaneenko, *pitännek* pitäneekö, *pidettännek* pidettäneenkö, *rikastunnek* rikastuneeko, *rikastuttannek* rikastuttaneenko, *saannek* saaneeko, *saatannek* saataneenko, *tappannengon* tappanenko, *tapettannek* tapettaneenko, *uskonnek* uskoneeko, *uskottannek* uskottaneenko, *väsynnek* väsyneekö, *väsyttännek* väsyttäneenko, *ymmärtännek* ymmärtäneekö, *ymmärrettännek* ymmärrettäneenkö.

Poikkeus. Lapissa Laitilan rajalla ei tekiällisen luulennon *n*:ää väliin kerrotakaan, jos tehdikkö on yksitahi kaksi-tavuinen, esim. *lyänengön, tuanengon* lyönenkö, tuonenko, *kutonengon, neolonengon, sitonengon.* Tekiällisen luulennon *n*:ää ei kerrota koskaan Pyhässämaassa eikä Laitilassa, ja tekiättömän ainoastansa, jos luulennon päätteen lisään tultua sana on neljä-tavuiseksi tullut, mutta ei silloinkaan aina. Esim. *annettannek, hypättännek, kudottannek, pidettännek, ruvettannek, toruttannek,* mutta *mentänek, syätänek, juatanek* ja myös *ammuttanek, kudottanek.* Uudessakirkossa ei luulennon *n*:ää koskaan kerrota tekiällisessä eikä tekiättömässä.

e) Tekiällisen 2:sen verrannon *n*:ää kerrotaan aina Eurajoella, Lapissa ja Raumalla, jos päätteen eteen rungon viimeinen ääntiö on olemaan jäänyt eikä *u, y* ole *n*:n perästä

kadonnut. Esim. *antannu'* antaneet, *erottannu'* eroittaneet, *hakennuŋ* hakeneen, *kysynnyŋ* kysyneen, *lypsännyŋ* lypsäneen, *mellastannu'* mellastaneet, *noukkinnuŋ* noukkineen, *uskonnu'* uskoneet, *pitänny'* pitäneet, *rikkonnu'* rikkoneet, *seisonnuŋ* seisoneen, *tappannu'* tappaneet, *valittannu'* valittaneen, *ymmärtänny'* ymmärtäneet.

Laitilassa ja Pyhässämaassa kerrotaan 2:sen verrannon *n*:ää ainoastansa, jos pääte on pantu kolmetavuiseen tehdikköhön, esim. *hapantunnuŋ* hapantuneen, *parantunnu'* parantuneet, *ymmärtänny'* ymmärtäneet. Uudessakirkossa ei 2:sen verrannon *n*:ää koskaan kerrota.

f) Toivonnon ja käskennön *k*:ta kerrotaan kaikissa näissä pitäjissä, ellei rungon viimeisen ääntiön kadottua päätteen eteen tullut side-kerake ole *k*:ksi muuttunut, sekä ellei päätteestä *o*, ö, *a*, ä ole kadonnut. Esim. *antakka* antakaatte, *antakkoŋ* antakoon, *annettakkoŋ* annettakoon, *estäkkä* estäkäätte, *epäilkköŋ* epäilköön, *erotettakkoŋ* eroitettakoon, *hakekka* hakekaatte, *hakekkoŋ* hakekoon, *haettakkoŋ* haettakoon, *itkekköŋ* itkeköön, *heittäkkä* heittäkäätte, *kuljettakkoŋ* kuljettakoon, *huikkoŋ* huukoon, *menkköŋ* menköön, *menkkä* menkäätte, *nostettakkoŋ* nostettakoon, *opetettakkoŋ* opetettakoon, *odottakka* odottakaatte, *pysykköŋ* pysyköön, *pidettäkköŋ* pidettäköön, *repikkä* repikäätte, *revelkkä* revelkäätte, *sattukkoŋ* sattukoon, *saatakkoŋ* saatakoon, *tapelkka* tapelkaatte, *uskokka* uskokaatte, *varastettakkoŋ* varastettakoon, *viätäkköŋ* vietäköön, *virutettakkoŋ* virutettakoon, *ymmärtäkkä* ymmärtäkäätte.

g) Tekiättömän *t*:tä kerrotaan aina kerronnossa ja myös toisessa verrannossa, ellei rungon viimeisen ääntiön kadottua sidekerake muutu *t*:ksi, tahi jo ennaltaan side-kerakkeena oleva *t* tule päätteen *t*:n eteen, esim. *annettiŋ*, *annetʼ* annettiin, annettu, *epäilttiŋ* epäiltiin, *haettiŋ* haettiin, *haetʼ* haettu, *juattin* juotiin, *juatʼ* juotu, *kyseltiŋ* kyseltiin, *laolettʼ* laulettu, *muserrettʼ*

muserettu, *myyttiŋ* myytiin, *myytt'* myyty, *nyljettiŋ* nyljettiin, *opeteltt'* opeteltu, *pideltt'* pidelty, *riidellt'* riidelty, *syättiŋ* syötiin, *syätt'* syöty, *tapelttiŋ* tapeltiin, *tapeltt'* tapeltu, *vedelttiŋ* vedeltiin, *vedeltt'* vedelty, *viättiŋ* vietiin, *viätt'* viety, mutta *haravoithtiŋ*, *haravoithtu'* haravoitut, *on haravoitht'* on haravoittu, *tarvithtiŋ* tarvittiin, *ruvettin* ruvettiin, *ova' ruvettu'* ovat ruvetut, *on ruvett'* on ruvettu. Luulennossa taas, toivonnossa ja 1:ssä verrannossa kerrotaan tekiättömän *t*:tä ainoastaan silloin kuin kirjakielessäkin.

h) Tekiättömän ehdonnossa kerrotaan *s*:ää kaikissa näissä pitäjissä, ellei *i s*:än perästä ole kadonnut. Esim. *annetaissiŋ* annettaisiin, *hakataissiŋ*, *haetaissiŋ*, *itketäissiŋ*, *juadaissiŋ*, *kannetaissiŋ*, *lähdetäissiŋ*, *mennäissin*, *nostetaissiŋ*, *ollaissiŋ*, *pannaissiŋ*, *revitäissiŋ*, *soodetaissiŋ*, *viädäissiŋ*, vietäisiin, mutta *annetais*, *hakatais*, *mennäis*, *otetais*, *vedetäis*.

Om Finska språkets kulturord.

Ett linguistiskt bidrag till Finnarnes äldsta kulturhistoria

af

Aug. Ahlqvist.

All bildning står på ofri grund till slutet,
Blott barbariet var en gång fosterländskt;
Men vett blef plantadt, jernhårdt språk blef brutet,
Och sången stämd och lifvet mensklig njutet.

Tegnér.

Förord.

I det följande finner läsaren en granskning af de ord i Finska språket, hvarmed sådana föremål benämnas, hvilkas besittande och begagnande skilja, på olika kulturstadier, den civiliserade menniskan från vilden. Min granskning begynner på den kulturgrad, som är närmast högre den i skogarna ströfvande jägarens och den enslige fiskarens, och fortgår sedan i särskilta afdelningar ända till det komplicerade kulturstadium, Finnarne nu innehafva. Vid denna granskning har jag icke haft något annat mål än sanningen, och resultaterna deraf har jag i korthet sammanfattat till en allmän betraktelse i slutet af det hela. Att dessa resultater icke blifvit gynsamma för deras meningar, hvilka af missförstådd patriotism drömma sig tillvaron af en sjelfständig, ursprungligen finsk kultur fordomtima, kan jag säga på förhand, och att min undersökning kommer att väcka ovilja hos dem, kan jag taga för gifvet. Jag hyser dock den tillförsigt till

säkerheten i densamma, att den skall vinna bifall af sådane, som med sakkännedom förena oveld, och som i vetenskapen icke söka redskap för drifvandet af stundens partiåsigter. Desse skola med mig medgifva, att lika litet som det för den enskilte är skam att tillstå att han engång varit ett svagt, oförståndigt och okunnigt barn, som behöft hjelp, ledning och undervisning af äldre för att blifva en civiliserad menniska, lika litet behöfver en nation blygas för att erkänna att dess förfäder varit råa barbarer och att den emottagit det mesta af sin kultur såsom lån af mera bildade grannfolk. Genom ett sådant medgifvande har man icke uttalat sin egen oförmåga eller den undervisande grannens öfverlägsenhet i andlig begåfvelse, utan blott det faktum, att man är *yngre i historien*. Och lyckligtvis är historien ännu icke slut. Ehuru de uralaltaiska folken ännu icke hunnit annorlunda än passivt deltaga i menskligheteus kulturarbete, kommer det säkert en tid, då äfven några af dem skola sjelfständigt bearbeta och föröka den af grannfolken emottagna kulturen.

Materialet till närvarande afhandling har jag småningom samlat under loppet af flera år. Jag har vid detta samlande för de germaniska och slaviska språken alltid begagnat originalkällor d. ä. ordböcker och andra språkliga skrifter författade af uti de särskilta språken infödde och fullkomligt sakkunnige män. Af dessa källor äro flera anförda på åtskilliga ställen i texten, men att här uppräkna alla de skrifter, ur hvilka jag hemtat bidrag till eller fått ledning för mitt arbete, vore onödigt. Dock anser jag mig böra särskilt omnämna tvänne af dem. Den ena är Rietz' förträffliga *Ordbok öfver Svenska Allmoge-Språket*, hvaraf i bokhandeln hittills utkommit 77 ark i 8 häften, men hvaraf jag genom författarens godhet kommit i tillfälle att tills dato genomgå tillochmed 91 arket, som slutar med ordet *tes*. Detta arbete sysselsätter sig uteslutande med sådana ord, som icke tillhöra „rikssprâket“ eller hvilka i dialekterna begagnas

uti andra betydelser än i detta. Utom en mängd af enskilta bidrag till mitt arbete har jag vid genomgåendet af denna ordbok vunnit den allmänna insigt, att de flesta af de skandinaviskgermaniska ord, hvilka man ansett vara i Finskan inkomna ur Isländskan, ännu förekomma i svenska allmogespråket. Då Finnarne på flera håll varit och äro i oafbruten förbindelse med den skandinaviska allmogen, men aldrig med Isländarne stått i någon beröring, är det naturligt, att de för Isländskan och allmogespråket gemensamma skandinaviska ord, som blifvit lånade till Finskan, införts ur det sednare, icke ur Isländskan. — Den andra skrift, jag här särskilt ville nämna, är Pictet's *Les origines indo-européennes ou les Aryas primitifs; essai de paléontologie linguistique*, hvaraf första delen skall vara tryckt 1859, den andra är det 1863. I vårt bokfattiga land, hvarest tillgången på vetenskapliga tidskrifter är ringa och tillträdet till dem svårt, lärer det knappt lända mig till förebråelse, att jag endast genom en tillfällighet kommit att göra bekantskap med *andra* delen af detta på den linguistisk-kulturhistoriska forskningens område värdefulla arbete, och detta först sedan de två första afdelningarna af min uppsats voro nedskrifna. Vid denna boks genomgående har jag dock funnit föga att rätta eller tillägga i hvad jag skrifvit, men jag beklagar att första delen af Pictet's arbete ännu icke kommit mig till handa, när detta lägges i pressen.

För de finska språken och Tatariskan har jag nästan uteslutande begagnat af mig sjelf ur lefvande källa upptecknade, till en del redan utgifna ordsamlingar. Endast för Liviskan har jag rådfrågat Sjögrens af Wiedemann utgifna liviska ordförteckning, utgörande 2 Bandets 2 del af Sjögrens *Gesammelte Schriften*, S:t Ptbg 1861, och i Syrjänskan såsom källa begagnat Savvaitovs Грамматика Зырянскаго Языка, С. Пбургъ 1849, som åtföljes af en temligen omfattande ordförteckning. För Letti-

skan och Litthauiskan hafva mina källor varit högst bristfälliga; för det förra språket blott andra eller den tysk-lettiska delen af Stenders *Lettisches Lexikon*, för det sednare Haacks mycket gamla och skrala Vocabularium och derjemte den lilla ordförteckning, som finnes i Schleichers *Handbuch der Litauischen Sprache*, Prag 1857.

Om sådana här begagnade skrifttecken, hvilkas gestalt eller bruk afviker från det vanliga, meddelas följande. Vokaltecknet *ĭ* uttalas såsom det ryska ы (dunkelt *i*), *ŏ* betecknar ett mellan *u* och *o* sväfvande dunkelt vokalljud; *š* uttalas såsom ryska ш (sch), *ʃ* såsom ч (tsch), *ž* såsom ж (det franska *j* uti *jardin*), z såsom ryska з eller tyska *s*; *ĥ* är tecknet för ett djupt gutturalt *h* (såsom ryska х), *q* det djupt gutturala *k*, som i Tatariskan betecknas med ق, *ṅ* nasalt *n*, *ṙ* ett mellan *g* och *r* skorrande gomljud; *y* i ostfinska språks ord är tecknet för *j*, *ð* ett för Fornnordiskan egendomligt tungljud, som i de nuvarande skandinaviska språken vanligen öfvergått till *d*; och med *ď*, *ľ*, *ń*, *ŕ*, *ś* betecknas de af dessa bokstäfver representerade ljud, men uppblandade och likasom uppmjukade af ett vidhängdt *i*-ljud (mouillerade). I de ungerska orden har jag naturligtvis följt Ungerskans egendomliga ortografi, som med accent utmärker vokalens längd (utom i de veka *ö* och *ü*, hvilkas längd denna ortografi utmärker med ″ till prickar, hvilket beteckningssätt af brist på sådana skrifttecken i denna uppsats icke kunnat begagnas), och med sz, s, z, zs, c eller cz, cs betecknar konsonantljuden: *s*, *š*, *z*, *ž*, *ts*, *ʧ*.

Bland förkortningarna beteckna: *fornn.* eller *fn.* ett fornnordiskt (förr s. k. isländskt) ord, *ght.* eller *fht.* ett ord ur gamla Högtyskan, *mht.* ett ur Medelhögtyskan, och *nht.* ett sådant ur den nya Högtyskan, *vot.* ett votiskt och *votj.* ett votjakiskt ord. Öfriga förkortningar torde lätt förstås utan förklaring.

Helsingfors, den 7 Augusti 1866.

I. Boskapsskötsel.

Steppnomadens*) förnämsta rikedom består af *får* och *hästar*, till en del äfven af *kameler*. *Kon* synes ej förekomma allmänt hos de sydliga steppnomaderna, t. ex. Araberna, men anträffas deremot hos de nordliga. Nästan alla dessa djur hafva i Finskan till större delen genuina namn.

Hvad först *fåret* beträffar, är väl dess finska namn *lammas* (gen. *lampaan)* lånadt från de germaniska språken. Detta lån gjorde språket dock endast för att med det främmande ordet beteckna hela djurslaget utan afseende på kön, ty sådana allmänna benämningar saknas i lägre kultiverade folks språk, hvilket, såsom Castrén visat (Föreläsningar i Finsk Mythologi, s. 11), i synnerhet är fallet på det uralaltaiska språkområdet. Lånordet *pässi* bäss, gumse, är påtagligen först i sednare tider inkommet i språket och nyttjas icke heller allmänt. Äldre deremot är lånordet *oinas* gumse, estn. *oinas,* liv. *oin,* som inkommit i vårt språk från de litthauiska tungomålen, der får heter litth. *avis,* lett. *avs,* och gumse litth. *avinas,* lett. *auns,* hvilka ord äro desamma som lat. *ovis* och slav. овца. Från samma källa har Finskan ordet *jäärä* gumse, som der heter lett. *jehrs;* Liviskan har upptagit detta ord i gestalten *jaas.* Deremot är *uuhi* tacka samt *vuona* (rättare *vuonna)* och *kari* l. *karitsa* lamm genuint finska benämningar, af hvilka de två första äfven anträffas i Estniskan uti formerna *ut, voon,* och det andra i Liviskan uti formerna *uoni, uon;* för begreppet lamm finnes i dessa sednare munarter det för Finskan obekanta ordet *tal* med dess diminutiver. Ordet *katras* hörer äfven hit; det betyder hjord, men nyttjas blott om fåren. Den omständighet att man i vårt språk bland fårets olika benämningar anträffar såväl lånade som

*) Denne nämnes här i motsats till *polarnomaden,* som i Europas och Asiens högsta nord sysselsätter sig med renskötsel.

genuina ord är anmärkningsvärd, och man kan deraf draga den slutsatsen, att detta husdjur mycket tidigt varit kändt af en del Finnar, men att andra åter först genom sina grannar af främmande folk lärt känna detsamma. Af finska folkets tvänne hufvudstammar, Karelarne och Jämerna, synes den karelska, såsom den ännu är den nordligare, äfven under skridandet mot vester från de äldre boningsplatserna och troligen äfven redan der innehaft den nordliga sidan. Men denna med sin sumpiga mark, sina djupa granskogar och sitt jemförelsevis hårdare klimat var föga egnad för fårskötseln, hvilken Karelarne sålunda tillegnade sig först i en sednare tid. Skilda som de voro från Jämerna genom stora skogar och egande större beröring med grannarne såväl åt vester som öster än med dem, lånade de af dessa benämningarna för det nyttiga djur, de lärt känna hos dem. Härigenom blir det förklarligt, huru de genuint finska benämningarna *uuhi, vuonna, karitsa* äro jämiska och för Karelarne mer eller mindre obekanta, hvaremot de lånade *lammas, pässi* och *oinas* hos dessa vunnit insteg. Detta är icke det enda fallet, då den jämiska munarten har att uppvisa en genuin benämning på ett kulturföremål, medan den karelska derför har ett lånord; längre fram skola andra exempel på ett sådant förhållande uppvisas. Märkvärdigt är, att fårets värdefulla produkt *ullen* hos de flesta finska folk ej har något eget namn, utan benämnes af dem med samma ord som *hår*, eller kallas, till skilnad från annat hår, *fårhår* och tillochmed *fårfjäder*. Det är också troligt, att Finnarne af fårets produkter använde till klädnad i början blott det håriga skinnet och först sednare genom beröring med främmande folk lärde sig att klippa fåret och af dess „hår“ ullen bereda tyg. Detta antydes åtminstone af den omständighet, att ullen i de vestfinska språken benämnes med det lånade ordet *villa*, som förekommer i de germaniska och

litthauiska språken, t. ex. goth. *vulla,* fht. *volla,* t. *Wolle,* eng. *wool,* litth. *vilna,* lett. *vilna* och *villa.*

Likasom för fåret är äfven för *hästen* djurets allmänna benämning *hepo, hevonen,* lånad från de indoeuropeiska språken. Man behöfver dock ej med äldre forskare antaga det grekiska ἵππος såsom original för vårt *hepo.* Mycket närmare äro oss det svenska *håppa, håpä,* som i södra Sverige allmänt nyttjas i betydelsen af sto (se Rietz, Ordbok öfver Svenska Allmoge-Språket, s. 278), och det danska *hoppe* med samma betydelse. Närmast denna form af ordet kommer det estniska *hobo,* som åter i en annan dialekt genom formen *hebo* närmar sig och motsvarar det finska *hepo.* Äfven i Finskan har detta ord i äldre tider och åtminstone partielt haft samma betydelse som de nyssnämnda skandinaviska formerna deraf, ty i Ljungo Thomassons öfversättning af Landslagen anträffas det i betydelsen *sto,* hvaremot diminutivet *hevonen* der har den af *hingst.* Ännu i dag förekommer *hebo* uti Wepsiskan i betydelsen *sto.* På detta sätt behöfde språket dock egentligen icke använda det lånade ordet, då det hade nog egna benämningar för hvardera könet af ifrågavarande djur, såsom: f. *tamma* sto, *orih (oris, orit)* hingst, estn. *täk* hingst, weps. *ubeh* hingst, wot. *jaati* hingst, liv. *kēv* sto, *ira* och *erzõl* hingst, utan lånordet blef, hvad det nu är, den allmänna benämningen för hela djurslaget. För *kastrerad* häst deremot har Finskan icke något eget uttryck, sannolikt derför, att detta sätt att stympa kreaturet först sednare och från grannfolken vunnit insteg hos Finnarne. Namnen derför äro *valakka,* allmänt i vestra och södra Finland, och *ruuna,* hemmastadt förnämligast inom den karelska stammens område. Det förra är det germaniska *vallack, Wallach,* hvilket troligen har sitt ursprung i folkslagsnamnet *Wallach* likasom det franska *hongre* (vallack) i stamordet till *Hongrie*),* och båda två antydande, att

*) I Liviskan kallas gällare *ungor* l. *ungors,* hvilket ord påtagli-

seden att kastrera hästen kommit till vestra Europa från de östra folken, eller åtminstone, att idkare af denna konst i början och företrädesvis varit individer af dem. I Fornhögtyskan finnes dock (se Kaltschmidt, Sprachvergleichendes Wörterbuch der deutschen Sprache, s. 644) för detta begrepp ett uttryck af germaniskt ursprung uti ordet *raun* (vallack), hvilket på det närmaste sammanhänger med fht. verbet *raunen* (nht. *runen*), „schneiden, einschneiden, kerben“ (Kaltschmidt, l. c.). I Fornnordiskan finnes ordet *runi* i betydelsen af *gall*, och samma ord anträffas i Landslagen, 17:de kap. i balken om Dråpmål med våda, der Loccenius öfversatt det till Latinet med *caballus* (vallack) och Ljungo Thomasson till Finskan med *ruuna*)*. Den tyska öfversättningen af nämnde lagbok har dock återgifvit ordet med *Eber*, och äfven Ihre och Schlyter öfversätta det med *verres*. Betydelsen af ordet *runi* i Fornnordiskan kan således vara tvifvel underkastad, men om Loccenius och Ljungo Thomasson misstagit sig derom, utvisar deras misstag dock, att betydelsen af fht. *raun* (vallack) icke heller varit obekant eller obegagnad i den äldre Svenskan för det motsvarande *runi*. Men låt ock vara, att detta fornnordiska ord icke haft ifrågavarande betydelse, så hafva vi deremot i lettiska verbet *rūnīt* „equum castrare“, hvilket nyttjas ännu i dag, ett obestridligt original för det finska *ruuna*. Huruvida detta lettiska ord genom lån inkommit ur Tyskan eller tvärtom detta språk lånat det ur Lettiskan eller *raun* och *rūnīt*

---

gen också antyder detta yrkes närmaste ursprung från länderna vid Donau.

*) Universitetsbiblioteket härstädes eger tre olika handskrifna öfversättningar af nämnda lag. Af dessa hafva två på det anförda stället *ruuna*, men det tredje *ruuni*, hvilket synes vittna derom, att ordets form vid tiden för dessa öfversättningars affattande i Finskan ännu var vacklande och först sednare från *runi*, som i Fornnordiskan är ordets nominativ stadgade sig till *ruuna*, hvilket i det skandinaviska ordet är den egentliga, i böjningarna förekommande stammen.

äro urförvandta, kan af mig icke afgöras, men är också likgiltigt för mitt ändamål nu. Klart är emellertid, att f. *ruuna* och estn. *ruun* härstamma från ettdera af dessa ord, ty i Finskan som i Estniskan står ordet alldeles enstaka, och, hvad som är vigtigare, flera andra finska språk hafva lånat uttrycket för detta begrepp af grannfolken. Så heter vallack i Tscheremissiskan *alaša*, i Wotjakiskan *ulošo* af tat. *alaša* (vallack), i Woguliskan och Ostjakiskan *merin* af r. меринъ.

Äfven för *nöt*kreaturet har Finskan saknat den allmänna benämningen och lånat en sådan, *nauta*, ur Fornnordiskan, hvarest detta uttryck heter *naut* (Jonsson, Oldnordisk Ordbok, s. 392), hvilket ord, enligt en allmän ljudlag i de skandinaviska språken, öfvergått till de nuvarande *Nöd*, *nöt*, men ännu förekommer i somliga svenska dialekter också i den ursprungliga formen (Rietz, s. 468). Men vårt språk likasom de öfriga finska tungomålen saknar deremot icke egna benämningar för de särskilda könen af detta djur och dess afvel. Sådana äro i Finskan: *härkä* oxe, *sonni* tjur, *lehmä* ko, *hieho, hehko, hehvo* qviga, *vasa* och *vasikka* kalf; i Estniskan: *härg*, *son* l. *sõn*, *lehm*, *õhv*, *vasik* och *vasikas*; i Wotiskan: *ärʒä*, *lehmä*, *õhva*, *vasikka*; i Wepsiskan: *härg*, *lehm*, *vasa*; i Liviskan: *ärg* och *ärga*, *niem*, *öv*, *vāški*. Äfven de ostfinska språken äro rika på benämningar för de särskilda slagen af detta djur. Lapparne allena hafva, af lätt insedda orsaker, inga egna namn på nötkreaturet, ty deras *vuoksa* l. *vuofsa* är sv. *oxe*, *kussa* l. *gussa* (ko) svenska dialektordet *kudda* och *galbbe* Svenskans *kalf*. Endast *mulli* synes vårt språk hafva lånat; detta ord anträffas i svenska dialekter i formen *mulle* (Rietz, s. 447), hvilket ord motsvaras af fn. *boli* (Jonsson, s. 65), t. *Bolle*, eng. *bull*, sl. волъ, med hvilka åter de lika betydande estn. *pul* och liv. *pull* väl öfverensstämma. Äfven Ungerskan begagnar i detta fall lånordet *bika*, som är det slaviska быкъ. — Kons enkla produkt *mjölken* har eget

primitivt namn i alla andra finska språk än Lappskan och Ostjakiskan. I det förra af dessa tungomål heter den *mielkke*, hvilket ord är lånadt från de skandinaviska språken; i Ostjakiskan åter har mjölken ett sammansatt namn *ēsem-jink*, hvilket ordagrannt betyder *bröstvatten*. Ostjakerna äflas obetydligt med koskötsel och detta äfven blott i de sydligaste delarna af deras område, hvaremot renskötseln hos dem är mycket allmän, om ock ej den enda näringsgrenen, såsom hos Samojederna. Dessa polarnomader förstå ännu icke att mjölka renen; och häraf är förklarligt, huru Ostjakerna, sedan de först genom Ryssarne blifvit bekanta med mjölkandet af kon, kommo att åt mjölken i allmänhet gifva ett namn, som dittills begagnats troligen endast om den vätska, som menniskobarnet suger ur sin moders bröst. De allmännaste namnen för mjölken i de vestfinska språken äro *maito* och *piimä;* äfven *rieska-maito*, *rõesk-piim* eller blott *rieska* äro i dem vidtutbredda benämningar på sötmjölken. Enligt Lönnrots förmodan är detta *rieska* lånadt och detsamma som sv. *frisk*, t. *frisch*, hvilken förmodan äfven jag delar och anser bestyrkas af den omständighet, att *rõeska* i Wotiskan verkligen är ett adjektivum med betydelsen *osyrad* och nyttjas såväl om mjölk som om deg, bröd m. m., och äfven deraf, att *rieska* i somliga trakter af karelska munartens område (t. ex. norra Savolaks) har blott betydelsen af *osyradt* kornbröd. Mordvinskans namn på mjölk *loftsa* l. *lovso* är af intresse derför, att det upplyser om grundbetydelsen af finska ordet *lypsän* (mjölka); stammen till detta är neml. det mordvinska ordets supponerade finska motsvarighet *lypsi* l. *lypsä* (mjölk), och det finska verbet är således bildadt alldeles analogt med det svenska *mjölk-a*. — Ordet *voi* genomgår nästan alldeles oförändradt alla finska språk, och återfinnes äfven i de tatariska tungomålen under formen *mai* (hvilken gestalt af det för de finska och de sistnämnda språken ursprungligen ena ordet synes ligga till grund för f. *mai-to*).

Lika öfverensstämmande som de finska språken äro i detta ords form, lika eniga äro de äfven om dess betydelse, hvilken är *fett*. Endast vårt språk har från denna mera allmänna betydelse kommit sig till den specielare af *smör*. Men äfven Finskans ostligaste dialekter begagna ifrågavarande ord också i dess ursprungliga betydelse och ega sådana dermed gjorda sammansättningar som: *liina-voi, siemen-voi* i betydelsen af *linolja*, uti hvilka ordet *voi* icke gerna kan anses vara taget såsom betydande *smör*, utan i betydelsen af *fett* i allmänhet. Wogulerna och Ostjakerna hafva i sina språk äfven *kul-voi* d. ä. fiskfett, hvilket ord tydligare än något annat bekräftar det ofvansagda om betydelsen af ordet *voi*. Denna omständighet, att ordet *voi* ursprungligen icke haft betydelsen af *smör*, är vigtigare än man vid första ögonkastet tror, ty den låter ana, att Finnarne i början icke kände smöret och dess beredning, utan fingo denna kunskap af något grannfolk. Detta intygas äfven deraf, att namnet på smörberedningsinstrumentet, *kirnu*, är lånadt ur Fornnordiskan. Svenska ordet *kärna* hette i detta språk *kirna* (Jonsson, s. 293), hvars stam i åtskilliga böjningar antog formen *kirnu*. Ordet står icke enstaka i de nordiska språken, utan genomgår jemte det motsvarande verbet alla germaniska tungomål (Diefenbach, Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache, 2:r B. s. 470; Rietz, s. 320—321), och å andra sidan anträffas det uti Lettiskan i formen *kērne*, der kanske lånadt ur de germaniska språken. Af allt detta kan man draga den slutsats, att Finnarne lärde sig att bereda smör först efter det de framkommit till Östersjön, eller att om de ock dessförinnan känt något sätt för denna tillverkning, detta varit ofullkomligare än tillverkningen med kärna, hvilket redskap de jemte namnet derför tillegnade sig af Germanerna. Ännu mera än smörberedningen är tillverkningen af *ost* obekant, obeqväm och obehöflig för nomaden. Finnarne synas icke heller i fordna tider känt denna konst, likasom den

ännu i dag är obekant i landets östra delar och ryska Karelen, der dock boskapsskötseln är en så vigtig näringsgren. Till Forn-finnarnes obekantskap med osten slutar jag bland annat af ordet *juusto*, hvilket jag tvärtemot Ihres och J. Grimms mening anser vara till Finskan lånadt ur de skandinaviska språken, icke tvärt-om, såsom dessa forskare antyda. Ihre sätter neml. *juusto* (eller *juusti*, såsom han skrifver) i förbindelse med finska ordet *juosta* „coagulari", ystas. Hade Ihre erinrat sig, att detta sednare ords stam är *juokse*, skulle han väl haft mindre lust att derur deri-vera ordet *juusto*, och hade han dertill känt Finskans ordbild-ning, skulle han fullkomligen förkastat tanken om någon förbin-delse mellan *juusto* och verbet *juoksen*. Grimm åter slutar deraf, att ordet *ost* står ensamt i de nordiska språken, hvaremot t. *Käse* genomgår flera indoeuropeiska språk, dertill att nämnda ord inkommit i de skandinaviska språken från Finskan. Men ordet *juusto* i detta språk står ännu mera enstaka än *ost* i de germaniska språken; det förekommer utom Finskan blott i Reval-estniskan samt i formen *vuosta* äfven i Lappskan, men har i intet af dessa språk några förvandta ord eller derivater, då det svenska *ost* har sådana och tillochmed undergår de germaniska språkens egendomliga flexion (t. ex. i *ysta)* samt derjemte fö-rekommer i öfverförd betydelse uti namn på andra föremål (t. ex. *kattost*, en växt). Det är dessutom icke alltid fallet, ens vid så nära förvandtskap som den mellan de särskilta germaniska tungomålen, att hvarje ordstam i det ena äfven åter-finnes i det andra. Med ringa möda kan man i de skandina-viska språken samla det ena tiotalet efter det andra af så-dana ord, som icke återfinnas i något annat germaniskt språk, men hvilka ej heller äro lånade. Det skulle föra för långt att här anställa en sådan bevisning; hvarochen af saken in-tresserad kan lätt öfvertyga sig om sanningen af detta påstå-

ende*). Grimms hypothes, som sannolikt grundar sig på Ihres förmodan (Glossarium Sviogothicum, Tom. post. sp. 297—298), måste sålunda anses förhastad, dock icke ensamt på grund af det finska ordets ensamstående inom de finska tungomålen, då detta bevis är alldeles detsamma som Grimm anför för sin hypothes. Vigtigare är den omständighet, att nomadfolken i allmänhet icke känna och ej heller behöfva osttillverkningen; vigtigast dock det förhållande, att namnet på osten i de flesta finska språk, der ett sådant förekommer, är lånadt. Redan Dorpatestniskan har *sõir*, som är det de slaviska språken genomgående сыръ. Detta ord anträffas sedan i flera andra finska språk. Men mera än detta har ett annat slaviskt ord inritat sig i dessa. Detta ord är творогъ, hvartill Schimkevitsch (Корнесловъ русскаго языка, 2 ч. s. 80) anser stammen vara verbet творить, som i åtskilliga slaviska munarter har, utom sin vanliga betydelse af *göra*, särskildt den af tillverka ost, hvilket äfven synes af derivator derur, t. ex. творило ostform. Ordet творогъ betyder ett slags lös surmjölksost, ungefär densamma som Tyskan benämner Qvark. Detta ord anser jag vara originalet för det ungerska *túró* och det tscheremissiska *tará*, hvilka nu hafva betydelsen ost, men i de beträffande språken stå lika enstaka som *juusto* i Finskan, och hvardera på sitt håll, ehuru troligen på alldeles olika tider, blifvit lånade, det ena från Donau-, det andra från de ryska Slavernas språk. — Ljudförhållandena i orden *juusto* och *vuosta* återstå ännu att betrakta. Skulle dessa ord vara genuina och således genom denna sin egenskap förvandta, är det svårt att inse, hvarför anljudskonsonanten *j* (för-

*) Se här t. ex. ett dussin skandinaviska ord, hvilka ej förekomma i andra germaniska språk: *flicka, gammal, golf, gosse, gran, granne, gris, korf, kött, mogen, skog, varna*. Såsom ofvan är sagdt vore det lätt att mångfalldigt fördubbla antalet af sådana ord, likasom vice versa i nämnda språk uppvisa en mängd ord, som ej förekomma i Skandinaviskan.

utsatt neml. att *juusto* har till stamord *juosta)* skulle i Lappskan öfvergå till *v*. Det är sannt, att dessa spiranter emellanåt förvexlas, men detta är icke fallet mellan Finskan och Lappskan. Deremot anskjutes endera af dessa konsonanter i de finska språken ganska ofta till början af vokaliskt begynnande ord, och i synnerhet begagnas *v* såsom ett sådant anskott; t. ex. i Finskan: *vuotan* och *odotan (ootan, uotan), vuohi* och *uuhi, vunukka* och *unukka, vuokko* och *uokko, vävy* och ung. *öv* m. fl.; i Lappskan: *vuoppa* och f. *appi, vuole* och f. *ilo, vuodna* och f. *onni, vuogga* och f. *onki,* samt i lånord, såsom: *vuol* och sv. *öl* eller f. *ohut, vuoksa* och sv. *oxe,* m. m. Äfven *j* tjenar, ehuru mera sällan, till spiration; t. ex. i Lappskan: *jedna* och f. *ääni, jelet* och f. *elää;* i Liviskan oftare, t. ex. *jedi* för f. *esi, jell* för f. *elää, jema* för f. *emä, jera* för f. *(erä) eri, jukš* för f. *yksi, jumar* för f. *ympäri,* m. fl. En dylik spiration med *j* anser jag finnas i det f. *juusto.* Det svenska ordets *(ost)* vokal har uti ifrågavarande fall i Lappskan alldeles regelrätt öfvergått till diftongen *uo,* hvaremot den i Finskan förvandlats till *uu,* ehuru man äfven här hade väntat sig *uo,* som i lånord vanligen representerar det svenska *o,* i synnerhet när detta är långt. Exempel saknas dock icke på en sådan öfvergång af sv. *o* till f. *uu;* ett sådant finnes i ordet *suuri* af sv. *stor,* hvilket ord i Lappskan mera regelrätt heter *stuorra**).

Jägarens och nomadens trogne följeslagare är *hunden.* Denne har hos de finska folken många benämningar; den allmännaste och dem alla genomgående är ordet *peni,* som i Finskan framträder blott såsom diminutiv i ordet *penikka* hundvalp, och är

*) Likasom *suuri* har sitt original i sv. *stor* likaså anser jag *pieni* vara skand. *pen* liten, nätt, hvilket ord i Sverige nyttjas temligen allmänt, men ännu allmännare i Norge och troligen är i annan gestalt detsamma som *fin, fein.* De genuint finska uttrycken för begreppena *stor* och *liten* äro *iso* och *vähä.*

nära beslägtadt med ordet *pęntu* unge af hund, räf eller varg. Detta ord heter i Estniskan *peni*, i Liviskan *piń*, i Lappskan *bæn*, i Mordvinskan *pine* och *pinä*, i Tscheremissiskan *pi*, i Wotjakiskan *puwu*, i Syrjänskan *pon*, i Ungerskan *eb*, i Woguliskan *oamp* och *āmp*, i Ostjakiskan *āmp*. Ett annat namn för hunden är det, som framträder i det estniska *kuts* l. *kutsik* valp, hvilket återfinnes i det wotjakiska *kuśa* och det ungerska *kutya;* ordet synes dock vara af slaviskt ursprung, ty i Ryskan anträffas ett ord, кутёнокъ hundvalp, hvilket, afklädt härledningsändelsen, afgifver en stam mycket lik det nämnda ungerska ordet. En tredje benämning för hunden är det i Finskan allmänna *koira;* detta ord anträffas dock blott i detta språk och de närmaste jämiska munarterna Estniskan, Wotiskan och Wepsiskan samt i svenska Lappskan.

De hittills omtalade djuren äro gemensamma för nomaden och jordbrukaren. De följande: *svinet, geten, hönan, gåsen, katten* tillhöra uteslutande den sednare. Granskom äfven dessas namn i vårt språk.

Svinets finska namn *sika* tillhör blott vårt språk och de dermed närbeslägtade jämiska dialekterna, i hvilka det har samma ljud som i Finskan. Ordet har sitt ursprung i de germaniska och närmast i de skandinaviska språken. I Svenskan finnas två ord, till ljud och betydelse på det närmaste förvandta, af hvilka hvilketdera som helst kan anses såsom original för det finska ordet. Det ena är det allmänt brukliga *sugga*, det andra är det blott i allmogespråket förekommande *sigg* l. *sigge* (Rietz, s. 563). Dessa ords gemensamma stam genomgår de germaniska språken och anträffas dessutom äfven i Lettiskan såsom ordet *zūka*, i Grekiskan uti ordet *σῦκα* (hos Ihre, tomus post. sp. 819) och aflägsnare i *ὗς* och *σῦς* samt i Latinet uti *sus*, hvilka åter bilda öfvergången till den andra formen af ordet i de germaniska språkens *svin, Schwein* och de slaviska tungomålens свинья. Lap-

parne, för hvilka såsom nomader djuret och dess benämningar måste förblifva ännu mera främmande än för Finnarne, hafva i sitt språk upptagit de skandinaviska språkens hvardera form: *sugga* i ordet *sokke* och *svin* under gestalterna *svine* och *spidne*, detta sednare med förhårdning af *v* till *p* och den för Lappskan egendomliga inskjutningen af *d* framför *n*, således mera nationaliseradt än de två andra namnen. Af turkiskt-tatariskt ursprung är svinets benämning i Ungerskan *disznó* och i Tscheremissiskan *sasná*, ty originalet till dessa torde vara det tatariska *sjsná*, som nyttjas jemte en annan benämning på detta djur *duigjz*. Wotjakiskans *pars'*, Syrjänskans *pors'* och Ostjakiskans *pöris* härstamma från en indoeuropeisk stam, hvartill vi snart få tillfälle att återkomma. Woguliskans *ispin* förefaller beslägtadt med det lappska *spidne;* men då detta måste, såsom nyss sades, antagas vara det skandinaviska *svin*, stadnar man i villrådighet, huru det voguliska ordet skall förklaras, och saken måste lemnas till framtidens nogare undersökning och afgörande. Endast Mordvinskans *tuva* synes icke kunna hänföras till de indoeuropeiska språken och kan således vara genuit finskt. Tillvaron af en egen benämning på ifrågavarande djur, som kultiveras endast af jordbrukande folk, förvånar icke heller, när frågan är om Mordvinerna, hvilka i det bördiga land, de innehafva, troligen tidigare än något annat finskt folk begynte sysselsätta sig med jordbruket och tillegnade sig, hvad som dermed eger sammanhang. — Finskans benämning på *fargalt*, *karju*, är påtagligen onomatopoetisk och har sin grund i detta djurs djupstämmiga gryntande (jfr. verbet *karjun* ryta). Ordet *urosa (orosa)* galt är egentligen adjektiv af ordet *uro* och betyder rätt och slätt *maskulin;* likaså är suggans vanliga namn *emisä* adjektiv af *emä* och betyder *feminin*, hvaremot en dialektform af detta ord, *imisä*, har sin rot i verbet *imen* och således betyder den *digifvande*. — Estniskan och Liviskan hafva flera namn för detta djur, men det

är svårt att säga, om något af dem är genuint. Ett bland dem kan, äfven med de ofullständiga ordböcker öfver Esternas sydliga grannars språk, hvilka stått mig till buds, förklaras för lettiskt; detta är estn. *kuĺt*, liv. *kuil* galt, hvars original helt visst är lett. *kuilis*, litth. *kuilys*. De öfriga finska språken sakna för det mesta genuina, primitiva namn för denna specialitet af ifrågavarande djurslag. — Svinets afföda *grisen* benämnes i Finskan *porsas* (estn., wot., weps. *porsas* och *põrzas*, liv. *põras* och *puoras*, mordv. *puŕkś*). Detta ord anser jag hafva inkommit i våra vestfinska språk från Litthauiskan, der grisen benämnes *parszas*. Ordet är vidtutbredt i de indoeuropeiska språken, såsom: gr. *πόρκος* (hos Grimm, Geschichte d. deutschen Sprache, s. 37), lat. *porcus*, fr. *pourceau*, slav. ПОРОСЪ, ght. *farah* och *farheli*, mht. *varch*, nht. *Ferkel*. Denna samma ordstam anträffade vi ofvanföre såsom namn på det fullvuxna djuret i Syrjänskan, Wotjakiskan och Ostjakiskan, men troligen inkommet i dessa språk en annan väg än den, på hvilken *porsas* inkommit i Finskan. Ungerskan benämner grisen *malacz*, hvilket ord såväl till stam som ändelse synes vara slaviskt (af ordet МАЛЫЙ liten). De öfriga finska språken hafva för detta fall sammansatta ord, hvilkas betydelse i Finskan motsvaras af *sianpoika* svinets unge. Slutligen må anmärkas, att svinets förnämsta produkt *fläsket* benämnes med detta germaniska ord under formen *läski*.

Hvad *geten* beträffar äro dess samtliga benämningar i våra språk lånade, med undantag af *vuohi* (och de dermed nära besläktade *voho, vohla*), hvilket ord genom spiration med *v* (se derom förut sid. 80) uppstått ur ordet *uuhi* tacka, hvarvid detta från sin ursprungliga betydelse öfverförts till namn på det närbesläktade djuret. Getens två andra benämningar äro *kili* och *kuttu;* dessa synas hafva sitt ursprung från det fornnordiska *kíð*, hvaraf *kiðlingr* samt de nyare *kidling* och *killing* äro diminutiver, och som ännu förekommer i svenska allmogespråket under ge-

stalten *kidde* (Rietz, s. 317). Ordet är nära beslägtadt med sv. *get*, och båda formerna genomgå flera germaniska språk, hvarvid ordets vokal undergår åtskilliga förändringar, såsom: goth. *gaitei*, ght. *gaiz*, *geiz*, ags. *gāt*, eng. *goat*; i nyare Tyskan dialektvis: *hetz*, *hitz*, *kitz* primitivt eller med någon diminutivändelse, vidfogad till stammen. Från de sistnämnda tyska orden synas estn. *kits* och *kido* komma, hvaremot liv. *tikā* get och estn. *sik* bock tyckas hafva till original nht. *Ziege*. Lappskans *gaitsa* öfverensstämmer väl med ght. *geiz*, hvaremot jag är böjd att antaga, att ung. *kecske* (läs: *kätschkä*), hvari slutet *ke* är diminutivändelse, står i närmaste förvandtskap med tat. *kädžä*. Med detta ord är wotj. *keʒ* helt visst beslägtadt, hvaremot tscher. *keze* likasom mordv. *kazá*, syrj. *köza*, weps. *kosa* och ostj. *kosäl* hafva till original de slaviska språkens коза (masc. козъ, козёлъ). Hanen af ifrågavarande djur har i Finskan två benämningar: *pukki* och *kauris*. Det förra är det germaniska *bock*, som i Fornnordiskan hette *bukkr* och i svenska allmogespråket ännu i dag *bukk* (Rietz, s. 64), och som genomgår en mängd icke blott germaniska, utan äfven romaniska språk. Detta ord har äfven ingått i Liviskan under gestalten *bokā* och i Ungerskan såsom ordet *bak* (Ungerskan har ännu ett annat namn för detta djur, nemi. *kos*, af det nyssanförda slaviska ordet козъ). Getabockens andra finska namn *kauris* finnes också i Liviskan i ordet *kabr* och i Lappskan uti ordet *habres*. Originalet för dessa ordformer är den indoeuropeiska stam, som i Latinet heter *caper*; denna ordstam anträffas i Fornnordiskan under formen *hafr*, med hvilket ord lapp. *habres* i det närmaste öfverensstämmer. Det liviska *kabr* står i ljudet åter detta närmast, och näst ordets liviska form står det ursprungliga f. *kapris*, hvarur till följe af en allmänt bekant ljudlag (hvarom mera sid. 96) i Finskan utvecklat sig det nuvarande *kauris*.

Fjäderfä är troligen det slag af husdjur, hvartill jordbru-

karen sist lägger sig, och ännu i dag anser den finska bonden i somliga trakter såväl höns som gäss för åkerns fiender. Hönskulturen är dock redan temligen allmän och djuret har bland Finnarne varit ganska länge kändt, kanske mest för den vaksamme hanens skull, hvaremot gåsen ännu i dag förekommer mera sparsamt såsom husdjur hos vår allmoge och i flera trakter är den tillochmed fullkomligen okänd. Dessa djurs finska namn äro alla lånade. Ordet *kana* höna återfinnes i t. *Huhn*, skand. *hane* eller de feminina formerna *Huhn*, *Henne*, höna, hvilka med vexlande vokal genomgå alla germaniska språk. Ordet *kana* anträffas oförändradt i Estniskan, Liviskan, Wotiskan och Wepsiskan. Lappskan benämner hönan *vuenca* l. *vuonca* (*c* = *ts*), hvari detta språk genom sin förkärlek för spiration med *v* (se ofvan sid. 80) förvandlat det skandinaviska *höns*, af Lappen uppfattadt, kanske äfven af Skandinaven i hans grannskap uttaladt såsom *'öns*. Det ungerska *tyúk* synes vara samma ord som det tatariska *taúq* l. *tauúq*, hvilket ord på finska området anträffas ännu i Jenisej-Ostjakiskan i ordet *tavak*. Wotjakiskans *kurek*, Syrjänskans *kurök*, Nordostjakiskans *(sis-)kurek* och Woguliskans *küärek* anser jag vara lånade från Ryskan, hvari hönan benämnes курица. Endast det mordvinska *saras* klingar finskt och förekommer mig genuint, men kan ock möjligen vara lånadt från en mig obekant källa. *Tuppens* namn är f. *kukko*, vot. *kukkë*, estn. *kuk* och *kik*, liv. *kik*, ung. *kakas*, hvilka benämningar hafva till original det indoeuropeiska ord, som förekommer i fr. *coq*, eng. *cock*, holl. *kokke* samt i fornn. *kokkr* och i svenska allmogespråket ännu i formerna *kokk* och *kokke* (Rietz, s. 342). I Mordvinskan heter tuppen *aťoks* (af *aťa* man, hane), i Wotjakiskan *ataz* (af *ata* fader) och i Tatariskan *ätäj* (af *ätä* fader), hvilka benämningar således till ljud, bildning och betydelse äro på det närmaste beslägtade. I Lappskan kallas ifrågavarande djur *vuonca-vares*, hvilket på Finska

är vi vocis *kanan-koiras* „hönstupp“ l. „hönshane“, och Ostjakiskan har i tuppens namn *ĕo-siskurek* nästan en dylik bildning, emedan detta sammansatta ord betyder „manlig höna“. Syrjänskans *ai-kurök* har samma betydelse. — *Gåsens* finska namn är *hanhi*, hvilket ord i de närmast Finskan stående munarterna lyder estn. *hani* och *ani*, vot. *ani*, och veps. *hanh*. Längre sträcker sig ej det gemensamma namnet, och anmärkas bör, att denna benämning nyttjas blott om den tama gåsen, hvaremot vildgåsen, der den förekommer, har särskilta primitiva namn, ehuruväl våra lexika bland dess benämningar också upptaga det i sednare tider uppkomna compositum *metsä-hanhi*. Denna omständighet och ljudlikheten gör det troligt, att äfven detta husdjurs namn i våra vestfinska språk inkommit från de indoeuropeiska tungomålen, uti hvilka detta namn lyder s. *kansas*, *hansī*, gr. *χήν*, lat. *anser*, ital. *ganza*, ght. *kans* och *ganza*, nht. *Gans*, eng. *goose*, sv. *gås*, slav. гусь; och denna ordstam synes lånad äfven till Tatariskan, der gåsen heter *qaz*. Mellan det tyska *Gans* å ena sidan och eng. *goose* samt forns. *gās* och sv. *gås* å den andra existerar samma fonetiska förhållande som emellan f. *kansi* och estn. *kaas* (f. *länsi* och estn. *lääs*, f. *kynsi* och estn. *küüs* m. fl.), det nemligen, att det ena språket i inljudet har *kort* vokal och derpå följande *n* framför *s*, och det andra åter lång vokal, men *utan n*. Detta förhållande förekommer icke sällan i våra finska språk, bland annat också i de ugriska språkens benämning för gåsen. I Ungerskan heter neml. denna fogel *lúd*, i Woguliskan deremot *lunt* (kort *u*) och i Nordostjakiskan *lont* (kort *o*). De vid Wolga varande finska folks språk öfverensstämma i detta djurs benämningar hvarken sins emellan eller med syskonspråken i öster och vester.

Katten är obehöflig för jägaren och nomaden, för den förre tillochmed skadlig, emedan han genom *sin* jagt stör dennes näringsfång. Först jordbrukaren är den, som kan draga nytta af

detta djurs instinkter. Det är derföre ej underligt, att de finska folken först genom sin beröring med de jordbrukande Arierna lärde känna detta djur och af dessa äfven lånade dess benämning. Denna är f. *kissa, kasi, katti* och *kotti,* estn. *kaś* och *kat,* vot. *katti,* veps. *kaši,* liv. *kaš,* lapp. *gatto* och *katto,* mordv. *kata,* tscher. *koti,* votj. *kociš,* syrj. *kaś,* wog. *kadi* och *kiskď,* ostj. *kati.* Liviskan afviker väl i benämnandet af katten (mas), som den kallar *ruńts*; men också denna benämning är lånad från det indoeuropeiska området, neml. från Lettiskan, der hannen af ifrågavarande djur kallas *runzis.* Äfven Ungerskans namn på katten, *macska,* är afvikande från de öfriga finska språkens, men derför icke mera genuint, emedan det är lånadt från Sydslavernas språk, hvarest djuret heter *maśka,* en benämning, som fläckvis förekommer äfven på Ryskans område och som anträffas i det tatariska *maśè.* De finska formerna för detta djurnamn *kasi, katti* och *kotti* motsvara t. *Kater* och *Katze,* sv. *katt* och *katta,* eng. *cat,* holl. *kat, katte,* fr. *chat,* ital. *gatto* och *gatta,* sp. *gato,* slav. КОТЪ och КОШКА. Finskans andra gestalt af samma ord *kissa,* åter anträffas i fornn. *kisa* (Jonsson, s. 293) och de i svenska allmogespråket ännu begagnade *kiss, kisse* och *kissa* (Rietz, s. 314).

Sedan vi sålunda mönstrat de allmännaste husdjurs finska namn, kunna vi slutligen skänka ett ögonkast åt namnen på de föremål och förrättningar, förmedelst hvilka den civiliserade människan sörjer för dessa djurs föda.

Ehuru Finnarne, såsom i det föregående visats, af urgammalt egde hästar, kor och till en del äfven får, hade de i äldsta tider lika litet rödjade ängar som odlade åkerfält. Hästarne lifnärde sig hela vintern om i skogen, och endast när snön var mycket djup eller kölden ovanligt sträng, underhöll man dem vid den egna boningen. För detta ändamål äfvensom till kokreaturens och fårenas fodring samlade man hö vid elf- och insjö-

strändernа, såsom fallet ännu är i norra Finland och den ryska norden. I anseende härtill är det förklarligt, att verktyget för gräsets afslående har ett genuint finskt namn: *viikate* (genom konsonantomkastning äfven *viitake)*, estn. *vikat*, vot. *vikahtē*, veps. *vikate*, liv. *vikārt, vikāt, vikat*. Ordet är trestafvigt och borde således vara ett derivatum, men kan hvarken till stam eller ändelse bevisas såsom sådant, och står dessutom i språket utan all förvandtskap. Häraf frestas man att misstänka ordets genuina ursprung, och ehuru några andra skäl för en sådan misstanke än de nysnämnda nu icke kunna anföras, kan det möjligen hända, att en framtid och det troligen i de lithauisk-lettiska språken uppdagar originalet till detta nu oförklarliga ord. Säkert är, att några andra finska språk äfven för detta verktyg lånat namnet af sina grannar, såsom t. ex. Ungerskan ordet *kasza* af slav. коса́, och Wotjakiskan *kuso* af samma slaviska ord. — Rödjade ängar kommo först ganska sent i bruk, och deras benämning *niitty*, *niittu* är också af germaniskt ursprung. Detta ord är neml. nomen actionis af verbet *niitän* afmeja, slå hö, såsom t. ex. *laulu* är det af *laulan*, *nauru* af *nauran*. Såsom bekant öfvergår sådana substantivers betydelse ofta från den ursprungliga af handling till den af handlingens resultat eller materiela föremål; så är ordet *byggning* i Svenskan ursprungligen namnet på handlingen bygga, men betecknar numera alls icke denna, utan dess resultat: det byggda; likaså benämnes med det nyssanförda finska ordet *lauhu* såväl sjelfva sjungandet som äfven det sjungna: sång; och ordet *kaivo*, af verbet *kaivan* gräfva, är väl bildadt till namn på handlingen gräfva, borde således betyda gräfning, men betyder numera blott det gräfda: brunn. Ett dylikt ord är det ifrågavarande *niittu*, hvars bildning och betydelse är analogt med *schlag* i tyska kameralordet *Heuschlag* (= sv. höbol), hvaremot språket till benämnande af handlingen slå (hö) upptog den andra sidan af samma bildningsform, neml. *niitto*. Dessas stam-

ord *niitän* är lånadt ur de germaniska språken, hvarest originalet heter goth. *sneithan*, ght. *snidan*, nht. *schneiden* (hvaraf både *Schneider* och *Schnitter*), forun. *sneiða*, sv. *snida* och *snitta* (Rietz, s. 641 o. 642). För det växande gräset hafva våra språk flera genuina benämningar, och begagna dessa äfven till betecknande af det slagna gräset, *höet*. Då detta dock utgör ett föremål för och en produkt af menniskans arbete och omtanke, skulle det äfven till namnet skiljas från den rena naturgåfvan gräset. Ungrarne och de baltiske Finnarne, de bland de finska folken i kultur längst framskridne, kände behofvet af ett sådant ord och lånade det från de grannar, af hvilka de troligen ock lärde sjelfva höbergningen. Sålunda fingo Ungrarne till namn för höet *széna*, som är det slaviska сѣно, och Finnarne *heinä*, som är det germaniska *hey* (fornnordiskt), t. *Heu*, med finska anhangsändelsen *(-na) -nä*, som bevisligen vidhänges lånade ordstammar utan att på något sätt modifiera deras betydelse (t. ex. i *saakkuna* af *saga*, hvaraf, enligt analogien med öfriga dylika lånords förfinskning, *saakku* hade varit tillräckligt; *taikina* af germ. *deig, teig, taik*, hvaraf regelrätt skulle fåtts *taiki* eller *taikki*). — Slutligen må ännu anföras, att ehuru höslåten har ett genuint namn i ordet *ruko*, den dock i en stor del af landet benämnes med ordet *saatto*, som är lånadt från Fornnordiskan; i detta språk heter detta föremål *sáta*, hvilket i Svenskan öfvergått till det nuvarande *såte* och sannolikt härstammar från verbet *sätta*.

II. Jordbruk.

Jordbruket synes visserligen ganska tidigt hafva varit kändt af våra förfäder, men detta jordbruk var icke *åker*bruk, utan det för Finnarne egendomliga svedjandet, hvilket förhållande tydligen skönjes af tillgångarna i språket. Finskan eger neml. en mängd genuina uttryck för begreppet sved, såsom: *kaski, huuhta*,

halme, *palo*, *rasi*, *aho*, men saknar deremot alla sådana för begreppet åker. Det allmänna namnet för åkern *pelto* heter i Estniskan *pöld*, i Lappskan *pöldo* samt i Ungerskan *föld*, och är det germaniska *Feld*. Liviskan och äfven Estniskans södra eller dorpatska dialekt nyttja för detta begrepp namnet *nurm*; men då detta ord i Finskans karelska dialekt betyder äng (i synnerhet hårdvalls), och i skriftspråket har betydelsen af gräsvall, gröngräs, synes man kunna antaga, att det ursprungligen betydt ungefär detsamma som svenska substantivet *rödja* och först sednare antagit den öfverförda betydelsen åker. — Med ordet *vainio*, som nyttjas blott i vestra Finland, betecknar språket all odlad mark, som är inom den gemensamma byahägnaden. Detta ord motsvarar således i betydelsen närmast det tyska *Feld* och slav. поле, men har sitt ursprung i det skandinaviska ord, som i svenska skriftspråket heter *vång* gärde, odlad mark, och som i formerna *väng* och *vang* förekommer i de svenska dialekterna samt ur någon af dem inkommit i Finskan. — Från de slaviska språken deremot är ordet *motsio* utåker lånadt. Ryska ordet мыза, som är originalet för detta ord, betecknar en ifrån den sammanbyggda byn afskild gård, herregård, och i denna sednare betydelse nyttjas ordet i Estniskan, der det heter *mõis*, och i Lettiskan, som har det i gestalten *muischa*. För Finskan är icke heller denna sednare betydelse obekant, och afståndet mellan ordets tvänne finska bemärkelser: *nyåker* l. *utåker* och *herregård*, som vid första ögonkastet synes stort, försvinner, då man betänker, att herregårdarna i Tavastland, på samma sätt som i Estland och Ryssland, icke uppstodo i den sammangyttrade bondbyn, utan på behörigt afstånd från denna och det vanligen just tillika med eller inom en nyodling. — För begreppet *åkerteg* har Finskan två benämningar: *sarka* och *palsta*. Det sednare, som nyttjas i Karelen och det äfven i en annan betydelse, neml. den af ett stycke skiftad jord, skifte, är lånadt från Ryskan, hvari

de tvänne nära beslägtade orden полоса och полсть, eller rättare ettdera af dem, kunna anses som originaler för det finska ordet. Af dessa ryska ord betyder det förra: lång och smal remsa, jordremsa, teg; det sednare: ett aflångt stycke tyg eller skinn, slädfäll*). Det som således ligger till grund för betydelsen af åkerteg i ryska ordet полоса, är bilden af ett upprulladt och utbredt tygstycke, hvarvid en åkerteg, i synnerhet med växt uppå, i sjelfva verket förträffligt kan förliknas. Samma åskådning upprepar sig i finska ordet *sarka*, hvars ursprungliga, jemte den ifrågavarande bemärkelsen förekommande, betydelse är *vadmal*. — Finnens håglöshet för dikning öfverklagas allt ännu, och äfven språket vittnar i sin mån derom, att denna förrättning hos Fornfinnarne icke varit i bruk, då för *dike* saknas alla andra namn än *oja*, hvilket ord i våra dagar visserligen i de flesta delar af landet betecknar ett gräfdt aflopp för vattnet, men ursprungligen betydde, såsom det i somliga landsändar ännu i dag betyder, ett mindre, naturligt sådant: en bäck. Landsvägsdike benämnes med *ravi*, som är det svenska *graf*. — Vid den stora brist på genuina benämningar för föremålen på detta område, hvaraf Finskan lider, kan man ej annat än förundra sig deröfver, att detta

*) Äfven i betydelsen *slädfäll* har ordet полсть funnit ingång i den karelska Finskan och det i gestalten *polsta*. Här hafva vi således ett af de märkvärdiga fall, att samma lånord inkommit i det lånande språket uti två gestalter. Ett annat dylikt fall anträffas i orden *vuovi* och *vaaka*, af hvilka det sednare, af det äldre skandinaviska ordet *vág*, är tidigare införtt; men då ordet *vaaka* småningom fick betydelsen af vigtmått i allmänhet, måste ett eget namn för ett större sådant anskaffas å nyo, och dertill antogs det nyare skand. *våg* uti gestalten *vuovi*. Äfven ryska ordet казакъ, som i Ryskan ursprungligen betyder dagsverkare, lejd arbetare, är sålunda tvänne gånger införtt i Ostfinskan, först i formen *kasakka* med betydelsen dagsverkare, och sedan i formen *kasakki* Kosack. Också i sina egna ord nyanserar Finskan betydelsen med en obetydlig vokalförändring; så i orden *lekun*, *liikun* och *liekun*; *kehun* och *kiehun*, *kiikun* och *kiekun*.

språk har ett eget ord, *aita*, för begreppet hägnad, gärdesgård. Men förhållandet har sin förklaring deri, att redan-jägaren (t. ex. Wogulen) för åtskilliga ändamål vid sin djurfångst behöfver stängsel och ledningar; och för sådana begagnades väl också ordet *aita* till en början, men öfverfördes sedan till benämning för det stängsel, hvarmed jordbrukaren omhägnar sin odling. — Det mest talande bevis derpå, att våra förfäder icke kände *åker*bruket, är Finskans fattigdom på benämningar för *gödsel*. I denna betydelse nyttjas uti en stor del af landet ordet *sonta*, hvilket visserligen är genuint finskt, men betyder dock blott stercus, och har först i en jemförelsevis nyare tid fått den öfverförda betydelsen af gödningsämne för åkern. Blott och bart denna sistnämnda betydelse hafva deremot orden *tade* och *lanta*, hvilka i folkspråket förekomma blott i landets vestra delar, men vunnit burskap i vårt allmänna skriftspråk. Såväl det ena som det andra af dessa ord är lånadt från Skandinaviens språk. Det förra förekommer i Fornnordiskan under gestalten *tað* (Jonsson, s. 580), hvilket ord der icke står enstaka såsom *tade* i Finskan, utan sammanhänger med verbet *teðja* gödsla, och fortlefver ännu i våra dagar uti dialektorden *tad, täda* (Rietz, s. 720). Det sednare ordet, *lanta*, är Fornnordiskans *hland*, hvilket ord förekommer äfven i nysvenska allmogespråket under formen *lann* och bland annat i Engelskan uti gestalten *lant*. Ordets betydelse i alla dessa olika former är väl blott *urin*, men redan Fornnordiskans sammansättning *hlandgröf*, „Grube, hvor Urin og andet desl. opbevares till Gjödning, Skarngrube“ (Jonsson, s. 231), gör det tydligt, att med ordet betecknades företrädesvis den till *gödsling* användbara kreatursurinen. Det hithörande finska ordet *tunkio*, dynghög, har man i brist på lämpligare stamord härledt från verbet *tunkea* tränga, drifva, men detta med orätt, ty ordet är af skandinaviskt ursprung. I Svenskans dialekter förekommer neml. ordet *dong, donge*, som enligt Rietz (s. 93) somligstädes

betyder „bög, hop, bög af spånor eller dylikt“, anträffas i sammansättningar sådana som *koldonge*, *sädesdonge*, men i andra dialekter åter har betydelserna: „dynga, spillning, strö som legat under boskap, brunnen fårgödsel, gödselbög efter får och getter“. I svenska skriftspråket eller det s. k. „rikssprâket“ förekommer ordet i två former, neml. såsom *dunge* i ordet *skogsdunge* (hvilket således rätteligen betyder skogbeväxt backe) och såsom *dynga*, hvilket ord sålunda „ursprungligen ej betydt *spillning*, utan bög, kulle“ (Rietz, l. c.). Det kan knappt betviflas, att ifrågavarande finska ord har för sin tillvaro att tacka det anförda skandinaviska ordet, hvilket sträcker sig utöfver de skandinaviska språkens område och sålunda visar sig vara ett genuint germaniskt, icke ett från Finskan lånadt ord.

Bland de *redskap*, hvilka jordbrukaren begagnar vid markens rödjande och odling, intager *yxan* otvifvelaktigt det första rummet. Detta verktyg har uti den närmast Östersjön belägna gruppen af finska munarter ett gemensamt namn: *kirves*, hvilket i Liviskan antager formen *kīras* och i Wotiskan gestalten *ťirves*. Ordet är lånadt ur Litthauiskan, i hvilket språk yxan kallas *kirvis*. Dette vigtiga ordlån har således skett nästan utan någon ljudförändring. Det votiska *ťirves* har uppkommit af *kirves* till följe af en allmän lag i denna munart, att *k* framför de veka vokalerna öfvergår till *ť* (se härom min Wotiska Grammatik § 44, Acta Soc. Scient. Fenn., tomi V fasc. I). En nästan dylik förmildring sker i Litthauiskans dotterspråk Lettiskan uti många fall, bland annat uti ifrågavarande ord, som i Lettiskan heter *zirvis*. Man frågar sig, huru Finnarne nödgats ur Litthauiskan låna namnet på ett äfven för jägaren så oumbärligt verktyg som som yxan. Blicka vi omkring på de öfriga finska språkens område, så finna vi att de flesta af dem ega ett genuint ord för detta begrepp (t. ex. Mordvinskan *uzir*, Wotjakiskan *tir*, Syrjänskan *ťer*, Woguliskan *šaurjp*, o. s. v.), och att endast ett och

annat lånat namnet derför (t. ex. Tscheremissiskan *tavár* och Ungerskan *tapor*, hvilkas original är det slaviska топоръ). Till förklaring af förhållandet i Finskan erbjuder sig blott det antagande, att Finnarne väl ock haft ett eget namn på den i fordna tider nyttjade *stenyxan*, men sedermera, då de begynnte att af de mera kultiverade grannarne i handelsväg erhålla yxor af jern, de med det främmande verktyget äfven antogo dess främmande namn. Ett annat främmande namn för yxan på det finska området är estn. *tapper*, hvars original är det nyssanförda slaviska топоръ, hvilket genomgår alla slaviska dialekter och är ursprunget ur verbet тепать l. тяпать slå, hugga (Schimkevitsch, 2 ч. s. 81). Samma slaviska ord anträffas äfven i Finskan uti formen *tappara*, med den speciela betydelsen af stridsyxa. Äfven det ungerska *bárd*, ett annat namn på yxan, är lånadt och samma ord, som förekommer såsom sednare del i de sammansatta germ. *hellebard*, fr. *hallebard* och såsom stam i det afledda *bardisan* äfvensom i slav. бердышъ, som åter är originalet för det finska *pertuska*. — Jemte yxan begagnar jordbrukaren vid rödjandet af en sved en mindre art deraf, *qvistyxan*. För detta redskap har Finskan i vestra delen af landet ett genuint ord *vesuri*, genom härledning bildadt ur *vesa* telning, litet löfträd. Men ett allmännare namn för detta verktyg är det i östra Finland nyttjade *kassara*, hvilket framträder i Wotiskan uti gestalten *kasuri* (som är stammen för de finska namnen *Kasurinen*, *Kasurila*) och i Wepsiskan uti formen *kasaŕ*. Denna ordets sednast nämnda gestalt kommer närmast dess original, som är det slaviska косарь, ursprunget ur verbet косить skära. — Af de redskap, hvarmed jorden uppristas är *gräftan* det första. Dess namn i Finskan är *kuokka*. Originalet för detta lånord är det svenska *krok*, hvilket ord, såsom Rietz (Ordbok, s. 356) och Ihre (Glossarium, I tom. sp. 1163) intyga, i flera af Sveriges landskap nyttjas i betydelsen af liten trädplog eller ett enkelt redskap att upprista

jorden med. Enligt den vanliga tillgången i Finskan vid assimilering af främmande ord, som i anljudet hafva flera än en konsonant, hade nu af *krok* bordt i Finskan blifva *ruokka*, då neml. den förra af anljudskonsonanterna faller bort. Men äfven sådana fall förekomma, då af två anljudande konsonanter icke den förra, utan den sednare bortfaller. Ett sådant anträffas i ordet *suuri* af *stor*, hvilket svenska ord, såsom förut (sid. 80) blifvit sagdt, Lappskan upptagit i gestalten *stuorra* och Finskan, enligt dess vanliga sätt att gå till väga, bordt upptaga i formen *tuora* l. *tuori*, men vid hvars assimilering detta språk bortkastat den sednare anljudskonsonanten och bibehållit den förra. Ett för ifrågavarande fall ännu mera upplysande exempel företer svenska ordet *grop* i dess finska gestalter, i det neml. *en* finsk dialekt af detta ord, enligt den vanliga regeln, fått *ruoppa*, medan en annan bibehållit den förra och bortkastat den sednare af originalets två anljudskonsonanter och erhållit *kuoppa**). Alldeles såsom *kuoppa* förhåller sig till *grop* förhåller sig *kuokka* till *krok*, och intet tvifvel kan ega rum i frågan om detta finska ords främmande ursprung. I denna mening styrkes man ytterligare deraf, att äfven Esterna och Liverna likasom Ungrarne lånat namnet för detta åkerbrukarens första verktyg af de folk, hvilka de förefunno i de af dem intagna länderna. I Estniskan heter neml. gräfstan *kobel*, i Liviskan *kapēl*, hvilka ord äro lånade från Lettiskan, hvari detta redskap kallas *kaplis*. I Ungerskan åter heter det *kapa*, *kapacs*, af hvilka det förra sammanhänger med, det sednare är ett rent slaviskt derivatum af slaviska ordet КОПАТЬ gräfva eller hacka i jorden. Äfven det lettiska ordet *kaplis* synes hafva sin rot i samma verbum, som i de slaviska språken har formen КОПАТЬ, men hvars lettiska gestalt jag nu icke kan upp-

*) Upplysande för ifrågavarande fall äro jemväl orden *sauva* af *staf* och *suoveri* jemte *vuoveri* af *svåger* äfvensom *suikkeli* jemte *vikkeli* af *svickel*.

gifva. — Endast i förbigående må anföras, att äfven namnet på *spaden* är i våra vestfinska språk lånadt. Detta verktyg heter neml. f. *lapio* och *lapia*, estn. *labidas* och *lapjo*, vot. *lapja*, liv. *läbdi*. För alla dessa former ligger till grund det slaviska лопата, hvilket, i denna gestalt och såsom diminutivum лопатка, genomgår samtliga slaviska dialekter och ur Sydslavernas språk banat sig väg äfven till Ungerskan, hvari ordet heter *lapát*. — Vigtigare än det nyssanförda är, att äfven *plogens* namn äro till Finskan lånade från grannspråken. Det allmänna namnet för detta redskap är *aura*. Detta är uppkommet af ett äldre *atra* l. *aatra*, hvilket ännu är i bruk i hela östra Finland. Det är en egenhet i Finskan, att då en muta *(k, p, t)* i inljudet står framför endera af de liquida *l* och *r*, den stumma konsonanten i det nyare, mera civiliserade språket öfvergår till vokalen *u (y)*. Sålunda uppkomma af karelska dialektens *kakla* och *kakra* skriftspråkets *kaula* och *kaura*, af de ostfinska *kaplas* och *kapras* de modernare *kaulas* och *hauras*, af de karelska *petra, tetri, putro* de mildare *peura, teyri, puuro;* och sålunda äfven *aura* af *atra*. Detta sednare ord har ofta blifvit sammanställdt med lat. *aratrum*, och är i sjelfva verket dermed nära beslägtadt, ehuru *aratrum* icke är originalet för det finska ordet, såsom det af en och annan blifvit antaget. De indoeuropeiska språken genomgås neml. alla af ett gemensamt ord för begreppet *plöja*, som bland annat heter gr. *ἀροῦν*, lat. *arare*, goth. *arjan*, t. *ären*, fornn. *erja*, sv. *ärja*, lett. *art*, litth. *arti*, slav. орать. Af detta verbum hafva de flesta bland dessa språk bildat ett derivatum till betecknande af redskapet för handlingen plöja, plogen, eller åtminstone någon vigtigare del i detta redskap, såsom: gr. *ἄροτρον*, lat. *aratrum*, litth. *arklas*, lett. *arkls*, slav. орало, *radlo*, *ralo* (ehuru de icke heller sakna andra namn för det vigtiga verktyget, såsom: *Pflug*, *plog*, плугъ, соха). Ett sådant derivatum är i Fornnordiskan ordet *arðr* plog (Jons-

son, s. 25), hvilket ord ännu förekommer i de skandinaviska dialekterna såväl i formen *ardr* som allmännare i den moderna gestalten *årder* (se Rietz under *ärja*). Det är detta ord jag anser för originalet till f. *atra*, hvilket i de öfriga vid Östersjön grupperade finska munarterna heter estn. *ader* och *ater*, vot. *adra*, veps. *adr*, liv. *adrs*. Äfven några andra af de finska och uralaltiska språken hafva ur de ariska tungomålen lånat plogens namn; så Mordvinskan *sokā* (plöja *sokan*), Tscheremissiskan *sarå* och Tatariskan *suqá* (plöja *suqalamaq*) af slav. coxa; så äfven Ungerskan *eke* från de germaniska språken, hvari *Ege*, *Egge* är namnet på ett annat med plogen nära beslägtadt åkerredskap. Och så hafva Finnarne lånat äfven det andra namnet för plogen, *sahra*, ur Litthauiskan, hvari plogen med ett annat namn kallas *žagre*, ett ord som sannolikt är beslägtadt med det nyssanförda slav. coxa. Anledningen till ett sådant lånande af namnen för jordbrukarens allra vigtigaste verktyg, då bekantskap med och idkande af jordbruk icke kan frånkännas Finnarne, var väl den omständighet, jag berört ofvan (s. 94) i frågan om yxans namn: neml. att den främmande benämningen inkom jemte en främmande, fullkomligare form af sjelfva redskapet, och att det inhemska namnet lades af tillika med det gamla, ofullkomligare befunna verktyget*). Kanske var Fornfinnarnes första jordbruks-

*) Upplysningsvis må här från vår egen tid meddelas ett fall, som utvisar att det gamla genuina namnet på ett föremål *icke*, åtminstone icke alltid, öfvergår på en nyare form af samma föremål, utan i stället en främmande benämning antages. Jag menar förhållandet med Finskans namn på *tallrik*. I äldre tider begagnade Finnarne tallrikar af trä, och sådana ser man ännu här och der i aflägsnare bygder. En sådan tallrik kallas med ett genuint namn *lautanen*. Hvad hade varit naturligare än att detta namn öfverförts på den sednare inkomna porslinstallriken, som nu undanträngt den gamla ärbara trätallriken? Ett sådant försök har språket i sjelfva verket gjort, ty äfven porslinstallriken kallas någon gång *lautanen*. Men uppenbarligen är detta sednare ord stadt på reträtt, och lånordet

redskap ett kloformigt hårdt trä, hvarmed den brända jorden ofullkomligt uppristades, och kanske kallades detta verktyg med namnet för *klo* i allmänhet *kynsi*, hvaraf verbet *kynnän* plöja påtagligen är ett derivatum. Då man sednare lärde sig att känna grannarnes motsvarande redskap, *ardr* i vester och *žagre* i söder, begynte man tillegna sig och begagna dessa, och dermed begynte äfven det gamla redskapets namn *kynsi* att råka i glömska*). Bland de ostfinska språken synas Syrjänskan och Wotjakiskan hafva bevarat ett genuint namn för plogen: *gör, geri*, hvarmed verberna *görnį* och *geralo* i dessa språk och *keralam* i Tscheremissiskan samt *qartantem* i Woguliskan, hvilka alla betyda *plöja*, synas stå i närmaste sammanhang. — För ett så enkelt begrepp som *fåra* hade Finskan kunnat välja namn af egna förråder (*viiva, juova, juomu, viiru, uura* eller något dylikt), men har dock föredragit att låna ordet *vako* ur Litthauiskan eller Lettiskan, i hvilka båda detta föremål heter *vagga*. Äfven Ungerskans *barázda, borozda* fåra är lånadt från de slaviska språken, i hvilka ordet борозда är det gemensamma namnet på fåra. — Från samma källa har detta språk sitt namn på *harfven, borona*, slav. борона, likasom Finskan lånat ordet *äjes* (stam *äkee*) ur de germaniska språken, hvilka kalla detta redskap *Egge*. De genuint finska *hara* och *karhi*, namn på träharfven, äro halft onomatopoetiska. Jemte dem synes *astuva* (hvaraf ordet *astuvoitsen* harfva) vara ett genuint finskt namn på detta redskap,

---

taltrikki, talrikki synes innan kort helt och hållet bemäktiga sig terrängen. Efter ett par generationer skola endast lexikografer och antiqvarier känna det gamls ordet *lautanen*. Så har det säkerligen tillgått vid många andra främmande ords införande i Finskan.

*) Om de gamla Germanernas plog säger Klemm (Allg. Culturgeschichte der Menschheit, 9 B. s. 26): „Der Pflug bestand, wie noch jetzt in Neuseeland, in einem Stiel, an welchem eine schwere, ursprünglich aus Stein gefertigte, breite Klinge befestigt war, dergleichen man in den norddeutschen und scandinavischen Gräbern mehrere gefunden hat".

men är troligen bildadt i sednare tider. — Det finska *ijes* (stam *ikee)* ok synes, likasom det ungerska *iga* ok, hellre vara det slav. иго än det germaniska *Joch,* hvilka ord äro detsamma som lat. *jugum* och gr. ζυγόν. — För begreppet *så* har Finskan och de dermed nära beslägtade baltisk-finska munarterna visserligen ett genuint ord, *kylvän,* men denna bemärkelse har ordet fått genom öfverföring, ty dess ursprungliga betydelse är *strö,* likasom det ungerska ordet för samma begrepp *vét* ursprungligen betyder *kasta.* Deremot är namnet på utsäde, *siemen,* lånadt antingen från de germaniska eller slaviska språken, i hvilka detta begrepp har ett gemensamt namn *Same,* сѣмя, hvilka äro härledda från det för dessa språk likaledes gemensamma verbet *säen,* сѣять.

Vi kunna nu skrida till granskning af namnen för de förnämsta sädesarter, som utgjort och utgöra föremål för Finnarnes jordbruk. Här faller det straxt i ögonen, att för den växande säden åtskilliga genuina namn finnas, såsom *oras, laiho, touko,* men att äfven på detta område det allmänna namnet ursprungligen saknats, ty det ord som nu utgör detta, neml. *jyvä* sädeskorn pl. *jyvät* säd, spannmål, har starkt tycke af det litthauiska *javas* pl. *javai,* hvilket ord i singularis och pluralis har alldeles samma betydelser som det finska och troligen är originalet för detta. Bland de särskilta sädesslagens namn finna vi endast *nisu* hvete och *ohra, otra* korn (bjugg) vara genuint finska; och dessa sädesslag jemte *rofvan,* hvars namn *nagris, nauris* likaledes är ursprungligen finskt, voro troligen de enda, som Fornfinnarne odlade. Detta öfverensstämmer med hvad man känner om andra forntida folks jordbruk. De sädesslag, som omtalas i Bibeln (t. ex. å följande ställen: Ruths B. 2: 23, 3: 2, 15; 1 Sam. 6: 13; 2 Kon. B. 7: 18; 2 Krön. B. 2: 10; Hos. 3: 2), äro *korn* och *hvete,* och Palmblad säger (Palestina, Ups. 1823, s. 78) om Palestinas fordne innevånare, att de kände „hvarken *hafre* eller *råg:* dessa nordiska, för magrare åkrar

bestämda sädesslag nämnas aldrig i Bibeln, och till och med om rågen (secale) talar Plinius ganska föraktligt". Samma författare säger i ett annat arbete (Grekisk Fornkunskap, Förra B. s. 12—13) om det gamla Grekland, att der af sädesväxterna *korn* var det allmännast brukliga, och *hvetet* äfven odlades, men hvetemjöl i äldsta tider utgjorde en läckerhet, och hvetebröd äfven sedermera hörde till deserten. Romarne odlade alls icke råg, och hafre endast till foder åt hästar (Lindfors, Handb. i Rom. Ant., Örebro 1830, s. 174). Namnet *ohra, otra* genomgår de baltiska Finnarnes språk i följande former: estn. *oder*, vot. *õzra*, veps. *ozr*, liv. *võdr* och *odr*. Lappskans *kordne* är det svenska *korn*, och Ungerskans *árpa* är det tatariska *arpá* korn (bjugg). De ostfinska språken hafva många olika namn för detta sädesslag, men de äro afvikande från det vestfinska namnet, och äfven sins emellan öfverensstämma de icke, med undantag af mordv. *ʒuž* och tscher. *šoš*. — Hvetets finska namn *nisu* genomgår likaledes de baltisk-finska språken nästan oförändradt, och äfven Lappskan känner det, men nyttjar derjemte det skandinaviska *hveit*, hvilket troligen är originalet för hvetets karelska namn *vehnä*. Det ungerska *buza* har starkt tycke af det tatariska *burdaj* l. *budaj*. — Hvad som på det ena och andra stället varit orsaken till att råg och hafre först sednare kommit i bruk, saknar jag förmåga att utreda. Klart synes det dock äfven för en icke-jordbrukare vara, att ett fattigt folk högt uppe i norden ogerna skulle gifva sig att odla ett sädesslag, hvilket såsom rågen fordrar ett längre liggande arbetsförslag, eller såsom hafren mognar långsamt och sålunda oftare utsättes för frosten än de tidigare mognande sädesarterna*). Till öfverflöd bevisa de finska språken, att dessa två sädesslag i en jemförelsevis sednare tid blifvit bekanta för de finska folken. *Rågens* namn i dessa

*) Klemm (l. c.) säger om Germanernas jordbruk: »Der Getraidebau wurde nur im Sommer betrieben, Wintersaaten hatte man noch nicht».

språk äro: f. *ruis* (stam *rukii*), estn. *rugis* (stam *ruki*), vot. *rüis*, veps. *rugiš*, liv. *rüggõs*, lapp. *rok*, mordv. *roz*, tscher. *rša*, syrj. *rudzeg*, vog. *räseń*, jen.-ostj. *oroš*, ung. *rozs*. Det öfverensstämmande i dessa ord är påtagligt, likasom öfverensstämmelsen med de indoeuropeiska språkens namn på detta sädesslag, t. ex. sv. *råg* (i dialekterna *rug* och i Fornnordiskan *rugr*), t. *Roggen*, slav. рожь, litth. *rugys*, lett. *rudsi*, är ögonskenlig. — Hafren har i de ostfinska språken åtskilliga namn, hvilka ej öfverensstämma hvarken sins emellan eller med de vestfinska språkens benämningar derför. Detta sednare är ej heller underligt, emedan de sistnämnda tungomålen lånat dessa ur de germaniska språken och närmast ur Fornnordiskan. Detta sädesslag heter nemligen: f. *kakra* och *kaura*, estn. *kaer*, vot. *kagra*, veps. *kagr*, liv. *kagr*, hvilka former äro identiska med det i talrika varianter förekommande svenska allmogeordet *hagra* (Rietz, s. 234), hvilket i rikspråket lyder *hafra*, *hafre* och i Tyskan *Hafer*, *Haber*. — Odlandet af *ärter* och *bönor* hafva Finnarne lärt först i sednare tid, och ännu i våra dagar är deras kultur icke allmän i landet. Af dessa skidfrukter har ärten varit tidigare bekant åtminstone för de ostfinska folken, hvilket synes deraf, att i somliga ostfinska språk namnet på bönan utgöres af ett sammansatt ord, hvari ärtens (i språket förut befintliga) namn ingått såsom en del. Äfven i dessa kulturföremåls namn öfverensstämma de baltiska Finnarnes språk sins emellan och skilja sig från de ostfinska språken; de förra hafva hemtat äfven dessa namn från en gemensam källa, de litthauisk-lettiska språken. I dessa heter *ärten* litth. *žirnis*, pl. *žirnei*, lett. *sirni*. Häraf hafva Letternas närmaste finska grannar Liverna fått sitt *jernas*, hvaraf de öfriga finska namnen för ärten äro modifikationer: f. *herne*, veps. *herneh*, estn. *hern* och *ern*, vot. *erne*. I Ungerskan heter denna växt *borsó*, hvilket är öfverensstämmande med tscher. *pursá* och vog. *purseń*; den gemensamma källan för alla dessa ord är tat. *burţaq*. Mordvinskans *snau* och Wotjakiskans

keži synas deremot vara genuina. Jemte *herne* har Finskan i sin östra dialekt äfven ett annat namn för ärten i ordet *rokka*. Detta är det slaviska горохъ, hvari första stafvelsen såsom accentlös uttalas hastigt och vid lånandet till Finskan bortfallit, något som i detta språk sker icke sällan vid främmande ords förflyttning deri, t. ex. i orden: *pehtori* af sv. *inspektor*, *vallesmanni* af sv. *befallningsman*, *heimrooti* af sv. *geheimeråd**), hvarutom bör förmärkas, att sjelfva det ryska originalet, som genomgår alla slaviska språk, i de flesta af dem uttalas enstafvigt *hroh* eller *hrah*, hvilken form af ordet ännu mera än горохъ företer en möjlighet till Finskans *rokka*. — Bönan kallas såväl i Litthauiskan som i Lettiskan *pupa*. Den stam, som förekommer i detta ord, anträffas i många indoeuropeiska språk, såsom: slav. бобъ, lat. *faba*, t. *Bohne*, sv. *böna* m. fl. På de finska språkens område inkom ordet först i Liviskan och det i oförändrad litthauisk-lettisk gestalt: *pupa*. Detta modifierade Estniskan till *uba* och Wotiskan till *upa*, men Finskan genom omkastning af vokalerna till *papu*, hvilket närmar sig det slav. бобъ, som åter närmast utgör originalet för veps. *boba*, mordv. *boba*, vog. *pap* och ung. *bab*. I Wotjakiskan heter bönan *nemjts keži* d. ä. tysk ärt, i Mordvinskan jemte *boba* äfven *babań-snau* d. ä. qvinno- eller käringärter, i hvilket ord förekommer ett af dessa missförstånd, språken emellanåt göra vid upptagandet af främmande ord, ty uppenbarligen har den förra delen af ordet sitt rätta original i det nämnda ryska ordet бобъ och icke i r. баба käring, hvilket ord Mordvinskan äfven lånat och som nu ingår uti ifrågavarande namn för bönan**). Det tscheremissiska *tara-*

*) Ital. *storia* och eng. *story* äro dylika stympningar af lat. *historia* likasom svenska folkspråkets *spetal* af skriftspråkets *hospital*.

**) Ett dylikt missförstånd anträffas i f. *kirkkoherra* af sv. *kyrkoherde*, i sv. *knäfvelborr* af t. *Knebelbart*, i sv. *husbloss* af t. *Hausenblase*, andra exempel att förtiga.

kan-pursá betyder torakanärt, till hvilket namn man troligen tog anledning af bönans utseende, och i det tatariska namnet *nogot-burţaq* d. ä. nogaisk ärt ingår likasom i det anförda votjakiska ett folkslagsnamn, såsom antydande, hvarifrån växten blifvit eller troddes hafva blifvit införd. — Mycket troligt är, att finska ordet *tattari* bohvete utgöres af ett dylikt folkslagsnamn; samma namn förekommer ock uti estn. *tatar* och *tatrik* samt i ung. *tatarka*. Liviskan åter har folkslagsnamnet *Grek* till grund för sitt namn på bohvete: *grik*, hvilket äfven är fallet i lett. *grikki* och r. гречa l. гречиха och гречуха bohvete. — Att orden *peruna*, *potaatti*, *kartohveli* potät, *kaali* kål, *retikka* l. *rätikkä* rätticka m. fl. äro lånade och det oftast från Svenskan, finner och medger en hvar, som känner Finlands två språk, utan vidare bevisning. — Svårare att afgöra är, huruvida *porkkana* morot, estn. *porkan*, wot. *borkkana*, liv. *borkõns*, mordv. *puŕkä* är genuint finskt eller möjligen det lettiska *borkans* morot, hvilket också anträffas i Östersjöprovinsernas Tyska i formen *Borkane* och synes vara beslägtadt med de slaviska språkens морковь. Detta sednare ord bildar mellanlänken emellan det finsklettiska *porkan* och det germaniska *Möhre*. Finskans andra namn för denna växt *moili*, *moiliainen* synes deremot vara genuint. — *Löken* har i Finskan två namn: *lyökki*, i nyare tid upptaget efter det svenska ordet, och *sipuli*. Det sednare förekommer äfven i Estniskan i formen *sibul* och i Liviskan såsom *sipõl*. Det är lånadt från de indoeuropeiska språken, i hvilka det heter lett. *sihpols*, t. *Zwiebel*, dan. *Svibel*, fr. *ciboul*, lat. *cepulla* och *cepa* l. *cæpa*. I Lappskan heter löken *lauk* l. *laukke* af fn. *laukr*, hvaraf det modernt svenska *lök* ombildats. Samma germaniska ord framträder i Tyskan uti formen *Lauch* t. ex. i *Knoblauch*, och uti Finskan i formen *laukka* uti orden *kynsilaukka* hvitlök och *purjolaukka* gräslök. — *Gurkan* är en växt, som odlas ganska litet i Finland och alls icke af finska allmogen.

Det är derför icke underligt, att dess namn *kurkku* är lånadt ur den nära till hands varande Svenskan. Detta ord har dock med sig den olägenhet, att det till ljudet sammanfaller med det genuint finska ordet *kurkku* strupe, i fall detta ej skrifves i den visserligen vackrare, men ostfinska gestalten *kulkku;* ordet kunde derför återgifvas med det i finska bibelöfversättningen (t. ex. 4 Mos. 11: 5) begagnade *agurkki,* som är ordets allmännast förekommande form, såsom uti: dan. *Agurke,* pol. *ogorek,* tschech. *okurek,* r. огурецъ, ung. *ugorka* o. s. v. Det är svårt att inse, hvarför i förslaget till ny finsk bibelöfversättning den gamla och riktigare gestalten af ordet utbytts mot det moderna och olämpliga *kurkku.* I andra finska språk heter denna växt: estn. *ugurits,* liv. *guŕki* och *agurt,* tscher. *ohrets,* hvilka alla äro blott olika gestalter af samma indoeuropeiska ord; hvaremot mordv. *kuyar* och votj. *kiyar* äro på det närmaste beslägtade med tat. *qjár.* — Af odlade fruktträd förekomma på det område, de finska folken innehafva, blott *äppel-* och *körsbärsträdet.* I Finland odlas det förra temligen allmänt i landets södra del och öfverallt i Esternas, Livernas och Mordvinernas samt äfven i Tscheremissernas områden. Äpplets finska namn är *omena,* vot. *õuna,* estn. *õun, uvin, ubin,* liv. *umär,* mordv. *maŕ,* hvaremot votj. *ulmo,* tscher. *olmá* och ung. *alma* äro det tat. *olmá.* Hos flera af de öfriga finska folken, hvilka blott känna den genom handeln införda frukten, heter den vanligen med det ryska namnet *jablok* eller *jabloko.* — Körsbärsträdet odlas af Finlands allmoge nästan alls icke, och äfven på det öfriga finska området synes detta fruktträd hafva inkommit genom germaniska eller slaviska grannar. Derom vittna de germaniska namnen: f. *kirsi,* estn. *kirs,* liv. *kiršmaŕa,* och de slaviska: estn. *visnä,* mordv. *višnä* och *višnofka* (trädet), tscher. *višńopka* af r. вишня och вишновка. — Ordet *humala* humle anses vanligen för lånadt ur Svenskan, men är enligt min åsigt ett af de få orden, som äro

gemensamma för den ariska och turaniska språkstammen. Ordet heter: lapp. *hombel*, estn. *humal*, och *umal*, vot. *umala*, liv. *umāl*, veps. *humal*, mordv. *komlä*, tscher. *humlá*, vog. *qumleĥ*, ung. *komló*, tat. *qulmaq*; och å andra sidan lat. *humulus*, fr. *houblon*, skand. *humle* och *homle*, slav. хмѣль. Det tyska *Hopfen* likasom det jen.-ostj. *ĥondok* synes vara aflägsnare anförvandter af denna samma stam *). — Ett annat dylikt för de indoeuropeiska och uralaltaiska språken gemensamt ord är *mesi* honing, som å ena sidan heter: estn. *mesi*, vot. och veps. *mezi*, liv. *mež*, mordv. *med*, tscher. *mŭ*, wotj. *mu*, syrj. *ma*, nordostj. *mavj* och *maj*, jen.-ostj. *mag*, ung. *méz*; och på det ariska området: slav. *med* och мёдъ, t. *Meth*, skand. *mjöd*, lett. och litth. *medus*, grek. *μέθυ*, o. s. v. I Lappskan heter honing *oblon vuoi* d. ä. på Finska: „mehiläisen voi“ = biets olja. Det finska *hunaja* deremot är det germaniska *honing*, *honung*, *hunang*, *hunag*, i hvilka alla former ordet på olika tider och ställen förekommer i Svenskan. — Kastom till slut en granskande blick på namnen för de odlade växter, hvilkas beståndsdelar tjena till menniskans beklädnad. *Hampan* heter i vestra Finland *hamppu*, i östra Finland *liina*, hvilka båda äro lånade från Svenskan. Lappskan har tillochmed två genuina benämningar på denna växt *arpo* l. *arppo* och *ruoives*, detta sednare detsamma sem Finskans *roivas*, hvarmed detta språk benämner en bundt lin eller hampa. I Wepsiskan heter hampan *liin* såsom i Ostfinskan, men alla andra baltisk-finska språk hafva lånat denna växts namn från Lettiskan

*) Den tyvärr med civilisationen inkomna seden att försätta sig i det tillstånd, som Finskan benämner med ordet *humala*, synes, att dömma af språket, hafva kommit till oss från Ryssarne, hvilkas språk öfverflödar af derivater från ordet хмѣль i betydelsen *rus*, t. ex. хмѣлѣть, охмѣлѣть blifva rusig, захмѣлѣть begynna blifva rysig, хмѣльной rusig, похмѣлье (sjukt) tillstånd efter rus, hvaraf Finskans *pohmelo*, hvilket ord språket på somliga ställen förvandlat till *kohmelo*, likasom det skulle till stam hafva ordet *kohme* stelhet, styfhet af köld.

hvari hampan heter *kaṅṅepes*, varande samma ord som gr. *κάνναβις*, lat. *cannabis*, slav. конопля, t. *Hanf*, sv. *hampa* m. fl. Detta lettiska ord har i Liviskan antagit gestalten *kanīp*, i Estniskan *kanep*, i Wotiskan *kaniva*. I Mordvinskans *kańtf* l. *kańt* återkommer samma indoeuropeiska ordstam, möjligen ock i det tscher. *kyńe*. Det ungerska *kender* är deremot detsamma som tat. *kindür*. I Wotjakiskan och Syrjänskan heter hampan *puš* eller *pįš*, hvilket ord egentligen är *nässlans* namn. Detsamma är förhållandet med vog. *panla* och *ponal* samt nordostj. *pōlįn* och jen.-ostj. *pōtlen*, hvilka ord, egentligen betydande *nässla*, öfverförts äfven till namn på hampan. Detta har sin förklaring deri, att folken i den asiatiska norden, der ingen enda kulturväxt och således ej heller hampan trifves, förstå att af en vildt växande nässelarts (urtica dioica ?) fibrer bereda tråd, och först genom Ryssarne gjort bekantskap med hampan, på hvilken de sedermera öfverfört den af dem förut kända trådgifvande växtens namn. *Linet*, hvars namn från gr. *λίνον* och lat. *linum* går nästan oförändradt genom alla europeiska språk af arisk härkomst, har i Finskan ett genuint namn *pellava* l. *pellavas*, hvilket återfinnes i veps. *pelvas*, men i de andra finska språken är ersatt med det ariska ordet, i gestalterna: estn. *lina*, vot. *lina*, liv. *lina*, mordv. *lianas*, lapp. *lidne* och *line*, ung. *len*, och vog. *lon* (r. лёнъ). Endast Tscheremissiskan afviker härifrån, i det den benämner linet *yetįn*, hvilket är det tatariska *džitlin*; Nordostjakiskans namn på lin *wan pōlįn* betyder „kort hampa".

Sedan vi sålunda mönstrat kulturväxternas finska namn, kunna vi nu taga i skärskådning de föremåls benämningar, som höra till områdena af sädens inbergande, rengöring, förvaring och tillgodogörande. Främst erbjuder sig härvid namnet på en sådan arbetsdag, då man till hjelp vid skörden sammanbjuder en mängd grannar, hvilka undfägnas med mat och dryck och om aftonen, efter slutadt arbete, äfven med musik och dans: en

sådan festlig skördedag eller skördefest heter på finska *talkoo*, på estniska *talkus*. Ordet är likväl ej genuint, utan lånadt från Lettiskan, i hvilket språk en dylik fest benämnes *talks* och *talka*. Ordet finnes äfven i Litthauiskan uti gestalten *talka*, som Schleicher (Handbuch d. Lit. Spr., II, s. 327) återgifver på Tyska med orden: „die zusammen gebetenen leute bei den grösseren landtwirtschaftlichen verrichtungen". — Dernäst komma vi till det redskap, hvarmed skörden förrättas: *skäran*. Denna heter i våra baltiska språk f. *sirppi*, vot. *sirppi*, liv. och estn. *sirp* och *tsirp*. Ordet är det slaviska серпъ, hvilket genomgår alla slaviska tungomål och förekommer äfven i Lettiskan uti formen *zirpe*. Det franska *serpe* krokknif, trädgårdsknif, likasom gr. ἄρπη (σάρπη) äro samma ord. Med detta ordlån till Finskan förhåller det sig sannolikt såsom med lånet af ordet *kirves:* ett äldre ofullkomligare redskap med inhemskt namn utträngdes af den ryska skäran серпъ, hvilken vann insteg tillika med sin benämning; eller begagnade man dessförinnan kanske lian allmännare än sedermera äfven till sädens afmejande. I de ostfinska språken har detta redskap olika namn. I Mordvinskan nyttjas till detta namn ordet *tarvas*, som möjligen kan stå i gemenskap med ordstammen *sarv* (*tarv)* horn, och skulle i sådant fall betyda: den hornlika eller den såsom ett horn bugtade. Möjligen äro tscher. *sarlá*, ung. *sarló*, wotj. *śurlo*, och syrj. *ʒarla*, såsom de sins emellan äro nära förvandta, också aflägsnare beslägtade med det mordvinska ordet. Woguliskans namn för ifrågavarande föremål *ureñ*, pl. *uraqt* är påtagligen det tatariska *uráq*. — Finskan har deremot egna namn på *kärfve* i orden *lyhde*, *kupo* (halmkärfve) och på *skyl* i ordet *kyäs* l. *kykäs*, som dock nyttjas mest om vårsäd, hvaremot *kuhilas*, estn. *kuhelas*, det allmännast nyttjade namn för rågskyl, synes vara det lettiska *kuhlis*. Äfven sädesstacken har åtskilliga genuina namn allt efter sädesslaget eller stackens form, såsom: *auma* rund stack, *keko*

rund rågstack, *närte* aflång stack af vårsäd o. a. Deremot torde *haasia* häsja vara detta svenska ord. — Från skandinavisk källa är äfven ordet *riihi*, estn. *rehi* ria. Väl finnes detta ord också hos Finnarnes östra grannar Ryssarne i gestalten рига och hos de sydlige Litthauerna i formen *reje* och Letterna i gestalten *rija;* men då man känner, att dessa folk ännu i dag torka säden förnämligast annorlunda än i ria, är det troligt, att ordet till dem kommit såsom lån från Estniskan och Finskan, helst r. рига klingar föga slaviskt och icke heller anträffas i de andra slaviska tungomålen. Att ordet åter är genuint skandinaviskt synes deraf, att *ri* betyder i svenska allmogespråket påle, stolpe; *rie* pl. *riar* heter i flera dialekter „stör, trästång, på hvilken säd upphänges till torkning, sädeskrake“ (Rietz, s. 531), hvaraf sedan ordets nuvarande betydelse af torkhus för säd lätteligen utbildades. Det i vestra Finland nyttjade *luva* l. *kuva* är det svenska *loge,* likasom *goomina* och *kuomina* i Finskans östra område är r. гумно loge. — *Slagans* namn *riusa, riutta* äfvensom *varsta, vartta,* estn. *vartas* och *vart,* synas vara genuina och sammanhänga, de förra med *riuku* stång, de sednare med *varsi* skaft. Handlingen tröska benämnes i de jämiska munarterna *tappaa (riihtä)* och i de karelska *puida (riihtä).* Med det förra ordet, som i den karelska dialekten och äfven i vårt skriftspråk betyder *slå ihjäl,* betecknades ursprungligen blott *slå,* såsom ordets användning i den öfverförda betydelsen äfven intygar; *puin* åter synes till stamord hafva ordet *puu.* — Ordet *pohdin* dryfta är ursprungligen finskt, såsom redan dess finska afledningsändelse utvisar; stammen dertill bör kanske sökas i samma rot som stammen till adjektivet *puhdas* ren, i hvilket fall rotens ursprungliga *u* måste antagas hafva af ett eller annat skäl öfvergått till *o,* såsom skett t. ex. i *ompelen* af *unpi.* Ostfinskans *puohin (puohdin)* kunde vara en sednare, utan känsla för ordets stam gjord modifikation af *pohdin.* — Ordet *seula,* som i

Karelskan heter *siegla, siekla,* estn. *sõgel,* liv. *sõgõl,* ställer jag i närmaste sammanhang med de germaniska sv. *sål, såld, sald, säll, sälla* (Rietz. s. 713), t. *Sieb,* eng. *sieve* och äfven med slav. СИТО, hvaraf Ungerskan fått sitt *szita.* — Likaså är *akana* det skand. *agn,* goth. *ahana,* ght. *agana.* — Genuint finska benämningar för *säck* äro veps. *havad* och estn.-liv. *kot,* hvilket sednare i Finskan motsvaras af *kontti,* kont, näfversäck. Lånade äro deremot *säkki* säck och *pussi* påse, hvilka hafva sina original i dessa svenska ord. — *Aitta* visthus, sädesbod, *hinkalo* binge och *purnu* sädeslår hafva finsk klang och hvarken behöfva eller kunna hänföras till andra språk. — Men deremot är det vigtiga ordet *mylly* qvarn åter ett af de ord, som genomgå alla vår verldsdels språk af ariskt ursprung. Geografiskt närmast till Finskan äro de skandinaviska *mylna* (fornnordiskt), sv. *mölla* (provincielt) och dan. *Mölle*; dernäst står t. *Mühle,* och sedan gr. *μύλη,* lat. *mola,* fr. *moulin,* slav. МЕЛЬНИЦА, МЕЛЬНИКЪ, *mlyn, mlin,* hvilka ord hafva sina motsvarande verber *mala, mahlen, μύλλειν, molere,* МОЛОТЬ. Från samma indoeuropeiska ordfamilj härstamma vidare vot. *müllü,* lapp. *millo,* ung. *malom,* mordv. och syrj. *melnitsa.* Det liviska *sudmāl* kommer från Lettiskan, der en qvarn „mit zwei Gängen" heter *sudmalas* l. *sudmala* (Stender). Liviskan har äfven en annan benämning på qvarnen, *veiži* l. *veždi,* hvilken synes vara nära beslägtad med estn. *vesk.* Sistnämnda ord har jag trott vara sammandraget af *vesi-kivi* och betyda vattenqvarn, i motsats till *käsi-kivi* eller blott *kivi* och *kivonen,* hvilka äro de genuina namnen på Finnarnes äldsta redskap för sädens malande, handqvarnen. Men då jag sammanställer nämnda estniska och liviska ord med tscher. *väkš* och votj. *vuko* samt finska ordet *väkkärä* (liten väderqvarn såsom barnleksak), frångår jag den mening att estn. *vesk* vore f. *vesi-kivi,* och antager att i detta och nyssuppräknade dermed till ljudet beslägtade ord ligger gömdt det genuina finska ordet för

qvarn, om hvilket ordes ursprungliga gestalt jag nu dock ej vågar någon hypothes. — Antager man ock icke, att *jauho* mjöl, hvars gestalt dialektvis är *javo*, är detsamma som litth. *javai* spannmål (se ofvan s. 99), hvilket jag dock hört påstås af en aktningsvärd forskare, är det likväl visst och sannt, att de flesta benämningar för brödbakning och bröd samt andra enkla rätter af mjöl i Finskan äro lånade. Redan ordet *taikina* har sitt original i sv. *deg* och t. *Teig*, hvilka i äldre eller dialektformer heta *deig*, *daig*, *dæigs*; Finskans andra benämning på deg *taldas* måste väl ock tillbakaföras på dessa germaniska originaler. De öfriga kring Östersjön grupperade Finnarne hafva tillegnat sig endera af dessa benämningar. De ostfinska språken hafva olika namn för detta föremål; somliga ega derför ett eget ord, som till rot vanligen har det ord, som betyder *sur* l. *syra*, andra åter hafva lånat det slav. ТѢСТО. Detta sednare är fallet med Ungerskan, hvari degen kallas *tészta*. — En genuin benämning på *eldstaden* är i Finskan *kiukoa*, i hvilket ord stammen synes vara *kivi*, och som betyder det slags eldstad, finska allmogen nu brukar i badstugor. Med *takka* benämnes en kaminlik öppen eldstad i ett hörn af rummet, allmän i Tavastland och andra delar af vestra Finland och numera ofta förenad med bakugnen. Denna är Finnarnes ursprungligaste eldstad och ännu det enda slag deraf i de asiatiska Finnarnes vinterjurter. Hos dem heter denna eldstad vog. *küör*, och ostj. *kör* och *kür*, hvilket ord förekommer äfven i Wotjakiskan såsom *gur* och säkerligen är stammen i det ungerska *kürtö* rökfång. Men i Finskan har denna eldstad förlorat sitt inhemska namn och erhållit det nuvarande *takka* af sv. *stake*, *stakka*, *stäkk*, „eldstad, spisel, eldrummet i spiseln“ (Rietz, s. 666), hvilket ord äfven ingått i Lappskan uti gestalten *stak* och kanske just den vägen inkommit i vårt språk. Möjligen är *ahjo* det genuina namnet på nyssnämnda eldstad, ty att antaga skand. *äsja* såsom original för

detta finska ord har sina svårigheter. Väl är det sannt att *ahjo* i Finskan numera betyder blott detsamma som nämnda skandinaviska ord d. ä. eldstad i en smedja, men denna inskränkning af betydelsens omfång kan vara sednare skedd (likasom i ordet *kiukoa)*, helst *ahi* uti Estniskan, *ahjo* i Wotiskan och *āi* i Liviskan ännu hafva betydelsen af eldstad i allmänhet. I Mordvinskan heter eldstaden *päna-kud* d. ä. eldens rum eller hem (f. *panun-koti)*, hvilket ord är intressant såväl genom denna sin betydelse som ock derför, att det gifver förklaring åt det i Finskan dunkla ordet *panu*. Om ock större delen af de hittills anförda benämningarna äro genuina, äro de dock benämningar blott på den ofullkomliga eldstad, det hårda klimatet tvang Finnarne att uppfinna. Konsten att uppföra *bakugnar* synes deremot hafva blifvit inhemtad hos grannfolken, af hvilka åtminstone benämningarna för en sådan eldstad äro lånade. Dessa benämningar äro f. *pätsi*, veps. *päts*, estn. *päts* af slav. печь, som sammanhänger med verbet пеку och oförändradt genomgår alla slaviska tungomål, och f. *uuni*, lapp. *vuobne* och *omm*, af skand. *ugn*, *ovn* l. *ovne*, hvilket ord är identiskt med slav. огонь, lett. *uguns*, litth. *ugnis*, hvilka betyda *eld*, samt sålunda äfven detsamma som lat. *ignis*. Af denna sammanställning synes, att det svenska *ugn* egentligen betyder blott *eld*, och man måste antaga att det till eld*stadens* benämnande behöfliga tillägget af *ställe* antingen fallit bort eller tänkts under ordet *ugn*, hvilket sedermera helt och hållet förlorade sin ursprungliga betydelse. Jag kan icke underlåta att här i förbigående uppmana dem, hvilka ofta nog skänka ett medlidsamt löje åt linguisternas „galna“ sammanställningar och resultater, att gifva akt derpå, hvilka förändringar den gemensamma stammen i de nyss sammanställda orden undergått uti de särskilta språken *(ugnis, uguns, ugn,* огонь, *ignis)*, huru dessa ords identitet är obetvifflelig och huru det finska *uuni* solklart är samma ord som lat. *ignis*, på det

desse herrar måtte något stäcka sitt löje och behålla sitt medlidande för sig sjelfva, emedan såväl det ena som det andra endast blotta deras egen okunnighet. — Jemte namnet på bakugnen hafva Finnarne från de skandinaviska språken lånat benämningen på den del af ugnen, som vid brödets gräddande spelar förnämsta rolen, neml. ugnsbottnen eller *äriin*. Denna heter på Finska *arina*, och det svenska ordet lyder i dialekterna *ären, ärn, arne,* i Fornsvenskan *ärin* och *arin* och i Fornnordiskan *arinn* (Rietz s. 13, Jonsson s. 26). — På *bröd* har Finskan två benämningar, *möykky* och *kyrsä*, hvilka klinga genuina. Det förra ordet nyttjas mig veterligen blott i föraktlig betydelse om ett stort oformligt bröd och förekommer onomatopoetiskt; det sednare anträffas i bibelöfversättningen i betydelse af *kaka* och uti folkspråket uti den af *hålkaka*. Det är möjligt, att just detta ord är Fornfinnarnes ursprungliga namn på de små kakor, som utan några förberedelser af i vatten blandadt mjöl stektes i askmörjan, det enda sätt, hvarpå Ostjaker och Woguler ännu i dag tillreda bröd. Deremot fick det ungsbakade brödet de främmande benämningarna *kakku, kakkara* af sv. *kaka*, och *leipä*, vot. *leipä*, estn. och veps. *leib*, lapp. *laibbe*, liv. *lēba* antingen af slav. хлѣбъ eller t. *Laib*. Detta indoeuropeiska ord anträffas uti alla slaviska språk i den anförda formen och i de germaniska språken utom den anförda i gestalterna ght. *leib, hleib*, goth. *hlaiba* och *laiba*, svenska allmogespråkets *lev*, eng. *loaf*. Äfven ordet *sämpylä* hvetebrödsbulla, hvilket så mycket förekommer i finska bibelöfversättningen, är af germaniskt ursprung och har sitt original i sv. *sembla, semla*, t. *Semmel*. I de permiska och ugriska språken (med undantag af Ungerskan) heter bröd *ńań* l. *ńäń;* detta ord är lånadt från Persiskan, hvari bröd bland annat heter *nān*. Brödets mordvinska namn *kši*, det tscheremissiska *sukŭr* och det ungerska *kenyér* kunna deremot icke för det närvarande härledas från de ariska språken, utan

måste tills vidare anses för genuina, ehuruväl deras inbördes olikhet också i sin mån bevisar, att de finska folken först efter det de skiljt sig från det gemensamma urhemmet lärt sig jordbruket, tvärtemot hvad fallet varit för de ariska folken, hvilka t. ex. för *plöja* hafva gemensamt namn (se ofvan s. 96). — Det äldsta sätt att använda mjöl af säd till föda är att koka det blandadt i vatten; detta är ännu hos de nyssnämnda ugriska Finnarne mjölets allmännaste användningssätt. En sålunda uppkommen rätt är *gröten,* hvars genuint finska namn är det onomatopoetiska ordet *huttu.* Deremot är det allmännare begagnade *puuro,* hvars ostfinska och äldre form är *putro* (se om öfvergången af *t* framför *r* till *u* ofvanför, s. 96), lånadt från Lettiskan, i hvilket språk samma sak heter *putra.* Ungerskans *kasa,* namnet för detta föremål, är det slaviska каша, lånadt äfven till andra finska språk. — Af lettiskt-litthauiskt eller slaviskt ursprung är ock ordet *piirakka, piiroo* pirog, hvilket i Litthauiskan heter *pyragas,* i Lettiskan *pihrags,* i de slaviska språken пирогъ, *piroh.* — Den så nationela rätten *talkkuna,* hvarför Svenskarne icke halva något motsvarande, har sitt namn af slav. толокно, som kommer af verbet толочь stöta, stampa. — Under den äldre svenska tiden voro Finnarne berömde för sitt *öl,* och det är troligt, att de i likhet med folken vid Wolga länge känt konsten att brygga denna dryck. Troligen var dock deras ursprungliga förfarande dervid mycket enklare än det de efter ankomsten till Östersjön funno hos grannarne i vester och söder, af hvilka de då sannolikt lärde sig förbättringar i denna konst och hvilkas namn för sjelfva drycken de nu äfven antogo. Att ordet *olu, olut, olus* sålunda fått sitt upphof antingen af skand. *öl,* eng. *ale,* ags. *eala* och *alodh* eller lett.-litth. *alus* är otvifvelaktigt. Af skandinaviskt-germaniskt ursprung är äfven ordet *mallat, mallas* (stam *maltaa),* hvars original är sv. *malt,* t. *Malz.* Ölets finska namn upprepar sig i de baltisk-finska språken uti

följande gestalter: veps. *olus,* estn. *olut* och *õlut,* vot. *õlut,* liv. *voll* och lapp. *vuol* (de två sednaste med spiration, hvarom se förut s. 80). För malt har Estniskan ett genuint namn *linas,* pl. *linakset,* om hvars ursprung och första betydelse jag nu dock icke kan lemna någon utredning. Likaså synes Liviskans ord för samma sak *maggõd* vara genuint och utgöra stamord för eller åtminstone vara beslägtadt med f. *makea* söt och sålunda stå i samma analogi till detta ord som slav сладъ *(slad)* malt till adjektivet сладкій söt. Deremot hafva de ostfinska språken nästan utan undantag lånat maltets slaviska namn, hvilket i gestalten *salát* funnit ingång tillochmed i Tatariskan. Ungerskan har för detta föremål såväl det germaniska namnet i gestalten *maláta* som det slaviska i formen *szalad.* I stället hafva de ostfinska språken för ölet ett gemensamt namn: vog. *sara,* votj. och syrj. *sur,* ung. *ser* l. *sör,* tscher. *srá,* hvilka alla till original hafva tat. *sra.* Huruvida detta sistnämnda är genuint för tatariskan eller lånadt från andra orientaliska språk, är jag ej i stånd att afgöra, men begagnar tillfället att säga, att sådant för mitt närvarande ändamål också är onödigt, emedan de tatariska kulturorden, om ock lånade från Arabiskan eller Persiskan, på det finska språkområdet uppträda såsom originaler, ungefär såsom latinska och franska ord i Finskan inkommit såsom svenska originaler. — Till slut, och ehuru detta föremål icke hörer till jordbrukets alster, må det tillåtas mig att här, hvarest fråga varit om mat, anföra *saltets,* denna allmänna kryddas, namn i de finska språken. De äro: f. *suola,* estn. *sool,* vot. *soola,* veps. *sola,* liv. *suol,* lapp. *salte,* mordv. *sal,* tscher. *šanzal* (troligen sammansatt), votj. *slal,* syrj. *sol* och *sov,* vog. *śeñ* (pl. *śäkt),* ostj. *soľ* och *sat,* ung. *só.* Ordet är ett af de få för ariska och turaniska språk gemensamma, såsom synes af de ariska: skand. *salt,* t. *Salz* och *Soole,* eng. *salt,* fr. *sel,* lat. *sal,* gr. ἅλς, slav. соль, o. s. v. (Fortsättes framdeles.)

Kertomus Maalahden pitäjästä [1]).

Kirjoittanut

J. R. Aspelin.

Pitäjän maan ala ja luonto.

Meren-kurkun eteläisestä Suomenpuolisesta saaristosta on Maalahden pitäjä aikojen kuluessa valloittanut nykyisen maanalansa, ja siitäpä tekee vieläkin tekemistään uusia valloituksia. Vuosi vuodelta ilmaantuu kurkkuun uusia karia, jotka vähitellen paisuvat saariksi, ja eteläisen Pohjanlahden lakkipäät laineet rajuavat turhaan tuota Suomen- ja Ruotsin välistä sillantekoa vastaan. Saariston etuvartioina on joukko Maalahden pitäjään kuuluvia karia ja salaluotoja, joitten nimi *Wargö gaddar* (Susiluodon kärjet) kauan on ollut merimiesten kauhuna. Harvoin tyvenee tuossa meri, silloinkin ainoastaan väkevämpään riehumiseen voimistuakseen, ja haaksirikot ovat siinä maan ja meren taistelun jokavuotisina uhrina.

Maalahden pitäjää, johon tätä nykyä kuuluvat Susiluodon ja Petolahden kappelit, vastaa pohjoisessa Sulvan pitäjä. Maalahden ja Sulvan raja käytiin 21 p. elok. v. 1601. Rajapaikkoja ei mainita

[1]) Menneenä vuonna jätti tekijä Kirjallisuus-seuralle Suomikirjaan otettavaksi Maamittari E. Klingius'elta tehdyn vanhan lisäyksillä varustetun kertomuksen Maalahden seurakunnasta, joka halveksittiin tutkiokunnalta. Syy minkä tähden tek. päätti tehdä tämän kertomuksen ruotsinkielisiltä asutusta pitäjästä suomeksi, on se, että tutkiokunnan lausunnossa mainittiin pääsyyksi edellisen sopimattomuuteen Suomi-kirjaan ruotsalainen pukunsa.

Kaappo Tuomaanpojan silloisessa käräjä-pöytäkirjassa muita kuin *Häggnäs*, josta raja meni „ylös metsään“ [1]). Itäisellä kulmalla ovat Laihia ja tästä edes Jurvaki Maalahden rajapitäjät. Maalahden, Sulvan, Tölby'n ja Riimalan rajalaita Laihian pitäjää vastaan, johon Jurvakin silloin kuului, käytiin ja vahvistettiin 17 p. syysk. 1657 Laamanni Yrjö Juhanpojan tuomion jälkeen 15:ltä p. maalisk. v. 1607. Rajan lähtöpaikaksi otettiin luoma *Tölbäcken*, josta mentiin lounaista suuntaa mäelle *Stugubacken* ja alas törmää *Brantbacken*, joka luultiin olevan tuomiossa mainittu *Brunnsbacken, Korsbacken* nimistä mäkeä kohden, josta tultiin alas *Hælene'n nevalle*. Tätä nevaa piti Sulvalaisten, Maalahtilaisten ja Riimalaisten saada nauttia, kun jo vanhastaan olivat sitä karjankäyntinä pitäneet. Etelässä vastaa Maalahtea Närpiön pitäjästä nykyjään lohkaistu Piirttikylän pitäjä ja lounaisella kulmalla Närpiö. Muinaisista Närpiön, johon Petolahtikin kuului, ja Mustasaaren pitäjäin rajoista löytyvät seuraavat tiedot. Knuuti Erkinpojan kihlakunnan-tuomion jälkeen, sanottu maanantaina ennen Laurinpäivää v. 1504, olivat Maalahtilaiset sopineet Petolahtilaisten kanssa luhta- ja nevarajoistansa sillä tavoin, että järvi *Enges träsk* ja *Finn äng* nimisen luhdan rajat piti siinä kohdassa oleman noitten eri pitäjiin kuuluvain kyläläisten ohjeena. Metsä ja muu maa piti oleman yhteinen. Laamanni Juha Knuutin-

---

[1]) Samalla kertaa tutkittiin ja vahvistettiin myös Sulvan ja Munsmon rajat. Pöytäkirjan sanat ovat... „ransakades the råår som tilförenne hafve waridh emellan Sålwå och munsmå, som åhr först Bergören och sådan Törnsörenn och sedan i Petskårs hellan och sedan eſther som then Kosan sträcker sig ifrån första råår, in moth fierden till thes Mustsår Boers fiske watn emoth tager, Såsom och om thesse råår som äre emellan Sållſwo och Malax som äre Heggnäs och sen up till skogs om hwilcket icke heller något klander mz Malax boer waridh haffr“. Maalahden ja Munsmo'n rajoista kuulnu löytyneen Laamanni Juho Knuutinpojalta v. 1539 tehty syynikirja. Suomi 1853 siv. 119.

pojan tuomiossa v. 1550 sanotaan Mustasaaren ja Närpiön oikeain rajamerkkien olleen; ensin *Segerviken*, josta raja kävi *Truutören* niniselle luodolle ja siitä niemelle *Nötholms skatan* pohjoispuolella Susiluotoa (Wargö). Tästä meni raja *Långör skatan* niniselle niemelle ja siitä luodolle *Rönnskär*, josta raja kävi täyttä länteistä suuntaa merelle. Tuo raja oli vanhastaan ollut sekä kyläin että kihlakunnan raja. Jooni Mollin'in tuomiossa 18 p. lokak. v. 1705 jaettiin metsä Petolahtilaisten ja etelä-puolelta jokea asuvain Maalahtilaisten välillä „äyrin ja manttalin jälkeen". Rajaa käymään piti asianomaisten hakeman paikkakunnan maamittari. Tämä raja piti käytämän merestä alkain sitä suunta kun jokien juoksut osoittivat. Sillä muodoin tulivat Maalahtilaiset saamaan noin lähintäin kaksi kolmatta osaa ja Petolahtilaiset kolmannen osan metsästä [1]). Läntisellä syrjällä kohtaa Maalahden pitäjää Pohjanlahti.

Maalahden pitäjän avaruus on, merettä, yhteensä 74,112 tynnyrinalaa. Tähän alaan kuuluva manner on näöltään melkeen tiheän saariston muotoista. Mäkien, kampujen ja kivirauniojen ympärillä kiertelevät nevat taikka rämäköt ja kuivavat vähitellen luhdiksi tai kytömaiksi. Korkeampia kallioita taikka syvempiä laksoja ei löydy laisinkaan. Tasaisin on maa vanhastaan asutuilla joenvarsilla, sekä emäkirkolla että Petolahdella. Nevoja ja soita sanoo Klingius [2]) olleen hänen aikanansa emäkirkolla 135, joista noin puolet olivat mukavallaisia viljeltäväksi. Puhdasta savea ei ollut yhdenkään pohjana, vaan hieta- ja savihämmennys; pinta kaikissa vähä nurmeentunut. Yhteensä tekivät

[1]) Tiedot tässä kerrotuista rajoista ovat paraasta päästä kootut Sulvan ja Maalahden kirkkojen arkistoista.

[2]) Maamittari Erik Klingius sai jo v. 1750 käskyn Maalahden mittaamisesta, v. 1763 valmistamisesta isoon jakoon, mittaili pitäjää v. 1758—64, näkyy kirjoittaneen kertomuksensa Maalahden seurakunnasta noin v. 1767, mutta tavataan Maalahdella vielä v. 1775.

14,334 tynn. 25 k. alaa. Susiluodolla oli suo ja 2 nevaa, yhteensä 28 t. 20 k. alaa. Nykyisempi viljelys on varsinki Ylimaalahdella nevamaita vähennellyt ja jo kohta Klingius'elta tehdyn Isonjaon jälkeen ojasivat Susiluotolaiset yksin voimin toisen nevoistaan. Maanlaatu on muuten yleensä hietaa ja savimaata, josta paikoin ojatessa löyttään näkin kenkiä. Nevoissa tavataan yleensä ruokoa ja kortejuuria. Malmilajia eli mainittavia kivennäisiä ei tietysti löydy Maalahdella. Metsäkankaista mainittakoon ainoastaan *Solfskogen*, joka alkaa emäkirkon sisällä ja *Majorsskogen* emäkirkon ja Petolahden välillä.

Merestä puhumatta on pitäjällä vesiä noin kohtulaisesti. Merkittävin niistä on *Maalahdenjoki*, joka syntyy seuraavain jokien yhdistyksistä: *Madesjoki*, joka tulee muutamasta nevasta länsipuolella Ristikangasta Laihialta, kutsutaan Maalahdelle jouduttuaan *Heligå* ja purkautuu emäjokeen vähä ylempänä Ylimaalahtea (Öfvermalaks); *Sarvijoki* tulee nevasta Jurvalta, kutsutaan tähän pitäjään tultua *Finnå* ja laskee vetensä ensin jokeen *Långå*, joka *Murtoisjokena* lähtee Sarvinevasta Jurvan pitäjästä ja kutsutaan ennenkun loppuu Maalahdenjokeen *Håpnå; Sarå* alkaa Pirttikylän pitäjässä nimellä *Wirkanebäck*, kulkee sitte Pirttikylän ja Korsnäs'in rajana nimellä *Rainebäck*, juoksee *Riträsk* nimisen järven läpi ja kutsutaan sitte $^2/_3$ penikulmaa *Ribäck*, siksi kun viimeisellä nimellään *Sarå* päätyy emäjokeen; *Lillå* lähtee *Unijärvestä* (110 t. alaa) ja kulkee luomana *Långsjö* ja *Storsjö* (peitti ennen laskemistaan 278 t. alaa) nimisten järvien läpi, kutsutaan sitte $^1/_3$ penikulmaa *Långmarksån* ja viimeksi Lillå, millä nimellä laskee emäjokeen melkeen Alimaalahden (Yttermalaks) keskipaikoilla. Maalahden joella on melkeen kokonaan mutkatta luoteinen juoksu. Koskia on usiampia sekä Yli- että Alikylässä, mutta yleisesti tunnetuja ei ole tietääkseni muut koskennimet kun *Yxforssen* pieni koski pappilojen välillä, *Långforssen*, Björkas'en kohdalla, joka on pisin koski kaikista, ja *Eurforssen*, viimeinen koski Kas-talojen kohdalla, joka on saanut nimensä kos-

kessa olevista saarista *(öjran)*. Vähä alampana tätä laskee joki vetensä lahteen *Stenskärsfjerden*, muinaisen *Åminne* (Joensuu) nimisen lastauspaikan tykönä. Pitäjän sisällä peittävät nämät joet yhteensä 171 t. 10 k. alaa. Kesällä kuivaa vesi joessa vallan vähälle. Myllyt käyvät vaan keväin. Jäät ovat menneinä kolmena vuonna lähteneet 9—21 p. huhtik. V. 1853 nousi tulvavesi vanhalle hautansmaalle ja pappilan kryytimaahan ja vei monta myllyä. Pappilan mylly sidottiin kiinni kirkon köysillä. *Narnebäck* kulkee *Narneträsk* ja *Långörsjö* nimisten järvien läpi ja purkaa niitten vesiä äsken mainittuun merenlahteen vähä etelämpänä Åminne'a. *Majorsträsk* (134 t. 19 k. alaa) laskee vettänsä mereen luomalla *Majorsbäcken*. *Degerträsk* ja *Stenträsk* järvistä Petolahdelta tulee myös luoma, joka laskee mereen emäkirkon alalla. *Petolahdenjoki* syntyy kahdesta luomasta joista toinen tulee *Nohljärvestä* ja ottaa luomalla vastaan vettä järvestä *Kråkträsk*, toinen tulee *Bläcktäsk* nimisestä järvestä. Petolahdenjoessa on myös pari, kolme koskea, jotka käyttävät kappelin myllyjä. Joen juoksulla on melkeen pohjoinen suunta. — Muista järvistä mainittakoon *Lappnästräsk* Petolahdella. Storsjö järveä emäkirkolla ruvettiin kuivamaan jo viime vuosisadalla. Kanavaa kaivaessa löyttiin järven likiltä sylen syvästä kalanpyydyksien jäännöksiä ja viskain eli auskari. Se on tätä nykyä melkeen kaikki luhtaa. Alikylässä on 3 *lähdettä*, joissa vedellä on läkkimaku. Joensuusta eteläänpäin on merenrannalla neljäs, jonka vedellä sanotaan olevan puhdas maku. Susiluodolla on myöskin yksi lähde, jolla on outo maku.

Maalahden pitäjän saaristo on lavea, melkeen tiheä ja ylipäänsä kaunis. Saaret kasvavat leppä- ja kuusimetsää. Koivumetsää on harvalta. Paikon aukeaa saaristossa avara ulappa, josta ei näy aukoa mihinkään päin. Sellaisia ovat es. m. *Stenskärsfjärden*, jota Klingius ennen arvelee suomeksi nimittyneen *Maalahti*, ja liiatenki *Wargöfjärden*, avara selkä tällä puolen

Susiluotoa. Tämän selän yli menee entinen purjelaita ja vielä nytkin kulkevat siitä pienemmät laivat. Laiva poikkeaa saaristoon Susiluodon etelärannan ohitse, tulee niin Susiluodon selälle, jonka yli kulkee *Malskär* ja *Sillgrund* nimisten saarten välistä juovaa kohden, josta tulee vielä avarammalle ulapalle *Korshamnsfjärden*. Tällä selällä yhtyvät vanha ja uusi purjelaita Brändö'n satamaan mennessä. Maalahden saaristoksi kutsutaan paraasta päästä Susiluotoa tänpuolinen saaristo. Ulompana Susiluotoa on pääasiallisesti kaksi saari- eli kariyhtiötä. Toisesta, nimeltä *Wargögaddar*, olemme jo pikipäin maininneet; toinen taas tunnetaan nimellä *Rönnskären* ja on varustettu majakalla, jonka ohitse ulompi purjelaita kulkee soukkaa juovaa äsken mainitulle seljälle, Korshamnsfjärden. Petolahdelle päin vähenee saaristo, vaan on luonnoltaan miltei kauniimpi.

Ilmanlaatua tarkasteli emäkirkolla Maamittari Klingius vuosina 1763—66. Tuulen voiman jakoi hän neljään määrään ja sen jälkeen päivät tyveniin, vienotuulisiin, tuulisiin, kovatuulisiin ja myrskyisiin [1]). Tyveniä päiviä oli mainittuina vuosina yhteensä 26 elikkä $6^1/_2$ vuoteensa ja sattuivat paraasta päästä joulu- ja tammikuissa. Vienotuulisia 825 eli vuoteensa 206, joista enimmät tavattiin talvisaikana ja vienotuulen suunta oli runsauden suhteen järjestettynä P ja I, E ja Ld, L ja Kl ja joskus Ln ja Kk. Heinäkuun alussa hetivät rukiit Maalahdella ja tuossa kuussa on tyveniä päiviä vähin, mutta enin tuulisia hetimisen edistykseksi. Tuulisia päiviä oli kaikkiastaan 508 taikka 127 vuodessa ja tuulilla oli tämä suunta: P ja E, Ln ja L, Ld, I ja Kk, harvoin Kl. Kovatuulisia päiviä oli yhteensä 93 eli $23^1/_4$ vuoteensa ja tavattiin paraasta päästä syys- ja lokakuissa. Suunta oli E ja Ln, L, Ld, P ja Kk ynnä joskus I ja Kl. Myrskyisiä päiviä oli ainoastaan 9 eli $2^1/_4$ vuoteensa, varsinkin syys- ja lokakuussa.

[1]) Tässä seurasi hän Kalm'in Matkakertomusta Amerikaan, osa 2 siv. 525.

Myrskyillä oli enimmiten Ln suunta ja joskus L, Ld ja P. Sateisia päiviä oli noina vuosina 370, melkeen yhtä monta joka vuonna, ja poutapäiviä siis 1091. Ensi kolmena vuonna oli heinä- ja elokuissa yhteensä 18 sadepäivää. Selkeät päivät ovat pilvisten suhteen olleet kuin 1: 2. Heinä- ja elokuissa olivat selkeät päivät yhteensä vuosittain 30. Kesälämpimän suhteen jakoi Klingius päivät lämpimiin, helteisin (dofvarma) ja kuumiin päiviin. Lämpimiä oli 93, paraasta päästä kesä-, heinä- ja elokuissa, helteisiä 20 ainoastaan heinäkuussa ja kuumia 40 kesä- ja heinäkuissa. Kaikki nämät päivät olivat kylmien suhteen kuin 1: 8½. Talvikylmän suhteen jaettiin päivät lauhkeatalvisiin, kun maa oli ruvennut jäätymään, keskitalvisiin, kun akkunat jäätyivät ja lumi narisi käydessä ja pakkaisiin, kun tuskin saattoi paljain kasvoin käydä ulkona ja nurkat paukkuivat. Lauhkea talvi oli kestänyt 259 päivää, keski talvi 186 ja pakkanen 82 päivää. Nämä talvipäivät olivat muun ajan suhteen kuin 1: 1,77. Vuodessa oli noin 65 lauhkeaa talvipäivää, keskitalvi kesti noin 46 päivää vuosittain. Vuosi 1763 oli kylmin kaikista. Pakkanen kesti 39 päivää sinä vuonna, seuraavina noin 14 ja 15 päivää. V. 1863 olivat kylmimmät päivät 10 p. maalisk. (17 pyk.) ja 1 p. huhtik. (17⅓ pyk.). Pulmunen nähtiin ensi kerran huhtik. 4 p., kottarainen 8:na ja leivonen lauloi saman kuun 7 p. Jäät lähtivät Maalahden joesta 9—12 p. huhtik. Ensimäiset tähkäpäät nähtiin rukiissa kesäk. 9 p. Omenapuu täydessä kukassa 17 p. kesäk., sireeni 20 p., tuomi oli kukkinut 13 p. Lämpimin päivä sam. kuun 22 p. (25 puk.). Rukiit täydessä kukassa sam. kuun 28 p. Rukiita ruvettiin leikkaamaan elok. 17 p., kylvämään 29 p. V. 1864 olivat kylmimmät päivät maalisk. 3 (22 pyk.) ja huhtik 8 p. (19 pyk.). Saman kuun 11 p. lauloivat joutsenet, 13 p. lauloi leivonen; jäät lähtivät 20 p. Tuomi täydessä kukassa kesäk. 18 p., omenapuu 21 p., sireeni ja pihlaja 22 p. rukiit heinäk. 5 p. Lämpimimmät päivät olivat heinäk. 7 p. (29 pyk.) ja saman kuun

22 ja 23 p. (28 pyk.). Rukiita leikattiin 17 p. elok. ja kylvettiin 25 p. Kylmimmät päivät talvella 1865 olivat helmik. 3 ja 4 p. (35 pyk.) ja maalisk. 28 p. (28 pyk.). Kottarainen ja västäräkki nähtiin huhtik. 13 p. Jäät lähtivät 19 p. Toukok. 17 p. kylvettiin kaurat, 26 p. ohrat; tähkäpäitä rukiissa kesäk. 18 p., tuomi kukkinut 19 p., omenapuu kukassa 23 p.

Pitäjän kasvikunnasta ei ole tähän saakkaa kuin vaillinaisia tietoja. Täydellisemmän puutteessa pantakoon tähän seuraava luettelo muutamalta lukiolaiselta emäkirkolla kootuista tavallisimmista kasvuista: [1])

Synantherеæ:
Chrysanthemum leucanthemum
Centaurea cyanus
Carduus crispus
Lappa minor
Sonchus arvensis
„ oleraceus
Gnaphalium dioicum
„ oliginosum
„ sylvaticum
„ dioicum
Aster tripolium (merived.)
Solidago virgaurea
Senecio vulgaris
Achillea millefolium
Matricaria chamomilla
Tripleurospermum inodora
Taraxacum officinale
Hieracium cæsium
„ auricula
Hieracium umbellatum
Tanacetum vulgare (saarist.)
Cirsium heterophyllum
„ lanceolatum
„ palustre
„ arvense
Leontodon autumnalis
Antennaria dioica
Valerianeæ:
Valeriana officinalis
Rubiaceæ:
Galium palustre
„ aparine
„ boreale
„ trifidum
„ verum
„ uliginosum
Caprifoliaceæ:
Linnæa borealis

[1]) Tästä luettelosta tuleo minun paraasta päästä kiittää Lukiolaista Hra Alb. Nordman'ia.

Campanulaceæ:
Campanula rotundifolia
Lobeliaceæ:
Lobelia dortmanna
Borragineæ:
Lycopsis arvensis
Myosotis lingulata
„ palustris
„ arvensis
Lithospermum arvense
Labiatæ:
Galeopsis versicolor
„ tetrahit
Lamium purpureum
Mentha arvensis
Prunella vulgaris
Stachys palustris
Scutellaria galericulata
Menyantheæ:
Menyanthes trifoliata
Solanaceæ:
Solanum dulcamara
Personatæ:
Veronica officinalis
„ chamædrys
„ serpyllifolia
„ longifolia
„ scutellata
Linaria vulgaris
Pedicularis palustris
Rhinanthus major
Melampyrum pratense
Melampyrum sylvaticum
Euphrasia officinalis
Odontites litoralis (saarist.)
Primulaceæ:
Glaux maritima (saarist.)
Trientalis europæa
Lysimachia vulgaris
„ thyrsiflora
Plantagineæ:
Plantago major
Frangulaceæ:
Rhamnus Frangula
Corneæ:
Cornus suecica
Umbelliferæ:
Cerefolium sylvestre
Anthriscus sylvestris
Heracleum sibiricum
Angelica sylvestris
Cicuta virosa
Carum carvi
Peucedanum palustre
Nymphæaceæ:
Nymphæa alba
Nuphar luteum
Ranunculaceæ:
Thalictrum flavum
Ranunculus acris
„ repens
„ flammula
„ reptans
Batrachium circinnatum

Batrachium heterophyllym
Caltha palustris
Fumariaceæ:
Fumaria officinalis
Cruciferæ:
Brassica campestris
Nasturtium palustre
Raphanus Raphanistrum
Cardamine pratensis
Erysimum cheiranthoides
Hesperis matronalis
Capsella bursa pastoris
Thlaspi arvense
Sisymbrium Sophia
Draba incana
Geranium sylvaticum
Gruinales:
Oxalis Acetosella
Violarieæ:
Viola palustris
„ canina
„ tricolor
Droseraceæ:
Drosera longifolia
Parnassia palustris
Silenaceæ:
Lychnis flos cuculi (Susil.)
Dianthus deltoides
Silene inflata
Melandrium sylvestre
Alsinaceæ:
Spergula arvensis
Stellaria graminea
„ media
Cerastium vulgatum
Lepigonum rubrum
Sagina nodosa
„ procumbens
Ribesiaceæ:
Ribes alpinum
„ rubrum
„ nigrum
Crassulaceæ:
Sedum acre
„ Telephium
Lythrarieæ:
Lythrum salicaria
Onograrieæ:
Epilobium palustre
„ angustifolium
Halorageæ:
Hippuris vulgaris
Pomaceæ:
Sorbus Aucuparia
Senticoseæ:
Rosa canina
„ cinnamomea
Potentilla argentea
„ anserina
Fragaria vesca
„ collina
Comarum palustre
Rubus camæmorus
„ arcticus

Rubus saxatilis
„ idæus
„ canina
Geum rivale
Spiræa ulmaria
Drupaceæ:
Prunus Padus
Papilionaceæ:
Lathyrus pratensis
„ palustris
Vicia cracca
„ hirsuta
„ sepium
„ tenuifolia
Trifolium pratense
„ repens
Ericineæ:
Ledum palustre
Pyrola uniflora
„ secunda
„ rotundifolia
„ minor
„ chlorantha
Calluna vulgaris
Andromeda polifolia
Oxycoccus palustris
Vaccinium vitis idæa
„ uliginosum
„ myrtillus
Arctostaphylos officinalis
Empetreæ:
Empetrum nigrum
Euphorbiaceæ:
Euphorbia Helioscopia
Polygonea:
Polygonum lapathifolium
„ viviparum
„ aviculare
„ convolvulus
„ dumetorum
Rumex acetosa
„ Acetosella
„ crispus
„ domesticus
Eleagneæ:
Hippophaë rhamnoides
Urticaceæ:
Urtica dioica
„ urens
Chenopodiaceæ:
Atriplex hastata
chenopodium album
Salicineæ:
Populus tremula
Salix fragilis
„ alba
„ caprea
„ pentandra
„ nigricans
„ depressa
„ repens
Betulineæ:
Betula verrucosa
„ glutinosa

Betula nana
Alnus glutinosa
Myriceæ:
Myrica Gale
Coniferæ:
Pinus sylvestris
Pinus Abies
Juniperus communis
Equisetaceæ:
Equisetum arvense
„ sylvaticum
„ fluviatile
Callitrichineæ:
Callitriche verna
Orchideæ:
Orchis maculata
Plantanthera bifolia
Listera ovata
Irideæ:
Iris Pseudacorus.
Liliaceæ:
Majanthemum bifolium
Convallaria majalis
Majanthemum bifolium
Paris quadrifolia
Alismaceæ:
Alisma Plantago
Butomus umbellatus
Triglochin maritimum
„ palustre
Cyperaceæ:
Eriophorum angustifolium
Juncaceæ:
Juncus filiformis
„ bufonius
„ compressus
Luzula camprestris
„ pilosa
Aroideæ:
Calla palustris
Potomogetoneæ:
Potomogeton pectinatus
„ prælongus
„ gramineus L.
„ rufescens
Typhaceæ:
Sparganium simplex
„ minimum
Cyperaceæ:
Scirpus lacustris
Eriophorum vaginatum
„ angustifolium
Carex dioica
Carex vulgaris
„ cæspitosa
„ stricta
„ ampulacea
Gramineæ:
Triticum repens
Poa pratensis
Melica nutans
Phragmites communis
Agrostis spica venti
Alopecurus pratensis

Alopecurus geniculatus
„ fulvus
Phleum pratense
Anthoxanthum odoratum

Polypodiaceæ:
Polypodium vulgare
Pteris aquilina

Lycopodiaceæ:
Lycopodium annotinum

Tästä vaillinaisesta ja yksipuolisesta luettelosta ei ensinkään ole Maalahden kasviston köyhyyteen päättäminen. Liiatenki on siinä saaristosta vähä kasvuja. Luodolla Storskär esm. josta vasta tulemme puhumaan, sanotaan olevan rikas ja osaksi outokin kasvisto.

Eläinkunnan näytteistä pitäjässä on Petolahden Kappalainen Herra F. Hedberg suosiollisesti antanut minulle seuraavan luettelon:

Imettäjäiset:
Felix Lynx
„ Lyncula (vallan harv.)
„ Catus domesticus
Mustela Putorius
„ Erminea ruots. *Lekatt*
Martes sylvatica (harv.)
Lutra vulgaris (harv.)
Canis Lupus
„ familiaris
„ Vulpes
Talpa Europæa
Sorex fodiens
„ araneus ruots. *Spitmöss*
Mus decumanus tuotiin jauhomatussa Venäjältä v. 1856.
„ sylvaticus
„ musculus
Sciurus vulgaris ruots. *Gråskinn.*
Pteromus Europæus (harv.)
Lemmus arvalis
„ amphibius
Lepus borealis
Bos Taurus
Ovis aries
Capra hircus ruots. *Kilo*
Sus scrofa ruots. *Farygalt, gylta*
Equus caballus
Vespertilio marinus ruots. *Nåtskino*
Phoca variegata
„ annellata

Linnut:
Falco Subbuteo
„ Lithofalco
„ Tinnunculus
„ palumbarius
„ Nisus

Falco fulvus
„ Albicilla
„ Haliaëtus
„ Buteo
„ apivorus
„ cyaneus
Strix passerina
„ Bubo sanotaan huudollaan ennustavan myrskyä. *Ufven lyftar.*
„ brachyotus r. *Skogsuf*
„ aluco
„ Tengmalmi
„ litturata
Cuculus canorus (sekä harmaa että ruskea)
Picus Martius ruots. *Spillkråka*, sanotaan ennustavan sadetta.
„ canus
„ leuconatus
„ major
„ minor
„ tridactylus
Jynx torquilla r. *Gökpiga*
Coryocatactes guttatus löytyi paljolta eräänä syksynä mutta katosi talvella.
Sturnus vulgaris
Oriolus galbula nähdään tavasta keväin koivumetsissä merenrannoilla. Ei muni täällä.
Corvus Corax
„ Cornix
„ Corone. Tämä ja molemmat seuraavat nähdään keväin muuttomatkoillaan vareksen parissa.
„ frugilegus
„ Monedula
„ Pica
Garrulus infaustus
„ glandarius r. *Bäriskräko*
Bombycilla garrula r. *Svansar*, ei tee pesää täällä.
Cypselus apus r. *räcknaglar*
Hirundo rustica
„ urbica
„ riparia
Muscicapa Grisola
„ atricapilla
Lanius Collurio
Turdus Viscivorus
„ pilaris
„ musicus r. *Måltrast*
„ Iliacus
Cinclus aquaticus
Matacilla alba r. *Spilitto*
„ flava
Anthus pratensis
„ arboreus
Saxicola Oenauthe
„ Rubetra
Sylvia cinerea

„ curruca
„ Rubicola
„ Phoenicurus
„ Sibillatrix
„ Trochilus r. *Tumalitcn, Jordsmulon*
„ abietina
„ Schoenobænus
Traglodytes europæus
Certhia familiaris
Parus major r. *Talgox*
„ cristatus
„ palustris r. *Tjetar*
„ caudatus
Regulus cristatus
Alauda arvensis.
Emberiza Citrinella r. *Golsisk*
„ Hortulana
„ Schoeniclus
„ nivalis r. *Snösverro*
Fringilla domestica r. *Gråsparf*
„ Chloris
„ Coelebs r. *Nordanvä-ders qvintin*
„ Montifringilla
„ Cannabina
„ linaria r. *Aliskogssparf*
„ Spinus
Pyrrhula vulgaris
Corythus Enucleator r. *Nattvako*
Loxia Curvirostra
Columba oenas
Gallus domesticus
Perdix cinerea r. *Hurrarin, Ny-fogel, Åkerhjerp*
Tetrao Bonasia
„ urogallus
„ Tetrix
Lagopus subalpina r. *Snöripo*
Charadrius minor
„ apricarius r. *Åkerhöns*
Hæmatopus ostralegus harv., mutta munii täällä kuitenki.
Grus cinerea
Numenius arquata
Tringa minuta
Machetes pugnax
Totanus hypoleucus r. *Strand-strikel*
„ calidris
„ glottis
Scolopax rusticola
„ gallinula
Gallinula Crex
Sterna Hirundo
Larus Canus
„ marinus. Tämä ja seuraava eivät muni täällä.
„ argentatus
Anas Boschas r. *Isand*
„ acuta r. *Spjutand*
„ Penelope
„ crecca r. *Arto*
Fuligula fusca

Fuligula nigra
„ Clangula
„ glacialis r. *Alo*
„ mollissima r. *Ådo*
Mergus Merganser
„ Serrator r. *Skrättjo*
Columbus arcticus
„ septentrionalis
Uria grylle tekee pesänsä ulompana merikarille.

Kalat:

Perca fluviatilis
Lucioperca sandra (Kaksi saatu verkossa)
Acerina vulgaris
Cottus Gobio (harv.)
„ Scorpius (harv.)
„ quadricornis (harv.)
Gasterosteus trachurus
„ pungitius
Liparis barbatus (Siikaverkossa saatiin yksi keväällä.)
Cyprinus Carpio (harv.)
„ Gibelio löytyy yhdessä järvessä Petolahdella.
Leuciscus Grislagine r. *Seip*
„ Idus
„ erythrophthalmos
„ Rutilus
Abramis Vimba saadaan keväällä välistä siikaverkoissa.
„ Brama (harvall.)
„ alburnus
Esox Lucius
Salmo salar saadaan välistä keväin nuotassa
Osmerus Eperlanus
Thymallus vulgaris (harv.)
Coregonus oxyrynchus
Petromyzon fluviatilis
Muræna anguilla
Gadus lota.

Hirviä ja karhuja tavattiin pitäjässä vielä joskus, vaikka harvoin, Klingius'en aikana. Parikymmentä vuotta tätä ennen kuuluu emäkirkossa saadun isollainen outo yökkö (Vespertilio-lai), mutta se jäi tutkimatta. Luettelossa mainitut hylkilajit tavataan täällä ainoastaan ajoittain syksyllä ja keväällä, mutta eivät poji täällä. Toisia hylkilajia taitaa myös löytyä.

Kotkat nimitetään täällä *Illfoglar;* kaikki muut *falco*-lait *Spännare.* Jos joku pölkölai tavataan talon ääressä, niin se ennustaa välttämätöntä vahinkoa eli kuolemata. *Tringa-, totanus-*

ja *scolopax*-lajia taitaa löytyä usiampia vaikka eivät ole tulleet tutkituiksi. *Cygnus*- ja *anser*-lajia nähdään täällä ainoastaan muuttomatkoillaan. Pitäisi saaristossa löytymän hetaralaikin, mutta ei ole lähemmältä tunnettu. *Cottus*-lait eivät ole monilukuiset. Siikaverkoista *(sikgarnen)* keväin ja jään alta Joulun edellä saadaan välistä joku simppu. Kukatiesi löytyy vielä joku *gasterosteus*-laikin, vaikka vielä tuntematoin. Itikoista ja muista elävistä ei ole tarkempaa tietoa. Sääskistään on Maalahti ympäristöllä tunnettu.

Pitäjän asuttu ala.

Maalahden nimen alkuperästä on jo paljo arveltu. 16:lla sataluvulla tavataan tämä nimi välistä kirjoitettuna *Mahalax*. Tästä syystä luultavasti arvelee Klingius että *Stenskärsfjärd* nimistä lahtea, johon Maalahdenjoki laskee, ennen mailmassa olisi kutsuttu *Mahalahdeksi*, josta Ruotsalaiset olisivat taivuttaneet nimen *Malaks*. Mathesius puolestaan sanoo selvästi, että Suomalaiset sanoivat *Söderfjärd* nimistä lahtea Maalahden ja Sulvan välillä *Maanlahdeksi* ja arvelee että pitäjä siitä on saanut nimensä. Tämä lahti, jonka joutsenten sulvat arvellaan antaneen Sulvalle nimensä, on tätä nykyä Sulvalaisten luhtana. Sinne on puolitoista suomen virstaa asutusta Maalahdesta ja välillä metsäkangas. Klingius on yhdessä paikassa nimittänyt emäkirkon seurakuntaa „Maalahti taikka *Idå*."

Aina puolivälistä 15:ttä satalukua ei näy Maalahden asuttu ala järki paljoa levenneen, vaikka sekä talojen että väestön luku on monin kerroin enennyt. Tarinan mukaan (siv. 19) asettuivatkin emäkirkon ensimäiset ruotsalaiset asukkaat joen varrelle ja siinä ovat siitä asti pääasiallisesti pysyneet. Tuo viljelty aukio joen varrella sisältää *Yli*- ja *Alimaalahden* kylät ja on tähän

aikaan joen suusta lueten noin 12 virstaa pitkä ja 2 leveä [1]). Paksal, jolla nimellä luultavasti on suomalainen perä (Pakosalo ?), on ylimmäisiä taloja joen varrella ja tavataan jo 15:llä sataluvulla. Tätä aukioa ulompana ei löydy kuin pari kolme taloa. Mainitulta sataluvulta ainakin on myös Petolahden *Vanhankylän* asuttu aukio. Kappelin *Uusikylä* asuttiin vasta viime vuosisadan lopulla, niinkuin vasta näemme. Maankansliasta ennen Waasan paloa annetun tiedon mukaan ruvettiin Susiluotoa asumaan v. 1495. Nykyjään asuttu ala on luodon etelä puoli, eikä metsänkään puolesta ole luodolla paljo asumisen varaa. Muuten mainittakoon että asuminen pitäjässä näkyy levenevän samalla tavalla kun Norrland'issa kuuluu tekevän. Siellä täällä metsissä asetetaan karjan-käynnön tähden uutisasuntoja *(fäboställen)*, joitten korvalle pian kuokitaan perunamaa ja vähitellen syntyy paikalle torppa ja viimein talo.

Ennenkuin lähdemme erittäin tarkastelemaan kylien asuttua alaa, näytämme seuraavassa taulussa 1854-vuoden verokirjan jälkeen kyläin veronvedot ja maanalat. Pappiloista ei ole tässä puhetta.

---

[1]) Vasta kun virstoista puhumme niin tarkoitamme n. k. „venäjän virstoja", joita menee 10 täällä tavalliseen penikulmaan.

Kylain nimet.	Talojen luku.	Manttalia.			Veron maksoja.						Peltoa ja peltomaata.	Luhtaa ja luhtamaata.	Kuivaa maata.			Märkää maata ja vettä.			Koko alan summa merettä.	Maan mittaajat.	Mittausvuodet.
		Vanhaa manttalia.	Kruunun manttalia.	Perintö manttalia.	Pääveroa.		Metsäveroa.		Määrättyä veroa.				Kangasta.	Kallioita.	Teitä ja karlanoita.	Soila.	Nevoja.	Vettä.			
					M.	p.	M.	p.	M.	p.	t:alaa.	t:alaa.	t:alaa.	t:alaa.	t:alaa	t:alaa.	t:alaa.	t:alaa.	t:alaa.		
Ylimaalahti .	41	25½	1/16	28 5/12	3783	20	—	—	—	—	417	2083	16898	487	42	2140	6620	53	28740	Klingius.	1758—64
Alimaalahti .	26	13 3/16	1/24	16 2/15	2054	—	—	—	41	60	217	1293	15790	25	35	376	1702	792	20230	„	„
Susiluoto . .	10	7¾	—	4 5/12	502	80	—	—	—	—	26	424	3143	1212	17	15	17	—	4854	„	1758—59
Petolahti . .	19	9 1/16	1¼	7 1/16	970	—	10	32	100	80	114	847	7660	345	32	425	578	287	10288	Tulindberg.	1755—60
Uusikylä . .	10	8	⅛	4 1/24	598	—	37	24	—	—	59	577	6199	37	20	987	1800	321	10000	„	„
Maalahti . .	106	56¾	2 7/24	61 11/24	8208	—	47	56	142	40	813	5224	49690	2106	146	3943	10717	1453	74112	„	1755—64

Alimaalahden kylä, ruots. *Yttermalaks, Ytterby,* kestää Maalahden joen suusta lähtien noin 6 virstaa ylöspäin kumpaakin joen vartta, Talojen numerot eivät ole kylässä paljon ennenneet kolmeensataan vuoteen. V. 1552 oli kylässä 25 talonisäntää ja siihen aikaan oli joka talolla tavallisesti koko veron maa. Tähän aikaan on 26 talonnimeä eli numeroa, vaikka taloja on 134. Tarinan mukaan (siv. 19) on Orre kosken *(Fogdforssen)* ääressä, noin virsta alapuolella pappilaa, kylän ensimäinen talo. Ennen sanotaan nimensä olleen *Jopnars.* 15:llä sataluvulla tavataan nimi *Skinnar,* joka vielä on talonimi. 1701-vuoden verokirjassa, jossa Maalahden talonimet tavataan ensikerran, löytyvät kaikki kylän talonnimet paitsi *Brännback,* jonka nimi silloin oli *Punipää, Majors* ja *Åminneborg,* vaikka viimeinen ainakin siihen aikaan oli asuttu. Kirjalla 20 p. elok. 1686 antoivat Yli- ja Alimaalahtilaiset silloiselle Pitäjänapulaiselle Tuomas Olavinp. Arenius'elle, hänen ja perheensä elinajaksi, asumasian, pienen peltomaan, hevoishaan ja nurmikentän takamaallaan Åminne'n lastauspaikan ääressä ynnä *(des skuater och)* Ylimaalahtilaisten vanhastaan omistetut venelatopaikat. Tälle asumasialle asui Arenius nykyisen $_1{}^1/_2$ manttalin talon *Åminneborg.* Leskensä Anna Kalm'in viimeinen kiinnekirja on vuodelta 1694 syysk. 19 p. Åminneborg lienee sittemmin olleen Pitäjänapulaisten asumana yli puolisataa vuotta mutta siitä ajasta ei ole ensimäistäkään kirjaa. Heinäkuussa 1714 kuoli siinä Pitäjänkirj. Henrik Rönholm ja 17 vuotinen tyttärensä lähti Venäjänmaalle 1716. V. 1762 tuli Åminneborg perintötaloksi ja 1776 möi entinen Pitäjänapulainen Juha Stenbäck talon Waasan Kauppamiehelle Israel Bladh, joka siitä maksoi 111 riks. 5 k. 4 r. Tämän leskelle maksoi siitä v. 1787 Salppikeiton-Johtaja Petter Elias Böcker 278 riksiä ja leskensä Anna Elisabeth Castin möi talon uutispeltonensa ($\frac{1}{4}$ mantt.) Storsjö-, Långsjö- ja Unijärvien ääressä v. 1793 Vänrikki sitt. Kattieni Kaarle Teodor Edman'ille 666:een riksiin. 1808-vuoden

sodan alla ampuivat talonpojat kasakan lähellä Åminneborgia, jossa Kasakkakatteini jonkun aikaa majaili. Kasakat asuivat Kas'in taloissa. Tästä sattumuksesta joutui Katteini Edman epäluulon alaiseksi ja täytyi veneessä paeta Ruotsiin [1]). Hän rakennutti luultavasti nykyisen kaksikertaisen pulskan valtarakennuksen kivestä. V. 1820 osti kartanon Pruukinherra Juha Jaakko Wasastjerna, joka siitä maksoi 2200 pap. ruplaa. Häneltä ostettiin Åminneborg v. 1846 Tuom. Matti Juha Calonius'elta, jonka kuoltua 1853 se myötiin Kartanonomistaja Henrik Sjöberg'ille. Tämä möi v. 1857 kartanon 4000:een hop. ruplaan Piirrustusopettaja Juha Kustaa Hedman'ille, jolle nykyinen Kartanonomistaja Lorenzo v. Numers kartanosta maksoi saman hinnan v. 1859. Åminneborg on puoli ven. virstaa Åminne'n valkamasta ja luontonsa puolesta pitäjän kauniimpia paikkoja. Joensuun keväin sangen saalliillinen säynäskala on kartanon hallussa. Asukkain mielenlaatua osoittavaa on, että tämän herrastalon omistajat turhaan ovat mielineet ostolla naapuritaloista laventaa maanalaansa. Lähinnä Åminneborg'ia pohjoispuolella jokea ovat metsänsyrjässä *Kas* ja *Holm* nimiset talot, edellisiä 6, toisia 5 taloa. Molemmat olivat aukiona 1714-22 ja Holm sai toisen asukkaan. Vähä niistä ylempänä ovat *Herrgård* 8 taloa ja *Alskog* 6 t. Noin 3 virstaa joen suusta, Åminne'n valkamasta pohjoispuolella jokea kulkevan tien varrella vastaa pieni kyläneu nimeltä *Köpingsgränd*, johon luetaan *Malm* 4 t., *Köping* 10 t. ja *Orre* 5 taloa, Orre oli aukiona 1714—22. Köping, jonka ääressä vanha rantatie ja kylätie sattuvat yhteen, näkyy olleen kestikevarina 1723 ja luultavasti yhtä pitäin vielä v. 1762 ja 1775. Likillä tätä kylästä

---

[1]) Pitäjässä löytyviä tarinoita tästä sodasta on opistolainen K. A. Castrén ko'onnut »muistelmiinsa 1808—9 vuoden sodasta», josta syystä en ole tässä huolinut heitä paljo kertoa.

ovat *Bertsgålan,* joihin kuuluvat *Berts*[1]) 2 t. ja *Lång* 3 t. Jälkimäinen heitettiin autioksi 1714 ja oli niin vielä 1723. Lång on kirjallinen nimi, puheessa sanotaan *Bärs.* Kaikki muut talot kylässä pohjoispuolella jokea kuuluvat yhteen kuntaan nimeltä *Klockarsbacken* pappilan ohitse Sulvalle päin kulkevan tien varrella, puoli virstaa pappilasta. Siihen luetaan *Kull,* jonka tavallinen nimi on *Tuntas* 4 t., *Klockars* 5 t. ja *Nordman* 5 t., tavallisesti kutsuttu *Ertmars.* Kull jäi autioksi 1714 ja sai 1722 vaimon asukkaaksi, Tähän talokuntaan kuuluu myös Lukkarin talo *Granlund* (siv. 123). Kylän viimeinen talo tällä puolen jokea on pappila *Björkas, Långforss* kosken reunalla, johon Åminne'n valkamasta on 5 virstaa ja josta vasta saamme puhua. Ensimäiset talot eteläpuolella jokea ovat joensuusta ruveten *Tuf* 11 t. ja *Bånn* 10 t., jotka tunnetaan sanan parrella *„ut i gålan“,* ikään kuin kylän nimellä. Tuf halkaistiin ensikerran 1741. Vanhan rantatien varrella, jossa kohoaa jokilaksosta mäkimaalle, on talokunta nimeltä *Brännon,* johon kuuluvat *Sperring* 6 t., *Udd* 5 t. ja *Brännback* 4 t. Sekä Sperring että Udd olivat aukiona 1714—22. Kaikki muut talot kirkon seuduilla tunnetaan sanan parrella *„Opp i ändan.“* Ne ovat *Sven* 7 t., *Fogde* 3 t., *Skinnar* 3 t., *Haga* 4 t., *Bränn* 5 t., *Mattlar* 9 t. ja *Broman* 7 taloa. Brännon ja kirkonkylän väliset talot metsän syrjässä ovat myös tunnetut nimellä *Koppargränd.* Näistä olivat Fogde, Haga ja Mattlar aukiona 1714—22. Mattlar kirjoitetaan 1667 *Mattila.* Haga oli ennen mailmassa pappila, katso siv. 105. *Majors* 2 t. on kylän ainoa numero, joka ei kuulu tähän aukiohon. Se on *Majorsträsk* nimisen järven rannalla metsässä, peni-

[1]) Berts kutsuttiin ennen *Landtmätars* luultavasti siitä syystä että Maamittarit Höjer ja Häggman asuivat siinä Isonvihan jälkeen. Sitä ennen ei talosta puhutakkaan. Osa Köpingistä nimitettiin muinoin *Länsmans.* Se oli aukiona 1714—22. Bränn nimitetään 1667 *Öfre Skrampegård* ja Broman *Yttre Skrampegård.* Sperring kirjoitetaan *Peras.*

kulman matka eteläänpäin kirkosta. Talo arvellaan saaneen nimensä talonisännästä, joka usein purjehti Tukholmaan ja siitä sai kunnianimen *„Majoren på sjön“*; toisilta pidetään talonnimi isäntää vanhempana. V. 1725 sanotaan sitä Uutistaloksi ja isännän nimeksi Jaakko Antinp. Major. Kaikki tämän kylän talot veroitettiin v. 1758. Niinkuin jo näimme kulkee kylän poikki entinen rantatie. Se menee joen yli vähä kirkon puolella Köping'iä, jossa on vanha punaiseksi maalattu puusilta, kutsuttu *Ytteråbron*, ja parisataa askelta edempänä *Lillå* nimisen joen yli uudellaista myöskin punaiseksi maalattua puusiltaa. Kestikevari tien varrella on tätä nykyä vuorotellen Brännon-kunnan taloissa. Ennenkun tämä tie Sulvan metsästä tulee emäkirkon aukioon, erkanee Ylimaalahteen päin tiehaara, joka pappilan tykönä yhtyy Åminne'n valkamasta tulevan kylätien kanssa ja seuraa joen pohjoista vartta Ylikylään ja sittemmin metsän läpi uudelle maantielle. Eteläpuolella jokea kulkee myös valkamasta lähtevä kylätie kirkon sivu *Ylimaalahdelle,* jossa poikkee joen yli. Silta on puusta vanha maalaamatoin ja sen nimi *Öfveråbron.* Vesimyllyjä on kyläläisillä 12, jotka kaikki ovat veroitetut 1788. Ne käyvät vaan keväin, eivätkä ennenkään kulkeneet paljo tärkeämpää. 1612 sanotaan kylällä olleen „melkeä kalavesi, kelpo laitumet ja tuohimetsä ynnä myllypaikkoja keväin ja syksyin.“ *Tomtforss* koskessa on Köping'illä vanutusmylly, joka veroitettiin 1805. Mattlar'in talossa oli muutamia vuosia takaperin elok. 4 p. 1847 oikeutettu valantotehdas, jossa valettiin kirkonki kelloja, mutta se herkesi perustajan Waskiseppä Svedberg'in kuoltua. Tuulimyllyjä ei ole kylässä monta. Muuten mainittakoon tässä että kaikki numerot ovat niin pieniksi jaetut, ettei tässä eikä muissa pitäjän kylissä ole kelpo taloista puhuminen. Isoimmilla taloilla ei ole kuin neljänneksen veronmaa. Merestä luetaan emäkirkon kyliin yhteensä 43,380 tynnyrin alaa.

Ylimaalahden kylä, ruots. *Öfvermalaks, Öfverby,* alkaa noin virsta ylempänä pappilaa ja kylän aukio kestää noin 6 eli 7 virstaa kumpaakin joen vartta, siksi kuin joen haarat katoavat metsäiseen nevamaahan. V. 1552 oli kylässä 30 talonisäntää, nyt on 41 numeroa, mutta 228 taloa. Merkillistä on tämän suhteen että v. 1612 oli kylässä ainoastaan 31 talonpoikaa ja Alimaalahdella 22. V. 1631 oli täällä 33, Alikylässä 25 talonpoikaa. Verokirjassa v. 1701 tavataan kaikki talonnimet paitsi *Ström, Berg, Norrgård, Granholm* ja *Erikslund. Falur* ja *Minder* eivät liion löydy, mutta tavataan 1723-vuoden verokirjassa. Näitten siasta tavataan *Matohls, Maras, Orre* ja yksi nimetöin talo. Maras jäi autioksi 1714 eikä ollut saanut asukasta vielä v. 1754; asutaan nyt nimellä *Norrgård.* Alimaalahdelta tullen joen pohjois puolta, kohtaa kulkiaa ensin pari virstaa ylempänä kirkkoa Pitäjänapulaisen pappila *Emaus.* Jokilaksosta kohoavan kankaan rinteellä vähä tuonnempana tavataan *Wiasgränd,* johon kuuluvat *Smulter* 6 t., *Wias* 6 t., *Gästgifvars* 8 t., *Ström* 3 t. ja *Norrgård* 3 taloa. Nimi Wias tavataan jo 15:llä sataluvulla. Smulter kutsutaan 1627 *Smultronbacke.* Gästgifvars oli viime vuosisadalla kestikevari kylätiellä. Tämän talokunnan perästä seuraa kummallaki tienvarrella *Knöusgränd.* Siihen luetaan *Knös* 3 t., *Berg* 6 t. ja *Svevar* 4 t., joista osa puheessa kutsutaan *Tuntas.* Svevar jätettiin autioksi 1714 ja sai 1722 toisen asukkaan. Joku Svevar'in taloista luetaan myös tulevaan kyläseen *Mickelsgränd,* johon muuten kuuluvat *Ture* 3 t., *Båtman* 6 t., *Jönn* 2 t., *Bro* 8 t. ja *Perjus* 2 taloa, jotka myös tunnetaan nimellä *Barbus gålan.* Perjus oli autiona 1714—22. Ture'lla oli ennen nimi *Jopmans.* Siihen ja *Tomasas* nimiseen taloon Alikylässä jutellaan ensimäiset ruotsalaiset talonpojat asettuneen, mutta ei tienneen toisistaan. Niistä jutellaan tuo tavallinen lastutarina. Tomasas (Orre) talon asukas näki lastuja tulla ajelehtavan pitkin jokea, josta arveli ylempänä joen varrella löytyvän asukkaita.

Lähti niin kirves olalla rantaa pitkin kävelemään tuota tutkiakseen. Tullen koskelle *Yxforssen* (tois. *Yxpilforssen)* näki toisella joen rinteellä Jopmanstalon asukkaan. Mikä heidät lienee vihastuttanut, nakkasivat kirveensä toisiansa vastaan ja antoivat niin muodoin koskelle nykyisen nimensä (suom. Kirveskoski). Tästä talokunnasta on taas kappale vainioa, niin tulee viimeinen iso taloyhtiö *Paksalgränd*, johon on noin 6 virstaa kirkolta. Siihen luetaan myös muutama *Bro* taloista, *Röj* 11 t., *Gullman* 8 t., *Steen*, joka 1667 kutsutaan *Öfre Påfwels* 6 t., *Påfs* 4 t., *Halvar* 5 t., *Erkus* 7 t., *Udd* eli puheessa *Ådd*, nimitetään 1667 *Nya Paksal* 4 t., *Paksal* 6 t., *Styris* 4 t., *Sved*, ennen kutsuttu *Storsvedan*, 7 taloa. Paksal (Pakosalo ?) ja Halvar olivat autiona 1714—22. Paksal sai 1722 asukkaaksi erään Yrjö Rosenberg'in. Jos nyt lähdemme joen eteläpuolta tarkastelemaan, niin kohtaa meitä kirkolta käsin tullen ensin asuttu mäki *Kråkbackan*, johon kuuluvat *Kråknäs* 6 t. ja *Minder* 3 t., *Masusbackan*, johon luetaan *Pilkar* 5 t. ja *Dala*, 1667 *Dalegården*, 5 t., sitte *Stolindon*, joka ennen sanotaan olleen enemmän asuttu varsinki joelle päin. Siihen kuuluvat osaksi *Massus* 6 t., *Lågas* 7 t., *Stor* 4 t. ja jo mainittu Pilkar. *Nymansbackan* on kunta johon luetaan *Nyman* 5 t., *Stor* 4 t. ja osaksi Massus. Nyman kutsutaan kirkonkirjassa 1667 *Yttre Massasgård*. Erittäin ovat ylisillan korvassa *Smeds* 7 t., *Storm* 3 t. ja *Staf* 7 t., joka ennen kirjoitettiin *Staffas*. Viimeinen talokunta tällä puolen jokea on *Hafrasgränd*, johon luetaan *Baddar* 4 t., *Fiskar*, 1667 *Fjäskas*, 5 t., *Fogde* 7 t., *Stolpe* 10 t. ja osaksi *Falur* 6 t. Baddar jäi autioksi 1714 ja sai uuden asukkaan 1722. Kaikki nämät talot veroitettiin 1755. *Granholm* 9 t. ja *Erikslund* 2 t., jotka asuttiin 1784 ovat ainoat metsätalot. Niihin on kirkolta noin pari penikulmaa Pirttikylään päin. Maaherran päätöksillä 18 p. toukok. 1797 ja marrask. 9 p. 1801, vahvistetut K:lta M:tiltä tammik. 11 p. 1804, eroitettiin emäkirkosta ja pantiin Pirttikylään 7 Ylimaalahden liikamaalla

asuttua uutistaloa *Björndal*, *Rönholm*, *Björknäs*, *Högdal*, *Svarfvars*, *Aspholm* ja *Rågholm* [1]). Tämän kylän ylipuolta kulkee uusi suora rantatie, noin puolitoista penikulmaa meren rannasta. Se tehtiin loppupuoleen viime vuosisataa. Sitä ennen kulki siitä talvi-rantatie. Ylikylästä sille vievä tie on yleisesti tunnettu nimellä *Tattarvägen* syystä että Mustulaisen sanotaan ensin käyneen sitä myöden. Jalkateitä kulkee kylästä Mades- ja Murtoisjokien rantoja Laihialle ja Sarjoen vartta Pirttikylään. Tuolla „Mustalaistiellä“ on Heligjoen yli silta, jonka työ 1808 vuoden sodan aikana kokousi iso joukko talonpoikia Venäläisiä muka vastustaaksensa, jos Maalahdelle pyrkisivät. Seipäin nenään olivat sitoneet vikahtein kärkiä, joten saivat pahasia keihiä, joilla olivat varustetut. Harvoilla oli pyssy. Katteini Ridderstjerna, kun näki heidän aseensa ja kuuli miesten kerskailevan tappeluhalustaan, käski heidän rukoilla luojaansa etteivät tulisi. Paras keinonsa sanoi olevan, että välkyttäisivät aseitaan metsän syrjässä, niin muodoin pettäen Venäläisiä. Maalahdella ei tapeltu sen sodan aikana ensinkään, mutta Maalahtilaisia oli monta Närpiön tappeluissa. Kas'in taloissa asuvat kasakat ajettiin toki tiehensä. Ne pakenivat metsän läpi uudelle maantielle päin, mutta joutuivat nevan rannalle, joka ei kantanut hevoisia. Tästä pakenivat siis käyden. Talonpojat ottivat hevoiset kiinni ja veivät Klingspor'ille Joensuuhun, mutta eivät saaneet niistä mitään palkintoa. — V. 1788 veroitettuja vesimyllyjä on 12, jotka kaikki käyvät yksillä kivillä. 1612 oli kyläläisillä „myllyjä ja myllypaikkoja syksyin ja keväin, huono kalavesi, paitsi minkä vourasivat muilta, kelpo laitumet ja tuohimetsä ynnä hirsimetsäki melkeä“. Ensimäisessä pitäjän tilintekokirjassa, tehty v. 1608 seuraavan vuoden ylöskannoksi, sanotaan että Ylikylässä oli halla pannut ohrat suurimmaksi osaksi, niin ettei saatu paljo muuta kun siemenettömiä

[1]) V. 1773 sai Klingius Maaherralta käskyn tutkia missä Pirttikylän maalla olisi tilaa Taalalaisille uutistalojen asumiseksi.

olkia. Emäkirkon ala ei ole juuri hallanarkaa, mutta harvoin kuitenki menee kesä, ettei kylmä paikoin polta perunanvarsia. Huhtiminen ei ole täällä tunnettu, mutta nykyaikoina ovat Ylikyläläiset ruvenneet kytöjä viljelemään, johon on kylässä kylläksi ja hyvääkin maata. Muukin peltoviljelys on ruvennut kylässä karttumaan. Harvat menettävät enään aikansa kalassa. Tästä onkin Ylimaalahti ruvennut yhä voimistumaan ja on jo miltei pitäjän varakkain kylä. Alimaalahdella on sekä vähemmän viljelysmaata, että kalavesi lähempänä, jonka vuoksi sen kylän asukkaat vielä ovat vanhassa kalainnossaan, mutta kun kalat jo yli sadan vuoden sanotaan maatumisesta vähenneen, niin on kalastamisesta harvoin paljo muuta kun vahinkoa kesän pitkään. Iso osa taloja Alikylässä on tästä syystä melkeen varattomassa tilassa. Vieraalle näyttää varsin oudolta, kun näkee suvisin siellä täällä kalattoman joen rannalla raavaita miehiä istuvan joen rannalla onki kädessä.

Susiluoto ruots. *Bergö*, on kylä ja kappeli luodolla meressä, johon Åminnen valkamasta luetaan noin 17 virstaa. Ruotsalainen nimensä oli ennen *Wargö*, mutta muutamassa maantutkinnossa noin v. 1830 pyysivät Susiluotolaiset saada luodon nimen muutetuksi nykyiseksi *Bergö*. Syyn tähän pyyntöön sanotaan olleen mielipahan siitä että maalaiset luodon vanhasta nimestä sepittelivät kaikellaisia liikanimiä luotolaisille. Vanha ukko luodolla sanoi Wargö-nimen muodostelluneen ensi nimestä *Warö*. Mäki *Kotibackan*, joka on saaren korkein kohta, sanotaan muinoin asuttuneen luutsilta, joka myös oli krouvari (?). Niinkuin jo mainitsimme piti Susiluoto saaneen ensimäiset asukkaansa v. 1495. Sitte kuului luoto hallinnollisessa katsannossa Närpiöön, mutta kirkollisessa Mustasaaren pitäjään aina siksi kun se, Maalahden eroitettua omaksi seurakunnaksi, tuli siihen kuulumaan. V. 1564 kuuluu luodolla olleen 9 talonisäntää, 55 henkeä ja 48 — lehmää, v. 1612 myös 9 talonisäntää, v. 1631 oli heitä 10 ja 1733 14 perhekuntaa. Luoto on noin 5 virstaa pitkä ja pari

kolme leveä melkeen kivistä ja epätasaista maata. Asuttu aukio eteläpuolella luotoa kirkon ympärillä on noin kolme virstaa pitkä ja kaksi leviä. 1701 ja 1702 vuosien verokirjoissa tavataan kaikki nykyiset talonnimet paitsi *Högback* ja *Berg*. *Nyback* kutsutaan niissä *Yrväders*. Nykyiset talot ovat *Wäst* 4 taloa, *Östman* 4 t., *Nyback* 3 t., *Högback* 4 t., *Back* 3 t., *Gästgifvars* 3 t., *Stark* 2 t., *Lång* 2 t., *Berg* 2 t. ja *Nyman* 4 taloa. Ne ovat kaikki veroitetut 1761. Kirkko on kylän lounaisessa päässä. Kärrytie kulkee pohjoisen ja eteläisen valkamain välillä. Jauhotarpeensa maalaavat luotolaiset tuulimyllyillä, joita on useampia. 1612 mainitaan kylällä olleen „hyvä kalavesi ja hyljensaanti, melkeät laitumet ja kylä veroitettiin kalaveden jälkeen.“ Tähän kyläkuntaan kuuluvat luutsipaikat luodoilla *Rönnskär* ja *Granö*. Äsken mainittu ukko jutteli kuinka eräs toimitus, tutkiessaan luodon seutuja muutamaa karttatekoa varten, oli häneltä ja muilta talonpojilta kysynyt kaikenmoisten paikkain nimiä, mutta kun tahtoivat hätääntyä vastauksissaan, neuvoi heitä alempi toimitusmies sepittelemään nimiä kun eivät tienneet ja siihen olivat pian tottuneetkin. Kalliolla *Stenkelgen* luodon itäisellä puolella sanotaan vuoren haltia välistä nähtävän vaimon haamussa aina noin 50:n vuoden kuluttua. Luodoilla *Rogskär*, *Rönnskär*, *Sandgrundet* ja *Storskär* tavataan n. k. „neitsytaussi“ ruots. *jungfrudanssen* pantuna pienellaisista kivistä. Se on sokkelon-kaavan tapainen ja nuorisolla on tapana hakia käytävää sen läpi. Merestä luetaan Susiluodon kappeliin 54,940 tynn. alaa.

Petolahden kylä, ruots. *Petalaks*, *Gammelby*, on samannimisen kappelin vanhempi eli emäkylä. Asukkaat sanovat puheessaan *Petulaks*. Kun emäkirkolta lähdetään Petolahdelle, niin tullaan kohta Brännon-nimisen talokunnan takana metsään, joka melkeen korkeana kankaana kestää noin kolme virstaa tälle puolen Petolahden kirkon, johon emäkirkolta on 17 virstaa. Korkeemmalla kohdallaan on kankaan tavallinen nimi *Majors skogen*.

Kankaalla on jyrkällainen lasku Petolahden alankomaalle. Metsästä tultua on oikealla kädellä iso merestä maatunut kenttä, nimeltä *Slätan,* jossa venäläisellä sotaväellä on ollut tapa harjoitella, kun on pitäjässä majaillut, jota sanotaan tehneen enemmän kuin lähipitäjissä. Petolahden nimi tavataan luultavasti ensi kerraan v. 1504 (siv. 116). V. 1612 oli Petolahden kylässä 14 talonisäntää. Vanhempia numeroita on tätä nykyä 13, jotka tavataan kirkon ympäristöllä, viime vuosisadalta 5. Numeronsa jälkeen ovat näin järjestettynä: *Smeds,* josta osa pantiin pappilaksi v. 1829, jälellä 5 t., *Frans* 7 t., *Juth* 4 t., osa kutsutaan *Storjuth, Finne* 4 t., *Thors* 7 t., *Båsk* 7 t., *Grägg* 7 t., *Sebbas* 7 t, *Höstman* 4 t., *Sperring* 1 t., *Fant* 7 t., *Prost* 5 t., ja *Rysk* 6 t. Kaikki nämä talot veroitettiin 1761. *Sperring* on $^5/_{12}$ manttalin kokoinen Majoittelian talo (Furirboställe), joka ennen kuului Kunink. Pohjanmaan rykmenttiin Närpiön komppaniiaan. Tarinan mukaan on se kappelin ensimäinen talo ja asuttiin erämaahan pojalta samaan aikaan kun toinen asui *Majors*nimisen talon. Tuohon juttuun ei tahdo sopia Majors talo Maalahdella. Sperring on eteläpuolella Petolahden jokea entisen valtatien sillan korvassa. Lueten rykmentin tulosta Suomeen maaliskuussa 1734 on talo ollut seuraavain hallussa: Majoittelia Lorenz Witting 1734—39, Kersantti Karl Friedrich Bergström 1739—41, Majoitteliat Karl Friedrich Bierman 1741, Petter Olof Wång 1741—42, Karl Johan Feneman 1742—44, Anders Saron 1744—48 ja Karl Forsström 1748—58, Adjutantti Juha Forsshell 1758—60, Kersantti Sven Joachim Hasselblatt 1760—62, Alavänrikki Erik Johan Jägerhorn 1762—66, Majoittelia Otto Reinhold Jägerhorn 1766—75, Kersantit Hendrich Johan Sölfverarm 1775—92 ja Fredrich Mauritz von Numers 1792—98, Majoittelia Gustaf Adolf von Numers 1798—1801 ja Kersantti sitt. Luutnantti ja Tuomari Gustaf Johan Sölfverarm 1801—52, jonka kuoltua talo on ollut arentilla Kruununnimismiehellä Bror Iwar Rosing. Uudempia taloja ovat *Träskback* 6 t., asuttiin 1785, *Mamrelund* 12 t.

asutt. 1775, *Granberg* 8 t. asutt. 1785, *Långbacka* 1 t. as. 1796 ja *Hultholm* 1 t., joka asuttiin 1797 ja sai 24 vapausvuotta. Mamrelund sai asuessa 30 vapausvuotta, toiset 20. Petolahti ei sanota olevan hallanarkaa eikä köyhääkään paitsi joku metsätalo esim. *Mamrelund,* jossa vanha ukko juttelee, että hän tullessaan taloon sai enimmästi syödä pettuleipää ja juoda veteen hämmennettyä hapanta taikinaa. Kylällä on 4 vesimyllyä, veroitetut 1787. Kylästä kertoellaan 1612 näin: „Pellosta on yksi kolmasosa savimaata, toinen kivi- ja hietamaata, kolmas mustaa multaa. Osa kylää on ympäröity kuusimetsältä. Laitumet ovat hyvät, luhdat, metsä ja muu maa kelpolaisia, samoin kalavesi. Järviä on 4, kahdesta saadaan kaloja. Joki tulee järvestä, nimeltä *Norlande träsk,* ja juoksee kylän läpi mereen. Tuohi- ja huhtametsät ovat melkoisia, myllypaikat hyvällaisia, jalkamyllyjä 7, jauhavat syksyin ja keväin.“ *Strömsbäck*'in luo Prost talon alalle perusti Kimosta tullut Jaakko Hedberg valantotehtaan, joka oikeutettiin $\frac{6}{12}$ 1839, mutta se jäi varattomuudesta muutaman vuoden kuluttua sillensä. Valinhölmä haettiin Englannista. Petolahtilaisten valkama, *Långviken,* on luontonsa puolesta sangen ihana. Kylän tila on muuten huononemassa päin, sillä kalastaminen on aina vielä miesten pääasiana ja maan viljelys isoksi osaksi vaimoväen hallussa. Metsä on niin vähällä, ettei muut kun Grägg'in talot enää voi sahata lautoja kaupaksi. Vanha rantatie kulkee kylän läpi ja rantamaita Moikipäähän Korsnäs'in kappeliin. Keski kylässä poikkee tie Pirttikylään päin uudelle maantielle.

Uusikylä, ruots. *Nyby,* on pitäjän eteläisin ja nuorin kylä, Petolahden ja Piirttikylän välisen tien varrella. Se on siitäki merkillinen, että se loppupuolella viime vuosisataa melkeen kokonaan asuttiin Suomalaisilta, joita oli kappeliin muuttanut osaksi aina Isostakyröstä ja Merikarviasta. Pari kolmekymmentä vuotta takaperin löytyi Petolahdella vielä kolmenkymmenen määrä kielensä puolesta suomalaisia henkiä, mutta ruotsalaisen papiston

uutteruudesta ei siellä nyt enää löydy ensimäistäkään suomea lukevaa asukasta. V. 1774 asuttiin *Ribacka*, tätä nykyä 7 taloa, ja sai 30 vapausvuotta. V. 1795 asuttiin *Lolax* 8 t., *Åmossa* 7 t., *Bjurnäs* 7 t., *Ågren* 5 t., *Österback* 7 t., *Westerback* 8 t. ja *Söderback* 6 t. Viimeinen asuma sai 25 vapavuotta, kaikki muut 24. *Österholm* 3 t. ja *Revall* 2 t. asuttiin 1796 ja saivat 25 vapavuotta. Berga'n lasipruukilla on täällä merenrannassa hyvällainen satama, nimeltä *Wägviken*. Kylä sanotaan ruvenneen voimistumaan, sitte kun kylänmiehet melkeen kokonaan ovat heittäneet kalastamisen ja ruvenneet maatansa viljelemään. Ei tälläkään kylällä enää ole metsää myytäväksi. Viinaa ei ole paljo poltettu, kun ei koko kylässä ole löytynyt kun pari viinapannua.

Asukkaat toiminensa.

Asukkaat ovat, joitakuita suomalaisia palvelioita mainimatta, kaikki *Ruotsalaisia*. Petolahden uuteen kylään muuttaneitten *Suomalaisten* kohtalosta olemme jo puhuneet. Ennen muinoin näkyy Maalahden piirikunta asuttuneen *Lappalaisilta*, joista muistuttavat useammat säilyneet nimet, esim. *Lappnästräsk* Petolahdella, *Lappören* lähellä Björkö'n saarta, *Lappörsskatan* ja *Lapporskobben* Susiluodon eteläkulmalla, ja erinomattain pitäjässä melkeen yleisesti löytyvät *lapinrauniot*. Niitä löytyy emäkirkolla, Riimalan metsässä Sulvan puolella ja useampain mäkien rinnassa, joista esim. mainittakoon *Kalasasbackan* (Calasar, Kalasaari), *Forssbackan*, *Susibackan*, *Langholmshostre* ja liiatenki *Holsterbackan*, joka viimeksi mainittu niistä näkyy saaneen nimensäkin. Samaten Petolahden kappelissa Uudenkylän ja Piirttikylän välisessä metsässä. Kirkkoherra Olavi Arenius puhuu jo niistä 1858 vuoden Suomikirjaan otetussa kertomuksessansa pitäjän muinaisjäännöksistä v. 1674. Ruotsalainen kansa kutsuu niitä *jättiläishaudoiksi* ruots. *jättegrafvar*. Kolmen tiedostani hajotetun perusteena oli epätasaisellainen paasikallio. Hiiliä elikkä muuta mainittavaa ei

löytynyt niitten alla. Ko'oltansa ovat vallan eriäviä. Emäkirkolla löytyy läpimitaten 3, 5, 6 ja 11 sylen levyisiä. Harvat ovat kahta kyynärää korkeimpia. Isoimmissa on monesti vähin raukeneita puolentoista kyynärän läpimittaisia ymmyrkäisiä reikiä. Pienimmissä, jotka muuten näyttävät yhdistyneimmiltä, ovat huiput, jos noita on ollutkaan, ikäänkuin laskeutuneet. Usein lienee nykyisempikin kansa raunioita muodostaneen, koska yleisesti luullaan niissä aarteita löytyvän, vaikka useinki luulo heidät lienee pettänyt. Vanha ukko Maalahdella jutteli täällä asuvain Ruotsalaisten, tullessansa Suomeen, ensin rantaantuneen Korsnäs'in (suom. Ristitaipaleen) kappelissa, maalle noustuansa pystyttäneen ristin ja ajaneen rantalaiset Suomalaiset maan sisälle. Ruotsalaisten hurrahuudoista silloisissa voitoissa muistuttaisi muka suomalainen sananparsi *„hurria tulee“* [1]). Oliskohon tuossa Messenins'en sepittelemä tarina Korsholmasta toisinnettu, vai lieneekö erinäistä perää? Korsnäs'in kirkon arvelevat Ruotsalaiset olevan vanhimpia tällä rannikolla. Se oli ennen säässynä eli rukoushuoneena ollessaan näillä seuduin mainio uhrikirkko, johon asukkaat läheisistä pitäjistä, onnellisesti palattuaan merimatkoilta, veivät lahjoja. Tästä sanotaan sen niin rikastuneen, että ensimäinen kirkko Korsnäs'in varsinaiseksi kappeliksi päästyä, perustettu 1663, piti rakettuneen kirkon omilla raboilla. Vielä muutamia vuosikymmeniä takaperin sanotaan sinne lahjoja annetun mieluisammasti kuin omiin kirkkoihin. Pyhittikö tuon kukatiesi vanha alkunsa? Lukiolainen Herra K. A. Castrén on antanut minulle tiedon neljästä Korsnäs'issä kappelin nimestä löytyvästä tarinasta, joista kaksi osaksi puolustavat tarinaa Korsholmasta. Yksi sanoo Ruotsalaisten aikoneen rantaantua Korsnäs'issä korkealle vuoren rinteelle ja jo istuttaneen ristinki rinteelle, mutta tuulen ajaneen

[1]) Tästä sananparresta puhuu jo Yrjö Koskinen kirjoituksessaan »Pohjanmaan asuttamisesta.» Suomi 1857. »Hurriksi» sanovat vielä Suomalaiset liki-pitäjissä Ruotsalaisia, varsinkin haukkuessa.

heidät takaisin merelle, joten tulivat *Korshamn'iin.* Toinen kertoo tuulen viskanneen Ruotsalaiset Korsnäs'iin, jossa muutamain haaksirikkoisten muistoksi pystyttivät ristin, jonka tehtyä purjehtivat Korshamn'iin. Kolmas tekee nimen rististä, jonka sukulaiset istuttivat muutamain Närpiöstä kotoisten kauppiain muistoksi, jotka muka olisivat joutuneet haaksirikkoon Korsnäs'in ulkopuolella ja neljäs tuulelta rantaan ajetusta rististä, joka maaduntapaikallensa määräsi kirkon tilan. Brändö'n sataman ulkopuolella tavataan vielä nimi Korshamn selän nimessä *Korshamnsfjärden,* josta on arvattava että Korsholman elikkä Mustasaaren haminaa muinoin siksi sanottiin. Korsnäs luopuu siis itse varsinaisesta maalle-noususta vaikka ei ensimäisen yrityksen kunniasta. Jos noihin tarinoihin olisi luottamista, niin mielestäni sopisi niistä arvella, ettei Ruotsalaisilla ollut haettavaa satamapaikkaa eikä ystävällisiä asukkaita tällä rannikolla, ennenkuin joukko kristityitä (ristimerkki ?) Ruotsalaisia keksivät Mustasaaren haminan, kuin myös että tätä rannikkoa valloittaessa saivat tapella Suomalaisten kanssa, joita asui rantamailla, koska mainittu sananparsi jäi puheesensa tuota muistuttamaan. Niinkuin jo tästä kertomuksesta on nähty löytyy pitäjässä paljo suomalaisia nimiä, varsinki tavataan monta saaristossa. Uskottavasti asuivat siis Suomalaiset tällä rannikolla Lappalaisten jälistä taikka yhteen aikaan heidän kanssansa. Nykyisempinä aikoina on ruvettu tämän rannikon asuttamista yhdistämään Pirkkalaisten muuttamisen kanssa Pohjanmaalle[1]), mutta ei ainakaan tämän seudun asukkailla tavata muuta ajatusta kun että ovat tulleet tänne suoraan Ruotsista. Olen myöskin kuullut tään rannikon ruotsalaisia asukkaita arveltavan osaksi kristillisyyttänsä vanhemmiksi ja tuohon todistukseksi mainittavan pakanallisia paikkain nimiä näillä seuduilla. Löytyy niitä näilläkin paikoin. Petolahdella, Sulvalla ja Wöyrillä löytyy kummassakin

[1]) Y. Koskinen, Pohjanmaan asuttamisesta. K. F. Ignatius, Bidrag till södra Österbottens äldre Historia.

Thors niminen talo, Waasan saaristossa tavataan *Thorskär*, *Thorskärsfjärden* ja kaksi saarta nimellä *Thorgrundet*. Joensuun saaristossa tavataan myös Thor ainakin kahdessa paikannimessä. Tiedostani ei kuitenkaan tavata muita pakanallisia nimiä kuin mainittu Thor ja tuo ukon-jyryttäjä voi kyllä elää kristityiksi kastettujenki muistossa, koska nimi vieläkin tavataan esim. Wöyrillä ja Petolahdella asukkain yleisessä lauseessa ukon jyrinästä *Thourin boldrar*. Maalahdella sanovat nuoremmat *åskan boldrar*. *Thord* oli emäkirkolla miehen nimenäki vielä 15:llä sataluvulla [1]). Olisi myöskin tuohon kohtaan tarpeellinen mitailla paikkain korkoja, joista nykyaikoina on löytty laivain jäänöksiä. Arvio sillä perusteella olisi täällä helppo kun maan kohoaminen vedenpinnan yli löyttään merkittynä kahdessa paikassa Susiluodon seurakunnassa. Merkit ovat Maamittari Klingius'en tekemiä. Yksi noista merkistä tavataan niemellä *Munkhusskatan* Susiluodon eteläisellä rannalla, toinen on saarella *Rönnskär*. Vanhin merkki

---

[1]) Vanha ukko Sulvalla sanoi kuulleensa vanhemmilta seuraavan jutun Ruotsalaisten tänne-tulosta. Kerran oli Ruotsissa paha nälkävuosi, niin ett'ei kuningas tiennyt mitä neuvottelisi alamaisilleen. Kuningatar oli, niinkuin moni muukin vaimo, arveli ukko, miestänsä älykkäämpi ja keksi keinon. »Annetaan lapio ja kuokka käteen ja lähetetään osa Suomeen», mietti riikin emäntä. Niin tehtiin, evästä hankittiin ensi vuodeksi ja ajan kuokittua tuli maa niin tuloisaksi että ruvettiin jyviä viemään Ruotsiin. — Paljo on jo tuosta asuttamisesta arveltu. Kummaa on kuitenki, ett'ei siitä ole tavattu mitään historiallista todistusta. Geijer, puhuessaan Länsi-Pohjanmaan asuttamisesta lainaa, Norjan kuninkain saduista seuraavat sanat: Harald Kaunotukan raivoessa valtaa itselleen, väistyi häneltä taas paljo miehiä maasta, Throndalag'in ja Naumdal'in asukkaita, ja raivottiin vielä enemmän maita itään käsin Jemtland'ista ja muutamat matkasivat aina Helsingland'in läpi *itään meretse (öster med hafvet ?)* ja tulivat Ruotsin kuninkaan alamaisiksi ja kävivät kauppaa Ruotsin kanssa». Geijer on arvelematta tuon perusteella asettanut heidät Pohjan lahden länsi-rannikolle, mutta yhtä mahdollinen on siitä arvaten heidän asettumisensa Suomen puolelle lahtea. Tuo paikka saduissa ansaitsisi kukatiesi tarkempaa tutkintoa.

on tehty vuonna 1755. Heinäkuussa 1865, kun edellistä mittailin, oli se noin 52 peukaloa vedenpinnasta. Mäellä *Skepparnäs* Petolahdella, noin 3 virstaa merenrannasta on löytty isollaisen laivan jäänöksiä. *Kalasaaren* luhdalla emäkirkolla, noin 7 virstaa rannasta sanotaan löyttyen laivan antura, joka puhuu ajoista, jolloin iso osa tätä nykyä asutusta Sulvasta on ollut meren pohjaa. Myös Helene'n nevalla on tavattu aluksen jäänöksiä. Mäellä *Kivinebackan* emäkirkon ja Sulvan välillä sanoo Olavi Arenius löyttyen vahva hahdenhampaan vitja. Korkealla *Söderfjärd* nimisen luhdan syrjällä olevassa kalliossa sanotaan löytyvän rautarengas, johon arvaten veneitä on sidottu. Mäessä *Storfurubackan* ja muilla korkeimmilla paikoilla Susiluodolla on myöskin peltoja tehdessä löytty laivain jäänöksiä.

Mistä asujamet kunnekki seurakuntaan ovat hajaantuneet on paha arvata. Petolahtilaisten ja vielä Susiluotolaistenki puheessa havaitsee tottunut Närpiön murteen, johonka pitäjään ennen ovat kuuluneet, mutta näöltään eivät ainakaan ole pulskain Närpiölästen muotoisia. Maalahden, Sulvan ja Mustasaaren asukkaat taasen näyttävät sekä puheensa, pukunsa että näkönsä puolesta heimolaisilta. Näitten seikkojen selvittämiseksi tarvittaisiin kuitenki tarkempia tutkintoja.

Väestön luvusta ja karttumisesta vanhaan aikaan ei löydy varmaa tietoa. Niinkuin ennen olemme nähneet oli v. 1552 nykyisen emäkirkon kahdessa kylässä yhteensä 55 talonisäntää. V. 1564 oli Susiluodolla 9 talonisäntää ja 55 henkiä; se tekee noin 6 henkeä talolle. Jos tuolla perusteella haemme silloista väen lukua nykyisellä emäkirkolla, niin saamme 330 henkiä, jotka Susiluodon väestön kanssa tekisivät yhteensä korkeintain 400 henkeä. Seuraavalla puoli-vuosisadalla ei kuulu maakunnan väestö paljo enenneen muuallakaan ja meidän pitäjässämme havaitaan että mainituissa kolmessa kylässä oli talonisäntäin luku vähennyt 2:lla, kun oli silloin 62. V. 1631 oli heitä 68 ja v. 1701 löydämme

vihdoin 72 talollista. Tuota ennen olivat kuitenki nuo hirveät nälkävuodet lopulla 17:ttä vuosisataa pitäjän väestöä vähentäneet. Silloisen kirkonkirjan lopulla luetellaan vuodella 1695 40 kuollutta, joista kuoli tammikuussa 3, helmik. 1, maalisk. 5, huhtik. 8, toukok. 2, kesäk. 3, heinäk. 3, elok. 2, syysk. 3, lokak. 3, marrask. 5, jouluk. 2. V. 1696 kuoli tammik. 2, helmik. 3, huhtik. 5, toukok. 3, kesäk. 1, heinäk. 7, elok. 6, syysk. 10, lokak. 5, marrask. 6, yhteensä siis 47 henkiä. Luettelo loppuu marrask. 30 p. Seuraava kevät oli hirmuisin noina vuosina. V. 1697 kuolleista löytyy kirkonkirjassa vaan 103, mutta ettei tuohon lukuun ole varmaan luottaminen nähdään siitä, että v. 1695 kuolleita tavataan ainoastaan 10, v. 1696 14. Muut tiedot todistavat että Maalahden pitäjässä kuoli syyskuusta 1696 samaan aikaan v. 1697 yhteensä 356 henkiä, mutta tässä on muistettava että pitäjään myös kuului Sulva, jolla jo silloin oli eri kirkonkirja. Petolahti kuului Närpiöön.

Sitte tuli iso viha ja teki tehtävänsä. Vasta sen jälkeen, kun sodan pauhina asettui ja asukkaat palasivat pakopaikoistaan hävitettyjä kotojaan uudesta asumaan, löydämme tarkempia tietoja. Syntyneitten luettelot alkavat syysk. 11 p. 1721, kuolleitten ja vihittyjen kirkkoh. Gedda'n tultua pitäjään toukok. 18 p. 1722. Muitten tietojen puutteessa vuosilta 1721—48 panemme ne tähän:

Vuonna:	Syntyneitä:	Kuolleita:	Vih. parikuntia:
1721	15	—	—
1722	28	12	9
1723	41	26	4
1724	31	12	6
1725	30	16	10
1726	35	13	6
1727	32	26	16
1728	39	22	12
1729	44	21	8

Vuonna:	Syntyneitä:	Kuolleita:	Vih. parikuntia:
1730	39	49	6
1731	51	25	10
1732	44	19	4
1733	38	23	4
1734	38	26	7
1735	49	38	11
1736	50	41	4
1737	51	39	8
1738	43	19	9
1739	45	26	4
1740	44	54	6
1741	33	16	3
1742	22	27	3
1743	32	45	8
1744	32	19	11
1745	49	32	9
1746	47	32	6
1747	44	24	7
1748	32	32	7

V:lta 1749 saamme vihdoin silloin aletuista kuolevaisuustauluista tarkat tiedot väestön karttumisesta. Sulvan väestöä emme ole tainneet eroittaa seuraavasta taulusta v. 1802—1861, jona Sulvan ja muun pitäjän luettelot ovat yhdistetyt. Tiedot Petolahdelta yhtyvät v. 1835.

Vuonna	Syntyneitä			Syntyneistä olivat			Kuolleita			Vihittyjä parikuntia.
	mp.	np.	S:ma.	Kaksoisia.	Kuolleena syntyneitä.	Äpäreitä.	mp.	np.	S:ma.	
1749	22	16	38	1	—	1	21	30	51	10
1750	19	22	41	—	—	—	7	14	21	6
1751	28	24	52	—	2	—	14	20	34	12

Vuonna	Syntyneitä			Syntyneistä olivat			Kuolleita			Vihittyjä pariskuntia.
	mp.	np.	S:ma.	Kaksoi-sia.	Kuolleena syntyneitä.	Äpäreitä.	mp.	np.	S:ma.	
1752	27	22	49	1	—	—	21	27	48	12
1753	35	29	64	2	2	2	21	27	48	9
1754	35	25	60	1	1	—	13	15	28	12
1755	26	34	60	3	2	2	27	28	55	9
1756	22	36	58	1	—	—	34	44	78	8
1757	39	26	65	1	—	—	31	17	48	7
1758	34	24	58	—	2	—	21	19	40	9
1759	41	28	69	1	—	2	27	18	45	8
1760	29	32	61	1	1	—	26	25	51	12
1761	37	32	69	1	—	—	25	31	56	7
1762	29	40	69	3	2	—	31	20	51	7
1763	31	38	69	1	2	1	20	39	59	9
1764	41	32	73	—	2	1	28	22	50	7
1765	29	39	68	—	4	—	17	21	38	7
1766	39	30	69	—	1	—	29	16	45	6
1767	28	26	54	—	1	—	25	28	53	4
1768	37	35	72	1	2	1	9	19	28	15
1769	38	36	74	2	4	1	26	26	52	11
1770	40	40	80	4	2	—	33	35	68	7
1771	29	34	63	—	3	—	17	18	35	5
1772	31	40	71	1	2	—	20	17	37	8
1773	19	29	48	1	1	—	25	19	44	7
1774	44	32	76	1	2	—	28	30	58	11
1775	39	40	79	2	2	—	22	28	50	11
1776	39	38	77	1	—	—	33	27	60	14
1777	42	41	83	1	3	—	37	34	71	11
1778	39	36	75	—	3	—	23	22	45	8
1779	50	45	95	3	1	1	28	27	55	14
1780	46	39	85	3	2	—	30	30	60	12
1781	39	46	85	—	4	—	35	26	61	6
1782	45	41	86	1	8	1	35	25	60	7
1783	37	45	82	1	1	—	27	29	56	14
1784	43	38	81	1	—	—	19	26	45	8
1785	40	40	80	1	8	—	47	35	82	11
1786	47	43	90	—	2	—	23	34	57	18
1787	50	43	93	1	3	1	29	20	49	12
1788	44	34	78	—	5	2	49	23	72	12
1789	37	35	72	2	3	—	30	22	52	6

Vuonna	Syntyneitä			Syntyneistä olivat			Kuolleita			Vihittyjä parikuntia.
	mp.	np.	S:ma.	Kaksoi-sia.	Kuolleena syntyneitä.	Äpä-reitä.	mp.	np.	S:ma.	
1790	48	43	91	3	2	5	25	26	51	8
1791	46	42	88	2	2	3	43	31	74	23
1792	57	40	97	—	2	—	17	21	38	11
1793	32	45	97	—	2	1	45	31	76	7
1794	43	58	101	1	2	5	45	42	87	11
1795	61	44	105	2	2	5	39	27	66	7
1796	53	56	109	2	—	2	25	25	50	16
1797	54	54	108	2	—	6	30	25	55	13
1798	52	44	96	2	—	2	34	24	58	8
1799	58	48	106	5	—	1	40	37	77	15
1800	64	56	120	3	—	1	40	37	77	15
1801	60	63	123	3	1	3	39	31	70	11
1802	84	87	171	1	—	4	63	43	106	24
1803	75	88	163	1	3	4	81	79	160	20
1804	80	110	190	5	2	10	46	54	100	26
1805	97	92	189	1	3	6	48	51	99	21
1806	97	96	193	1	5	4	58	61	119	27
1807	79	72	151	—	4	3	59	58	117	31
1808	86	102	188	—	3	2	152	164	316	14
1809	71	74	145	5	7	7	124	114	238	21
1810	103	77	180	—	—	16	64	49	113	39
1811	91	96	187	1	3	11	64	55	119	21
1812	93	95	188	3	3	8	49	48	97	27
1813	74	88	162	2	4	5	88	85	173	17
1814	93	94	187	2	3	5	43	51	94	22
1815	96	93	189	1	3	4	56	57	113	45
1816	99	104	203	5	5	9	60	56	116	31
1817	99	89	188	2	3	3	72	60	132	18
1818	105	83	188	2	2	8	73	59	132	28
1819	104	95	199	4	4	10	78	81	159	25
1820	100	82	182	1	5	4	52	35	87	30
1821	111	103	214	3	7	5	54	55	109	25
1822	97	89	186	2	3	4	68	57	125	31
1823	106	107	213	5	6	9	105	96	201	28
1824	123	111	234	1	2	12	62	60	122	26
1825	102	104	206	3	5	11	66	69	135	38
1826	123	108	231	3	4	5	86	62	148	29
1827	95	109	204	5	2	12	76	60	136	26

Vuonna	Syntyneitä			Syntyneistä olivat			Kuolleita			Vihittyjä parikuntia
	mp.	np.	S:ma.	Kaksoisia.	Kuolleena syntyneitä.	Äpäreitä.	mp.	np.	S:ma.	
1828	120	122	242	4	4	8	73	69	142	37
1829	103	112	215	3	—	11	77	57	134	28
1830	107	110	217	2	2	7	70	59	129	30
1831	100	86	186	1	1	8	103	87	190	27
1832	116	101	217	5	2	6	125	111	236	23
1833	97	90	187	3	2	3	97	97	194	30
1834	107	88	195	2	2	1	93	73	166	37
1835	150	139	289	2	2	15	95	71	166	33
1836	148	128	276	4	5	13	76	72	148	36
1837	142	132	274	5	8	15	100	76	176	22
1838	131	134	265	3	2	10	82	86	168	36
1839	123	121	244	7	6	10	88	71	159	40
1840	141	125	266	9	5	11	84	113	197	47
1841	146	143	289	3	6	12	66	70	136	50
1842	159	136	295	4	7	12	87	88	175	44
1843	174	122	296	2	3	10	107	67	174	45
1844	147	143	290	4	7	11	88	77	165	45
1845	162	138	300	4	5	15	91	68	159	43
1846	160	148	308	7	9	10	113	94	207	48
1847	146	137	283	5	7	6	108	79	187	59
1848	163	148	311	5	8	12	68	74	142	54
1849	169	164	333	4	6	16	131	140	271	73
1850	153	144	297	3	10	8	96	99	195	43
1851	165	139	304	2	2	7	85	79	164	50
1852	165	140	305	3	7	9	116	107	223	40
1853	138	150	288	8	5	7	103	100	203	38
1854	147	146	293	4	7	5	116	131	247	66
1855	157	139	296	3	6	5	120	107	227	42
1856	151	139	290	2	7	9	104	113	217	44
1857	140	148	288	1	4	8	100	110	210	56
1858	208	213	421	8	7	16	95	106	201	59
1859	219	201	420	4	10	17	129	112	241	65
1860	186	178	364	5	10	6	164	156	320	53
1861	216	216	432	6	11	13	146	167	313	56
1862	137	138	275	2	9	11	83	84	167	42
1863	134	117	251	7	9	5	97	94	191	45

Tuon taulun jälkeen on pitäjässä syntynyt v. 1749—1863 yhteensä 20,425 lasta, joista oli miespuolia 10,914 ja naispuolia ainoastaan 9,511. Parikuntia on samaan aikaan vihitty 2,810. Jos syntyneitten lasten koko summasta otetaan pois äpärälapset, joita on 589, niin tulee joka parikuntaa vastaamaan 7,06 lasta, joka siis pitäisi oleman perheen yleinen lapsimäärä.

Kaksoisia on samaan aikaan syntynyt 274. Jos nämä verrataan syntyneitten lasten summaan, niin näemme että joka 74,5:des synnytär synnyttää kaksoisen. Kuolleina syntyneitä on 392. Kaksoisia on siis harvemmassa kuin kuolleena syntyneitä, joita on joka 52:des lapsi. Äpärein luku on tällä vuosisadalla paljo ennenyt. Vuosina 1749—1798 oli ainoastaan joka 255:des lapsi äpärä, vuosina 1799—1848 sitä vastoin joka 28,8:as lapsi. Äpäreistä on tuolla ajalla syntynyt yhteensä 589. Jos vertaamme ne syntyneitten lasten koko summaan, niin on joka 34,7:äs syntynyt lapsi äpärä.

Kuollut on tuolla ajalla yhteensä 13,383 henkiä. Niistäki oli usiampi miespuolia, nimittäin 6,908; naispuolia oli 6,475. Lapsia kuolee ja kuoli varsinki ennen Maalahdella paljo vatsanväänteesen, jonka saavat siitä ettei heitä imetetä vaan elätetään kylmällä lehmän maidolla. Myös rokkotauti oli ennen rasittava. Verraten oli suurin ihmistappio vuosina 1808 ja 1809, jolloin puna- ja muut taudit tappoivat. Rokon panosta pitäjässä ynnä muista taudista tulemme vasta puhumaan. Maalahden kulma on muuten ilmanlaatunsa puolesta raitis. Täällä tavataan paljo vanhoja ihmisiä. Sitte kuin kuolevaisuustauluja ruvettiin tekemään 1749 on 49 henkeä Maalahden emäkirkolla (Susiluodon kanssa) elänyt yli 90:n vuoden. Miespuolia oli 19, naispuolia 30. Niistä eli 8 yli 95:den vuoden, 4 ukkoa ja 4 ämmää. Vanhin ukko kuoli 1850 neljänneksen vailla 100:n vuoden iässä. Murhainkin luku on tällä vuosisadalla paljo karttunut. Kirkkoh. Björk sanoo jo että murhasta ei ole Maalahdella kuultu miehen-

muistoon; eikä sittemminkään löyttä koko Ruotsin aikana murhattua pitäjässä. Viimeisellä puoli-vuosisadalla tavataan useampia.

Seuraavassa taulussa on pitäjän väestö ositeltu iän, säädyn ja ammatin suhteen. Vuodesta 1805 alkain on Sulva ja v:sta 1835 Petolahti luettu siihen.

	1749		1750		1751		1754		1757		1760	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Alaikäisiä	133	147	153	159	167	173	160	180	166	184	173	175
15—25 välisiä	62	69	89	77	86	77	82	80	82	85	79	85
25—50 „	101	104	99	114	99	112	163	154	143	172	123	141
50—70 „	49	90	54	85	54	90	42	88	52	81	55	94
70 v. vanhempia	17	45	19	50	18	49	19	28	18	27	16	35
Summa	354	463	414	491	424	501	446	530	461	549	446	534
Emäkirkon väestö	817		905		925		976		1010		980	
Nainutta väkeä	154	154	177	177	184	184	207	207	209	209	201	212
Leskiä	6	69	6	63	9	60	11	53	9	43	8	58
15 v. vanhempia naimatt.	61	93	78	92	64	84	68	90	77	112	67	86
Raiskatuita	—	3	—	2	—	2	—	1	—	1	—	1
Pappissäätyä	2	2	2	2	2	2	1	1	2	1	3	2
Herrasväkeä	2	—	—	—	1	1	1	1	1	1	2	3
Talollisia (lapsitta)	102	100	102	99	102	99	104	96	104	96	107	109
Torparia „	11	11	6	6	6	6	7	6	7	6	2	2
Loisia „	16	28	12	22	12	21	11	19	9	12	3	9
Teko- ja ammattiväkeä (lapsitta)	4	4	1	1	1	1	3	3	3	3	2	2
Sotaväkeä	—	—	16	13	14	13	16	15	16	15	1	11
Varamiehiä	8	—	14	—	14	—	14	—	12	—	10	6
Palkoll. ja ikäisiä lapsia	90	106	106	182	101	170	129	198	151	217	152	189
Perhekuntia	102		102		117		119		122		122	

	1763		1766		1769		1772		1775		1780	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Alaikäisiä	181	194	197	227	207	238	217	261	217	269	252	278
15—25 välisiä	62	78	74	77	95	100	102	95	105	98	104	129
25—50 „	151	148	145	157	153	166	145	175	157	165	172	178
50—70 „	55	91	55	91	62	84	62	74	70	83	75	90
70:ttä v. vanhempia	16	40	16	37	18	35	20	41	22	42	23	42
Summa	465	551	487	589	535	622	546	646	571	657	626	717
Emäkirkon väestö	1016		1076		1157		1192		1228		1343	
Nainutta väkeä	217	217	209	209	227	227	218	229	236	236	258	258
Leskiä	9	54	8	60	12	56	16	57	17	60	18	63
15 v. vanhempia naimatt.	58	86	73	93	89	101	95	99	101	92	98	118
Raiskatuita	—	1	—	1	—	4	—	5	—	3	—	?
Pappissäätyä	3	7	2	6	5	8	5	7	2	5	2	6
Muuta herrasväkeä	2	9	1	6	2	6	2	6	2	6	3	4
Talollisia (lapsitta)	108	114	108	115	123	119	128	120	136	132	139	139
Torpparia „	—	—	2	2	2	2	2	2	1	1	1	2
Loisia „	7	23	4	8	13	27	3	8	8	23	19	19
Teko- ja ammattiväkeä (lapsitta)	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	4	4

	1763		1766		1769		1772		1775		1780	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Sotaväkeä (lapsitta)	12	11	10	10	14	13	—	11	11	11	13	13
Varamiehiä	7	—	6	2	10	6	1	1	6	—	6	—
Palkoll. ja ikäisiä lapsia	140	184	147	197	157	198	174	209	177	197	181	173
Viheliäisiä	—	—	6	10	—	—	6	13	—	1	6	10
Perhekuntia	123		124		125		136		138		175	

	1785		1790		1795		1800	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Alaikäisiä	258	300	285	336	334	326	351	336
15—25 välisiä	116	159	145	157	151	189	151	169
25 - 50 „	191	197	184	233	253	293	247	285
50—70 „	94	98	87	103	102	104	95	105
70:ttä v. vanhempia	18	38	24	27	20	22	21	31
Summa	677	792	735	856	860	934	865	929
Emäkirkon väestö	1469		1591		1794		1794	
Nainutta väkeä	262	262	266	266	333	333	350	350
Leskiä	22	65	22	69	21	63	12	64
15 v. vanhempia naimatt.	135	165	162	185	172	212	152	179
Herrasväkeä (lapsinensa)	14	6	5	4	3	3	11	15
Talollisia „	254	414	493	485	480	570	422	486
Uutistalolaisia „	8	6	35	38	90	95	44	44
Torpparivväkeä „	8	10	14	10	36	47	33	32
Loisia „	38	48	32	33	32	44	12	24
Teko- ja ammattiväkeä (lapsinensa)	10	8	12	6	15	16	15	15
Sotaväkeä ja Varamiehiä	32	27	33	24	23	22	36	28
Palkollisia	57	79	60	78	219	168	342	225
Viheliäisiä	28	38	28	44	21	34	14	15
Perhekuntia	181		185		309		217	

	1805		1810		1815		1820		1825		1830	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Alaikäisiä	366	367	492	629	597	718	763	877	698	736	713	833
15 25 välisiä	160	200	191	202	231	253	224	253	241	322	290	336
25—50 „	270	303	393	464	437	533	430	497	509	565	620	584
50—70 „	94	103	169	201	169	178	169	178	183	237	209	276
70:ttä v. vanhempia	29	44	3	7	14	17	14	17	41	45	38	61
Summa	919	1051	1248	1503	1448	1699	1600	1822	1672	1905	1770	2090
Emäkirkolla	19	70	844	1027	1000	1189	1107	1275	1129	1316	1199	1426
Sulvalla	(407	512)	464	476	448	510	493	547	543	589	571	664
Pitäjän väestö	(2889)		2751		3147		3422		3577		3860	
Nainutta väkeä	366	367	490	491	506	508	516	518	683	684	709	713
Leskiä	23	79	41	85	52	85	37	62	48	140	50	154

	1805		1810		1815		1820		1825		1830	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
15 v. vanhempia naimatt.	164	204	225	298	293	384	284	347	243	305	298	330
Raiskatuita	—	?	—	?	—	4	—	18	—	40	—	60
Herrasväkeä	10	20	13	21	15	22	18	20	33	26	29	28
Talonpojan säätyä	848	975	1119	1340	1343	1538	1506	1722	1592	1820	1685	2000
Kaikki muut	61	56	116	142	90	139	76	80	47	59	56	62
Talollisia	234	—	336	—	369	—	373	—	395	—	424	—
Torpparia	15	—	39	—	41	—	42	—	59	—	92	—
Loisia ja työheittoja	23	—	36	—	41	—	45	—	102	—	116	—
Ammattimiehiä	8	—	8	—	6	—	6	—	9	—	10	—
Trenkiä ja Piikoja	229	213	298	338	370	369	344	343	384	291	396	318
Sotamiehiä	14	—	—	—	—	—	2	—	5	—	1	—
Laivuria ja merim.	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	4	—
Luutsia	1	—	1	—	1	—	1	—	2	—	2	—
Vaivaisia	6	6	4	10	6	17	7	12	12	28	11	43
Perhekuntia	270		443		440		581		534		442	

	1835		1840		1845		1850		1855		1860	
	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.	mp.	np.
Alaikäsiä	796	945	919	1012	1153	1112	1242	1257	1354	1326	1663	1698
15—25 välisiä	414	432	409	458	408	508	448	520	570	581	865	797
25—50 „	624	716	682	670	708	822	715	854	770	894	1036	1224
50—70 „	279	340	317	358	342	385	358	374	362	396	398	496
70:ttä vanhempia	53	76	63	86	76	100	83	127	74	125	102	133
Summa	2166	2509	2390	2684	2687	2927	2876	3132	3129	3322	4064	4348
Emäkirkolla	1238	1432	1354	1556	1584	1734	1487	1623	1621	1703	1697	1811
Sulvalla	478	608	535	625	551	634	580	668	625	702	1394	1533
Petolahdella	450	469	501	503	552	559	607	615	653	684	727	769
Susiluodolla	—	—	—	—	—	—	202	226	230	233	246	235
Pitäjän väestö	4675		5074		5614		6008		6451		8412	
Nainutta väkeä	890	896	948	950	1036	1038	1094	1097	1105	1106	1441	1445
Leskiä	90	194	105	195	86	210	91	230	123	255	147	308
15 v. vanhempia naimatt.	390	408	418	454	412	482	449	483	547	565	813	807
Raiskatuita	—	66	—	73	—	85	—	65	—	70	—	90
Herrasväkeä	31	38	28	35	28	37	23	39	44	66	34	48
Talonpojan säätyä	2109	2436	2321	2599	2606	2830	2767	3009	2945	3153	3829	4093
Kaikki muut	26	35	41	50	53	60	86	84	140	107	201	207
Talollisia	523	—	539	—	563	—	603	—	619	—	756	—
Torpparia	123	—	131	—	133	—	144	—	153	—	231	—
Loisia ja työheittoja	191	—	222	—	259	—	284	—	255	—	350	—
Ammattimiehiä	8	—	10	—	10	—	16	—	26	—	30	—
Trenkiä ja piikoja	502	416	548	471	542	485	575	464	652	547	964	756
Sotamiehiä	2	—	1	—	—	—	—	—	22	—	14	—
Laivuria ja merim.	5	—	6	—	15	—	9	—	27	—	29	—
Luutsia	3	—	2	—	2	—	4	—	4	—	7	—
Vaivaisia	30	46	15	35	18	47	17	49	38	58	40	73
Perhekuntia	835		929		967		1002		1141		1156	

Pitäjän väkiluku oli siis noin 8,400, kun Sulva Keisarillisella kirjalla 1:stä päivästä lokak. v. 1860 eroitettiin omaksi kirkkopitäjäksi. Sulvan väestö oli sillon noin 2,900. Samassa tilaisuudessa muutettiin Mustasaaresta kylät Sundom ja Munsmo Sulvan seurakuntaan, johon paremmin sopivatkin, sitte kuin maansa (Sundomlandet) on melkeen kokonaan yhdistynyt manterehen. Ero tapahtui Maalahden silloisen kirkkoherran kuoltua 1861.

Asunnot ovat ylipäänsä vähemmät kun suomalaisten tavalliset asunnot Pohjanmaalla ja es. m. Wöyrin ruotsalaisten. Pitäjässä ei löydy monta kahdenkertaista ratia. Toisen kerran huoneilla ei tehdä paljo mitään. Ovathan kylminä vaate- tai kaluhuoneina. Isoimmissa taloissa on rakennustapa seuraava. Keskikohdalla ratia on matala paasi- eli puuporras. Tämä vie porstuaan, jonka kummassaki sivuseinässä on ovi tupaan. Toinen noista tuvista on edustupa *(framstugo)*, toinen tavallinen asuma *(stugo)*, jonka periseinässä välistä on kaksi ovia, jotka kumpanenki vievät kamariin. Nuo kamarit ovat harvoin asuttavassa tilassa. Enimmästi ovat takatta, välistä laattiattakin. Muutamat makaavat niissä suvisin. Muuten pidetään niissä vaatteita ja kaluja. Porstuasta tupaan tuovan oven vieressä on ovi porstuakamariin. Asuman tuota kamaria vastaisessa nurkassa on suuri muuri, jossa on sekä uuni että takka. Takka on muurin etukulmassa. Se on suuri ja avonainen. Siinä keitetään kaikki keitettävät sekä ihmisille että eläimille. Iltahämärässä tehdään takkaan valkia, joka kestää siksikuin maata mennään. Siinä poltetaan enimmästi risuja, kantoja ja muita roskapuita ja tuon valkean valossa tekevät miehet ja vaimot puhdetyönsä. Harvoin poltetaan talikynttilää. Asumatuvassa on kolme eli neljä akkunaa, jotka kukin ovat jaetut neljään tai vanhan tavan mukaan kuuteentoista ruutuun ja kaksi kahdenkertaista sänkyä, joista toinen on kohta vasemmalla kädellä, kun tullaan ovesta, toinen oikealla kädellä tätä vastapäisessä nurkassa. Vuodee tehdään enimmästi oljista,

jotka peitetään hurstilakanalla. Päänalaisena on pari tyynyä ja peittona kaattu taikka ruijy. Alisängyn edessä ovat uutimet, edusta ja pielehinen. Joka seinällä on kiinnitetty penkki. Vasemmalla kädellä peräseinällä on pitkä pöytä ja sen eessä penkki eli pöytälavitsa. Pöydän takana seisoo enimmästi Könnin tekemä kello. Tuvan seinässä on vielä vatihylly, jossa aina on ikäänkuin koristuksena muutama posliinilautanen ja pari kolme kahvikuppia. Katon alla on kolme neljä lautaa, joille ladotaan maitohulikoita. Porstuakamari on isäntäväen makuuhuone. Siinä on tiilistä tehty kakeluuni, enimmästi yksivuoteinen sänky ja pari kolme maalattua toolia, joita Klingius'en aikana tuotiin Ruotsista. Edustuvassa asuu välistä syytinkiväkeä, välistä toinen talollinen. Porstuasta vievät tikat laelle, jossa pidetään kaikellaisia kaluja. Pienimmissä taloissa ei ole edustupaa, eikä noita tarpeettomia peräkamaria. — Muita huoneita talossa ovat luhtirati, jonka alakerrassa on pari aittaa, joitten välissä on sola ja portti. Aittoja tarvitaanki kaksi, jyväaitta *(härbre)*, jossa pidetään jyviä, jauhoja ja lihaa ynnä ruoka-aitta, jossa pidetään kaloja ja muuta ruokaa. Sitte löytyy talossa asehuone, halkovaja, sauna parsilla varustettu, talli ja navetta, lammasketta, sikolääti, muutama olki- ja heinälato ja riihi vainiolla. Paikka paikoin löytyy myös paja. Kartano on ahdas, neliskulmainen ja huoneet raketut yltäympäri vanhan tavan jälkeen. Uusissa taloissa heitetään tielle länkeevä sivu kartanoa auki. Merkittävä on yleinen siisteys Maalahtilaisten taloissa, sekä huoneissa että kartanoilla. Melkein joka kartanolla kasvaa muutama istutettu pihlaja eli halaja.

Ulkonäöltä ovat Maalahtilaiset ylipäänsä tummavempia kuin Wöyriläiset ja Närpiöläiset. Tavallisin on miehillä tumma pöyheä tukka ja samanväriset soukat silmäkulmat. Yleinen kasvu on lyhyt. Tuo on varsinki miesten puolella havaittava. Muuten ei ole Maalahdella asukkain kauneudesta paljo puhuminen, varsinki jos

vertaa heidät Wöyrin ja Närpiön asukkaihin. Näkönsäki puolesta ovat verrattavat Sulvan ja Mustasaaren asukkaihin.

Kirkkoherra Björk puhuu Turun Sanomissa v. 1772 Maalahtilaisten puvusta hänen aikana. Siitä huolimatta annamme tässä vilppaan 94 vuotisen eukon jutella hänen nuoruudessansa tavallisesta puvusta. Pään peitteenä oli miehillä kesäaikana matala leviälierinen hattu. Vasta jälestä ruvettiin korkeita hattuja pitämään, joita vielä nähdään muutamilla vanhemmilla miehillä. Talvella oli miehillä koirannahkainen karvalakki, jonka päälys oli sinisestä kankaasta. Nahkareunus ulettui eespäin ainoastaan korvain yli ja kaistaleet sidottiin nauhalla yhteen kopan yli. Eessä oli pystyssä seisova keula *(spjälde)* samasta vaatteesta kuin päälys. Muuten oli miesten puku melkein kokonaan valkoisesta eli haaleasta kankaasta [1]). Liivin *(väst)* palteessa oli kortit, mutta laskokset olivat käännetyt ulospäin ja olivat edempänä toisistaan kuin nykyiset. Liivi pantiin kiinni hakaisilla *(haakona)* samoin kuin takki eli tröijy, jolla oli pystökaulus ja erosi liivistä ja vaimojen tröijyistä ainoastaan pidemmällä palteellaan. Kylmällä oli miehen kaulassa kauluri jonka edessä oli korttelin pituinen pyöreä rintapeite. Sekin pantiin kiinni hakasilla niskassa. Tavallisia huivia pidettiin myös. Sulhaisella oli kalvoiset ja niskassa oli kaulukseen ommeltu ruususolmu rippuvilla nauhoilla. Viimeksi oli miehillä polvihousut, napit sivuilla, ja kankaasta sukat. Sulhaisella oli lumivalkeat neulotut sukat. Kenkiä oli kahdellaisia; *barckaskooan* eli tavalliset karvakengät, pohjat hyljennahasta ja päälykset vasikan eli nautan nahasta; *skälskooan* olivat kokonaan hyljennahasta ja tehtiin kahdesta puoliskosta, jotka neulottiin yhteen saumalla jalan alta ja päältä. Kumpaisenki suussa oli rei-

[1]) Emme tahdo heittää mainitsematta mitä eukko jutteli, että eräs Skåne'sta kotoisin mies, joka oli tänne lähdätetty salppikeittoa opettamaan, oli sanonut tässä kerrotun puvun olevan tavallisen hänen kotimaakunnassaan.

kiä, joihin pujottiin nauhat, millä kengät sidottiin jalkaan. Edelliset olivat arki- ja toiset pyhäkengät. Naisten hiuspuku oli tällainen. Hiukset jaettiin takaa kahtia, osat vedettiin sivuille ja jaettiin taas kumpainenki kahteen puoliskoon, joista ta'ampi ensin punottiin yksinään, sitte yhdistettiin ja punottiin etisen kanssa. Viimeksi sidottiin punokset nauhalla yhteen niskaan. Tuo puku pidettiin ylhällä sinisellä nauhalla, joka meni pään yli. Rukouspäivinä ja kun mentiin ripille oli tuo nauha musta. Muu puku oli naisilla musta. Tytöillä oli kolmikanttinen silkkihuivi päässä, jos oli kylmä, mutta muutoin oli pää paljas. Naineet vaimot pitivät suippulakkia *(hatt)*, joka ei ulettunut hiustenkaan yli; se oli takaa pään päältä supistettu snippuun ja kutistettu niskasta, syrjällä soukka reunustus. Kaulassa pidettiin kolmikanttinen silkkihuivi. Miesten liivistä ja tröijyistä erosivat naisten ainoastaan lyhemmillä körteillään. Hameet kutsuttiin *piipa-tjoular*, olivat 17 kaistaa eli noin 17 kyynärää ympärinsä. Niistä tehtiin kolme sitte tavallista kaidempaa hametta. Hamevaate oli kokovillaista vanuttamatointa, kudottiin valkoiseksi ja värjättiin sitte mustaksi. Tröijyvaate oli vanutettua. Päälysvaatteiksi pitivät naiset ainoastaan useampia tröijyjä. Lämpimän vuoksi oli niitten vuorina Tukholmasta ostettua hohtoa. Miehillä oli nahkavuori. Eukon nuoruudessa rupesi jo joku Tukholman purjehtia käymään pitkissä liivissä, joissa oli yksi nappirivi. Mustasaaresta ottavat Maalahtilaiset tähän aikaan pukutapansa ja varsinki naisten puku sanotaan muuttuvan yhtä pikaa. Miehillä on matala nahkakeulainen musta lakki, jossa nuoremmilla on kiiltolevyistä ja nauhoista tehty korea kukka. Liivi *(liifstycke)* on enimmästi tummanvärinen ja eessä kaksi riviä valkoisia eli sinerviä lasi- eli vaatenappia. Housut ovat kaidallaiset aina lahkeisin asti, vyötäreellä on neljä viisi laskosta eessä ja takana. Vanhan merkkinä ovat vielä hattu ja polvihousut. Takki *(stäkot rock)* on lyhyt ja ruumista myöden, lasku-kaulus. Sekä housut että takki ovat tummasta harmaan-

ruskeasta kankaasta taikka mustasta verasta. *Stäkot pels* on yksi lai viitta, vourattu lampaan-nahalla. Harvallaisessa ovat turkit. Jalassa ovat anturasaappaat eli karvakengät. Petolahdella tavataan vielä jollakulla vanhalla valkoinen eli haaleva pitkä tröijy, jonka takana palteessa on kolme laskosta lähellä toisiaan. Näitten perästä seurasi kappelissa lyhvät tröijyt, joissa ei ollut laskosta. Nyt on sielläki ruvettu pitämään lyhviä takkia. Naiset pitävät hiuksensa palmikossa, muutamat ripuksissa. Huivia on ruvettu pitämään monenvärisiä. Muuten on naisten puku yleensä musta. Arkina pidetään ja monella on pyhinäki hame ja mekko, jossa on leveällainen kaulus ja avarat hiansuut. Kläninki ja silkkihuivi kaulassa on muutoin yleinen pyhäpuku. Monella on kaksi alushametta, joista toinen nuoremmilla on topattu (*stubb*). Päälysvaatteena on kauhtana, joka on topattu taikka vourattu nahalla, kankaalla eli m. s. Muutamissa on kaulus, välistä kissannahastaki, toisissa ei. Ne ovat reunastetut punoksilla ja kivinapeilla. Muutamilla, varsinki vanhemmilla, on koreita silkkisiä kaulavaatteita, joita ei kuitenkaan käytetä muuten kuin häätupia puetessa. Niitä toivat purjehtiat ennen naisille Tukholmasta. Pieksuja ei paljo nähdä täällä, vaan tavallisia kenkunoita taikka karvakenkiä. Kirkkoon ei mene kukaan avon jaloin.

Maalahtilaisten nousuaika on talviaamuin kello 5 ja 6, kesällä noustaan varhemmin, heinäaikana väliin kello 3:ki. Eineellisen (*mårosvaal*) syövät kohta noustuaan. Rakkain eine-ruokansa on maitokeitto. Puolipäiväksi syövät enimmästi perunoita, vaikka harvoin keitikkäinä, mielellään syövät heidät kuorittuina ja maidossa keitettyinä. *Trind' pääron*, keitikkäitä, pitävät köyhän miehen ruokana. Hyljen liha, joka maistuu vesilinnulta, on myös hyvä ruoka. Puolipäivällinen (*meddaa*) syödään noin 11 eli 12 aikana. *Aftonvaal*, iltapuoli (päivällinen), syödään tuossa 4, 5, kesällä 6 aikana. Petolahdella talvisydännäkin. Silloinen ruoka on liha ja maito ja jos olisi siikaa taikka sen asimesta suolakalaa. *Qveis'vaal, vess-*

vaal, iltanen, syödään vähä ennen maatamenon aikaa, joka on talvella kello 8, kesällä 10. Iltaruoka on jauhopuuro, velli eli piimäkeitto, *oostin.* Piimä on joka ateriaksi pöydällä. Leipä on hapanta usein ohransekaista. Suurina juhlina esim. jouluna, pääsiäisnä ja helluntaina tarjoo emäntä väellensä mitä paraimpia. Voita syödään silloin joka ateriaksi. Tavallinen juhlaruoka on suurimapuuro. Jouluruokia ovat verimakkara *(jraulkårv)* ja lipiäkala. Pidoissa tarjotaan tavallisesti tuoreita taikka suolatuita kaloja ja perunoita, liha- ja hernelientä, maidossa keitettyä suurimapuuroa, vasikan tai lampaanpaistia, kuivia korppuja eli pannukakkua. Tavallinen juomansa on kirnu-harikko eli katajamarjoista ja välistä maltaistaki tehty juoma. Kahvia ei juoda monessa talossa muuten kuin eri kohtauksissa. Maalahtilaisia haukutaan likipitäjissä „suurisyöjiksi", *Malaks stooretaren.* Maalahdella tarinoidaan tuon pilkkanimen alkunsa saaneen seuraavalla tavalla. Eräs Maalahtilainen teki kerran työtä pitäjän perämaissa ja varusti itsensä maanantaiaamuna, kun lähti, eväällä viikkokaudeksi. Lähti tietä poljeksimaan, mutta ei aikaakaan niin rupesi eväskontti tai säkki — eli missä eväänsä oli — käymään raskaaksi. Istui tien viereen ja söi, tarinoitsiain tieten mitään arvelematta, konttinsa tyhjäksi. Kuinka kestävä pitäjänmies oli Tiistaina, Keskiviikkona ja viikon loppupäivinä — sitä ei mainita. Varmaan ei kalastaminenkaan maittia pahenna, *sjön sööker.* Ainakin on Maalahtilainen kohtuullisempi Petolahtilaista, johon pääasiallisin syy on se, että on lähempänä kaupunkia, johon vie ruokiaan. Petolahtilaiset pitävät esim. yleensä sikoja omaksi tarpeeksi. Maalahtilaiset ovat muutenki omansa suhteen vallan tarkkoja ja huoltapitäviä, niinkuin tiedostani kaikki muutkin ruotsalaiset tällä rannikolla. Näin kerran Thölby'ssä Mustasaaren pitäjää, naapuritalon pojan täydellä todella maksavan nuorelle talon emännälle 29 tulitikkua, jotka oli lainannut. Eikä tuollaiset esimerkit olekkaan harvoja. Mutta harvat ovatkin katovuodet, jolloin eivät tulisi toi-

meen. Vuoden siemenet säästävät nälkäsuin. Likiseurakuntien mahtavuudesta jutellaan, että kun kysyt vieraalta mistä hän on, niin vastaa Närpiöläinen: *Fråån Nerpes, mää du vejt,* Korsnäs'in asukas: *Fråån Kårsnääs, Gu' nåå's* ja Kaskiluotolainen: *Fråån Kasköö, Gu' bäter.*

Ruotsi on yleinen kieli Maalahden pitäjässä. Muutamia suomalaisia palkollisia varten pidetään tähän aikaan joskus vuodessa emäkirkolla suomalainen rippi ja jumalanpalvelus. Ruotsalaisia on myöskin monta, jotka ymmärtävät suomea. Kielimurteita Pohjanmaan ruotsalaisissa rantapitäjissä on tähän asti niin vähän tutkittu, että olisi turhamaista ruveta heitä lahkoihin asettamaan. Se on ainakin tunnettu että Wöyrillä ja Närpiöllä on kummallaki oma murteensa. Närpiön murteesen kuuluvat myös Maalahden pitäjästä Petolahti ja Susiluoto, jotka ennen övatkin Närpiön pitäjään kuuluneet, ja luultavasti Pirttikyläkin, vaikka tämän sanotaan kielimurteensa suhteen siitä paljo eriävän. Koivulahti sanotaan kuuluvan Wöyrin murteesen. Luultavasti kuuluvat nuo kolme välipitäjää Mustasaari, Sulva ja Maalahti valtamurteensa suhteen yhteen, ainakin kuuluu murteensa tottumattomammalle korvalle yhtäläiseltä. Keskinäisestä liikunnosta ovat Petolahden ja varsinki Susiluodon murteet jo niin yhdistyneet Maalahden murteen kanssa, että usein on pahallainen heitä eroittaa. Mutta kuin kuulee esim. Petolahtilaisen kysyvän *qva seir et?* mitä sinä sanot? taikka *qvart ska et gaa?* mihinkä menet?, joka on pelkkää Närpiöläistä, niin ilmaisee peränsä. Närpiön murteen omituinen sana *gröbbo* tyttö, sanotaan Petolahdella *grebbo.* Tätä vastaavaa sanaa *håling* poika, ei käytetä Petolahdella, vaan sanotaan niinkuin Maalahdellakin *påjk'.* Pirttikyläläisten eleistä ja usein kielimurteestakin sanovat Petolahtilaiset pilkaten *he' e' finnblanda,* se on suomensekaista. Ei kielimurteensa oudolle kuitenkaan kuulu niin criävältä, kun hokevat heidät olevan. Kun Pirttikyläläinen esim. kysyy *hålin arun åv tejde tvåårar?*

kumpika noista kahdesta? niin kysytään Petolahdella *hått'n arun åv tejsje tvåå?* Omaisuuksia Maalahtilaisten kielimurteessa ovat esim. seuraavat. Pääte *-a* muuttuu ruotsin *o*:ksi esim. *schvaalo* pääskyinen, *lädo* lato, *tjärro* rattaat, *flecko* tyttö; nimi sanain pääte *-e* heitetään pois ja sanotaan *föör'* keli, *skräddar'* kraatari, *simmar'* uimari, *påjk'* poika; *an* taasen kuuluu *-on* esim. *lädon* lato, *tjärron*; *-en* sanotaan *-in* esim. *qväärnin* eli *väärnin* mylly, *grändin* kylän-osa, *skouin* metsä, *graanin* kuusi. Laatusanain päätteestä *ad* katoaa *d*, esim. *åppblanda'* sekoitettu, *åppstäda*, puettu, siivottu; päätteestä *ig* putoaa, niinkuin muittenki Ruotsalaisten puheessa, *g* pois esim. *fröudi* pulskea, lihava, eli muuttuu koko pääte *o*:ksi, esim. *städo* vankka, *oovetto*, herjaava. Tekosanain pääte *-a* heitetään pois, esim. *jäär'* tehdä, *stjuut'* ampua, lykätä, *aarbeit'* tehdä työtä. Kirjain *a* muuttuu välistä sanain sisällä *ä*:ksi esim. mainituissa sanoissa *lädo*, *qväärn*, *städo*, *e* tavasta *ö*:ksi niinkuin sanassa *sjölv* itse, tavasta *ä*:ksi esim. *jälp* apu. Kirjain *i* kuuluu syvältä elikkä painavalta melkeen kuin venäjässä. Paraita esimerkkiä siihen on epänimikkö *miin* minun, jossa *i* muutenki on pitkä. Kun *o* pitkässä tavauksessa Wöyrillä ja Koivulahdella kuuluu *åo*, niin sanotaan täällä *ou*, joka kuuluu melkeen kuin syvä ruotsin *o*, esim. sanoissa *skou'* metsä, *doumar'* tuomari, *kou* lehmä, monikossa *kounar*. *U* kuuluu syvältä melkeen kuin kaksiäänike *uy*, muuttuu usein *o*:ksi, esim. sanoissa *foll* täysi, *skollar* näyttää. *Y* kuuluu myöskin syvemmältä kuin tavallisessa ruotsin kielessä, esim. sanassa *fyyrar* neljä. *L*:ää on muukalaisen melkeen mahdotoin äännellä Maalahtilaisten tavalla. Sitä mainiessa lyö kieli ikäänkuin taakseen kitalaessa. On melkeen kuin kuulisi *e*-n jäänöksiä sen jälessä esim. *flasko* pullo, *jälp* auta! *Q* katoaa Maalahden Ylikylässä muutamain sanain alussa esim. *väärn* mylly, *viigo* hehko, *e vess* illalla. — Tekeväisiä epänimikköjä taivutetaan seuraavalla tavalla:

Ja' minä,	*Du* sinä,	*Han houn* hän,
men, miin, minun,	*den, diin* sinun,	*hans* l. *hansis, hennas, sen, siin* hänen,
åt me' l. *meeg* minulle,	*åt de'* l. *teeg* sinulle,	*åt'an* l. *hande, ena* l. *honde* hänelle,
me' l. *meeg* minua,	*de'* l. *teeg* sinua,	*'an* l. *hande', ena* l. *honde* häntä,
ååv me' l. *meeg* minulta.	*ååv de'* l. *teeg* sinulta.	*ååv' an* l. *hande', ena* l. *honde* häneltä.
Vi me,	*Ni* te,	*Di*, l. *tej* he,
vånn meidän,	*edan* teidän,	*teras* heidän,
åt åss meille,	*åt eder* teille,	*åt tej* l. *dåm* heille,
åss meitä,	*eder* teitä,	*tej* l. *dåm* heitä,
ååv åss meiltä.	*ååv eder* teiltä.	*ååv tej* l. *dåm* heiltä.

Men, den ja *sen* sanotaan urossukuisista ja *miin, diin, siin* naissukuisista. Tässä eivät koskaan erehdy. Niin sanovat esim. *men kari* minun mieheni, puolisoni, *den ploug* minun aarani, mutta *miin tjär'ng* minun vaimoni, *siin bruud* morsiamensa. Kun on puhutetun tärkeä tietää ketä asia koskee niin sanotaan *meeg, teeg, hande* ja *tej*, muuten *me', te', 'an* ja *ti*. *Hande* merkinnee alusta tuota, puheessa olevaa. *Du* tavataan myös muodossa *töög* esim. lauseessa *töög?* sinäkö? Laskusanat ovat: 1 *eit* 2 *tvåå*, 3 *triiar*, 4 *fyyrar*, 5 *femmar*, 6 *sjiksar*, 7 *sjuuar*, 8 *ått'*, 9 *nij*, 10 *tij*, 11 *elv'*, 12 *tålv*, 13 *tretton*, 20 *tjuue*, 30 *treti*, 40 *förtti*, 80 *åtoti*, 90 *nijtti*, 100 *hondra*. Näytteeksi taivutettakoon tähän joku apu- ja koskevainen tekosana:

Ja' je olen,	*Ja' jäär* teen,
du je olet,	*du jäär* teet,
han je on,	*han jäär* tekee,
vi je olemme,	*vi jäär* teemme,
ni je olette,	*ni jäär* teette,
tej je ovat.	*tej jäär* tekevät.

Ja' va' olin,	*Ja' joul* tein j. n. e.
vi va' olimme j. n. e.	*vi joul* teimme j. n. e.
Ja'a vöri olen ollut j. n. e.	*Ja ha jourt* olen tehtyt j. n. e.
tej ha l. *ti'a vöri* ovat olleet.	*tej ha* l. *ti'a jourt* ovat tehneet j. n. e.
Ja had vuri olin ollut j. n. e.	*Ja had' jourt* olin tehnyt j. n. e.
Ja ska va minä olen oleva.	*Ja ska jäär* minä teen,
vi ska va me olemme j. n. e.	*vi ska jäär* me teemme j. n. e.
Ja må va mahdan olla j. n. e.	*Ja må jäär* mahdan tehdä j. n. e.
Ja ska va olisin j. n. e.	*Ja sku jäär* tekisin j. n. e.
Ja må'a vöri mahdan ollut j. n. e.	*Ja må'a jourt* mahdan tehnyt j. n. e.
Ja sku'a vöri olisin ollut j. n. e.	*Ja sku'a jourt* olisin tehnyt j. n. e.
Ja ska'a vöri minä olen ollut j. n. e.	*Ja ska'a jourt* minä olen tehnyt j. n. e.
Va du! ole!	*Jäär du!* tee!
Va ni! olkaa!	*Jäär ni!* tehkää!
Ti va olla,	*Ti jäär* tehdä,
ti ha vöri, olla ollut.	*ti ha jourt* tehneenä,
ti ska va olla, oleva.	*ti ska jäär* tehdä.
Varand' oleva.	*Järand'* tekevä.

Muodossa *vöri* kuuluu *ö ö*- n ja ruots. *u*- n väliseltä. *Had'* kuuluu melkein kuin *ha'*. *Ja ska* ei ole tavallinen muoto, sen siaan sanotaan esim. *ja mått'* eli *ja måtta gaa.* Jos Maalahtilainen sanoo olleensa jossain, niin antaa, missä sopii, paikalle omantosian päätteen *-as* esim. *Bånnas Iisakas.* Tutkien puhuttua ja usein ikäänkuin tapaturmassa muutenki lopettaa puheensa lauseella *elå.*

Yksin emäkirkolla on havaittava eroitus puheenparressa. Selvimpää ruotsia puhutaan pappilan lähellä Alikylän osassa *Klockarbacken,* jossa paljo on herrasväkeä asunut. Ylikylässä puhutaan sekaisinta ja lyhennetään sanoja esim. *e vess (qveis', qväll)* illalla, *e mönn (mörn)* huomenelta, jota vastaan Alikylässä sanotaan *i qveis', i aftost, i mårost.* Niinkuin jo ennen

mainittiin sanovat Petolahtilaiset Närpiön murteen mukaan *qvann* missä, *qvart* mihin, *qva* mitä j. n. e. Maalahtilaiset puolestaan heittävät *q*:n pois ja sanovat *vann*, *vart* ja *va'*. Tuon lisäksi jätetään *q* Alikylässä pois muistaki sanoista, esim. *väärn* mylly, *viigo* hehko. Omituisia sananmurteita ovat Maalahdella *hjennar* täällä, *hije* tässä, *tidennar* tuolla, *dide* tuossa, *hitje* tämä, *hede* tuo, *holin ?* kumpi ?, *ömsaand* yksin, *sår* etelä, *fölsing* varsa, *lamb* karitsa j. n. e. Omituisia sanoja ovat esim. *göut* (dank) huono kynttilä, *rådd* raskas (vaimo), *skollar* näyttää (päältäpäin), *båda* niemi, *klåve* rako jäässä, *årrveno* naarasteeri, *vränsk* ruuna, *röj* koppelo, *qvätto* lastu, *skarpgobb* kova muurain, *blöt-tjärng* kypsi muurain.

Alimaalahden murteella otamme tähän kappaleen uudesta testamentistä, joka ennenkin tavataan näytteenä ruotsalaisten pitäjäin kertomuksissa.

Å på tridi daain va et gässbåd i Cana i Galileen å Jesu mour va teer. Jesus å hans bååu (barn) va åh budi ti gässbås. Å tå viine va'dt för liite, saa Jesu mour åt an: Di ha int na viin. Tå saa Jesus ti on: Qvinn va haar ja me teeg? He int men tiid kumi ännn. Tå saa hans mour åt dräängan: va han se'er åt eder ska ni jäär. Så ha di sjex steinkruukor teer, såm va sätt et Judanas bruk å som drou två elå trij måått vaar. Tå saa Jesus åt dåm: Lägg kruukona foll å' vatn. Å så laa di dåm foll. Å så saa han åt dåm: Legg i dåm å bjer dåm ti kåttjin, å di baar dåm. Tå kåttjin smaka viine såm a vöri vattne å int veta vadan e a kumi — men dräängan såm a öjst vattne i dåm veta e — så skicka han båd et brugummin. Å saa åt an: All bruuka di sätt fram ti bäst viine fö'st å tå di vaal dråttji tå säter di fram he såm je säämber. Å no ha ni spara heje bäter viine tärt nöög. Å he va ti fö'st täckne såm han joul i Cana i Galileen.

Sananparsista mainittakoon tässäkin muutama. Vihamiestä uhkaessa sanotaan *vänt bara ja fåår de mellan stapel å kou*,

joka muistuttaa entistä tapaa, kun hautauslehmä vietiin ruumiin seurassa kirkolle. Hyvästä luvusta sanotaan *du läser såm Måårten biskåp*, joka muka pitäisi olleen ensimäinen pispa mailmassa ja muutenki vakava pappi. Tavallinen sananlasku on täällä ennenetty näin: *Bånnas föötren, Storkyro ååker å Liming ääng*. Bånn on talo Alimaalahdella.

Miehen nimiä 15:llä sataluvulla olivat: Jakob, Halvar, Bengt, Jöns, Per, Anders, Grels, Oluf, Lasse, Klemet, Gunnar, Erik, Staffan, Morthen, Poll, Tord, Michel, Sven, Ravald, Siffred, Mons, Biörn, Henrik, Bertel. Naisten nimiä tavataan esim. Barbro, Karin ja Kirstin. Tämänaikaiset tavallisimmat miehen nimet ovat: Jo'an, Janne l. Juck', Matt', Erik l. Erk', Jakop, Simon, Joonas l. Joone, Anders l. Ant', Benjam, Sven, Mickel l. Mick', Henrik l. Hejk', Määrtin. Naisten nimet: Maria, Maija l. Maj', Kajsa, Baata l. Baat', Stiina, Anna, Greeta l. Greet'.

Kihlaaminen on samantapainen kun tiedostani muuallaki etelä Pohjanmaalla. Kahdestatoista vuodesta alkain makaavat tytöt suvisin luhdissa ja tuonne saa morsian joka lauvantai- ja pyhäyö sulhaisensa vuoteiseksi. Tämä kihlaaminen kestää noin puoli ja kuusiki vuotta, siksi kuin sulhainen saa tilaisuuden mennä naimiseen. Mainittuina öinä kulkee poikia joukottain ympäri kylää, mitkä todella kosioimassa, mitkä viinan takimesta. Vanhemmat, näet, kun tietävät tytöllänsä olevan sulhainen, antavat hänelle jyviä, joista tyttö keittää viinaa ja tarjoo niille pojille, joihin mielistyy. Kolmentoista vuotiset pojat käyvät oppia vanhempain parissa. Nämä tekevät yön pitkään kaikenmoisia kuria. Välistä antauvat tytötkin liikkeelle ja tekevät hullutuksia poikain vastattavaksi. Asetuksia yön juoksun vastustamiseksi Maalahden pitäjässä sääti Maaherra Piper 18 p. huhtik. v. 1755 ja 7 p. helmik. 1757. Nämä kielsivät vanhempia antamasta tyttöin maata luhdissa ja tekivät yöjalkaisten sakonalaisiksi. Siihen aikaan kuulutettiin noita usein, mutta melkein vaikutuksetta. Olkoon kui-

tenki poikain kiitokseksi sanottu että harvat heittävät kihlatun morsiamensa. Välistä ja useinki ajaa toki sulhaisen pakkokin pappilaan kuulutuskirjaa hakemaan. Vähintäin kolmasosa vuoden alla vihittyjä parikuntia maksavat tervarahansa. Kuulutusta hakiessa seuraa sulhaista puhemies, joka enimmästi on sukua, välistä morsiamen vanhemmatkin. Ensi kuulutuksesta sanottiin ennen *gaa i bruustugon*. Muinoin pidettiin häitä kaksi päivää morsiamen ja kaksi sulhaisen vanhemmilta *(fyyradasbrölåp)*. Nykyaikoina ovat hääpidot vähä harvenneet ja parikunnat vihitään enimmästi pappilassa, johon asianomaiset usein tulevat kahdenkesken, ettei kukaan tietäisi vihkimisestä, eikä sulhaisen tarvitsisi juominkia pitää. Kun häitä pidetään, niin parikunta vihitään kirkossa 12 aikana päivällä. Isommat häät rupeavat tuorstaina, pienemmät perjantaina (*tvåå daga's gästbåd)* ja kestävät lauvantai iltaan asti. Jos on pidempi matka kirkkoon, niin ajaa hääväki hevoisella seuraavassa järjestyksessä. Ensin soittajat, joita enimmästi on kaksi viuluttajaa ja yksi klarinetinsoittaja, sitte puhemies yksin, sitte parikunta, sitte pappi, jälessä ajavat parikunnan sukulaiset ja sitte muu hääväki, missä järjestyksessä tahansa. Johtoseura kulkee hiljaan soittajain pelaessa. Tuossa tilaisuudessa soitetaan Vegesack'in marssia Oravaisen tappelussa [1]). Parikunnan tulee tarkkaan tervehtiä kaikkia vastaan tulevia, joittenka velvollisuus on kohteliaasti kumarrella ja, jos on mies, paljastaa päänsä, jota eivät asukkaat muuten keskenänsä tee. Usein ammutaan tien vierissä parikunnan kunniaksi. Jos on kylmä niin teetetään edeltäkäsin kirkon vierisen talon takkaan suuri valkia, jossa parikunta ja hääväki saavat lämmitellä. Tavasta lämmitetään sulhaiselle ja morsiamelle viinaryyppyki virkistykseksi. Parikunnan hevoselle pitää taloon heitettämän vahti ettei joku pahaa suopa voisi mitään kuria tehdä. Morsiamella on hopearaha kummassaki

[1]) Todistukseksi, että marssi on oikea, mainittakoon että Petolahdella vanha kersantti usein vielä ihastellen sitä hyräilee.

kengässä, sillä muuten olisi tuolla pahaa suovalla valta hänen ylitsensä samassa kun morsian astuu kirkon kynnyksen yli. Morsiamen puku on musta silkkikläninki, kiiltolevyistä ja silkkinauhoista tehty korkia kruunu päässä ja heiluva vapavärinen silkkiside pallialla. Kirkkoon mennessä asettuu hääseura tällaiseen järjestykseen. Etupäässä menee pari tyttöjä, joista sanotaan *bjäär kalfsjuulon,* sitte vuorottain pari poikia ja pari tyttöjä, niin monta kun löytyy seurassa, sitte telturit, joita on kuusi neitoa *(brupiigor)* ja kuusi poikaa, kolme kutaki rinnatusten, sitte parikunta, sitte soittajat, sitte parikunnan vanhemmat ja näitten perässä tulee muu johtokunta. Kun kirkossa joudutaan kuoriin niin jakautuu parittaisin tullut nuoriso kehään, pojat oikialle ja tytöt vasemmalle puolelle, telturit taasen paikallensa kummalleki puolelle vihkituolia. Muu hääväki jää taammaksi kirkkoon, johon paljo muutaki kansaa tapaa kokoontua katsomaan. Samassa järjestyksessä lähdetään taas kirkosta ja häätaloon. On myöskin mainittava että niin kauvan kun morsiamella on kruunu päässä istuu ja seisoo hän, paitsi vihkiäisissä, yljän oikialla rinnalla. Sulhaisen ja morsiamen ensi tekeminen häätaloon tultua on mennä keittohuoneesen ja padasta kumpiki ryypätä samalla kapustalla pari suullista keitettä, tuolla ikäänkuin näyttääkseen toivonsa saada elää sovinnossa aviosäädyssään. Puolipäiväinen on pitojen alku. Muitten kulhojen sekaan pannaan pöydälle tyhjäki vati *(brúfaat)*, johon kootaan lahjoja parikunnalle. Miehet ja pojat panevat rahaa, vaimot ja tytöt huivia, liinakangasta, posliinikaluja j. m. s., kukin mahtavuutensa mukaan. Melkeen ainoa huvitus häissä on tanssi, jossa hyppeleminen morsiamen kanssa on pääasiana. Häätupa on puetettu, katto ja seinät, silkkisillä kaulavaatteilla ja valkoisilla liinasilla, välistä koristetut punaisilla heltuilla. Seinät ovat täynnä tauluja, kuvapaperia ja kuvastimia taikka peiliä erinomaisessa epäjärjestyksessä. Pöydän takana on suurin kuvastin, johon ei paljo muitten ole lupa kurkistella kun parikunnan. Kun

ruokapöydät ovat siirretyt laattialta, niin asettuvat soittajat istumaan pöydän taa, kaksi kulhoa pannaan pöydälle, yksi on tyhjä ja täytettävä, toisessa viinaa. Tämän ääreen seisahtuu viinanlaskia *(källarsven)*, nappu kädessä. Viinanlaskioita on kaksi häätpidoissa. Toinen kulkee tarjoten. Niiksi valitaan vakavia raittiita miehiä. Nykyisemmin on ruvettu viinaa pitämään esillä tarjoamatta ja onkin viinanmeno enennyt. Ennen meni viinaa isoissa häissä noin neljä-, viisikymmentä kannua, nyt mainitaan menneen kahdeksan ja yhdeksänkikymmentä kannua. Ensimäinen polska tanssitaan niin, että sulhainen ja morsian seisahtuvat tuon suuren kuvastimen eteen, katsovat hetken sitä kohden, kääntyvät sitte toisiinsa, kumartelevat ja sulhainen nostaa lakkia — miehet hyppelevät aina lakin päin — ja kääntyvät taasen kuvastinta kohden. Samassa vaikenee soitanto. Vähän perästä alkaa soittelo taas ja nyt tanssivat kahden kolme polska peräkanaa. Sitte rupeavat vaatimaan muitakin polskaan. Ensin käsketään pappi ja papin rouva, sitte kaaso, sitte sukulaiset ja sitte muita kestiä. Jokainen kun tanssii morsiamen kanssa panee muuan markan eli minkä mielii, välistä ruplanki, morsiamen käteen. Tämä heittää rahan vadille ja viinanlaskia tarjoo tanssineelle morsiamen puolesta ryypyn napullansa. Sittemmin rupee nuoriso keskenäänki hyppelemään. Tässä on se tapa merkittävä että tytöt käskevät poikia tanssiin ja poikarievut saavat odottaa siksikun käsketään, jos eivät tahdo mennä rahaa morsiamelle maksamaan. Tytöt muuttavat häissä monesti pukua. Ensi yönä esim. on jokaisella musta kläninki ja seppeli päässä. Noin seitsemän aikana ehtoolla kokoontuu nurkkavieraita *(gålfståndaren)* tuvan täydeltä katsomaan ja tanssimaan ja toisia ulkopuolelle teuhaamaan ja lasista tirkistelemään. Niitäki poistamaan kävi kerran kielto maaherralta, mutta aivan turhaan. Nämä tanssivat myös morsiamen kanssa, saavat ryypyn ja panevat antimensa kulholle. Morsian voi niin muodoin pitojen pitkään tanssia sadan paikkoihin

ruplia vadillensa ja moni poika hyppelee humalassa kolme, neljä ruplaa kukkarostaan. Usein tarjottaa isäntä muutenki nurkkureille viinaa, josta monesti juovustuvat ja tekevät moninaista väkivaltaa. On sekin nähty että ovat ajaneet hääväen, paitsi morsianta, ulos häätuvasta. Harvoin on siltä puukko näkyvissä. Noin kahden, kolmen aikana aamulla käsketään nurkkavieraat ulos häätuvasta. Silloin ruvetaan pöytiä valmistamaan toiseksi ateriaksi, joka syödään noin kello neljän aikana. Joka sitä ennen on nälistynyt, saa mennä vaimoväeltä jotain suuhunsa hankkimaan. Toisena päivänä tanssivat tytöt morsiamen itsestään *(ifrån sé)* ja vaimot tykönsä *(till sé)*. Vasta sitte saa morsian ottaa kruunun päästään. Nuoret pitkittävät hypellen aina lauvantai iltaan. Vanhat katselevat nuorten iloa, puhuvat keskenänsä, mitä mistäki ja tarinoitsevatkin välistä. Usein tulee nuoriso käskemättä vielä pyhäiltanaki häätaloon tanssimaan. Tavallinen tanssi on Suomessa yleinen polska, välistä pannaan valssiaki. Häitä pidetään useasti tähän aikaan tuota rahan ansiota varten. Välistä loppuvat ruokavarat toista ateriaa syödessä. Viina ei lopu koskaan. Tietävät kyllä että humalassa on raha löyhemmällä.

Maalahtilaiset eivät ylipäänsä ole viinaan taipuvia. Juovat pian kaikki ryypyn jos tarjoo, mutta eivät usein juo itsiänsä ripuksiin. Pahimmalla kannalla oli tämä seikka loppupuoleen viimeistä ja alkupuoleen tätä vuosisataa. Provastinkäräjissä v. 1792 valittivat sekä papisto että talonpojat Sulvan nuorison yltyvästä juopumuudesta, „jota oli sen pahempi vastustaa kun kruununmiehetki pitivät kapakoita“ [1]). Tätä nykyä ei ole paljo miehistä

[1]) Kirkonkokouksessa 9 p. lokak. 1768 valitettiin että sekä naineet että naimattomat miehet yökausina löivät korttia menettäen siten rahansa ja muun irtaisen tavaransa. Sitä vastustaaksi päätettiin 5 talerin sakko kortin lyöjälle. Sama sakko määrättiin sille, joka antoi tupansa nuorisolle tanssia, syystä että kauan oli valitettu nuorison vallattomuudesta tuollaisissa tanssikokouksissa. Tanssiin menijä sakoitettiin samalla rahalla.

moittiminen. Mutta lapsivaimot, joilla viinaa välttämättömästi pitää olemaan, juovat sitä summalta. Tämä on vanha tapa ja muutamat juovat tuopin ensi päivänä. Lapsen saatua katsoo kätilöin jos lapsi rupee elämään taikka ei. Jos kädet ovat valkoiset niin kuolee kohta *(pront!)*. Jos viiva, joka ison ja sen likimäisen varpaan välistä menee jalan alle, ei ole oikein selvä, niin lapsi kuolee lapsuudessaan, *bliir afstäckt å gaar int' ti' bools.* Muuten päätetään myös lapsen itkusta kasteessa, jos tulee elämään. Veteen, jossa lapsi ensi kerran pestään, pannaan hiiliä. Lapsi ruokitaan kylmällä lehmän maidolla, jota imee tilasta *(nappen)*. Vuoden vanhana saa enimmästi hapannutta maitoa, jonka tähden usein kuolevat vatsan vääänteestä. Lasten imettäminen pidetään hentuiselta, eikä miehet antaisikaan vaimojen imettää lapsiansa pelvosta että tuo veisi kauneutensa. Jos joskus sen sallivat, niin luulevat sillä pääsevänsä paljoista lapsista. Ei harjaksiakaan lapsissa pidetä luonnollisina vaan luullaan pahanilkisiltä saatetuksi, johonka siis ei muu autakkaan kun ymmärtäväisen keinot. Syöpäläisen *(riis)* luulevat lapsilla olevan kun lapsi kapaloidaan niin kovaan että kylkiluut väänistyvät je rinta siitä menee vinoksi. Lapsien ja melkein vanhempainki taudeissa koitetaan enimmästi kaikki kurit ja keinot ennenkuin hankitaan lääkkeitä. Lasten jalat pidetään kauvan kapaloissa. Jos se niistä päästyä lyö jalkansa ristiin, niin luullaan pahalta naapurilta vitsastetuksi *(gåålbondi)*. Silloin on lapsen vetäminen aidan vitsan läpi. Paras on jos löydetään aidassa seiväspari, joista yksi on kasvava puu. Sitte levitetään seipäät toisistaan niin että lapsi mahtuu vitsan läpi. Jos ei tuollaista seiväsparia löyttä, niin haetaan kuusi, jonka juuri on kasvanut koukkuun maasta ja lapsi vedetään tuon koukun alta. Tuommoisia uskoo ja tekee vielä moni, varsinki Petolahdella.

Sibyllan ennustuksista sanotaan keksityksi taika ett'ei palkoilisen pidä rupeaman palvelukseen maanantaina, jos mielii pääsevän

vuotensa perille, vaan tiistaina. Kirkkoherra Björck puhuessaan pitäjän taikauskoista aikanansa ei sano niitä paljo löytyvän, mainitsee kumminkin sen, että muutama vanha tummu soisi ettei vaimoväkensä kehräisi tuorstai-illoin. Luulee lampaansa siitä saavan kiertotaudin eli mikä hän lienee, *kringgång*.

Juhla-ruista on jo ennen mainittu. Petolahdella ei syödä lipiäkaloja eikä makkaroita jouluksi, vaan sen siaan jouluhaukia, *julgäddor*. Jouluaattona mennään edellä puolenpäivän saunaan. Kello neljä j. p. p. syödään joulupuuro ja mennään maata kuuden aikana. Olkia pannaan monessa talossa jouluksi tuvan laattialle. Joulun, uudenvuoden ja loppiaisenki aatto-iltoina nakkaavat perheväki toisillensa juhlalahjoja, puulusikoita, kuontalolautoja, joihin leikkaavat kaikellaisia koristuksia, kengänpauloja, kuvapaperia j. m. s. Mainittuina iltoina ja seuraavina juhlapäivä-aamuina palaa aidanseipäissä ja lumessa sylen pituisia tervaskiskoista tehtyjä soittoja. Välistä pystytetään päreillä koristettu riuku, jonka nokkaan on sidottu lyhty. Joulupäivänä ajetaan, jos suinkin sopii, hevoisella kirkolle. Soitoilla tullaan kirkonmäelle, ja kootaan läjään palamaan. Ei niinkään Tapanin kuin kolmantena joulupäivänä kyläilee nuoriso. Petolahdella kestitetään vieras ryypyllä. Emäkirkolla tarjoavat tytöt kahvia ja pojat puolestaan viinaa tytöille, jos haluavat. Silloin on raitiski mies vähä humalassa. Muuten on koko juhla-aikana voita ja leipää pöydällä. Uudenvuoden ja loppiaisen aikana vierastelevat pitäjää kolme enimmästi Mustasaaresta kotoista viisasta miestä, *stjernpojkar*, laulaen ja rahaa kooten. Loppiaiseksi puetetaan pieni tyttö morsiameksi, *lappbrud*. Tämä kulkee, tyttöparvi perässä, päivällä ympäri talosta taloon, näyttääkseen että hän on morsiamena. Iltasella kokoontuu hänen kotiinsa sekä aika ihmisiä että lapsia. Siellä hypellään niinkuin ainaki häissä. Joka tanssii morsiamen kanssa maksaa kopeikan. Laskiaispäivänä syödään hernerokkaa ja sianlihaa. Maalahden pitäjässä on huonoja törmiä. Lasten päähuvi-

tus laskiaissa on vipukelkka. Harvoin yhdistyvät vanhemmat sem-moisiin. Myöskin mainittava tapa silloin on se, että lapset juok-sevat ympäri kulkuisilla. Pääsiäisyönä ovat sekä pojat että tytöt liikkeellä hullutuksia tekemässä. Sahahepoja ja loukkuja valjas-tetaan esim. halkokuorman eteen maantielle, pienempiä huoneita muutetaan paikaltansa, olkia vedetään ladoista kokkovalkioihin j. m. s. Usein löyttään huomenelta lampaitten seljät ja posket ke-rittyinä. Tuota arvellaan noita-akkain työksi, jotka noitivat noilla villoilla. Muistan tästä että paras neuvo pakotukseen kuuluu olevan se multa jonka pappi nakkaa ruumiin-arkun päälle. Usein kyykistyvät akat ikäänkuin suruissaan, papin luettua, arkun vie-reen, laskevat nenäliinansa kannelle ja kouraavat noustessaan mitä saavat. Noitia näkee pääsiäisyönä jos kolme kertaa siirre-tyn huoneen katolta tirkistelee. Mettumaariksi koristetaan piha, paraiten portaan kumpiki puoli, koivuilla. Tytöt sitovat *(binda)* mettumaari-aattona, tutkiakseen onnensa kohtauksia seuraavan vuoden alla. Tämä sitominen käy yleisellä tavalla. Kasvavia olkia katkaistaan solmujen ylipuolelta. Sitte sidotaan oljen ym-päri erivärisiä lankoja. Joka värillä on muka merkityksensä. Mettumaari-aamuna menee tyttö sykkivällä sydämellä tulevaisuut-tansa näkemään. Usein eivät löydä langan merkkiäkään, sillä poikain työ on aattoiltana niitten vakoileminen ja hävittäminen. Jos kaikki on paikoillaan, niin sanoo langan värin merkitys siinä sitomisessa, jossa oljen sydän on hiukan kasvanut, tyttöparan vuoden onnen. Vehriäinen lanka merkitsee rakkautta, vaalean-punainen kruunua, sininen uskollisuutta, punainen rehellisyyttä, sinervä rikkautta, keltainen rukkaisia, valkoinen ruumista ja musta surua. Toinen samaa tarkoittava tyttöin tapa on se, kun mettu-maari-aattona leikkaavat pieniä turpaita maasta, panevat lehden jokaisen alle, muistaakseen mitä mistäki toivovat ja jos aamulla löytävät madon taikka muun hyönteisen turpaan alla, niin var-maan toivottu tapahtuu. Poikain mettumaarihuvitus on pollin

lyönti. Muita jokavuotisia tapoja ovat valehteleminen ensi ja viime päivinä huhtikuuta, kukin taitonsa mukaan, arpaheinän sitominen y. m. [1]).

Maalahtilaisen tervehdyssanat ovat *go måron, go daa, go afton, go natt* ja samaten vastataan. *Go afton* tervehditään kohta puolipäiväisen syötyä. Tiellä jos toinen menee ohitse, niin nykähyttävät hiukan päällänsä, lakkiin koskematta, ja sanovat tervehdyksensä. Kun herrasväkeä tulee vastaan niin nostavat lakkia mitään sanomatta. Eivät kuitenkaan kaikki, varsinkaan nuoremmat, niitä tervehdi. Naisten en ole nähnyt kumartelevan eli „niiaavan“ muuten kuin kummina ja Herran ehtoolliselle mennessä; sanovat vaan hekin tervehdyksensä ja nykähyttävät päällänsä. Maalahtilaisella yleiseen ei ole paljo ulkonaista kohteliaisuutta. Kun tulet tupaansa, niin saat usein seisoa ovenvieressä, jos on sia penkillä, etkä mene istumaan. Jos on kohteliaimpia emäntiä, niin nostaa jonku penkillä makaavan vaatteen sivuun ja sanoo *stii fråån dyrin.* Lakki on miehen päässä, muutoin kun syö, lukee ja jos herrasväkeä on tuvassa. *Du* eli *tu* on tavallinen puhetteleminen, vanhemmille sanotaan *ni.* Sentähden kuullaanki välistä lausunto *kallar tu me, för töög?* Parempi teitittelemistä on luultavasti monen mieleen *han* taikka *hon,* ainaki puhutellaan niillä usein herrasväkeä. Muutama akka puhuttelee herroja sukunimellä. Vähä on tietonsa likipitäjiä tuonnemmasta mailmasta. Esimerkiksi olkoon mainittu se, kun muutama herrasväkinen perhekunta muutti emäkirkolle Suomalaisista *(Finnmarken),* niin ihmettelivät ainakin pari emäntää kohteliaasti, kuinka ymmärrettävästi perheväki kumminkin puhui ruotsia, *tå finskon entå je moode's-mååle.*

Maalahtilaisten etevimpiä avuja on rehellisyytensä. Varka-

[1]) Monta tässä kerrottua tapaa ja taikaa on minulle jutellut Petolahden Kappalainen Hra Fr. Hedberg, josta minun tulee häntä suuresti kiittää. Myöskin kieltä tutkiessa on hän ollut minulle suureksi avuksi.

udesta ei kuulla paljo koskaan. Puheessaan ovat vapaita taikka puhuvat kaikki ajatuksensa huoleti, jos harmittaa toista taikka ei. Tuohon loukkaantuu piankin vieras. Siihen tulee vielä sekin, että ovat vallan epäluuloisia vieraan kokeitten suhteen. Hyvääkinsuovaa harmittaa tuo epäluulo usein niin, että surkutellen heittää kokeensa, joita mietti heidän hyväkseen. Taitaa tuohon osaksi olla syy seki, että pelkäävät jälkimaksoja, sillä kunnallisissa asioissa eivät tahdo taipua vähimpäänkään rahamaksoon. Muuten näyttää tuosta kahdesta niinkuin muustaki elannostaan ikäänkuin tuntisivat että asuvat vieraalla rannikolla, jolla ei olisi mitään hyvää tuon maan asukkailta odotettavana ja heidän siis on paras olla varoissaan. He ylönkatsovat ja pilkkaavat kumminkin suomalaisia. Mistä tuo epäluulo on saanut alkunsa, sitä en voi keksiä. Se kohtaa varsinki herroja. Sananlaskussa sanovat ett'ei vielä ketään ole kukkaro kaulassa hirtetty. Toinen myöskin herroille kuuluva sananlasku on *int' slagtar e' kouin som mjölkar*, jolla erittäin sanotaan tarkoitettavan nimismiehiä, jotka puolustavat sitä jota nilkovat. Usein tarjoavat ujoomatta virkamiehille lahjoja asiatansa edistääkseen. Mutta tämän ohessa ovat aina liikutuksiin kiitollisia, kun viimein näkevät että joku kokonaan omasta voitostaan huolimatta, tekee heille hyvää. Siihen on nykyisin esimerkki nähty koulussa, jonka muuan herrasmies omalla kustannuksellaan on toimittanut emäkirkolla. Moni arvelee kuitenki epäillen että kruunu koulua kustantaa. Työhön ovat Maalahtilaiset melkeen taitavia, mutta ahkeruudestaan ei ole niinkään puhumista. Olkoon naisten kunniaksi sanottu, että siinä heillä on voitto. Vanhastaan on enin osa Maalahtilaisia pitänyt pellon viljelyksen sivuelantona ja sentähden on tuo ja melkeen kaikki ajotyökin nyky aikoihin asti ollut naisten käsissä. Tuo on tehnyt heidät vallan roteviksi, mutta samassa vienyt kauneutensaki. Harvat ovat Maalahdella kauniit naiset. Maalahtilaiset ovat hyviä laulamaan. Kir-

kossa, jossa käyvät tärkeää, on veisu selvä ja kaunis [1]). Muuten kaikkuu lauluja sieltä ja täältä, varsinki lauvantai ja pyhäiltoina. Eräs 94 vuotinen eukko toimitti kuinka hänen nuoruudessaan, kun eivät kerran kuninkaan kuoltua saaneet viuluttaa, muuan ämmä lauloi tanssinuottia hypyissä. Nuottia on heillä useampia ja kauniillaisiakin. Soittimia ei heillä ole muita kuin viulu, laukkupeli ja joku klarinetti.

Lukutaito [2]) on ylipäänsä hyvä koko pitäjässä, mutta eivät kumminkaan kaikki ymmärrä luettua, joka tulee siitä etteivät hanki kirjoja. Niitä ei löydy pitäjässä monellaisia, tuskin mainittavaa muuta sisältävää kun „Jumalan sanaa“. Muitten kirjain lukeminen pidetään, jos ei juuri syntinä, niin ainakin joutavana, mitä sitte rahaa vielä heihin panisivat. Kolme neljä vuotta on emäkirkolla ollut kirjasto, jonka nuori herrasmies omalla kustannuksellaan hankki. Tuosta lainaelevat muutamat kirjoja jo tärkeääkin ja on toivottava että itänyt halu kasvaa ja levenee. „Österbotten“ nimisiä sanomia on pitäjän talonpojilla tänä vuonna noin 5 eli 6. Kirjoitustaito on monen omana. Tätä nykyä on lasten opetus Maalahdella lukkarin hoitona, joka pitää pyhäkoulua. Sen ohessa on seurakunnassa kaksi kyläkoulua ja yksi erikoisen kustantama

---

[1]) Ennen näkyy olleen huonompi laita. Kirkonkokouksessa 1760 käskettiin seurakuntalaisten vähitellen heittämän sivusävelensä kirkonveisusta, eikä ääntämän niin mahdottoman kovaa papin messuessa. Mutta eipä siihen aikaan lukkaristakaan paljo piitattu, niinkuin vasta näemme siv. 117.

[2]) Lukutaidosta Maalahdella mainitaan kirkon arkistossa ensi kerran v. 1673, jolloin pispan kärájissä 20 p. helmik. ilolla nähtiin, että moni luki kristinuskonsa Lutherus'en selityksistä ja toiset kehoitettiin opettelemaan sisältä lukemaan ja noita selityksiä oppimaan. Provastin kärájissä 2 p. tammik. 1719 sanotaan vanhain vähä unhottaneen uskonsa pääkappaleita, mutta nuorten lukutaidon olleen jotensaki hyvällä kannalla. Silloin oli lasten opetus lukkarin hoitona. Kirkkoherra Björck'in aikana (1759—82) oli yksi lastenopettaja joka kylässä. Sille maksoi joka lapsi 24 kill. kup. joka kuukaudelta. Koulu kesti keskivälistä tammik. toukokuuhun saakka.

koulu, joka hoidetaan opettajattarelta. Siinä opetetaan, paitsi lukemaan ja kirjoittamaan, monellaista muutaki, luvunlaskua, maantiedettä, isänmaan historiaa ja naisten käsitöitä. Se alkoi talvella 1863 ja siinä käyvät koulua noin 50 lasta. Petolahdella löytyy, paitsi kaksi kyläkoulua, pyhäkoulukin joka kustannetaan 40:llä pennillä joka perhekunnalta, jossa on lapsia. Siinä opetetaan myöskin kirjoittamaan. Susiluodolla on lasten opettaminen lukkarin huolena.

Varakkaita ei ole Maalahdella, lyhyään puhuttu, yhtäkään, mutta melkein kaikki tulevat tarkkuudella pienillä tiloillaan toimeen. Talot ovat niin pieniksi jaetut ja pelto niin vähässä ett'ei maan viljelys vielä ainakaan miestään rikastuta ja kalassa vedetään niin usein varsinaisessa merkityksessä, „nälkänuottaa", että sieltä eivät itsekkään toivonne rikkautta. Torppareista ei tässä voi olla puhettakaan, eivät ansaitsisi nimeänsäkään. Maansa on harvoin enempi kuin mökin ja navetan tila, piha ja perunamaa. Trengin palkka on Maalahdella miehen jälkeen 60, 80 ja 100:kin markkaa, saapaspari ja kahdet karvakengät. Rahassa saavat piiat noin 32, 36 ja 40 markkaa ja lisäksi kenkunat ja karvakengät, välistä puheen jälkeen vielä huivin ja myssyn ja saavat lisäksi kylvää tuopin pellavan siemeniä ja pari, kolme kappaa hamppuja. Enimmät talolliset pitävät kumminkin vaan kesätrenkiä ja kesäpiikoja ja maksavat niille melkeen koko vuoden palkan. Pyhäin-miesten aikana pidentävät palkolliset usein jouto-aikansa kahdeksi ja kolmeksiki viikoksi. *Int' kumer e' an på een päärå.*

Pitäjän kokouksessa 14 p. jouluk. 1847 erisivät kaikki pitäjän seurakunnat erinäisiksi jyvästökunniksi. Silloin tehtiin myös yhteinen käytössääntö, joka Senaatilta vahvistetiin 23 p. lokak. 1848. Susiluoto sai silloin oman makasiininsa [1]). Makasiini hoi-

[1]) Vuonna 1754 saivat kruunun käskyläiset nutteruudellaan toimitetuksi tarpeetoin säästömakasiini emäkirkolla, mutta se sai tykkänään lahota ennenkuin siihen tuli jyvänsiementä. Ainoastaan viinapannuja siinä säily-

detaan joka seurakunnassa käytöskunnalta, joka valitaan kolmeksi vuodeksi. Siinä on kolme jäsentä, joista yksi hoitaa kirjat. Tuon vuotinen palkka on emäkirkolla 4 tynnyriä jyviä, toisten jäsenten tynnyri, puoleksi kumpiaki. Alkupuoleen toukokuuta lainataan kokouksessa varain ja tarpeen jälkeen ohransiemeniä, alkupuoleen elokuuta rukiinsiemeniä. Kasvo on kolme kappaa tynnyriltä ja maksetaan ennen marraskuun loppua. Varsinaisia kerjäläisiä ei ole Maalahdella. Useassa talossa käyvät jonku naapurimökkelön lapset aterianaikana jotain ruanapua hankkimassa. Huomenin, varsinki joulunaikana, tulevat maitoa pyytämään *(mjölk ti häljin)*. Suomalaisia aina Kokkolan ja Lappajärven pitäjistä nähdään usein. Vaivaisten hoidosta on pitäjän seurakunnilla yhteinen sääntö, maaherralta vahvistettu 28 p. syysk. 1853. Seurakunnat hoitavat kukin omat köyhänsä. Jokaisella on oma hoitokuntansa, jossa on esimies ja emäkirkolla 8, kummassaki kappelissa 4 jäsentä. Emäkirkon lääni on jaettu 8:aan ja Petolahti 5:teen piirikuntaan, joilla kullaki on eri peräänkatsojansa. Susiluotoa ei ole jaettu. Ennen viimemainittua vuotta maksettiin köyhille 8 kappaa joka mantalista, mutta silloin määrättiin 500 tynnyrin kasvo pitäjänmakasiinista vaivaisille. Petolahtilaiset maksavat vielä 12 kappaa manttalilta. Tämän lisäksi maksavat:

Kirkkoherra	1 tynnyri	25	kappaa
Pitäjän apulainen		12	„
Petolahden ja Susiluodon kappalaiset kumpiki . .		6	„
Kirkkoherran apulainen	1 markka	60	penniä
Kruunun-nimismies, jos sen ohessa on pitäjänkirjoittaja		15	kappaa
Vara-nimismies, joka sen ohessa on Silta- ja Jahtivouti		12	„
Emäkirkon lukkari		5	„
Petolahden „		1	„

tettiin. Oli vielä pystyssä 1810. Vähä jälestä tehtiin nykyinen tilava makasiini lähelle pappilaa. Aina vuoteen 1858 oli Petolahdella yhteinen makasiini Korsnäs'in kanssa.

Trenkit	40	penniä
Piiat	20	„
Täysi-ikäiset pojat ja vävyt	12	„
„ tyttäret ja miniät	8	„
Herrassäätyiset, mies ja vaimo yhteensä .	20:stä 1:een	m:kaan
Ammattimiehet ja kisällit	4:stä m:sta	60 p:in
Varalliset torpparit ja elätteen ottajat . .	1 „ „	60 „
Vähävaralliset torpparit ja elätteen ottajat . . .	60—20:een	„

Hoitokunta kokoontuu varsinaisiin kokouksiin kahdesti vuodessa, Walpurin ja Pyhäinmiesten ajoissa, köyhille apua antamaan ja vaivaisten hoidosta keskustelemaan. Vanhat ja kivuloiset, jotka eivät enää kykene työhön, köyhät ja turvattomat lapset toimitetaan maksoa vastaan ruokolle. Vanhat kivuloiset ja periköyhät, jotka vielä voivat hoitaa itseänsä, saavat kulkea ruodilla talosta taloon koko seurakunnassa. Muille köyhille, joilla on lapsia elätettävänä, annetaan tarpeen mukaan apua rahassa ja jyvissä.

Kalastaminen on muinaisista ajoista nykyaikoihin saakka ollut Maalahtilaisten päätoimena ja on vielä nytkin Susiluodon, Alimaalahden ja Petolahden kyläkunnissa päänasiallisena elatuskeinona. Mutta jo sata vuotta tätä ennen, kirkkoherra Björck'in aikana [1]), valittivat kalastajat kalansaannin vähenemistä, johon sanoivat syyksi maan kohoamisen. Kalat sanottiin vetäyvän entisistä kalapaikoista ulommaksi maata. Siihen aikaan tehtiin myös isojako Maalahdella ja tuokin kehoitti talollisia maatansa entistä enämmän hoitamaan. Pellon viljelys oli ennen ollut pääasiallisesti ja on osaksi vielä nytkin, vaimoväen toimena. Varsinki Ylikylän miehet alkoivat siitä lähin käydä maan hoitoon käsiksi ja onkin jo hedelmät nähtävät, kun on muuttunut pitäjän varakkaimmaksi kulmaksi. Alimaalahden ja Petolahden kylissä laiminlyödään vielä maan viljelys, mutta ei ole aikaantulonsakaan paraimpia. Kalastaminen

[1]) Oli kirkkoherrana Maalahdella v. 1759—82.

kartutti niin kauvan kuin metsä ja sen muassa laudan- ja tervanteko kesti, mutta nyt on metsä mennyt ja kalatkin katoavat. Pelto on entistä meren pohjaa, savi- ja hietamaata, hienoa hietaa, vähä patasavia ja suomutaa. Oikeaa ruokamultaa ei löydy emäkirkolla kun jos pari tynnyrinalaa. Maalahtilaisen vähäinen pelto on kolmeen osaan jaettu. Ensi vuotena kasvaa pelto rukiita tai ohria, toisena ohria, kauroja ja perunoita, kolmantena heitetään kesannolle. Syksyllä kaadetaan sänki siipiauralla, keväällä kerrotaan tavallisella aaralla *(aal)*, äjestetään ja sillä on pelto keväkylvölle valmis. Rukiin kylvölle kynnetään kolme ja neljäki kertaa suvisaikana. Haaskaava on pellon höystäminen. Pelto höystetään tateella, joka vedetään pellolle talvisaikana, muutetaan vielä keväällä jään päältä ja levitetään vasta ennen kylvöä. Kylvöaika pitäisi, arvelevat, olla ennen Walpuria, mutta siksi ei kerjetä koskaan. Jos kylmällä kylvetään, niin lämpimällä leikataan, tarkoittaa eräs tavallinen sananlasku. Rukiit [1]) kylvetään noin loppupuoleen elokuuta ja leikataan samaan aikaan seuraavana vuonna. Ohrat kylvetään alkupuoleen toukokuuta. Rukiita kylvetään vähä enemmän kuin ohria. Vilja leikataan sirpillä, sidotaan lyhteihin ja pannaan kuhiloihin, joissa kuivaa siksikun viedään riiheen. Riihi rakennetaan vainiolle eli ainaki kappale kartanosta. Se on muuten samannäköinen kuin tätä nykyä muuallaki Suomenmaassa. Oikeassa päässä on riihi uunineen, vasemmassa olkilato ja välissä luuva, jonka seinät tehdään lahkoista. Sen alla on matala sola, jossa pidetään ajokaluja ja muuta sellaista. Riihessä on palkkilaattia ja kaksi parsikertaa. Koko rivi katetaan Maalahdella tavallisesti tuohikatolla. Viime vuosisadalla ajettiin riiheen reellä. Tätä nykyä ovat kärrylavat

[1]) Klingius mainitsee että aikanansa (1767) muutamat kylvivät kesärukiitakin, karttaakseen talven makaamista. Hänen laskunsa jälkeen tuli silloin noin 284 kapukyynärää tadetta tynnyrinalalle. Peltokaluja oli aikanansa kosseli *(årdre')* ja äjes.

tavallisimmat. Riihi lämmitetään kolme kertaa päivässä ja lämmittäminen kestää 2—4 vuorokautta. Riihittämiseen tarvitaan viisi henkeä, joista yksi on riihessä, neljä luuvassa. Täälläkin on tapa, vuoden tuloa määrätessä, kysyä riihten lukua ja kuinka monta tynnyriä kukin riihi antoi, vaikka semmoiseen arvioon ei ole paljo luottaminen. Vähintäin saadaan riihestä 1, korkeintain 10 tynnyriä. Tavallinen sato on noin 6—7 jyvää. Maalahden pappilan pelto antaa 10 ja 12:kin jyvää. Ohran sato on vähä vähempi. Maalahtilaisilla on kaksi perunalajia, joista yksi on tavallisia paljo aikaisempi, vaikka muuten vähä huonompiki. Ensimäiset perunat Waasan torilla ovat sentähden aina Maalahtilaisten tuomia. Ensi kapoista maksetaan välistä markan raha. Kylvöt ja sadot emäkirkolla vuosina 1802—11 luetellaan tynnyrittäin kuolevaisuustauluissa niinkuin seuraavasta otteesta nähdään. Susiluoto kuului silloin vielä emäkirkon lääniin. Vertaamista varten mainittakoon, että Klingius'en aikana (1767) teki sato emäkirkolla yhteensä 1,177 tynnyriä jyviä, joista ei ollut myydä yhtäkään.

Vuonna	Kylvö.			Sato.		
	Rukiita.	Ohria.	Perunoita.	Rukiita.	Ohria.	Perunoita.
1802	196	346	42	1,174	1,386	670
1803	202	348	50	1,212	1,740	400
1084	200	350	60	1,200	1,400	600
1805	150	250	46	900	1,000	460
1806	155	260	60	620	1,560	600
1807	150	260	65	1,200	1,300	390
1808	150	260	65	900	1,300	325
1809	150	260	65	600	1,820	455
1810	150	260	65	600	1,300	130
1811	150	260	60	600	1,300	360

Perunat tulivat Maalahdella hyvään arvoon jo ennen 1782. Vuodelta 1773 löytyy kirkon arkistossa kuninк. kuulutus, jossa sanotaan perunan lehtien tupakiksi kelpaavan. Klingius, joka puhuu pitäjästä noin 1767, ei vielä mainitse sanaakaan perunoista. Nauriin siemeniä kylvävät muutamat kuokoksiin, sillä nauriista ja kaalista eivät Maalahtilaiset paljoa piittaa. Humaloita viljellään tätä nykyä vähemmän kuin ennen. Susiluodon kivisessä maassa saadaan hyviä humaloita. Pellavia viljellään vähä, mutta hamppuja tarpeeksi. Nurkantakuuksia nähdään paikoin. Muuten ei pitäjässä käytetä paljo tupakkia. Hedelmäpuita ei löydy muita kuin nimeksi joku omenapuu herrastaloin puutarhoissa. Omenat kasvavat melkeen kokoisia, mutta harvoin kypsyvät.

Isonjaon jälkeen [1]) kuuluu luhtienki hoito paranneen, kuin talolliset saivat maansa enemmän yhdistetyksi. Muuten on luhdilla heikko kasvo ja kasvava heinäkin huonollaista. Tavalliset heinälait ovat saraheinä ja nurmikas. Keskimäärä elikoita talossa on 1 eli 2 hevosta, 2 eli 4 lehmää ja noin 10—15 lammasta [2]). Harvat elättävät sikoja emäkirkolla, mutta Petolahdella löytyy sika eli pari melkeen joka talossa. Hevoiset ovat huonollaisia, elätetään heinillä ja välistä kerroilla. Harvon pannaan kertoihin jauhoja. Lehmiä löytyy parempia ja huonompia. Niitä ruokitaan kolmesti, paikoin neljästi päivässä heinillä ja oljilla. Haudetta *(på höije)* saavat aamuin ja paikon illoinki. Tuote on noin pari leiviskää voita lehmältä. Juustot ovat vallan huonoja. Lampaat ovat pieniä ja elätetään heinillä, lehdillä ja kuusenhavuilla, niin monta kun suinkin saadaan elämään. Ajohärkiä ei ole Maalahdella. Kanoja pitää joku ja myy munat.

---

[1]) Ennen Isoajakoa tuli manttaliille emäkirkolla 73 t. 26 k. alaa luhtaa, josta tehtiin heiniä noin 46 parmaa. Pellon suhteen tuli tynnyrinalalle peltoa 6½ t. alaa luhtaa.

[2]) 1767 löytyi emäkirkolla (Susiluodon kanssa) 271 hevosta, 903 lehmää, 90 hehkoa ja 2709 lammasta, jotka elätettiin yli 7 kuukautta.

Metsästänsä eivät Maalahtilaiset vielä ole oppineet paljoa huolta pitämään, vaikka jo on melkeen vähällä. Se oli ennen varsinainen elatuskeino. Tätä nykyä ei ole enää paljo varaa tervan polttamiseen ja lautojen sahaamiseen, mutta sitä vähemmin säästettiin metsää ennen. Klingius mainitsee että hänen aikana meni vuodessa emäkirkolla tervan tekoon 12,320 päivätyötä [1]) ja lautojen sahaamiseen 3,363. Paitsi niitä sahasivat 12 sahamyllyä kevätalvella lautoja. Joka talolla piti olla osa sahamyllyssä. Omistajat eivät saaneet sahata lautoja kaupaksi, vaan joka manttali vuosittain 4 tolttia tarpeeksi oksasesta kuusesta. Kaupaksi sahattiin lautoja käsin ja vietiin Waasaan. Seitsemän noista myllyistä olivat tuomitut hajoitettaviksi v. 1756. Tätä nykyä ei löydy sahamyllyä yhtäkään, vaan laudat sahataan käsivoimin. Monella muullakin tavalla vähentivät Maalahtilaiset metsäänsä. Pyörän kehiä vietiin vuodessa tuhansittain Tukholmaan. Tervahaudat pohjailtiin kuusen kuorella. Tuohen kiskomisessa ja lehden teossa hakattiin puut maahan ja heitettiin siihen mätänemään. Aidat vitsastettiin karahkoilla, vaikka asetuksilla sitä koitettiin estää. Susiluotolaisilla, niinkuin Sulvalaisillakin ei ollut silloinkaan varaa tuollaiseen haaskaamiseen. Minkämoinen metsä Maalahdella kuitenkin on ollut todistanee se, kun pitäjäläiset kihlakunnan käräjissä 7 p. helmik. 1708 valittivat että metsänsä oli jo niin hävitetty, että täytyivät hakia laivaksensa toiselta puolen Pirttikylää ja sen vuoksi pian heittää laivan tekonsa, josta heillä siihen asti oli ollut joku ansio. Tervan poltto on tähän aikaan melkeen tykkänään loppunut. Metsän varastaminen on hyvin vallallaan, varsinki lau-

---

[1]) Klingius'en laskun mukaan meni tervatynnyriin 104—112 noin 2,112 vahvempaa puuta eli 240—320 soukempaa s. o. syli neljän kyynärän pituisia tervaksia. Jos hyvin onnistui, niin saatiin sylestä enemmänki. Mutta pitkäin ajomatkain tähden tarvittiin tuohon noin 20 päivätyötä.

tojen sahaamista varten, eikä kaikki sitä varkautena pidäkkään. Kuusi on metsässä vallalla.

Niinkuin äsken sanoimme on kalastaminen muinaisista ajoista saakka ollut Maalahtilaisten varsinaisimpia elatuskeinoja. Klingius sanoo aikanansa siihen käytettyneen noin 4,594 päivätyötä vuodessa. Jään lähdettyä Maalahden joesta noin Walpurin aikana pyydetään säynäitä rysillä joen suussa olevaan koskeen tehdyissä uiteissa. Rysäin silmät ovat 1,44 peukaloa syrjäänsä. Tämä kalastaminen on tähän aikaan Åminneborg'in omistajan hallussa. Säynäitä pyydetään kuitenki ylempänäkin myllyjen padoissa. Ukot ja pojat kulkevat keväin pitkin joen rantoja niitä onkimassa. Säynäin perästä nousevat kuoreet. Niitä pyydettiin ennen lipoilla *(nårslippor)*, joissa silmät olivat 0,31 peukaloa syrjäänsä. Nyt on tuo pyydys kielletty. Kun kalavesi noin Erkinpäivän aikana on irtain jäästä, aljetaan siikain pyynti, joka kestää noin pari viikkoa. Ahveneet ilmaantuvat samaan suhteen kuin siikat vähenevät, siksi että jälkimäiset melkeen tykkänään katoavat. Siikoja pyydetään nuotalla, kutsuttu *stoorena*, joka matalammassa päässään, jonka nimi on *lillgenä*, on 10 tai 12 kyynärää syvä, toisessa päässä, *stoorgenä*, 18 kyynärää syvä. Nuotta on koottu 15:stä tai 16:sta kappaleesta, joista kukin on 4 syltää pitkä. Nuotta on niin muodoin 60 elikkä 64 sylen pituinen. Sitä käytetään syvällä ja kolmelta hengeltä. Silmät ovat 0,63 peukaloa syrjäänsä. Siikain kadottua ruvettiin ennen ahvenia pyytämään pienemmällä nuotalla, jonka nimi on *lillena*. Sen *lillgenä* on 6 ja *stoorgenä* 15 kyynärää syvä. Se on yhdistetty 8 eli 9:stä kappaleesta, joista kukin on 4 sylen pituinen ja siten koko nuotta 32 tai 36 syltää pitkä. Sitä käyttävät kaksi henkeä. Silmät *stoorgenä* nimisessä päässä ovat 0,63 peukaloa syrjäänsä, lillgenä nimisessä 0,77. Tuo kalastaminen on tähän aikaan kielletty, niinkuin vasta näemme. Särkiä pyydettiin ennen vitsamerroilla, mutta se pyydys on tähän aikaan kielletty kudeaikana. Keväkalastaminen loppuu noin kesä-

kuun alussa. Kalaan jäävät sitte varsinkin ulommaksi merelle ainoastaan silakan pyytäjät. Niitten tavallisimmat kalapaikat *(fiskarläger)* ovat *Rönnskär*, *Storskär* [1]) ja *Norrskär*. Veneensä *(skööt-båt)* ovat tavallisia isommat ja varustetut varpeilla. Silakan verkot nimitetään *skööt*. Ajan kuluksi pyytävät muutamat kesän pitkään ahvenia ja särkiä ahvenverkolla, jonka silmät ovat noin peukalon syrjäiset. Syksyllä alkaa kalastaminen keskellä lokakuuta ja kestää noin kolme viikkoa. Haukia ja ahvenia pyytävät muutamat koukuilla. Tätä kalastamista nimitetään *skrafvel*.

---

[1]) Storskär on ikivanha kalapaikka, noin 5 penikulmaa mantereesta. Jo v. 1564 mainitaan Korsholman läänin tilinteko kirjoissa 75 talonpoikaa. Mustasaaren pitäjästä tällä luodolla silakan pyynnissä. He kalastivat 37:ssä veneessä 120:llä silakkaverkolla *(skotnetth)* ja maksoivat veroa kuudennen osan saaliista. Luodoilla näkyy vielä muurirauniota, joitten suojassa Laihialaiset sanotaat majailleen ennen kuin hekin kalastivat näissä kalavesissä, jota tekivät vielä Mathesius'en aikana (1733). Moninainen ja runsas kasvistonsa on myöskin merkittävä. Se tunnettiin 15:llä sata luvulla nimellä *Kirkegardzskäret*. Tuon nimensä on saanut salaperäisestä hautausmaastansa, josta Mustasaaren, Maalahden ja Närpiön kirkkoherrat jo v. 1674 puhuvat Suomikirjaan 1858-vuoden otetuissa kertomuksissaan pitäjäin muinaisjäänöksistä. Hautausmaa on niiden mukaan neliskulmainen, ympäröity muurilta, joka on tehty kauniista kivistä ja varustettu kahdella portilla. Tarina sanoo sen muutaman tanskan sodan *(jutefejd)* aikana vihittyneen pispalta, jonka nimeä ei mainita. Kertomus Waasasta asettaa tarinan paljon koriatettuna Panakivi nimiseen paikkaan, jossa pispa, hautausmaan vihittyä, itseki haudattiin. Tarina elää vielä mutta vaihettelee. Milloin sanoo pispan luodolla oleskeltua erään ison vihan aikana, vihinneen hautausmaan, siihen haudatakseen jonku tyttäristään, milloin pappismiehen vihan aikana paenneen pohjasesta päin luodolle ja vihan lakattua tulleen pispaksi. Mathesius arvaa pispan olleen Arvid Kurck, joka 22 p. heinäk. 1522 purjehti Närpiön saaristosta löytämään viimeistä turvapaikkaansa Ahvenanmeren laineista. Tällä surumatkalla seuraisivat häntä, jos ei vainkaan tyttäriä, niin monta muuta korkeasukuista suomalaista naista. Susiluodon likeyden vuoksi on Storskär luultavasti luettu Närpiön saaristoon. Näistä seikoista on tek. laveammalta puhunut kirjeessä sanomalehteen Wasabladet n:o 30, v. 1865.

Siikoja, jotka silloin kutevat, pyydetään ensi kahdeksana päivänä. Sitte saadaan ahvenia ja joku hauki, siksi kuin kalavesi jäätyy. Syksyllä pyydetään siikoja verkolla, jonka nimi on *siikhaga* eli *nätjehaga*. Se on noin 50 syltää pitkä ja puoli neljättä kyynärää syvä. Sitä köyttävät kaksi henkeä karipaikoilla yöseutuna. Silmät ovat peukalon syrjäiset. Klingius puhuu, että hänen aikana kalastivat Yli- ja Alimaalahden kyläläiset alkupuoleen talvia, kuin jää rupesi pitämään, nuotalla lahdessa *Stenskärsfjärden*. Nuotta oli koottu 90:stä kappaleesta, joista kukin oli 4 syltää pitkä ja 8 eli 9 kyynärää syvä. Koko nuotta oli niin muodoin 360 sylen pituinen. Sillä oli 90 omistajaa, jotka kaikki olivat sitä vetämässä. Jos onnistui niin vedettiin korkeintain kolme päivää peräkanaa, kaksi kertaa päivässä. Susiluotolaisilla oli 16:sta kappaleesta koottu nuotta, 8 tai 9 kyynärää syvä ja yhteensä 64 syltää pitkä. Sitä vetivät 16 henkeä kaksi päivää. Nuottain silmät olivat 0,75 peukaloa syrjäänsä. Niillä saatiin varsinkin ahvenia, särkiä, kiiskisiä ja muutama hauki ja siika. Mateita pyytävät muutamat rysillä joulusta kevääsen. — Kalastamisessa on Maalahden pitäjässä tähän aikaan seurattava Waasan maaherralta 12 p. lokak. 1862 vahvistettu sääntö. *Jakaamattomassa kalavedessä* kalastavat ainoastaan osamiehet, perheensä ja torpparit, joilla on maata. Ammatti- ja muonamiehet, mäkitupalaiset, itselliset j. s. voivat keväällä yleisessä kylän kokouksessa vuodeksi hankkia itselleen tuon oikeuden, määrättyä maksoa vastaan kylän rahastoon: 4 markkaa isommalta nuotalta, *enanot*, 2 markkaa pienemmältä ja 16 penniä pienimmältä nuotalta, 12 p. *seiplana* nimiseltä pyydykseltä, 2 p. verkolta, 4 rysältä, 1 lankamerralta ja 4 p. kymmeneltä koukulta. *Ositetussa kalavedessä* kalastaa ainoastaan omistaja ja se jolle hän antaa oikeuden. Nuottain, verkkojen, rysäin ja mertojen silmät eivät saa olla peukaloa vähempiä syrjäänsä. Tästä eroitetaan 1) nuotat, kun vedetään isommalla selällä, jossa kala ei kude, 2) silakanpyydykset, 3) syöttö-

verkot 4) *seiplana*-pyydykset, jotka käytetään ennen 20 p. toukok., sillä särjet eivät nouse virtoihin sitä ennen, 5) lankamerrat, jotka kiinitetään kovasti, eivätkä siis mouhen vuoksi tarvitse olla harvempia kuin 7 kertaa korttelille. Lipot ja vitsamerrat ovat kielletyt, samoin kun tuohustaminen 15:stä p. huhtik. 15:teen p. heinäk. Se joka kalastaa oikeudetta maksaa nuotalta sakkoa 24 markkaa, muulta pyydykseltä 2 markkaa, ja menettää saaliinsa. Jos vielä kalastavat kielletyllä pyydyksellä niin kerrotaan sakko ja menettävät pyydyksensä. Se jolla on oikeus kalastaa, mutta kalastaa laittomalla tavalla, sakotetaan nuotalta 24:llä markalla, muulta pyydykseltä 2:lla markalla ja menettää saaliinsa. Kalastaminen lakkaa kello 9 lauvantai iltana ja alkaa samalla ajalla pyhäiltana. *Yhteisessä kalavedessä* kalastaa koukulla ja siimalla jokainen, kun asuu omalla maallaan, paitsi järvissä. Nuotan veto on kielletty 1:stä p. toukok. 15:teen p. kesäkuuta. Keisarillisen päätöksen mukaan 23 p. tammik. 1863, käytettäköön silloinkin isoilla selellä ennen mainittu pyydys *stor-* eli *enanot*. Päällekantajaksi kelpaa ainoastaan se, jolla on osa kalavedessä, taikka kruunun mies. Laittomat pyydykset hävitetään kruununmiehiltä, kylänvanhimmilta eli lautamiehiltä. — Maalahtilaiset vievät syksymarkkinoille kalansa Waasaan, jossa vaihettavat Suomalaisille jyviä vastaan. Nämä puolestaan tuovat jyvänsä talvimarkkinoille.

Hylkien pyynti on myös Maalahtilaisten vanhimpia elatuskeinoja. Jo 15:llä sataluvulla pyytivät talonpojat Mustasaaren ja Wöyrin pitäjistä hylkiä aavalla merellä, talvisaikana jään alta seipäillä ja koukuilla, mutta maarianpäivän jälkeen seipäillä jään päällä. Syksyllä pyytivät verkoilla saarten, *Mickels Öuramn* ja *kirkegardz skären*, ympärillä. Veroa maksoivat kuudennen osan kaikesta saaliista, rasvasta ja nahoista [1]). Klingius'en aikana käy-

[1]) Vuonna 1560 saivat esim. talonpojat mainituista pitäjistä 3815 l.℔ ja 13 ℔ hyljen rasvaa, 591 hyljen ja 1224 hyljen pojan nahkaa. Korsholman läänin tilintekokirjoista vuonna 1560 Senaatin arkistossa.

tettiin hyljen pyyntiin 1814 päivätyötä [1]). Hylkien pyynti on tähän aikaan paljo vähennyt entisestä, kuin melkein joka mies keväällä antausi merelle *(fäälresor)*. Enimmät hylkiveneet varustetaan Susiluodolta ja emäkirkolta. Petolahdelta ei varusteta muuta kuin yksi vene. Varustus näille retkille on omituinen. Joka veneessä on noin 6—8 miestä, joista yksi valitaan laivuriksi. Ruokaa ottavat myötänsä noin 10:ksi eli 12:ksi viikoksi. Suuria rieviä leipiä leivotaan erittäin. Noita ladotaan kolme, neljä vitsoista tehdylle kutoukselle. Leipien väliin pannaan juustoja ja lihaa. Viimeksi pannan taas vitsa-kutous, joka sidotaan yhteen toisen kanssa, niin että saatetaan kimppu paiskata miten tahansa. Tuollaisia kimppuja nimitetään *pondkarklor*. Voin määrä on leiviskä ja viisi naulaa joka miehelle. Jauhoja otetaan sama määrä ja säilytetään eräässä pussissa, joka tehdään kahdesta vasikannahasta *(bäljar)*. Vuoteeksi ommellaan ryijy ja kaattu yhteen. Jokaisessa makaa kaksi miestä. Paitsi mainittuja pitää muassa löytymän viinaa ja suoloja, pata ja pari halkokuormaa. Ennen veivät maltaita myötänsä ja tekivät sahtiaa, mutta tähän aikaan ottavat siirappia, jota panevat hiukan meriveteen, niin on vallan hyvää juoda. Hylkipyssyjä tehdään hyviä Susiluodolla ja Maalahdella. Niitä löytyy monenkokoisia. Enimmät ovat ylen raskaita. Hylkien pyydännässä vedetään varustettu vene pitkin jäätä. Veneen varpeet *(suudor)* ovat sentähden varustetut renkailla ja miehet hankkiluksilla *(draxlar)*, joilla vetävät. Terävänenäisillä sauvoilla *(veekar)* koetellaan jäätä. Enimmät miehet ovat vetäjiä. Ampujan nimi on *pyytar*. Kun on ampumassa, niin ampuja seisoo toisella polvellansa 7 kyynärän pituisella suksella *(fäälstänger)* ja sysää sauvalla ja toisella jalallaan. Suksessa on haaruk-

[1]) Kirkoh. Björck kertoo että hylkimiehet eivät ennen tohtineet sanoa kivi, vaan sen siaan liukastelia *(haalman)*, ei kissa vaan kynsikäs *(kloodjuur)*, ei kärme vaan ruoskia *(långpiskan)*, eikä vesi, vaan liemi *(spaad)*, mutta tuommoisia taikoja ei uskottu enään hänen aikanansa.

koja, joihin nojaa pyssynsä. Hyljet tekevät reikiä *(vaakar)* jäähän ja tulevat reunalle istumaan. Siinä katsovat tarkasti ympärinsä ja jos näkevät jotain peljättävää, niin pistäyvät jään alle. Joskus istuu niitä satojakin liki toisiaan. Hylkien ampujain oikea lähtöaika on Matinpäivän aikana *(Mattismässtiiden)*, jolloin hyljet poikivat, mutta silloin on usein vielä niin kylmä, että tavallisesti lähtevät myöhemmin. Kun on hyvin kylmä talvi, niin haetaan hylkiä eteläpuolelta meren kurkkua *(södra sjön)*, mutta kun kevät Walpurin aikana rikkoo jään, niin lähtevät pohjoispuolelle kurkkua eli *Hålmöijan* nimistä saaristoa. Tämän osan nimi Pohjanlahtea on *Nårrbåtten*. Välistä ajaa heidät jää aina Praaheen. Ruotsin puolella käyvät pian joka matkalla. Jos tulevat sulalle vedelle niin purjehtivat. Jos noin 10—12:ssa viikossa saavat kymmenikön hylkiä mieheensä, niin pidetään hyvänä saaliina. Hyljet kätketään ammuttua jäähän, ettei ilma pilaisi karvoja. Harmaat hyljet *(viikarskäälar)* ovat tavallisimmat. Pojat *(kuutar)*, ensin valkoisia ja laihoja, sitte pakkolihavia, kulkevat keväällä jäätä myöden etelää kohden ja jos kohtaavat sulaa vettä niin uivat samaa viivaa aina edelleen. Tuolla merkillisellä matkalla saavuttavat ja tappavat heidät pyytäjät.

Metsästäminen on heitetty samaan suhteen kuin metsä on vähennyt. Klingius kertoo että entisinä aikoina oli satimilla saatu mahdottoman paljolta teeriä, koppeloita, pyitä ja metsäkanoja, mutta hänen aikanansa saatiin lintu sillon tällön. Pulmuja saavat pojat välistä keväsin ansoilla melkeen paljolta. Ampujia ei löydy Maalahdella muita varten kun hylkiä. Vesilintuja ampuvat väliin Waasan herrat Maalahden saaristossa. Sudet ovat entisiin aikoihin paljo rasittaneet Maalahdella ja vielä nytkin nähdään niitä tavasta talvella koirain kimpussa. Sitte on noin 30 vuotta kuin viimeinen maaherralta määrätty jahti kuulutettiin niitten perään. On niitä ennen pyydetty susihaudoillakin. Pappilan enti-

sen myllyjuovan kohdalla törmässä löytyi vielä nykyjään vanha susihauta. Uusi toimi on siitä tehnyt lehtimajan.

Näytteeksi minkälainen sadon, saaliin, hintain ja terveyden oli laita Maalahdella vuosien 1749—1801:n välillä, otamme tähän seuraavat maineet kuolevaisuustauluista [1]). Niitä ei löydy kuitenkaan joka vuodelta. Numerot taudeista puhuessa, merkitsevät kuukauden lukuja.

---

[1]) 1623 vuoden hinnoista mainitaan Korsholman tilinteko-kirjoissa, että ⅛ tynnyri maksoi 27 äyriä, 4 naulaa voita 10 äyr. 9½ penn., ½ nel. silakoita 16 äyr., 5 naul. kuivia kaloja 6 äyr., 1 päivätyö 4 äyr., ½ kuormaa heiniä 8 äyriä.

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti.	Kalansaanti.	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
1749	—	—	—	—	—	—	—	Rokko ja tuhkuri tappoivat (3, 4, 5).
1750	Yltähyvä.	15—16 taalt. kup.	—	—	Parempi kuin edellisinä vuosina.	Aikainen talvi pilasi saannin.	—	—
1751	Saaristossa oli aikainen lumisade pilannut oraat. Muualla hyvä sato.	14—15 t. k.	—	Halvennut.	Keskulainen.	Tavallista parempi. Aikainen kevä. Suvi kestävä.	—	Punatuhkuri melkein yleinen (11, 12).
1752	Mitä paraimpia.	14—15 t. k.	—	Entisellään.	Hyvä.	Tuloisa.	—	Kylmätauti (3, 4) ja vatsanväänne (7, 8) rasittivat.
1753	Paraimpia. Missä halla pani orasta, paransi vähä sade.	Kartunut.	—	Karttunut.	Paraimpia.	Hyvä. Poikatalvi ja jälkeinen kova sade ajoi kalat rantaan.	—	Keväällä rasitti kylmätauti.
1754	Huonollainen. Kova sade löi hetimäaikana rukiit lakoon.	Jyvän hinnat karttumaisillaan.		Entisellään.	Huono. Kylmä talvi ajoi hylj. etelään.	Keskilainen.	Kylmä talvi pilasi linnun saannin.	—

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
	Vallan hyvä heinävuosi.							
1755	Keskilainen. Lakkaamatoin sade laotti laihot ja idätti elot kuhiloissa. Hyvä heinävuosi.	20—24 t. k.	17—18 t. k.	—	Huonommoinen.	Vähällainen.	Linnunpyynti ei kartuttanut.	—
1756	Sade kylvön aikana ja kirsitöin maa talven alla haittasi rukiin orain nousemista. Kelpo ohravuosi. Hyvä, vaikka vähä heinä. Kaunis heinä- ja elon aika.	36 t. k.	24—30 Suuri jyvän puute.	Karttunut.	Kartuttava.	Hyvällainen.	Saaliitoin. Sudet tappoivat eläimiä.	Rokko, tuhkuri, hinku ja vatsanväänne tappoivat (6, 7, 8).
1757	Runsas. Kuivuus haittasi vähä heinää. Aikainen elonaika.	Rauhattoman ajan tähden eivät hinnat paljoa halvenneet.			Kylmä talvi ja paksu jää pilasi hyljen saannin.	Hyvä.	Saaliillinen.	—
1758	Kylmä ja sateinen ilma pilasi viljat Maalahdella, vaikka lähi-	32—36 t. k.	24—30 t. k.	Kaikki hinnat karttun.	Harvat uskaltivat merelle kylmän	Keskilainen.	Ei kartuttanut. Kevätkylmä luul-	Paha yskä rasitti (2, 3).

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
	pitäjissä tuli jonkulainen jyvävuosi. Hyvä heinävuosi ja heinäaika.				talven ja paksun jään tähden.		tiin pilanneen linnunmunat. Sudet tekivät pilaa.	
1759	Runsas.	Hinnat halvenivat.			Huonollainen.	Saaliitoin.	Ei onnistunut.	—
1760	Hyvä. Kuivuus ja peltomadot tekivät vähä pilaa.	Entiselään.			Yrityksetkin vähenemässä. Paksu jää.	Kevässaanti keskilainen. Aikainen talvi pilasi saannin syksyllä.	Ei paljo koettukaan. Susia liikkeellä. Ketut repivät lampaita Susiluodolla.	Polttotauti tappoi (7, 9).
1761	Hyvä, vaikka ei runsas. Kirsitöin maa mädätti oraan juuret. Kuivuus pilasi heinänkasvun ja haittasi vähä ohriakin.	30 t. k.	24—25 t. k.	14—15 t. k.	Huono.	Keskilainen.	Metsälintuja entistä enemmän.	Rokko tappoi (2—7).
1762	Edellistä huonompi. Sade löi viljat lakoon, ennenkun joutuivat.	36 t. k.	—	20—22 t. k.	Keskilainen.	Huonollainen.	Metsälinnut vähissä.	Keväällä ja syksyllä päästiin polttotaudista

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
1763	Keväkuivuus pilasi heinävuoden. Hyvä. Ohria haittasi kuivuus keväällä. Heinävuosi hyvällainen, heinäaika huono.	42 t. k.	36 t. k.	20—24 t. k.	Mitä huonompia.	Huono.	Susia liikkeellä varsinki syksypuoleen.	Varelius'en reseptillä n:o 73. Alussa kesäkuuta pani Assessori T:ri Hast rokkoa muutamiin lapsiin. Kesällä rasitti eläinten tauti. Susiluodolla päästivät lehmät sorkkansa ja karvansa melkeen tykkänään.
1764	Joksenki hyvä. Heinä runsas niityillä mutta nevaluhdilla huono.	Jyvän hinnat kartuivat.		24—26 t. k.	Hyvällainen.	Hyvä keväällä. Syksyllä pilasivat myrskyt saannin.	Linnustus ei paljoa karttuttanut. Susia liikkeellä.	Eläimiä kaatui joitakuita, mutta ei tietty jos kuolivat silloin meidän maassa liikkeellä olevasta eläintaudista.

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
1765	Huonollainen. Sade laotti laihot hetimäaikana ja vielä jälestäkin.	60 t. k.	54—60 t. k.	20—26 t. k.	Paraimpia.	Vähällainen.	Sekä linnut ette sudet vähissä.	Vesitauti tappoi eläimiä.
1766	Jokseenki hyvä ruisvuosi. Ohrat pilasi kuivuus. Heiniäkin tuli samasta syystä vähällaisesti.	Jyvät kalliita.		—	Keskilainen.	Vallan huono.	—	—
1767	Kohtuullinen. Sade laotti hyvässä alussa olevat laihot hetimäaikana. Hyvällainen heinävuosi.	48 t. k.	42 t. k.	18—20 t. k.	Susiluotolaiset saivat hylkiä.	Myrskyt pilasivat saannin.	Linnustus ei paljo kartuttanut.	—
1768	Sade haittasi rukiita. Hyvä ohravuosi. Heinäkasvu hyvä, mutta heinäaika sateinen.	24—26 t. k.	20—22 t. k.	15—18 t. k.	Huono.	Ylen huono.	—	—
1769	Hyvä, vaikka kastekorsi esti rukiin kasvoa. Ohria tuli	26—30 t. k.	22—24 t. k.	14—15 t. k.	Keskilainen.	Kalat vähenevät kalapaikoilta, johon syyksi	Metsälinnut vähenevät metsän muassa.	Rokko rasitti (11). Lautamies Ahlskog ja maamittari Klingius

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
	hyvin. Heinävuosi keskilainen.					arvell. maan kohoamista.		panivat rokkoa muut. lapsiin.
1770	Viljaa haittasi ensin kuivuus sitt. kaste, sade ja halla. Ohrat menivät melkein vähäksi. Huono heinävuosi.	32—42 t. k.	24—34 t. k.	15 t. k.	Vallan huono.	Huono.	Linnustus oli saaliillinen.	Hinku ja rokko rasittivat. Rokkoa pantiin 112 lapseen.
1771	Hyvä. Kirsitöin maa oli kuitenki pilannut oraan juuret. Kuivuus haittasi ohria. Huono heinä.	48 t. k.	42 t. k.	15—20 t. k.	Huononevat vuosi vuodelta.		Linnun pyynti onnistui.	—
1772	Ruis oli satoisa. Ohria pani halla pari kertaa. Keskilainen heinävuosi.	48 t. k.	42 t. k.	18—20 t. k.	Huono.	Huono.	Vähä metsälintuja. Luultiin kylmän pilanneen linnunmunat kuni marjatkin.	Punatauti tappoi (8)
1773	Hyvä, vaikka kuivuus vähä haittasi ohria.	30 t. k.	—	—	—	—	—	Vatsanväänne rasitti lapsia kesällä.

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
1775	Ruisvuosi huono. Aikainen lumi oli mädättänyt oraanjuuret. Ohra tuli hyvää missä ei kuivuus haitannut. Keskilainen heinävuosi.	—	30 t. k.	20 t. k.	—	—	—	—
1776	Hyvä ohravuosi. Kirsitöin maa oli mädättänyt rukiin-oraan juuret.	42 t. k.	30 t. k.	20 t. k.	—	—	—	Vatsanväänne ja rupuli tappoivat lapsia.
1777	Huonollainen. Kylmä ja sateinen kesä esti laihot valmistumasta. Humalain kasvu oli huonollainen.	2⅓ riksiä.	1½ r.	1 r. 5 k. 4 r.	—	—	—	Punatauti hinku ja vatsanväänne rasittivat.
1778	Hyvällainen vuosi. Sateinen elon aika.	2⅓ r.	2 r.	—	—	—	—	Vatsanväänne tappoi lapsia.
1779	Ohravuosi hyvä, ruisvuosi huonollainen. Oraan juuret olivat nytkin mädänneet.	—	—	—	—	—	—	—

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
1780	Sateinen kevä. Kuiva kesä. Halla pani paikoin ohria.	2 r. 40 k.	2⅓ r.	—	—	—	—	Rokko tappoi lapsia kesällä.
1781	Hyvä.	3 r.	2⅔ r.	—	—	—	—	Vatsanväänne tappoi lapsia.
1784	Huonollainen. Kylmä ja sateinen kesä.	—	—	—	—	—	—	Rohkä rasitti keväällä.
1785	Hyvällainen. Halla pani paikottain.	3 r.	2⅓ r.	—	—	—	—	Hinku, rokko ja vatsanväänne rasittivat.
1786	Hyvä varsinki ohravuosi.	—	—	—	—	—	—	—
1787	Sateet ja halla pilasivat viljat. Pahin hallayö oli $\frac{18}{8}-\frac{19}{}$.	—	2—2⅓ r.	—	—	—	—	Rokko tappoi lapsia kesällä.
1788	Hyvä, vaikka ei kaikilla ollut kylläksi keväsiemeniä.	9—12 plootua.	—	—	—	—	—	Maalisk. pani T:ri Hast Susiluodolla rokkoa 38:een lapseen.
1789	Mettu-maarin aikana laotti ankara sade rukiit. Sittemmin hait-	—	—	—	—	—	—	Rohkä tappoi.

Vuonna	Sato	Hinnat			Hyljensaanti	Kalansaanti	Metsästäminen	Taudit.
		Rukiin.	Ohran.	Voin ja talin.				
	tasi kuiva. Parempi ohravuosi.							
1798	Mitä paraimpia. Ohria ja heinää haittasi kuivuus. Kesä lämmin ja ihana.	6—4 riksiä.	6—3⅔ r.	—	Huonollainen.	—	—	—
1799	Keskulainen. Sateinen elonaika.	4⅔ r.	3⅔ r.	—	—	—	—	Kesällä tappoi rokko monta.
1800	Ruis tuli hyvänsekaista. Kesä oli kylmä, etteivät viljat tahtoneet joutua. Ohria pani halla, liiatenki syyskuun alussa.	7 r.	4—5 r.	—	—	—	—	Hinku ja rokko rasittivat.
1801	Hyvä ruisvuosi. Ohria pani paikkapaikoin halla.	8—10 r. Halvenivat sittemmin.	5—6 r.	—	—	—	—	Vatsatauti tappoi lapsia.

Maalahtilaiset ovat ylipäänsä töissänsä taidollisia. Maanviljelykseen tarpeelliset aseensa ja melkein kaikki muutkin puiset tarvekalunsa tekee kukin talonmies itse. Maalattuja karmilavitsoja tuotiin Klingius'en aikana Kurkun tuolta puolen. Ajokalut ovat tähän aikaan pian samat kun sata vuotta tätä ennen, ehkä tietysti aika on paljo parantanut. Klingius luettelee: huonot kärryt, työreki, jonka anturat ovat vääristetyt ja pankkareki *(kappsläda)*, jossa anturat ovat vääräksi kasvaneita, isompi ja pienempi heinäbäkki. Aseet olivat sekä kesällä että talvella luokka, ränget ja yksivetoiset aisat. Eräs 94 vuotinen ämmä sanoi olleensa noin 9 vuoden vanha kun Maalahdella ruvettiin siloja pitämään. Nykyiset monenväriset kirkkorekensä ja hankalat käsinsä puisilla vivustimilla ovat myöskin kototekoa. Varsinkin ennenmuinoin ryhtyivät vaimot paljon tavallisiin miesten töihin. Kirkkoherra I. Björck kehuu sanomissa Åbo Tidn. 1772 Maalahden naisia seuraavalla tavalla: „Ahkerampia ja rotevampia vaimoja kuin tässä pitäjässä tuskin löytynee. Vanhemmat hoitavat itikoita ja emännöitsevät kotona, nuoremmat tekevät ajotöitä kesät ja talvet. Kesällä ajavat pellolla ja talvella polttopuita, tervaksia, hirsiä, heiniä y. m. Miehet hakkaavat ja salvavat, mutta tavataan harvoin ajotöissä. Töissään on vaimoväen pukuna harmaa hame ja vasikan eli lampaan-nahkainen ihoturkki, tupella varustettu vyö ympärillä, sen varaksi jos joku ajokaluista särkyisi tiellä. Syvällä lumella ja kovalla pakkasella sanotaan heidän pitävän housujakin. He ovat myöskin kerkeitä kalastamaan ja löytyy niitäkin, jotka ovat antauneet jäälle Susiluodon ulkopuolelle hyljen tappoon ja vetäneet saaliinsa maalle. Jos miehet tarvitsevat apua niin salvavatkin muutamat ja hakkaavat hätätilassa, tekevät astioita j. m. s. Kehräämiseen ja kutomiseen sitä vastoin eivät ole niinkään taipuvia, jos ei tärkeimmissä tarpeissaan. He ovat sikiäviä, mutta eivät imetä itse lapsiaan. Järeän ruokansa ja kovan työnsä vuoksi ei tavata täällä monta kaunista naista". Klingius sanoo heistä:

„Maanviljelys ja kylväminen on enimmästi vaimoväen toimena, mutta kalastaminen, ajotyö, leikkuu ja heinänteko yhteinen miesten kanssa. Omituisia vaimoväen töitä ovat voin ja juuston teko, kehrääminen, kutominen, mies- ja vaimovaattein ompeleminen, vaikka eivät kaikki ole vaattein leikkaamiseen taitavia. Nuotan- ja verkonkutominen on miesväen töitä". Vielä nytkin kun näkee heidät yksinään pellolla raskaassa ulkotyössä, miesten leijaillessa merellä kalassa, niin johtuu mieleen tuo muinoinen merisissien eli viikingein aika, jolloin miehet soutivat ja purjehtivat mertten ympäri sotien ja ryöstäen rantamaita ja heittivät halvaksi katsotun pellonviljelyksen orjille ja naisväelle.

Ennenkun heitämme puheen Maalahtilaisten elatuskeinoista ja askaroitsemisesta, merkittäköön tässä vielä muinoinen merikulkunsa. Alku tuohon kaupankäyntiinsä on kukatiesi yhtä vanha kuin asettumisensa tälle rannikolle. Kuninkaallisen oikeuden käydä kauppaa koko Pohjanmaan rannikolla saivat Pietarsaarilaiset, Mustasaarilaiset ja Närpiöläiset jo vuonna 1348. Tämä kauppa asettui pää-asiallisesti muutamiin satamiin, joista vanhimmat ja merkittävimmät etelä Pohjanmaassa olivat Mustasaaren ja Wöyrin (Oravasalon) haminat. Näihin kokoontui suvisin kauppamiehiä laivoineen sekä Ruotsin että Suomen kaupungeista, etenki Raumasta. Nämä vaihtelivat kauppatavaroitaan jyviin, voihin ja muihin maakunnan tuotteihin. Muuten veivät talonpojat omillakin laivoillaan maansa tuotteita Ruotsiin ja varsinki Tukholmaan, niinkuin sopii arvata Severin Norrby'n läänityskirjasta vuodelta 1522, jossa hänen käsketään aluksillaan suojella Pohjanmaan asukkaita, jotka kukatiesi mielivät purjehtia tavaroineen Tukholmaan eli Tanskan maalle. Tämä talonpoikain kaupankäynti on kuitenkin, niinkuin Pohjanmaan muutkin vanhemmat seikat, hämärässä. Maalahden kirkon arkistossa löytyväin todistuksien mukaan, teemme tähän lyhyän kertomuksen täänpaikkaisten talonpoikain uudemmista merikulku-seikoista. 1617 vuoden kauppasäännön 7:ssä pykälässä lue-

tellaan merikulkuun oikeutetuiksi ainoastaan seuraavat Suomalaiset: Ahvenanmaalaiset ja ne Suomalaiset jotka asuvat Korpossa, Rymättylässä, Taivassalossa, Nawossa, Kemiössä, Teenalassa ja Uusmaan saaristossa, joitten elatuskeinoina on kalastaminen, hyljen ja lianunpyynti ja karjapiti. Pohjanmaan pohjoisen voutikunnan rahvaan valtiopäivissä tehtyyn hakemukseen, saada kuljettaa tavaransa ei ainoastaan likimäiseen, vaan mihinkä kaupunkiin mielivät, päätti Hedvig Eleonora regni admin. 15 p. marrask. 1660, että rahvas, 7:n pykälän mukaan Kustaa II Adolfin päätöksessä, annettu Torniossa 18 p. toukok. 1621, saisi viedä tavaransa mihinkä kaupunkiin „siellä maassa“ vaan mielivät. V. 1666 tehdyn tullisäännön 17:ssä pykälässä ja 1668 vuoden merikulkusäännön 25:ssä pykälässä määrättiin, ettei tullihuoneen luvatta mitään saisi saaristoissa muutaman penikuorman päässä kaupungeista laivattaa veneihin ja Kunink. Maj:tin 10 p. jouluk. 1672 porvariston valitukseen annetun päätöksen 6:ssa pykälässä, että talonpojat olisivat velvoitetut tullattamaan tavaransa ja tullimiesten todistuksilla näyttämään, että oikein olivat sen ilmiantaneet ja tullattaneet. Porvariston mainitussa valituksessa oli myös anomus, että talonpoikain laittomat satamat pitäisi veroitettaman, johon ei kuitenkaan suostuttu. Sama valitus näyttää myös, että merikulku houkutteli talonpoikia n. k. maankauppaan. Maistraatti oli ainoastaan oikeutettu kaupungin käskyläisillä *(stadzens utrijdare)* koittaa estää kaupungin etua haittaavaa petosta. Mainitut asetukset olivat kuitenkin kaupunkien tullioikeudella keinoja sekaantumiseen talonpoikain merikulkuun, kuin nämät tärkeimmin tullattivat tavaransa vasta perille tultua. Kaarlo XI:n päätöksellä 25 p. marrask. 1680 Pohjanmaan eteläisen provastikunnan talonpoikain hakemukseen, päästä tavaroinensa Tukholmaan, jossa niistä maksetiin parempi hinta, saivat siihen oikeuden [1]). Erinäisillä ehdoilla

[1]) Maalahtilaiset valittivat v. 1670, että Waasan porvaristo piti suolansa ylen kalliina ja maksoi halvan hinnan heidän tuotteistaan. Tästä

sai rahvas Pohjanmaan eteläisessä ja pohjaisessa provastikunnassa kunink. päätöksellä 10 p. marrask. 1686 oikeuden purjehtia omilla tuotteillaan Tukholmaan ynnä muihin sopiviin paikkoihin ja myödä heidät siellä — tuota piti porvaristo myös maakauppana — ja tehdä itselleen tähän merikulkuun sopivia laivoja. Nämä vähitellen rahvaalle suostutut oikeudet yhdistivät vihdoin kaikki Pohjanmaan kaupungit yleiseen valitukseen siitä vahingosta jonka tämä talonpoikain merikulku ja kauppa teki porvaristolle. Tuohon saivat kunink. päätöksen 18 p. maalisk. 1689, joka kielsi talonpojilta merikulun ja kaupankäynnin Viron, Liivin- ja Inkerin-maille; Tukholmaan ja Turkuun saivat sitä vastoin vielä purjehtia, kuitenkin ainoastaan rantapitäjien talonpojat, joilla oli vähäinen pelto- ja luhtamaa ja olivat veroitetut kalastamisesta ja hyljenpyynnistä — nuotkin vaan omilla eikä ostetuilla tavaroilla. Rikollisen varat olivat kiinnipanon-alaiset. Valtiopäivissä v. 1693 mieli porvaristo ottaa tuonkin oikeuden talonpojilta, mutta kokemuksensa ei menestynyt. Kunink. kirjeellä 14 p. tammik. 1696 käskettiin Maaherra Ehrenskjöld'in valvoman 1689 vuoden päätöksen noudattamista ja epätiedon välttämiseksi tekemän tarkan luettelon kylistä ja talonpojista niillä paikkakunnilla, joilla oli oikeus merikulkuun. Samasta kirjeestä nähdään myös että useita väärinkäytöksiä tapahtui tuossa talonpoikain merikulussa, että esim. muutamat talonpojat sisemmästä maasta, jotka olivat veroitetut pelto- ja luhtamaistaan, viljelivät merikulkua ja että oikeutetut ostivat kauppatavaroita ylimaasta. Armoll. julistuksien mukaan v:lta 1636 ja 26 p. elok. 1637 oli sekä koti- että ulkomaalaisilla oikeus kaupankäyntiin kaikellaisilla tavaroilla Tukholman ja Turun markkinoille ja että siellä rihkamin myydä tavaransa; ulkomaalaiset ainoastaan kiellettiin jälkimäisessä asetuksessa vaihettamasta kalu-

---

varoitti Maaherra Graan porvaristoa ja käski pysymään niissä hinnoissa, joihin kunink. käskystä muutamia vuosia ennen oli yhdistytty Waasan raatihuoneessa.

jaan kaluihin. Kunink. Maj:tin asetuksesta 10 p. tammik. 1696 saaristolaisten kaupasta Tukholman ääressä, nähdään että nämät olivat katsoneet etuisaksi kurottaa merikulkunsa aina Mälariin, jossa rahvaan kanssa vaihettivat siikansa jyviin. Tästä kaupitsemisesta saatettu haitta kaupungeille oli jo v. 1642 ollut syy valituksiin. Mainitulla asetuksella v. 1696 säännettiin vihdoin, että kaikkien saaristolaisten, jotka toivat siikoja saaristosta, kaikkien Ahvenanmaalaisten ja niitten Suomen saaristolaisten, jotka sään töjen eli tavan mukaan viljelivät merikulkua Tukholmaan, piti pysähtymän itäpuolella tavallisen sillan luona kaupungissa taikka siksi asetettuihin satamiin Östermalm'in ääressä. Uppland'ista, Westmanland'ista ja Sörmanland'ista tulleitten ynnä niitten, jotka käyttivät kauppaa saaristolaisten kanssa Mälarissa, piti taasen seisahtuman länsipuolella, Munckebro-sillan taikka Vestermalm'in ääressä, jossa saivat kaupita saaristolaisten, Ahvenanmaalaisten ja Suomen saaristosta tulleitten kanssa, mutta ainoastaan jyvillä, suoloilla, turskoilla ja silakoilla. Tuo kauppaoikeus kesti vuosittain 1 p:stä elok. 31 p:ään lokak., jolla ajalla Tukholman vapaamarkkinatkin sattuivat ja kestivät 3 viikkoa Mikkelistä. Kuinka vastahakoiset talonpojat kuitenkin olivat tullattamaan tavaroitaan likimäisessä tullihuoneessa nähdään useammasta säilyneestä todistuksesta. Waasan tullioikeus tuomitsi esim. sellaisesta huolimattomuudesta muutamilta Vähäkyröläisiltä aluksen kiinni ja omistajien maksamaan 100 hop. talaria, mutta Kunink. Kamari- ja kauppavirkakuntien päätöksellä 23 p. maalisk. 1693 kumottiin tuo tuomio siitä syystä, että Suomen ja Pohjanmaan talonpojilla vanhastaan oli ollut tapana purjehtia suoraan satamistaan tavaroitaan ilmiantamatta likimäisissä tullikontuoreissa ja kun todistettiin että mainitut talonpojat olivat Hernösand'issa ja Umeossa oikein maksaneet tulliveronsa. Kenrali-ylitirehtööri Hägerflycht'in päätöksellä muutamain Maalahtilaisten valitukseen, velvoitettiin he ja muut vertaisensa hankkimaan itsellensä ainoastaan atestin

kirkkoherralta ja kruununnimismiehen todistuksen, että tuotteet olivat omansa. Tuon päätöksen ymmärsi tullioikeus niin, että atestit piti näytettämän paikkakunnan tullihuoneessa ja sieltä otettaman passi. Eräässä kirjeessä Tukh:sta 3 p. kesäk. 1704 Maalahtilaisten ja Närpiöläisten merikulusta mainitaan, että Kenraliinspehtori oli käskenyt Herra Enroth'in vartiapaikassa *Blocksudden* vanhan tavan mukaan menettää talonpoikain kanssa, kun näyttävät kirkkoherran atestin tuotteistaan. Kruunun-nimismies Aurin'ilta Kunink. Neuvoksen Kreivi Wrangel'in käskyllä tehdyn ja Maalahden kihlakunnan käräjissä 7 p. helmik. 1708 esitetyn tarkan luettelon mukaan niistä talonpojista Yli- ja Alimaalahdella, joille merikulku oli tarpeellinen, oli niitten luku 56. Samoissa käräjissä vaativat kuitenki yksisuisesti kaikki Maalahtilaiset, Sulvalaiset ja Riimalaiset, että jokaisella, kun kykeni pitämään laivaa, pitäisi oleman oikeus merikulkuun, liiatenki kun pellostaan eivät koskaan tainneet odottaa mitään myytäväksi eli ulostekojen maksamiseksi eikä huonot luhtansa sallineet teuraitten kasvattamista ja kun vihdoin metsänsä oli niin pilalle hakattu, että jo täytyivät hakea laivaksensa toiselta puolen Pirttikylää ja siis pian saivat heittää laivantekonsa, josta heillä tähän saakka oli ollut pahainen ansio. Sen ohessa muistuttivat vanhaa tapaansa ja sitä lupaa, jonka Kreivi Wrangel ennen oli heille antanut. Kunink. kauppavirkakunnan kirjeellä 4 p. maalisk. 1714 maaherroille säännettiin, että piti tullihuoneista otettaman kuletuskirjoja, kun kuljetettiin tavaroita oman valtakunnan paikkakuntien välillä, mutta kun asetus ensimältä julistettiin ainoastaan kaupunkien raastuvissa, tuli se talonpojilta noudettavaksi vasta pitkä aika sodan jälkeen, jolloin se viimein käskystä julistettiin myös maaseurakunnissa. Se vedettiin kuitenki jo ennen tullioikeudelta esiin tuomioissa talonpoikien merikulusta. Kunink. säännöllä kaupan vapaasta käynnistä 21 p. huhtik. 1719 ja päätöksellä 5:een pykälään rahvaan yleisessä valituksessa 3 p. kesäk. s. v. vahvistettiin rahvaan ikivanha

vapaus, kulkea tavaroillaan ja tuotteillaan niillä markkina- ja muilla paikoilla ja niissä kaupungeissa, jotka katsoivat sopivimmiksi. Rahvaan yleiseen valitukseen 1723 vuoden valtiopäivissä tuli kunink. päätös 17 p. syysk. s. v., jonka mukaan talonpojat Suomessa ja Pohjanmaalla saivat viljellä merikulkua samalla tavalla kun se oli ollut heillä viljeltävänä v. 1696. Tutkinnossa, jonka Maaherra Vapah. v. Essen, Kunink. Maj:tin päätöksen mukaan 30 p. lokak. 1723 tämän kihlakunnan yksityiseen valitukseen, piti rahvaan ja porvariston läsnäollessa 16 p. elok. 1726 niistä, jotka oikeastaan saisivat purjehtia, ei porvaristokaan tahtonut kieltää Maalahtilaisilta ikivanhaa oikeuttansa merikulkuun. Wöyrin pitäjällä piti myös oleman sama oikeus. 1727 vuoden valtiopäivissä anoivat tämän kihlakunnan talonpojat lupaa saada lähteä aluksillaan omista satamistaan suoraan Tukholmaan ja muille luvallisille paikoille, likimäisessä tullibuoneessa käymättä. Tähän lupasi Kun. Maj. 12 p. maalisk. 1729 vastauksen, kun vaan jouttui saamaan lausunnon asianomaisilta. Jos tuota vastausta saatiin ja milloinka, siitä eivät täällä lyötyvät todistukset puhu. Waasan tullimiehet näkyvät ainakin aika aijoin ottaneen tullia Waasassakin useammilta alus-seuroilta Maalahden, Mustasaaren ja Wöyrin pitäjistä tavaroista, jotka olivat vieneet Tukholmaan ja siellä tullattaneet. Kenraali-tulliarentiseuran käskyllä 18 p. elok. 1729 sai kuitenki muuan alusseura takaisin tuolla toisen kerran viedyn tulliveronsa. Sekä Vapaherra v. Essen'in v. 1726 tehdyn tutkinnon ja siitä annetun tarkan kertomuksen ja luettelon että Maaherra-viran v. 1738 uudistetun tutkinnon perusteella, annettiin vihdoin kunink. päätöksessä 3 p. maalisk. 1747 seuraava luettelo merikulkuun oikeutetuista rantapaikoista. Korsholman eteläiseen voutikuntaan kuuluvassa Lapväärtin pitäjässä: Kylät *Sideby, Skaftung, Härkmäri* ja *Lappfjärd;* Närpiön pitäjässä: *Pielahti, Kaskihuoto, Tiärlax, Töby, Harrström, Korsnäs* ja *Moikipää;* Maalahden pitäjässä: *Yli-* ja *Alimaalahti, Sulva* ynnä *Riimala,* ja *Susihuoto;*

Mustasaaren pitäjässä: *Wallgrund, Raippaluoto, Björkö, Jungsund, Munsmo* ja *Sundom.* Korsholman pohjoiseen voutikuntaan kuuluvassa Wöyrin pitäjässä: *Oravasalo, Oxkangar, Kimo (Qvimo)* ja *Maxmo;* Nykarleby'n pitäjässä: *Monå, Härflax, Kantelax (Kantalahti?),* ja *Wexala (Wäkisalo?);* Pietarsaaren pitäjässä: *Larsmo, Eugmo* ja *Läpplax (Leppälahti).* Oulun eteläiseen voutikuntaan kuuluvassa Kruunukylän pitäjässä: *Bråttaby* ja *Håfsala (Hovisalo?).* Oulun pohjoisessa voutikunnassa: *Kemin* ja *Kariluodon pitäjät.* Merikulun perusteeksi pantiin 1689 vuoden asetus ja käskykirja 14 p:ltä tammik. 1696 ja säännettiin, että 7 pykälän mukaan 1617 vuoden Kauppasäännössä ynnä useampain toisten Suomen talonpoikain merikulkua koskevain kunink. kirjain ja päätösten mukaan, tuota kauppaa saatiin käydä ainoastaan talonpoikain omilla „talonpoikais-tavaroilla ja tuotteilla". Sen ohessa piti heidän antaman lastinsa ilmi lähimmäiselle kruununmiehelle ja häneltä ottaman atestin ja reisupassin, joka piti näytettämän mainitussa Blockhusudd'in tullihuoneessa, jossa takausta varten pidettiin päiväkirja. Lastauspaikkoja piti katsottaman joka paikkakunnassa, joissa tavarat piti tarkastettaman sekä lähteissä että kotiin tullessa. Merikulussansa sai rahvas käyttää sen kokoisia laivoja, kun tarvitsivat varaksensa merellä ja tavaroinsa säilyttämiseksi. Rikokset noita sääntöjä vastaan rangaistiin ensi kerran tavarain kiinnipanolla, toisen kerran menetti rikollinen oikeutensa merikulkuun. Maalahtilaisten kysymykseen n. k. lähetystavaroista *(sändningsgods),* antoi Maaherra Piper 8 p. heinäk. 1747 sen päätöksen, että jokainen purjeveneen osamies sai sillä lähdättää tavaransa, itse seuraamatta, jota vastoin se, jolla ei ollut osaa veneessä, ei saanut itse viedä, eikä omistajain muassa lähdättää tuotteitaan. Tuon kysymys-kirjan mukaan oli Maalahtilaisilla mainittuna vuonna 4 n. k. purjevenettä *(segelbåt).* Purjeitten käyttäminen tavallisissa kalaveneissä sanotaan olevan nykyisempi tapa. V. 1778 anoivat Itä- ja Länsi-Pohjanmaan kaupungit, että valta-

kunnan ja varsinki Itä- ja Länsi- Pohjanmaan rahvas piti kiellettämän tekemästä kannella varustettuja ja 10:tä lästiä isompia aluksia. Kunink. Kamari- ja Kauppa-virkakuntien lausuntojen saatua, ratkaistiin asia vihdoin 1786 niin, että rahvas sai pitää oikeutensa purjehtimiseen kansi-laivoilla, mutta väärinkäytöstä kartettaaksi, eivät saisi tehdä isompia laivoja kun 50-lästisiä. Maalahtilaisten merikulku kesti tämän vuosisadan alkuun, mutta väheni vähenemistään. Syiksi siihen mainitaan se vähä eroitus tavaroitten hinnassa [1]) ja liiatenki iso ajankulu, kun eivät uskaltaneet antautua aavalle merelle, vaan kulkivat rantoja myöden. Tuollainen retki Tukholmaan kesti usein mettumaarista syksyyn asti. V. 1812 tehtiin Maalahdella pitäjän viimeinen Tukholmaan käyvä alus *(Stäckholms-skuuta)*. Se myötiin sittemmin Waasaan. Muisto Maalahtilaisten merikulusta säilytetään pitäjän sinetissä. Maalahden pitäjän ensimäinen leima tavataan senaatin arkistossa ensi kerta 1621 vuoden tilintekojen alla ja sitte melkeen joka vuosi aina vuoteen 1712 saakka. Se kuvasi lippuvarrella ja pienellä peräkastarilla varustettua mastotointa alusta. Ylisyrjällä oli päällekirjoituksena: MALAX. Tuon leiman historiaan kuuluu seuraava päätös Pispa Gezelius'en käräjissä Maalahdella 8 p. tammik. 1680: „Pitäjän leiman väärinkäytöstä karttaaksi katsotaan hyväksi, että se pidetään kolmen lukon takana, joihin Emäkirkkolaiset säilyttävät yhden, Sulvalaiset toisen ja Kirkkoherra kolmannen avaimen". Luultavasti hukattiin se isossa vihassa. Mathesius'elta kerrottu ja vielä löytyvä pitäjän sinetti tehtiin siis varmaan ison vihan jälkeen. Se on piirretty messinkiin ja kuvana on mastolla varustettu alus kootulla purjeella. Reunalla on sanat: MALAX SOCHN SIGIL. Se on tätä nykyä pitäjän Kruununnimismiehen hallussa. Vuoden 1833 paikoissa piirrettiin messin-

[1]) Helpommalla kun kaupungissa sanotaan Westgötiläisten myönneen, jotka samoin kuin „laukkuryssät" nyt kulkivat ympäri hevoisilla, istuen paritusten arkuillaan *(Westgöta-kistor)*.

kiin uusi leima, jonka kuvana on nykyinen kirkko ja tapuli. Reunakirjoituksena on: PASTORS I MALAX EMBETS SIGILL.

Hallinnollisessa katsannossa luetaan Maalahden, Sulvan ja Pirttikylän kirkkopitäjät yhteen. Maalahden kyliä ei eroiteta Mustasaaren pitäjän tilintekokirjoissa millään tavalla pitäjän muista kylistä ennen vuotta 1608, josta vuodesta Maalahden pitäjän tilintekokirjat alkavat. Manttalia oli silloin pitäjässä 68½, savuja 93. Yhden manttalin kruununmaksot olivat samana vuonna: Verorahoja 12 markkaa (= 4 tal.), 1½ puolikkoa jyviä, 8 naul. voita, ½ leiv. kuivia haukia, nelikko silakoita, 6 päivätyötä ja syli heiniä [1]). Kunink. kirjalla 7 p. lokak. 1610 sai muuan Reinhold Boxhufvud Maalahden, Mustasaaren, Laihian, Lapuan ja Ilmajoen pitäjistä lähtevän kruununveron eläkkeeksi ratsuilleen. Tuo vero piti vastaaman 2,700 hop. talaria. Vuonna 1612 oli tämä läänitys ainaki vielä hänellä [2]). Kunink. kirjalla 8 p. marrask. 1613 annettiin Maalahden ja Laihian pitäjät läänitykseksi Waltakansleri Axel Oxenstjernalle [3]). V. 1626 olivat Oxenstjernan tulot Maalahden pitäjästä seuraavat:

---

[1]) Maanjako ja veroittaminen Maalahdella tehtiin Mustasaaren kylässä 2 p. marrask. 1608 Pohjanmaan maaherra Isakki Beem'iltä, Juuan herra Juha Ottenpojalta ja Wallän herra Matti Yrjönpojalta.

[2]) Läänityksiä kertoessa olemme osaksi seuranneet Toht. Ignatius'en väittelöä *Bidrag till södra Österbottens äldre Historia.*

[3]) Kopia tuosta läänityskirjasta löytyy Senaatin vanhassa arkistossa n:o 4887 l. 8 ja kuuluu näin:

Wij Gustaff Adolph medh Guds nådhe, Sverigis götis och wändis uthkorade Konungh och arffurste storfurste till Finland, hertigh till Estlandh och Westmanelandh etc. Giöre witherligitt att wij af synnerligh gunst och nådhe, så och for wällwilligh troghen tienst, som oss Ellskeligh wår och Svärigis Rijkes troo man, Rådh och Cantzeler Edle och wällborne Herr Axell Oxenstjerna, Frijherre till Fijholm och Tijdöön, oss och Rijkett här till giordt och bewijst hafver, och än här effter görandes warder, hafva vndt och förlänth, effter som wij nu här medh vnne och förläne honom

	Tal.	äyr.	penn.
Verorahoja	191	24	—
Jyviä 47 tynn. $7^{1}/_{2}$ nel.	107	27	12
Voita 25 leiv. $11^{1}/_{3}$ naul.	41	17	$11^{1}/_{6}$
Kuivia kaloja 31 leiv. $19^{1}/_{6}$ naul. . .	23	31	—
Silakoita 15 tynn. $3^{11}/_{12}$ nel. . . .	63	29	8
Kirkkokymmenys 11 tynn. 5 nel. jyviä	26	5	
Summa	429	1	$7^{1}/_{6}$

1642 ja seuraavina vuosina maksoivat veroa tervastaki. Tämä läänitys oli Oxenstjerna'lla vielä vuonna 1641. Siinä oli mainittuna vuonna $176^{2}/_{3}$ manttalia ja tulot tekivät 1,384 tal. 24 äyriä. Kristinan perustuskirjalla 22 p. jouluk. v. 1651 tehtiin Maalahden ja Laihian pitäjistä omituinen vapaherrakunta, joka annettiin veljeksille Kustaa ja Kristo Bonde. Se nimitettiin *Laihian vapaherrakunta.* Siihen kuului Laihialla 111 taloa ja Maalahdella $73^{1}/_{6}$. Vuonna 1669 oli vapaherrakunnalla $195^{5}/_{12}$ manttalia ja tulot siitä tekivät noin 3,500 hop. talaria. V. 1674 hävisi myös tämä läänitys [1]). Mutta vielä sitteki joutui Maalahti

---

Malax och Lajhiala Sochner Vthj Österbotn i Södre Prosterjedt belägne, medh all åhrligh och wiss Räntta, sampt och Kyrcketijenden, som där aff falla kan och vthgöras bör, att niutha och behålla, där wårtt Cammerådh, Cammererare, så wäll som och Fougdten öfwer förb:te Sochner, wete sigh efterrätta, icke görandes wällb:ta Axell eller hans Tienare här vthjnnan hinder eller förfångh i någhon måtto. Aff kopparberget denn 8 Novembris Åhr 1613.

Medh H. K. M:ts egen hand underskrifnitt.

Vähennyskirjoissa viitataan Knnink, kirjaan 28 p:ltä huhtik. v. 1614, jota ei löydy muitten läänityskirjojen seassa. Lienee se viittaaminen tapahtunut erehdyksestä.

[1]) Aina vuoteen 1863 saakka oli Sulvalla kirkon-portaan kattona iso hakattu marmorikivi, joka vanhassa kirkossa oli maannut haudalla. Kirkonkokouksen päätöksen mukaan siirrettiin tämä kivi mainittuna vuonna arvatulle paikalleen, vanhan kirkon keskipaikalla. Piirrokset tuossa kivessä kuuluvat näin: *Esa. 57 v. 2 The rättfärdige varda borttagne — För elge-*

kerta yksityisen haltuun. Vuonna 1678 panttasi kruunu rahan puutteessa 312⅓ manttalia Mustasaaren, Isonkyrön, Wöyrin ja Maalahden pitäjistä Assessori Niko von Preutz'ille, joka piti heidät vuoteen 1682. Vuotiset tulonsa niistä oli lähes 5,700 talaria. — Eräässä kuittijoukossa vuodelta 1663, allekirj. Christopher Wernick, mainitaan 20 ruotia Maalahden pitäjässä, jotka kaikki olivat maksaneet laivamies-rahansa, 50 kup. tal. joka ruodilta. Sama piirikunta, Maalahti, Sulva ja Pirttikylä, varustaa tähän aikaan 24 ruotimiestä. — Kunink. Kamari-virkakunnan päätöksellä 6 p. heinäk. 1751 vapautettiin Mustasaaren, Maalahden, Isonkyrön, Laihian ja Vähänkyrön pitäjäläiset heidän vanhastaan Korsholmaan tehtävistä 1,200 päivätöistään. Maaherra Piper'in esityksellä myönti kuitenkin H. Maj:tinsä kirjoituksella 3 p. heinäk. 1754, että maaherra saisi maksoa vastaan kruunulle käyttää manttali-päivätöitä kruununtiloista 2 penikuorman ympäristöllä Kors-

---

kone och the som redeliga — För sigh vandrat hafva komma till — Fridh och hvilas uthi theras — Camrar. — Under Denne Steen — Ligger begrafwen — fordom — Hauptman öfver Frijherrskapet — Laihela och Malax — Ehreboren och Vehlbetrodde — Herr Niels Erichsson Bergudd — Med desz — Kiär Elskelige Maka — Ehreboren och gudfruktige Matrona — Hust: Maria Matsdotter Schildt — Natus 1625. Denatus 1680. — Nata 1630. Mortua 1684 — Hvadh ähr att flika här i denne wärldzens öde, — Ju, annat än beswär, förtreet och daglig möde, — Si endast nu wår lööN, ähr denne grifte steen, — Som täcker mull i mull, och skyhl vår döda been. — E: N: G: — Kiven joka kulmassa on paksut rautarenkaat, joissa ennen sanotaan olleen rautakankia kiinnitettynä. Vanhaan kirkkoon olivat perilliset tuon haudan yli ripustaneet ison kahdeksanhaaraisen kruunun, sillä ehdolla, että he ja perillisensä saisivat haittaamatta pitää haudan. Hautaus-saarnansa, pain. Turussa v. 1680, piti Kirkkoh. Olavi Arenius. V. 1670 kielsi Maaherra Graan tätä Niilo Erkinpoikaa rasittamasta Maalahtilaisia liikanaisella kuljetuksella. Samaan aikaan oli Rouwa Maria Preutz antanut Sulvan kirkkoon alttarivaatteen punaisesta silkkikankaasta Tuomari vainajan Klärck'in haudasta käytävän etupäässä.

holman linnasta. Miehen päivätyö maksoi 8 hop. äyriä, hevoisen 16 [1]).

Valtiopäivärahoja maksaessa 1863 luettiin Maalahden emäkirkolle $48^{3}/_{8}$, Petolahdelle $13^{2}/_{3}$ ja Susiluodolle $3^{43}/_{48}$ alenn. manttalia. Savuja on emäkirkolla 345, Petolahdella 164 ja Susiluodolla 32. $^{1}/_{8}$ mantalin kokoisilla taloilla, jotka täällä ovat tavallisimmat, oli vuonna 1864 seuraavat ulosteot:

Kruunulle:

Päävero	22	markkaa	87	penniä
Kymmenys	4	„	32	„
Henkirahat (2:lta hengeltä)	1	„	44	„
Linnan rakennusapua	—	„	24	„
Lääkitysvero	—	„	2	„
Laamannin ja tuomarin vero	1	„	8	„
Sotamiehen kaasi	5	„	—	„
Ruotivakanssia	—	„	8	„
Teinirahat	—	„	$4^{1}/_{2}$	„
Hospitali- ja Lasaretti-vero	—	„	3	„
Verokuitin hinta	—	„	$1^{1}/_{2}$	„
Summa	35	markkaa	32	penniä.

Sattunaisia maksoja:

Valtiopäivärahat v. 1863 ja 1864	—	markkaa	49	penniä
Palovakuutusrahaa	4	„	62	„
Summa	5	markkaa	11	penniä.

Kunnallisia ulostekoja:

Käräjäkapat ($2^{1}/_{2}$ kappa rukiita)	2	markkaa	—	penniä
Siltavoudille (1 kappa rukiita)	—	„	80	„

[1]) Ettei noita päivätöitä ainakaan Maalahdelta tehty halulla, nähdään muutamasta Maankanslian kuulutuksesta 27 p. heinäk. 1765, jonka mukaan Maalahden Yli- ja Alikyläläiset siltä ennen olivat käsketyt työhön heinäkuun 24:stä päivästä alkain, 16:lla miehellä päivässä, 5 hop. talarin uhkasakolla huolimattomalle, mutta eivät kuitenkaan tulleet. Kruunun-nimismies piti

Jahtivoudille (1 kappa rukiita) . . .	—	markkaa 80	penniä.
Pitäjän kirjoittajalle (1 kappa rukiita) .	—	„ 80	„
Räättärille (1 kappa rukiita)	—	„ 80	„
Lautamiehen kapat (1½ kappa rukiita) .	1	„ 20	„
Piiskurille	—	„ 10	„
Rokon-istuttajalle	—	„ 10	„
Maantien korjaamiseen (noin 36 hieta-kuormaa ja työ)	15	„ —	„
Hollikustannukset	8	„ —	„
Vankikulettajalle (1 leiv. heiniä) . . .	—	„ 60	„
	Summa 30	markkaa 40	penniä.

Kirkon-kustannuksia:

Kirkkoherralle: 11 kappaa jyviä (16 m:kan jälkeen)	5	markka 84	penniä.
„ 3 naulaa voita (12 m:kan jälkeen)	1	„ 80	„
„ 1 päivätyö	1	„ —	„
„ 1 juusto	—	„ 48	„
„ Karjakymmenykset . . .	1	„ —	„
Kappalaiselle: 8 kappaa jyviä	4	„ 40	„
„ 2 naulaa voita	1	„ 20	„
„ 1 juusto	—	„ 48	„
Pitäjän-apulaiselle: 3 kappaa jyviä . .	1	„ 65	„
Lukkarille: 3 kappaa jyviä	1	„ 65	„
„ Kouluttamisesta	—	„ 20	„
Unilukkarille: 1 kappa rukiita	—	„ 80	„
	Summa 19	markkaa 70	penniä.

Nämä kustannukset tekevät yhteensä ⅛ manttalille 90 markkaa 55 penniä, johon tulee lisäksi kirkon ynnä pappilan rakennus ja lukusian pito.

---

kokoaman sakot, aika sysättiin pari päivä edemmäksi ja uhka-sakko korotettiin 10:ksi hop. talariksi.

Pitäjän ja seurakuntain kunnalliset asiat keskustellaan pitäjän- ja kirkonkokouksissa, joitten kokoonkutsuja ja esimies on Kirkkoherra eli joku muu häneltä valtuutettu pitäjän pappismies. Pappia löytyy emäkirkolla kaksi, Kirkkoherra ja Pitäjän-apulainen, jotka saarnaavat vuorottain; Petolahdella ja Susiluodolla Kappalainen kummassakin. Petolahdella tekee Kirkkoherra vuosittain 8 saarnavuoroa, Susiluodolla kumpanenki emäkirkon pappi 2.

Pitäjän entisyys.

Maalahden ensi erkaneminen Mustasaaresta omaksi seurakunnaksi on vähä hämäränsekainen. Vanhassa kirkossa, joka revittiin v. 1831, oli itäisellä seinällä kirjoitus, jossa Maalahti sanottiin saaneen ensimäisen kirkkonsa v. 1602 ja olleen Mustasaaren pitäjän kappelina [1]). Kirjallisia todistuksia ei löydy enään siitä asiasta. Muutamassa laamannin käräjäpöytäkirjassa v. 1690 muistutetaan vaan, että eräs Herra Yrjö *(Herr Grels)* oli tullut papinvirkaan Maalahdella vuonna 1603 ja elänyt 5 eli 6 vuotta sen jälkeen. Mustasaaren pitäjän tilintekokirjoissa ei Maalahden kyliä eroiteta pitäjän muista kylistä ennen vuotta 1608, jona Maalahden pitäjä sai omat tilintekokirjansa. Kun Kuninkaan palveliat ja lähettiläiset Pohjanmaalle, Hieronymus von Birckholtz, Niilo Yrjönpoika ja Yrjö Hannunpoika, kirjalla 9:ltä p. lokak. v. 1607 tekivät Maalahdesta eri pitäjän, eivät hekään sano Maalahtea sitä ennen olleen kappelina [2]). Maalahtilaiset näkyvät vielä tämänkin perästä välistä katsoneet itseään Mustasaaren pitäjäläisiksi ja kunnallisissa asioissaan käyttäneet Mustasaaren pitäjän sinettiä. Oma

[1]) Tuo kirjoitus kuului näin: »*Malax första kyrka bygdes år 1602 och var Capell under Mustasari, blef moderkyrka 1607, och fick confirmation på sina rättigheter för betjäningen 1613 af Konung Gustaf Adolph, Glorvördig i åminnelse. Den andra kyrkan är bygd år 1659, inreddes 1660, och målades 1662. Väggarna med Prädikstolen renoverades 1763.*

[2]) Tämä kirja ynnä Kustaa II:sen Adolfin vahvistus-kirja löytyvät kirjassa Afhandl. om Prest. Tjenstg. III.

sinettinsä tavataan vasta v. 1621. Kun Mustasaarilaiset Maalahtilaisten matkoilla kielsivät heiltä siaa kirkossaan, nuhteli heitä Yrjö Swahn kovasti tästä asiasta kirjassa Forsby'stä 22 p. heinäk. v. 1608, „millä oikeudella ja hyvällä omallatunnolla he saattoivat kieltää Maalahtilaisia vanhasta tavastaan ja emäkirkosta, jonka rakennuksessa heidän vanhemmillaan oli ollut niin suuret kustannukset," ja kehoitti kuninkaan puolesta heitä rahoilla ja hirsillä auttamaan vasta-alkavia Maalahtilaisia kirkkonsa ja pappilansa rakennuksessa. Tuosta näyttää ikäänkuin kirkkoa ja pappilaa vasta silloin olisi alusta pitäin rakennettu koska siihen apua tarvitsivat. Tähän seikkaan on työläs enää saada täyttä selkoa. — 10 p. kesäk. v. 1613 saivat Maalahtilaiset Kustaa II:sen Adolfin vahvistuksen pitäjän-oikeuteensa „pitkän matkansa vuoksi entiseen emäkirkkoonsa, jonka tähden harvoin taikka eivät koskaan saaneet kuulla Jumalan sanaa eikä viimeiselläänkään puhutella Kirkkoherraansa ja sielunsa paimenta, vaan täytyivät kuolla kuolemistaan niinkuin järjettömät luontokappaleet."

Maalahden ensimäisen kirkon ulkonäöstä ei ole mitään tietoa. Luultavasti seisoi se samalla paikalla kun toinenki, koska ei muusta paikasta tarinoida. V. 1652 sai se uuden saarnatuolin, joka maksoi 60 tal. 2 äyriä ja maalaaminen 23 tal. 22 äyriä. Kirkon omaisuuksista mainitaan 30 p. kesäk. 1649 nämät: kirkon kalkki kanteneen, sairasten kalkki, 3 messukasukkaa, yksi valkoisesta silkkikankaasta, toinen vehriästä ja kolmas punaisesta kukitetusta atlas'esta, 1 alttarivaate hienosta sini- ja punavärisestä silkkikankaasta, 1 palttinainen alttariliina, 1 sininen alttarivaate, 1 vehriäinen vaate saarnatuolilla, 1 toinen punainen ja kulunut. Kynttiläkruunuja eli jalkoja ei mainita. Kirkon kirjastossa oli samana vuonna seuraavat kirjat: *Svensk Bibel* kahdessa nioksessa, *Handbok*, *Evangeliibok* in 8:vo 2 kapp., *Liten Bönebok*, *Manuale sueticum* in 4:to, *Liten Sångbok* käsikirj., *Davids Psaltare* in 8:vo. — Missä Maalahden ensimäinen kappalainen, tuo mainittu

„Herra Yrjö," joka olisi tullut virkaan 1603 asui on työläs arvata. Hänen aikanansa ostivat Maalahtilaiset Petolahtilaisilta 18:lla tal. luodon *Trutören*, joka pantiin pappilan alle. Kunink. julistuksen mukaan 21 p. heinäk. 1677 veroitetun maan alta eroitetuista tiluksista, tuomittiin luoto Närpiön käräjissä takaisin Petolahdelle, mutta kun Kruunun-nimismies Rivell laamannikäräjissä 1690 muistutti että „Herra Yrjö vainaja" oli tullut papinvirkaan Maalahdella 1603, ostanut saaren ja elänyt ainoastaan 5 eli 6 vuotta sen jälkeen, josta oli uskottava että osto oli tapahtunut ennen maanjakoa 1608 eivätkä Petolahtilaiset siis koskaan olisi maksaneet veroa saaresta, niin vahvisti Laamanni Stenbock tuosta syystä ja kun pappilalla oli tietysti huonot tilukset, mainittuna vuonna pappilan oikeuden saareen. Petolahtilaiset saisivat omistaa saareen maatuneet tilukset. Kohta saamme nähdä että Herra Yrjön aikana ei vielä ollut nykyistä pappilaa. Olisikoon tämä Yrjö sama mies kun Maalahden toinen Kirkkoherra Yrjö Matinpoika, vai löytyikö vanhempi pappila — kukatiesi *Haga* $^1/_2$ mantalin talo vähä länteesen päin nykyisestä kirkosta? Haga oli Kappalaisen saatua 1628 hänellä pappilana noin parikymmentä vuotta siksi kuin hän muutti Sulvalle asumaan. Kirkkoherran pappilana on melkeen alusta pitäin ollut *Björkas*, vaikka nimi näkyy olevan uusi. Se on pohjoispuolella jokea, Långforss nimisen kosken partaalla, noin 500 askelta nykyisestä emäkirkosta. Elok. 7 p. 1758 veroitettiin pappila $1^1/_6$:ksi kruunun veron maaksi mutta uudessa laskussa 1775 lisättiin manttali $1^1/_3$:ksi. Perustaminen oli tällainen. Pitäjän perustuskirjassa määrättiin pappilan maaksi 30 puolen-tynnyrin alaa aukiomaata, joka ennen oli ollut 4:n nimitetyn talonpojan hallussa Alimaalahdella, ja pitäjäläisten käskettiin rakentaman laillisia huoneita pappilaksi. Maanjaossa 1608 marrask. 2 p. syyttelivät pitäjäläiset kuitenkin ettei heillä ollut „mitään keinoa eikä tilaisuutta pellon ja luhdan perkkiöksi, johon saisivat tehdä pappilata." Kun maanjaossa oli ta-

vattu aukiomaita, jotka entiset omistajat — osaksi samat kun mainitaan perustuskirjassa — huonon maanlaatunsa vuoksi eivät moneen vuoteen olleet viljelleet ja siis kauan olivat maanneet nurmena ja karjan ajona, niin ne määrättiin pitäjäläisille „kuokkia pappilanmaaksi.“ Entiset omistajat menettivät tuon maansa, „kun eivät niin isoon aikaan olleet siitä huolineet,“ ja se tuomittiin kruunun lailliseksi omaisuudeksi. Tuota pappilaksi määrättyä aukiomaata oli „6 äyriä 9 penn. ja kaikki maat ja tilukset, pellot, peltomaa, luhdat, metsä, katokset, kalavedet, myllypaikka, karjan-käynti, lähellä eli kaukana, kun vaan löytää taittiin.“ Pappilanmaan „kuokkiminen“ ei kumminkaan tahtonut joutua. Kirjoituksessa Mustasaarelta 17 p. syysk. 1620 muistutti Maaherra Erkki Hare heitä vihdoin ryhtymään sen päätöksen noudattamiseen pappilan pellon ja rakennuksien suhteen, johon olivat yhdistyneet, kun hän viime kerran kävi heidän luonansa. Silloin oli pappila myös saanut myllynsä. Pappilan ensimäisistä rakennuksista löytyy seuraava luettelo Kirkkoh. Olavi Maununp. Arenius'elta, kun hän otti vastaan virkansa 16 p. kesäk. v. 1649: *Susiluotolaisten huoneet: Asuntotupa* (Sätestuga), jossa oli 4 lasiakkunaa, 1 pelli ja pari saranoita ovessa; *Lukukamari* (Studerkammare) tuvan edessä, 2 lasiakkunaa, saranapari ovessa, 1 pari pelliä puusta ja pari heikkoja saranoita porstuanovessa; lato tarhalla ja pieni sikatiiu. *Alimaalahtilaisten huoneet: Pieni makuutupa* (Sängstuga), 2 vuodetta, 4 lasiakkunaa, pelli, ovi lukkoneen ja saranoineen, *Kölli* (Kokhus) salpalukkoneen; Lammasketta, lato tarhalla, „iso talli“ rantaportin takana, riihi kirkkopellolla, „pikku aitta“ halkohuoneen tykönä lukkoneen ja saranoineen. *Sulvalaisten huoneet: Tupa* (Borgstuga) pöytäneen, 4 lasiakkunaa, toiset 2 aivan kelvottomia ja 1 pelli; *Kamari*, 1 saranapari tuvanovessa, 2 paria porstuanovessa, 1 lukko; *Kappalaisen tupa*, vanha ja kelvotoin: Myllynkehä, „pikku talli“ tarhalla, navetta, mallaspirtti, olkilato kirkkopellolla. *Ylimaalahtilaisten huo-*

neet: Leivontatupa pöytäneen ja lavittaneen — ikäheittiöitä, 2 pelliä, 3 lasiakkunaa; Navetta, eteläinen lato tarhalla, „kotiriihi“ luuvaneen ja olkilatoneen, luhtiaitta yli-portilla lukkoneen ja saranoineen, isompi aitta halkohuoneen tykönä saranoineen, huono lukko, aitta yömajan alla, huonot saranat ja kelvotoin lukko. *Yli- ja Alimaalahtilaisten yhteiset huoneet: Yömaja* (Nattstuga), 2 lasiakkunaa, kolmas aivan kelvotoin, 2 paria heikkoja saranoita tuvan ja kamarin ovissa; Kellari saranoineen, kelvotoin lukko. Yhteisesti pitävät pitäjäläiset voimassa myllyn rattaineen, kivineen, lukkoneen j. n. p. Irtanaista omaisuutta oli pappilassa: 3 lehmää, 2 lammasta, 2 karitsaa, sika, nuori tamma, pari käsikiviä, 6 puulautasta y. m. Kylvössä oli mainittuna vuonna 2 tynn. rukiita ja keväkylvöä 3 tynn. ohria.

Maalahden seuraakuntaan kuului ensimältä kylät Itä- ja Länsi-Sulva, Yli- ja Ali-Maalahti ja Susiluoto. Mutta Sulvalaisille tuli vielä pitempi matka Maalahden kirkolle kun entiseen emäkirkoonsa. He rupesivat siis hekin puolestansa pian erontouhuun. Strandberg sanoo ensimäisen kirkkonsa rakettuen v. 1626. Nykyisen tapulin alikerta, joka vanhassa kirkossa oli porstuana, sanotaan olleen Sulvalaisten ensimäinen kirkko. Isakki Rothovius'en pispankäräjissä Maalahdella 19 p. elok. 1628 pyysivät Sulvalaiset Jumalanpalvelusta välistä siihen „huoneesen“ *(haus)*, jonka sitä varten olivat rakentaneet. Rothovius'esta näytti tämä oudolta, että omasta mielestään olivat sellaisiin ruvenneet ja arveli että työkin siis pitäisi hyljättämän, vaan kun he olivat sen tehneet hyvässä toivossa ja esittelivät tyydyttäviä syitä tuon huoneen rakennukseen, myönnettiin heille Jumalanpalvelus joka kolmas pyhä ja isompi juhlapäivä. Välipyhinä piti heidän ahkerasti kulkeman Maalahden kirkossa sakon haastolla, ½ markkaa (noin 24 penniä nyk.) ensi kerralta kun laiminlöivät Jumalanpalveluksen, markka toiselta, kolmannelta kerralta täytyivät seisoa kirkon ovella. Muuten olivat muitten pitäjäläisten kanssa velvoi-

tetut Maalahden kirkon ja pappilan rakentamiseen ynnä Kirkkoherran palkkaamiseen ja antamaan papille aterian joka kerta kun hän piti Jumalanpalvelusta „kappelissa.“ Waasan kappalaiset olivat tähän saakka kantaneet palkkaa (elemosymam sacellanicam) Sulvasta, mutta se kiellettiin heiltä nyt. Samassa tilaisuudessa otettiin kappalainen pitäjältä yhteisesti palkattavaksi. Hänen pappilanansa oli, niinkuin ennen on mainittu, Haga. Rothovius'en käräjissä Maalahdella 6 p. heinäk. 1632 anoivat Sulvalaiset Jumalanpalvelusta joka toinen pyhä, johon myönnyttiin „koska se oli Jumalalle otollista ja seurakunnalle hyödyksi.“ He valittivat myös sunrista kustannuksista kirkkonsa rakennuksessa ja että olivat velastuneet kalkin ja sen kannen ostaessa, jonka tähden he pyysivät apua Maalahtilaisilta. Nämät lupasivat markan savulta ja Sulvalaiset lupasivat puolestaan auttaa Maalahtilaisia kun heillä oli isompia kustannuksia „kirkkopukuun ja muuhun.“ Sulvalaisten pyynnöstä määräsi Tuomiokapitlumi 3 p. marrask. 1647, että kappalaisen piti ottaman asuntonsa Sulvalla, mutta kun silloinen vanha Kappalainen Matti Envaldinpoika ei ollut tuohon taipuvainen, velvoitettiin hän vielä kerta kirjalla 27 p. syysk. 1649 viipymättä lähtemään Sulvalle sillä muistutuksella, että jos hänellä oli „muuta asiaan miettimistä, niin saisi jalkailla mihin mieli.“ V. 1652 näkyy hän asuneen Sulvalla. Sulvan ensimäinen pappila tarinoidaan olleen mäellä *Hemmingsbackan* runsas ven. virsta etelään nykyisestä kirkosta. Provastinkäräjissä 1650 vakuuttivat Sulvalaiset ettei heillä laisinkaan ollut eronmietteitä Maalahden seurakunnasta, jota Maalahtilaiset pelkäisivät. Eräässä v. 1652 Petræus pispalta tehdyssä saarnajärjestyksessä määrättiin, että Sulvalaisten täytyi olla Jumalanpalveluksetta niinä pyhinä, kun Susiluodolla saarnattiin.

V. 1659 rakennettiin uusi puukirkko Maalahdella, katettiin ja valmistettiin sisältä v. 1660 ja maalattiin 1662. Sen vihki Pispa Juha Olavinp. Terserus 10 p. helmik. 1660. Kun Sulva-

laiset pispankäräjissä 11 p. helmik. 1660 olivat vastahakoiset auttamaan Maalahtilaisia uuden kirkon- ja pappilanrakennuksessa, niin menettivät Jumalanpalveluksensa 6:na suurina juhla- ja rukouspäivinä, paitsi niinä 3:nä pyhänä kun Jumalanpalvelusta pidettiin Susiluodolla. Seuraavana vuonna saivat he kahdella lähettiläällä tuon määräyksen kumotuksi Turussa, kun lupaisivat ottaa osaa Maalahden kirkon ja pappilan rakennuksessa „kaksi kappelilaista yhtä Maalahtilaista vastaan.“ Tuon viimeisen päätöksen vahvisti Pispa Gezelius 4 p. huhtik. v. 1666. V. 1680 muistutettiin Sulvalaisia laudoittamaan ja tervaamaan osaansa emäkirkossa. Tämä näkyy alusta olleen vähä pienellainen, sillä Maalahtilaisten pyynnöstä myönnettiin heille Kunink. kirjalla 13 p. jouluk. 1688 kollehta hiippakunnasta „kirkkonsa suurentamiseksi ja kaunistukseksi,“ jonka perästä tavataan uusi lehteri kirkossa [1]).

Mainittu Olavi Arenius näyttää olleen kiukkusellainen mies

[1]) Näytteeksi mihin kaikkiin kirkon rahoja meni, suvaittakoon tähän muutamia maineita kirkon vanhimmasta tilinteko-kirjasta: »1652 havaittiin että varkaat olivat varastaneet kirkon arkusta 54 tal. 14 äyriä; s. v. annettiin Turun Akatemian kirjastoon 4 tal. kup., maankulkialle Saksasta 1 tal.; v. 1653 ylioppilaiselle Hernösand'ista, joka oli joutunut haaksirikkoon ja menettänyt vaatteensa ja kirjansa 1 tal.; v. 1659 Perttu Matinpoika nimiselle maankulkialle Nyenskants'ista 1 tal. 16 ä.; 1661 ylioppilaalle Unkarista 4 t. 16 ä.; 1663 Kauhavan kirkon rakennukseen 1 t., ylioppilaalle Saksasta 24 ä.; v. 1673 vankien lunnaaksi Turkinmaalta 10 t. k.; 1678 maalisk. Pietarsarilaisille, joilta merisissit olivat vieneet aluksen 2 t.; vanhalle upsierille, joka oli ollut vankina Saksanmaalla 1 t. 16 ä.; 1680 vanhalle sotilaalle, jolta Juutilaiset *(Juterna)* olivat polttaneet huoneet ja omaisuuden 1 t.; 1683 ylioppilaalle saarnasta 3 t., Joensuun porvarille, jolle oli tullut merivahinko 2 t.; 1675 pitäjän puolesta Valtiopäivä-miehelle Matti Ruth'ille Laihian pitäjästä 12 t. 16½ ä., Demin'in kirkkoon Venäjälle ja kahdelle Turkinmaalla otetulle vangille Venäjällä, Svöre Olavinp. ja Matti Renold 9 t, 21 ä.» — Maalahden kirkossa säilytettiin v. 1674 valkoinen sotalippu otettu Venäläisiltä vihan aikana Maalahdella syntyneeltä Vänrikiltä Erkki Juhanpojalta.

ja usein riidassa seurakuntansa kanssa tuloista ja muusta. Hän perusti esim. pappilan sikalaitumelle uudistalon, johon eräs seppä kihlakunnan-oikeudelta v. 1666 tuomittiin heittämään peltotilkkunsa, jotka oli luvatta kuokkinut pappilan maalle. Tämä moisio oli luultavasti 400 askelta pohjoispuolella pappilaa keskellä nykyistä Hästhaga nimistä peltoa, jossa vielä mäkikumpulla näkyy kivijalkojen jäänöksiä. Kun pitäjäläiset valittivat että Kirkkoherra oli muuttanut omaan taloonsa ja antoi pappilan korsteinineen ja kattoneen hävitä, velvoitettiin he Ruotsin lain mukaan päätöksellä v. 1670 voimassa pitämään ainoastaan 7 huonetta pappilassa ja jos muut hävisivät, piti Kirkkoherran ja hänen perillistensä niistä vastaaman. Tämä uudistalo tuomittiin vuosina 1686 ja 1687 pois O. Arenius'en leskeltä Cath. Bachster'ilta ja pantiin pappilan alle.

Millonka Susiluoto sai ensimäisen rukoushuoneensa eivät löytyvät todistuskirjat ilmoita, mutta jo vanhastaan on siellä pidetty Jumalanpalvelus. Niinkuin jo näimme oli Pispa Petræus 11 p. maalisk. 1652 tehnyt saarnajärjestyksen, jossa säännettiin että Sulvalaisten piti oleman Jumalan-palveluksetta niinä pyhinä kun kappalainen saarnasi Susiluodolla. Pispa Gezelius'en käräjissä 10 p. Maalisk. 1683 annettiin silloiselle Viran-toimittajalle oikeus sopia Susiluotolaisten kanssa Jumalan-palveluksestaan. Kun Kirkkoh. Rivelius käräjissä 23 p. tammik. 1690 koki yllyttää pitäjäläisiä kustantamaan Pitäjänapulaista, mainitaan myös 3 saarnapaikkaa pitäjässä. V. 1751 mainitaan että neljä Jumalanpalvelusta oli vanhastaan pidetty luodolla vuodessa: Uudenvuoden-, Kynttelin-, Pietarin ja Paavalin- ynnä Matin-päivinä. Klingius'en aikana löytyi ainakin rukoushuone luodolla. Se sanotaan olleen noin 120 askelta länteesen nykyisestä kirkosta.

Sulvan kappelilla ei ollut 50:een vuoteen varsinaisempaa oikeutta kun minkä konsistoriumi oli suvaisnut. Vasta 8 p. jouluk. 1680 saivat anomuksella Kaarlo XI:ltä kappelinsa perus-

tus-kirjan. Tästä ajasta on siis Sulvan varsinainen ero Maalahden seurakunnasta luettava, vaikka kappalaisella sittenkin oli saarnavuoroja Maalahdelle ja Susiluodolle aina vuoteen 1848 saakka. Nimityksensäkin oli siihen asti Maalahden ja Sulvan kappalainen.

Ensimäisen pitäjältä palkatun Apulaisen sai Maalahti samana vuonna, 1680, kun seurakunta pispankäräjissä kehoitettiin „vanhan tapansa ja muitten seurakuntain esimerkin mukaan“ auttamaan Kirkkoherran-apulaisen ja silloisen Armovuoden-saarnaajan palkkaamiseen, sillä Apulainen oli, arveltiin, Kirkkoherran vanhuuden, kolmen saarnapaikan ja tietämättömäin sattumusten vuoksi, välttämättömästi tarpeellinen. Mutta kun tämä Apulainen, Olavi Arenius'en poika Tuomas, tuli Kappalaiseksi 1688, niin jäi virka taas sillensä muutamaksi vuodeksi. Kymmenkunta vuotta jälkeenpäin oleskeli Kirkkoherra Rivelius'en luona eräs 22 vuotinen ylioppilas Ihlkeen, joka välistä auttoi Kirkkoherraa saarnaessa. Tähän ylioppilaiseen mielistyivät Maalahtilaiset niin, että Kihlakunnan käräjissä 1698 yhdistyivät pyytämään häntä Pitäjänapulaiseksi, joksi hän samana vuonna vihittiin. Ison Vihan aikana tulemme vielä puhumaan hänestä.

Vuosina 1695 ja 1696 pani halla täällä, niinkuin koko Pohjanmaalla, laihot tykkänään. Mustasaaren kirkon arkistossa löytyvä kirjoitus antaa kauhittavan kertomuksen silloisesta nälkäajasta. Tynnyri jyviä, kun kyynelin ja rukoillen saatiin ostaa, myytiin vakattain ja kapattain 32:een talariin, välistä maksettiin enemmänki. Moni pappikin söi pettua ja olkileipää. Katajamarjoista tehtiin tavallinen juoma. Ihmisiä kuoli näljästä tien viereen. Köyhillä ei ollut muuta syötävää kun raatoja ja muuta iljettävää. Kerjäläisiä kävi talossa välistä 70 päivässä. Paha ruttotauti rupesi rasittamaan. 30 ja usiampiakin haudattiin yhteen hautaan, välistä arkuttakin. Syyskuusta v. 1696 samaan aikaan 1697 kuoli Maalahden pitäjässä 356 henkeä (Vertaa siv. 150). 1697 oli taas parempi vuosi, mutta harvat olivat saaneet jotain

kylvöön. Jyvätynnyri maksoi 24 tal. Kaarlo XI lähdätti Suomeen jo monta tuhatta tynnyriä jyviä, jotka myötiin köyhälle rahvaalle 11:een talariin, ja keväällä 1698 lähdätti Kaarlo XII Pohjanmaalle 5000 tynnyriä siemeniksi ja elatukseksi. Vuosi 1698 oli maamme onneksi sadollinen.

Tuskin oli Suomi ruvennut virkenemään tuon näljän kurjuudesta, niin tuli Iso viha ja astui vielä täänaikaiselta miespolvelta kauhulla muistetut jälkensä. Pitäjän erinäisistä rasituksista sodan alussa ei ole paljo tietoa. Maaherra Juha Ehrenskiöld'in kirjeellä Nimismies Anders Aurin'ille Korsholmasta 13 p. tammik. 1704, kiellettiin merenkulku sinä vuonna tykkänään papeilta ja talonpojilta kiinipanon uhalla ja Nimismiehen piti kuulusteleman paljoko voutikunnan papeilla ja talonpojilla oli myydä jyviä, voita ja lihaa, joita kruunu tarvitsi sotaväen ja linnojen varustukseksi. Niitten maasta vieminen oli muutenkin kielletty. 18 p. marrask. 1706 tuli Maalahdelle pispan käsky kiitosvirren veisaamisesta, kun Venäläiset olivat heittäneet Wiipurin piirittämisen. Kunink. Virkakunnan käskyllä 1 p:ltä lokak. 1709 Maaherra Klärk'ille, kiellettiin viinanpoltto läänissä sen sakon uhalla kun edellisenä vuonna oli määrätty. Kirjeellä huhtikuun 25 p. seuraavana vuonna säänti Maaherra, että kaikki kirkon rahat piti koottaman ja säilytettämän kruunun tarpeisin, eivätkä saisi mihinkään muuhun käytettää. Käsky kiitosvirren veisaamisesta tuli Maalahdelle 19 p. syysk. 1712, kun vihollisten into kuului laubtuneen, ja helmikuun 20 p. 1713 Maunu Stenbock'in voiton tähden Mecklenburg'issa. Kesäkuussa 1713 määrättiin Venäjällä oleville vangeille kollehta, joka piti koottaman „kolmena pyhänä vaikuttavilla kehoituksilla," ja syyskuussa lähdätettämän maankansliaan. Kirjeellä heinäkuun 28 p. s. v. kielsi konsistoriumi pappeja lähtemästä Ruotsiin, johon muutamat sanottiin aikoneen. Heitä kehoitettiin pakenemaan lähipitäjiin, jos pakko tuli.

Sodan varsinainen hirmuaika näillä seuduin alkoi vasta Venäläisten hävityksillä v. 1714. Sitä ennen mainitaan Maalahdelta sodan uhria „onnettomalla kuletusretkellä Pommeriin„, Riga'ssa ja „Jumala tiet'köön missä.“ Napuen tappelussa 19 p. helmik. 1714 kaatui Maalahden pitäjäläisiä 58, joista vanhin mainittu oli 52:n ja nuorin 17 vuoden vanha; vangituita oli Maalahdelta 8. Helmikuun 23 ja 24 p. s. v. ryöstivät Venäläiset Sulvan kirkkoa ja veivät kirkon isoksi osaksi lahjoitetun ja melkein kalliin puvun, molemmat kellot, kirjoja ja 142 tal. 21 äyr. rahassa. Akkunat ja penkit lyötiin rikki. Luultavasti samaan aikaan, ainaki yhtä tarkkaan, ryöstettiin Maalahden kirkolta kellot ja puku. Samoin kun on puhe monesta muustaki joesta Pohjanmaalla, sanotaan kirkonkello Ison vihan aikana upotettuneen Maalahden jokeen, vähä alempana entistä kirkkopaikkaa. Yhtä vähän kun kirkkojen omaisuutta säästettiin yksityisten tavaroita. Tätä ensi hävitystä saivat asukkaat rauhassa itkeä, siksi kun Venäläiset palasivat pitäjään elokuun 21 p. sam. v. ja karttuneella julmuudella kokosivat mitä ensi kerralla olivat heittäneet. Moni oli jo kevä-talvella paennut meren yli Ruotsiin. Syksy v. 1714 näyttää olleen sodan hirmuisin aika. Osa asukkaita haki turvapaikkaa metsissä, jossa pienoisilla lapsilla täytyivät oleskella 10 ja 14 viikkoa syksy-ilmassa. Toiset jättivät kotimaansa ja hakivat turvaa Ruotsin puolella Umeossa, Ångermanland'in ja Jemtland'in maakunnissa, joissa lapsia paon alla näkyy syntyneen. Samana päivänä kun Venäläiset palasivat, 21 p. elok., lähti Waasan haminasta pursi, jossa muitten pakolaisten joukossa oli Maalahden ja Sulvan Kappalainen Jaakko Brunell perheneen, Anna Margreta Jesenhaus ja 7 alaikäistä lasta. Pakolaiset tulivat elok. 27 p. Umeoon, joka turvapaikka valloitettiin ja poltettiin Venäläisiltä jo 18 p. syysk. sam. v. Kurjempi oli kuitenki kotiin jääneitten onni. Kotona pitäjässä kuoliaksi lyötyjä mainitaan 7, joitten seassa 57 vanha mies syyskuussa 1714. Vielä tarinoidaan eräästä Gästgifvar ni-

misen talon tykönä piinatusta lapsesta, joka kuitenki sitte toisilta Venäläisiltä vielä hengissä annettiin äitilleen. Poisvietyjä mainitaan 20 tyttöä, 3 vaimoa ja 60 poikaa. Venäjän sotaväkeen pantiin 4 miestä. Näille seuduille asetetun Venäjän väestön pääasunto oli Waasassa, mutta etujoukko majaili Sulvassa ja Maalahdella. Samoin kun Kappalainen Brunell oli myös Provasti Fant paennut kurkun yli. Pitäjän kirkollinen hoito ei kuitenkaan herjennyt kokonaan, jos ei kukatiesi vähemmäksi ajaksi. Sama Ihlkeen [1]), johon pitäjäläiset olivat ylioppilaisena niin mielistyneet, että 1698 olivat pyytäneet hänen Pitäjän-apulaiseksensa, näytti nytkin ansaitsevansa tuota luotetta, kun pysyi Venäläisten hurjasta menetyksestä ja kidutuksesta häntä vastaan huolimatta, koko „Venäjän vallan“ aikana rakkain kuulioittensa luona. Käyden teki hän saarnavuoronsa Sulvalla ainaki vuoteen 1719, kun sanankuuljansa Provasti Vhael'in kärajissä 2 p. tammik. kehoitettiin „laittamaan hänelle hevoisen, jos varansa sallivat,“ jota vastoin Ihlkeen lupasi useimmin kulkea Sulvalla. Hänellä oli Venäläisiltä ostettu messukasukka. Kirkkoherran ja Kappalaisen talot olivat silloin autiona, „seinät ja melkeen katotkin olivat kuitenki kummassakin vielä jälillä.“ Kirkon talot olivat viimeisinä 4:nä vuosina noussut 86 t. 31 ä:iin kup., köyhäin tulot 5 t. 5 ä:iin. 2 vaimoihmistä vedettiin oikeuteen haureudesta muukalaisten kanssa. Vanhemmat olivat unohtaneet uskonkappaleensa, mutta nuoret lukivat jotensakin hyvin. Katekismus-saarnoja oli pidetty ja kehoitettiin viikkosaarnojenki pitämiseen. Rukouksia oli illoin pidetty kyläkunnissa. Seurakuntalaisten käskettiin paneman lapsensa oppiin lukkarin työ, ja Herra Olavin (Ihlkeen) piti häntä opetuksessa neuvoman. Nerokkoita poikia kehoitettiin lähdättämään Waasan kouluun. Köyhät olivat jaetut taloihin. Susiluotolaisia oli vedetty oikeuteen huolimattomuudesta kirkonkäyn-

[1]) Nimensä kirjoitetaan myös Ihlkén, mutta itse näkyy hän aina kirjoittaneen sen yllakäytetyllä tavalla.

nissä, mutta kun ei siitäkään nähty parannusta, niin kerrottiin heille mainitussa käräjissä kova varoitus. Ettei tuo vastahakoisuus seurannut siitä suruttomuudesta, jossa muka olisivat eläneet luodollaan, havaitaan siitä että tarinan mukaan Venäläiset siellä-kin majailivat. Niemellä *Norrskatan* eli *Perisgrund* löytyy itäisellä rannalla uunien jäänöksiä, joissa Venäläiset („husaarit“) keittivät ruokansa, kun ei luodon harvoissa taloissa ollut majaa kaikille. Ne ovat olleet pienen sauna-uunin kaltaisia, sileä paasi pohjassa. Niemi oli silloin vielä ollut metsän vallassa. Sen vierisessä lahdessa, kutsuttu *Sundet*, sanotaan Venäläisten pitäneen aluksensa. Lahti on siitä ajasta isoksi osaksi maatunut. Nimensä on saanut siitä, että ennen on ollut yhdistyksessä luodon eteläisen haminan kanssa, jota vielä kutsutaan „*Södra Sundet*“. — Ennen lähtöään Maalahdelta sanotaan Venäläisten (husaarien) saaneen käskyn polttaa, joka kuitenkin kohta jälestä peräytettiin heidän omaksi mieleksi. Provasti Fant oli pakonsa alla 1716 saanut Kaarlo XII:n muutto-valtuuksen Alfta'n pitäjään Helsingland'issa. Hänen perästänsä sai Pataljuunan saarnaaja Pohjanmaan rykmentissä Antti Gedda valtuuskirjan Maalahden pitäjään syysk. 16 p. sam. v. Kirkkoherra Gedda oleskeli kuitenki perheneen aina rauhaan saakka Jemtland'issa appinsa Provasti Aprah. Burman'in luona Offerdal'issa. Virkansa Maalahdella otti hän vastaan toukok. 20 p. 1722. Kappalainen Brunell, joka perheneen paeten oli Umeosta matkustanut Helsingland'in, Taalainmaan ja Gestrikland'in läpi, tuli oman muistutuksensa mukaan Sulvalle kesäk. 3 p. sam. v. kello 6 pyhä-aamuna, kun Kirkkoherra Gedda siellä piti tulentosaarnansa. Tuo „hiljainen ja rauhaisa“ Ihlkeen ei elänyt kauan rauhan päätettyä. Hän pyysi ruumissaarnansa aineeksi jokapäiväiset mietesanansa: *Recordare mei, Deus mi, in bonum!* ja kuoli 47 vuoden vanhana 5 p. kesäk. 1723. Konsistoriumin kirjeen mukaan Provasti Hedman'ille Waasassa 21 p. helmik. 1723, oli Pirttikylän kappeli, johon kuului vaan 12 tai 13 savua, ano-

oli 1761 jo niin lahonnut ettei enää ollut parantaminenkaan. Mainittuna vuonna salvattiin uusi, mutta johdotta ja niin huolimattomasti, että jo 1793 täytyi revittämän ja rakennettaman uudestaan. Sam. v. ja parikymmentä vuotta jälkeenpäin Sinius'en aikana korjattiin iso osa nykyisestä pappilasta. Valtarakennus, joka on 27 kyyn. pitkä, 12¼ k. leveä ja 8¾ k. korkea ja sisältää salin, 3 kamaria, kyökin ja vinttikamarin, on noin 10—20 askelta jokitörmästä pihan eteläpuolella. Vastapäätä pohjoispuolella pihaa on yhdenpituinen rakennus, jossa on leivontatupa, sali, 3 kamaria ja esikko. Sanotaan tehtyneen Kirkkoherra Björk'in tilavuudeksi. Pihan itäisellä syrjällä on aittarivi luhtineen menneen vuosisadan keskiajoilta. Sen alla on läpikäytävä ja väkisuuri portti. Länteesen päin pihaa on pitkällainen rakennus, jonka alla myöskin on käytävä. Toisessa päässä on vaunuhuone ja toisessa kellarin päälle rakettu asuma, joka ajan pitkään korjaamalla ja vähin uudistamalla pitäisi juurtuman pappilan vanhimpiin aikoihin. Sitä sanottiin muinoin „susiketaksi“ *(varggropen)* ja oli matkustavain vieraitten majana, kun ennen muinoin ajan tavan mukaan poikkesivat pappilaan, joka on puolitoista ven. virstaa vanhasta rantatiestä. Sittemmin on se aina ollut pappilan oppilaisten asuntona. Melkeen kaikki ulkoseinät näissä rakennuksissa kasvavat keltaista sammalta. Kirkon viinalla oli ennen vasituinen tila pappilan kellarissa. Pihan läpi ja kosken alla olevan portaan yli menee suuren osan seurakuntalaisista kirkkotie. Karjapiha on aittarivin ohitse kulkevan kylätien toisella puolen. Mylly oli ennen ylempänä pappilaa saaren luona, mutta Provasti Sinius vaihetti pappilalle nykyisen vähä alempana pappilaa. Melkeen koko pappila tuomittiin 23 p. syysk. 1862 uudestaan rakennettavaksi. — V. 1649 oli pappilalla seuraavat luhdat: *Stormossan (Börängen)* 3 latoa, *Skarpehagen* 1 l., *Alnäs* 1, *Forssåker* 1, *Morsök* 1, *Lillå* joen varrella (*Stormas Rödsle)* 2, *Taikema (Börängen)* 1, *Ytteråkern* (Ylikylässä) 1, *Svartholmen (Stortegen)* ja *Kut-*

skinsmossan 3, *Pixnehagen* 1, *Börängen* (vanhempi luhta) 1, *Ytterbyängen* 1, Kartanon tykönä 1, *Norrängen* 2, *Alnäset* joen varrella 1, *Kalasaari* 1, *Långmark* joen varrella 1, *Smedshagen* 1. — Pellot olivat v. 1723 seuraavat: *Stor-* ja *Lillkyrkåkern*, *Smedsåkern*, *Näsåkern* alapuolella tietä 10 sarkaa, *Öfreåkern* alapuolella tietä 9 s., *Nygälan* tien ylipuolella 9 s., *Långforssgälan* ylipuolella pappilaa 5 s., *Täupmo (Töikmo)* 3 s., *Skillgårdsgälan* 2 s. Eräällä luhdalla sanotaan lato olevan poltettuneen Venäläisiltä. Tiluksien yli löytyy kartta, mutta se on selityksettä. V. 1750 sanotaan peltoa olleen 6 tyn. 26 kapanalaa huonoa hietaeli pehmeää savimaata ja luhdat kasvaneen 80 häkkiä eli 20 parmasta ihan saraheinää. V. 1792 mainitaan peltoa olleen 15 tynnyrinalaa multamaata ja luhtia 77 tynnyrinalaa. Peltoon kylvetään tätä nykyä syksyllä 3 ja keväällä 6 tynnyriä, josta vuotinen sato on noin 80—90 t. Heiniä saadan luhdista noin 120—40 talvihäkkiä, joilla elätetään 5 hevoista, 20 lehmää ja noin 40 lammasta. Laitumet ovat aidatut ja avulliset. Metsää oli v. 1792 786 t. 3 kapanalaa. Kuusi on yleisin puista. Tilukset ovat lähellä. Torppaa ei löydy.

Maalahden toisesta 1659 rakennetusta kirkosta olemme jo ennen puhuneet. Penkit vaimonpuolella, lehterillä ja kuorissa olivat palkitta aina vuosiin 1760 ja 1763. Viimemainittuna vuonna maalattiin seinät ja pönttö uudestaan. Se oli ristikirkko ja seisoi pohjoispuolella jokea pari sataa askelta luoteesen pappilasta. Kirkonmaa, johon myös haudattiin oli pohjoispuolella ja osaksi eteläpuolellaki ympäröity hautarakennuksilla, muuten pystöaidalla. Eteläpuolella oli vanha asehuone aina vuoteen 1761, kun tehtiin portti siaan. Jo ennen vuotta 1760 oli emäkirkolla ja Sulvalla päätetty heittää hautaaminen kirkkoon. Jo vuonna 1806 ruvettiin rahaa kokoamaan uuteen kirkonrakennukseen. Nykyinen kirkko perustettiin v. 1828 eteläpuolelle jokea, vastapäätä vanhaa kirkkoa, mäelle *Mattlarsbacken*, joka sitä ennen oli ollut metsän vallassa,

Se rakennettiin Kuorikosken johdolla v. 1829 ja vihittiin Waasan Provastilta T:ri Snellman'ilta elok. 30 p. sam. v. Vanha kirkko revittiin 1831 lokak. 25, 26 ja 27 p. Entinen kirkonmaa on nyt Lukkarilla niittynä. Muistona entisistä tavataan niityllä pieni haavisto ja kraniitinen hautakivi piirroksella: *Här hvilar Prosten Benj. Sinius Född d. 31 janua. 1765 Död d. 17 julii 1823.* Piirrosta ylempänä on 7-tähtistä kaarta kohden liipotteleva perhonen. Ristikirkko on nykyinenki, 55 kyynärää pitkä, 18 k. leveä ja 15 k. korkea rästääsen. Honkapaanuisella katolla on 5 kyynärän pystytys. Rististä kohoaa pienellainen 15 k. korkuinen ja 18 k. levyinen torni (lanternin), katettu paanuilla ja varustettu 5 kyyn. korkuisella puuristillä, kiskotettu tinatuilla rautalevyillä. Akkunoita on 16, ylhällä puolipiirisiä, $6\frac{1}{2}$ k. korkeita ja 3 k. levysiä. Pohjoisessa, eteläisessä ja länteisessä ristissä olevain ovien päällä on myös puolipiirinen akkuna. Laki ja laattia on laudoista. Lehteriä on kaksi, eteläisessä ja pohjoisessa ristissä. Pönttö ymmyrkäinen, hallakka, kullatuilla koristuksilla on itäisen ja pohjoisen ristien kulmassa. Siitä vie käytävä sakaristoon, joka on mainittujen ristien nurkassa, 10 k. kulmaansa. Siinä on 1 akkuna. Laki ja seinät kirkossa ovat valkeaksi maalatut, penkit punaiset. Menny vuonna teki eräs Krununkyläläinen täällä lukkarille puiset urut, joilla tätä nykyä pelataan kirkossa. Närpiöstä kotoisen pelaajan kustantaa osaksi seurakunta, osaksi lukkari. Alttaria ylempänä on kullattu kehä, jossa taulun siasta on ristiinnaulitun kuva puusta. V. 1832 rakennettiin nykyinen tapuli, joka samoin kun kirkko laudoitettiin ja maalattiin keltaiseksi samana vuonna. Tapulin alimainen kerta on $15\frac{1}{2}$ k. kulmaansa, 18 k. korkea ja 15 k. pituisella, plankkuseinillä ja ovilla kummallaki puolen varustetulla sillalla yhdistetty kirkon eteläisen ristin kanssa. Toinen jatko, varustettu luukuilla ja ympäröity alttarilta, on 12 k. kulmaansa ja 18 k. korkea. Se sisältää kirkonkellot. Siitä kohoavan 12 k. korkuisen mykevän katon yllä on vielä

7 k. korkuinen torni pyöreällä katolla. Sen päällä seisoo tinatuilla rautalevyillä kiskottu 6 k. korkea risti, jonka jalkana on 1 k. 15 peuk. paksuinen pallo. Kirkon ja tapulin rakennukseen ynnä uuden kirkonmaan tasoittamiseen meni 20,000 päivätyötä, joista Sulvalaiset tekivät 2,000. Tapulissa on 2 kelloa, joista isompi painaa 2 kip. 3 leiv. Laitaan on kirjoitettu: *Deo gloria in excelsis. Denna klocka omgjöts i Stockholm år 1817 af Gerhard Horner på Malax egen bekostnad. Då var Mag. Benj. Sinius Kyrkoherde samt Matts Stoor och Erik Bränn Kyrkovärdar.* Pienemmästä kellosta, joka valettiin ison vihan jälkeen, olemme jo puhuneet. V. 1833 tasoitettu ja vihitty hautausmaa kirkon länteisellä, pohjoisella ja itäisellä puolella, on laajennettuaan jokeen päin v. 1856, 797 k. ympäri. Vanhan mustaksi ja keltaiseksi maalatun pystöaidan siaan pantiin hautausmaan eli kirkonmaan ympäri v. 1863 kivimuuri, jossa on 2 vehriäksi maalattua porttia länteisellä ja pohjoisella puolella kirkkoa. Kirkonmaan kakoisessa kulmassa on kaksisivuinen v. 1833 rakettu hautaushuone, jaettu kahteen huoneesen, joissa ruumiit pidetään talvella. Kirkonmaa on kauniilla paikalla ja alusta alkain kaunistettu lehtipuilla. Kivisiä muistopatsaita ei ole tällä uudella paikalla yhtään, mutta raudasta useampia.

Kunink. kirjalla konsistoriumille heinäk. 12 p. 1780 annettiin kieltävä päätös Maalahtilaisten anomukseen päästä Pitäjänapulaisesta ja saada Kappalaisviran, joka silloin oli avoinna, jaetuksi kahteen virkaan. Pitäjänapulainen oli vähä ennen saanut oman *Emaus* nimisen pappilansa. Sen alle kuuluva noin $^1/_6$ manttalin kokoinen maa eroitettiin isossa jaossa v. 1773 Maalahden kyläin veroitetusta maasta, johon pantiin lisäksi kyläin välillä löytyvä kruunun oma liika-maa. Se on 2 ven. virstaa ylempänä kirkkoa noin 200 askelta pohjoispuolella jokea. Pitäjänkokouksessa v. 1774 kehoitettiin seurakuntaa tämän pappilan rakennukseen. Pitäjänapulainen Moliis näkyy olleen ensimäinen, joka sai Emaus'en asuak-

seen. Ainakin asui hän siinä jo v. 1777. Edelliset Pitäjänapulaiset asuivat, kukatiesi kaikki Åminneborg'illa. Tätä ennen olivat Pitäjänapulaiset saaneet lähdättää väkensä ympäri heinän ylöskannolle, jollon jokainen antoi heiniä varansa jälkeen. V. 1804 oli pappilalla peltoa $1^1/_2$ tynnyrin kylvöksi, luhtia 36 talvihäkin heinäksi ja metsää talon tarpeeksi. Nykyjään tehdyssä valtarakennuksessa oli sali, 3 kamaria ja leivontatupa. Muita huoneita rakennettiin paraikaa. V. 1845 tehtiin uusi valtarakennus, $35^1/_2$ k. pitkä, $14^1/_4$ k. levеä, sisältävä salin, 3 kamaria, kyökin ja tuvan kamarineen. Se on ulkopuolelta laudoitettu, mutta maalaamatoin. Peltoa on tätä nykyä 4 t. 9 kapanalaa, josta vuotinen sato on noin 30 tynnyriä jyviä; luhdat, hajalla, elättävät 2 hevoista, 8 lehmää ja muutamia lampaita. Metsä, kaukana ja kulutettu, antaa kylläksi aidaksia ja polttopuita. Laitumet huonot. — Lukkarin talo *Granlund* lähellä Björkas'ta, on $^1/_{24}$ manttalin kokoinen, veroitettu v. 1758, pantiin lukkarille puuställiksi $^{27}/_1$ 1810. Rakennukset uudet. Se elättää hevoisen ja pari lehmää.

Susiluodon toinen rukoushuone rakennettiin kyläläisiltä 1800—02 itäpuolelle entistä, vähäiselle kentälle, noin ven. virstan matka luodon eteläisestä satamasta. Susiluodon kappeliksi jouduttua koroitettiin ja pidennettiin tämä kirkko v. 1852—53, varustettiin sakaristolla pohjoiselle ja vastaavalla lisärakennuksella kirkon eteläiselle puolelle. Kirkko on 35 k. pitkä, $14^3/_4$ k. levеä ja 7 k. korkea rästääsen. Laudoista tehdyllä katolla on $7^1/_2$ k. pystytys. Akkunoita on 10, $2^3/_4$ k. korkeita, 2 k. 2 p. leveitä, paitsi kuorin akkunat, jotka ovat 3 k. korkeat ja $2^1/_2$ k. leveät, Niitten ohessa on itäisessä peräseinässä 2 puolipiiristä akkunaa. Kirkkoon on 2 ovea, toinen läntcisessä peräseinässä, toinen mainitun lisärakennuksen itäisessä seinässä. Sekä laattia että laki ovat laudoista. Saarnapönttö, joka samoin kun alttari on vehriäksi ja siniseksi maalattu, on sakariston oven vieressä pohjoispuolella kirkkoa. Sakaristo on $6^3/_4$ k. pitkä, $6^1/_2$ levеä ja

yhtä korkea kuin kirkko rästääsen. Kirkon länteisessä päässä olevan porstuan päällä on pieni torni, $5^1/_2$ k. kulmaansa, joka kohoaa $3^1/_4$ kyynärää kirkon harjan yli. Katto päättyy huippuun, josta kohoaa viirillä varustettu salko. Tornissa on kaksi kelloa. Isompi painaa 5 leiviskää ja oli ennen Pirttikylän kirkon oma. Susiluotolaiset ostivat sen v. 1863 eräältä vaskisepältä Närpiössä 50:llä hopearuplalla. Laidassa on tämä kirjoitus: *Gloria in excelsis deo. Jagh är gjuten 1726 i Stockholm utaf Mester Johan Andreas Klos. Warande kyrkoherde Gabriel Arenius Kyrkiowärdar Mattz Oppgårdz Mattz Söderman Hans Stor Erick Sundh.* Pienempi kello painaa noin 4 leiv. ja maksoi 112 riksiä. Sen laidassa seisoo: *Guten af Gerhard Horner i Stockholm 1813.* Se oli ennen mailmassa laivakellona. Kirkko on sisältä maalaamatoin, ulkopuolelta laudoitettu ja keltainen. Ylempänä alttaria on 4 k. korkea ja $2^1/_2$ k. leveä paperille kuvattu taulu kehättä, joka kuvaa pyhää ehtoollista. Toisten taulukoristuksien seassa on yksi kokonaan puusta, joka kuvaa oikeutta vaimon haamussa, vaaka kädessä. — Hautausmaa, piirittävä kirkkoa eteläisellä ja länteisellä puolella, on 219 kyynärää ympäri. Sen ympärillä on pystöaita, itäpuolella varustettu portilla. Ennenkun se tasoitettiin sanotaan ruumiitten Susiluodolta haudattuneen Maalahdella. Sen vihkimisestä on seuraava todistus: „V. 1800 kesäk. 30 p. vihittiin, konsistoriumin käskystä 18 p. syysk. 1799, uusi kirkon- eli hautausmaa Susiluodolla, vähän matkaa vanhasta rukoushuoneesta kuivalle ja hietaiselle ylängölle, uuden aivotun rukoushuoneen viereen. Vihkiminen tapahtui, ennen kuulutettua, tavallisilla juhlamenoilla ja puheen pidettyä allekirjoittaneelta seurakunnan Kirkkoherralta, Kappalaisen Herra K. Hellström'in ja Pitäjänapulaisen Herra W. Snellman'in avulla. Maalahti heinäk. 1 p. 1800. S. W. Laurin Maalahden Kirkkoherra". Kakoisessa kulmassa on pieni hautahuone, johon ruumiit haudataan talvella. Olavi Arenius sanoo v. 1674 hautausmaan olleen Susiluodolla sa-

taman työnä. Emäkirkon ja Susiluodon kirkon väli on 22½ ven. virstaa, joista 17½ on merta. Kappalaisen pappilaan, nimeltä *Jakobsberg*, on ⅓ ven. virstaa kirkolta ja puolitoista itäisestä satamasta. Sen rakensivat kappelilaiset v. 1850 luhdalle, joka on pappilan ainoa tilus.

Vasta v. 1848 eroitettiin Susiluoto kunink. kirjalla 9 p. jouluk. erinäiseksi kappeliksi. Silloin vasta sai Sulvakin oman kappalaisensa, kun tämä vapautettiin saarnavuoroistaan emäkirkolle ja Susiluodolle. Sulvan kappalainen sai kuitenkin pitää saatavansa Ylimaalahdelta, vaan Alimaalahden osa annettiin palkankorotteeksi Pitäjänapulaiselle. Erinäiseksi pitäjäksi tehtiin Sulva keis. kirjalla lokak. 1 p. 1860.

Kirkonkokouksessa syysk. 28 p. 1806 yhtyivät talonpojat Petolahden kylässä Korsnäs'in kappelia pyytämään esivallalta kappelinoikeutta Petolahdelle. Kustaa IV:n Adolf'in päätöksellä huhtik. 17 p. 1807 suostuttiin anomukseen ja seurakuntalaiset saivat oikeuden vaalitta anoa papin. Kappelikokouksessa 10 p. helmik. 1808 valittiin Kappalaiseksi Koulunopettaja Ristiinasta J. Renström, mutta kuin tästä vaalista valitettiin eikä papille tarpeelliset asuntohuoneet vielä olleet valmiit, niin ei Renström voinut ottaa virkaansa ennenkuin jouluk. 3 p. 1809, jolloin hän, kirkon vihittyä, asetettiin virkaansa Kirkkoherranviran Toimittajalta Närpiössä Maist. J. Moliis'ilta. Kirkonkirjat alkavat siis vasta v. 1810. Jo heinäk 30 p. 1809 ehdoteltiin pitäjänkokouksessa Maalahdella Petolahden muuttamisesta pitäjään. Petolahtilaisten piti pitämän voimassa 2 penikulmaa tietä Moikipäästä Riback'aan; kyytitseminen jaettama tasan; Petolahtilaisten palkkaaman Maalahden virkamiehiä sitä myöden kuin virkamiehet erosivat Närpiöstä; oman kirkon- ja pappilanrakennuksen vuoksi piti heidän vapautettaman tulevasta kirkonrakennuksesta Maalahdella, mutta suhtaisesti ottaman osaa kolmannella osalla sisuspuolen valmistamisessa; pappilaa piti heidän suhtaisesti rakentaman, mutta oleman vapaat sekä

kirkon että pappilan parantamisesta. Näillä ehdoilla pyysivät Petolahtilaiset 10 p. toukok. 1810 eroa Närpiöstä, vaan saivat kieltävän päätöksen. Vasta parikymmentä vuotta myöhemmin saivat myöntävän vastauksen uuteen anomukseensa, kun Petolahden kappeli Keis. kirjalla kesäk. 30 p. 1834 eroitettiin Närpiöstä ja pantiin Maalahden pitäjään, käräjä- ja nimismieskuntaan. Aina vuoteen 1858 oli Petolahtilaisilla ja Korsnäsiläisillä yhteinen jyvämakasiini. Kirkko on itäisellä puolen Petolahden jokea mäellä, noin suomen virsta merenrannasta. Se tuli valmiiksi v. 1805. Muodoltaan on se ristikirkko, 38¼ k. pitkä, 9½ k. korkea rästääsen. Paanusella katolla on 2¼ kyynärän pystytys. Rististä nousee torni 4 k. kulmaansa ja 12 k. korkea. Silläkin on paanukatto, jonka päällä seisoo tinatuilla rautalevyillä kiskottu puuristi. Ristin jalkana on samoin kiskottu 1 k. 8 p. paksuinen pallo. Akkunoita on 9, 4⅜ k. korkeita, 2⅛ k. levyisiä. Eteläisessä ja länteisessä ristissä on ovi kummassaki. Laattia ja laki ovat laudoista; seinät ja katto valkoiseksi maalatut. Hallakasta ja enkelin kuvilla koristetusta pöntöstä on alaskäynti sakaristoon, joka on pohjoisen ja itäisen ristien nurkassa, 8¼ k. pitkä, 6⅔ k. leveä; pohjoispuolella on rautaristikkoinen akkuna. Kirkon porras on kivestä. Tapuli on yhdellainen kun emäkirkolla ja kantaa 2 kelloa. Pienempi kello painaa vähä yli 1 kip. Laidalla on tämä kirjoitus: *Åminnelse af Sigfrid och Carl Smitt för framtiden. Gjuten i Stockholm af S: A: Bremer år 1812*; ja toisella puolen: *Hör mitt ljud, församlens alla — Templets portar öppna stå; Lätt ock hjertats röst er kalla, Att på lifvets vägar gå; Ljudet tändes att er leda, Att ett saligt hopp bereda: Hör Guds ord och tro derpå.* V. 1837 ostettiin uusi kello, joka painoi 2 kip., 1 leiv. ja 3 naulaa. Siinä oli tämä piirros: *Gjuten MDCCCXXXVII i Luvia af Michael Bostedt på Petalax kapellboers bekostnad. Pastor Prosten ock Kyrkoh. Phil. och Medic. Doctor J. Wegelius; Kapellan L. P. Häggström; Kyrkovärdar Hen-*

ric Henricsson Höstman och Johan Marcusson Grägg; toisella puolen: *Deum laudo, plebem convoco, defunctos ploro, festa decoro.* Se halkesi v. 1856 ja valettiin uudestaan tällä kirjoituksella: *År. 1858, då Phil., Med. och Theol. Doctor J. Wegelius var Pastor, Prost och Kyrkoherde, Fr. Hedberg Kapellan, Johan Marcusson Grägg och Eric Andersson Båsk Kyrkovärdar, blef denna klocka på Petalax kyrkas och kapellboers bekostnad omgjuten i Stockholm af F. M. Bergholtz;* toisella puolella: *När menskobarn du hör mitt ljud, tänk då på Herrans tredje bud och vet, att ljudet man mig gaf, skall dig påminna om din graf.* Se tuli muutama leiviskä raskaammaksi tässä valetessa, joka maksoi 248 ruplaa hop. Petolahtilaiset anoivat ja saivat tuoda kellon tullitta maahan [1]). Vanhaan kirkonmaahan, 108 kyyn. pohjoiseen kirkosta ei ole moneen vuoteen haudattu. Se on 8 kapanalan kokoinen. Jo 1821 päätettiin muuttaa hautausmaa kirkon viereen, mutta se tehtiin vasta 1835. Nykyinen piirittää kirkkoa yltä ympäri, varustettiin 1837 kivimuurilla ja vihittiin v. 1838. Kirkon koillisella puolella on nykyjään tehty pieni talvihauta. Kirkkoon on 17 ven. virstaa emäkirkosta. Pappila *Johannisberg*, $^1/_6$ vähenn. ja $^3/_{16}$ vanhaa manttalia, johon seurakunta on lisännyt niin paljon peltoa ja luhtaa, että tilukset tekevät noin $^1/_4$ mantt. on noin 100 askelta etelään kirkosta ja pari sataa syltää joesta. Ennen mainitussa kunink. päätöksessä määrättiin papin palkaksi 16 tynn. jyviä, vähä voita ja juustoja ja 2 tynn. suolatuita kaloja. Seurakuntalaisten piti laittaman sekä papin että lukkarin tarpeeksi 3 tynnyrinalaa peltoa, 30 häkinalaa luhtaa ja haka, josta myös saisivat polttopuunsa. Sen ohessa piti

[1]) Kun kirkonkokouksessa esiteltiin, että kello lähdätettäisiin Pietariin valettavaksi, huudettiin yksin suin: *Nå ti Pittersbårg ska hon no int, för då spricker 'on pront, ti Stäckhålm ska hon, så veit vi hon haalder* (Pietariin sitä ei panna, silloin se halkeaa kohta, Tukholmaan se pitää, niin tiedämme, että kestää).

heidän rakentaman papilleen tarpeelliset huoneet ja 10—15 vuoden päästä ostaman $^1/_3$ manttalin talon pappilaksi. Kappal. Rein, kun valitti tammik. 24 p. 1825, etteivät olleet täyttäneet viimeksi mainittua velvoitusta, sai Maaherralta päätöksen, että seurakuntalaisten 2 vuoden sisällä piti täyttämän tuon velvoituksensa; ennen pidetyssä kokouksessa, konsistoriumin käskyläisen läsnä ollessa, oli kuitenki katsottu sopivaksi alentaa pappilan tarpeelliset tilukset $^1/_2$:sta $^1/_6$:ksi manttaliksi, johon pantaisiin lisäksi entiset tilukset. Sitten ostettiin *Smeds* niminen $^1/_6$ manttalinen talo, joka laillisesti korjattuna ja tarpeellisilla huoneilla syynättiin seurakunnalta heinäk. 7 ja 8 p. 1829 silloiselle kappalaiselle. Valtarakennuksessa on sali, 3 kamaria, kyökki ja vinttikamari. Tilukset, 12—15:ssä osassa, ovat osaksi kaukana. Maa on entistä merenpohjaa ja melkeen yleensä hienoa merihietaa. Uutispeltoja on tehty paljon, joten peltoa nyt on 11—12, luhtia 37—38 ja metsää 144 tynnyrin alaa. Vuotinen sato ei ole vielä noussut 50:een tynnyriin. Uudesta-kylästä maksetaan 10—12 häkkiä heiniä, joitten avulla pappila elättää 3 hevoista, 10 lehmää ja 20 lammasta. Kalavesi on yhteinen kappelilaisten kanssa ja kalastetaan sekä nuotalla että verkoilla. Pappilalla on pieni torppa, josta tehdään 12 päivätyötä.

1854—6 vuosien sodasta ei ole paljo tässä mainittavaa. Kauppa-laivuri E. W. Wettergrén määrättiin 6 p. heinäk. 1854 Kuvern. Rechenberg'iltä vara Nimismieheksi Maalahden pitäjän saaristoon. Tätä virkaa toimitti hän 16 p:ään marrask. s. v. Asentopaikkansa oli Susiluoto. Suullisen käskyn mukaan piti Englantilaisten asettamat purjehdusmerkit hävitettämän tai muutettaman. Merkkiä eivät Englantilaiset kuitenkaan asettaneet näillä tienoilla. Kalastajat ajettiin luodoilta. Komentonsa alla oli 16 miestä, enimmät hyljen-ampujia, joista 8 viikottaisin pitivät vahtia luodolla Rönnskär siellä olevasta majakasta [1]). Vahtien eläk-

[1]) Majakkansa ja luotsinsa kuuluu Rönnskär saaneen Waasan kaup-

keeksi lähdätettiin Maalahden pitäjään 100 jauhomattua. Myös ampuvaransa saivat kruunulta. 25 ruplaa lähdätettiin rahvaalle ampuvaroiksi. Eräänä kesäpäivänä 1854 tuli sana Maalahdelle, että 2 Englantilaista venettä olivat tulossa Maalahdelle käsin. Täällä tuli mahdotoin hätä [1]), mutta pian huomattiin väen olevan suomalaisia merimiehiä, jotka Ahvenanmaan saaristoon jääneestä „Rosina“ nimisestä laivasta palaisivat sisempää laitaa Waasaan. Näkijät olivat erhettyneet merimiesten punaisista ja sinisistä pusurista. Vahtien lauseen mukaan ei tästä kulkenut ohitse pohjaseen kun kolme Englantilaista laivaa *Dragon*, *Hekla*, joka kerran tärräsi *Eusten* nimiselle karille lähellä luotoa Rönnskär, ja *Fearfly*, jotka kaikki, kukin aikanansa, kävivät Waasassa. Kalaveneet pitivät kauppa-yhteyden voimassa Ruotsin ja Suomen välillä. Lähtöpaikkana Suomenpuolelta olivat saaret *Walsöarne*, johon kokoontui joka haaralta talonpoikia ja laivuria, joita ilmaantui tavattoman paljo sodan aikana. Saarella paloi yökaudet nuotio ja harvoin tulivat kalut tullatuksi. Jos tullivene huomattiin likimailla, niin sytytettiin kohta toinen nuotio merkiksi. Päivällä pantiin lippu liehumaan, jonka väri sanoi sanottavan. Merkit hoidettiin yksimielisesti jokaiselta, joka sattui olemaan saarella. Kaupan sulkeminen oli tarkempi kesällä 1855, kun edellisenä vuonna. Etenkin nostatti vihaa Englantilaisten käytös, kun asettuivat sisäpuolelle salmea *Holmsund*, Umeon joensuuhun ja ottivat siellä

---

piaan rikkaan Fahlanderin toimesta. Itse sanotaan hänen ennen 1808 vuoden sotaa keksineen tästä kulkevan ahtaan purjelaidan.

[1]) Ampuminen Brändö'stä kesällä 1855 kuului aina Petolahdelle. Toimikas akka, kun kuuli ammuttavan, tuli juosten pappilan kartanolle, jossa tapasi pappinsa ja huusi hädissään: *Hör int pastoorn nåå?* (Eikö pastori kuule mitään?) — Kuulen minä ammuttavan, oli vastaus. — *Å pastoorn kan sitt jäär å lagar int se ti byss å båd åpp församlingsbooan, wi kan ju ha kasaakren ve Svedin på eeviga minuuten!* (Ja pastori voi istua täällä, eikä joudu kylään seurakuntalaisia kokoamaan, kasakat ovat kukatiesi tuossa paikassa *Sved*'illä!). *Sveden* on alku Petolahden aukioa, Maalahdelta tullen.

laittomalla alalla suomalaisia veneitä, kerran 40 yhtä haavaa. Kohta sen jälkeen tuli vene Englantilaisia Umeoon. Nämä havaittiin Suomalaisilta ja ajettiin niin kiiruusti mantereelta, että täytyivät hakata poikki veneen jutkan, joten päässivät jälleen vesille. Suomalaisten vihaa sekin kartutti, että Englantilaiset antoivat rukiit ja tervan, minkä ottivat, juosta mereen siitä syystä, että Ruotsalaiset halveksivat kaupitella noita ryöstäjiltä. Tavallisten kauppakalujen hinnat olivat sodan aikana v. 1855, jolloin venekulku varsinki' kukoisti, seuraavat: Ruistynnyristä, joka silloin painoi 14—15 leiv. ja ostettiin Suomessa 4:llä ruplalla, maksettiin Ruotsissa, jossa tulli — riksi tynnyristä — katosi syyskuun alussa, 19—20 riksiä; terva maksoi täällä 3 ruplaa, keväällä Ristiinassa ainoastaan 1,50 — ja Ruotsissa 13—14 riksiä; voi täällä 2,40 —60, Ruotsissa 10 riksiä — oli harvoin kauppakaluna. Suolat maksoivat Ruotsissa puoli viidettä tai 7 riksiä, täällä 5—7 ja 8:ki ruplaa; kahvi maksoi Ruotsissa 24—28 kill. täällä 25—30 kop. Pumpulipakan kuljetuksesta maksettiin Waasassa 2 ruplaa. Kurssin suhta oli al pari (2,44), joten Suomen sekä hopeat että setelit kulkivat vapaasti Ruotsissa. V. 1854 olivat hinnat melkeen samat. Tavallisin käyntipaikka Ruotsin puolella oli Umeo, joskus myös Hernösand ja muut likisemmät paikat. Sekä Kenraalkuv. Berg'iä että Kuv. Rechenberg'iä kiitetään hyvästä kuristaan.

Ennenkun heitämme tämän kertomuksen Maalahden pitäjän muinaisista ja nykyisemmistä vaiheista, panemme tähän lopuksi luettelon pitäjän papeista siitäki syystä, että saamme siten tilaisuuden moneen tarpeelliseen lisäykseen ja muutokseen Strandberg'in tekemään luetteloon.

Maalahden Kirkkoherrat:

Johannes Magni Boraeus, syntyisin Pietarsaaresta, oli Waasan ja Mustasaaren kappalainen, kun hän Kuninkaan Lähettiläisiltä, pitäjän perustaessa, nimitettiin Maalahden ensimäiseksi Kirkkoherraksi lokak. 9 p. 1607. Ei elänyt kauan sen jälkeen.

Gregorius Mathei Vasensis oli ennen Kappalainen Waasassa. Maalahdella Kirkkoherrana 1608—1612. Maalahden tilintekokirjoissa v. 1614 on sinetin merkkinä M. S.

Canutus Johannis Rudnesius, syntyisin Kruunukylästä luultavasti Rudnäs'in talosta, oli Maalahden Kirkkoherra vuodesta 1615; kuoli 1648.

Olaus Magni Arenius, Werml., otti vastaan virkansa Maalahdella $\frac{16}{6}$ 1649, saarnasi pappien kokouksissa Pohjanmaalla 1656, 1660 ja 1680; kuoli 1682. Kirjojaan luettelee Strandberg, Åbo Stifts Herdam. II siv. 41.

Laurentius Johannis Rivelius, talonpojan poika Rangsby'stä Närpiössä, synt. 1623, yliopp. 1648, vihitty papiksi 1652, Koulunopettaja Waasassa 1663, Maalahden Kirkkoherra 1684, josta enemmän Strandberg, Herdam. II siv. 41 ja 42; kuoli 1687. Poikansa Lars Rivell oli Kruununnimismies Mustasaaressa ja Maalahdella v. 1690.

Jacobus Martini Laxenius, talonpojan poika tästä pitäjästä, oli jonkun aikaa lastenopettajana Maalahdella, sitte 8 vuotta Koulunopett. Kokkolassa, nimitettiin Maalahden ja Sulvan Kappalaiseksi 1679, vastaanotti virkansa 1680, Maalahden Kirkkoherraksi 1688, mutta kuoli samana vuonna, ennenkun pääsi virkaansa.

Thomas Olai Arenius vihittiin ensin Apulaiseksi isälleen Olavi Maununpojalle, määrättiin Armovuoden-sarnaajaksi Sulvalla v. 1680, otettiin sam. v. Maalahden Pitäjänapulaiseksi, pääsi Maalahden ja Sulvan Kappalaiseksi v. 1688, Maalahden Kirkkoherraksi 1689, vaikka hän jo v. 1681 isänsä pyynnöstä oli saanut Kunink. luvan päästä tähän virkaan; kuoli 1692. Häneltä perustettiin Åminneborg.

Martinus Rivelius, vih. papiksi 1683, oli ensin Pataljuunan-Saarnaaja Turun läänin jalkarykmentissä, sitte Pohjanmaan rykmentin Saarnaaja Rigassa 1692, nimitettiin $\frac{15}{6}$ 1692 K. M:tiltä Maalahden Kirkkoherraksi, johon virkaan tuli 1694, saarnasi Waa-

sassa pappien kokouksessa 1698 ja kuoli 1711. Sanotaan olleen ylen tuikka ja turhallinen.

Michael Erici Fant, Raati- ja Kauppamies Erkki Fant'in poika Waasasta, synt. 1676, Maisteri, Nimi-Kirkkoherra Parkaisissa 1702, konsistoriumin Kirjoittaja 1706, nimit. Maalahdelle Kirkkoherraksi 1711, sai Kuninк. vahvistuksen samaan virkaan 1713, sai pakonsa alla 1716 Kaarlo XII:n muuttovaltuun Alftan pitäjään, jossa kuoli Provastina 1746.

Andreas Jonae Gedda, synt. 1686, oli Pataljuunan-Saarnaaja Pohjanmaan rykmentissä, kun hän syysk. 26 p. 1716 sai Kuninк. valtuun Maalahden pitäjään, mutta oli paossa Ruotsinpuolella aina vuoteen 1722, jolloin hän toukok. 20 p. otti vastaan virkansa. Kuoli kovissa tuskissa $\frac{1}{6}$ 1724.

Jakob Wikar, syntyisin Kruunukylästä Wikar'in talosta 1675, Maist. 1707, Konrehtori Waasassa 1708, Rehtori 1721, Kirkkoh. Maalahdella 1725, Puhuja pappien kokouksessa sam. v., pakosalla Falun'issa 1714—21, vankina Turussa 1743 (siv. 233). Nimitettiin Kirkkoherraksi Pietarsaareen kuolemansa jälkeen $\frac{28}{4}$ 1753, ennenkun sana joutui Tukholmaan. Poikansa Jonas, ylipistol. ja kauppamies Tukholmassa, antoi isänsä muistoksi Maalahden kirkkoon hopeaisen leipärasian.

Jakob Niklas Häggman, Raati- ja Kauppamies Niklas Häggman'in poika Piteo'sta; synt. 1719, Yliopp. Uppsaslassa 1737, Maist. 1745, vihittiin 1746 Kreivinna Oxenstjerna'lle Kotisaarnaajaksi, Vara-Kirkkoherra Maalahdella 1749, Kirkkoherra 1753, otti vastaan virkansa 1754. Huhtik. 28 p. 1758 oli hän lankonsa Kappal. And. Bange'n kanssa kävelemässä joen rannalla, halvattiin ja luiskahti jokeen, johon kuoli.

Israel Björk, syntyisin Björkas'en talosta Raippaluodolla 1716, Yliopp. 1735, Maist. 1745, Collega superior Waasan koulussa 1747, Konrehtori 1754, vih. papiksi 1758, Maalahden Kirkkoherra 1759, otti vastaan viran 1760; kuoli 1782. Turun Sa-

nomissa 1771 ja 1772 on pari Maalahtea koskevaa kirjoitusta Björk'iltä. Hänen ajastaan on luultavasti pappilan nimi *Björkas*.

Gabriel Holmudd, Pitäjänapulaisen Erkki Holmudd'in poika Waasasta, synt. 1720, Maisteri, vih. papiksi 1751, Kappalainen Pietarsaaressa 1757, Vara-Kirkkoherra, Maalahden Kirkkoherra 1783, otti vastaan virkansa 1784; kuoli 1795.

Simon Laurin, jonka isä oli Pyhäjärven Kappalainen M. Laurin; synt. 1743, Yliopp. 1760, vih. papiksi 1769, Kalajoen Pitäjänapulainen Alavieskassa 1778, Alavieskan ensim. Kappal. 1782, Maalahden Kirkkoherra 1797, otti vastaan viran 1798, Laihian Kirkkoherra 1808, jona kuoli 1813. Mainitaan olleen „innokas saarnaaja ja pauhaava oikiuskoinen.“

Benjamin Sinius, Iin Kirkkoherran Erkki Sinius'en poika, synt. 1765, Yliopp. 1780, Maisteri 1786, vih. sam. v. Nyby'n Pruukinsaarnaajaksi, Collega inferior Waasassa 1791, Kappalainen Waasassa 1795, Kirkkoherra Maalahdella 1809, Provasti 1818; kuoli 1823. Sanotaan olleen vapaasti miettivä ja ulkonaista järjestystä rakastava mies, viehättävä sekä saarnassa että seurassa.

Gustaf Appelberg, Laivurin ja Turun Porvarin Isakki Appelberg'in poika, synt. 1781, Yliopp. 1799, vih. papiksi 1804, Kappalainen Waasassa 1811, Maalahden Kirkkoherra 1824, otti vastaan viran 1825, Kirkkoherra Pyhäjoella 1831, jossa kuoli 1834.

Jakob Wegelius, Wöyrin Provastin Esaias Wegelius'en poika, synt. 1779, Yliopp. 1796, Maist. 1802, Lääketieteen Kand. 1804, vih. 1805 Kappalaisen Apulaiseksi Oravaiseen, Lääket. Lisent 1807, määrättiin kohta Lapuan tappelun jälkeen Kreivi Klingspori'lta Sairashuoneen Lääkäriksi Alahärmään $\frac{1}{8}$ 1808, josta hän seurasi sairashuonetta ensin Joensuuhun sitte laivalla Umeoon, jossa hän talvella oli ison sairashuoneen hoitajana Rödbäck'in kylässä suomen virsta etelämpänä kaupunkia. Anottua eroitti hänen tästä ammatista Pääkenraali af Klercker $\frac{28}{3}$ 1809. Huhti-

kuussa palasi hän kurkun kyli Suomeen ja täytyi hevoisen puutteessa tulla käyden Holmö'stä Björkö'n saarelle. Nimitettiin Oravaisen Kappalaiseksi 1809, vih. Lääket. Toht. 1817, Kappalainen Sulvalla 1827, Maalahden Kirkkoherra 1832, Provasti 1834, Jumaluusop. Toht. 1852; kuoli 1861.

Henrik Reinhold Aspelin, jonka isä oli Hämeenlinnan kaupungin Rahahaltia Elias Samuel Aspelin; synt. v. 1806, Yliopp. 1823, vih. 1830 Kirkkoh. Apulaiseksi Föglö'n pitäjään, Välisaarnaaja Alavuella 1836, Kirkkoherran siainen Messukylässä 1838, Kappalainen Ylivetelissä 1843, Ylistarossa 1854, Maalahden Kirkkoherra 1862.

Pitäjänapulaiset:

Thomas Olai Arenius, Pitäjänapulainen Maalahdella 1680—1688, jolloin pääsi Maalahden Kirkkoherraksi.

Olaus Ihlkeen, edellisen vävy, synt. Kalajoella 1676, tuli 1692 Uppsalaan, 1695 Turkuun, jossa väitteli 1696, anottiin Pitäjänapulaiseksi Maalahdelle 1698, oli Pitäjän ainoa pappi 1714—22; kuoli $\frac{5}{8}$ 1723. Katso siv. 231.

Georg Olai Tengström, synt. 1688, Pitäjänapulainen Maalahdella 1724, Kappalainen Sulvalla 1726, kuoli 1742. Hän oli Tengströmin suvun esi-isä. Katso hänestä Strandb. Herdam. siv. 45.

Andreas Gadolin, synt. 1709, Pitäjänapulainen täällä 1732, Kappalainen Isollajoella 1734, Perniön Kirkkoherra.

Andreas Bange, Pitäjänapulainen täällä 1734, Koulunop. ja Pitäjänap. Pietarsaaressa 1736, Kappalainen siellä 1756; kuoli 1765.

Thomas Gabrielis Arenius, Närpiön Kirkkoherran poika, synt. 1713, Pitäjänapul. Maalahdella 1736, Sulvalla Kappalainen 1744; kuoli 1779.

Johan Stenbäck, Ilmajoen kappalaisen J. Stenbäck'in poika, synt. 1728, Yliopp. 1747, vih. papiksi 1755, teki Apulaisen vir-

kaa Maalahdella jo $\frac{13}{8}$ sam. v. ja aina v:een 1764, kun täältä lähti Alabärmään, jossa kuoli 1789.

Erik Munselius, samannimisen Paltamon Kirkkoherran poika, synt. 1743, vih. papiksi 1764, Pitäjänapul. Maalahdella sam. v., oli ensimäinen virkaan valittu ja teki tätä virkaa aina vuoteen 1768, kun muutti Ristiinaan; kuoli Kyrkslätt'in Kirkkoherrana v. 1802.

Johan Wallenborg, synt. 1724, vih. 1751 Kirkkoherran-apulaiseksi Närpiöön, Maalahdella Pitäjänapul. 1768—74, nimitettiin Jurvan ensimäiseksi Kappalaiseksi v. 1773; kuoli siellä 1805.

Henrik Moliis, samannimisen Närpiön Kappalaisen poika, synt. 1745, Pitäjänapul. täällä 1774, Etsävän kappalainen 1783, jona kuoli 1829.

Erik Hägglund, synt. Svarfvar'in talossa Koivulahdella 1726, josta poikana kutsui itseään Svarfvelin, vih. 1757 Kappalaisen Apulaiseksi Närpiöön, Kappal. Apul. Koivulahdella 1760—83, Pitäjänapul. Maalahdella 1783, jona kuoli 1788. Waasan kauppamies-suvun esi-isä.

Wilhelm Snellman, Wöyrin Pitäjänapul. Pietari Snellman'in poika, synt. Maksmossa 1756, Pitäjänapul. täällä 1789; kuoli 1800.

Zachris Gallenius, Koulunop. Lauri Gallenius'en poika Pietarsaaresta, synt. 1763, Yliopp. 1784, vih. papiksi 1788, Saarnaaja ja Koulunop. Kaskiluodolla 1798, Pitäjänapul. Maalahdella 1801, Kappalainen Larsmossa 1807, Sulvalla 1811, jossa kuoli 1826.

Henrik Aulin, jonka isä oli Kruunukylän samaniminen Provasti, synt. 1771, Yliopp. 1792, vih. papiksi 1797, Pitäjänapul. Maalahdella 1808, kuoli 1836. Oli viime vuosina niin typertynyt, että täytyi kustantaa Apulaisen ja viimeseltä pitää siaisen.

Edvard Swan, Apteekari Juha Swahn'in poika, synt. Tukholmassa 1809, Yliopp. Turussa 1825, vih. papiksi 1832, Maisteriksi sam. v., Kirkkoh. Apul. Maalahdella sam. v., Pitäjänapul.

siainen 1834, Pitäjänapul. 1837, tuli virkaansa vasta 1840, kuoli Purmon Kappalaisena 1849.

Fredrik Östring, Vara-Kirkkoh. Piet. Östring'in poika Närpiöstä, synt. 1810, Yliopp. 1828, Koulunop. Pietarsaaressa 1830, vih. papiksi 1832, Kirkkoh. Apul. Kruunukylässä 1835, Välisaarnaaja Joensuussa 1840, oli määrätty aika viralta 1841, Armov. Saarn. Alavetelissä 1842, Kapp. Apul. ja Armov. Saarn. Munisalossa v:een 1845, kun tuli Pitäjänapulaiseksi tänne. Oli hyvin rakastettu pappi. Hän kuoli syysk. 6 p. 1855 reutomisesta, kun koki vedenvaarasta, johon oli joutunut kun tuulispää kaasi veneensä, auttaa itseään ja kahta lasta, joista toinen oli poikansa. Lapset pelastettiin, mutta itse, jo ennen heikko monenkuukautisesta sairaudesta, uupui iäksi Söderskär nimisen saaren rannalle kontittueen. Kuolopaikkansa ympärillä on pystöaita.

Karl Johan Adolf Nordman, jonka isä oli Pappismies Juha Nordman; synt. Pirttikylässä 1817, Yliopp. 1836, vih. 1840 Kapp. Apulaiseksi Närpiöön, Kirkkoh. Apul. Wöyrillä 1843, Pitäjänapul. Maalahdella 1856.

Maalahden ja Sulvan Kappalaiset:

Gregorius sanotaan tulleen Kappalaiseksi Maalahdelle 1603 ja elänyt 5—6 vuotta sen jälkeen. Katso siv. 221.

Michael Gregorii, toisen Maalahden Kirkkoherran poika, otettiin Pispankäräjissä $^{1}/_{8}$ 1628, koko pitäjän pyynnöstä Maalahden ja Sulvan ensim. Kappalaiseksi.

Mathias Envaldi, Talonpojan poika Ilmajoelta, tuli Kappal. virkaan tänne 1637, kuoli 1659. Katso siv. 224.

Gregorius Mathiae, edellisen poika, Kappalainen 1659, kuoli 1679.

Jacobus Martini Laxenius, Kappal. 1679, tuli virkaan 1680, Maalahden Kirkkoherra 1688.

Thomas Olai Arenius, Kappal. 1688, Maalahden Kirkkoh. 1689.

Gustavus Gabrielis Gronovius, Lapuan Kappalaisen poika, vih. papiksi 1683, Pit. Apul. ja Koulonop. Joensuussa 1684, Kappal. täällä 1689, kuoli 1697.

Gustavus Gabrielis Werander, Kruunukylän Kappalaisen poika, synt. 1667, teki virkaa Sulvalla jo huhtik. 1697, Vastustaja Waasassa pappien kokouksessa 1698, kutsutaan silloin Adjunctus in Malax, Kappal. täällä sam. v.; kuoli 1704.

Jakob Brunell, Collega inferior Waasassa 1701, Vastustaja Kokkolassa pappien kokouksessa 1706, Kappal. täällä sam. v., paossa $^{2}/_{8}$ 1714—$^{3}/_{6}$ 1722; kuoli 1725. Katso siv. 229 ja 231.

Georg Tengström, Pit. Apul. Maalahdella 1724, Kappalainen 1726, tuli virkaan 1727, kuoli 1742.

Thomas Gabrielis Arenius, Pit. Apul. täällä 1736, Kappal. 1744; kuoli 1779.

Georg Mathesius, Kappal. täällä 1780—93; kuoli Provastina Joensuussa. Katso hänestä Strandberg Herdam. II siv. 87.

Carl Hällström, syntyisin Jussilan talosta Ilmajoella 1741, Yliopp. 1762, vih. papiksi 1767, Kappal. täällä 1794, Vara-Kirkkoh. 1808; kuoli 1809.

Zachris Gallenius, Pit. Apul. täällä 1801, Kappalainen Larsmossa 1807, täällä 1811; kuoli 1826. Lankonsa Pietarsaaren Haavalääkärin Lauri Thodén'in kuoltua, jota kruunu oli palkannut rokon-istuttamisesta koko Pohjanmaalla, istutti Gallenius rokkoa enemmän kuin 2000:een lapseen, josta v. 1790 sai kultaisen kunniarahan kirjoituksella: *Illis, quorum meruere labores.*

Jakob Wegelius, Kappalainen täällä 1827—32, kuoli Maalahden Kirkkoherrana 1861.

Carl Petter Thodén, Pietarsaaren Haavalääk. Lauri Thodén'in poika, synt. 1782, Yliopp. 1800, vih. papiksi 1807, Koulunop. Joensuussa 1810, Kappal. Larsmossa 1815, täällä 1833, Vara-Kirkkoh. sam. v.; kuoli 1847. V. 1848 vapautettiin Kappalainen entisistä toimituksistaan emäkirkolla ja Susiluodolla.

Susiluodon Kappalaiset:

Jakob Esaias Wegelius, Maalahden Kirkkoherran poika, synt. 1817, Yliopp. 1834, vih. papiksi 1840, Maisteriksi sam. v.; Susiluodon ensim. Kappal. 1849, tuli virkaan 1850, Maksmon Kappal. 1851, otti vastaan viran 1853.

Josef Reinhold Hedberg, synt. 1817, Yliopp. 1834, vih. papiksi, 1842, Susiluodon Kappal. 1852, otti vastaan viran 1853; kuoli 1855.

Johan Julius Häggman, synt. 1823, Yliopp. 1842, vih. papiksi 1846. Armov. Saarn. Teirijärvellä 1847, Kappal. Apul. Etsävällä 1851, Susiluodon Kappalainen 1856; kuoli ennenkun tuli virkaan.

Carl Gustaf Wallenius, synt. 1826, Yliopp. 1854, vih. papiksi 1856, Susiluodon Kappal. 1857; kuoli 1861.

Salomon Hirvinen, syntyisin Hirvelän talosta Ylihärmässä 1834, Yliopp. 1855, vih. papiksi 1860, Susiluodon Kappal. 1863, luopui sam. v., Östermyra'ssa Pruukinsaarnaaja 1864.

Knut Emil Sonck, synt. 1822, Yliopp. 1842, vih. 1846 Armov. Saarnaajaksi Jomalaan, Susiluodon Kappal. 1863.

Petolahden Saarnaajat ja Kappalaiset:

Johan Renström, synt. 1776, vih. 1801 Saarnaajaksi Ristiinaan, Saarnaaja Petolahdella 1809, pantiin viralta 1813 syystä, että oli omalla kartanolla päissään ampunut pistoolilla sisarensa kuoliaksi; kuoli 1822.

Fredrik Rein, synt. 1777, Yliopp. 1796, vih. papiksi 1802, Saarn. Petolahdella 1815; kuoli 1825. Oli vallan huolimatoin kirkonkirjoista; sanoi kaikki muistavansa.

Johan Israel Wenman, synt. 1791 Närpiössä, Yliopp. 1810, vih. 1813, Saarn. Petolahdella 1826, Larsmon Kappalainen 1834.

Leonhard Petter Häggström, synt. 1802, Yliopp. 1821, vih. 1824, Saarn. Petolahdella 1835, Maksmon Kappalainen 1846, tuli virkaansa 1848, Kappal. Joensuun emäkirkolla 1850, tuli virkaan 1853.

Fredrik Hedberg, Pruukin Kirjamiehen Elias Reinhold Hedberg'in poika, synt. Kimossa 1815, Yliopp. 1834, vih. 1842 Kappal. Apulaiseksi Munisaloon, Petolahden Kappal. 1847, tuli virkaan 1848.

Lähteitä tähän kertomukseen ovat paraasta päästä olleet Maalahden sekä kirkon että nimismiehen, Sulvan ja osaksi Mustasaarenki kirkkojen arkistot, ensinmainitussa liiatenki *Maalax Kyrckios Copie Book åhr 1690; Ekon. Beskrifning öfver Malax Moderkyrkolän,* kirjoittanut *E. Klingius* käsikirj. 40 siv., josta Kirkkoh. Björk on pannut otteen sanomiin Åbo Tidn. v. 1771; Kh. Björk'in kirj. *Om Malax Allmoge* Åbo Tidn. v. 1772; Samalta tekiältä *Beskaffenheten af Malaxboernas hushållning* käsik. 8 siv. Vanhimmat tiedot ovat Senaatin arkistossa löytyvistä Korsholman läänin tilintekokirjoista, joita tutkiessa arkiston hoitaja T:ri Bomansson tavallisella kernaudellaan hyväntahtoisesti on minua auttanut. Muut ottopaikat ovat mainitut lainatessa. Niille, jotka tähän ovat antaneet suullisia ja muitakin tietoja, saan lopuksi tässä kantaa sulan kiitokseni.

En Karelsk Jägares Sorgliga Minnen

af

J. F. Lagervall.

Karelen var af Finlands provincer den som sednast kommit under Svensk spira, men var henne icke mindre tillgifven än de öfriga. I dess institutioner fanns en och annan olikhet, hvarföre några undantagslagar gåfvos enkom för Karelen.

Hvad dess försvar vidkom, var det sig sjelf öfverlemnadt intilldess Brigadchefen Sprengtporten intalade Karelarne att åtaga sig erläggandet af en så kallad Jägarefond för uppsättandet och underhållet af en stående trupp, på det att, som orden lydde, detta tappra folk icke skulle sakna ledning af tjenstvandt befäl. Han talte genom tolk, men hans tal anslog. „Niin Ringportti sanoo, niin pitää tehä“ (så säger Sprengtporten, så bör göras), skallade det öfverallt.

Benämningen Corps ansågs mera passande än Regemente, emedan numerairen var bestämd för fredstid; men i krigstid skulle i likhet med hvad förut blifvit praesteradt, man ur huset, som det hette; men der fienden påträngde, var hvarje man soldat*). 1788 uppsattes Corpsen 1,200 man stark, men blef efter kriget reducerad till 400 man. 1802 ökтes den till 600 man.

*) Detta vållade ock att Ryssarne 1808 icke började sina operationer i Karelen för att tåga åt Uleåborg. Sednast beträddes denna provins af fienden. Under 1788 års krig trädde icke en fiende med sin fot inom Karelen. Betänkligheterna daterade sig ifrån 1742 då Generalen Sallinen förvandlade Karelen till ett läger.

Tillgången på manskap kunde icke till någon Corps i riket vara så god som till denna, hvilken i ett vidsträckt landskap var den enda som värfde, då deremot t. ex. i Savolaks, som till sin folkmängd var ungefär lika, behöfdes folk till 1:mo Karelska Dragonerne, 2:do Savolaks infanteri, 3:tio Savolaks Jägare, 4:to Brigadens Artilleri, 5:to Flottans Artilleri i Christina och Laivalinna, 6:to Flottans volontairer på dessa begge platser; hvarutom värfvare ifrån Sveaborg ofta infunno sig. Denna ymniga tillgång verkade ock, att manskapet i denna Corps var utmärkt vackert, raskt och ungt, hvarföre de också af Generalen Engelbrecht af Engelbrechten kallades de sköna rekruterna; hvilken benämning äfven i det hänseendet passade, att de aldrig hunno upp i excercis det manskap af Engelbrechten kommenderade; ty 2:ne veckors befäls- och 2:ne dito Regements-möte äro för knappt tilltagna, för att väl öfva en trupp. Detta gäller dock icke skjutningen; denna konst inhemtade de icke på mötesplatsen, de medförde den dit. Karelens på villebråd rika skogar gjorde pojken till bågskytt och mannen till skytt i allo.

1790 lemnade af Engelbrechten Joensuu, icke blott saknad, man kan säga sörjd, och det kära minnet öktes af en dyrbar gåfva, hans manskaps studsare, de bästa gevär en jägaretrupp burit. Befälet var om några år så vid pass som vid de öfriga bättre landtregementerna. Flere officerare erhöll Corpsen ifrån Carlberg och Haapaniemi, ja till och med sådana, som varit informations-officerare och några voro tillika anställda vid Corpsen och Carlberg eller Haapaniemi.

Utnämnandet af Sverges olycksfogel Klingsporr till En chef commenderande i Finland drabbade denna Corps hårdare än någon annan trupp: också beskärmade den sig mest af alla. Till och med manskapet ansåg det för en skymf, ty veteranerna ifrån 1788 erinrade sig att han då *utmärkt* sig som en *egennyttig* Intendent: hvarföre man ofta hörde det gamla ordspråket „Joka

ennen patoja nuoli, nyt sotaa käypi“ (den som fordom slekte grytor, för nu krig). Påståendet att Klingsporr aldrig dragit svärd, är en smädelse, ty 1804 dubbade han Major Fredensköld och 1806 Capitainen de Frese till Riddare af Svärdsorden och huru ofta blottade han icke sitt svärd under sjelfvaste kriget i samma ändamål utan att det minsta darra på manschetten.

Vid början af hans 1:sta mönstring af Corpsen, minskades till en del den ovilja man hyste för hans person. Glad och vänlig steg han ur vagnen och emottogs med nästan samma uppmärksamhet, med hvilken man hade bemött hans värdigare företrädare. Vid honneursgöringen skakade han på hufvudet och förnyade åtbörden då geväret ånyo skyldrades för riddaredubbningen.

Efter mönstringen tackade han Corpsen för god exercis, Chef och Compagniechefer för utmärkt vackert folk och bättre klädsel än vid de öfriga landtregementerna. Hans harang upptogs ordagrannt i mönstermeningen. Dock sade han sig icke kunna underlåta att anmärka, att skyldringen icke gick med den *precision* som sig bör, och att den icke heller bör anses som en sådan *småsak,* att man icke skulle bemöda sig att lika gerna göra den väl, som lamt. Härtill invände Corpsens Chef att skyldringen icke kan taga sig så väl ut med korta studsare som med gevär. „Ja så! Herr Mönstringscommissarie! en ny mönstermening: Som Corpsens studsare äro odugliga, så casseras de och afsändas till förråderna på Sveaborg,“ inföll Klingsporr. Förgäfves protesterade Corpsens Chef, Klingsporr var fast i sitt beslut, men sökte trösta Corpsen med det löftet att han skulle skaffa bättre studsare i deras ställe.

Alla skildes med smärta ifrån de kära Engelbrechtarena, likasom man hade anat, att det blef en afväpning för alla tider, och Klingsporr blef då alldeles föraktlig och löjlig för hvar och en, isynnerhet då man viste att han hade aversion eller rädsla

för all skjutning utom generalsalvan som lägges an i vädret, och icke kom han till målskjutningen, utan skickade dit en af sina Adjutanter, men gaf icke ringaste akt på den rapport han erhöll.

Corpsens Chef Öfverstelöjtnanten von Fieandt beslöt då att taga afsked, men lät genom befälets böner beveka sig att stadna qvar.

Följande året, då Chefen förfrågade sig hvar han skulle få de utlofvade studsarena, blef svaret: „så dags frågar ni derom, hvar skall jag nu taga dem, men låt nu bli att sammankalla manskapet och håll så mycket längre på med befälet. Er Corps grundläggare Sprengtporten har ju sagt, att det är befälet som gör soldaten, men icke soldaten befälet, om han än vore aldrig så väl exercerad.“

Klingsporr fordrade att Chefen skulle påminna General en Chef om dess pligt, hvilket också skedde skäligen påtagligt; ty i hvart qvartalsförslag stod: „fattas 1,200 gevär,“ men sådant fäste Klingsporr sig icke vid.

v. Fieandt lät icke mera öfvertala sig att stadna qvar; allmänt saknad afgick han, men hans efterträdare var honom fullt ut värdig. Rättvis och ordningsälskande blef han snart omtyckt och hans tapperhet och rastlösbet under kriget gjorde att man var rätt belåten med bytet, ty Aminoff var kanske 20 år yngre än v. Fieandt och kunde utstå krigets mödor; v. Fieandt deremot var sjuklig.

Oaktadt de idkeliga påminnelser, som gjordes utom hvad qvartalsförslagerna påminte, var Corpsen 1806 utan beväring. Då ankommo ordres, att ifrån förråderna i Laivalinna afhemta 600 gevär.

Dessa ankommo: de voro ovanligt långa och det syntes att de varit goda, men så gamla, att de troligen för längre tider tillbaka blifvit kasserade och som de ifrån 1788 till 1790 legat i jorden och kanske på en mansålder icke blifvit skurade, så

voro de så förtärda af rost, att ju mera de skurades, desto sämre sågo de ut; hvarföre det beslöts, att skura dem jemt så mycket, att de icke skulle rosta ifrån sig; — och hela mötestiden var det magtpåliggande skyldra gevär hufvudexercisen.

Klingsporr anlände och, med den honom egna vänliga min, nickade han bifall till den honneur, som nu lemnades honom med helt annan effekt med de långa gevären med skallrande bajonetter, än par år förut, med de anspråkslösa Engelbrechtarena. Också tolkade han i de honungssötaste ordalag sin förbindelse för de framsteg Corpsen gjort: ehuru den året förut icke varit sammandragen, så har den visst icke legat af sig, sade han och låfte hos Hans Majestet föreslå, att landtregementernas manskap sammankallas blott hvartannat år: „ty befälet gör soldaten; Karelska Jägarena äro ett bevis derpå.“

Efter förnyadt skyldra gevär framkallades Capitaine de Frese, för att erhålla riddareslaget. När ceremonien var förbi, frågade Klingsporr: „om Karelska Jägarena icke anse nödigt att ens till Generalmönstringen skura sina gevär. Dertill svarade Löjtnanten B. v. Burghausen, hvilken träffade stå honom närmast, att det icke vore bra om Jägares gevär, mera än jagtbössor, vore glimmande, och derföre har man öfverstrukit dessa med harblod. „De äro som Exellencens klinga,“ inföll ganska enfaldigt en ung pojke, hvilken ännu icke vant sig vid subordination och ännu aldrig sett någon damascerad klinga utom denna. Klingsporr sade icke ens „tig i paraden.“ Sarcasmen rubbade icke hans hofmannamin, idel välvilja uttryckte den; men aldrig kom han mera till Joensuu. *Småsaken,* målskjutningen, beså han icke nu heller; han hade ju sett den makalösa skyldringen.

1807 kommo omsider de utlåfvade studsarena. Vid första anblicken kunde man se, att modellen till dem var gifven af någon som icke hade ringaste begrepp om, hurudant ett skjutgevär bör vara, och således af Klingsporr eller någon lika qvalificerad

skytt som han. Visiren å dem var stabel, men kornet satt på näsblecket, på hvilket huggaren skrufvades, och det berodde af mer eller mindre skrufning, om kornet vek till höger eller venster om sigtlinien, men af slumpen om det träffade på densamma. Detta var ännu icke det sämsta, värre var det att studsarena voro af olika kaliber, med sin skilda kulform, som varit bunden vid geväret, men med *entrepreneurs*- eller *commissariats*-tråd, så att de flesta lågo lösa i gevärskistorna och få af dem, som hängde vid, passade rigtigt.

Rustmästarene beordrades att, med biträde af pistolsmeden, passa kulformerna och numrera dem lika med geväret, men att det icke lyckades och att vi i allo blifvit missbytte, viste sig straxt, men till hvilken grad, kunde man icke ana: detta erfors först under campagnen.

1808 blef Corpsen i en hast sammandragen, flere af befälet, hvilka befunno sig 60 à 70 mil ifrån Joensuu, infunno sig der liktidigt med manskapet. De afvaktade icke uppbrottsorderne, utan begåfvo sig åstad vid första nys om kriget.

Dit strömmade äfven ungt folk i massa ifrån hela Karelen och anhöllo att blifva antagna, utan anspråk på värfningspenningar. Men hvar skulle beklädnad m. m. fås åt dem, och compagniecheferne voro icke säkra om de skulle få traktamente för dem. Några lyckades få någon af de äldre och krassligare att afstå sin plats åt dem och då skedde utbyte. De öfriga fingo återvända, beklagande sig att ej få deltaga i fäderneslandets försvar.

Chefens första omsorg var att få skidor, hvaraf i en hast hemtades öfver 1,000 par och för en stor del togs ingen betalning. Bönderne sade, att de icke betalt något för dem, ej heller ville de hafva ersättning då de lemnade dem för militairens behof. Nyttan af dem insåg hvar och en. Det blef ett flitigt skidande för att öfva en del af befälet, manskapet hade nog färdighet deri. Chefen var en af de flitigaste, ehuru han var snäll

skidlöpare nog; men han sade sig gifva bönderna en hyllning för deras beredvillighet att förse Corpsen med skidor.

Corpsen uppbröt misslynt att det bar norrut, då deras håg lekte åt söder.

I Riistavesi i Kuopio socken togo Corpsens motgångar hårdt vid. Chefen begagnade vår rastdag för att resa in till Kuopio, der han föreslog för Brigadchefen Grefve Cronstedt att få sätta sig i hälarna på den colonn som förföljde Brigaden, och låfvade till Hans Majestet Kejsaren inberätta huru det gått med den; ty han ville svara för att ingen enda man skulle undgå hans skidlöpare*).

Brigadchefen sade sig icke kunna bevilja det, emedan han hade bestämda ordres att förena Brigaden med arméen, utan att inlåta sig i affär. Aminoff begärte då att på egen risk få göra det och ville stadna för ordresbrottet om kuppen skulle misslyckas. Äfven detta ansåg sig Grefve Cronstedt icke kunna bevilja.

Nu blef frågan huru Corpsen skulle kunna förena sig med Brigaden, som just då, förföljd af Ryssarne, skulle tåga ifrån Kuopio?

Landshöfdingen Wibelius lät ifrån Provinciekontoret hemta Landtmäterikartor, å hvilka man tyckte sig finna vägar ifrån Nilsiä åt Idensalmi.

För hela sträckan funnos ej kartor, och kronobetjeningen uppgaf, att mellanstycken funnos, der ingen väg var. „Det måste vara," sade Wibelius, „och om något väglöst mellanstycke af 1, högst 1½ mil skulle finnas, så bör en trupp, med tillhjelp af hästar och folk som uppbådas, kunna bana sig väg då det gäller

*) Detta var icke för mycket låfvadt med de skarpskyttar Aminoff kommenderade, ty ingen kunde föreställa sig att våra studsare voro så odugliga, men då vi hade så usla skjutgevär, hade troligen en stor del af fienderna undkommit.

att sauvera sig. Kronobetjeningen fick stränga ordres att anskaffa hästar och folk. Den gjorde nog sitt bästa; men det var ingen lätt sak att i en af de ödsligaste trakter, så att säga, blåsa ihop hästar och folk. Corpsen skulle hårdt pröfvas innan den kunde förena sig med Brigaden.

Intet tecken till väg skönjdes emellan Nilsiä kyrka och Idensalmi gräns. Vägarna, rättare spångarna, voro säkert efter gehör utpekade, och vi fingo nog erfara huru stor nytta man har af vägar som finnas endast å chartan. I det oerhörda yrvädret hade vi intet spår att följa. Kronobetjeningen visste icke mera ut eller in på sig; blott några af de uppbådade bönderna visste hvartåt marschen skulle styras; men nog fingo vi erfara, att det icke är någon lätt sak, att i så djup snö bana sig väg. Det Compagniet, som hade tåten, måste snart ombytas och slutligen var truppen så uttröttad att ombytet måste ske efter hvarje $^1/_8$ mil.

Byar funnos icke, endast enstaka gårdar. Anstalt var fogad, att alla rum voro eldade, som eldas kunde. Befälet intog stugorna, manskapet badstugorna och riorna, men de nödgades snart storma ut och föllo i snön, yra af det förfärliga oset, som uppkommit derigenom att rum, som stått kalla, i en hast blefvo eldade.

Intet knot, ingen klagan hördes; men väl då och då ett skott, och man erfor, att en och annan hade skjutit sig, för att undgå det förfärliga elände, hvari vi voro störtade. Derefter fick ingen man lemna sin plats i ledet, innan han lemnat sitt gevär åt någon af befälet. I Idensalmi stötte vi till Brigaden, men icke i Kuopio, såsom flere historieskrifvare uppgifva, hvilket äfven bevisar att de voro okunniga om de lidanden vi fingo utstå för att — sauvera Ryssarne. Jag lemnar till hvar och ens begrundande, P. v. Suchtelens „précis des évènemens militairs des campagnes 1808 et 9 en Finlande“ och hvad följder Aminoffs företag kunnat medföra. Brigaden hade då utan hinder kunnat kasta sig

i hälarna på Ryska stora armén, som då var liten, ja så liten och i så dåligt skick, att det icke behöfts mera än denna Brigad för att förstöra den, och då hade dess tross, artilleri och förråder fallit i våra händer *). Allt detta och alla öfriga ansträngningar hade ändock varit fruktlösa, om Konungen icke ändrat politik och ombytt öfverbefälhafvare, men isynnerhet nästa man efter honom: — med ett på lagrar skrifvet blad hade detta riktat historien.

Efter fortsatt marsch genom Uleåborg till Oulunsuu, hade vi den förnöjelsen att tåga söderut ända till Frantzila; men glädjen var kort, ty vi fingo snart göra en retrograd rörelse; men blefvo rätt belåtna dermed, ty vi fingo deltaga i Revolaksslaget, och om vi haft våra Engelbrechtare, hade vi fått visa hurudana Jägare vi varit; men ty värr! vi voro väpnade med Klingsporrare, vid hvilkas laddning en del kulor gingo dundrande till botten och de andra fastnade ofta midt i pipan hvarigenom skotten blefvo osäkra **). Derigenom undkommo 60 tills 100 kosacker och flere man fotfolk, hvilka till större delen skulle hafva blifvit fällda eller tagna, om vi kunnat bestå jemn eld. Flata voro vi; men berömm skördade vi i lika rikt mått med dem som hade gjort bättre skäl för sig. Klingsporr vågade icke annat än berömma oss; Aminoff skulle nog hafva sjungit ut, hvems felet var, och med lifliga färger afmålat Adlercreutzs orimliga beteende eller, såsom Holm med rätta kallar det, gyckelspel och de sentida orderna till Brigadchefen, hvilka vållade att Karelska Jägarena ej så fort som

*) Man läse hvad Sandels, som hade friare händer, med sin lilla fördelning tog, och hvad Underoff. Roth och Spof, då de voro sjelfrådande, med en näfve folk utförde; så finner man hvad som *kunnat* uträttas.

**) Under 1807 års möte märktes odugligheten af våra studsare ej så mycket; men i vinterkölden inträffade det att kulor som stadnat i pipan, icke fingos ut annorlunda, än att pipan lossades ifrån studsaren och svansskrufven togs lös.

Brigaden var marschfärdig kunde stöta till densamma, hvarföre man ej kunde hinna till striden tillika med Adlercreutz. Då det rapporterades till Klingsporr att våra studsare icke dugde, sade han: „med Karelska Jägarena är det ingen nöd, de hafva haft den omtanken att medtaga de förträffliga gevären de hade 1806; de må uppdraga dem“. „De som äro öfverstrukna med harblod?“ anmärkte capitain D. Aminoff. „Just desamma,“ svarade Klingsporr leende.

Derefter, då man bordt begagna de vunna fördelarne, förspillde man dem jemte den dyrbara tiden på ett ovärdigt sätt *).

Klingsporr, det hvita plåstret, visste litet af fiendens ställning, men Adlercreutz, denna Kantian i högre grad än sjelfvaste Kant, för hvilken tid och rum icke ens fanns i tankens former, åtminstone icke under de idkeliga mellanskofven, då hans tankar ingen form hade, visste aldrig det ringaste, och lika litet om lokala förhållanden.

Segern vid Lappo, som hade kunnat blifva fullständig oaktadt våra dåliga gevär, om par Bataillioner hade afskurit fiendens retraite, måste betraktas som ett nederlag, förorsakadt derigenom att Adlercreutz visste ingenting, och då det gällde visste han intet ut eller in på sig, utom det att modigt men blindvis gå på, och han tycktes hylla den satsen, att man bör bygga gyllene bryggor för den flyende fienden. Förjaga den var nog och befordra dens retraite, men hvart den tog vägen, bekymrade honom icke. Ack! om Konungen låtit gamla Klercker behålla befälet och gifvit honom den korta instructionen: „utse er Stab och gå på,“ så hade kriget tagit en hel annan vändning. Han var väl gammal, men i armén fanns till och med dem, hvilka i Napoleons skola tjent i Bernadottes corps, och till och med Adlercreutz hade kunnat vara lika nyttig som han nu var skadlig. Ja alla i Kling-

*) Läs Ravevskys tal i Préc. des évén. milit.

sporrs Stab hade under Klerckers befäl kunnat vara användbara; af aktning för honom skulle de hafva upphjudit allt för att vara nyttiga; men i Klingsporrs högqvarter, ehuru han sjelf ej var drinkare eller spelare, var spel och dryckenskap den jemna sysselsättningen och han tycktes till och med uppmuntra dertill; för allt skulle vara complett. I en lättsinnig armée hade det kunnat verka till en bedröflig efterföljd; men lyckligtvis hade dessa herrar råkat så i förakt inom arméen, att de icke verkade i något på den.

Dageliga samtalet i högqvarteret var späckadt med smädelser emot Konungen. Hans var ock felet, ty han hade satt i nåder denna lumpna trumf i spelet, ja dessa Herrar lade honom till last sådant, hvartill de ensamma voro skulden, såsom den misslyckade landstigningen i Wasa. Kunde väl Konungen tro, att då de bordt vara långt bort om Tammerfors och Tavastehus, de sutto och dobblade eller lågo och poculerade i NyCarleby *). Han hade ännu dessutom felet att han just på dessa Herrar hade slösat med välgerningar, med hvilka han hade kunnat belöna några värdigare; — i synnerhet hade han gynnat Adlercreutz, hvilken fick uppbära fullt accord för sin Öfverstelieutenants-beställning vid Nylands dragoner och fick sätta upp et värfvadt Regemente utan någon accords-ersättning men „à des méchants rendez service, Vous n'en fairez que des ingrats“ kan i svenskan öfversättas med „föd ormen i barmen“. I Alavo var det icke, såsom historieskrifvarena uppgifva, vår mördande Jägare-eld som afgjorde striden, utan det var våra bajonetter; ty som sagt de voro långa och i långa raska karlars händer voro de så afgörande att intet enda anfall, der vi voro i tillfälle att nyttja dem, kunde af-

*) Så mycket mindre kunde Konungen förmoda det, som Klingsporr (Adlercreutz) hade rapporterat att de sedan den 20 Maj icke sett någon fiende. Då hade Konungen ju fullt skäl att till Wasa och icke til Kalajoki afsända denna förstärkning och största skäl att afdanka Klingsporr.

visas. Der voro vi rigtiga Björneborgare. I skog och couperad terrain voro de föga användbara, såsom vid tåget till Lappo, vid Mänkijärvi, Ruona, Salmis och Ylistaro. Vid Oravais hade vi tillfälle att visa hvad god armkraft kan uträtta; men der funnos mellanskof, då elden hade gjort god verkan.

Vid Esse å fingo vi låta skjuta på oss utan att besvara fiendens skott. Vi hade endast blottat vår svaghet och gjort oss löjliga, om vi klickat med gevär af hvilka kanske hälften eldade *), då vi icke kunde komma så nära att vi fått rättfärdiga oss med bajonetten. Det var en förnedrande ställning för oss, som kunnat vara Jägare på skryt. Efter en lång och besvärlig marsch blefvo qvarlefvorna af 4:de Brigaden förenade med den 5:te och vår Corps reducerad till en Bataillon.

Då vi hade det missödet att blifva skiljda ifrån vår Brigadchef Grefve Cronstedt, hvilken vid Alavo blef svårt blesserad, så var det en tröst i nöden, att komma att stå under den tappre, insigtsfulle och rådige Sandels, hvilken alltid hade reda på fiendens styrka och ställning, och hvilken, med den säkra kännedom han hade om locala förhållanden, kunde förutse hvad fienden kunde företaga, från hvilket håll han kunde angripa eller angripas och huru han bäst kunde afslå anfallen. Med ett ord han kunde draga parti af allt och hade också genom sin detacherade ställning mera frihet att handla efter sitt bättre förnuft och sina insigter och var ej så bunden af föreskrifter från högqvarteret **).

*) Våra gevär voro så förtärda af rost att fjedrarna sprungo eller voro så förlamade att de icke kunde elda. Pistolsmeden kunde ej medhinna att upphjelpa många, emedan stycken, som han hade till studsarena, icke passade till gevären.

**) Han kände också sitt folk, visste huru han skulle använda det och åt hvem han bäst kunde anförtro det eller det uppdraget: må hända öfverträffade han Grefve Cronstedt i några afseenden, men han var långsam och stundom blefvo hans goda åtgärder sentida; — hvilket aldrig var fallet med Grefve Cronstedt.

Vi kommo just för att öfvertyga oss att Kantianismen smittat äfven honom till någon del. Hans mod hade ingifvit honom för mycken säkerhet; så att han icke i tid skickade ordres till oss, hvarigenom vi icke voro i tillfälle att bivista affären vid Wirta bro, utan fingo återvända ifrån Walkiais, då denne Fabius redan var i full retraite, ehuru han förstod att skickligt masquera den genom en hotande offensiv ställning; annars hade ett Cavalleri angrepp kunnat mycket genera det började återtåget, då dessutom en stor förvirring uppstod derigenom att tross, artilleri, sjuka, fot- och hästfolk trängdes om vägen i den djupa smutsen, och då hästarna behöfdes till någonting bättre än till de sjukas transport, så var det gifvet att desse skulle komma till korta. Flere blefvo qvarlemnade vid vägen, och om de också lemnades i gårdarna, så voro de ej synnerligen väl deran, emedan innevånarena hade flytt.

Författaren som hade svårt insjuknat lemnades, då han blef sanslös, af Capitainen, sedermera Landshöfdingen v. Born i en gård vid Vorna bro och erhöll löfte af bonden att då denne, som han sade sig vara sinnad, flydde till någon aflägsen by, skulle han taga förf. med sig, hvilket löfte bonden gaf kanske utan att tänka uppfylla det, eller kanske ansåg han förf. för svag att kunna transporteras; allt nog, han hade jemte sitt husfolk försvunnit och medtagit allt, till och med författarens sabel, hvilken han lär tyckt sig vara lika berättigad till, som de efterföljande Ryssarne.

Ryssarne, hvilka efterlemnat sina sjuka och blesserade å sjukhuset i Idensalmi, bergade flere af våra. En Rysk Underofficer forslade förf. till Frantzila, der en hop rior voro förvandlade till sjukhus, öfver hvilka en läkare Zagel hade vården.

Sedan förf. något kommit sig före, plågades han mera än af sin feber af den odrägliga lukten, som kom ifrån de blesserade, hvilkas sår hade hunnit till suppuration, och ifrån de tid

efter annan aflidne, hvilka icke kunde så hastigt undanskaffas. Då förf. beklagade sig för Zagel, vände sig denne omsinte man till Kaplansenkan Laurin och begärte qvarter och vård, hvarföre han ville betala. Fru Laurin beviljade hans begäran, med tillägg att ingen betalning *får* komma ifråga. Zagel ombesörjde flyttningen. Man tänke sig förf:s bestörtning, då han, kort efter det han intagit Fru Laurins vindskammare, der han efter ett rysligt elände fann sig så väl, tyckte att det skrefs på dörren och blef tillsagd att rummet skulle begagnas af Generalen Gerschaus Adjutanter. Han var nära att utropa såsom Jeppe på berget: „huru länge var *Abraham* i Paradiset?“ Tvenne officerare inkommo snart och helsningen var: „Comment, veut on nous loger ici où il y a des malades?“ Förf. bad då om liggrum emellan kakelugn och väggen och låfte att icke på något sätt störa dem. De gingo, men efter en stund återkom en af dem och sade: „Couchez tranquil“. De hade placerat sig med en Major i nästa vindsrum.

Underofficeraren råkade förf. sedan i Uleåborg; han var icke mindre glad att se förf. till fötter, än förf. att råka honom.

På strandvägen var Kullneff, isynnerhet efter Olkijoki convention, lika rastlös att soignera de sjuka, som han var hurtig att hugga på då han förföljde eller att hugga ifrån sig då han förföljdes.

Den hopplösa ställningen verkade på svaga caractérer, att, då de trodde allt motstånd fruktlöst, de öfvergåfvo sina fanor och tågade åt hemmet. Till och med hade tvenne Underofficerare under nattens mörker lemnat sig efter.

Den enas försvinnande väckte icke mycken förvåning, ty han var ansedd som rå och caractérslös; men så mycket mera bestört blef man då den andra saknades; ty han hade ditintills varit icke allenast i allo otillvitelig, men till och med allmänt aktad och omtyckt.

Sedermera, då befälet skulle vid Regeringsconseillens militair-expedition anmäla sig till sina löner, vägrade chefen betyg för honom. Författaren, som då var Corpsens ombud och kände att mannen var fattig och då redan hade 4 barn, frågte Öfverstelieutenanten Fredensköld, vid hvars Compagnie han hade tjent, hvad som stod att göra? Han svarade att, som saken var så kinkig att chefen vägrat betyg, visste han icke hvad som kunde göras. Han blef då utan lön. Några år derefter lade sig en högre uppsatt man ut för honom och skaffade honom hans lön. Han sade sig känna honom allt ifrån barndomen och tvifvlade icke på hans utsago, att han var så uttröttad, att han var tvungen att blifva efter och att det är hårdt nog att han i flere år lidit och ännu derutöfver blifvit oskyldigt infamerad.

Corpsen blef som sagt sammanslagen till en Bataillon och följande året i Junii utgjorde den, jemte återstoden af Savolaks Jägare-Regemente, en Bataillon under den tappre Öfverstelieutenant Dunckers befäl, fick strida och lida med honom och ännu dertill lida den smärtan, att se denne den tappraste bland Finlands tappre stupa — denne man utan fruktan och utan förebråelse.

Sedermera utgjorde Corpsen jemte Savolaks Jägare 3:dje Compagniet af 1:sta Finska fält-bataillon, efter hvars upplösning 5 Officerare och 5 Underofficerare, oaktadt Adlercreutz's motstånd, envisades tills de fingo placering, — några af manskapet togo värfning och de få öfriga återvände till hemorten.

Några såväl af befälet som manskapet tjente sedan vid den sednast upplösta Finska arméen.

Undersökning om svenska befolkningen i Nyland

af

Joh. Adolf Lindström.

Det är en känd sak, att, med förbigående af andra ställen i Finland, en längre sträcka af nämnde lands södra kust innehafves af ett svenska språket talande folk. Historiska undersökningar rörande detta folk hafva af Porthan, Anders Johan Hipping och sednast af Axel Olof Freudenthal blifvit anställda; dock hafva resultaterna af deras forskningar uti denna sak varit mer eller mindre tillfredsställande. Äfven Geijer och Cronholm hafva, ehuru mera i förbigående, kommit att fästa sig vid dessa kustinnevånare. Hipping yttrar sig: „Enligt Snorros uppgift, som genom flere lärda historieskrifvares forskningar blifvit bekräftad, leder skandinaviska folket sin härkomst ifrån södra Ryssland eller nejderna omkring Svarta och Kaspiska hafvet, hvarifrån de kort före Christi födelse begynte göra utvandringar. Ankomne till Norden, bosatte de sig egentligen i Danmark och Sverige, hvars dåvarande invånare tyckas hafva varit af samma folkstam; men en stor del torde äfven hafva qvarstadnat på kusterna af Finland och Estland, hvarifrån förbindelsen med de öfriga kunde bibehållas. Huru skulle man annorlunda förklara tillvarelsen af en Skandinavisk folkstam på dessa kuster, i hvars språk-dialekt ännu omisskänneliga spår af den gamla Norræna tungan förekommer, då man genom inga historiska vittnesbörd kan uppvisa en i sednare tider verkställd utflyttning ifrån Sverige? Eller skulle man för en nyck skull förklara såsom dikt alla de berät-

telser om Konungar i Finland, hvarom ej allenast Fundin Noregur och andra Isländska Sagor förmäla, utan hvilka ock den trovärdiga Snorro ansett sig äga skäl att upptaga i sin berättelse om Nordens älsta tider? Vi tro det icke“ *). Sistnämnde författare åsyftar härstädes företrädesvis landskapet Nyland, som enligt Freudenthal innefattar ett område af nära 30 mil i längd, men endast 4 à 5 i bredd och är deladt i 22 kyrkosocknar, utom kapeller, bruksförsamlingar och predikogäll. Flertalet eller 12 af dessa socknar äro nästan helt och hållet, samt dessutom 6 till en större eller mindre del bebodda af en Svensk allmoge, skarpt skild från sina finska grannar samt i hög grad stolt öfver och mån om sin nationalitet **). Stödjande sig på Keysers, Munchs, Holmbergs m. fl. forskningar, uppgifver Freudenthal vidare, att det numera är „afgjordt, att Sveastammen från trakterna i norr om Svarta hafvet igenom Ryssland och Finland (ej genom Tyskland och Danmark) invandrat till Skandinavien.“ Samma författare fortfar: „Att „Odins söner herrskade öfver riken öster om hafvet“ uppgifves bestämdt uti fornsagorna och att Gardariket eller Ryssland, långt före den af Nestor omtalade invandringen af Rurik och hans Waräger, varit af Skandinaver bebodt och beherrskadt, är en känd sak. Svårförklarligt vore det äfven eljest, hvarföre Slaverna efter den gamla herrskarestammens utdöende just vände sig till Skandinavien, för att utse efterträdare. Men icke blott i Ryssland, utan ock längs södra Finländska kusten och på Åland qvarstannade spridda flockar, hvilka trötte af den långa vandringen skiljde sig från hufvudhären och, efter att hafva undandrifvit de nomadiska stammar af Tschudisk härkomst, som förut innehade landet, slogo sig ned här och bildade ett eget samhälle, som enligt tidens sed valde egen konung

*) Neva och Nyenskans pag. 7.

**) Om den Svenska kolonin i Nyland pag. 120, införd i Album utgifvet af Nyländningar. Helsingfors 1860.

och utgjorde ett af de ofvannämnde „riken öster om hafvet.“ Den egentliga kärnan af folket fortsatte deremot tåget vesterut, for öfver hafvet och landade på den Uppländska kusten eller Roslagen. Sedan sammansmälte den med det förut öfver Östersjön och Gottland inkomna Göthafolket till den sedermera med ett gemensamt namn såkallade Skandinaviska nationen“ *). Båda dessa författares åsigt är således den, att svenska folkets bosättning i Nyland härför ända ifrån de tider, då Svea stammen kom ifrån Ryssland till Sverige. Förrän vi upptaga denna åsigt till vederläggning, låtom oss först höra hvad en annan författare yttrar om Svea invandringen — hans ord äro följande: „Skandinaviska stammarne ha tydligen inkommit från ett gemensamt hemland. De kunde ej annars ha så lika språk, så i hufvudsaken lika eller befryndade myther. De ha dock inkommit under olika invandringar, ty annars hade de ej från början bildat smärre riken med vexlande dialekter och märkbart olika religionsåsigter. Hvar träffa vi detta hemland, detta „Asahem?“ Efter all läsning i detta fall af författare, rike på combinationer och hypotheser utan ända, lemna vi Lappstammen, nedträngande från norr och återträngande mot norr igen, i sitt nuvarande skick hos de lärde, men meningen om Indogermaniska stammarnes ankomst direkte från norr och öster kunna vi ej upprepa. Både språk och myth visa oemotsägligt, att våra Nordiska stammar äro Germaner, men bland dessa ej af Högtyska, utan Nedertyska grenen. Denna träffas på tyska sidan af Östersjön, men att den dit sträckt sig från öster, finna vi vara en hypothes allena, utan grund i språk och formlemningar „mellan Svarta hafvet och Östersjön;“ deremot finna vi Plattyskan leda oss från Rhenens utlopp till Dünas. Belgernas-Holländernas språk är mest likt våra skandinaviska tungomål, särdeles det Svenska, deribland mest

*) Sistnämnde afhandling pag. 126 och 127.

Virdaspråket, af alla utom Östersjön anträffade idiomer, betraktadt tillsamman med sitt syskon Platt-tyskan. Det är således det säkraste bevis, att våra stammar, om de bott vid Svarta hafvet, följt Donau till Rhen, och ifrån Rhenmynningen dragit sig förbi Elbemynningen först öfver Jutland mot Götaland och andra hopar sedan utbredt sig jemte Östersjön tills Slaver-folkströmmen mötte, då de öfver Östersjön måst börja befolka östra och södra stranden af den gentemot liggande stora Skandinaviska halfön. Sigtunas Odin reformerade och constituerade Götar, men förde väl ej en folkstam med sig"*). — „Man har sökt bevis för de upprörda Asiaternas invandring till vår „lugna Nord" i Sanskrit och Indiska mythe r. Fastän detta språk och dessa mythe r ha förvandtskap med Nordens, så må vi väl minnas, att Tyskland ligger emellan oss och att intet det ringaste Asiatiska spår kan uppdagas i Norden, som ej i än ursprungligare skepnad framstått vid Dünas, Oderns, Weichselns, Elbens, Rhens och Donaus stränder. Således synas vi med skäl böra grundligast undersöka, hvarifrån i Tyskland vi mände ha kommit, och så, om förmåga och lust sträcker sig, biträda Tyskarne att undersöka deras och vårt gemensamma förhållande till Asiaterne." — „Att uppleta Asiatiska men utomgermaniska spår i språk, i mythe r, i sånger, borde åtminstone försökas, förrän vetenskapsmän upprepa en sägn, som förutsätter en sådan ovanlighet i häfderne, som att en stam ytterst nära i slägt med det folk, som fyllt Germanien, direkte från Kaukasus skulle tåga från bördiga genom bördiga och föga bebodda trakter till ett obördigt land innanför Östersjöns vida vatten. Att vårt språk ännu 4 à 500 år f. Chr. f. skulle varit taladt i Asien, men Germanerna redan 1200 år f. Chr. bosatta vid Donau och Rhen, är en förslagsmening, som hinner ända till löjlighet.

*) Holmberg yttrar sig: »På goda skäl kunna vi lägga å sido den Odinska invandringen, hvilken i högsta fall endast kan gälla en fursteätt eller prestkast.«

Försöken, att i Ryssland leta spåren af de framtågande Svenskarne, hafva ej rätt väl lyckats. Deremot är det tydligt, att man från Sverige trängt in åt Ryssland.“ — „Att söka invandringsvägen från Dünas mynning in åt Rysslands och Polens ödeskogar, der Slaverstammar voro hemmastadde redan i Taciti tid, således sekler förrän Norden numera får anses befolkad, saknar stöd af språkforskningen och svär tvärt emot Antiquariernas upptäckter af de äldste fornlemningar i vester, de yngre i öster i vår Nord. Ja, ju närmare vi jemte både Öster- och Nordsjön hinna forska ofvan och under jord i det fordna Germanien, desto flera spår möta oss der af gammalt bebyggande mot vester och de äldste antiquiteterne leda in i Frankrike. Ännu der Wallonskan — den förskämda fransyskan — möter, således ännu på norra och östra Rhenstranden, dit Romarne leddes af eröfringsbegär, träffa vi ett språk, som är mest likt Svenskan, af alla utom-skandinaviska språk med en litteratur på jorden. Och detta Rhenspråk, Holländskan, kallar sig sjelf Nedertyska (Nederduytsche). Romarne kallade Rhenstrandens bebyggare och deras fränder *Suebi*, *Suevi*, och Tacitus lägger *Civitates Svionum* inom *fines Sveviæ*. Östersjön kallas hos honom *mare Svevicum*“ *).

„Men den folkstam, som fanns här (på Skandinavien) före Sigge Fridulfsson, och som förstod hans språk och af honom förstods, måste ju vara bland Taciti *Svever*, som utmärktes af en Gudinnas dyrkan. Hvad hafva dessa kallat sig sjelfve. Då sekler svarat, att Göther från Svarta hafvet invandrat till vårt *Götha land*, synes väl skäl att undersöka på hvad väg det skett, ehuru man mer sysselsatt sig med s. k. Göt-utvandringar från Norden. Vi ha sett, att en *Guthastam* med ett rödt *lamm* träf-

*) Emellan åren 400 och 500 omnämnas skattskyldige *Svever* i Flandern. Uti en Anglosaxisk sång ifrån 5:te årh. omtalas *Svever* och *Helsingar*, (Helsingör ?). Uti Finland förekomma uti äldre tider namnen *Jus Svevicum* och *Helsingicum*; — *Solidos suevos, oram suevam.*

fats i Indien*). Vi veta, att den mening gjort sig gällande, att germaniska språkens 100:tals rötter qvarstå uti Indiens fornspråk, att flere deras mythor der ha sina motsvarigheter, att Persiskan ännu tydligare bär syskondrag med Germaniska språken, ej blott i glosar utan i grammatik, och att vid Kaukasus Göther med ett språk likt den Ulfilanska Bibelöfversättningens träffats in i de sednare seklerne, boende bland ättehögar like dem, som träffas i Svearike så väl som Göta- och Virdarike. Men vete vi intet om deras öden från det de lemnat Asien tills de byggde under vår karlvagn? Att dessa *Göther* äro Romarnes *Getæ* torde nu vara allmänna meningen. Vi finna dem således vid nedra Donau och veta, att ett folk, som utbreder sig, ej gerna, om det bor vid en flod, dervid öfvergifver flodbrädden, och gifver sig in åt okända skogar. Häfderna intyga det om Geterne. De hade varit Grekernas grannar i dessas urtid och då ej ansedde Grekerne underlägsne i bildning. De aflägsna sig, men Grekerne känna dem, äfven då de hunnit jemte flodbräddarne till ett haf i vester. Långt före den stora folkvandringens tider se vi Getiska stammar vid öfre Donau och nedre Rhen, *Svever***) och Markomanner — de sednare med sina markomanniska runor, lika de Blekingska. Dessa Svevi utmärktes, enligt Tacitus, genom uppbindandet af sitt myckna och långa hår, hvilket isynnerhet de förnäme prydde, jemte det de derigenom ville synas högre och mer vördnadsbjudande, och om Götherne berättas, att de satte högsta värdet på titeln *Capillati* (hårrike), som ofta genljöd i deras sånger.“

---

*) »*Götland* hade sin särskilda lag och ett *får* till märke, då ett dylikt först der kan spåras, liksom man i ett den sista Götha Konungaättens sigill träffar en *drake*. I *Gotha*, der de Tyske Gotherne sist framstå som en nation, uthängdes, enligt obetvifladе vittnen, en fana med *fåret* som sinnebild under fred, och en med *draken* som sinnebild under krig.«

**) Geijer har uti Svea Rikes Häfder pag. 222 not. 9 ådagalagt, att Sveverne voro ett svenskt folk.

„Vidare revolution i vår historia åsyfta vi dock ej, än att vi ej hemta Svenska stammarne direkte från Asien, utan närmast från den Nedertyska vid Rhen, derifrån tidigt utspridd öfver Jutland till Götland och jemte Tyska Östersjökusten mot Düna, tills Slaviska stammar mötte och trängde dessa Germaner tillbaka, då de tydligen sednare än Göterne inkommo, synes till en del seglat öfver Östersjön och befolkat östra delen af Småland, anseende vi, att denna Nedertyska stam vid Rhen fått sin s. k. chevalereskt germaniska pregel genom en der varande koloni af Phoenicier, besökt af Greker („i Hyperboreerlandet"), till hvilken bildning och cult de torde haft benägenhet såsom de der jemte Donau och Rhen invandrat i forntiden från Svarta hafvets kuster, dit komne från Asien uti urminnes tider. Vi måste vidhålla denna åsigt äfven sedan vi läsit *R. Keysers* lärda arbete om våra folkvandringar, Christiania 1843"*).

Wieselgren förnekar således helt och hållet Svea invandringen ifrån Ryssland samt derifrån direkte till Sverige, och, så mycket jag kan finna, tyckes han deruti hafva rätt. Jag har ej varit i tillfälle att läsa Keysers ofvannämnda samt beprisade arbete, utan blott i kort utdrag uti Holmbergs afhandling „Nordbon under hednatiden" pag. 65—67. Resultaterna af Keysers forskningar kunna likväl dragas i tvifvel redan på den grund,

*) Ny Smålands Beskrifning af P. Wieselgren pag. 4, 93—102. Uti sjelfva afhandlingen finnes flere bevis på den här i kort utdrag framställda åsigten. Leo uti sin »Medeltidens Historia» pag. 20 säger, att Göterne kommit ifrån södra Östersjöländerna till skandinaviska halfön, och Kunik uti »Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slawen» påstår 1 del. pag. 87, att Svenskarne och Norrmännen voro komne till Norden ifrån Tyskland. Uti noten säger han: »Der bisher so beliebten Annahme einer Einwanderung der Normannen aus dem Osten Europas in die skandische Halbinsel haben sprachhistorische Untersuchungen und die aufgefundenen Spuren der finnischen Frühbevölkerung des grössten Theiles von Skandinawien den Garaus gemacht.»

att han härleder folknamnet *Budiner* ifrån *Buddha*, hvarmed han åter jemför *Odin*. Till följe häraf öfversätter han namnet Budiner med *Odinsdyrkare*. Man bör veta, att då Darius Hystaspes år 513 före Chr. företog sitt verldsbekanta krig mot Skyterne, hvilka bodde norr om Svarta hafvet, erhöllo de till bundsförvandter ett folk, som kallades Budiner. Jag har redan förut sökt leda i bevis, att med sistnämnde folk bör förstås Voter, hvilka af Ryssarne kallas Tschuder och *Vod*, och denna åsigt har jag ännu ej funnit skäl att ändra. När man åter betraktar svenska befolkningen i Finland, så finner man att den består af fyra grupper samt innehar, om man börjar ifrån öster, 1:mo kustlandet ifrån Kymmene elf till Bjerno socken, 2:do Åbo- och Åländska skären. 3:tio trakten omkring mynningen af Kumoelf samt 4:to kustlandet uti Österbotten börjande ifrån Sastmola sockens norra gräns ända till Nykarleby. Om nu dessa Svenskar skulle vara qvarlefvor efter en folkvandring ifrån Ryssland, så hade man bort kunna vänta, att de intagit gemensamma boningsplatser inom ett större område och icke, såsom nu är fallet, delat sig i vissa partier eller hopar och det endast vid stränderna af Östersjön. Hvar har man annorstädes sett en så beskaffad folkvandring? Det är dessutom redan till fullo ådagalagdt, att Österbottens svenska befolkning är en koloni ifrån Sverige*), och vi torde framdeles kunna leda i bevis, att detsamma är fallet med Finlands öfriga svenska befolkning. Uti gamla tider kallades södra Italien *Magna Græcia* (Stora Grekland), och här skulle man hafva all anledning att tänka på en folkvandring ifrån det närbelägna Grekland; men emedlertid uppvisar historien, att detta namn uppstod deraf, att Grekerna isynnerhet efter 750 före Chr. började anlägga kolonier på södra Italiens kuster. Icke kan man kalla Hasslidalens befolkning, hvilken består af 5000 personer, och som omkring år 880 ifrån Sverige anlände dit,

*) Tidskriften Suomi för år 1857 pag. 136—144.

för en qvarlefva efter en folkvandring. Har norra Amerikas nyare befolkning uppstått genom en formelig folkvandring? Enskilda folkhopar äro icke detsamma som folkvandringar, ty i motsatt fall vore t. ex. en krigshär och folkvandring detsamma. På intet sätt torde således följande påstående af Munck kunna antagas: „Nordiskan infördes genom nordiska folkstammen på Skandinaviska halfön och öarna. Våra förfäder äro, som det synes, komna i två stora afdelningar från nuvarande norra Ryssland till Skandinavien. Södra, eller östra, afdelningen lär vara kommen öfver Ålandshafvet till det då för det mesta obebodda Svealandet — norra, eller vestra afdelningen lär hafva gått öfver Lappmarkerna och längs Ishafvets kuster till Halogoland i Norige och derifrån spridt sig vidare åt söder längs fjordarna och in i landet, tills de vid Götaelfven mötte invandrarne af östra afdelningen“ *). Men härmed förnekas icke, att på södra kusten af Finland redan uti uräldsta tider svenskt folk varit bosatt, ty detta intygas uttryckligen af skandinaviska fornhäfder.

Efter hvad redan blifvit ådagalagdt, påstå Hipping och Freudenthal, att Svenskarne äro den ursprungliga befolkningen i Nyland. Men, yttrar sig Hipping, man har att visa Finska byanamn inom de Svenska Socknarne, och denna omständighet, som icke heller kan bestridas, har äfven af sakkunnige personer blifvit använd såsom ett ojäfaktigt bevis på Finnarnes sannolika fordna vistande i hela Nyland. Ty det är klart oah obestridligt, att Finska byanamn ej kunnat af Svenskarne bildas, utan der de förekomma måste de leda sitt ursprung af Finnarne, som der bodt och jorden odlat. Men aktom oss att för hastigt draga slutföljder af præmisser, dem man ej pröfvat. Det är ej nog att veta det finska byanamn förekomma, man måste ock hafva reda uppå huru många de äro, för att af deras antal sluta, om skälet är bevisande eller icke. Jag tror att med mycket sökande man

*) Forn-Svenskans och Forn-Norskans Språkbyggnad pag 1 och 2.

på sin höjd skall påfinna trettio, och ett så ringa antal är nog obetydligt, då det skall delas på tolf socknar". Freudenthal stödjer äfven sina bevis på detta Hippingska påstående. Men om uti det svenska Nyland ej finnas byanamn mer än 30, så tror jag mig känna andra finska lokalnamn i Nyland åtminstone omkring 200. Af historien är äfven bekant, att snart sagdt öfver allt i Finland hafva uti äldsta tider Lappar varit bosatte, och icke en gång Nyland gör häruti ett undantag; ty uti Tenala förekomma namnen *Lappvik*, *Lappön*, *Lappnäs*, *Lappmalm*, uti Ingo *Lappby*, Kyrkslätt *Lappböle*, Helsinge *Lappböle*, *Lappvik*, Borgå *Seitlax* (Seita var en lappsk gudabild), Pernå *Lappenora*. *Lappnäs*, *Lappom*, *Lappträsk*. Efter namnet *Finn* förekomma uti Nyland ställenamn, såsom uti Tenala: *Finnby*, *Finns*, *Finnbygränd*, uti Karis *Finbacka*, *Finby*, Snappertuna *Finnäs* på tvenne ställen, Ingå *Finböle*, *Finnes*, *Finpada* (Fin. *pate* väg), Esbo *Finns*, Thusby och Mariefors *Finnby*, Borgå *Finnby*, Pernå *Finnas*, Lappträsk och Strömfors *Finnby*. Uti Nyland finnas äfven minnen efter Finnarnes hedniska gudadyrkan. Uti Tenala kallas en backe *Lempis* (fordom *Lempes)*, och folket tror, att der finnes en „drakaorm," en ond ande, som visar sig uti olika skepnader — allmogen bär en särdeles respekt för nämnde berg. Namnet kommer således påtagligen ifrån finska *Lempo*, ond ande, djefvul. Uti Sjundeå bär ett ställe namnet *Lempans*. Socknenamnet *Lempälä* skrifves uti äldre handlingar *Lempes*, och uti nämnde socken äro ännu i svang berättelser om en Lempo, som uppehållit sig der. Uti Karis eller egentligen uti Snappertuna kapell förekommer namnet *Junalvik* och uti Perno åter *Junala* berg*). Uti Sibbo har man namnet *Hitä* af *Hiisi Hiiden*, jätte, rese, i likhet med namnet *Hitis* i Kimitto. Således äro här redan 30 namn, som hänvisa på Lappar och Finnar! Socknenamnet *Tenala* (fordom äfven *Tenall)* är finskt, ty Finnarne kalla

*) På Åland kallas en socken *Jomala*, som fordom skrefs *Jumala*.

det ännu *Tenhola,* hvilket är ett vanligt namn uti fordna tider. Måns Gustafsson Ille skref sig 1599 till „Tenhele“ eller „Tenbola.“ Lars Månsson, fogde på Åbo slott, skref sig äfven till Tenbola. Uti Kalvola förekommer 1618 namnet Tenhoila. *Pojo* skrefs 1359 *Poyo,* 1460 *Pyha,* 1595 *Poijs* och sedermera *Poijo.* Namnet Pojo kommer af finska ordet *pohja,* Liviska *puoj,* botten, nord, såsom Lojo af lohja, Wemo af vehma. Laxpojo skrifves ännu 1546 *Laxipohja,* och Lojo år 1542 åter *Lohio. Karis* kommer af *karja* boskap; Karislojo kallas ännu af Finnarne *Karjalohja.* Uti Helsinge finnes äfven namnet *Karisböle.* Ändelsen *is,* som förekommer oupphörligt vid ställenamn äfven uti finska socknar, är äfven fullkomligt finsk, ty uti denna ändelse visar sig den ursprungliga stammen till alla de ord, som slutas på *nen,* såsom *ihminen* menniska, genet. *ihmisen;* men uti föreningen med ett annat ord säger man *ihmis-joukko* menniskohop, *hevois-väki* hästfolk, rytteri. Namnen *Järvis, Nummis, Halais, Mietois, Lankis* o. s. v. hafva alla i nominativen ändelsen *nen; Itis, Hitis, Pyttis* äro således rena finska namn. Såsom af *itäis* och *pyhtäis* kommit Itis och Pyttis, på samma sätt hafva Svenskarne af *karjais* formerat Karis. Man finner äfven att Svenskarne under tidernas lopp betydligt förvrängt finska lokalnamn; — följande exempel skola ådagalägga det. Uti Pernå kallas ett ställe *Tervik,* men 1421 skrifves det *Tervejoche* (Tervajoki); *Håkö* i Borgå skrifves 1618 *Haionko: Qvigås* uti Tenala kallas af Finnarne i Bjerno *Kuivasto;* uti sistnämnde socken förekomma namnen *Werkstrand, Winimä, Kalsö,* uti Kimitto *Sjölax,* uti Sagu *Kursale, Marike* o. s. v. Dessa ställen kallas af Finnarne Warkaranta, Wihiniemi, Kaukasalo, Syvälahti, Kurkisalo, Marjajoki. Sagu skrifves år 1458 *Savo,* Nagu år 1554 *Nav,* och 1650 *Navo,* Uleå år 1504 *Owlu,* således såsom Finnarne ännu i dag säga Savo, Navo och Oulu. Uti namnen *Birknäs, Hernäs, Louknäs* skulle man tycka, att sista stafvelsen kommer af svenska

ordet *näs;* men deruti misstager man sig, ty de heta ursprungligen *Birknäis, Herneis* (herne), *Louknais* samt hafva således finska ändelser. Namnet Kustö kommer ej af svenska *kust* och *ö,* utan af finska *kuusisto* granskog. Följande samling af finska lokalnamn uti af svenskt folk bebodda ställen inom Nylands län erbjudes här ytterligare: Uti Tenala: *Alaspä, Alha, Ylhä, Barkala, Nummentaka, Laxo, Hongist* (hongisto), *Hylklöt* (hylkiluoto), *Härjentaka, Suxamböle* (uti Bjerno finnes suksinböle af suksi) *Kelkala, Koverhar* (kovera haara), *Kotkaranda, Mail* (skrifves 1524 Majala), *Sirko* (syster, — nära intill förekommer namnet Systerbäck), *Sjölax* (syvälahti), *Wetllax* (vesilahti), *Orflax* (orpolahti), *Rilax* (riihilahti — uti Asikkala förekommer namnet Riihilax) *Nitlax* (skrifves 1644 Nijtolax), *Heimlax* (skrifves 1410 Heinelax), *Totlax* (tottolahti), *Bengtsår* (uttalas Binsår, således pinosaari), *Porsår, Lekisår, Rosår, Korpsår, Jynsår, Tagelsår, Niklot* (luoto), *Perskamböle* (perska), *Kurit* (kurittu), *Pölcko* (uttalas äfven Pylcko, af *pölkky,* stockända eller *pylkkä* stolpe), *Sattala, Seuko* (skall fordom skrifvits savikko), *Kirstinlahde, Kansjärvi, Kifvitock* (kivitöykkä. stenbacka), *Kägra* (käyrä), *Pargas* (uti Pargas socken förekommer namnet Pargasby, som nu kallas Parsby, således af finska *paras* — deraf Parasten pitäjä), *Reckuby* (reki ? — uti Kimitto Räcka, som nu skrifves Reku), *Langis, Tappo, Hopäng* (uti Pernå förekommer Hopom vanligen kallad Huopijärvi), *Matterpä* (manterepää), *Wiola, Levis, Karusar* (skrifves uti gamla handlingar Korvisaari), *Pitkäjärvi, Fjelljärvi, Pettwik, Lepistö, Saluholm* och *Salholm* (salo) *Kinnaså* (kinnas) *Pickves* (pikku vesi), *Ruschinkar* (ruskia kari), *Hybböle* (hyppölä), *Gumböle (kumpu,* kulle, hympel). År 1536 omtalas uti en handling rörande Prestkulla egor *Rithestensrå* (riita) och *Oxjerffveholm* (oksajärvi); uti Pojo: *Punola, Heinäsuo, Arrierf. Kockböle* (skrifves 1572 Kaukböle af *kauka), Elimo* (*o* uttalas som *å,* jemför Elimä); uti Karis: *Hurskusnäs* (hurskas),

Somenbacka (kallas nu Sornabacka), *Heimus, Kansbucka, Nisöbacka, Wisanbacka, Läpp* (leppä), *Totall* (skrefs 1424 Thotala), *Qvidinål, Lindlax* (lintulahti), *Förves* (vesi), *Terves* (tervevesi); uti Ingå: *Olikila, Ingarskila, Råddkila, Langis* på tvenne ställen, *Puris, Enis, Masis, Otis;* uti Esbo: *Lahnus, Leuck, Kjöklax, Njemis, Karfvasbacka, Mäckylä, Storhoplax, Härkälä, Ladis;* uti Kyrkslätt: *Hopjärvi, Kalljärvi, Kaukola, Kyhnälä, Koskis, Kautvik, Navala, Pätöjärvi, Wänkola, Kurilans, Öfverkurk, Hilapers, Järfvbacka, Kårckula, Hullus, Qvaspers, Hirsalö* (Hirvisalo ö nära Åbo benämnes af Svenskar Hirsala), *Järfsjö, Porkala, Rilaks, Wärans* (väärä), *Koskis;* uti Sjundeå: *Kanala, Kåpula, Nummenkylä, Aikos, Kockis, Hummerkila* (troligen samma ställe, som 1618 kallas Humble kyll*), *Järvenkylä, Pickali* (kallas 1618 Pickala), *Tupala.* Sistnämnde år omtalas äfven gårdarne *Jerfuans, Karia, Grijsälä, Naglanö;* uti Helsinge: *Ripuby, Kånala, Lillhoplax* (skrifves 1417 Haplax = haapalahti), *Turholm* (skrifves 1618 Tulholm, af tuuli), *Outby* (outo); uti Sibbo: *Paipis, Nevas, Hangelby* (kallas 1618 Hangalby — och uti Tennilä fanns vid samma tid Hangala), *Savijärvi;* år 1618 förekomma *Hyfkylä, Palajoki, Kellonkoski;* uti Borgå: *Weckoski* (skrifves 1605 Wenekoski), *Hornhattula, Kiala, Emsalö* (emäsalo), *Hocksalö* (skrifves 1594 Haxall), *Warlax, Hentala, Kallola, Teisala* (skrifves 1294 Teijsall), *Ylike, Pirlax, Tarkis, Tirmo, Wållax* (skrifves äfven Wåhalax och Wåghlax), *Kalax* (skrifves äfven Kahalax). År 1618 omnämnas äfven *Sarfuella, Runia* och *Langis.* Sköldvik skrifves uti äldre tider *Sildevik,* och torde detta namn komma ifrån finska *silda* eller *silta* bro. Uti Perno förekomma äfven finska lokalnamn, såsom: *Härkäpä, Pitkäpä, Kärpä* (lekatt), *Sarflax* (sarvilahti), *Serklax* (särkilahti), *Sarfsalö, Kuskoski, Päsalö, Mästlax* (fordom Mässilax), *Idelax* (hii-

*) Häraf ser man, att ändelsen *kila*, som äfven förekommer uti Ingo, är en förvrängning af finska ordet *kylä*, som betyder by.

denlahti ?). *Wächjerf, Påvala.* Dessa lokalnamn har jag, med undantag af Tenala, samlat ifrån tryckta skrifter, och derigenom har antalet på Finska namn inom svenska socknar redan stigit till 200 — huru stort hade deras antal då blifvit, om jag varit i tillfälle att genomgå storskiftes- samt landtmätare-handlingar, och dessutom kunnat fråga efter ställenamn hos allmogen — jag tror, att summan då förökats till dubbel. Emedlertid torde redan nu uppräknade lokalnamn sätta utom allt tvifvel, att Lappar och Finnar varit Nylands urinvånare, och att den svenska befolkningen efter dem intagit dessa orter.

Men ifrån hvilken tid hafva Svenskarne befunnit sig uti Nyland? Freudenthal yttrar sig rörande denna sak sålunda: „De Skandinaviska fornsagorna äro uppfyllda af berättelser om handelsresor, friarefärder och härnadståg i Austurvegr, samt liknande återbesök af dessa länders innevånare. Till Finland isynnerhet företogos både många och storartade tåg i fredliga och krigiska värf och att de „Finnar," som dervid omtalas, ej varit en alldeles främmande, halfvild Tschudisk stam med ett för Skandinaverna obegripligt och ännu i dag ytterst svårlärdt språk, utan i Finland bosatta Svenskar, det bevisas af deras rent Skandinaviska namn (Froste, Snio, Huld, Audr, Gisl, Drifva, Skjalf m. fl.) den lätthet, hvarmed de begge folken förstodo hvarandra i samtal, och framförallt de giftermålsförbindelser, som ofta tillochmed af många Upsala-drottar ingingos bland dessa s. k. Finnar. Ännu åtskilliga andra för den här framställda åsigten talande omständigheter vid dessa tåg föranleda mig att i korthet här redogöra för de förnämsta. Den första, som dragit i Österviking, säges hafva varit Upsala konungen Svegder Fjolners son. Han for ut för att söka Asarnes qvarblifne stamförvandter och blef derunder, såsom sagan förmäler, bergtagen nära en by, som het Sten. Med en qvinna från Wanahem hade han sonen Wanland, som blef Sveadrott efter honom. Denne for till Finland och gifte sig der

med Drifva, konung Snios dotter, men öfvergaf henne och for hem. Efter flere års förlopp sände Drifva sin med honom födde son Wisbur till Sverige för att till henne återföra den trolöse maken. Wanland emottog vänligt och behöll hos sig sonen, men kunde ej förmås att återvända till Finland. Då upptändes Drifva af glödande hämndlystnad och lät genom trollqvinnan Huld afdagataga den kärlekslöse. Sonen Wisbur blef nu Upsalakonung. Han vistades ofta i sin moders och sin egen födelsebygd, Finland, och gifte sig der samt erhöll tvenne söner Öder eller Audr och Gissel. Men på sin ålderdom och sedan han i Svitjod fått en tredje son, Domaldr, förskötte han de begge förstfödde jemte deras moder och kom ej mer till Finland. Då sände modren de begge sönerne till fadren att utbekomma hennes morgongåfva, en guldked och tvenne gårdars värde, men ohörda nödgades de återvända hem. Då rustade de sig till hämnd på fadren och drogo med en här från Finland till Upsala, hvarest de med Svearnes biträde och goda hjelp innebrände Wisbur. Likvisst kommo de ej till väldet efter honom, utan deras halfbror Domaldr blef Upsalakonung. Denne hämnades grymt sin faders dråp och fick af sina många förödande härnadståg till Finland binamnet „finnhataren.“ Men guldkedjan, som Wisbur ej velat utlemna till sin förskjutna finska gemål, hade trollqvinnan Huld förutsagt skola blifva den ypperste mans af Ynglingaätten bane. Denne var den bekante Agne Skeppsbo, Domaldrs sonsons sonson, som, efter att i Finland hafva slagit konung Froste, på hemresan till Stocksund blef af hans dotter Skjalf med denna guldkedja hängd, hvarpå hon och hennes män seglade åter till Finland. — Bland den krigiske konung Erik Emundssons eröfringar i öster nämnes ock Finland och enligt traditionen är han grundläggare till den borg, hvars ruiner ännu synas invid Borgå. Efter framställningen af allt detta torde följande frågor icke synas så omotiverade: är det troligt att Svithjods drottar skulle gift sig med

qvinnor af en fremmande stam, hvars språk och seder skulle haft intet gemensamt med deras. Är det sannolikt att Uppsvearne skulle tagit till öfverkonung Wisbur, om han såsom uppfostrad i Finland, och af en finsk moder skulle kommit till dem som en vilde, den der ej förstod ett ord af deras tungomål samt var fremmande för deras seder och hela andan i den Skandinaviskt-Svenska samhällsförfattningen? Och slutligen skulle de väl förenat sig med Wisburs söner och deras finländska krigshär att dräpa sin egen Öfverdrott, om dessa och deras här icke varit deras stamförvandter med samma språk, seder och lynne som de sjelfva, utan rofgiriga utländska vildar stadde i härnad uti ett fremmande land? Hade ett alldeles fremmande folk såsom de egentliga Finnarne landstigit i Sverige och tågat mot Upsala, visst skulle väl då Svearne församlat sig och gjort deras färd lika blodig som kort, men ingalunda förenat sig med dem och lemnat dem bistånd. Men icke blott dessa ur historien anförda bevis tala för sannolikheten af att de s. k. Finnar, som här äro i fråga, varit Skandinaver och stamfäder till vår Svenska allmoge, utan äfven den i Skandinavernas gudalära rådande tron att Thor sjelf bodde i Finland“ . . . . „Ett ytterligare bevis på att de Nyländska Svenskarnes hitflyttning förlorar sig i hedendomens natt, är den mängd af med de hedniske gudarnes — isynnerhet Thors — namn sammansatta lokalbenämningar, som här förekommer, såsom: *Thorsjö, Thorsholm, Thorsby, Thorsböle, Thorsvik, Odinsjö, Friggasby, Tyrösund*)* med många flere, som kristna nybyggare säkert aldrig skulle hafva gifvit åt sina hem, då de kände de gamla gudarne endast af presternas utsago såsom djeflar och helvetets af hedningarne tillbedda fasansfulla makter.“ Arvidsson i sin finska historie pag. 170 antager äfven på grund af skandinaviska sagor, att före Agnes död, 460 år efter Chr., funnits

*) Hit kan tilläggas *Alfs* uti Ingo samt *Asaborg* och *Wallhall* i Snappertuna.

svenskt folk i södra Finland. Men hvart hade Svenskarne tagit vägen efter sistnämnde år, om de ej mera efter denna tid funnits i Finland? Till följe af branden i Upsala samt andra nidingsdåd uppreste sig Svea allmoge emot konung Ingiald Illrådas slägt och vänner, och efter hans död, som skedde i Upsala omkring 650, kom Upsala välde ur Ynglingarnes ätt. Sannolikt skiljde sig vid samma tillfälle äfven svenska folket i Finland samt valde sig sjelf en egen drott. Om Åländska befolkningen uppgifves att, ehuru den ej omtalas förrän omkrig början af 13:de århundradet, dess „rötter förlora sig djupt ini den Hedniska bränneåldern," och likväl har äfven Åländska skärgården ursprungligen varit intagen af Lappar och Finnar, ty lokalnamn ådagalägga äfven det; sådana äro: *Lappböle, Lappo, Lappvesi, Finby, Finbo, Finholma, Finström, Finnö, Finko, Koskinpää, Jomala, Jurmo* (skrifs 1541 Jurema), *Laijsaar*, (hörde 1556 under Kastelholm), *Surutoin, Trettonen.* Troligt är äfven, att uti namnen *Wifvaste* och *Wastböle* visar sig finska ordet *vasta*, emot, — och månne icke uti ställenamnen *Masspodal* och *Postad* framsticker finska *puu*, träd? Radloff säger uti sin beskrifning öfver Åland pag. 190: „Vid de hemman som äga ymnigare tillgång af skog, nyttjas svedjande af det slag som kallas *kaski.*" Begagnas på Åland verkeligen detta ord, som är rent finskt? Uti Estniskan betyder *kask* björk, och uti Finskan *kaski* sved af löfskog. På Åland finnes äfven namnen *Thoras, Thors,* — det sistnämnda på tvenne ställen — samt tvenne öar, som kallas *Thorsholma.* Under Kastelholm låg ett ställe benämndt Tosarby, som uti äldre handlingar skrifves *Torsarby.* Det uppgifves som bestämdt, att Åländska befolkningen är kommen ifrån Sverige*), och Kunik anser för sannolikt, att äfven svenska folket eller allmogen i Finland ursprungligen också är hemma ifrån Sveri-

*) Om Ålands forminnen af Bomansson pag. 10.

ge*). Detta antagande synes ej heller hafva någonting emot sig, ty hvad man har att anföra rörande Åland, kan äfven till stor del lämpas på Nyland. Så uppgifves det, att på Åland finnas mycket ättehögar, och i Nyland förekommer en mängd af de så kallade „jättekasten.“ Åtminstone känner jag, att detta är fallet med Tenala. Vid Andtböle by uti Saltviks socken finnas lemningar efter en „vikingaborg,“ och ännu för någon tid sedan kunde man se den i borgberget inslagna jernring, vid hvilken vikingarne skola ha fästat sina skepp, och Freudenthal anför att i Sibbo är gängse en sägen, att denna socken fått sitt namn efter en viking Sigge, af hvars borg ruiner ännu visas på ett berg, som fordom stått vid hafskusten och hvari funnits inslagna ofantliga jernringar för att fästa skeppstågen i. Dessa har dock vinningslystnaden i våra dagar lösbrutit, men märkena efter dem äro ännu synliga. Om den borg, som legat vid Borgå, har ofvan pag. 282 talats. Uti Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo för den 26 Maj 1785 pag. 164 anföres en i Snappertuna gängse sägen, neml. att Raseborg ursprungligen varit en vikingaborg samt Snappertuna**) en stad. På en i början af förra seklet upprättad karta öfver Rasebergs egor fanns en anteckning med en bokstaf hänvisande på ett ställe å kartan, att „här skall fordom legat en stad benämnd Tuna“***). Namnet *Borgby* uti Pojo hänvisar äfven på något slags fäste. Ett indirekt bevis på det påstående, att svenska befolkningen uti Nyland varit bosatt der ända ifrån den gråaste forntid, har man äfven uti följande omständighet. Det är en bekant sak, att uti Österbotten finnes en

*) Die Berufung der Schwedischen Rodsen durch Finnen und Slawen 1 del. pag. 153.

**) Holl. *tun*, *tuin*, Agsx. Isl. *tun*, Dan. *dun*. Sv. *tuna*, Eng. *town* betyda alla stad, Norr. *tun*, *ton* har betydelsen af boningsplats.

***) Detta har blifvit åt författaren benäget meddeladt af Herr Magister Freudenthal.

betydlig folkmängd, som har svenska språket till sitt tungomål — jag tror att deras antal skall vara omkring 80,000 — men det anmärkningsvärda uti Österbottens svenska socknar är det, att lokalnamnen äro till större delen rent finska. Så skola t. ex. i Wörå finnas öfver hälften finska byanamn, och denna omständighet visar, att Österbottens Svenskar äro i sednare tider, — må vara i 13:de årh. — komne till dessa orter. Uti Nyland finnas väl också, såsom redan blifvit ådagalagdt, finska lokalnamn, men de måste här uppsökas och efterletas, och detta bevisar, att Svenskar varit i södra Finland ifrån så långa tider tillbaka, att de redan hunnit glömma bort de ursprungliga namnen samt utbyta dem mot andra. Vill man ännu motsäga det påstående, att Finnarne ifrån så långa tider tillbaka befunnit sig på sina nu innehafda boningsplatser, att ingen historia och tideräkning kan uppvisa när deras invandring skett? Hipping har således fullkomligen rätt, när han säger, att frågan om tiden, då Nyländningarne kommit till Finland, „rörer grundstenarne för vårt Fäderneslands historia.“ Uti Finska språket förekommer dessutom en mängd lånade ord ifrån Fornsvenskan och Isländskan, och är det min enskilda öfvertygelse, att detta lånande ej skett endast ifrån de tider, då Erik den helige gjorde sitt missionståg till Finland.

Men låtom oss vidare fortsätta. Rysslands första krönikeskrifvare Nestor, som var född 1056, säger, att „vid Waregiska hafvet (Östersjön) hafva Wareger nedsatt sig hit åt öster ända till Sems område,“ och häraf finner man äfven, att Wareger d. ä. folk af svensk härkomst voro bosatte på Finlands södra kuster, såsom jag redan förut sökt ådagalägga *). Enligt en rysk kronist Proviert Vremianick, hvilken anföres af Dalin, betalade Esterne skatt till Waregerna vid Sigurd Rings och Ragnar Lod-

*) Försök att bevisa det Rurik och hans Wareger ej voro hemma från Sverige. Suomi 1856 pag. 75.

broks regeringstid. Dennes son Hvitsärk fick Östersjöländerna på sin lott*). Hipping yttrar sig äfven: „Att Finland en lång tid förrän det af Svenskarne eröfrades varit en de Ryska Storfurstarne undergifven Provins, derom är nu mera intet tvifvel, sedan de Ryska Häfderna derpå lemnat så många och ojäfaktiga bevis; men om detta beroende härrörde allt ifrån den tiden, då de Waregiska Furstarne lemnade Finska Vikens stränder för att emottaga thronen i Novgorod, eller om det skett igenom en sednare inkräktning, är en fråga som fordrar en vidlyftigare utveckling. Troligare är likväl det förra, emedan de Ryska Chrönikorna alldrig omnämna det sednare. Också finner man att alla slags förbindelser emellan Sverige och Finland upphörde ifrån den tiden, då Ryssland blef en egen Stat, och att dessa tvertom af Finnarne öfverflyttades på Ryssland. Ej heller var Finlands isolerade läge mycket lockande för att ens väcka Svenskarnes eröfringslystnad, hvilka dessutom under det 10:de och 11:te seklet dels hade att kämpa med inre oroligheter, dels funno större uträkning vid att brandskatta Europas södra länder“ **). Också stora Rimkrönikans åsigt är den, att Tavastland hörde under Ryska spiran före Birger Jarls tåg, ty det heter:

> Thet samma land (Tavastland) var allt christit,
> Jak tror thet Ryssa Konunger mistit.

Strahl uti sin Ryska Historia pag. 310 säger, att länderna vester om Kymmene elf hörde före sistnämnde korståg under Novgorod. Samma författare uppgifver, att i äldre tider skall Novgorods område hafva sträckt sig till Bottniska viken, och ännu till 1293 skall Kymmene elf hafva varit nämnde stats gräns, således till

---

*) Svenska handelns och näringarnes historia af Sillén. 1 del. pag. 24.

**) Handlingar till upplysning i Finlands Kyrko-Historia, Andra Häftet — uti Åbo Stifts Cirkulär Bref pag. 3 och 4. Åbo 1822.

den tid, då Torkel Knutson gjorde sina eröfringar*). På den grund, att större delen af Finland hörde sedan Ruriks tider under Ryssland, kan man äfven lätt förklara det förhållande, att Finnarne erhållit ryska benämningar vid sina religions bruk, såsom *kummi* fadder, *raamattu* bibel. Anmärkas må, att uti norra Karelen och i Kurkijoki socken bär en by namnet *Rurikinjärvi*. Min öfvertygelse är ännu fortfarande den, att Rurik och hans Wareger utgått från södra Finland. Nestor, som dog vid 90 års ålder år 1106 säger, att under hans tid voro Tavasterne (Jämerne) skattskyldige under Ryssarne**). Sjögren vill deremot anse uti sin undersökning: „Ueber die älteren Wohnsitze der Jemen" S:t Petersburg 1832 ss. 263 ff., att en del Jemer ännu åren 1042 och 1079 skulle hafva uppehållit sig i Bjarmaland eller Sawolotschie, söder om Karelarne, och utsträckt sig från Ural ända till nejden af Ladoga, men Castrén yttrar sig om denna Sjögrenska åsigt: „Dock äro de skäl, hvarpå han grundat denna förmodan, af en ganska tvetydig beskaffenhet***). Man anser vanligen att namnet Tavaster förekommer omnämndt första gången år 1237, men redan Araben Edrisii, som skref på Sicilien under Roger 1:s tid, känner år 1153 namnen Finmarc och Thest eller bättre *Tabast* (Tavast†). Här är således också ett bevis, att Svenskar varit i Finland före Erik den helige. Anmärkas må också, att uti Linneryds socken uti Småland förekomma namnen *Tavastehult* och *Tavastehultemåla*.

Hipping, som högeligen betviflar, om Nylands svenska allmoge kommit ifrån Sverige, gör denna invändning: „Man kan dessutom med skäl fråga, när skulle en sådan utflyttning ifrån

---

*) Sillén 2 del. pag. 5 och 12.

**) Suomi 1848 pag. 12.

***) Castréns Ethnologiska Föreläsningar pag. 161—162.

†) Om Arabernes och Persernes bekantskap och handel under medeltiden med Ryssland och Skandinavien af Rassmussen pag. 77.

Sverige ägt rum, som kunnat intaga och befolka en landsträcka af mer än 20 mils längd, och nu bebos af ungefär 150,000 (?) menniskor? Är det tänkbart att en sådan mängd menniskor skulle öfvergifva hus och hem, för att söka sig ett nyt fädernesland på Finlands okända och aflägsna kuster“ *). Men just samma frågor kan man göra rörande sjelfva Finland. I Gouvernementet Twer i trakten af staden Beschezk äro Finnar, hvilka kalla sig Karelare. Vidare finnas finska Karelare i Novgorodska Gouvernementet vid Valdai och några andra orter. Dessutom hafva många tusende Finnar såsom fångar blifvit släpade till Ryssland**). Uti Sverige träffar man finska kolonister hufvudsakligen i Wermland, Dalarne, Gestrikland, Helsingland, Ångermanland och Medelpad. De hafva utvalt sina boningsplatser i de aflägsnaste skogstrakter, hvilka derföre pläga kallas *Finmarker* eller *Finskogar*. Deras boningsställen intaga en sträcka af 21 mil. Det är säkert, att Finnarne i Sverige fordom voro långt talrikare och mera kringspridda än för det närvarande. Deras invandring till Sverige har ganska sannolikt skett under Gustaf I:s och Karl IX:s regering. Äfven i Norrige finnas Finnar, der de bebo socknarne Meidskoug, Winger, Brandvold, Grue, Hoff, Aasnæs, Waaler, Elverum och Tryfild, belägne utmed Svenska gränsen. De skola först hafva infunnit sig omkring år 1624***). Häfderna intyga uttryckligen att utvandringar skett ifrån Sverige redan uti uräldsta tider. Göthernas utvandring är allmänt bekant. År 382 utvandrade, enligt Prosper Aqvitanus, som skref i 5:te seklet, Longobarderne från Germaniens yttersta gränser och en stor ö Skandia, som ligger i Oceanen, sökande boningsplatser under anförande af Ibo och Ajo, då de först besegrade Wandalerne. Ainon, en fransysk munk, som skref vid år 1000,

*) Neva och Nyenskans pag. 194.

**) Gamla Finland af Knorring pag. 35.

***) Finland och dess Invånare af Arwidsson pag. 140—41 och 147.

yttrar, att Heruler eller Huinuler, som äfven kallas Longobarder, utgingo från den ön i Germanien som heter Skandinavia *). Gepiderna voro äfven hemma ifrån Sverige. Till ön Dagö skola Gottlänningarne en gång afsändt en del af sin öfverpopulation, hvilka der byggde ett fäste och sedan foro uppför Düna genom Ryssland till Grekland, hvarest de af kejsarn fingo tillåtelse att bo sålänge ny och nedan varade. Huru skola vi förklara dessa oftare förnyade färder och i följd deraf flera underrättelser, som vi hafva om Austerweg, än om det närmare belägna Finland **). Island koloniserades år 861 och Grönland år 981 ifrån Norrige. Flere häfdatecknare påstå att uti Norden funnits uti äldre tider en öfverbefolkning och en i följd deraf stiftad lag, att på vissa tider här anställdes lottkastning, hvilken bestämde hvilka som borde utvandra. „Dessa sjöröfvare," säger Dudas af S:t Quentin, „drifvas af sina fäder i landsflykt för att strida med konungar. Af sina anförvandter bortsändas de i armod för att här af utländningen förvärfva sin utkomst, beröfvas egna gods för att i trygghet uppslå sina bopålar hos främlingar, och jagas ur landet för att vinna ära och rof genom striden." Hasslisagan vet äfven att omnämna en från Sverige i följd af hungersnöd företagen och genom lottkastning bestämd utvandring. Redan Tacitus säger, att Svionerna (Svearne) voro mäktiga till sjös. Under vikingatiden utgjorde Nordens flotta af 10,000 skepp, af hvilka de som lågo ute i salt bölja väl i medeltal voro bemannade med 80 vapenföra män. Uti femte seklet voro vikingafärderna redan i full gång och deras florerande period varade ända till slutet af 11:te århundradet, då ett mera ordnadt samhällsskick och christendomens välgörande inflytande gjorde, churu med möda, slut

*) Ny Smålands Beskrifning af Wieselgren pag. 178, och Svenska Folkets Historia af Geijer 1 del. pag. 13 och 14.

**) Svenska handelns och näringarnes historia af A. W. af Sillén 2 del. pag. 8.

derpå. Deras vapenföra antal kan tryggt beräknas minst till öfver 150,000 man. De beherrskade stundom hela kusten från Holland till Italien, till och med ännu östligare och sydligare liggande länder. De anföllo stundom på en enda punkt med öfver 30,000 man. Man måste äfven betänka, att för vikingen bystes en panisk fruktan, så att enligt en häfdatecknares utsago 10 vesterländningar flydde för en nordbo, och på sådant sätt var det lätt för honom att taga land i besittning *). Svenska konungen Erik Emundsson Wäderhatt, hvilken hvarje sommar for ut på vikingatåg, berättas omkring 850 lagt under sig Finland, Kyrialand (Karelen), Estland och Kurland. Karelen och Kurland skola äfven varit skattskyldige under Erik Segersäll, som dog omkr. 985.

Hvad nu skildt beträffar folkmängden på Skandinavien, så har redan på tvenne ställen blifvit omnämndt, att häfdeforskarena veta berätta om en derstädes varande öfverpopulation uti de äldsta tider. Redan under hedendomens tidigare ålder omnämnes „folkmängdens stora tillvext.“ Wermland var „öfverbefolkadt“ genom Olof Trätäljas kolonisation, och om Öland uppgifves, att det var „rikt befolkadt“ i hedendomen. Under medeltiden funnos i Skåne 300 kyrkor och i Sigfrids stift åter 600. Lindskog uppgifver i Skara stift folkmängden under medeltiden till 120,000 bönder, hvilket med qvinnor och barn bör gå upp till den nuvarande befolkningen. „Erik den heliges tåg till Finland öppnade ett nytt kolonisationsland för Sveriges öfverbefolkning“ **).

Historien uppgifver, att år 1150 en koloni af omkring 240 personer blifvit afsänd ifrån Gestrikland och Helsingland till Finland, hvilken nedsatte sig på den ort, som nu kallas Nyland.

*) Nordbon under Hednatiden af Ax. Em. Holmberg pag. 140, 160 och 162.

**) Sillén 1 del. pag. 138 och 140; 2 del. pag. 283 och 287.

Årtalet torde här efter gammal vana hos de gamla författarene vara fingeradt, men hvad uppgiften om kolonins ankomst vidkommer, så synes den innebära en sanning. Det är en känd sak, att Helsingelands gränsor sträckte sig i tionde seklet till Uleåträsk, till följe hvaraf Bottniska viken äfven kallades *Helsingiabotn.* En by nära staden Torneå kallas ännu *Helsingby* — af Finnarne benämnes densamma Kainunkylä. De fordna Helsingarne voro kände för sin handel, och de hafva äfven lemnat minnen efter sig der de utöfvat köpmanskap. Uti Mustasaari socken uti Österbotten finnes namnet *Helsingby*, och uti Töfsala åter byanamnet *Helsinge.* År 1546 omtalas *Helzsingöö* på Kökar på Åland. Är det således någonting otroligt, att de äfven kommit till *Helsingeå* uti Nyland? Nämnde å har påtagligen fått sitt namn efter Helsingar och landet deromkring åter efter ån. Nyland låg inom det sedermera bekanta området *Jus Helsingicum.* Helsinge skrifves år 1417 *Helsingaa* och 1498 åter *Helsingåå.* Namnet Helsinge har bildat sig på samma sätt ifrån Helsingåå, som man i Tenala vanligen säger Hange och Linde i stället för Hangö och Lindö. Men äfven ifrån andra länder har man redan tidigt nog besökt Finland. Så berättas det, att Danskar uti 10:de seklet besökt Finland, Ryssland, Liffland och Norrige*). Men man har äfven en uppgift, att uti sistnämnde århundrade företogs ifrån Danmark en kolonisation till Finland, och lyder berättelsen härom sålunda: „*LXXXIV Lotheneknuc filius Erici Barn. Iste bellicosus erat multum et versutus, et regnavit XI annis. Hujus tempore qvilibet tertius de servis et pluralibet hominibus exivit de regno, et venientes totam Pruciam, Semigaliam, et terram Carelorum, aliasqve qvam plures terras subjugaverunt sibi, et delectati terrarum ubertate noluerunt redire, sed ibi remanent usqve in præsentem diem. Iste Lotheneknuc mortuus est paga-*

*) Sillén 2 del. pag. 26.

nus. Huic successit Frothi filius ejus" *). Här omnämnes således Karelen och flere andra länder, hvilka dessa *servi* bemäktigade sig. Vid Borgå kallas ett ställe *Saxby*, och uti Kymmene får åter ett annat ställe namnet *Saksala*, och dessa ställen benämnas så efter Saxare d. ä. Tyska handlande eller köpmän i äldre tider, och Öhman uti sin historik öfver staden Borgå pag. 5 säger, att dessa voro de första utländska handlande i Finland. Uti Perno socken finnas namnen *Gammelby-Tyskas, Kuskoski-Tyskas*, uti Borgå *Wackola-Tyskas*, uti Ingo *Knappa-Tyskas* och uti Esbo *Stenvik-Tyska*. „Friesernas fartyg, isynnerhet de från Stavern, besökte alla kuster af Östersjön i 12:te århundradet." Uti Karis förekomma namnen *Gästans, Gästersjö*, uti Lojo *Gästerö* och på flere ställen uti Nyland *Gästerby*. Dessa benämningar härstamma icke från Gestrikland i Sverige, utan ifrån namnet „*Gäster*," en benämning, som förskrifver sig från Ryssland. Dessa gäster bildade från urminnes tider i Ryssland särskilda korporationer och en privilegierad klass. Men på ett annat ställe säges, att gäster voro främmande köpmän, som kommo till Ryssland i handelsaffärer, hade inflytande hos ryska storfurstarne och erhöllo vigtiga uppdrag af dem. De utgjorde ej ett särskildt stånd, men voro aktade, emedan handeln var ett aktadt yrke. Deras anseende var i stigande ända till landets eröfring af Mongolerne" **) d. v. s. år 1243 och således före Birger Jarls tåg till Tavastland. Uti Wisby Rätten, hvilken fick sin stadfästelse af Kejsar Lotharius, som regerade emellan åren 1125 och 1137, förekommer benämningen *Lievesche Pund*. Härifrån hafva Finnarne erhållit namnet eller ordet *leiviskä*, som uti deras språk betyder lispund, och således bevisar äfven den omständighet, huru tidigt Tyskarne handlade på Finland. Månne

*) Erpoldi Lindenbrogii Scriptores Rerum Germanicarum Septentrionalium 1 del. pag. 267. Erik Björn dog år 993.

**) Sillén 2 del. pag. 137.

man icke af allt det, som nu blifvit anfördt, torde kunna sluta, att svenska befolkningen i Nyland räknar sin bosättning derstädes ända ifrån sagans tider?

Det är en känd sak, att år 1249*) gjorde Birger Jarl ett

*) P. A. Munck uti sin Norrska Historie 4 del. 1 band pag. 55 drager i tvifvel årtalet 1249 och pag. 88 noten 2 yttrar han sig på följande sätt: »De äldre, visserligen ytterst kortfattade och bristfälliga, men i det ringa de meddela, pålitliga svenska krönikorna veta intet om tåget till Finland 1249, lika så litet har Hakon Hakonssons saga icke ens den aflägsnaste antydning dertill. Sagan säger: »så snart Birger Jarl kom till, påstodo alla (eller efter en annan läseart: »ville han icke höra om något annat än») att hans son skulle väljas till konung.» Alltså var Birger Jarl sjelf tillstädes vid valet, om han ock, förrän han »kom till,» hade varit i Finland. Men att han ej kunde hafva varit så långt bort, ses af den pålitliga så kallade celsiska krönikan (Fants Scr. 1 s. 86), hvarest det uttryckligen angifves, att konung Erik dog 2:dra Febr., och att Waldemar utvaldes den 10:de. Det synes icke rimligt, att underrättelsen om Eriks död skulle hafva kunnat nå honom långt borta i Tavastland på 8 dagar; lika orimligt är att han inom samma tid också skulle kunna komma hem tidsnog till valet. Har Ivar Blå gifvit något sådant svar, som det i sagan anförda, då torde det väl hafva varit på valförsamlingen, men det synes orimligt att anledning dertill funnits, då Birger Jarl enligt sagan sjelf dref så ifrigt på sonens val. Och skulle det vara rimligt, att Birger Jarl gjorde ett vinter-fälttåg mot Tavasterne? Ty från mötet vid Thorskebacke kom han väl knappast tillbaka till Svithiod förr än inemot hösten; utrustningen medtog väl ock någon tid, så att man knappast kom sig åstad förr än i Oktober; dessutom torde väl rustningarna till ett sådant tåg hafva medtagit hela sommarn, och gjort mötet med konung Hakon omöjligt. Då vi nu veta att korstågsbullan mot Tavasterna är utfärdad år 1237, så synes det troligt att sjelfva korståget, om det har egt rum, blifvit företaget närmare denna tid, och blott af Rimkrönikans författare eller af den som hopsatt begynnelsen, blifvit oriktigt hänförd till år 1249 eller 1250. Vi nödgas ovilkorligen derföre sätta detta korståg, på hvilket Tavasterne ödmjukades och Tavasteborg anlades, i förbindelse med Alexander Newskis seger 1240; att således Birger också här velat utkräfva hämd af Ryssarne, men med mindre framgång än mot Tavasterne.»

krigståg till Finland, då han intog Tavastland och byggde der Tavastehus Slott. Att han under samma tåg bemäktigat sig äfven Nyland, ses af följande uppgift: „Extract af ett document hvaraf originalet finnes på Malmgård (i Pernå socken). En adelsman (han hette Hemming) ifrån Skottland, benemd Teet af Pernå, tjente Börje Jarl i krig, den tid han intog *Tavasthus* och *Nyland*, under Sveriges krona A. o. 1250, derigenom blef han en artoger man i Finland och lät byggia Perno kyrka i Nyland och nembde socken och kyrkan efter sitt fäderliga säte Pernå i Skottland. Han förde rödt S:t Anders kårs uti hwidt fjäll och $^1/_3$ af fjället åfvan kårset rödt, deruti tre försölfrade stjernor, och ofvan på ett hjorte hufvud med en stjerna emellan hornen. Hans Son het Jöns Theet och var Håkans Fader till Teetom. Ex vidimato vidi Georg Lagus“ *). Stället der Birger Jarl landsteg uppgifves äfven mycket olika. „Den äldsta berättelsen om tåget, nemligen i Stora rimkrönikan, nämner intet bestämdt landningsställe; Ericus Olai, som lefde i senare hälften af 1400-talet, kallar det *portus Tavastorum;* Johannes Magnus, som dog 1541, säger att Birger seglade direkte till *oras Tavastiæ*, och hans uttryck visa bekantskap med Stora rimkrönikan. I den Svenska upplagan 1620 af Johannes Magni „Svea och Gotha krönika“ lyder stället om Birgers korståg på följande sätt: „Birger var ganska snäll och väl öfvader uti krigssaker, den der ock njöt svågerskap med konungen. Han rustade sig till strids både till land och vatten med allt det dertill krafdes, och lände med önskelig bör (d. v. s. förlig vind) till *Tavastaskären*, der han straxt landsteg och ställde sitt folk i slagordning“ . . . Denna berättelse är en ibland de äldre och måste anses för temligen sanningsenlig, så vida den i sig sjelf innehåller ingenting otroligt och dessutom väl öfverensstämmer med den allra älsta i behåll varande berät-

*) Beskrifning öfver Pernå socken af A. J. Hipping pag. 8. Georg Lagus var 1756 nådårsprodikant uti nämnde socken.

telsen. Der är således tal om en af Tavaster bebodd skär eller kust. Dock må man gerna medgifva äfven den andra uppgiftens sanning, att Birger landade i en hamn dit Tavasterna plägade komma, ty det har skäl för sig att härföraren helst styrde till en af sjöfarande välkänd strand. Båda uppgifterna låta ganska väl förena sig, om hamnen var en vik med utanför liggande skärgård. Vigtigare är dock kännetecknet *Tavastiæ, Tavastorum*“ *). Att Tavasterna verkligen hade fartyg eller båtar och således äfven en skeppshamn, upplysa oss ryska krönikorna, ty år 1143 heter det, att Karelarne gjorde ett sjötåg mot Jemerne och förstörde tvenne deras skepp (de kallas ЛОНВУ, således finska *laiva).* År 1228 kommo Jemerne i båtar till Ladoga sjö att föra krig. De som hade omkommit (neml. af Tavaster) utgjorde 2000 man eller mer. Tavasterne hade således en station, en hamn för sina båtar eller fartyg. Men hvar fanns denna hamn? Namnet *Tavastskären* står qvar ännu i denna dag. Denna skär hör till Hitis kapell uti Kimitto socken samt är belägen sydost om Bolax landet. Närmaste öar äro Hästen och Gadden. Derifrån är åter den ginaste vägen antingen till Bjerno- eller Kimittoviken. Nära Bjerno kyrka finnes en by med namnet *Hämeenkylä* och uti Kimitto åter ett hemman kalladt *Tavastrona* — omnämnes redan 1370. Hvarken i Pojo eller Tenala förekomma sådana namn, som skulle häntyda någonting på Tavaster. Vill man åter hålla sig till det påstående, att „hamnar och handelsplatser i de gamla uppgifterna synas hafva samma betydelse“ **), så passar äfven denna förklaring så väl på Bjerno som på Kimitto, ty uti båda socknarna förekommer namnet *Gesterby*, hvilket deremot icke är fallet med Tenala. Stora rimkrönikan uppgifver äfven, att Birger flyttat kolonister till Finland, ty det heter:

*) Litteraturbladet för år 1854 pag. 265—66.

**) Joukahainen Andra häftet pag. 20.

De satte det land med kristne män
Sva som jag tror det står än.

Orten, hvarest denna kolonisering skett, uppgifves ej. Sannolikt är att Birger något utvidgat den förutvarande svenska kolonin i Nyland, ty så mycket folk, som nu finnes i Nyland, har han rimligtvis ej på en gång kunnat hemta med sig ifrån Sverige. Det är äfven sannolikt, att svenska befolkningen uti äldre tider sträckt sig vida längre i öster än för närvarande, om ock man ej ville ordagrannt instämma i Münsters påstående, att den svenska kolonien nått sjelfva Wiborg*). Det är äfven antagligt, att Birger koloniserat Kimitto, Bjerno skären samt kanske äfven Tenala, ty såsom redan blifvit visadt, finnes t. ex. uti Tenala omkring 70 finska lokalnamn, då de deremot uti Pojo plötsligt förminskas. Att uti Tenala finska befolkningen uti äldre tider varit till antalet större än nu, — för närvarande torde Finnarne utgöra 80 eller 90 personer — finner man deraf, att vid en Biskopsvisitation år 1670 beslöts att ett litet kapell skulle uppföras särskildt för den finska gudstjensten. Uti Tenala finnas dessutom ej några ställen, som hafva sitt namn efter någon Skandinavisk gudomlighet, hvilket likväl är fallet med grannsocknen Pojo. Uti de svenska socknar eller trakter af Nyland, som ligga närmast Kymmeneelf finnas återigen betydligt finska lokalnamn, och om Perno torde man kunna taga för afgjordt, att det blifvit under Birger Jarls tid koloniseradt. Fäste man sig vid den omständighet, att Tavastehus slott blef af honom uppfördt midt i Tavastland. Hade deremot hela Nyland då varit befolkadt af Tavaster, så är det troligt att han byggt sitt slott vid kusten, såsom fallet är med Korsholm, Åbo och Wiborg. Märk väl, att Birger behöfde sitt folk eller manskap att uppföra sitt slott, och till framtida försvar qvarlemnade han naturligtvis äfven en be-

*) Suomi 1846 pag. 180.

sättning uti borgen. Sjelfva kriget medtog väl äfven betydligt manskap. Det synes derföre vara mycket antagligt, att Birger ej hade särdeles mycket folk att kolonisera Finlands södra kuster*).

Namnet *Nyland* omnämnes, så vidt jag vet, ej tidigare än år 1329, och är det sannolikt, att namnet gafs af de kolonister, som kommo ifrån Sverige. Af Birger inrättades äfven de särskilda församlingarne i Nyland, hvilket häntydes äfven deraf, att Karis och Pojo kyrkor uppgifvas blifvit uppförde på 1200- samt Tenala på 1300-talet**). Hvad de Nyländska socknarnes namn vidkommer, så har redan blifvit visadt, att namnen *Tenala*, *Pojo* och *Karis* äro ursprungligen finska; *Ingo* skrifves år 1392 Inghaa. Uti sjelfva socknen är den tradition gängse, att denna socken är kallad efter en qvinna Inga. Uti Småland förekomma namnen Ingeryd, Ingahult o. s. v. *Sjundeå* skrefs uti äldre tider Siwende, Sivenda, Sivedha, Sivunda, Siwnda, och anmärkningsvärdt är att uti Småland omtalas „*Siundo*, advocatus Skeningensis år 1333, då han med Borgmästare och Råd i Skeninge vidimerade Ingrid Boosdotters af Barratorp gåfvobref till systraklostret i Skeninge. Katrin Thigns dotter, fordom Siunda husfru i Westervik, lefde år 1408“ ***). Uti Östergötland är Sjunde ett gammalt karl-namn. Folket uti Sjundeå socken vill deremot härleda detta namn ifrån räkneordet *sjunde* septimus, samt *å* amnis, på den grund, att deras å är den sjunde i ordningen ifrån Åbo, hvars å då äfven inberäknas, och detta slår verkligen

*) Ända härtill har jag glömt att omnämna följande omständighet. Traditionen förmäler, att Lapparne under hedendomen på en tufva på Wiks egor uti Birkala socken anställt offer åt guden *Junkkari*. Namnet är germaniskt eller eg. svenskt. Uti Karis finnas nära Svartåbruk qvarlefvor efter ett gammalt fäste, som kallas *Junckerborg*. Sannolikt är, att Lapparne erhållit af Svenskar i Nyland detta namn. Uti fornsaxiskan hette detta ord *iungaro*, Tysk. *Junker*, Sv. *Junckare*.

**) Litteraturbladet för år 1854 pag. 266.

***) Svea- och Götha Höfdinga-minne af Stiernman 1 del. pag. 267.

äfven in, nemligen sålunda: Åboå, Pemarå, Halikko, Uskela, Bjerno, Karis och Sjundeå. Uti Småland finnes äfven ett vattenfall med namnet Sjunden. *Esbo* har man trott vara en sammandragning af Estbo, af orsak, att år 1753 tvenne hushåll Estar flyttat dit. Men denna förmodan är oriktig på den grund, att namnet skrefs uti äldre tider *Espo, Espå* och *Espöö*. Detta namn kommer således af *espe* asp, eller *esping*, en båt gjord af asp, i likhet med det uti gamla handlingar förekommande ordet *haper*, hvilket påtagligen är taget ifrån finska *haapio*, ekstock af en aspstam, af *haapa* asp. Uti Tenala finnes namnet *Espholm*, uti Skåne *Esphult* och *Espö*. Det har redan blifvit ådagalagdt, att Helsinge fått sitt namn efter Helsingar ifrån Helsingland. *Borgå* har fått sitt namn efter den fordna vikingaborgen, hvarefter ruiner ännu qvarstå. *Sibbo* förmodas fått sitt namn, såsom förut blifvit anfördt, efter viking Sigge, af hvars borg ruiner ännu visas på ett berg, som fordom stått vid hafskusten och hvari funnits inslagna ofantliga jernringar för att fästa skeppstågen i. Men denna namnförklaring är icke antaglig på den grund, att man ej finner bokstäfverne *g* och *b* assimilera sig med hvarandra. Uti Tenala finnes namnet Siggby. uti Småland Siggebo, uti Norige Sigdal, Westergötland Siggetorp o. s. v. Deremot förekommer uti Halland Sibbarp, uti Småland Sibbahult, Sibbohult och Sibbo. På Åland har man namnet Sibby, som kallas år 1328 Sibboby. Förut har uppgifvits, att *Pernå* fått sitt namn efter Hemming Teet, som uppbyggde den första kyrka i socknen och som härstammade ifrån Pernå i Skottland. Uti Pernå socken finnes ännu familiegodset *Teetom*, som har tillhört Teetar. Hvad som isynnerhet tyckes bevisa att Teetska familjen verkligen tillegnar sig äran af Perno kyrkas uppbyggande, hemtas af Hülphers Samlingar till en beskrifning öfver Norrland 1:sta Saml. p. 71, der han bland Medelpads i Selångers socken adliga familjer, uppräknar Teetar, af hvilka den första, som han säger, skall hafva

uppbygt Perno kyrka. Hvad språket i Nyland vidkommer, så har af en inföding ifrån Sverige uppgifvits, att uti Karis talas nästan samma språk som uti Westmanland*).

Rörande stället hvarest Erik IX den helige landstigit i Finland, har man äfven varit af mycket olika åsigt**). Att det skett vid *Erkvalla* udden vid Erstan, icke långt ifrån Åbo, tror jag vara blott en lös hypothes, som understödjes af inga grunder. Jag för min del vore af den tanken, att landningsstället varit i Töfsala, och detta slutar jag af den omständighet, att den 15 Febr. 1380 omtalas uti sistnämnde socken *Snækkiolagh****). Ry-

*) Uti denna afhandling har alldeles icke vidrörts det påstående, att Erik IX den helige skulle hafva koloniserat Nyland, ty detta har, såsom man tycker sig finna, blifvit fulleligen vederlagdt af Hipping och Freudenthal. Hipping uppräknar uti sin afhandling »Om svenska språkdialekten i Nyland» en mängd ord, som han föregifver tillhöra nyländskan, men dessa ord äro till en stor del kända öfver hela landet, och således icke egna endast det Nyländska idiomet, hvarmed dock ingalunda förnekas, att Nyländska svenska allmogen har ett språk, som liknar det gamla Islandska. Äfvenså anför samma författare några tiotal ord, som Nylänningen skulle hafva lånat ifrån Finskan, men då man närmare undersöker förhållandet, så skall man finna att tvertom Finska språket lånat de flesta af dem ifrån Svenskan. De ord, hvilka jag tror, att Nylänningen lånat ifrån finska språket, äro följande: *Ajsor*, *Kont*, *Konta*, *Korja*, *Naranippa*, *Nucka*, *Nurka*, *Poro*, *Aallo*, *Wesi*. Hit vill jag tillägga: *Kallar*, *landtkallana*, den isen som ligger långsåt samt närmast på stranden, hvilken is vanligen ligger i en något lutande ställning, fin. *kallas*, *kaltaan* samt *kalta kallan* sned, sluttande, *haudan kallella* på grafvens rand, *kalla* isrygg öfver en remna, isgata. *Paijor* tvärbanden af vide i slädor, fin. *paju-puut; Laisker* lat, fin. *laiska;* Någonting som är särdeles litet kallas *pickuliten*, Fin. *pikku; Tjettu* en falsk menniska, fin. *kettu* räf; uti talesättet: *jag julker icke slå'n*, kommer *julker* från fin. *juljen*, *julkee*. Åt oxar, som äro uti oket, säges alltid *tull* kom och *seis* stå, stanna, således fin. *tule* och *seiso*.

**) Suomi 1842 I häft. pag. 14.

***) Handlingar till upplysning af Finlands häfder af Arwidsson 2 del. pag. 10.

ska krönikorna uppgifva, att år 1164 kommo Svenskarne till Ladoga med 55, enligt en annan uppgift 60 sneckor. Kan man antaga det, att Konung Erik straxt vågade sig inom Åbo skärgård? Af namnet Snækkiolag kan man sluta till, att der ifrån uråldsta tider funnits en känd skepps-hamn. Märk väl, att uti Töfsala finnes äfven namnet *Helsinge*, och således äfven en känd handelsplats uti äldsta tider. De första missionärerne kommo vanligtvis med köpmän. Ifrån Töfsala leder uppåt fasta landet rakaste vägen till *Nousis*, som åter var „Christendomens hufvudsäte under de aldraförsta tider," och der äfven S:t Henrik blifvit begrafven. Först 1229 flyttades Domkyrkan till Räntämäki eller S:t Mariæ. Traditionen uppgifver att S:t Henrik predikade i Kumo, der en stad vid namn Telje*) redan då skall hafva funnits till, och således begaf han sig ifrån Nousis dit, men icke till Åbo. Man vet äfven, att Kumoelf redan i hedniska tider besöktes af handlanden, och är det äfven sannolikt att också köpmän visade Henrik vägen till Kumo. Således var S:t Henrik tidigare i Kumo än i Åbo. Omkring utloppet af Kumoelf finnas mycket svenska lokalnamn, samt något mindre ända upp till Kumo**). Det är sannolikt, att äfven dessa namn härstamma ända ifrån hedniska tider. Märk väl namnen *Thorsnäs* nära Björneborg samt *Tyyriö* backen och ängen uti Kumo samt Ylistaro by. Omkring trakterna af Kumoelf finnas mycket så kallade „jättekast," af Finnarne benämnda *Hiiden kiukaat*. Månne man icke på nu framlaggda skäl kan draga den slutsatts, att landet emellan Kumoelf och Åbo stad var förr kristligt, än landet söder om sistnämnde stad?

*) Således kan man uppspåra i Finland under hedendomen redan tre städer eller köpingar neml.: Telje, Raumo och Tuna uti Karis.

**) Bidrag till Södra Österbottens äldre Historia af K. E. F. Ignatius pag. 5.

Rättelser och Tillägg.

Det af mig anförda lokalnamnet *Läpp* uti Karis socken skrifves, enligt hvad jag sedermera fått inhemta, uti gamla handlingar *Leppo* och kommer således rätteligen ifrån fin. *lepo* hvila.

Ett *Tavastskär* finnes äfven norr om Kimitto-landet nära Westankärrs egendom uti det farvatten, som går upp till Salo köping uti Uskela. Närmare undersökningar på ort och ställe torde kunna upplysa, om icke Birger Jarl härifrån tog vägen upp till Tavastland.

Ifrån tidningen „Folkvännen“ för år 1862 har jag erhållit uppgifter, som röra förevarande ämne — titeln dertill lyder: „Anteckningar under en resa genom landskapet Nyland“ af Magister A. O. Freudenthal.

Uti Sibbo socken nära Sibbo ås utlopp på högra stranden ligger en skogsbacke på Söderkulla gårds egor, som kallas *Storängsholmen* samt har i fordna tider varit kringfluten af vatten. Der finnas qvarlemningar efter en vikingaborg. I socknen är om detta ställe den sägen, att här skulle den första svenska bebyggare, en sjöröfvare vid namn Sigge, slagit sig ned samt äfven inom denna sin borg blifvit halshuggen. Traditionen uppgifver, att detta skett, då „Odin och Asiaterna“ kommo till Sverige. Till Nyland anlände då tre höfdingar, som satte sig ned här och bedrefvo sjöröfveri neml.: *Borg* uti Borgå, *Sigge* eller *Sibb* uti Sibbo samt *Helsing* uti Helsinge socken. „Då var uti landet jättelika skogar, hvimlande af rofdjur och „förskräckliga drakaårmar,“ hvarföre fareld gick genom hela Nyland till dessas utrotande.“ Det sednare berättas öfverallt. Allmänna äro i hela Nyland sägnerna om Ramunders strider med jätterne. På Efvertas hemmans egor vid hafskusten, der gamla grundvallsanläggningar förefinnas, skall en stad begynt anläggas, långt före Borgå, dit folket sedan flyttat. Uti Borgå socken å Bjurböle

mark skola finnas lemningar efter stenborgar. På Pellingelandet finnes en ringmur. På Skafvaböle bys egor på den stora ön *Wesilandet* (således åter ett finskt ställenamn uti en svensk socken) skall hittas en jerning inslagen i den delen af berget, som sluttar åt en mycket sankig äng. Uti Strömfors kapell ofvanom Strömfors bruk på en holme i Kymmene elf skall enligt sägen finnas en grafhög, der den ryktbare Ramunder skall vara begrafven.

Ifrån „Nordbon under hednatiden“ af Holmberg pag. 306 och 307 vill jag anföra följande ord af författaren: „Det är uppenbart att våra förfäder, såsom det egnade en nation, hvilken framlefde sitt lif under vapenbrak, skulle sätta det högsta värdet på sådana öfningar, som främjade utvecklingen af kroppens vighet och styrka och bidrogo till färdighet uti vapnens handtering. Sådana öfningar förehades derföre också såsom tidsfördrif. Stora grannlag hade följakteligen gemensamma mötesställen för öfvandet af dylika, och såsom en tradition härifrån eger allmogen på flere ställen, t. ex. på Gottland, särskilda platser, der byens och socknens ungdom samlas till täflan i slika idrotter. Sådana platser, kallade *Lekvallar*, och om hvilkas fordna tillvaro flera gårdsnamn i Sverige, *Lekvall, Lekåsa, Leknäs* o. s. v. erinra, funnos fordom vid de flesta thingställen eller andra platser för sammankomster, och voro oftast inhägnade med stenar, för tillfället uppspända tåg eller hasselkäppar. En dylik inhägnad träffas ännu vid Nohls gästgifvaregård i Westergöthland och har icke frångått sin fordna bestämmelse. Icke sällan finner man sådana platser utmärkta med en så kallad *Trojenborg* eller *Trinneborgs slott*, en labyrintlik stensättning, om hvars bestämmelse man hittills varit oense, men hvilken bestämdt icke afsett annat än förlustelse.“ Anmärkas må att vid Pojoviken nästan midt emot staden Ekenäs här en by namnet *Lexvald*, och är det sannolikt, att äfven der funnits uti fordna tider en kämpeplats eller lekvall.

Wieselgren uti „Ny Smålands Beskrifning“ pag. 87 och 88 säger: „Strinnholm (S. R. H. 1: 118 f.) anför . . . „så hafva forntida sägner hos oss velat berätta om ett slott *Trojenborg* och en stad *Troja,* hvilka sägas i hedentima hafva legat i Kinnewalds och Nykyrke socken i Småland, på ett näs mellan Hackeqvarns-å och sjön Hartgrepas Lögetråg. Det fordna *Trojenborgs* slott kallas i våra dagar Hönshylteskans. Men der bredvid ligger en gård, som ännu heter *Trojamåla* och skogen deromkring säges bära namnet af *Trojaskog;*“ hvarvid han åberopar Tunelds Geogr. och Smål. Beskr., tilläggande: Man har vanligen förlöjligat berättelserna om den Trojanska härkomsten och ansett dem för lärda fabler och dikter, ej förtjenta af någon uppmärksamhet. De synas dock icke så helt och hållet hafva varit ett foster af medeltidens lärdom, utan fast mer på sin tid en verkligen herrskande mening, grundad på dunkla fornsägner och minnen. Derifrån endast kan äfven förklaras det märkvärdiga i sammanstämmelsen af dessa från så många skilda håll mötande vittnesbörd af utsagor, som redan förekomma hos skriftställare från V, från VI, VII och följ. århundraden, hvilka efter all sannolikhet haft till grund för sig äldre sägner . . . . Vanligen hvila traditionerne ytterst på en sann grund“ *). Ett *Troyobodhe* i Kolahult säljes till Biskop Lars i Linköping“ . . . . „En bonde i *Trojemåla* berättade i Gref. Dahlbergs tid, att fordom bodde en prest Pehr Dagsson vid Trojenborg, som sjelf plöjde en sin åker, då många menniskoben uppkastades i mullen, men han sådde ändå sin råg. Kom så, när rågen uppgick, en man, som presten tog för Oden, ridande från bergen hvar afton, så stor att han räckte öfver alla ladugårdshusen, med ett spjut i handen och satte sig för förstugudörren“ . . . . „En 80:årig bonde, så berättar Wallman, såg, nära der man tror att Trojenborg stått på Bo's äng, ett

*) Ett *Troyeborg* finns på Jutlands vestkust nära Tondern.

slott, i hvilket han fann ett stort rum, der anförarne sutto sofvande vid ett bord och de öfrige stålklädda krigarne stodo lutande i sömn vid sina hästar. Befälhafvarne vaknade vid gubbens inkomst och frågade: gäller det nu? Men när gubben intet vidare hade att andraga, somnade de åter in stödjande sig på sina armbågar. Bonden frågade nu en gammal gråhårig vördnadsbjudande man, som förf honom in, hvilka dessa sofvare voro, och fick till svar: de krigare, som skola hjelpa Sverige att kriga på verldens sista tid.“ — „Allt angifver, att gamla minnen här känna ett ställe för större märkvärdigheter, än historien kan ådagalägga.“ Anmärkningsvärdt är, att uti Ulfsby nära Kumoelf kallas ett ställe *Trojo*, ock enligt Delagardiska Arkivet 11 delen pag. 67 omnämnes åter uti Liffland år 1635 lokalnamnet *Troja*.

Berättelse öfver en under sommaren 1861 gjord runosamlingsvandring inom en del af Ingermanland

af

Oskar Groundstroem.

Sent omsider har jag äran, att inlemna till Litteratursällskapet min reseberättelse. För längese'n skulle jag hafva uppfyllt denna min pligt, men min stränga tjenstgöring och privatarbeten afhöllo mig härifrån, och sist väntade jag, att få af D. E. D. Europæus de åt honom redan i December 1861 till renskrifning lemnade runorna, för att kunna med ledning af de, af mig vid hvarje sång, gjorda anmärkningar utförligare skrifva reseberättelsen. Nyss råkade jag Europæus och erfor, till min stora ledsnad, att han lemnat sångerna, sådana de af mig i hastigheten blifvit skrifna, till Litteratursällskapet. Att inlemna runorna i sådant tillstånd hade jag aldrig vågat; för det Europæus gjort, må han sjelf svara.

Nogsamt medveten om otillräckligheten af mina kunskaper i Finskan mottog jag med en viss fruktan de af Litteratursällskapet mig tillskickade 50 R. S., ty jag kunde, å ena sidan, ej hoppas att göra en skörd motsvarande Litteratursällskapets billiga fordringar, men å andra sidan kunde jag ej motstå en längtan att studera folklifvet i Ingermanland och finska folkpoesin sådan den lefver här. Efter erhållen instruktion och sedan jag väl försett mig med pass och dokumenter, begaf jag mig derföre

den $\frac{24}{13}$ Juni 1861 till Peterhoff, för att derifrån vandra till Oranienbaum och vidare långsmed kusten åt vester. Sedan jag tagit i ögnasigte märkvärdigheterna i Peterhoff, der jag af en arbetare i en trädgård bland annat hörde ett för mig obekant finskt ord för symmetri (kohdallisuus), besökte jag de närmaste finska byarna, ej endast för runosamlingens skull, som här torde vara mindre lönande, men för att besöka de högsta ställen och se nejden i fågelperspektiv. Byn Papinkontu är en af de högstbelägna i denna trakt och ditåt rigtades derföre mina steg. Utsigten derifrån är i många afseenden herrlig, endast den östra sidan, der en kärraktig ouppodlad slätt utsträcker sig, vid hvars yttersta gräns Petersburg i en grop framskymtar, gör ett obehagligt afbrott. Nämnde by bebos af Finnar och Ryssar. De förra, som äro Äyrämöiser, hafva lidit mycket af de sednares inflytande; en gammal bonde påstod, att ungdomen nu sjunger såväl ryska som finska sånger, dock mera de förra; i fordna tider har förhållandet varit tvertom. Samma bonde upplyste mig om, att för närvarande ingen duktig sångare fanns i byn, och att dessutom tiden för runosamlingen icke vore lämplig: „vi äro nu sysselsatta med våra arbeten och ha ej tid att lättjas och sjunga visor," mente gubben. Skrämd af dessa ord beslöt jag att fara till Tyris prestgård, der större delen af Ingermanlands pastorer voro församlade, för att komma öfverens om några förändringar i deras aflöning, som anses för olämplig*). Här hoppades jag få höra ett och annat, som kunde vara mig af nytta. Pastorn å orten meddelade mig den föga hugnande underrättelsen, att långsmed kusten ända till Krasnaja Gorka ej ens en måttlig runo-

*) Till grund för presternas i Ingermanland närvarande aflöning, deras rättigheter och skyldigheter, ligger en 1637 af dåvarande ståthållaren i Ingermanland, Bengt Oxenstjerna, utgifven och från Kaporien, hans residens daterad instruktion; ett exemplar af nämnde instruktion finns i S:t Catharinae svenska församlings i Petersburg kyrkoarchiv.

skörd stod att göras och att det derföre vore ändamålsenligare att antaga pastorns i Serebetta vänliga bjudning och resa till nämnde ort och derifrån begynna runosamlingsresan åt kusten till, i byarne långsmed stränderna af Hevajoki. Då detta förslag i grunden ej var stridande mot min instruktion, antog jag det gerna och for samma afton ännu till Serebetta. Marken, härstädes flack och jemn, är här och der betäckt af blandskog, mest förekommer löfskog och gran, tallen är sällsynt. Jordmånen är tjenligare för ängsodling än åkerbruk, ty mest träffar man på ren lerbotten. En bonde mente också: „hade vi ej så goda ängar här, skulle vi måsta dö af hunger“. Floran är fattigare än i grannsocknarna; det förtjenar dock nämnas att trakterna omkring den vackra badorten Lopuchinka och fabriken Gadebusch äro ovanligt rika på svampar och, eget nog, förtära bönderna här många annars för giftiga ansedda svamparter utan några menliga följder. Djurriket representeras näst husdjuren förnämligast af vargar och björnar och i ofvannämnde badort af foreller, som ditlocka mängen metare till och med från Petersburg. Folket är godmodigt, isynnerhet Ischorerna *) i Konnubyarna, eburu just dessa bemött mina föregångare, Hrr Tallqvist och Törneroos ovänligt; som de sjelfva påstodo, hafva de nog ångrat det, sen de fått veta, att dessa ej voro farligare personer än runosamlare. Mot obekanta äro Finnarna, som i alla afseenden stå vida öfver Ischorerna, artigare, hjelpsammare och vänligare, men vid liqviden glömma de ej heller att framhålla sin visade välvilja och kräfva för densamma en rundelig ersättning. Hvad sångerna angår, så känna Ischorerna dem fullständigare och vida flera än Finnarna, äfven kan man lättare beveka dem att öppna sin näbb.

Serebetta by bebos af Finnar (Savakot) och emedan prestgården är så nära, sjunga de ej verldsliga sånger, utan endast

*) Med namnet Ischorer betecknas här finska talande Greker, finska talande Lutheraner kallas deremot Finnar.

ur psalmbok. Åtta obetydliga sånger och 3 sagor af något smutsigt innehåll var hela skörden på denna ort.

Konnu byarna, Desjätskaja, StaroDvoria och Verhneruditza bebos af Ischorer, folket är som ofvan nämndes vänligt. Äldre personer tala nästan alls icke ryska och skryta till och med dermed; den yngre generationen deremot är temmeligen förryskad och sjunger, enligt de äldres påstående, endast om „Duschinkor och Maschinkor“. De yngre till ära måste dock nämnas, att de sjelfva ej heller anse sina ryska sånger för bättre, utan tvertom för ett ondt, hvilket alltmera börjar taga öfverhand. Russificeringen härleder sig till en del af den i dessa byar allmänna seden, att uppfostra hittebarn ifrån det stora hittebarnshuset i S:t Petersburg. Utom all annan mehn som åtföljer dessa barn, måste deras uppfostrarinnor ofta komma i beröring med ryska embetsverk och resa till Petersburg, hvarest de se'n af allt det lysande, som der möter dem, lockas att söka åt sig eller sina barn tjenst; hvilket åter utan kännedom af ryskan blir en omöjlighet. Större delen af de unga bondhustrurna äro här uppfostrade hittebarn, de känna alla Ischoriska, men äfven Ryska. Några goda sångare och sångarinnor finnas i dessa byar, bland dem må nämnas i Desjätskaja gubben Ondrei, gumman Okoi och Olena, Ondreis hustru, i Stara Dvoria trollkarlen Johorka, om hvilken man påstod att han „måtte bota bra folk, som bor längre bort, ty alltjemt har han hos sig sjuka från aflägsna trakter; oss här hjelper hans konst föga, derföre anlita vi ej heller hans hjelp.“ Tyvärr råkade jag ej karlen hemma och kunde således ej få hans trollrunor. De i dessa byar upptecknade sångerna voro om „seppo Ismaroi, Tuima Turikkain, Kalevikko, etc. Ingen enda lättsinnig visa hördes här. I allmänhet anses sångerna för någonting heligt och sjungas med en viss vördnad och högtidlig röst. Vid upptecknandet af sången „Pääskölintu, päivä lintu“ var jag i tillfälle att höra den här herrskande tron om

uppkomsten af ljuset. Gumman Olena mente nemligen, att solen och månen hade uppkommit af svalägget, då deremot Okoi trodde att „Jumaloisen poiko aino“ hade hemtat det ur ett berg, hvilket påstående hon genom en sång af likalydande innehåll bekräftade. Okoi försäkrade att Tuima Turikkain var en historisk person, som lefvat här, „och emedan händelsen var ryslig, gjordes deraf en sång, hvilken också blef en af de skönaste som här sjungas.“ Sången om „Luojon kuolenta,“ i hvilken det heter att Hiien Seppä genom list af Luoja blir fastkedjad, gaf henne anledning att förklara det verlden så länge skulle stå, som Hiien Seppä var fastkedjad; men genom hvar synd, som menniskorna göra, afnötas kedjorna, och emedan man syndar, måste han till slut komma lös, för att göra slut på verlden.

Innevånarne i Terentilä och Wääräperä byarna äro Finnar, i den förra Äyrämöiset, ehuru de enligt Köppens uppgifter borde vara Savakot, i den sednare Savakot. De äro välmående, sakna ej heller källor till arbetsförtjenst, så till exempel kan en qvinna på en dag genom förfärdigande af qvastar, hvilka sedan säljas i Petersburg, förtjena 2 Rub. 50 kop. silfv. Läskunnigheten i dessa byar var allmän, till och med funnos bland de yngre några som kunde skrifva, hvilket sednare de lärt sig i församlingens skola. Serebetta hör till de få församlingar i Ingermanland, som kunna skryta af att ega en sockenskola. Tillika med bildningen har också kännedomen om penningens värde här blifvit så allmän, att till och med barn hellre emottogo nämnda vara än små brokiga dukar, band, böcker etc. med hvilka jag var försedd och som af Ischorerna med stor begärlighet anammades. Hvad sångerna i ofvannämnde byar angår, så gäller detsamma om dem, som om ingermanländska Finnars sånger i allmänhet kan sägas: neml. några varianter och sånger af mindre värde och bitar af värdefullare sånger kan man efter sju mödor och dryg betalning framlocka. Byn Tönttölä vid Hevafloden be-

bos af Ischorer, är rik på trollqvinnor, sångare och sångerskor, föröfrigt ytterst fattig och usel; i hela byn finns ej en ordentlig stuga. Möjligtvis är brännvinet, som här öfvermåttan supes, skulden till torftigheten; bönderna sjelfva påstå, att förvaltarens oberättigade egennytta är orsaken härtill, och sjunga derföre mycket gerna sången:

Miks' on meillä heikko herra?
Herra on tuotu helvetistä etc.

Då de, i anledning af ett så kalladt öppet bref (otkriti list) med hvilket jag försett mig, trodde, att jag var skickad af Kejsaren, klagade de öfver sin nöd och sade: „Jordmånen här och allt vore bra, men förvaltaren är en hård man, en hund, säg åt Kejsaren: sådana visor sjunga vi här.“ Folket är rått, osnyggt, vidskepligt, botar alla inre sjukdomar medelst trollsånger, har en mängd hedniska bruk och seder. Gräl, hemska svordomar, sqvaller och förtal hör man här alltjemnt. En märkelig personlighet i denna by är sångaren Sinoi, en gubbe som 1812 varit med i kriget mot Napoleon och der lärt sig känna stora verlden, som han tyckte; han kände en mängd sånger, dels, som han sade, författade af honom sjelf, dels åter urgamla som endast han kände; likväl sjöng han dem så fort att man bordt vara åtminstone stenograf för att kunna följa honom. Hans svärdotter, hemma ifrån Heva by, var en mycket förståndig qvinna, som kände en mängd sånger och tillika kunde förklara alla ovanliga ordvändningar och i sångerna förekommande otydligheter och anspelningar. Tyvärr hade hon ej tid att komma fram med hela sitt kunskapsförråd, emedan hon var den enda arbetsföra qvinnsperson i hela gården. En veckas tid uppehöll jag mig här i byn, längre förmådde jag ej uthärda myggornas, ohyrans och hungerns attacker. Förvaltaren i den 4 verst härifrån belägna Hevaby försökte dessutom att schikanera mig, i det han spridde det rykte att jag var en farlig person, som hör till sprin-

garsekten. Byn torde i många afseenden vara intressant för en runosamlare.

I byarna närmast omkring Tönttölä uppehöll jag mig icke, emedan jag här var i tillfälle att examinera bönder ifrån grannbyarna och fann, att i sångerna ingen skiljaktighet egde rum.

Wäskaläby bebos af Finnar (Äyrämöiset) och Ischorer, i civilisation har folket här hunnit något längre än Tönttöläboerna, men hvad sångerna angår står det vida efter dem; mest sjungas här blott lättsinniga visor och äfven för dem fordras dryg betalning; några sagor och legender kunde här ändå skördas. Denna by hör redan till Kaporien, ligger tre verst från Finska viken och är omgifven af god tallskog, hvarifrån flera tusen stockar och en massa ved årligen flottas till Petersburg; dessutom sågas och hugges här all ved som flottas utmed Hevafloden; här finns alltså tillräcklig tillgång på arbetsförtjenst. Folket är driftigare, raskare, nyktrare och rikare än i Tönttölä, jordmånen deremot är sämre. Här tillbragte jag midsommardagen och var då i tillfälle att höra de här församlade böndernas åsigter om en brinnande fråga för dagen, nemligen om bondefriheten och de nyss erhållna frihetsförfattningarna: de tyckte sig hafva fått alltför små friheter, isynnerhet grämde det dem att herrarna fingo behålla jorden, att befrielseverket gick för långsamt och att de icke sjelfva valde fredsdomaren. Med sin närvarande fredsdomare voro de missnöjda, ty han höll icke böndernas, utan godsegarenas parti, han var sjelf godsegare.

Enligt de nya författningarna skall hvarje kommun så mycket som möjligt styra sig sjelf; till detta ändamål välja bönderna på tre år en golova och en mängd starschinas, hvilka tillsammans utgöra ett embetsverk, som kallas volostnoje pravlenie och afgör alla tvister bönderna emellan, vakar öfver lugn och ordning, och i allmänhet sköter kommunens angelägenheter. Qvistigare fall, isynnerhet tvister emellan bönder och godsegare, afgör en embetsman som kallas fredsdomare (vanligtvis en godsegare), som

tills vidare har en ganska vidsträckt magt; endast ifall parterna icke nöja sig med dennes utslag begynner en laglig process.

Dessa institutioner vore ganska vackra och goda, ifall fredsdomaren vore en jurist och rättsinnig man och ifall rättsbegreppen hos bönderna och de af dem valda golovas och starschinas vore något så när utvecklade; men tyvärr är det ej alltid fallet. Jag vill blott anföra ett exempel: volostnoje pravlenien har rättighet att förfoga öfver tre olika slags straff, nemligen öfver penningestraff, arrestering och kroppsstraff ända till 25 spörapp. Vid en marknad hade 3 bönder förbrutit sig och släpades till den nyssinrättade pravlenien, för att förhöras. Den der församlade societén beslöt genast att använda alla tre straff; en bonde ålades att utbetala böter, den andra arresterades och den tredje fick genast 25 rapp. Sedan proceduren hade gått för sig, förkunnade golova med högtidlig stämma, att den straffade enligt författningen kunde appellera till fredsdomaren, men påminte tillika att fredsdomaren åter hade rättighet att tilldela 50 rapp. Den straffade sade sig vara nöjd med de erhållna 25 rappen. Besynnerligt syntes mig sättet att verkställa domen innan besvärstidens utlopp. Huru skulle väl dessa gubbar bete sig vid fällandet af en dödsdom? Men en sådan oreda i rättsfrågor är tyvärr icke endast bland bönderna och fredsdomarne rådande; åtskilliga embetsverk här lida af samma brist.

Ifrån Wäskälä vandrade jag långsmed kusten ända till Kernova; vägen var sandig och å ömse sidor betäckt af en tät tallskog, i hvilken en mängd arbetare voro sysselsatta med sågning och huggning. I byn Kernova likasom i de enstaka gårdarna emellan Wäskälä och Kernova funnos inga sånger. Ifrån Kernova begaf jag mig inåt landet till Kaporien, ty vid kusten sade man mig skulle jag förgäfves söka runor.

Kaporien har blott haft 6 finska pastorer sedan Ingermanland kommit under Ryssland; derförinnan var Kaporie stadsför-

samling svensk och hade 4 finska kapell: Kattila, Soikkina, Heva och Globitzi, Den sista svenska pastorns, prosten Lyras, döttrar voro gifta, den ena med kapellanen i Kattila och den andra med kapellanen i Soikkina; hvardera hade fått inkomsterna ifrån sacellaniet till hemgift och på det sättet blefvo Kattila och Soikkina sjelfständiga pastorater. Numera är Soikkina ett under Kattila lydande kapell. Flera stora finska byar hörande till Kaporien hafva utdödt, andra äro förryskade; kyrkoböckerna äro ej särdeles gamla och af ryska presterna vid den gamla fästningskyrkan kunde jag ej heller få några intressanta manuskripter eller uppgifter; alla dokumenter tyckas hafva gått förlorade under stora ofreden. Sånger och sagor funnos här alls icke. Kaporien ligger ganska högt och efter en brant sluttning ifrån fästningsruinerna sträcker sig ett lågland ända till hafskusten, som är 12 verst derifrån. Bland folket lefver den sägen, att hafvet fordom sträckt sig ända till staden och att skeppen stått alldeles nära fästningen. Att förhållandet verkeligen varit sådant är icke osannolikt, om man kommer ihåg, att enligt 300 års gamla kartor öfver Ingermanland Kaporien ej kan vara mera än 3—4 verst aflägset från hafvet. Dessutom finnas här en mängd förstenade musslor etc. Fästningen, som är uppförd af kalksten, skall hafva samma konstruktion som fästningen i Modlin. — Jordmånen här och i Kattila är bördig och Ingermanlands flora är här rikast. Emellan Kaporien och Soikkina finnas ännu Ischorer som skola hafva sånger, men i sistnämnde ort säges det finnas desamma sånger och ännu mera dertill; derföre beslöt jag att tills vidare lemna dessa byar och begifva mig till Kattila och derifrån till Soikkina.

I Kattila upptecknade jag några Tschudiska sånger, likväl tyckes den poetiska ådran hos Tschuderna redan vara utsinad; endast några tillfällighetssånger, förnämligast bröllopssånger, finnas qvar. En egenhet hos de Tschudiska sångerna tyckes vara, att vid hvarje sång till slut en uppmaning förekommer, att man

ej må glömma sin moder, hvilken uppmaning också ganska samvetsgrannt följes. Tschuderna hafva en synnerlig fruktan för lik. Sex veckor efter någons död vågar man ej tala något ondt om den hädangångne, ty hans själ vistas åtminstone så länge efter döden ännu i hans boning, heldst under bordet, derföre sträcker man ej heller der under den bestämda tiden fötterna under bordet, ty det kunde hända att man trampar på den dödes själ, och då får den som gjort det, om nätterna ingen ro; sådant har händt mången. I ett sterbhus hålles alltid ett fat med vatten 6 veckor efter någons död på fönstret, på det den döde skall kunna släcka sin törst; också måste man begrafva den döde på ett beqvämt och godt ställe, ty annars ofredar han alla slägtingar och till och med vänner. Penningar och mat för man äfven på grafven och lemnar dem der. — Den tro, att själen efter döden ännu vistas på jorden, finns äfven i Soikkina, hvilket synes af det här allmänt gängse bruk, att utanför byn tända en halmkärfve och öfver elden föra liket, på det att den dödes själ ej må få lust att återvända och oroa de hemmavarandes sömn. De tschudiska gråtvisor, som sjunges vid någons död, lyda alldeles som vore de rigtade till en lefvande; ofta förebrår man den hädangångne att han för tidigt bortgått eller lemnat något arbete ogjordt etc. och vill på allt sätt förmå honom att återvända till lifvet. Hos Tschuderna köras kreaturen om våren med många ceremonier första gången i vall.

Koravaisi, Matautio, Wiertävä och Rasi byar bebos af finnar (Savakot), Korvitina och Kasikko af Tschuder. Runoskörden här var måttlig. Inga anmärkningsvärda sånger funnos, de flesta voro varianter af sånger, upptecknade i Hevatrakterna. Nära Rasi finns en gammal stor gran, i hvars granskap ett gammalt stenkors står. Stället kallas Uusiristi; här, säges det, mätte „Meren neito“ och „Korven korkea senihka“ sin längd, styrka och skönhet, och då det befanns att flickan i alla dessa egenskaper

öfverträffade mannen, blef denne vred och dödade flickan med en sten. På hennes graf sattes ett nytt stenkors och stället kallas derföre „Uusi risti“. Andra påstå att en karl här dödat sin syster vid namn Justina, som också begrofs här och stället kallas „Justinristi“. Alltnog, enligt folkets tro spökar här en oskyldig flickas ande, och det bringar vid mången hjertesorg en lättnad, om man här uppställer små trädkors.

I Uuskylä och Järvenperä sjungas för närvarande nästan endast andeliga sånger. För några år sedan hade nemligen den så kallade springarsekten här många anhängare, hvilka spridt religiösa sånger och försökt att förmå folket att glömma sina verldsliga sånger och sagor såsom varande satans verk. Om denna sekts läror ledt till missbruk och dårskaper å ena sidan, så hafva de å andra sidan verkat mycket välgörande, i det de väckt ett mera andeligt lif hos folket och befordrat en viss yttre hyfsning; springarena försöka genom sitt lefverne bevisa att de äro kristna, isynnerhet hvad tålamod beträffar. De flesta hafva med en otrolig ståndaktighet tålt förföljelser och straff. I Uuskylä och Järvenperä hör man ej gräl och skrik, svordomar eller gåpord, som å flera andra orter; hvar och en, till och med barnen, äro beredvilliga att hjelpa den som behöfver deras bistånd. Flera af deras sånger äro tryckta; dem, om hvilka jag ej visste huruvida de funnos tryckta eller ej, upptecknade jag. De som sjöngo för mig, anhöllo att jag måtte befordra dem till tryck och sprida dem så mycket som möjligt; enligt deras åsigter, skulle genom dessa sånger ett kristligt sinne väckas hos hvar och en som hör eller läser dem. Nästan alla som tillhört eller ännu höra till springarsekten kunna skrifva; några begagna egna skriftecken i stället för bokstäfver. För den tid, de förlorade genom att sjunga för mig, togo de ingenting betalt. I Uuskylä funnos tvenne flickor, Lena och Maria, som enligt hela byns och sin egen utsago kände en mängd verldsliga sånger; men de beredde sig då just till natt-

varden och ville derföre ej sjunga: „ty det kunde möjligtvis ändå vara syndigt“. Hos så fromma menniskor kunde runoskörden naturligtvis ej vara rik, och derföre vandrade jag till andra Soikkina byar och först och främst till Säätinä för att enligt instruktion uppsöka den för sina sånger ryktbara Kusmas hustru, men tyvärr kunde jag i denna by ej få någon enda sång, emedan en gumma som sjungit för Länkelä drömt att hon derigenom sålt sin själ åt djefvuln; en engel hade visat åt henne himmelen, men sagt, att hon aldrig mera kunde komma ditin. Denna dröm hade så uppskrämt och mot runosamlare uppretat folket i Säätinä, att jag med möda undslapp salig Stefani öde. Sedan jag lyckats öfvertyga dem att jag ej var något afgrundsmakternas sändebud, tillåto de mig vara i, byn, men sjöngo ej se'n heller för mig någonting; så mycket fick jag veta, att här i byn en trollkarl fanns, som kände en mängd sånger och nog skulle sjunga för mig, men han var ej hemma. Kusmas hustru försökte jag tre dar efter hvarandra med penningar, band och andra lockande medel beveka till sång, men fåfängt. Då jag ej onödigtvis ville förspilla min tid, återstod mig ingenting annat än att söka andra ryktbara sångare och sångerskor, och i detta ändamål vistades jag i de flesta byar i Soikkina. Om sångerna här är ingenting att anmärka, de äro mera styckade och af ringare värde än i Hevatrakterna, men flera till antalet; deremot finnas i Soikkina en mängd värdefulla sagor, men att uppteckna dem ordagrannt var för mig en omöjlighet, ty få bönder kunde flytande och redigt berätta dem. Sagorna äro dels af mytologiskt innehåll, dels legender, djursagor och komiska sagor, i hvilka vanligtvis ryska presternas laster och dumhet gisslas eller der godtrogna äktamän eller tåpiga älskare förlöjligas; alla dessa sagor skulle förtjena att samlas. Byarna Ausimäki och Tarinaisi isynnerhet äro nästan outtömliga i detta hänseende. För sångernas skull är det nästan detsamma i hvilken by man vistas, ty allde-

les samma visor sjungas öfverallt här. Det är bättre att vistas blott i en och samma by någon längre tid, man slipper på det sättet en mängd obehagligheter och gör ändå en rikare skörd; äfven är det bättre att först vända sig till Finnar och genom dessa göra Ischorernas bekantskap; de förra äro ej så vidskepliga, råa, och vida vänligare än de sednare.

Hos Ischorerna äro kristna och hedniska begrepp så sammanblandade, att det är svårt att säga om dem, hvilkendera religion de egentligen bekänna. Offer och andra hedniska bruk äro ännu ganska vanliga bland Ischorerna; så t. ex. har folket i Tarinaisi by kommit öfverens, att hvarje år till Eliædagen brygga öl åt Elias och Petrus, för att blidka deras vrede, hvilken förfäderna på något sätt åsamkat sig; flera gånger har Elias låtit blixten slå ned i byn och förstört skörden genom hagelskurar; men sedan bönderna börjat offra öl åt honom och Petrus, hafva sådana olyckor ej hemsökt byn; några år hafva de försökt utlemna offret och genast har skörden varit sämre eller någon olycka har inträffat. Hvarje gårdsvärd bidrar efter råd och lägenhet till bryggden. Då ölet är färdigt, förs det till en ria, som är prydd med helgonbilder, brokiga dukar, qvistar etc.; gamla och unga församlas der och så sjunges sången:

Ilia pyhä isäntä,
Pyhä Petro armollinen,
Tule meille vierahiksi!
Meill' on viinat, on oluet etc.

efter sångens slut stänkas väggarna och golfvet i rian med öl; sen drickes resten af ölet under sång och ringdans. Ölet och ceremonin kallas „Vakkove". — I somliga byar, der en byfest den 27 Juni firas, hafva bönderna äfven „vakkove" den dagen; men då sjunges sången:

Pyhä Petro armollinen
Ilia pyhä isäntä etc.

Då jag nämner byfester kan jag ej underlåta att i korthet skildra sådana, ty dessa äro allt för högljudda för att kunna förbigås med tystnad. I hela Ingermanland och likaså i hela Ryssland firar hvarje by vissa dagar årligen på det sätt, att ingen i hela byn arbetar, och i hvar gård en ofantelig qvantitet öl, bränvin och mat förtärs, visor sjungas och ungdomen dansar. Folket ifrån grannbyarna kommer alltid till en sådan fest på besök, ty hvar och en är hjertligt välkommen; re'n middagstiden äro gamla och unga, män och qvinnor rusiga, flickorna och de unga bondhustrurna vandra i en skock, under ett förfärligt skrikande, som skall vara sång, af och an i byn, ungkarlarna följa dem på något afstånd, med lika välljudande sång, som af några med harmonikor eller balalaikor akkompagneras. De gifta karlarna sitta framför gårdarna, samtalande om årsvexten, förvaltaren eller något annat intressant ämne, emellanåt berättas äfven sagor. De äldre qvinnorna hållas vanligtvis i stugorna, servera der mat och dryck åt gästerna och sqvallra och prata. Den sjungande ungdomen, antingen den bjuds eller icke, viker ofta in i gårdarna, hvarest den på det bästa med bränvin, öl och mat undfägnas; der dansas och sjungs vanligtvis så att det hörs på flera versts afstånd; så tillbringas tre, fyra dar efter hvarandra, under hvilka en otrolig massa dryckes- och matvaror förtäres; så t. ex. bryggdes i Tarinaisi by, i hvilken 43 gårdar och 152 manliga innevånare finnas, till en sådan fest 25 kuli malt till starkt, bäskt öl, och 45 vedro bränvin hemtades till nämnde dagar ur krogen, och likväl var på 4:de dagen ingenting mera qvar. Den som engång råkat bivista en sådan högtid, kan ej få goda tankar om Ingermanlänningarnas måttlighet; men man måste komma ihåg, att i allmänhet blott vid dessa tillfällen supas, och de förekomma högst 3 (tre) gånger om året, den öfriga tiden är folket nyktert, och arbetar flitigt. — Jag hoppades vid en sådan fest få många sånger, men om man med mycken möda på morgonen kunde få

en nykter sångare, så blef man inom kort tid störd af det fulla folkets besök och skrik; likväl är det bra för en runosamlare att bivista en sådan högtid, emedan man der lättare än annorstädes kan observera böndernas seder och bruk, höra vidskepliga berättelser och göra bekantskap med sångare och trollkarlar, ty dessa sednare äro vid sådana tillfällen meddelsammare än vanligt. Äfven vid byfesterna i Soikkina märker man att Finnarna i civilisation stå vida öfver Ischorerna; bland dessa sednare åter stå de i Somero by främst, de äro ganska industriella och rika och kallas af den orsaken af grannarna: kupsat (köpmän).

I Tarinaisiby har Storfurstinnan Helena Pavlovna låtit inrätta en god folkskola för sina bönder af grekiska trosbekännelsen, hvilken ren hunnit bidraga mycket till Soikkina-boarnes hyfsning. Skolan existerar sen 1849, men först 1860 blef ett stort och ståtligt skolhus, jemte qvarter åt öfverläraren och haus biträden uppfördt. Skolan besökes af 150 elever (96 gossar och 54 flickor) ehuru den egentligen är bestämd för blott 125; undervisning meddelas i Religion och Kyrkosång, Ryska språket, Arithmetik, Naturkunnighet, hvarvid isynnerhet afseende fästes vid det, som står i något förhållande till jordbruk och landthushållning. Vid skolan finns en asyl för obemedlade barn; men ingen bonde ville begagna sig deraf för sina barn, emedan de här ej kunna lära sig så bra böndernas arbeten och snarare blifva bortklemade. Skolans lärarepersonal består af en öfverlärare, som slutat kursen vid den såkallade Andeliga Akademin i S:t Petersburg, och åtnjuter 180 R. S. i årlig lön, fritt qvarter, ved och ljus, — tvenne underlärare och en lärarinna; eleverna äro fördelade på tvenne klasser. Enligt godsegarenas påståenden skall skolan vara god; en väsentlig brist likväl är, att ingen undervisning i Finskan meddelas; öfverläraren tyckte det vara en omöjlighet att undervisa barnen genast på ett för dem främmande språk och antog derföre tvenne Finnar till underlärare.

T

öfver antalet af födda, vigda och döde i

Årtionden.	Socknarnes namn.	Födda					Vigda	Döde		
					Af dessa					
		Manl. kön.	Qvinl. kön.	Tillsammans.	oäkta barn.	dödfödda.	par.	Manl. kön.	Qvinl. kön.	
1800—1809	Koprina . . .	747	728	1475	36	51	269	768	728	1
	Spanko . . .	1061	996	2057	30	155	370	1417	1355	2
	Gubanitz . . .	1789	1870	3659	64	239	708	2222	2273	4
	Moloskovitz ,	1127	1080	2207	41	66	406	1244	1265	2
	Kattila	505	501	1006	21	6	159	477	489	
	Kaporien . . .	368	368	736	21	25	153	414	385	
1810—1819	Koprina . . .	693	715	1408	31	46	239	539	602	1
	Spanko . . .	988	1022	2010	57	122	407	1181	1130	2
	Gubanitz . . .	1666	1669	3335	80	191	657	1848	1847	3
	Moloskovitz .	970	1007	1977	56	48	380	1046	1061	2
	Kattila	566	535	1101	21	7	182	464	481	
	Kaporien . . .	388	375	761	12	31	153	367	342	
1820—1829	Koprina . . .	812	784	1596	30	53	299	680	744	1
	Spanko . . .	1101	1031	2132	52	136	315	1160	1216	2
	Gubanitz . . .	1762	1659	3421	80	207	551	1805	1797	3
	Moloskovitz .	966	1024	1990	36	66	347	994	1127	2
	Kattila	527	593	1126	24	10	173	421	456	
	Kaporien . . .	405	420	825	7	37	151	381	375	

eller

mlingarna af Vestingermanländska prosteriet.

Tillväxt genom flera födda.	Minskning genom flera döde.	Årtionden.	Socknar.	Födda					Vigda par.	Döde			Tillväxt genom flera födda.	Minskning genom flera döda.
				Manl. kön.	Qvinl. kön.	Tillsammans	Af dessa oäkta barn.	Af dessa dödfödda.		Manl. kön.	Qvinl. kön.	Tillsammans.		
–	21	1830—1839	Koprina	855	834	1689	55	79	265	724	674	1398	291	–
–	715		Spanko	993	790	1783	20	103	321	1102	977	2079	–	296
–	836		Gubanitz	1386	1333	2719	68	227	460	1650	1638	3288	–	569
–	302		Moloskovitz	926	836	1762	21	144	318	1104	1135	2239	–	477
40	–		Kattila	540	532	1072	29	50	169	490	574	1064	8	–
–	66		Kaporien	406	416	822	14	43	139	463	433	896	–	74
37	–	1840—1849	Koprina	818	762	1580	41	74	287	750	743	1493	87	–
–	301		Spanko	863	787	1650	21	94	396	1030	957	1987	–	337
–	360		Gubanitz	1164	1085	2249	51	127	413	1259	1354	2613	–	364
–	130		Moloskovitz	798	716	1514	33	127	245	917	944	1861	–	347
5	–		Kattila	478	460	938	15	36	186	459	427	886	52	–
2	–		Kaporien	415	371	786	29	47	137	412	396	808	–	22
2	–	1850—1856	Koprina	629	603	1232	33	56	253	617	568	1185	47	–
	246		Spanko	587	614	1201	8	51	305	669	644	1313	–	112
	181		Gubanitz	840	810	1650	41	85	180	845	890	1735	–	85
	131		Moloskovitz	477	478	955	19	55	167	492	520	1012	–	57
9	–		Kattila	347	296	643	14	24	104	321	305	626	17	–
9	–		Kaporien	257	249	506	15	19	72	252	228	480	26	–

T

öfver antalet af födde, vigde och döde i f

Socknarnes namn.	Födde			Vigde		
	år 1800	år 1825	år 1850	år 1800	år 1825	år 1850
Koprina	143	165	177	25	40	3
Spanko	206	193	218	32	39	5
Gubanitz . . .	350	297	242	68	61	4
Moloskovitz . .	205	169	129	47	31	1
Kattila	85	100	94	14	11	1
Kaporien . . .	70	81	82	16	22	1
Summa	1059	1005	942	202	204	19

beller

samlingarna af Vestingermanländska prosteriet.

Döde			Under förloppet af ett halft sekel totalsumman						
år 1800	år 1825	år 1850	Födde.	Bland dem oäkta.	Vigde.	Döde.	Tillvext genom flera födde.	Minskning genom flera döde.	Antalet af församlingsmedlemmar år 1857.
177	119	195	8980	222	1604	8137	843	—	3156
378	225	183	10833	188	2114	12838	—	2005	2766
435	332	270	17033	384	3069	19428	—	2395	4208
260	202	151	10405	206	1863	11849	—	1444	2357
73	49	93	5880	124	973	5365	521	—	1843
81	84	58	4436	98	805	4451	—	15	1286
1404	1011	950	57573	1222	9623	62070	1364	5861	15616

I ett huru eget förhållande icke blott de dödas utan äfven de föddes antal i Vestingermanländska prosteriet står till andra länder, framgår ur procentberäkningen af dessas antal jemförelsevis sammanställd med uppgifterna i Miljutins Statistik.

Enligt dessa uppgifter komma på hundra innevånare:

i Sverige	3,70	födda	2,12	döda	1,58	tillvext
„ Preussen	4,08	„	2,80	„	1,28	„
„ England	3,20	„	2,20	„	1,00	„
„ Österrike	3,95	„	3,06	„	0,89	„
„ Frankrike	2,84	„	2,38	„	0,46	„
„ Belgien	3,35	„	2,59	„	0,76	„
„ Finland	3,54	„	2,27	„	1,26	„

Ur en sammanställning af Ingermanländska förhållanden framgår följande resultat:

i Koprina	5,57	födde	5,06	döde	0,51	tillvext		
„ Spanko	6,47	„	6,79	„	—	„	0,32	Minskn.
„ Gubanitz	5,60	„	5,96	„	—	—	0,36	„
„ Moloskovitz	5,81	„	6,15	„	—	—	0,34	„
„ Kattila	4,99	„	4,82	„	0,17	tillvext	—	—
„ Kaporien	5,67	„	5,36	„	0,31	„	—	—

Painovirheitä.

Siv.	1	rivi	1	alh.	*on*	kielioppin,	*lue* kieliopin.
„	2	„	12	„	„	hauen,	„ haen'.
„	„	„	7	„	„	housu,	„ housu'.
„	3	„	3	„	„	seippän,	„ seippän'.
„	4	„	15	ylh.	„	tämänpitäjälaisi,	„ tämänpitäjälaissi.
„	„	„	6	alh.	„	riädän',	„ riädun'.
„	5	„	4	ylh.	„	ääntio,	„ ääntiö.
„	6	„	18	„	„	toahe,	„ tuahe.
„	„	„	3	alh.	„	lappio,	„ lapio.
„	7	„	14	„	„	tehdikköihin,	„ tehdiköihin.
„	8	„	15	„	„	tehdikköihin,	„ tehdiköihin.
„	„	„	4	„	„	tehdikköihin,	„ tehdiköihin.
„	„	„	1	„	„	ellei,	„ vaikkei.
„	9	„	11	ylh.	„	syljeskelija,	„ syljeskelijä.
„	„	„	18	„	„	päätteena,	„ päätteenä.
„	11	„	1	alh.	„	puolikuntoiseksi,	„ puolikuntaiseksi.
„	13	„	2	ylh.	„	kaonein',	„ kauneim'.
„	„	„	15	alh.	„	lamppaihin,	„ lamppaihin'.
„	„	„	14	„	„	hamppaihin,	„ hamppaihin'.
„	„	„	12	„	„	kaoneit,	„ kauneit.
„	„	„	11	„	„	tarppeihin,	„ tarppeihin'.
„	14	„	6	„	„	luvattaisiin,	„ luvataisiin.
„	15	„	7	„	„	ruppen,	„ ruppen'.
„	16	„	12	ylh.	„	ruvettaisiin	„ ruvetaisiin.
„	17	„	3	alh.	„	luottenen',	„ luattenen'.
„	18	„	5	ylh.	„	johdetuissa,	„ johdetuista.
„	19	„	11	alh.	„	luonistu,	„ luanistu.
„	20	„	9	ylh.	„	ruohottui,	„ ruohotui.
„	„	„	10	„	„	yri:llä,	„ yri:hin.
„	21	„	7	„	„	sellaisisista,	„ sellaisista.

Siv.	21	rivi	13	alh.	*on* palkonen',	*lue*	halkonen'.
„	23	„	2	ylh.	„ kymlene,	„	kylmene.
„	24	„	14	alh.	„ nuottlainen',	„	nuattlainen'.
„	25	„	7	„	„ litetty,	„	liitetty.
„	„	„	5	„	„ vasikkamainen,	„	vasikkamainen'.
„	26	„	4	„	„ katoa,	„	katoaa.
„	29	„	2	ylh.	„ nylkereit,	„	nylkyreit.
„	30	„	4	alh.	„ täysia,	„	täysiä.
„	32	„	8	ylh.	„ laidunt,	„	laedunt.
„	„	„	6	alh.	„ Raumalla	„	Eurajoella, Raumalla.
„	„	„	2	„	„ kielessa,	„	kielessä.
„	33	„	14	ylh.	„ vuottein',	„	vuattein'.
„	34	„	8	„	lisätään seuraava kappale:		

Lyhyen O:n muuttamisesta

Lapissa Laitilan rajalla, *Rauman* pitäjän eteläisessä osassa, *Laitilassa* ja *Uudessakirkossa* muuttuu sidekerakkeena oleva o tavallisesti, ehkei juuri aina, *u*:ksi nimikköjen yksikön osannossa sekä tehdikköjen *1*:ssä siannossa, jos *t* on päätteestä kadonnut. Esim. *aukku* aukkoa, *huanu* huonoa, *joukku* joukkoa, *kokku* kokoa, *lattu* latoa, *leppu* lepoa, *peittu* peittoa, *rakku* rakoa, *tahku* tahkoa, *sattu* satoa, *viikku* viikkoa, *kuttu, kuttuaksen* kutoa, kutoakseni, *leippu, leippuaksen* leipoa, leipoakseni, *neolu, neoluaksen* neuloa, neuloakseni, *sannu, sannuaksen* sanoa, sanoakseni, *sittu, sittuaksen* sitoa, sitoakseni.

Siv.	38	rivi	11	alh.	*on* juassu,	*lue*	juassu'.
„	39	„	1	„	„ pesinta,	„	pesintä.
„	40	„	21	ylh.	„ tappannu,	„	tappannu'.
„	41	„	2	„	„ sidekkeet	„	side-kerakkeet.
„	42	„	11	„	„ asema on yksikön omannon, *lue* asemo on yksikön ja monikon nimennön ja yksikön omannon.		
Siv.	42	rivi	12	alh.	*on* petollisudes	*lue*	petolisudes.
„	43	„	15	„	„ pyhitesas,	„	pyhitesäs.
„	44	„	3	ylh.	„ trenkinensa,	„	trenkinensä.
„	„	„	14	alh.	„ pattoitten',	„	pattaitten'.
„	45	„	5	ylh.	„ hakataissin,	„	hakataissin'.
„	„	„	11	„	„ helppo,	„	helpo.

Siv.	4	5	rivi	16	ylh.	*on* ruopan',	*lue* ruapan'.
„	„	„		19	„	„ lopuist,	„ lopuisi'.
„	46	„		4	alh.	„ alentui,	„ alennui,
						„ halventui,	„ halvennui.
„	„	„		2	„	„ kumartaisin,	„ kumarraisin.
„	47	„		1	ylh.	„ musertaisin,	„ muserraisin.
						„ murentui,	„ murennui.
„	„	„		2	„	„ puhaltaisin,	„ puhallaisin.
„	48	„		17	„	„ pyhesisin,	„ pyhesisin'.
„	„	„		21	„	„ pyhitäisin,	„ pyhitäisiin.
„	49	„		13	„	„ ähkyn,	„ ähkyn'.
„	50	„		1	„	„ jaloll,	„ jalall.
„	54	„		5	„	„ poikkeuksia,	„ poikkeavia,
						„ vakaus,	„ vapaus.
„	56	„		6	„	„ haukkehen',	„ haukkehen'.
„	„	„		4	alh.	„ tuoreampaan,	„ tuoreempaan.
„	57	„		2	ylh.	„ kärkki, kärkiä, kärkihin', ja kärkkin', *lue* härkki, härkkiä, härkihin' ja härkkin'.	
„	57	rivi		3	alh.	*on* korkkeimpain'	*lue* korkkemppain'.
„	58	„		1	ylh.	„ lankain,	„ lankkain'.
„	„	„		5	„	„ syvemppäin' syvinten', *lue syvemppäin* syvempäin, *syvimppäin'* syvinten.	
„	58	rivi		6	ylh.	*on* sovintoin'	*lue* sovinttoin',
						„ särkein',	„ särkkein'.
„	59	„		15	„	„ tämmöista,	„ tämmöistä.
„	64	„		5	„	„ valittannu',	„ valittannun'.
„	„	„		14	„	„ *o* ö, *a* ä,	„ *o ö*, *a ä*.
„	65	„		6	„	„ ruvettu',	„ ruvetu'.
„	„	„		12	„	„ annettaisiin,	„ annetaisiin.

Vegesack'in Marssi Oravaisen tappelussa.

Katso siv. 172.

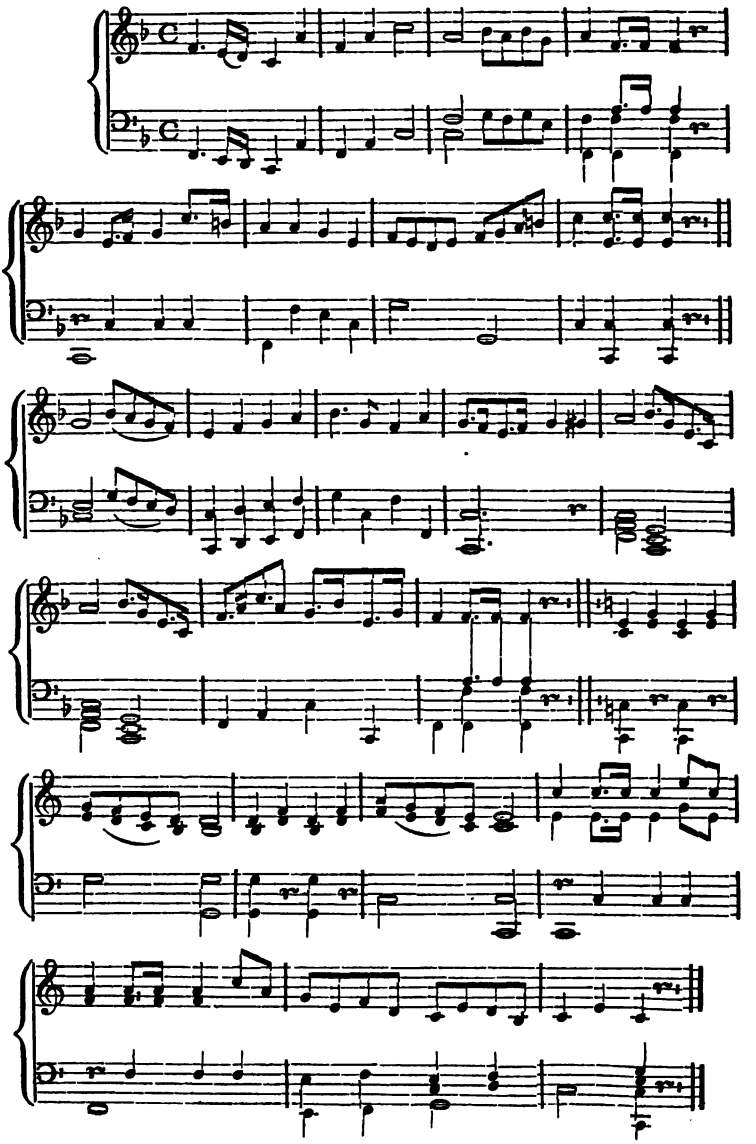

Kaikissa maamme kirjakaupoissa:

Suomalaisen Kirjallisuuden-Seuran Toimituksia.

		Markka	Pen.
III	Kanteletar, 2 painos	5	—
V.	Suomen Kansan Arvoituksia, 2 painos	1	50
IX.	Yhteinen Historia	1	—
X.	KORHOSEN Runot	1	50
XI.	Pyhän Eustakiuksen elämänvaiheet, 2 painos	1	—
XII, 1.	EKLOF, Tasannes-Kolmiomitanto	—	60
XII, 2.	„ Pallokolmiomitanto	—	60
XIV.	Kalevala, 3 painos	8	—
XVII, 1.	Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita I.	2	50
XVII, 2.	„ „ „ II.	2	—
XVII, 3.	„ „ „ III.	1	50
XVII, 4.	„ „ „ IV.	2	—
XVIII.	GYLDÉN, Suomenmaan Korkokartta	8	—
XIX.	KORNELIUS NEPOS	2	—
XX.	PIPPING, Luettelo Suomeksi prantätyistä kirjoista	20	—
XXI, 1.	PORTHAN, Opera selecta I.	4	50
XXI, 2.	„ „ II.	3	50
XXII.	THILÉN, Kuopion läänin kartta I.	5	—
XXIII.	TOPELIUS, Luonnonkirja, 3 painos	1	50
XXV, 1.	Näytelmistö I	2	50
XXV, 2.	„ II	3	—
XXV, 3.	„ III	4	—
XXVI.	GEITLIN, Saksalainen Kielioppi	4	50
XXVII.	Kalevala, lyhennetty laitos	4	—
XXVIII.	STJERNCREUTZ, Meri-sanakirja	3	—
XXIX.	CANNELIN, Kreikan Kielioppi	2	—
XXX.	PALMÉN, Latinopillinen Kasikirja	2	50
XXXI.	FLOMAN, Ranskan kielioppi, uusi painos	3	—
XXXII.	STÖCKHARDT, Kemianoppi	5	—
XXXIII.	Latinais-Suomalainen Sanakirja	10	—
	Sama, nahkaselkä-kansissa	11	—
XXXIV, 1, 2.	GRUBE, Kertomuksia Ihmiskunnan Historiasta. I, II	2	—
XXXIV, 3.	„ „ „ III	2	50
XXXV.	Ruotsin valtakunnan Laki	4	—
XXXVI.	PALMBLAD, Geografia	4	—
XXXVII.	PÜTZ, Yleisen historian oppikirja I—III, 1—2	2	—
XXXVIII.	Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja	12	—
XXXIX.	PANTSAR, Yleislaskun Alkeet	4	—
XL.	Ruotsalais-Suomalainen Lakisanain Luettelo	1	50
XLI.	Historiallinen Arkisto I.	2	—
	SUOMI, tidskrift i fosterländska ämnen 1842—60	1	60
	„ toinen jakso I—V	3	—

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

3 2044 098 417 587